ISTORIA AUGUSTA

Supracoperta şi coperta colecţiei: VAL MUNTEANU

STUDIU INTRODUCTIV

Culegerea de biografii ale împăraţilor romani1, de la Hadrianus şi până la Diocleţian[12], reprezintă fără îndoială cea mai dezbătută operă istorică nu numai a literaturii latine, dar şi a întregii istoriografii antice.

Aceasta se datorează în primul rând numeroaselor informaţii pe care le conţine despre istoria secolelor II şi III ale erei noastre[3], ca şi luminilor pe care le aruncă asupra secolului al IV-lea, când a fost compusă[4]; iar în al doilea rând faptului că ea constituie cel mai important, mai reuşit şi mai interesant fals al istoriografiei latine. Căci indiferent de data exactă la care a fost scrisă colecţia – şi aici părerile se înfruntă de peste optzeci de ani – şi poate fără ca noi să putem cunoaşte vreodată adevăratul nume al autorului, un lucru este cert în stadiul actual al cercetării

1 Pentru istoricul cercetării şi stadiul el actual vezi expunerile clare şi competente ale savantului francez A. Chastaenol, care se află în primele rînduri ale „înnoitorilor" cercetării privind această colecţie (Le problème de l'Histoire Auguste: Etat de la question, în HA-Colloquium 1963, pp. 43-71, Antiquitas, Reihe 4 (Beiträge zur Historia-Augusta-Forschung), Bd. 2, Bonn, 1964, după ce anterior apăruse în „Actes du Vll-e Congrès de l'Association Guillaume Budé à Aix-en-Provence", 1-6 avril 1963, p. 205 urm.; idem, Les recherches sur l'Histoire Auguste de 1963 a 1969 în „Recherches sur l'Histoire Auguste", Antiquitas, R. 4, Bd. 6, Bonn, 1970, pp. 1-37).

2 Mai exact 167 de ani (117-284 e.n.).

3 Dacă pentru secolul al Il-lea sîntem mai bine informaţi, în schimb pentru secolul al Ill-lea şi în special pentru marea criză (235-284) singura relatare continuă păstrată o reprezintă aceste biografii. De aceea, indiferent de părerea de ansamblu, proastă, pe care o are istoriografia modernă despre aceste surse, tocmai de ele s-a ocupat şi se ocupă foarte mult în ultimele decenii.

4 Tocmai atmosfera şi ideologia secolului al IV-lea, atît cea generală, cît şi cea specifică unor anumite cercuri, care se reflectă în lucrare, au format punctul de plecare pentru contestarea cronologiei tradiţionale şi totodată au mărit interesul istoricilor moderni pentru lucrare.

ştiinţifice: opera aceasta a fost scrisă mai târziu[5] decât vrea să dea impresia autorul ei, după cum n-au existat nici mai mulţi autori – în ciuda celor şase nume transmise –, ci totul a ieşit de sub o singură pană?!

Dar care sunt datele problemei şi cum au fost ele interpretate până acuma?

Scriptores Historiae Augustae1 sau cum i se spune mai des în ultimul timp, *Historia Augusta*[6], cuprinde 39 de biografii imperiale din intervalul de timp amintit, dintre care lipsesc însă Filip Arabul, Decius, Trebonianus Gallus şi Volusianus. Drept autori ai vieţilor descrise sunt indicaţi Aelius Sparţianus, Aelius Lampridius, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Trebellius Pollio şi Flavius Vopiscus. Aceşti presupuşi autori lasă să se înţeleagă că şi-au scris opera la sfârşitul secolului al III-lea şi începutul celui de al IV-lea, prin dedicaţiile şi invocaţiile adresate – chipurile – împăraţilor Diocleţian, Constantius I şi Constantin.

Culegerea aceasta continuă tradiţia începută de colecţia de biografii ale lui Suetonius, care la începutul secolului al II-lea redactase biografiile primilor doisprezece împăraţi, de la Caesar la Domitianus. Acestea erau împărţite pe rubrici în care erau discutate diferitele aspecte fizice şi morale ale personalităţii descrise, activitatea lor publică şi particulară, anecdote şi prevestiri ş.a.m.d.

Sistemul acesta biografic a devenit dominant, fiind

---

5 Astăzi - cu excepţia unor „întârziaţi“ ca răposatul A. H. M. Jones sau cercetătoarea E. M. Ştaermann şi a unei părţi dintre istoricii italieni - nu se mai discută decît noua dată reală, mai apropiată sau mai îndepărtată de cea transmisă prin tradiţie, dar nimeni nu încearcă să găsească dovezi în sprijinul ultimei.

6 „Istoria împăraţilor“, cum a intitulat-o umanistul Isaac Casaubon, care a şi editat-o în anul 1603, folosind expresia prin care în colecţie, în biografia împăratului Tacitus, era desemnată opera marelui istoric Tacitus (v. Tac. 10,3).

B

caracteristic pentru istoriografia romană ulterioară, axată în jurul personalităţii împăratului, care ajunsese simbolul statului roman.

În secolul al IV-lea, când este scrisă HA, odată cu accentuarea dictaturii imperiale prin crearea dominatului, de la Diocleţian, cezarocentrismul devine şi mai evident. De aceea şi rezumatele de istorie romană ale lui Aurelius Victor, Eutropius, Festus ca şi *Epitome de Caesaribus* – cu excepţia ultimului mare istoric latin, Ammianus Marcellinus – se încadrează în acelaşi tipic şi expun istoria imperiului după vieţile împăraţilor, în ordine cronologică.

HA, care n-a făcut excepţie de la această regulă decât prin volumul ei mult mai mare, păcătuieşte printr-un nivel foarte scăzut şi am putea spune liniştit că, în comparaţie cu rezumatele de istorie romană, valoarea ei este invers proporţională cu volumul. Pe de altă parte neavând suficient material istoric propriu-zis, ea va recurge la cronica scandaloasă şi ceea ce este şi mai rău, va plăsmui şi ea la rândul ei noi anecdote şi tot ceea ce putea să fie pe gustul cititorilor. Dacă la aceasta se mai adaugă şi o anumită tendinţă (cf. infra), rezultatul va fi o operă care, cu toată mulţimea informaţiilor, chiar şi atunci când nu s-a ştiut că este vorba despre un fals, a fost aspru criticată de toţi istoricii moderni.

Până în anul 1089 nimeni nu s-a îndoit de veridicitatea tuturor informaţiilor oferite de această culegere – inclusiv a numelui autorilor şi a datei compunerii ei – şi în manualele de istorie se repovestea de fapt – mai ales pentru marea criză din secolul al III-lea – materialul din ea. La această dată savantul german Hermann Dessau, unul dintre epigrafiştii importanţi de la sfârşitul secolului trecut, care a observat între altele că numele proprii romane din culegere seamănă foarte bine cu cele cunoscute de la finele secolului al IV-lea, a deschis

seria celor trei articole[7] revoluţionare despre data şi autorii HA. Pe baza unei analize amănunţite şi pertinente, Dessau ajunge la concluzia că un singur autor a compus lucrarea în timpul domniei împăratului Teodosiu cel Mare (379 – 395 e.n.). Bineînţeles că imediat s-au ridicat opozanţi „conservatori”, atât în Germania[8] cât şi în străinătate11, iar pe de altă parte au apărut şi sprijinitori[9] ai noilor idei, în timp ce marele Mommsen, patriarhul necontestat al istoriei romane din ultimele decenii ale secolului trecut, a căutat să împace lucrurile printr-o poziţie intermediară, de compromis[10]. În felul acesta a început o dispută ştiinţifică, care nu s-a terminat încă nici astăzi, dar în care punctul nou de vedere s-a impus definitiv în linii mari, iar istoriografia antică a câştigat mult atât în conţinut, cât mai ales ca metodă. În dezbaterile din ultimele decenii s-a dezvoltat astfel „cercul de la Bonn” din jurul lui Johannes Straub, care a dezvoltat o tehnică a studierii izvoarelor (*Quellenforschung*) de o mare fineţe şi precizie, marcând o nouă treaptă în evoluţia istoriografiei romane târzii.

În secolul XX toţi istoricii, mai mari sau mai mici, care au atins problemele imperiului roman târziu, au trebuit să se pronunţe asupra HA, fie că veneau cu teorii proprii, fie că se alăturau unora deja existente. Ba chiar şi cei care nu s-au pronunţat public şi făţiş pentru o teză, au adoptat de fapt implicit o poziţie, chiar dacă aceasta a rămas nemărturisită.

7•• Über Zeit und Persönlichkeit der SHA, Hermes, XXIV (1889), pp. 337-392; Über die SHA, Hermes, XXVII (1892), pp. 561-605 şi Die Überlieferung der SHA, Hermes, XXIX (1894), pp. 393-416.

8 Cum au fost E. Klebs sau H. Peter, editorul primei ediţii Teubner apărută în 1865 şi retipărită în 1884.

9 In primul rînd O. Seeck.

101 1 Prin aşa-numita teorie a „diaskeuaştilor“, conform căreia unei redactări generale, terminată către 330 - tradiţional deci sub Constantin - i-ar fi urmat o reeditare în timpul lui Teodosiu!

Din marea şi lunga dispută nu vom reţine aici deci t marile etape şi curente şi mai ales ultimele desfăşurări foarte importante.

Prima perioadă a dezbaterii, care merge până în anul 1926 când a apărut cartea[11] englezului N. Baynes, mai este marcată de o adeziune importantă la teoria lui Dessau, şi anume aceea a tânărului Ernst Hohl, viitorul editor al celei de-a doua ediţii Teubner, din anul 1927.

Cartea savantului englez, care deschide etapa următoare, plasează compunerea lucrării în timpul domniei împăratului Iulian (361 – 363) iar scopul îl vede în glorificarea acestuia. Până în anul 1940 această concepţie era dominantă, deoarece ei i s-au alăturat atât E. Hohl, cu marele său prestigiu de editor, cât şi cunoscuţii specialişti ai epocii romane târzii W. Ensslin şi J.R. Palanque. Tot acum mai întâlnim conservatori ca Rostovţev şi Kroll, în timp ce teza lui Dessau este întărită de A. Alfoldi, E. Norden, E. Kornemann şi mai ales de W. Hartke. În schimb A. Piganiol încearcă să reia „concilierea" propusă de Mommsen.

Perioada a treia care marchează trecerea spre victoria definitivă a adepţilor lui Dessau, survenită în faza contemporană, începe în 1940 cu lucrarea de abilitare a lui Hartke[12][13]. Alături de el şi Alfoldi[14], Straub[15], S.

11 The HA, its Date and Purpose, Oxford, 1926; acelaşi punct de vedere al autorului îl vom întîlni şi în continuare, pînă la Byzantin Studies and other Essays, Londra, 1955, pp. 209-217 şi 357-358.

12 Geschichte u. Politik im späten Rom, Leipzig, 1940, ale cărei idei au fost reluate şi în Römische Kinder kaiser, eine Strukturanalyse römischen Denkens und Daseins, Berlin, 1951.

13 Die Kontorniaten, Budapesta, 1943, pp. 59, 64-65 şi 75; A Conflict of Ideas in the Late Roman Empire, Oxford, 1952, pp. 125-127.

14 Aspetti sociali del quarto secolo, Roma, 1951, pp. 345-370.

15 Studien zur HA, Berna, 1952 şi Heidnische Geschichtsapologetik in der christlichen Spätantike. Untersuchungen über Zeit Und Tendenz der HA, Bonn, 1963.

Mazzarinol8 şi A. Chastagnol[16] pledează pentru o redactare *posterioară lui septembrie 394*, când a fost înfrânt uzurpatorul păgân Eugenius de către împăratul *creştin* Teodosiu cel Mare, cu puţin timp înaintea morţii sale. Această platformă comună cunoaşte bineînţeles nuanţe cronologice, care intră şi în secolul al V-lea, dar ele nu sunt esenţiale pentru marea dispută. Anii de după cel de-al doilea război mondial nu se mulţumesc cu declaraţii sau observaţii întâmplătoare, ci înregistrează începutul unor cercetări amănunţite despre detalii ale lucrării, care devin decisive pentru datarea acesteia.

Tendinţa aceasta se va „instituţionaliza" în anii şaizeci sau mai exact în 1962. Acum ia fiinţă „cercul de la Bonn" pe baza unui vechi deziderat al lui Mommsen, care ceruse un comentariu amănunţit al fiecărui amănunt istoric – în comparaţie bineînţeles cu toate celelalte cunoştinţe ale noastre din alte izvoare – din biografiile împăraţilor. Ideea a fost reluată de Alfoldi şi este realizată treptat de Straub. După ce în iunie

1962 a avut loc o întâlnire organizatorică, iar în martie

1963 o mică sesiune la Padova, din primăvara anului 1963 au loc regulat colocviile[17], ale căror lucrări apar apoi în seria 4 a colecţiei *Antiquitas*.

Chiar dacă mai există „izolaţi", ca cei amintiţi la început, sau „nehotărâţi" ca A. Momigliano, poziţiile lor se află într-o defensivă fără speranţe. Pe lângă declaraţii negative principiale sau contestarea unor noi cercetări „inovatoare" ei nu au venit cu niciun studiu care să încerce dovedirea tezei lor „conservatoare", în vreme ce studiile

---

16 Notes chronologiques sur l'HA et le Laterculus de Polemius Silvius, Historia, IV (1955), pp. 173-188.

17 La acestea au participat pînă acum cei treizeci-patruzeci de specialişti ai problemei din Germania, Anglia, Italia, Franţa, Elveţia, Cehoslovacia şi Ungaria.

„inovatorilor” – chiar şi în afara colocviilor de la Bonn – descoperă noi anacronisme şi indicaţii pentru finele secolului al IV-lea.

Cercetările care s-au efectuat din zilele lui Dessau şi până astăzi, în primul rând pentru stabilirea datei exacte a compunerii colecţiei, dar şi pentru o mai bună înţelegere a materialului prezentat de aceasta, privind veridicitatea şi în general valoarea sa istorică, au fost duse pe trei mari planuri. Acestea privesc: a) sursele care au fost folosite; b) tendinţa sau chiar „ideologia”.

— Dacă se poate vorbi despre aşa ceva – care a stat la baza lucrării şi, în sfârşit c) atitudinea religioasă a autorului.

Primul câmp de investigaţii, care a şi fost atacat de la început, formând punctul de plecare al constatării anacronismelor, a dat cele mai bune şi mai sigure rezultate. Aceasta se datorează şi caracterului mai precis şi indiscutabil al unor fapte concrete, care se pot constata în două locuri, respectiv în HA şi la modelul folosit de aceasta. Aici însă se pot distinge două sectoare: acel al autorilor folosiţi de HA, care reprezintă surse în înţelesul restrâns, istoriografie, al cuvântului şi acel al realităţilor istorice – bineînţeles anacronice

— Care fiind contemporane sau anterioare autorului, au fost transpuse în perioada istorică tratată de biografii.

Din primul sector fac parte toţi autorii greci şi latini de la sfârşitul republicii romane şi până în imperiul roman târziu. Printre ei distingem un prim grup, acela al scriitorilor de până la Constantin cel Mare, care deşi nu contribuie direct la clarificarea cronologiei, fiindcă sunt anteriori datei tradiţionale, îşi au valoarea lor pentru determinarea modului de lucru al autorului colecţiei şi al influenţelor literare, ca şi a gradului său de cultură, factori care au variat şi ei cu timpul şi n-au rămas toată vremea identici. Astfel s-au discutat urmele lăsate de Cicero,

Sallustius, Marţial, Juvenal, Suetonius, Fronto, Cassius Dio, Herodian, Dexippos, Amobius şi Lactantius.

Un al doilea grup îl formează autorii pierduţi. Alături de numeroase nume, probabil fictive[18], pe care autorul colecţiei le-a citat, ca să dea mai multă greutate afirmaţiilor sale, mai ales când erau tendenţioase sau chiar, cu totul false, întâlnim şi autori reali, fie că le cunoaştem numele, fie că le reconstituim existenţa. Cel mai cunoscut dintre primii îl reprezintă Marius Maximus[19]. Deoarece este citat de 29 de ori, mulţi cercetători îl consideră principala sursă a HA până la moartea împăratului Elagabal. Alături de acest istoric real, istoriografia ultimelor decenii, reprezentată de G. Bărbieri[20] şi R. Syme[21], a „creat" un biograf latin necunoscut (*Ignorus*). Acesta ar fi scris după 217 nouă biografii ale împăraţilor de la Hadrian la Caracalla, lăsând la o parte pe uzurpatori sau pe simplii cezari (*Caesares*). Acesta ar fi fost adevărata sursă principală a intervalului respectiv pentru HA, pe care Marius Maximus n-a completat-o decât accidental cu diferite bârfe. Însă cea mai spectaculoasă, „reconstituire" a unui istoric antic, care a avut loc înainte de începerea marii discuţii despre HA, declanşată de Dessau, a fost aşa-numita „Istorie imperială a lui Enmann" „*Enmannsche Kaisergeschichte* = EKG),

---

18 Cum ar fi - unul dintre multele exemple - Fabius Mar- cellinus (v. Probi, 2,7), care ar putea fi o /deformare voită, ca atîtea altele, a lui Ammianus Marcellinus.

19 El pare să fi scris în timpul împăratului Severus Alexander o istorie a precedenţilor doisprezece împăraţi, în continuarea biografiilor lui Suetonius (Nerva, Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Septimius Severus, Caracalla, Ma- crinus şi Elagabal).

202 1 Marius Maximus, Riv. di. Filol., XXXII (1954), pp. 33-66; 262-275.

21 Ignotus, the Good Biographer, HA-Coll., 1966-1967, Bonn, 1968 pp. 131-153; Not Marius Maximus, Hermes, XCVI (1968), pp. 494-502.

care reprezintă o sinteză[22] „ideală” a ştirilor lui Aurelius Victor, Eutropius, HA şi *Epitome de* Cesaribuz. Acest presupus model al istoriografiei romane din secolul al IV-lea a jucat şi mai joacă un rol important în discuţiile din jurul HA, deoarece multe asemănări[23] dintre aceasta şi alţi istorici ai epocii au fost şi mai sunt uneori explicate pe baza lui EKG.

Al treilea grup de scriitori şi cel mai important pentru toată discuţia îl reprezintă autorii posteriori datei tradiţionale a HA. Când a contestat această datare Dessau a invocat şi folosirea lui Aurelius Victor2 ca şi a lui Eutropius[24] de către HA. Cum cele două breviarii[25] au fost scrise în anii 360/1 respectiv 369/70, HA îşi muta astfel data compunerii în ultimul sfert al secolului al IV-lea. Deşi aceste paralele au fost contestate până în zilele noastre de „conservatori”, evidenţa faptelor s-a impus în cele din urmă, şi astăzi este aproape unanim acceptată, putând fi considerată ca un lucru definitiv câştigat[26].

Se mai discută şi folosirea lui Festus[27], dar în privinţa

---

22 Lucrarea lui A. Enmann, care a apărut în 1884, a arătat că la baza informaţiilor despre secolul al III-lea ale unor opere istorice din secolul al IV-lea, a stat o istorie a împăraţilor romani, ulterior pierdută. Analiza minuţioasă şi competentă a autorului a fost acceptată în general - cu corecturile lui Hohl - de către istoriografia contemporană.

23 Printre care şi celebrul pasaj din biografia împăratului Aurelian despre evacuarea Daciei, care ne interesează în mod deosebit şi despre care va fi vorba mai jos.

24 In biografia lui Marcus Aurelius (HA 16,3 - 18,2 = Eutr. VIII, 11-14) sau pentru evacuarea Daciei sub Aurelian (cf. infra). Ulterior s-a mai descoperit şi confuzia unor nume proprii, ca acela al tiranului Trebellianus (Eutr. IX, 9,1 în unele ms. = Trig. Tyr. 26) pentru uzurpatorul Regalianus din Panonia.

251 0 Sint rezumatele de istorie romană specifice secolului al IV-lea (Aurelius Victor, Eutropius şi Festus).

26 Vezi recent din nou A. Chastagnol, în Rev. de Philol. XLI (1967), pp. 85-97.

27 Acesta întocmise un scurt expozeu despre provinciile romane şi

sa nu s-a ajuns încă la un acord.

Deoarece se ştia că spre 390 aristocraţia romană târzie gusta[28] atât pe Marius Maximus cât şi pe Juvenal şi deoarece primul fusese citat frecvent, dacă nu şi folosit de HA, s-au urmărit eventualele urme ale satiricului roman. Şi acestea au şi fost găsite, iar ceea ce este mai important, ele se bazează pe o ediţie din secolul al IV-lea (după 353), însoţită de un comentariu.

De asemenea se pot recunoaşte[29] în HA şi urme din Hieronymus, un autor care scrie, după cum se ştie, tot la sfârşitul secolului al IV-lea.

La fel se pare că şi Ammianus Marcellinus[30] a fost folosit de către HA, aşa cum a atras atenţia asupra acestui fapt Straub39 şi căruia de curând Syme i-a consacrat o carte[31].

Pe lângă autorii enumeraţi, s-au mai făcut şi se fac încercări de a se găsi ecouri şi ale unor alte posibile modele pentru HA, cum ar fi: *Panegyrici Latini*, Ausonius, Prudentius sau Eunapios, dar toate acestea n-au dat încă rezultate care să poată oferi un minimum de garanţie ştiinţifică.

Realităţile istorice specifice epocii de după Constantin reprezintă şi ele izvoare anacronice pentru HA. De aceea şi în direcţia aceasta s-au făcut cercetări, dintre care unele trebuie considerate că au dat rezultate sigure, infirmând şi ele cronologia tradiţională.

---

luptele romanilor cu părţii şi cu perşii. Lucrarea a fost compusă în 371/2.

28 Ammianus Marcellinus, XXVIII, 4,14.

29 B. Schmeidler (Phil. Woch., XLVII, 1927 col. 955-960) comparase prologul din Vita sancti Hilarionis de începutul biografiei Vita Probi, iar lucrări recente, mai ales ale lui Straub, au arătat şi alte apropieri foarte probabile între HA şi lucrările lui Hieronymus.

30 Cărţile păstrate din Istoriile acestuia au fost publicate, după ultimele cercetări, între anii 385-394.

31 Ammianus and the Historia Augusta, Oxford, 1969.

În discutarea acestor *realii* – dintre care nu vom cita decât câteva foarte caracteristice şi clare – „tradiţionalişti" tot mai puţini la număr încearcă cu disperare, şi câteodată fac o adevărată echilibristică dialectică pentru aceasta, să explice în cadrul cronologiei transmise elemente care în ansamblu nu pot fi toate întâmplătoare, ci reflectă într-adevăr sfârşitul secolului al IV-lea sau cel puţin epoca posteonstantiniană.

Astfel vieţile lui Gallienus, Claudius al II-lea Goticul şi Aurelian, îl prezintă pe Constantius I Chlorus drept un descendent al lui Claudius al II-lea. Or, de vreme ce ele se pretind a fi scrise între 293 – 306, iar rudenia presupusă nu apare în propaganda constantiniană decât în 310, avem un anacronism sigur.

În viaţa lui Aurelian (13, 1) întâlnim un prefect al annonei în Orient, deşi se ştie că această funcţie apare de-abia după întemeierea Constantinopolului din 330.

La fel şi noţiunea de *limes* (frontieră) şi de *limitanei* (soldaţi grăniceri), care apar de-abia la mijlocul[32] secolului al IV-lea, este transpusă[33] de HA în secolul al III-lea[34].

În sfârşit, la începutul biografiei lui Aurelian este vorba despre trăsura prefectului oraşului[35], care este indicată prin termenul de *iudidale carpentum*. Or, cum a arătat Chastagnol, o asemenea trăsură oficială n-a fost instituită decât de către împăratul Gratian în anii 382 – 384.

În ceea ce priveşte tendinţele lucrării, ca să nu

---

32 Cod. Theod. XII, 1,56 vorbeşte despre limitanei într-o Constituţie imperială din 363.

33 In Trig. Tyr. 26; Alex. Sev. 58, 4-5; Pese. Nig. 7,7 şi Prob. 14,7.

34 Acelaşi anacronism îl face şi Festus, cînd vorbeşte de limitanei din Dacia Ripensis, cu care Galerius i-ar fi învins pe perşi în 297.

35 Pe nume Iunius Tiberianus şi care ar fi fost vir illustris sub Diocleţian. Dar titlul acesta apare de-abia sub Valen- tinian I şi primul prefect cunoscut este din 363-369.

folosim termenul mai pretenţios de ideologie, care corespunde unui sistem mai evident şi mai închegat, chiar dacă susţinătorii acestor trăsături – Hartke, Straub, Mazzarino şi H. Stern – au teoretizat poate prea mult lucrurile, exagerându-le în felul acesta, ele sunt totuşi destul de evidente, în cazul unei analize mai amănunţite.

În primul rând avem de-a face cu aristocraţia senatorială din Roma, ale cărei interese şi puncte de vedere sunt puse în gura împăraţilor din secolele anterioare. Tot pe aceeaşi linie se situează şi legăturile de rudenie ale unor familii mari[36] din secolul al IV-lea cu împăraţi celebri din secolul al III-lea. La fel se explică şi ostilitatea împotriva militarilor şi a barbarilor, ca şi împotriva noii aristocraţii[37] din Bizanţ.

Şi antiteza dintre împăraţii buni şi răi se explică la fel. Ea marchează cele două biografii mai lungi: Elagabal împăratul prost şi Alexander Severus cel bun.

În sfârşit HA manifestă o simpatie deosebită pentru uzurpatorii imperiali, cum sunt Avidius Cassius, Pescennius Niger, Clodius Albinus sau alţii. Deşi în biografiile acestora nu există elemente noi, care să nu apară la împăraţii principali, contemporani[38], autorul introduce documente false în sprijinul teoriilor sale. Pledând pentru meritele uzurpatorilor şi cerând îndurare pentru ei, autorul pare să se plaseze după bătălia de la Frigidus (septembrie 394), când uzurpatorul păgân Eugenius a fost înfrânt. Tot aşa, cum au arătat Hartke,

36 Astfel Petronii Probi, dintre care Sextus a fost consul în 371, iar fiii lui Probinus şi Olybrius, în 395, sînt legaţi de împăratul Probus (24,2-3). La fel şi Ceionii Albini sînt puşi în legătură cu Clodius Albinus, iar Aureliani cu Aurelisnus.

37 Cînd la Gallienus 6,9 se spune: nulla vetus familia apud Byzantios invenitur, este evidentă ura împotriva noului senat de la Constantinopole, oraş care însă a fost întemeiat de- abia la 330.

381 4 Marcus Aurelius şi Septimius Severus.

Stern şi Straub, împăraţii copii sunt consideraţi[39] o pacoste pentru stat, datorită consilierilor de care sunt înconjuraţi. Printre aceştia cei mai detestaţi par să fi fost eunucii49, dar nici funcţionarii din jurul împăratului nu sunt mai bine văzuţi.

Al treilea domeniu al cercetărilor privind HA a fost cel al ambianţei religioase în care a fost elaborată colecţia. Pasul hotărâtor în acest domeniu l-a făcut tot Straub, a cărui lucrare din anul 1963, mai sus amintită, indică deja interpretarea propusă. Acesta vede în HA o apologie a păgânismului într-o lume în care oficialitatea era deja creştină. Deoarece statul[40] şi nu numai persoana împăratului[41] era creştin, propaganda păgână nu se mai putea face decât în mod ascuns. Dar pretenţiile autorului erau cu totul moderate, acceptând noua credinţă biruitoare, dar revendicând toleranţă pentru cei care păstraseră vechile concepţii. Era vorba mai ales de exprimarea în public, în scris şi oral, a păgânismului.

Astfel se explică pomenirea „regulei de aur” care prevedea[42] „ce ţie nu-ţi place, altuia nu face”. În aplicarea acestei maxime împăratul ar fi tolerat şi existenţa creştinilor[43]. La fel se prezintă şi pretinsa măsură a lui Alexander Severus, care ar fi cerut părerea populaţiei[44] pentru funcţionarii romani numiţi în provincie, după obiceiul creştinilor şi al evreilor la alegerea preoţilor. împăratul ar fi mers în felul acesta foarte departe în toleranţa sa şi ar fi adoptat chiar un principiu religios

39 Vezi Tac. 6,3: Dii avertant principes pueros.

40 De la Teodosiu cel Mare.

41 Cum fusese sub Constantin şi urmaşii săi.

42 Acest principiu, pe care Alexander Severus (51, 7-8) l-ar fi pus să fie înscris pe zidurile palatului şi ale monumentelor publice, ar fi fost luat de la evrei şi creştini.

43 2,4 ChTistianos esse passus.

44s i 45,6-7.

creştin în viaţa de stat romană! Tot aici trebuie amintită intenţia aceluiaşi Alexander[45] de a ridica un templu în cinstea lui Hristos, ca şi ideea anterioară a lui Hadrian, care construise temple fără statui în toate oraşele, destinându-le în gândul său tot lui Hristos.

Toate aceste consideraţii se potrivesc foarte bine într-o epocă defensivă pentru păgâni, cum este intervalul 394 – 398, când după înfrângerea lui Eugenius, fiii celebrului Nicomachus Flavianus, exponentul păgânismului, au fost siliţi să se convertească la creştinism şi au fost înlăturaţi de la onoruri[46].

În încheierea discuţiei despre aspectul religios, mai trebuie amintită faimoasa scrisoare[47] atribuită împăratului Hadrian, care ar fi adresat-o cumnatului său Servianus. După cum a dovedit-o W. Schmid[48], este vorba despre un fals anacronic, iar patriarhul în cauză era celebrul Gămăliei50, aflat în exerciţiul funcţiunii în anii 390[49][50].

După ce critica contemporană a ajuns să cunoască bine lucrarea cu toate defectele ei, a început să ghicească şi falsurile care aparent nu pot fi comparate cu un material pertinent, ce ar putea să demaşte impostura, ci doar pe baza procedeelor interne folosite de HA; astfel s-a ajuns la urmărirea genezei acestor falsuri. În felul acesta uneori se poate vedea cum a fost creat un episod fictiv şi din ce izvor – oricât de îndepărtat ar fi – s-a format punctul de plecare pentru fantezia autorului. Apoi cum şi pe ce căi a ajuns să se desfăşoare aceasta? Care a fost natura deformării unui

45 43,6-7.

46 Augustin, Civ. Dei. V, 26,1 şi Symmachus, Epist., V, 6.

47 Qnaclr. Tyr. 8.

48 HA-Coll. 1964-1965, pp. 153-184.

49 Pentru conflictul acestuia cu consularul Hesychius avem mărturia lui Hieronymus. (Epist. 57,3).

50 De altfel şi Syme, Ipse iile patriarcha, HA-Coll. 1966-1967, pp. 119-130, ajunge la aceeaşi concluzie.

fapt, în cazul în care acesta a fost real?

Posibilitatea pe care Alexander Severus a acordat-o în anul 223 prefecţilor pretoriului de a deveni *clarissimi*, chiar în timpul exercitării funcţiei lor, s-a transformat[51] în HA într-o reformă capitală, care face din funcţia amintită un apanaj39 al senatului. În realitate aceasta s-a întâmplat de-abia în timpul lui Constantin.

Numele dat de Hieronymus[52] femeilor din cercul Marcellei – *matronarum senatus* – devine în biografia lui Elagabal (4, 3) *senaculum, id est mulierum senatus*!

Lui Alexander Severus i se atribuie81 interzicerea îndeletnicirii de proxenet, ceea ce de fapt avea să facă mai târziu Filip Arabul. Tot sub acelaşi împărat se vorbeşte de existenţa unor *solidiw*, iar în vremea lui Caracaila apar celebrii *protectores*, care datează în realitate tot din secolul al IV-lea.

Un alt câmp de largă desfăşurare a fanteziei autorului a fost acela al numelor proprii, începând chiar cu al celor şase autori. Astfel *Mummia*, *Catuli nepus*, soţia lui Galba (Suet. *Galba* 3, 4) devine *Memmia*, *Catuli nepus*, femeia lui Alex. Sev. (20, 3). Alteori sunt create personaje noi din două mai „vechi" ca Micea şi Hababa, părinţii împăratului Maximin Tracul (1, 5), derivaţii din adjectivul ¡iii-oşâpPapoi de la Herodian (VI, 8, 1), sau fecioara gotică Hunila (*Quadr*. *Tyr*. 15, 7), creată din „Gothi Hunis Halanisque permixti" (Am. Marc. XXXI, 16, 3). În sfârşit, tot aici trebuie puse şi numele proprii din secolul al IV-lea. Astfel eunucul Serapammon (*Gord*. 25, 2) este identic cu filosoful citat de Symmachus (*Epist*. II, 61).

O problemă care trebuie atinsă atunci când discutăm despre HA, fiindcă se referă la un moment important al istoriei noastre, o reprezintă evacuarea Daciei de către

---

515 3 Alex. Sev. 21, 3-5.

529 0 Epist. 43, 3.

romani[53]. Ea cuprinde două aspecte, unul privind evenimentul din timpul lui Aurelian, iar al doilea pe cel din vremea lui Gallienus. În primul caz, care istoriceşte este cert şi cel mai important, avem o relatare explicită a faptului, pe când în cel de-al doilea, absenţa unei menţiuni reprezintă o indicaţie importantă şi deci un răspuns implicit.

Dar ce spune textul şi cum trebuie interpretat, mai ales că în jurul acestui pasaj s-au dus polemici aprinse şi a curs multă cerneală. Pasajul sună în felul urmă

68 Monedă de aur din sec. IV.

— Vezi de curând Vl. Uiescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, Studii şi cercetări de istorie veche, 22 (1971), 3, pp. 425 – 442.

tor[54] *[55]: „Văzând că Iliria este devastată iar Moesia ruinată şi nemaisperând să o poată păstra, *el a părăsit* provincia Dacia de dincolo de Dunăre, după ce a retras armata şi *pe locuitori*, iar populaţia pe care a evacuat-o a aşezat-o în Moesia, pe care a botezat-o Dacia sa şi care acuma desparte cele două Moesii".

Pasajul acesta vorbeşte în mod cât se poate de clar şi răspicat despre o evacuare totală a populaţiei din Dacia, oricât de mult s-a încercat de unii cercetători bine intenţionaţi, dar cu o cu totul insuficientă argumentare ştiinţifică, să reducă proporţiile operaţiei pe baza textului.

În primul rând termenul de *provinciales* înseamnă aici locuitorii – deci toţi – din provincii iar nu „funcţionarii din provincie", cum a încercat să-l interpreteze[56] D. Marin.

53s titutam sublato exercitu et provincialibus reliquit, despe- rans eam posse reţineri abductosque ex ea populos in Moe

54 Aut. 39, 7: cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam

55s ia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nune duas Moesias dividit.

56 Bul. Inst. fii. rom. „Alexandru Philippide“, X, (1943), Iaşi, pp. 163-187; Orizonturi, IV (1952), 1, Stuttgart, pp. 16-20; Rev. Et. Roum. III-IV

Aceasta se impune din trei motive: a) toate exemplele[57] din HA au acest singur sens general, iar în V. *Av. Cas.* 7, 2, apare chiar turnura *militibus et provincialibus*; b) redarea aceleiaşi realităţi prin noţiunea de *populos*, în continuare, arată – în concepţia autorului, singura care ne interesează deocamdată – caracterul de masă al întregii populaţii; c) modelul folosit spune şi mai clar acelaşi lucru, aşa încât nici HA nu putea exprima altceva!

Cu aceasta am ajuns la discuţia de la început, privind raporturile dintre Eutropius şi HA, locul în cauză fiind deja identificat de către Dessau. Textul spune07: „Provincia Dacia, pe care Traian a creat-o dincolo de Dunăre, (*el*) *a lăsat-o goală* (*goală la mijloc*), deoarece nu mai spera s-o păstreze, devreme ce toată Iliria şi Moesia erau devastate, iar *pe romanii pe care i-a evacuat de pe ogoarele şi din oraşele Daciei*, i-a aşezat în mijlocul Moesiei şi a botezat Dacia acea parte, care acum desparte cele două Moesii".

Şi acest pasaj vorbeşte limpede despre o evacuare totală. Ea reiese atât din traducerea exactă[58] a verbului *intermittere*, care până acum era redat de obicei[59] prin simplul „părăsi", cât şi din urmarea „romanii de pe ogoare şi din oraşe".

Cu aceasta ne întoarcem la problema raporturilor dintre Eutropius şi HA. După Dessau, şi alţi istorici au pledat pentru aceeaşi dependenţă, cum au fost Hohl – la început –, Alfdidi şi Hartke. Dar curând – după apariţia

---

(1957-1960), Paris, pp. 170-219.

57 C. Lessing, Lexicon Scriptorum Historiae Augustae, Darm- stadt. 1965.

58 IX, 15, 1: provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danu- viurn fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans earn posse reţineri, abductos Romanos ex urbibus et agriş Daciae in media Moesia collocavit appellavitque earn Daciam, quae nune duas Moesias dividit.

59 Cu excepţia vechilor traduceri germane de la începutul secolului al XlX-lea, probabil neinfluenţate de realităţile istorice evidente.

teoriei lui Baynes, pe care a îmbrăţişat-o şi Hohl – Eutropius trebuia eliminat, fiindcă apariţia sa în anul 369/70 răsturna redactarea HA sub Iulian, în anii 361 – 363. Adversarii dependenţei Eutropius – HA explicau asemănarea frapantă dintre cele două pasaje prin modelul comun reprezentat de EKG. Sursa aceasta comună – spuneau ei – a fost atât de exact copiată, atât de HA, cât şi de Eutropius, încât s-a ajuns la aceeaşi formulare. Ceea ce nu şi-au dat ei seama, însă, este că expresia *desperans*... *retineri posse* este unică şi nu se mai întâlneşte la alt autor. În schimb acelaşi Eutropius o mai foloseşte[60] o dată, dar într-un pasaj din timpul republicii al cărui model nu putea să fie EKG, care tratase numai istoria imperială târzie. În felul acesta expresia se dovedeşte a aparţine lui Eutropius, care a folosit-o de două ori, iar HA a copiat-o de la el, ca şi întreg pasajul.

De altfel între timp „inovatorii" din domeniul cercetărilor despre HA au dovedit dependenţa HA de Eutropius, fiindcă ea a fost constatată şi prin alte pasaje, iar textul care ne interesează a fost şi el confirmat de curând de către Chastagnol[61] şi J. Schwartz[62].

În felul acesta mărturia HA despre o evacuare totală a Daciei îşi pierde orice valoare proprie şi nu reflectă decât veridicitatea pe care o are modelul său Eutropius. Acesta însă reprezintă o tradiţie singulară şi greşită, sau cel puţin tendenţioasă, ce a şi fost corectată de tradiţia bună şi competentă a lui Iordanes, care restrânge[63] – conform realităţilor istorice – evacuarea Daciei numai la autorităţi

---

607 III, II), 1: Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem diutius posse reţineri.

61 Cf. HA-Coll., 1966-1967, pp. 60-62 şi Rev. Phil. XLI (1967) pp. 92-94.

62 Cf. HA-Coll. 1963, p. 155 şi 1964^1965, pp. 193-194.

63 Rom. 217, ... evocatis exinde legionibus.

şi la cei legaţi de ele[64].

Biografia împăratului Gallienus reprezintă, alături de istoricul grec Zosimos[65], cel mai explicit izvor despre domnia „marelui nedreptăţit” de către istoriografia romană filosenatorială. Or, cum la niciunul dintre ei nu este menţionată pierderea Daciei în timpul lui Gallienus, absenţa acestei relatări devine şi mai semnificativă, mai ales dacă ne gândim că portretul împăratului din HA este destul de întunecat şi negativ, iar

PARTEA ÎNTÂI

HADRIANUS

de Aelius Sparţianus

1 Ca origine, împăratul Hadrianus1 mai de departe în timp se trăgea din neamul picentinilor 2, dar mai de aproape era spaniol. El însuşi aminteşte în scrierile autobiografice că strămoşii săi născuţi în Hadria[66][67], s-au stabilit în Italica[68] pe vremea Scipionilor. Tatăl lui Hadrianus a fost Aelius Hadrianus, supranumit Africanul, văr cu împăratul Traian, iar mama sa. Domitia Paulina, era originară din Gades[69][70].

A avut ca soră pe Paulina, căsătorită cu Servianus, soţie pe Sabina şi strămoş pe Maryllinus, care cel dintâi din familia sa a fost senator al poporului roman.

S-a născut la Roma[71] cu 9 zile înainte de calendele lui

64 Cf. VI. Iliescu. Evocatis legionibus. Zu Jord. Rom. 217, Studii Clasice, XIV (1972).

65 Care a trăit pe la 500, dar a folosit, prin intermediul predecesorului său pierdut Eunapios, pe contemporanul împăratului Gallienus, - care s-a pierdut şi el - Dexjppos.

66 La 15 ani a revenit în patrie9 şi a intrat curînd

67î n armată, ocupîndu-se în acea vreme de vînat pînă la

68e xces. Traian l-a adus înapoi din patrie şi, socotindu-1

69c a pe fiul său, nu mult după aceea l-a numit decemvir

70p entru judecarea proceselor10 * şi apoi tribun al legiunii

71m itianus a fost transferat în Moesia inferioară. Acolo se spune că

februarie[72], în timpul celui de al şaptelea consulat al lui Vespasianus şi cel de al cincilea al lui Titus. La vârsta de 10 ani, rămânând orfan de tată, a avut ca tutori pe vărul său Ulpius Traianus, care mai înainte fusese pretor, iar mai târziu a devenit împărat, şi pe Caelius Attianus8, cavaler roman. Şi-a însuşit o vastă cultură greacă, pentru care avea o înclinaţie spirituală atât de mare, încât unii l-au poreclit grecuşorul.

Germania superioară. Când a murit Nerva s-a grăbit să ajungă de aici la Traian, pentru ca să-i comunice el cel dintâi acest eveniment. Dar fiindcă soţul surorii sale, Servianus13 (care stârnise împotriva lui mânia lui Traian, pentru unele cheltuieli şi datorii făcute), a căutat să-l împiedice, punând oameni să-i strice pe ascuns trăsura pentru a-l întârzia; el şi-a continuat drumul pe jos şi a ajuns înaintea omului de încredere al lui Servianus. A căpătat simpatia lui Traian şi nu şi-au atins ţinta intrigile stârnite cu ajutorul lui Gallus14 împotriva sa de către pedagogii copiilor de casă, pe care Traian îi iubea foarte mult15. În acest timp, preocupat de sentimentele împăratului faţă de el, consultând sorţii virgilieni, a primit acest răspuns, despre care unii ziceau că-şi are izvorul chiar în cărţile sibiline16:

Cine este acela care aduce ca sacrificiu ramuri din măslinul sfânt? Recunosc părul şi barba albă a regelui roman, care va întemeia cu legi primul oraş, trimis din micul Curi şi dintr-un ţinut sărac într-o mare împărăţie, îi va urma acestuia...17

Viitoarea domnie i s-a prezis şi prin răspunsul care i-a fost dat la Niceforium18 în templul lui Jupitei Nicefor şi pe care-l consemnează în cărţile sale platonicianul Apollonius 19 din Siria. În sfârşit, ajutat de Sura20, a câştigat şi mai mult prietenia lui Traian şi a luat de soţie,

---

un astrolog i-a prezis că va ajunge împărat,

72a Il-a Adiutrix11. în ultima perioadă a domniei lui Do-

după cum spune Marius Maximus21, pe nepoata de soră a acestuia, mai mult prin stăruinţa Plotinei, decât prin bunăvoinţa lui Traian. să-i placă vinul, supunându-se obiceiurilor lui Traian şi fiind din această pricină încărcat cu mari daruri de către împărat. Pe timpul celui de al doilea consulat al lui Candidus şi Quadratus a fost ales tribun al poporului, în care magistratură şi-a confirmat el singur prezicerea puterii de tribun pe viaţă23, fiindcă şi-a pierdut pelerina pe care de obicei o foloseau tribunii pe timp de ploaie, dar nu şi împăraţii, de unde şi astăzi împăraţii apar fără pelerină în faţa cetăţenilor romani. În a doua expediţie împotriva dacilor, Traian i-a dat comanda legiunii I Minervia24 şi l-a luat cu sine. În acest război s-a distins prin multe acte de bravură, pentru care Traian i-a dăruit o piatră preţioasă de diamant primită de la Nerva, acest dar întărindu-i speranţa succesiunii la tron. Pe timpul celui de al doilea consulat al lui Suburanus şi Servianus, a fost făcut pretor25 şi a primit de la Traian de două ori câte două milioane de sesterţi pentru a organiza jocuri publice. Trimis apoi ca locotenent imperial în Pannonia inferioară, a înăbuşit răscoala sarmaţilor, a întărit disciplina militară şi a chemat la ordine pe administratorii care-şi exercitau fără frâu atribuţiile.

În urma acestor merite a ajuns consul şi în timpul acestei magistraturi, i s-a făcut cunoscut de către Sura că va fi adoptat de Traian. De atunci prietenii lui Traian au încetat de a-l dispreţui şi neglija. Moartea lui Sura l-a apropiat şi mai mult de Traian, datorită mai ales cuvântărilor pe care le compunea pentru împărat. domnie. Consul a două oară cu sprijinul Plotinei, a avut toate temeiurile să creadă că va fi adoptat. S-a vorbit mult despre el că ar fi corupt pe liberţii lui Traian şi că ar fi acordat atenţie deosebită celor cu care acesta petrecea, vizitându-i adesea pe vremea când devenise apropiat al palatului.

Cu cinci zile înainte de idele lui august28, pe când era locotenent imperial în Siria, a primit scrisoarea de înştiinţare că este adoptat; el a cerut ca ziua de adopţiune să-i fie sărbătorită anual ca zi de naştere. Cu trei zile înainte de aceleaşi ide27 i s-a anunţat moartea lui Traian şi atunci a hotărât să-şi sărbătorească şi ziua începutului de domnie ca ziua de naştere.

A circulat zvonul că Traian ar fi avut intenţia să lase ca succesor pe Neratius Priscus, nu pe Hadrianus, şi ca mulţi prieteni ar fi fost de aceeaşi părere cu el, până acolo, încă t, odată i-ar fi spus lui Priscus „îţi încredinţez domnia, dacă-mi va veni ziua fatală". Mulţi spun că Traian s-ar fi gândit să moară după exemplul lui Alexandru Macedon, fără să-şi lase un anumit succesor, mulţi afirmă că a voit să trimită la senat o scrisoare prin care să ceară că, dacă i se va întâmpla ceva, senatul să dea un nou conducător statului roman, el doar propunând câteva nume din care senatul să aleagă pe cel mai bun. S-au făcut şi afirmaţii potrivit cărora Hadrianus ar fi fost primit în adopţiune printr-o acţiune directă a Plotinei care, după ce a murit Traian, a pus pe unul să vorbească în acest sens cu voce stinsă ca şi cum ar fi fost împăratul însuşi 28.

5 Dobândind domnia, îndată a căutat să restabilească tradiţia de odinioară şi s-a străduit să păstreze pacea pe tot cuprinsul împărăţiei. Căci în afară de tulburările neamurilor pe care le supusese Traian, maurii săvârşeau hărţuieli, sarmaţii porneau cu război, britanii nu puteau fi ţinuţi în frâu de stăpânirea romană, Egiptul era bântuit de răscoale, în sfârşit Libya şi Palestina aveau sentimente ostile. De aceea apărăsit tot teritoriul cucerit peste Tigru şi Eufrat, urmând, cum zicea el, exemplul lui Cato, care a acordat libertatea macedonenilor fiindcă nu-i putea ţine sub ascultare29. Văzând că Parthamasiris30, căruia Traian îi dăduse tronul părţilor, n-are autoritate în faţa acestora, l-a făcut rege peste alte populaţii învecinate.

A avut atât de mult dorinţa de a conduce cu blândeţe, încât în primele zile ale domniei, când a fost sfătuit de Attianus prin scrisori să ucidă pe Boebius Macer, prefectul oraşului dacă se va împotrivi domniei lui, ca şi pe Laberius Maximus şi pe Frugi Crassus, care, bănuiţi că ar vrea domnia, erau exilaţi într-o insulă, nici unuia din aceştia nu i-a făcut vreun rău. Pe Crassus l-a ucis fără ordinul său, mai târziu, supraveghetorul, fiindcă plecând de pe insulă, fusese bănuit că ar unelti tulburări. Soldaţilor, cu prilejul începutului de domnie, le-a dublat soldele. Pe Lusius Quietus, după ce au fost supuşi mauretanii peste care domnea, fiindcă era suspect domniei, l-a dezarmat, dând lui Marcius Turbo, care reprimase tulburările din Iudeea sarcina de a înăbuşi şi răscoala din Mauretania.

După aceasta s-a dus în Antiochia să vadă rămăşiţele pământeşti ale lui Traian, pe care le aduceau Attianus, Plotina şi Matidia. Le-a dat cinstirea cuvenită şi le-a trimis pe o corabie la Roma, iar el s-a întors în Antiochia şi a pus guvernator al Siriei pe Catilius Severus, întorcându-se apoi la Roma prin Illyricum.

6 A cerut senatului prin scrisori insistente să fie decretate onoruri divine lui Traian şi cererea lui a câştigat bunăvoinţa tuturor a, astfel încât senatul a decernat de la sine memoriei lui Traian multe onoruri pe care Hadrianns nu le ceruse. Într-o scrisoare către senat şi-a cerut iertare că n-aşteptase decizia acestuia de numire la domnie, fiind salutat prea repede de soldaţi ca împărat, pentru că republica31 nu putea să stea fără conducător. Când senatul i-a oferit lui triumful care era datorat lui Traian, el a refuzat şi a dus el însuşi în carul triumfal portretul lui Traian, pentru ca prea bunul împărat nici după moarte să nu piardă demnitatea triumfului. Numele de părinte al patriei ce i s-a propus l-a amânat şi la început şi după aceea, deoarece spunea el şi Augustus abia mai târziu s-a socotit demn de acest titlu. A înapoiat Italiei tributul

coronar32 şi în provincii a micşorat acest dar în urma raportului cu grijă întocmit, prin care i s-au adus la cunoştinţă greutăţile tezaurului. Când a auzit de răscoala sarmaţilor şi roxolanilor, a trimis înainte armatele, iar el s-a dus în Moesia.

Pe Marcius Turbo, care guvernase ca prefect Mauretania, l-a decorat cu panglicile prefecturii şi l-a făcut apoi guvernator al Pannoniei şi Daciei. Cu regele roxolanilor, care se plângea de micşorarea fondurilor alocate, după ce a cunoscut cum stau lucrurile a stabilit legături paşnice.

7 A scăpat de atentatul pe care i-l pregătise Nigrinus în timpul unui sacrificiu cu complicitatea lui Lusius şi a altora, deşi Hadrianus îi desemnase ca succesor. Din cauza acestui atentat au fost ucişi Palma la Tarracenae, Celsus la Baiae, Nigrinus la Favenţia şi Lusius pe drum, din ordinul senatului, fără voia lui Hadrianus, cum spune el însuşi în memoriile sale33.

De aceea îndată Hadrianus, ca să îndepărteze părerea foarte proastă ce se formase despre el, pentru că îngăduise să fie ucişi în acelaşi timp patru foşti consuli, a încredinţat guvernarea Daciei lui Turbo, acordându-i acestuia şi titlul de prefect al Egiptului, ca să aibă mai multă autoritate, şi a venit la Roma, unde a făcut poporului, el însuşi fiind de faţă, daruri duble de alimente, după ce în absenţa sa, se împărţiseră câte trei monede de aur de persoană. Scuzându-se şi în senat de faptele care se petrecuseră, s-a jurat că nu va pedepsi niciodată pe un senator fără să consulte senatul. A fixat şi sarcinile fiscale, în aşa fel ca senatorii să nu fie încărcaţi cu aceste sarcini.

Netrecând cu vederea nimic din ceea ce-i putea atrage simpatia poporului, a scutit pe debitorii particulari din Roma, din Italia şi chiar din provincii, de sumele mari pe restanţe care le datorau fiscului, arzând în forul lui Traian registrele de datorii, ca să întărească tuturor şi mai

mult siguranţa economică. A ordonat să nu mai fie trecute în vistieria sa personală bunurile confiscate ale celor condamnaţi ci în tezaurul public. Sclavilor şi sclavelor subvenţionaţi de Traian cu alimente, le-a mărit raţia. Senatorilor care nu scăpătaseră din vina lor le-a completat averea după numărul copiilor şi al funcţiei, astfel că cei mai mulţi au primit fără întrerupere până la moarte subvenţii. În acordarea onorurilor a fost generos nu numai cu prietenii ci şi cu mulţi alţii.

Pe multe femei le-a ajutat cu cele necesare vieţii. A dat jocuri de gladiatori timp de şase zile consecutive şi a adus de ziua lui de naştere o mie de fiare în circ34.

8 Celor mai buni dintre senatori le-a dat dreptul de a face parte din suita împăratului. N-a îngăduit să i se organizeze serbări cu jocuri de circ, în afară de cele în cinstea zilei de naştere35, şi a spus adesea în adunări şi în senat că va conduce în aşa fel statul, încât să se ştie că acesta este un bun al poporului, nu al său personal. Fiindcă el fusese consul de trei ori, a făcut pe mai mulţi pentru a treia oară consuli şi pe foarte mulţi i-a ridicat la cinstea celui de al doilea consulat. A deţinut însă al treilea consulat numai patru luni şi a judecat de multe ori procese în acest timp. A participat întotdeauna la şedinţele regulate ale senatului, fie că se găsea în Roma sau în apropiere. A înălţat demnitatea senatului atât de mult, făcând greu senatori, încât când l-a făcut pe Attianus din prefect al pretoriului senator, acordându-i insignele consulare, a spus că n-are nimic mai de preţ să-i poată conferi.

N-a dat voie cavalerilor romani să judece nici cu el nici fără el pe senatori; căci era pe acea vreme obiceiul ca atunci când împăratul conducea judecarea proceselor să cheme în consiliu atât pe senatori, cât şi pe cavaleri şi să dea hotărârea prin deliberarea tuturor. A spus chiar cuvinte grele împotriva împăraţilor care avuseseră mai

puţină consideraţie faţă de senatori. Cumnatului său Servianus, căruia i-a dat atâta atenţie, încât ieşea din cabinetul său să-l întâmpine când venea la el, i-a încredinţat pentru a treia oară consulatul, fără ca acesta să-l ceară sau să-l roage; nu însă în acelaşi timp cu al său, căci Servianus fusese de două ori consul înaintea sa şi nu voia să voteze după acesta.

9 Pe de altă parte a părăsit totuşi multe provincii cucerite de Traian şi, spre regretul tuturor, a distrus teatrul pe care acesta îl construise în câmpul lui Marte. Aceste lucruri erau cu atât mai supărătoare, cu cât despre toate pe care le vedea că produc neplăceri spunea că au fost ordonate de Traian şi că el trebuie să le execute36. Fiindcă nu mai putea suporta autoritatea lui Attianus, prefectul său, şi tutorele de odinioară, a căutat să-l suprime, dar a renunţat, ca să nu mărească şi mai mult antipatia atrasă asupră-şi prin uciderea celor patru foşti consuli, a căror executare însă el o socotea o consecinţă a sfaturilor pe care le primise de la Attianus. Fiindcă nu putea să-i dea acestuia un succesor, căci nu cerea, l-a făcut să ceară şi, de îndată ce a cerut, l-a numit în loc pe Turbo, înlocuind cu acelaşi prilej şi pe Similus, celălalt prefect, cu Septicius Clarus37.

După ce a îndepărtat astfel de la prefectură pe aceşti doi oameni, cărora le datora domnia, a plecat în Campania şi a ajutat toate oraşele de aici prin binefaceri şi daruri, apropiindu-şi pe cei mai buni prin amabilitatea lui. La Roma a vizitat adesea la reşedinţa lor pe pretori şi pe consuli, s-a dus la mesele date de prieteni, a vizitat pe cei bolnavi de două şi de trei ori pe zi, chiar şi pe unii cavaleri sau liberţi. A îmbărbătat prin mângâieri, a ajutat cu sfatul, întotdeauna a avut invitaţi la masă, toate le-a făcut în sfârşit ca un simplu particular. Soacrei sale i-a organizat onoruri deosebite, cu jocuri de gladiatori şi cu alte forme de cinstire.

10 După aceea a plecat în Gallia, unde a ajutat toate regiunile prin diferite acte de dărnicie. De aici a trecut în Germania şi, deşi dornic mai degrabă de pace decât de război, a întărit totuşi armata prin exerciţii militare, ca şi cum ar fi fost ameninţat de război, deprinzând-o să suporte greutăţile, el însuşi ducând viaţă de militar între soldaţi, mâncând cu plăcere de faţă cu toţi alimente obişnuite pe timp de campanie, adică slănină, brânză, apă amestecată cu oţet în loc de vin, după exemplul lui Scipio Aemilianus şi al lui Metellus, ca şi a înaintaşului său Traian, răsplătind pe mulţi cu recompense, pe unii cu onoruri, ca ostaşii să poată suporta uşor eforturile pe care li le cerea. A restabilit disciplina ce slăbise după Caesar Octavianus din lipsa de grijă a împăraţilor anteriori, punând ordine în diferite funcţii şi cheltuieli.

N-a îngăduit niciodată să iasă cineva din cazarmă fără motiv temeinic, căci acum comandanţii nu mai erau numiţi după bunul plac al soldaţilor, ci după criterii de merit.

Stimulând pe ceilalţi prin exemplul disciplinei sale, mergea cu echipamentul de război câte douăzeci de mile pe jos38. A dărâmat din cazărmi sufrageriile, porticele, boitele şi chioşcurile. Primea de obicei îmbrăcămintea cea mai simplă, avea centura fără butoni de aur, îşi încheia mantaua cu o agrafă fără pietre preţioase, abia dacă avea minerul sabiei de fildeş. Vizita pe soldaţii bolnavi în infirmerii, alegea locul pentru tabără, nu dădea baston de centurion decât celor capabili şi cu o bună reputaţie, nu făcea pe cineva ofiţer decât dacă era bărbat în toată firea, ca să poată îndeplini prin vârstă şi minte sarcinile de ofiţer. Nu îngăduia ca un gradat că primească ceva de la soldaţi, interzicea orice lux pretutindeni, făcea ajustările cuvenite în distribuirea armelor şi a echipamentului. Se interesa şi de vârsta soldaţilor, pentru ca să nu fie în armată cineva mai tânăr decât îi cerea serviciul militar, sau mai bătrân

decât cerea omenia, contrar vechiului obicei stătea mai mult în cazarmă şi căuta să cunoască întotdeauna pe toţi şi să le ştie numărul.

11 Se străduia să cunoască de aproape depozitele armatei cercetând cu atenţie chiar şi veniturile provinciilor, pentru ca să poată lua măsuri de completare acolo unde lipsea ceva. Înainte de toate însă îşi dădea osteneala să nu cumpere nimic nefolositor şi să nu consume ceva fără să fie necesar.

După ce şi-a pregătit ostaşii după exemplul său, a trecut în Britania, unde, luând multe măsuri de îndreptare, a construit el cel dintâi un zid lung de 80.000 paşi 39, care să despartă pe romani de barbari.

A destituit pe Septicius Clarus, prefectul pretoriului, pe Suetonius Tranquillus40, secretar al cancelariei imperiale, şi pe mulţi alţii, fiindcă se purtaseră în timpul acesta faţă de Sabina, soţia sa mai familiar decât cerea respectul casei imperiale. Şi-ar fi lăsat şi soţia, care era aspră şi posacă, dacă ar fi fost, cum zicea el, un simplu particular. Era cu grijă nu numai pentru casa sa, ci şi pentru a prietenilor. Prin frumentari41 cerceta toate lucrurile, chiar şi cele mai ascunse, şi prietenii nu băgau de seamă că împăratul le cunoaşte viaţa, dacă atâta timp cât el însuşi nu le dovedea aceasta. Este interesant în acest sens de arătat un fapt din care se poate vedea cât de multe amănunte ştia el despre prieteni.

O femeie scrisese soţului ei făcându-i imputări că, reţinut de plăceri şi de băi, nu vrea să se întoarcă acasă. Hadrianus, prin oamenii lui, a aflat despre conţinutul scrisorii şi, când acel soţ a venit să-i ceară o favoare, i-a reproşat băile şi plăcerile, ceea ce l-a făcut pe soţ să întrebe: „Nu cumva soţia mea ţi-a scris şi ţie ceea ce mi-a scris şi mie?”

Curiozitatea aceasta istoricii i-o socotesc un defect, la care adaugă dragostea lui pentru bărbaţi şi adulterele

cu femei măritate, vicii de care se zice că a suferit, nerespectând nici încrederea prietenilor.

12 După ce a făcut ordine în Britannia, a trecut în Gallia, unde a aflat cu nelinişte de nişte tulburări iscate în Alexandria din cauza boului Apis42 care, găsit după mulţi ani, a produs frământări în rândul populaţiei, toţi certându-se aprins unde trebuia să-l stabilească pentru cult.

În această vreme a construit o foarte frumoasă bazilică în onoarea Plotinei la Nemausus43. S-a dus apoi în Hispania şi a iernat la Tarraco, unde a restaurat pe cheltuiala lui palatul lui Augustus44. Convocând pe toţi hispanii la Tarraco, într-o adunare în legătură cu înrolările militare, le-a1 vorbit cu afabilitate şi prudenţă, după cum spunea Marius Maximus, dar pe italici, fiindcă erau nesupuşi şi dispreţuitori, i-a apostrofat cu mare vehemenţă. În acest timp a înfruntat în mod onorabil un pericol foarte grav. În timp ce se plimba printr-o grădină în Tarraco, furios, un sclav de al gazdei sale s-a năpustit cu un pumnal asupra lui. Făcându-l inofensiv, l-a predat agenţilor care au alergat la el şi, constatându-se că acel sclav era nebun, l-a încredinţat medicilor pentru tratament, fără să se sperie. Şi pe vremea aceea, ca şi mai înainte, în cele mai multe locuri în care barbarii nu sunt despărţiţi de teritoriul roman prin râuri, ci prin simple hotare convenţionale, a făcut, din stâlpii mari înfipţi adânc în pământ şi legaţi între ei, garduri asemenea zidurilor. A numit un rege peste germani, a înăbuşit răscoala maurilor şi a primit mulţumiri publice din partea senatului.

În aceeaşi vreme un război început de părţi a fost îndată înlăturat de Hadrianus prin negocieri.

13 Din Asia a mers cu corabia printre insule până în Achaia, iniţiindu-se în misterele de la Eleusis, după exemplul lui Hercule şi al lui Philippus. La Atena a făcut multe daruri şi a prezidat jocurile publice ca agonotet.

Se consemnează observaţia că la ceremoniile religioase din Achaia, deşi mulţi aveau cuţite de sacrificii, niciunul din însoţitorii lui Hadrianus nu venea înarmaţi. A ajuns pe mare în Sicilia, unde s-a urcat pe muntele Aetna, ca să vadă răsăritul soarelui, în formă de arc, precum se spune, cu culori variate. Apoi a venit la Roma şi de aici a trecut în Africa, ajutând cu multe binefaceri provinciile africane.

Aproape că n-a fost altul dintre împăraţi, care să străbată aşa de repede atâtea teritorii.

Abia revenit din Africa la Roma, a plecat îndată în orient trecând prin Atena, unde a inaugurat construcţiile pe care le începuse acolo, cum a fost templul dedicat lui Jupiter Olimpianul şi un altar pentru sine. La fel, trecând prin Asia, a sfinţit temple în numele său.

A luat de la capadacieni sclavi pentru serviciile taberei şi a intrat în legături de prietenie cu regii şi guvernatorii ţinuturilor. A invitat la el pe Osdroe, regele părţilor, eliberându-i acestuia fiica pe care Traian o luase ostatecă şi făgăduindu-i tronul care de asemenea îi fusese luat. Când l-au vizitat unii regi, astfel s-a purtat cu ei, încât cei care n-au voit să vină au regretat, mai ales Farasmanes, care îi refuzase cu dispreţ invitaţia. Trecând prin provincii, a aplicat pedepse aşa de severe guvernatorilor şi intendenţilor vinovaţi de diferite nereguli, încât se credea că acuzatorii sunt trimişi de el.

14 Avea atât de mare ură pe antiochieni, încât a voit să separe Syria de Fenicia, ca să nu mai fie numită Antiochia metropola atâtor cetăţi. În acea vreme au pornit cu război şi iudeii, pentru că li se interzisese circumcizia45. Odată, pe când se găsea urcat în timpul nopţii pe muntele Cassius ca să vadă răsăritul soarelui, a început o ploaie şi un trăsnet, căzând pe altarul de sacrificiu, a lovit animalul de jertfă şi pe sacrificator.

Străbătând Arabia a venit la Pelusium, unde a

reconstruit cu şi mai multă măreţie mormântul lui Pompeius. Pe când mergea cu corabia pe Nil, a pierdut pe Antionus46, pe care l-a plâns ca o femeie. Despre acesta sunt numeroase versiuni: unii afirmă că a fost un devotat a lui Hadrianus, alţii spun ceea ce arăta şi frumuseţea lui pe de o parte, iar pe de alta pasiunea condamnabilă a lui Hadrianus. Grecii, cu consimţământul lui Hadrianus, l-au sanctificat, pretinzând că spiritul lui dădea şi oracole, despre care însă se spune că le compunea Hadrianus. Căci împăratul a fost un foarte mare iubitor de poezie şi de literatură, având pregătire deosebită şi în domeniul aritmeticii, geometriei şi picturii. Ştia să declame frumos şi să cânte. Se complăcea în voluptăţi erotice şi a compus pentru iubitele sale multe versuri.

Abil mânuitor al armelor, era foarte bun cunoscător al artei militare, practicând şi exerciţii de gladiatori47.

Vesel şi sever, amabil şi grav, pătimaş şi stăpânit, zgârcit şi darnic, ascuns şi deschis, sălbatic şi blând, era totdeauna schimbător în toate.

15 Şi-a îmbogăţit prietenii fără ca ei să ceară, iar celor care îi cereau nu le refuza nimic. Totuşi, credea ciu uşurinţă ce se vorbea rău pe seama prietenilor şi de aceea pe cei mai buni dintre ei şi pe cei pe care îi ridicase la cele mai înalte onoruri i-a socotit până la urmă duşmani, cum a fost cazul cu Attianus, Nepos şi Septicius Clarus. Pe Eudaemon, care-i fusese consilier imperial, l-a redus la sărăcie; pe Polyaenus şi pe Marcellus i-a făcut să se sinucidă, pe Heliodorus l-a atacat prin scrisori defăimătoare, a îngăduit ca Titianus să fie judecat şi proscris ca vinovat de a aspira la domnie. Pe Umidius Quadratus, Catilius Severus şi Turbo i-a persecutat, pe Servianus, soţul surorii sale, om în vârstă de 90 de ani l-a silit să moară, de teamă să nu-i supravieţuiască. În sfârşit, a urmărit pe liberţi şi pe unii militari48. Cu toate că vorbea frumos şi scria versuri cu uşurinţă, fiind priceput în toate

artele, totuşi pe profesorii de toate disciplinele i-a tratat de sus, a râs de ei, i-a dispreţuit, i-a persecutat, socotindu-se mai învăţat decât ei. Pe aceşti profesori şi filosofi i-a atacat prin scrieri în versuri sau în proză. Chiar Favorinus49, când Hadrianus i-a făcut observaţie asupra folosirii unui cuvânt, a trebuit să cedeze, şi, fiindcă prietenii îi reproşau că a cedat pe nedrept lui Hadrianus asupra unui cuvânt folosit de cei mai buni autori, el le-a răspuns stârnind râsul: „Nu mă sfătuiţi bine, prieteni, dacă nu-mi îngăduiţi să-l cred mai învăţat decât toţi pe cel ce are în puterea sa treizeci de legiuni”.

16 A fost atât de dornic de glorie, încât şi-a scris singur istoria şi a dat-o celor mai culţi dintre liberţii săi, cu poruncă s-o publice sub numele lor. Cărţile lui Phlegon50 se spune că sunt în realitate ale lui Hadrianus, care a scris imitând pe Antimachus nişte cărţi foarte greoaie, intitulate „Catacannae” 51; Poetului Florus57, care-i scrisese:

Eu nu vreau să fiu împărat să umblu printre britani, să mă ascund printre germani33.

Să suport iernile scitice.

I-a răspuns:

Eu nu vreau să fiu Florus

Să umblu prin taverne

Să mă ascund prin cârciumi

Să suport muşcăturile ţânţarilor sprinteni

I-a plăcut pe lângă aceasta limba vechilor scrieri; a declamat controverse. A preferat lui Cicero pe Cato, lui Vergilius pe Ennius, lui Sallustius pe Coelius şi la fel a judecat despre Plato în comparaţie cu Homer. Se socotea aşa de priceput în astrologie, încât în seara calendelor lui ianuarie, scria pe hârtie ce i se putea întâmpla tot anul; astfel că, în anul în care a murit, a prezis tot ce avea să facă până în ceasul morţii. Dar deşi îi plăcea să critioe cu uşurinţă pe muzicanţi, pe autorii de tragedii sau comedii, pe grămătici, pe vetori şi pe oratori, sâcâindu-i mereu cu

întrebări răuvoitoare, totuşi le-a acordat diferite onoruri şi le-a dăruit tot felul de bunuri tuturor profesorilor.

Deşi el însuşi făcea pe mulţi din cei ce veneau la el să plece trişti, spunea că nu-i place să vadă pe cineva trist54. I-au fost foarte apropiaţi filosofii Epictet şi Heliodor şi, ca să nu-i numesc pe fiecare dintre toţi grămăticii, vetorii, muzicanţii, geometrii, pictorii, astrologii, a preţuit, după cum afirmă mulţi istorici, în mod deosebit pe Favorinus. Pe învăţaţii care nu i se mai păreau capabili pentru profesiunea lor i-a concediat într-o formă onorabilă, asigurându-le din belşug existenţa materială.

17 Pe cei pe care în viaţa sa particulară îi avusese duşmani, ca împărat i-a lăsat în pace. Când a ajuns împărat i-a spus unuia, care-i fusese duşman de moarte: „Ai scăpat”. Celor pe care el însuşi i-a chemat în armată le-a dat întotdeauna cai, catâri, îmbrăcăminte, întreţinere şi tot echipamentul. Trimitea adesea prietenilor, fără ca ei să se aştepte, daruri de Saturnale şi de Sigilare55. De asemenea primea cu plăcere darurile lor şi le trimitea la rându-i altele. Când dădea mese cu oamenii de cel mai înalt rang, pentru a descoperi fraudele bucătarilor, poruncea să i se servească mâncărurile de la alte mese, chiar de la cele din urmă. Pe toţi regii i-a cucerit prin darurile sale. Mergea adesea la băile publice împreună cu toată lumea, dând loc la o întâmplare amuzantă care a devenit repede cunoscută. Anume, într-o zi, văzând în baie pe un veteran al său, cunoscut din armată, cum îşi freca de perete spatele şi restul corpului şi întrebându-l de ce pune marmura să-l scarpine, el i-a răspuns că face aceasta fiindcă n-are sclav. Când a auzit, Hadrianus i-a dat sclavi şi bani de cheltuială. În altă zi însă, când mai mulţi bătrâni se frecau de perete pentru a provoca dărnicia împăratului, acesta a poruncit ca ei să fie chemaţi şi puşi să se frece unul pe altul.

Căuta să arate o mare dragoste. Îi plăceau aşa de mult călătoriile, încât tot ce citea despre diferite părţi ale

pământului voia să vadă la faţa locului. Suporta cu atâta răbdare frigul şi intemperiile naturii, încât niciodată nu şi-a acoperit capul.

Multor regi le-a acordat o consideraţie deosebită, de la mulţi a obţinut pe această cale pacea, unii l-au dispreţuit, multora le-a făcut mari daruri, dar nici unuia nu i-a făcut un dar mare ca acela făcut regelui hiberilor, căruia i-a dăruit un elefant şi o cohortă de cincizeci de oameni, pe lângă alte daruri măreţe. Fiindcă el însuşi primise de la Farasmanos58 foarte multe daruri preţioase, între care şi hlamide brodate cu aur, ca să râdă de darurile acestuia, a trimis în circ 300 de indivizi certaţi cu justiţia, îmbrăcaţi în hlamide de aur.

18 Când judeca procese, avea în consiliu nu numai prieteni şi consilieri de ai săi, ci şi jurisconsulţi, între care mai ales pe Iuventius Celsus, Salvius Iulianus, Neratius Priscus şi alţii, numiţi cu aprobarea senatului. A ordonat, între altele, ca în niciun oraş să nu fie dărâmate case pentru a fi transportat materialul în alt oraş. A dat copiilor celor proscrişi a douăsprezecea parte din bunurile părinţilor. A respins acuzaţiile de lezarea maiestăţii. N-ai accepta moşteniri de la necunoscuţi şi nici de la cunoscuţi, dacă aceştia aveau copii.

În privinţa comorilor, a luat astfel de măsuri, încât dacă cineva găsea o comoară pe terenul său devenea stăpânul ei, dacă o găsea pe terenul altuia dădea stăpânului terenului jumătate din ea, iar dacă o găsea pe un teren public o împărţea pe jumătate cu fiscul. A interzis uciderea sclavilor de către stăpâni, poruncind ca ei să fie judecaţi şi condamnaţi în justiţie, dacă erau vinovaţi. De asemenea, a interzis vinderea unui sclav sau a unei sclave, fără indicarea motivului, la un proxenet sau la un neguţător de gladiatori.

A poruncit ca cei ce-şi risipeau averea dacă erau majori să fie biciuiţi în amfiteatru şi alungaţi.

A desfiinţat tortura din închisori pentru sclavi şi copii. A separat băile pe sexe57.

A recomandat ca, dacă un stăpân este ucis, să nu fie supuşi la tortură toţi sclavii, ci cei care, fiind mai aproape, puteau avea cunoştinţă de crimă.

19 Ca împărat, a fost în Etruria pretor, prin oraşele latine dictator, edil şi duumvir, la Neapoli demarch, în patria sa quinquennal, în cealaltă patrie a sa, Hadria, tot quinquennal, iar la Atena arhonte58.

Aproape în toate oraşele a clădit câte ceva şi a dat jocuri. La Atena a organizat pe stadion o vânătoare de o mie de animale sălbatice.

De la Roma n-a alungat niciun vânător50 sau actor. Tot aici, pe lângă alte plăceri nemăsurate, a împărţit în onoarea soacrei sale poporului aromate preţioase, iar pentru cinstirea memoriei lui Traian a poruncit ca treptele teatrului să se stropească cu balsamuri60 şi cu esenţă de şofran. A dat în teatru reprezentaţii cu tot felul de piese după obiceiul vechi şi a pus pe actorii teatrului său de curte să joace în teatrul public. A adus multe fiare în circ, unde adesea şi-au găsit moarte printre ele până la o sută de lei. A organizat pentru popor dansuri războinice şi spectacole de gladiatori, la care el însuşi asista de multe ori. Deşi a înălţat pretutindeni construcţii nenumărate, nu şi-a scris numele decât pe templul lui Traian, tatăl său adoptiv. La Roma a restaurat Pantheonul, parcurile, bazilica lui Neptun, cele mai multe temple, forul lui Augustus, băile lui Agrippa, lăsându-le pe toate cu numele proprii ale primilor întemeietori.

A făcut şi cu numele său un pod şi un mormânt81 lângă Tibru şi un templu zeiţei Bona. De asemenea, a fost mutat colosul din locul unde se găseşte în prezent templul Romei, monument aşa de mare, că a fost nevoie de 24 de elefanţi cu care a fost transportat, în picioare şi sprijinit pe dedesubt, după indicaţiile date de arhitectul Decvianus.

Hadrianus a închinat soarelui această statuie, reprezentând pe Nero, căruia îi fusese ridicată iniţial, iar arhitectul Apollodor a făcut un proiect să se ridice şi în cinstea lunii una la fel.

20 În convorbirile cu oamenii de rând era foarte comunicativ, detestând pe cei care, sub motiv că trebuie respectată demnitatea imperială, nu-i priveau cu ochi buni asemenea plăceri în raporturile sociale.

La muzeul din Alexandria a pus multe întrebări profesorilor şi a răspuns şi el la întrebările ce i s-au pus. Marius Maximus spune că Hadrianus a fost o fire crudă şi că de aceea a făcut multe lucruri bune, fiindcă se temea să nu i se întâmple ca lui Domiţianus.

Deşi nu-i plăcea să-i apară numele pe lucrări, a numit multe oraşe Hadrianopole; între altele Cartagina, o parte a Atenei şi un număr nesfârşit de apeducte le-a numit cu numele său. El cel dintâi a stabilit un avocat al fiscului. A avut o memorie excepţională şi o gândire extraordinar de rapidă. Căci singur dicta cuvântările şi răspundea la orice întrebare. Era spiritual şi au rămas de la el foarte multe glume. Se ştie de pildă că, refuzând ceva unuia cu părul cărunt, când acela s-a prezentat a doua oară să-l roage, dar cu părul vopsit, i-a răspuns: „Aceasta am refuzat-o şi lui tată-tău”. Reţinea fără sclavul nomenclator82 numele celor mai mulţi, pe care le auzise o singură dată şi împreună cu altele, încât foarte des corecta el pe sclavii nomenolatori când spuneau greşit numele. Îşi amintea şi de numele veteranilor pe care îi trimisese de mult la vatră. Reproducea pe dată din memorie cărţile citite, unele din ele multora necunoscute.

În acelaşi moment scria, dicta, asculta şi vorbea cu prietenii. Cunoştea aşa de bine toate socotelile de ordin public, cum nu şi-ar fi putut cunoaşte aşa de bine propria casă un bun tată de familie. A iubit atât de mult câinii şi caii, încât le făcea morminte când mureau. A ordonat să se

construiască un oraş cu numele Hadrianotherae63 într-un loc în care vânase cândva şi ucisese o ursoaică.

21 În procese cerceta întotdeauna totul cu grijă, până ce descoperea adevărul. N-a voit ca liberţii lui să aibă vreo influenţă în faţa sa şi nici să se bizuie pe ei publicul, imputând prin atitudinea aceasta împăraţilor anteriori abuzurile liberţilor. Pedepsea pe toţi liberţii vinovaţi de a se fi lăudat că au trecere pe lângă el. În legătură cu aceasta a rămas cunoscută o întâmplare care, sub formă de glumă, dovedeşte totuşi severitatea lui faţă de sclavi. Căci văzând odată pe un sclav al său plimbându-se între doi senatori, a trimis pe cineva să-i dea un dos de palmă şi să-i spună: „Nu te plimba între cei cărora le poţi fi îndată sclav”.

Dintre mâncăruri, îi plăcea în mod deosebit tetra farmaconu184, o mâncare pregătită din carne de fazan, uger de scroafă, pulpă de porc şi un fel de plăcintă cu carne. Au fost pe vremea lui foamete, molime, cutremure şi de toate s-a îngrijit pe cât a putut, multor oraşe venindu-le în ajutor. S-a produs şi o revărsare a Tibrului. Multor oraşe le-a dat dreptul de cetăţenie latină, pe multe le-a scutit de dări.

În timpul lui nu s-a făcut nicio expediţie militară de mare amploare65; de război aproape nici nu s-a vorbit.

A fost mult iubit de ostaşi pentru grija lui deosebită faţă de armată şi pentru dărnicia lui. A fost întotdeauna în raporturi de prietenie cu părţii, fiindcă a rechemat de la ei pe regele pe care li-l impusese

Traian. Armenilor, care sub Traian fuseseră conduşi de un delegat al împăratului, le-a îngăduit să aibă rege. Mesopotamienilor nu le-a cerut tributul la care-i impusese Traian. Albanii şi hiberii i-au fost foarte buni prieteni, căci regilor acestora le-a trimis daruri, deşi ei refuzaseră să vină la e188. Regii bactranilor67 au trimis soli la el, cu rugămintea de a le acorda prietenia.

22 A dat foarte deseori tutori minorilor. A păstrat disciplina civilă întocmai ca pe cea militară. A cerut senatorilor şi consulilor romani să fie întotdeauna îmbrăcaţi în togă atunci când apar în public, exceptând doar situaţia când se întorceau de la vreo masă. El însuşi, când se găsea în Italia, a ieşit întotdeauna îmbrăcat în togă. Primea stând în picioare pe senatorii care veneau la el la masă ca invitaţi şi întotdeauna la masă era îmbrăcat cu pallium şi ou toga dată peste umăr.

A fixat prin hotărâre judecătorească cheltuielile ospeţelor, întorcându-se din acest punct de vedere la vechiul obicei. A interzis să intre în Roma vehiculele cu încărcătură mare. N-a îngăduit umblatul călare în oraşe. N-a permis decât celor bolnavi să facă baie înainte de ora a VIII-a în băile publice. A avut cel dintâi cavaleri romani ca secretari particulari şi secretari de cancelarie.

Pe cei pe care-i vedea săraci fără vina lor, din proprie iniţiativă îi ajuta, iar pe cei îmbogăţiţi pe căi necinstite îi urmărea cu ura sa.

S-a îngrijit cu mare atenţie de aşezămintele religioase romane; pe cele străine însă le-a dispreţuit. A îndeplinit oficiul de mare preot. A judecat adesea procese la Roma şi în provincii, având alături de consiliul său pe consuli şi pe pretori, ca şi pe cei mai buni dintre senatori. A asanat lacul Fucinus68. A împărţit întreaga Italie în patru regiuni judecătoreşti, numind în fruntea fiecăreia câte un fost consul. Când a venit în Africa a plouat şi, din această întâmplare, a devenit iubit de africani, fiindcă de cinci ani nu plouase.

23 Cutreierând toate regiunile pământului cu capul gol, adesea prin ploi torenţiale, a căzut bolnav la pat. Îngrijindu-se de succesor, s-a gândit mai întâi la Servianus, pe care după aceea, cum am arătat, l-a făcut să se sinucidă. Pe Fuscus, fiindcă unele arătări şi preziceri îl făcuseră să spere domnia, l-a privit cu multă ură. De

asemenea a urât pe Platorius Nepos, deşi mai înainte îl iubea atât de mult, încât du cându-se să-l viziteze când era bolnav, a rămas foarte contrariat, dar nu s-a supărat că n-a fost primit, a urât pe Terentius Gentianus, şi pe acesta mai vârtos, căci îl vedea de pe atunci iubit de senat, în sfârşit pe toţi, la care s-a gândit în legătură cu domnia, i-a urât ca pe nişte viitori împăraţi. Şi-a stăpânit însă toată puterea urii sale naturale până în momentul când, în vila sa de la Tibur, era aproape să-şi dea sfârşitul din cauza unui acces de tuse însoţit de o hemoragie puternică. De atunci nu s-a mai stăpânit şi pe Servianus l-a făcut să se sinucidă, acuzându-l că râvnise domnia, fiindcă acesta trimisese sclavilor palatului mâncare, se aşezase în scaunul împărătesc la o vizită şi, bătrân de 90 de ani, trecuse cu capul sus prin faţa sentinelelor imperiale. La fel a ucis pe mulţi alţii, fie pe faţă, fie prin vicleşuguri; până şi soţia sa Sabina când a murit s-a zvonit că a fost otrăvită de Hadrianus.

S-a hotărât în sfârşit să adopte pe Ceionius Commodus – ginerele lui Nigrinus conspiratorul de odinioară împotriva lui – prezentabil prin frumuseţea sa.

A adoptat pe Ceionius Commodus Verus împotriva voinţei tuturor şi l-a numit Aelius Verus Caesar.

Cu prilejul adoptării acestuia a dat jocuri de circ şi a făcut daruri poporului şi armatei. L-a ridicat la rangul de pretor şi l-a trimis guvernator în Pannonia, decernându-i şi consulatul cu cheltuielile aferente69. L-a făcut apoi consul pentru a doua oară şi, fiindcă-l vedea nu îndeajuns de sănătos, spunea adesea: „M-am sprijinit de un perete şubred şi am pierdut patru sute de milioane de sesterţi pe care i-am dat poporului şi soldaţilor pentru adopţiunea lui Commodus”. Iar Commodus, din cauza sănătăţii, nici n-a putut să aducă mulţumiri în senat pentru adopţiune; dimpotrivă, luând un întăritor prea puternic, boala i s-a agravat şi i-a adus moartea în timpul somnului chiar la

calendele lui ianuarie. Din cauza urărilor de anul nou ce se făceau în acea zi, Hadrianus a oprit ca el să fie plâns.

24 După moartea lui Aelius Verus Caesar, Hadrianus, văzând că starea sănătăţii sale se înrăutăţeşte din ce în ce mai mult, a adoptat pe Arrius Antoninus, numit mai târziu Pius, cu condiţia însă ca şi el să adopte pe Annius Verus şi pe Marcus Antoninus. Aceştia sunt cei dintâi care au guvernat împreună imperiul, purtând amândoi numele de Augustus. Antoninus a fost numit Pius, fiindcă ajuta pe socrul său neputincios din cauza bătrâneţii înaintate să meargă ţinându-l de braţ. Unii spun că acest adaus de nume i-a fost dat fiindcă a scăpat pe mulţi senatori de cruzimea lui Hadrianus, alţii fiindcă i-a acordat lui Hadrianus mari onoruri după moarte. Mulţi au rămas nemulţumiţi când a fost adoptat Antoninus – mai ales Catilius Severus, prefectul oraşului, care-şi pregătea pentru el domnia. Ambiţiile lui Severus au fost descoperite şi i-au adus pierderea slujbei, căci a fost înlocuit. Hadrianus, cuprins de o supremă silă de viaţă, a poruncit unui sclav să-l străpungă ou sabia. Acest lucru s-a aflat şi a fost adus la cunoştinţă lui Antoninus care, intrând la el cu prefecţii l-a implorat să suporte cu curaj durerile inevitabile ale bolii. El, mâniindu-se pe ei, a poruncit să fie ucis cel ce i-a divulgat hotărârea. Salvat totuşi de Antoninus, şi-a scris îndată testamentul şi a continuat să se preocupe de treburile statului.

Antoninus spunea că ar fi un paricid dacă l-ar lăsa pe Hadrianus să se sinucidă. Totuşi, acesta, după ce şi-a scris testamentul, a încercat din nou să se sinucidă, dar i-a fost smuls pumnalul din mână, ceea ce l-a îndârjit şi mai mult. Cerând otravă de la medic, acesta, ca să nu i-o dea, s-a sinucis.

25 În acest timp, a venit o femeie care spunea că într-un vis a fost îndemnată să se ducă la Hadrianus să-l determine să nu se sinucidă, fiindcă se va face bine; că ea

nefăcând acest lucru a orbit şi că apoi a primit, din nou poruncă să se ducă la Hadrianus să-i sărute genunchii şi să-i spună aceleaşi lucruri, fiindcă-şi va recăpăta vederea dacă va face aceasta. Ea a îndeplinit porunca din vis şi, după ce s-a spălat pe ochi cu apă de la templul de unde venise, şi-a recăpătat vederea.

A venit şi din Pannonia un bărbat orb şi, atingându-se de Hadrianus, care avea febră, şi-a recăpătat vederea, iar pe Hadrianus l-a părăsit febra, Marius Maximus însă aminteşte aceste fapte ca fiind simulate.

După aceasta Hadrianus s-a reîntors la Baiae, lăsând la Roma pe Antoninus să conducă imperiul. Cum nici acolo nu se simţea mai bine, a chemat la el pe Antoninus şi a încetat din viaţă sub ochii acestuia chiar la Paiae cu şase zile înainte de idele lui iulie[70]. Urât de toţi, a fost înmormântat la Puteoli, în vila lui Cicero. Chiar aproape de moarte a silit pe Servianus care avea 90 de ani – cum am spus mai sus – să moară, ca să nu-i supravieţuiască, şi după cum socotea el, să ajungă împărat. De asemenea, a condamnat la moarte pentru greşeli uşoare pe mulţi, pe care Antoninus după aceea i-a salvat[71].

Se spune că murind a făcut aceste versuri:

Sufleţel blând şi rătăcitor.
Oaspe şi prieten al corpului.
Vei pleca acum în locuri
Palide, uscate şi pustii
Şi nu vei mai face glume ca de obicei!

Astfel de versuri, nu mult mai bune, a făcut şi în greceşte. A trăit 62 de ani, 5 luni şi 17 zile. A domnit 21 de ani şi 11 luni[72].

26 Era înalt de statură, frumos la înfăţişare, cu părul ondulat cu pieptenul, cu barba lăsată mare[73], ca să-şi acopere nişte cicatrice naturale pe care le avea pe faţă, cu corpul robust. Umbla foarte mult pe jos şi călare[74] şi întotdeauna făcea exerciţii cu arme de atac şi de apărare.

Mergând adesea la vânătoare, a vânat un leu cu mâna sa. La vânat şi-a rupt odată clavicula şi o coastă. Se ducea la vânătoare numai ou prietenii75.

La ospeţe se prezentau întotdeauna, în faţa sa, după împrejurare, tragedii, comedii sau atelane78, muzică de harpă, lecturi, sau se declamau versuri. Şi-a construit o vilă monumentală la Tibur, înscriind pe ea numele cele mai vestite ale provinciilor şi locurilor, ca: Liceul, Academia, Pritaneul, Canopus, Poecile, Tempe şi, ca să nu uite nimic, chiar infernu177.

Moartea i-a fost precedată de unele semne. La ultima aniversare a zilei sale de naştere, pe când făcea urări lui Antoninus, toga alunecându-i singură, i-a descoperit capul. Inelul, pe care era gravat chipul său, i-a căzut din deget. În ajunul aniversării zilei sale de naştere, a venit la senat un om urlând şi spunându-i vorbe fără şir. Deşi nimeni nu înţelegea cuvintele, Hadrianus s-a înfuriat, părându-i-se că i se preveşteşte moartea. În senat, voind să spună: „după moartea fiului meu", a spus: „după moartea mea".

În afară de aceasta, a visat că tatăl său i-a dat o băutură somniferă, iar altă dată a visat că un leu îl strângea de gât.

După ce a murit, s-au spus împotriva lui multe de către mulţi. Senatul voia să-i anuleze decretele şi n-ar fi fost zeificat, dacă n-ar fi insistat Antoninus78. La ordinul acestuia i s-a construit în sfârşit la Puteoli un templu, în loc de mormânt, cu jocuri la cinci ani odată, flamini, sociali79, mese şi multe altele, care să-l onoreze ca pe o divinitate.

De aceea, cum am spus mai sus, Antoninus a fost supranumit Pius.

AELIUS

de Aelius Sparţianus

1 Aelius Sparţianus către Diocletianus Augustus sănătate!

Doresc, Diocletianus Augustus, cel mai mare dintre toţi împăraţii, să-ţi prezint spre cunoaştere, divinităţii tale, nu numai biografia acelora care au ocupat locul de împăraţi în această ţară, pe care tu cu înţelepciune o cârmuieşti, cum am făcut cu divinul Ha drianus, ci şi pe a acelora care fie au fost numiţi cu titulatura de Caesari, dar n-au fost împăraţi sau auguşti, fie au căpătat în alt mod numele sau speranţa domniei. Dintre aceştia din urmă vreau să vorbesc în primul rând despre Aelius Verus, care cel dintâi a primit numai numele de Caesar, fiind adoptat de către Hadrianus în familia împăraţilor. Şi fiindcă puţine sunt de spus despre el, voi intra îndată în subiect, pentru ea să nu fie mai lungă introducerea decât expunerea propriu-zisă.[73]

limba maurilor se numeşte caesai, fie fiindcă s-a născut prin operaţia de tăiere a pântecului mamei sale, care a murit în timpul facerii2, fie fiindcă a venit pe lume cu păr mare[74], fie fiindcă era cu ochii albaştri şi de o vioiciune neobişnuită[75][76]. Dar oricare a fost obârşia, a fost desigur o obârşie fericită, din care a răsărit un nume

---

73 Ceionius Commodus, numit şi Aelius Verus, pe care Hadrianus, înaintat în vîrstă şi îngrijorat de boală ce i se agrava după ce cutreierase tot imperiul, l-a adoptat, n-are nimic în viaţa sa demn de amintit, în afară doar de faptul că a căpătat cel dintîi numele de Caesar, nu prin testament, cum se obişnuia înainte, nici în felul în care a fost adoptat Traian1, ci aproape aşa cum Maximianus şi Constantius, au fost numiţi de către bunătatea voastră Caesari, ca fii de împăraţi, designaţi ca moştenitori ai maiestăţii auguste.
Şi fiindcă trebuie spus ceva despre numele Caesa- rilor mai ales în legătură cu viaţa acestuia, căci el a căpătat numai numele de Caesar, cei mai de seamă învăţaţi şi eruditi socotesc că cel care a fost numit pentru prima dată astfel a căpătat numele fie de la un elefant care a fost ucis de el într-o luptă şi care în

74 Aelius Verus, adoptat de Hadrianus care în acel timp6, cum am spus, era cu sănătatea şubredă şi se

75g îndea la necesitatea unui succesor, a fost făcut mai

76î ntîi pretor, iar apoi general şi guvernator al Panno-

strălucit, ce va dăinui cât lumea.

Aşadar, acesta despre care este vorba s-a numit pentru prima dată Lucius Aurelius Verus, dar Hadrianus după ce l-a introdus în familia Aeliilor, adică a lui Hadrianus i-a dat şi numele de Caesar. Tatăl său a fost Ceionius Commodus, căruia unii i-au spus Verus, alţii Lucius Aurelius, alţii Annius. Toţi strămoşii i-au fost de neam nobil, originari cei mai mulţi din Etruria, sau chiar din Favenţia[77]. Despre familia lui vom vorbi mai pe larg însă în biografia fiului său Lucius Aurelius Ceionius Commodus Verus Artoninus, pe care Antoninus a primit poruncă să-l adopte, căci biografia acelui împărat despre care sunt de spus mai multe lucruri se cade să conţină tot ce se referă la spiţa neamului său.

Încât Hadrianus s-a căit că l-a adoptat şi ar fi putut să-l depărteze din familia imperială, pentru că începuse să se gândească la alţii, dacă ar fi trăit mai mult timp. Cei care s-au ocupat mai aproape de biografia lui Hadrianus arată că acest împărat cunoştea horoscopul vieţii lui Verus, şi că, deşi-l ştia potrivit pentru conducerea statului, l-a adoptat totuşi numai ca să-şi satisfacă o anumită plăcere, sau cum spun unii, pentru a respecta jurământul ce se zice că l-ar fi făcut lui Verus în secret. Marius Maximus arată că Hadrianus a fost atât de iniţiat în astrologie, încât ştia toate despre sine, astfel că şi-a prezis pe zile faptele pe care le va săvârşi până în ceasul morţii.

4 Se ştie că adesea spunea despre Verus:

„Pe acesta soarta doar îl va arăta pe pământ şi nu-i va îngădui să trăiască mai mult” 8.

Odată, pe când declama aceste versuri plimbându-se prin grădină şi unul dintre literaţii în societatea cărora îi

77n iei. îndată după aceea a fost numit consul şi, fiindcă era pregătit pentru domnie, a fost ales consul şi a doua oară. Cu ocazia adopţiunii lui s-au dat poporului gratuit alimente iar soldaţilor trei sute de milioane

plăcea să fie, găsindu-se atunci cu el şi vrând să continue citatul:

„Urmaşii romani vi s-ar fi părut prea puternici, o zei dacă darul acesta ar fi dăinuit” 9.

se spune că atunci Hadrianus ar fi zis: „Aceste versuri nu se referă la viaţa lui Verus” şi adăugă:

„Oferiţi crini cu mâinile pline să împrăştii flori purpurii, să acopăr cel puţin Sufletul nepotului meu cu aceste daruri şi să-mi îndeplinesc o datorie zadarnică” 10.

Tot atunci se zice că a rostit şi aceste cuvinte în derâdere: „Eu mi-am adoptat un zeu, nu un fiu” 11. Totuşi, când unul dintre învăţaţii care erau cu el, căutând să-l consoleze, i-a spus: „Dar dacă este întocmit greşit horoscopul lui Verus despre care noi totuşi credem că va trăi?”, Hadrianus se zice că a răspuns: „Spui cu uşurinţă aceste cuvinte tu, care cauţi un moştenitor al avutului tău, nu al statului”. De aici se vede că în ultima parte a vieţii sale a avut de gând să-l înlăture şi să aleagă pe altul pentru domnie, dar planurile sale au fost depăşite de evenimente. Căci Aelius, după ce, întorcându-se din provincie, îşi pregătise fie el singur, fie cu ajutorul secretarilor şi al profesorilor de elocinţă, o foarte frumoasă cuvântare care se citeşte şi astăzi, de mulţumire pentru calendele lui ianuarie către tatăl său Hadrianus, luând o băutură pe care o socotea că-i întăreşte puterile, a murit chiar în ziua de întâi ianuarie şi, din ordinul lui Hadrianus, nu i s-a decretat doliu public, fiind tocmai ziua când se fac urări.

5 A dus o viaţă foarte rafinată. Erudit în domeniul literaturii, era totuşi mai iubit de Hadrianus pentru frumuseţea sa, după cum spun răuvoitorii, decât pentru virtuţile sale. N-a stat multă vreme în palatul imperial. În viaţa particulară n-a fost ireproşabil, dar nici reprobabil, ţinând seama de familie şi de numele său. Era îngrijit, elegant, de o frumuseţe impunătoare. Cu înfăţişare

distinsă, orator avântat, făcând uşor versuri, calităţile sale nu erau lipsite de utilitate pentru stat. Cei ce i-au scris biografia vorbesc despre multe plăceri ale lui, nu ruşinoase, dar într-o măsură excentrice. Se spune că el a născocit tetrafarmaconul, sau mai degrabă pentefarmaconul – pe care l-a folosit după aceea Hadrianus întotdeauna, constând din uger de scroafă, carne de fazan, păun, pulpă de porc tocată şi carne de mistre (12. Marius Maximus, vorbind despre această mâncare, o numeşte nu pentefarmacum, ci tetrafarmacum, denumire pe care am împrumutat-o şi eu în redactarea biografiei lui Hadrianus. Se vorbeşte şi de un alt soi de plăcere inventat de Verus; îşi făcuse un pat ou patru perne mari, înconjurat din toate părţile de o reţea subţire, pe care-l umplea cu petale de trandafir, scoţând din ele pe cele albe, iar când se culca cu concubinele, uns cu parfumuri persane, se acoperea cu un înveliş de crini. Şi acum are unii imitatori care, ca el, aştern pe masă şi pe fotolii flori de trandafir şi de crin alese ou grijă. Aceste plăceri deşi necuviincioase, nu sunt totuşi dăunătoare societăţii. De asemenea se spune că a avut întotdeauna la căpătâi Culegerea lui Apicius13 şi cărţile de poezii erotice ale lui Ovidius, afirmând că epigramistul Marţial şi Vergilius sunt prietenii lui şi că-i ştie pe dinafară cuvânt cu cuvânt. Se mai arată şi alte curiozităţi de pildă, că punea adesea aripi cailor săi de curse, după exemplul amoraşilor, şi le pusese numele vânturilor, spunând unuia Boreas, altuia Notus, altuia Aquílon sau Circius şi aşa mai departe, fără milă făcându-i să alerge peste puterile lor. Se povesteşte de asemenea că i-a spus soţiei, care se plângea împotriva plăcerilor lui extraconjugale: „Lasă-mă să-mi împlinesc poftele cu altele; numele de soţie înseamnă demnitate, nu voluptate”.

Fiul său Antoninus Verus a fost adoptat de Marcus – sau cu Marcus14 – şi a avut domnia în mod egal împreună

ou acesta. Căci ei sunt primii care au fost numiţi amândoi Auguşti şi ale căror nume sunt înscrise în fastele consulare15, spunându-li-se nu numai cei doi Antonini, ci şi cei doi Auguşti. Atât de mare a fost noutatea şi demnitatea acestui fapt, încât unele faste consulare începeau şirul consulilor de la aceştia.

6 Cu ocazia adopţiei lui Aelius, Hadrianus a împărţit poporului şi ostaşilor mari sume de bani. Dar când, ca un om căruia îi plăcea să facă spirite, l-a văzut aşa de lipsit de vigoare, încât nu putea mânui un scut ceva mai greu, se spune că a zis: „Am pierdut cele trei sute de milioane de sesterţi10 pe care le-am cheltuit pentru armată şi pentru popor, dacă mă sprijin de un perete destul de şubred, care, departe de a susţine statul, abia m-ar putea susţine pe mine”. Acestea Hadrianus le-a spus prefectului său, care nu şi-a ţinut gura, din care cauză Aelius Caesar pe zi ce trecea slăbea şi mai mult, măcinat de grijă şi de disperare. Hadrianus, voind să dea impresia că i-au fost răstălmăcite gândurile a înlocuit pe prefectul indiscret. Dar aceasta n-a folosit la nimic, fiindcă, aşa cum am spus, Lucius Ceionius Commodus Verus Aelius Caesar (căci a fost numit cu toate aceste nume) a murit şi a fost înmormântat ca un împărat, neapucând să se împărtăşească din demnitatea domniei decât cu onorurile funebre17. Ca un tată bun, Hadrianus i-a deplâns moartea, dar, ca un împărat bun, n-a regretat-o. Căci pe când prietenii îngrijoraţi îl întrebau pe cine are să adopte acum, Hadrianus, se spune, că le-a răspuns: „Am hotărât aceasta încă de pe când trăia Verus”. cuvinte prin care şi-a arătat fie gândurile sale, fie cunoaşterea viitorului. Apoi, după ce a stat mult la îndoială ce să facă, l-a adoptat pe Antonimus, numit cu cognomenul de Pius, căruia i-a pus condiţia ca şi el la rândul său să adopte pe Marcus şi pe Verus Antoninus, iar pe fiica sa s-o dea lui Verus, nu lui Marcus18. Şi n-a mai trăit mult timp, şi a murit istovit de lingoare şi de alte boli, deşi spusese

adesea că un împărat trebuie să moară sănătos, nu bolnav 19.

7 A dat ordin să se înalţe lui Aelius Verus în tot imperiul statui de mari dimensiuni şi în câteva oraşe să i se ridice chiar temple. În sfârşit, pentru meritele lui, pe Verus, fiu al lui Aelius şi nepot al său, care la moartea lui Aelius rămăsese în casa lui Hadrianus, l-a dat să-l adopte Antoninus Pius, ca şi pe Marcus, cum am mai spus, zicând: „Să aibă statul ceva de la Verus”. Acest fapt e contrar celor afirmate de cei mai mulţi autori despre căinţa pentru adopţiune, fiindcă al doilea Verus n-a avut în însuşirile sale, în afară de blândeţe, nimic demn de a aduce strălucire familiei imperiale.

Acestea sunt cele ce aveam să le scriu despre Aelius Verus, pe care n-am voit să le trec sub tăcere, fiindcă mi-am propus ca despre toţi cei care, după dictatorul Caesar, adică după divinul Iulius, au fost numiţi Caesari, Auguşti, ori principi, fie că au fost adoptaţi, fie că au purtat numele de Caesari, ca fii sau părinţi ai împăraţilor, să scriu despre fiecare câte o lucrare, satisfăcând astfel o cerinţă o conştiinţei mele, deşi multora nu li se pare de loc necesară o astfel de osteneală.

ANTONINUS PIUS de Iulius Capitolinus

1 Titus Aurelius Fulvus Boionius Antoninus Pius era originar, după tată, din Gallia Transalpină şi anume din Nemausus. A avut bunic pe Titus Aurelius Fulvus, care, trecând prin diferite demnităţi, a ajuns consul a două oară şi prefect al oraşului. Tatăl său, Aurelius Fulvus, un om sever, dar integru, a fost şi el consul. Bunica după mamă se numea Boionia Procilla, mama – Arria Fadilla, bunicul după mamă – Arvius Antoninus, de două ori consul, un om venerabil, care a deplâns pe Nerva când a auzit că acesta a fost numit împărat1. A avut ca soră după mamă pe Iulia Fadilla şi ca tată vitreg pe Iulius Lupus, fest consul. Sccru i-a fost Annius Verus, soţie Annie Faustina. A avut doi fii şi

două fiice. I-au fost gineri Lamia Silanus după fiica cea mare şi Marcus Antoninus după cea mică[78].

Antoninus Pius s-a născut în vila de la Lanuvium cu 13 zile înainte de calendele lui octombrie[79] pe când erau consuli Flavius Domiţianus pentru a XII-a oară şi Cornelius Dolabella. A fost crescut la Lorium[80] pe via Aurelia, unde mai târziu a construit un palat, ale cărui ruine se văd şi astăzi. Şi-a petrecut copilăria cu bunicul după tată şi apoi cu cel după mamă, respectând cu sfinţenie pe toţi ai săi şi de aceea s-a îmbogăţit prin moştenirea ce i-au lăsat-o verii, tatăl său vitreg şi multe alte rude.

nilor de bine. A fost supranumit de către senat Pius, fie pentru că ţinea de braţ în şedinţele senatului pe socrul său istovit de bătrâneţe (aceasta nefiind o dovadă de mare pietate, fiindcă este mai degrabă impios cine nu îndeplineşte această datorie decât pios cine face ceea ce era dator să facă), fie pentru că a cruţat pe cei pe care Hadrianus, în timp ce era bolnav, îi condamnase la moarte3 *[81], fie pentru că a decretat lui Hadrianus post mortem, contra opiniei tuturor, onoruri imense şi infinite, fie pentru că l-a împiedicat să se sinucidă, supraveghindu-l şi păzindu-l, fie pentru că prin firea lui a fost foarte iertător şi n-a săvârşit în timpul domniei sale niciun act de cruzime. Şi-a redus venitul la 3%, adică la cea mai mică dobândă, pentru ca din patrimoniul său să ajute pe cât mai mulţi. A fost cvestor darnic, pretor strălucit, consul cu Catilius

---

78 Era un bărbat frumos la chip, un spirit distins, un caracter bun, nobil, cu o înfăţişare blîndă, cu o rară înzestrare în domeniul elocinţei şi mai ales al literaturii, sobru, harnic agricultor, îngăduitor, darnic, corect, manifestînd aceste însuşiri cu modestie, fără trufie, în sfîrşit lăudabil întru toate şi meritînd a fi comparat cu Numa Pompilius, după părerea oame-

79 Pe cînd guverna Italia i s-a făcut o prevestire:

80c înd s-a urcat la tribună, între alte aclamaţii i s-a spus: „Zeii să te aibă în paza lor, Auguste!“ Ca pro

81c onsul al Asiei s-a purtat astfel, încît a fost mai pre

Severus[82]. Toată viaţa sa particulară şi-a petrecut-o foarte adesea pe ogoare, dar a devenit vestit în toate locurile. A fost ales de către Hadrianus între cei patru foşti consuli, pentru a guverna acea parte a Italiei, în care avea cele mai multe posesiuni[83], fiindcă Hadrianus se îngrijea de liniştea şi cinstea unui astfel de bărbat.

sau untdelemn, au fost găsite deasupra pământului şi pe statuile lui în toată Etruria s-au aşezat roiuri de albine. Adesea a fost sfătuit în vis să aşeze statueta lui Hadrianus între penaţii săi. Când a plecat proconsul şi-a pierdut pe fiica cea mare. S-au spus multe despre soţia lui, despre felul ei liber şi uşuratic de viaţă, dar el a ştiut să-şi înăbuşe durerile din această pricină. După proconsulat, în consiliile lui Hadrianus la Roma şi-a spus părerea în toate chestiunile aduse în faţa lui Hadrianus, făcând întotdeauna argumentări în spiritul blândeţii.

4 Iată ce se spune despre felul în care a fost adoptat. După moartea lui Aelius Verus, pe care Hadrianus îl adoptase şi-l numise Caesar, într-o zi senatul ţinea şedinţă. Arrius Antoninus a venit acolo, ajutând pe socrul său să meargă, şi de aceea se zice că a fost adoptat de Hadrianus. Aceasta nu putea şi nici nu trebuia să fie în niciun caz singura pricină de adopţiune, mai ales că Antoninus servise conştiincios republica şi, în timpul proconsulatului, dovedise integritate şi corectitudine. Hadrianus l-a anunţat că vrea să-l adopte şi i-a dat răgaz să se gândească dacă primeşte sau nu această onoare. Legea de adopţiune a fost dată cu menţiunea ca, precum Antoninus era adoptat de Hadrianus, aşa să adopte şi el pe M. Antoninus, fiul fratelui soţiei sale şi pe L. Verus, numit mai târziu Verus Antoninus, fiul lui Aelius Verus, care fusese adoptat de Hadrianus. Adopţiunea a avut loc cu cinci zile înainte de

---

82s us de bunicul său. Şi în timpul proconsulatului a

83a vut o prevestire a domniei: în Tralles8, cînd preoteasa a venit să-l salute, cum erau salutaţi întotdeauna,

calendele lui martie10. Cu acest prilej el a adus mulţumiri în senat lui Hadrianus pentru sentimentele acestuia faţă de el şi a fost numit coleg al noului său tată în demnităţile de proconsul şi tribun. Se spune, ca o primă manifestare a felului în care înţelegea domnia, că soţia reproşându-i că da prea puţin alor săi, el i-a răspuns: „Eşti nesocotită: de îndată ce am ajuns la domnie, am pierdut şi ceea ce am avut înainte”. A dat de la el soldaţilor şi poporului raţii de alimente şi ceea ce promisese tatăl său. A contribuit în cea mai mare parte la lucrările lui Hadrianus şi tributul coronar11, care-i fusese oferit cu ocazia adopţiunii, l-a dat înapoi italicilor în întregime, iar provinciilor pe jumătate.

5 Cât timp a trăit tatăl său, a ascultat de el, cu sfinţenie. Când Hadrianus a murit la Baiae, i-a adus rămăşiţele la Roma, aşezându-le cu pietate şi respect în grădinile Domitiei12 şi, împotriva voinţei tuturer, l-a ridicat în rândul zeilor. A îngăduit ca soţia sa Faustina să fie numită Augusta şi a primit denumirea de Pius. A acceptat cu plăcere să se ridice statui în cinstea mamei, bunicilor şi fraţilor săi morţi. N-a respins jocurile organizate pentru ziua lui de naştere, dar a refuzat alte onoruri. A depus un scut măre (13 la statuia lui Hadrianus, hotărând preoţi pentru cinstirea memoriei acestuia.

Ajuns împărat, n-a înlocuit pe niciunul dintre cei ridicaţi de Hadrianus, şi a fost atât de constant, încât a ţinut câte şapte şi câte nouă ani în funcţie pe guvernatorii de provincie capabili. Cele mai multe războaie le-a dus prin generalii săi. Pe britani i-a învins prin generalul Lollius Urbicus ridicând, după ce a respins pe barbari, un alt zid de pământ de-a lungul graniţei. Pe mauri i-a silit să ceară pace. Pe germani, pe daci şi pe multe alte neamuri, ca şi pe iudeii răsculaţi, i-a respins prin guvernatori şi generali. A înăbuşit răscoalele din Achaia şi din Egipt. Pe alani14, care adesea urzeau răzvrătiri, i-a ţinut în frâu.

6 A poruncit procuratorilor să ia biruri moderate iar

celor care depăşeau măsura le cerea socoteală pentru faptele lor. Niciodată nu s-a bucurat de vreun câştig prin care provincialii să fi fost oprimaţi. A ascultat cu bunăvoinţă pe cei ce se plângeau împotriva procuratorilor săi. A cerut indulgenţă pentru cei pe care-i condamnase Hadrianus, spunând că însuşi Hadrianus avusese de gând să facă aceasta. A dus rangul de împărat la cea mai mare popularitate, prin aceasta ridicându-se şi mai mult, cu toată opoziţia miniştrilor palatului, care nu mai puteau să terorizeze pe nimeni şi nici să vândă ceea ce acum nu se mai ţinea ascuns, fiindcă el nu făcea nimic prin intermediul lor.

Ca împărat a arătat faţă de senat acea deferenţă pe care ar fi voit să i-o arate şi lui alţi împăraţi pe când era simplu particular. Numele de părinte al patriei, pe care i-l încredinţase senatul şi pe care la început l-a refuzat, l-a primit mai în urmă cu acte însemnate de mulţumire. În al treilea an de domnie şi-a pierdut pe soţia sa Faustina, căreia senatul i-a acordat cinstiri divine, instituindu-se în onoarea ei, jocuri, un templu, preoţi, statui de aur şi de argint. A îngăduit ca imaginea ei să fie aşezată în toate locurile în care se ţineau serbări publice. A primit o statuie de aur pe care i-a dăruit-o senatul. La cererea senatului l-a făcut pe M. Antoninus din cvestor consul. Pe Annius Verus, care mai târziu a fost numit Antoninus, l-a numit consul înainte de vreme. N-a luat nicio hotărâre în legătură cu provinciile sau cu alte acţiuni ale sale, fără să se fi consultat mai înainte cu prietenii iar în redactarea edictelor ţinea seamă de părerea lor. Desigur că prietenii l-au văzut şi în haine de casă şi ocupându-se cu treburi gospodăreşti.

7 A condus cu atâta înţelepciune popoarele supuse, încât se îngrijea de toţi şi de toate, ca de avutul său personal. Toate provinciile în timpul domniei lui au avut o situaţie înfloritoare. Delatorii15 au dispărut. Confiscarea

bunurilor a fost mai rară decât altă dată; numai un singur vinovat de a fi dorit domnia a fost pedepsit de senat cu confiscarea averii şi anume Atilius Titianus. Antoninus a oprit urmărirea complicilor acestuia, şi i-a ajutat întotdeauna fiul. A pierit şi Priscianus, dar de moarte voluntară, vinovat tot de a fi conspirat la domnie, iar împăratul a interzis anchetarea conspiraţiei.

Viaţa lui Antoninus Pius a fost de aşa natură, încât felul lui de trai n-avea nimic criticabil. Era econom, dar nu zgârcit, masa i se servea de către sclavii săi şi avea un personal propriu pentru aprovizionare: vânători de păsări, pescari, vânători de animale sălbatice. După ce ieşea din băile pregătite pentru el, le punea poporului la dispoziţie fără plată şi nu şi-a schimbat nimic din obiceiurile pe care le avea în viaţa particulară. A tăiat salariile multora pe care-i vedea că le primesc fără să facă vreun serviciu, spunând că nimic nu e mai josnic şi mai condamnabil decât să trăiască pe spinarea republicii cel care nu-i aduce nimic prin munca sa. Astfel a micşorat pensia poetului liric Mesomedes16. Ştia perfect veniturile şi impozitele tuturor provinciilor. A dat fiicei averea sa particulară, dar veniturile averii le-a dat statului. A vândut toate bunurile şi acareturile de prisos ale curţii imperiale şi a trăit pe moşia sa personală în felurite chipuri, cum cerea fiecare anotimp. N-a făcut vreo călătorie decât pentru a conduce muncile câmpului în Campania, motivând că suita împăratului este o sarcină grea pentru provinciali, oricât ar fi ea de redusă. S-a bucurat de o mare autoritate în faţa tuturor popoarelor, deşi şedea numai la Roma; făcea însă aceasta pentru ca, fiind în mijlocul imperiului, să poată primi mai repede veşti din toate părţile.

8 A făcut distribuiri de alimente poporului, a mărit gratificaţiile soldaţilor. A creat în onoarea Faustinei instituţia tinerelor faustiniene17. Iată lucrările rămase de la el: La Roma templul ridicat în onoarea tatălui său

Hadrianus, grecostadionul reconstruit după incendiu, un amfiteatru, mormântul lui Hadrianus, templul lui Agrippa, podul de lemn; apoi reconstrucţia Farului, precum şi a porturilor Caieta şi Terracina, băile de la Ostia, apeductul de la Antium, templele de la Lanuvium18. A ajutat mulţi cetăţeni cu bani ca să-şi facă noi construcţii sau să le reclădească pe cele vechi. A ajutat şi pe demnitari şi pe senatorii Romei în funcţiile lor. N-a primit moşteniri de la cei ce aveau copii. El cel dintâi a hotărât să nu rămână valabilă din punct de vedere legal moştenirea lăsată unui condamnat. Pe judecătorii buni îi lăsa în funcţie până la moarte, fără să le pună înlocuitori; excepţie a făcut cu Orfitus, prefectul oraşului, dar la cererea acestuia. Astfel Gavius Maximus, prefectul pretoriului, un bărbat foarte aspru, a ajuns sub domnia lui în al douăzecilea an de serviciu, până ce i-a urmat Fabius Maximus, după moartea căruia au fost puşi în locul lui doi prefecţi: Fabius Repentinus şi Cornelius Victorinus. Dar Repentinus a fost defăimat că ar fi ajuns prefect printr-o concubină a împăratului. Sub el niciun senator n-a fost omorât. Un paricid care şi-a mărturisit fapta a fost deportat într-o insulă părăsită, fiindcă înseşi legile naturii îl condamnau să nu mai poată trăi printre oameni. O lipsă de vin, ulei şi grâu a atenuat-o cumpărând din banii lui proviziile necesare şi împărţindu-le gratuit poporului.

9 S-au întâmplat în timpul domniei lui aceste calamităţi: o foamete, de care am vorbit, prăbuşirea unui circ, un cutremur de pământ, care a făcut să se dărâme unele oraşe din Rhodus şi Asia, dar pe care le-a restaurat ca prin minune, un incendiu la Roma, în timpul căruia au ars 340 de grupuri de casc sau clădiri izolate. Cetatea Narbona, oraşul Antiochia şi forul din Carthagina de asemenea au ars. S-a produs o inundaţie a Tibrului, a apărut o stea cu coadă, s-a născut un copil cu două capete, o femeie a născut cinci copii gemeni. A fost văzut în Arabia

un şarpe cu creastă, mai mare decât cei obişnuiţi, care s-a mâncat singur de la coadă până la jumătate. În Arabia a fost o epidemie de ciumă, în Moesia orzul a crescut până în vârful arborilor. În sfârşit, în Arabia patru lei s-au lăsat cu blândeţe să fie prinşi.

Regele Pharasmanes 19 a venit la el la Roma şi i-a acordat mai multă cinstire decât lui Hadrianus. Lăzilor20 le-a dat ca rege pe Pacorus. Pe regele părţilor l-a oprit printr-o simplă scrisoare de a ataca Armenia. Prin autoritatea sa a readus pe regele Abgarus din părţile orientului. A pus capăt certurilor dintre regi. A refuzat regelui părţilor scaunul regal pe care acesta îl cerea înapoi după ce-i fusese luat de Traianus. A trimis înapoi, în regatul său din Bosfor, pe Rhome talces, după ce a înţeles care a fost conflictul între acesta şi Eupător. A trimis în Pont ajutoare olbiopoliţilor contra taurosciţilor, şi i-a făcut pe taurosciţi să dea ostateci olbiopoliţilor21. Fără îndoială că nimeni n-a avut, ca el, atâta autoritate faţă de popoarele dinafară, deşi întotdeauna a iubit pacea atât de mult, încât repeta adesea lozinca lui Scipio că preferă să salveze un cetăţean roman, decât să ucidă o mie de duşmani.

10 Senatul a dat un decret ca lunile septembrie şi octombrie să se numească Antoninus şi Faustinus, dar Antoninus a respins acest lucru. A celebrat căsătoria fiicei sale Faustina cu Marcus Antoninus, între altele printr-o gratificaţie dată soldaţilor. Pe Verus Antoninus, din cvestură l-a ridicat la rangul de consul. A chemat pe Apollonius din Calchis la Roma, invitându-l să vină la casa tiberiană în care locuia, ca să-i încredinţeze pe Marcus Antoninus să-l înveţe filosofie şi, când invitatul a zis: „Nu profesorul trebuie să vină la elev, ci elevul la profesor”, împăratul a râs de el întrebând: „A fost mai uşor pentru Apollonius să vină de la Calchis la Roma, decât de la locuinţă la palat?”. La acesta a remarcat lăcomie în salariul cerut22. Între dovezile lui de pietate se arată

faptul că atunci când Marcus plângea la moartea profesorului său, iar oamenii palatului căutau să-i stăvilească manifestarea pietăţii, împăratul a spus: „Lăsaţi-l să fie om; nici filosofia, nici domnia nu suprimă afecţiunile”. Şi-a îmbogăţit prefecţii şi le-a dăruit podoabe consulare. Când a condamnat guvernatorii incorecţi să dea înapoi ce-au furat, copiilor lor le-a restituit avutul părintesc, dar cu condiţia ca ei să dea înapoi provincialilor ce primiseră de la părinţi. A fost foarte înclinat către indulgenţă. La spectacolele pe care le-a dat a adus din toate părţile pământului elefanţi, hiene, rinoceri, hipopotami şi tigri; într-o singură demonstraţie au fost aduşi în arenă 100 de lei.

11 în timpul domniei s-a purtat cu prietenii ca şi înainte când era un simplu particular; de altfel nici ei n-au traficat niciodată cu liberţii în numele lui, iar el era foarte sever cu liberţii săi. A iubit arta actorilor şi găsea plăcere în pescuit, vânat, plimbări şi convorbiri cu prietenii. Petrecea la culesul viilor cu prietenii ca un simplu particular. A dat salarii şi onoruri vetorilor şi filosofilor din toate provinciile. Mulţi au spus că discursurile cunoscute sub numele lui ar fi ale altora; dar Marius Maximus asigură că au fost într-adevăr ale lui. Participa în comun cu prietenii şi la mesele particulare şi la cele publice şi numai când era bolnav făcea sacrificii prin locţiitor. Când cerea onoruri pentru sine sau pentru copii, făcea acest lucru ca un simplu particular. A mers şi el adesea la mesele date de prieteni. Între alte dovezi ale popularităţii sale este şi aceea că, odată, mergând în vizită la Homullus şi admirându-i coloanele de marmură purpurie, a întrebat de unde le are; iar când Homullus i-a răspuns „Când vii în casa altuia să fii surd şi mut”, a suportat cu răbdare răspunsul. De altfel el a acceptat întotdeauna cu îngăduinţă multe glume ale acestui Homullus23.

12 A făcut multe legi şi în redactarea lor s-a folosit de

jurişti de seamă ca Vindius Verus, Salvius Valens, Volusius Maecianus, Ulpius Marcellus şi Diabolenus. Răscoalele le-a înăbuşit pretutindeni nu cu cruzime, ci cu măsură şi autoritate. A oprit îngroparea morţilor în interiorul oraşelor24. A fixat fonduri pentru spectacolele de gladiatori. A reglementat cu mare grijă circulaţia vehiculelor. De tot ce a făcut a dat socoteală în senat şi prin edicte.

A murit în vârstă de 70 de ani25; dar a fost regretat ca şi cum ar fi fost tânăr. Se povestesc următoarele în legătură cu moartea lui:

Mâncând seara cu poftă nişte brânză de Alpi, noaptea a vomat şi în ziua următoare a avut febră. A treia zi, văzând că boala i se agravează, a dat statul în grija lui Marcus Antoninus precum şi pe fiica sa în prezenţa prefecţilor, şi a poruncit să fie dusă la acesta statuia de aur a Fortunei26, care de obicei stătea în dormitorul împăraţilor; în sfârşit, a dat tribunului ca parolă cuvântul „aequanimitas” 27 şi aşa, întors pe o parte şi cum ar dormi28 şi-a dat sufletul la Lorium. Pe când aiura din cauza febrei n-a vorbit altceva decât despre republică şi despre regii care-l supăraseră. Averea sa particulară a lăsat-o fiicei; dar în testament a avut în vedere pe toţi ai săi cu daruri frumoase.

13 A fost înalt de statură, impunător; dar fiindcă din cauza înălţimii, la bătrâneţe începuse să se cocoşeze, îşi punea în jurul toracelui un corset de ateluţe de tei, ca să meargă drept. Când ajunsese bătrân, dimineaţa, înainte de a veni curtenii să-l salute, mânca puţină pâine, pentru a-şi întrema puterile. Avea o voce groasă, sonoră şi plăcută. A fost numit de senat divinul, toţi susţinând această cinstire pe întrecute, fiindcă toţi îi lăudau pietatea, blândeţea, spiritul, puritatea morală. I s-au decernat toate onorurile care au fost acordate înainte celor mai buni împăraţi. S-au organizat pentru el jocuri de circ şi i s-a consacrat un

templu, un flamin şi sociali antonianp. Aproape singur dintre împăraţi a trăit fără să verse sângele concetăţenilor sau al duşmanilor, în măsura în care a depins lucrul acesta de el. Este pe bună dreptate comparat cu Numa, fiindcă fericirea, pietatea, liniştea sufletească şi religiozitatea acestuia le-a avut şi el.

MARCUS ANTONINUS

de Iulius Capitolinus

1 Marcus Antoninus a fost un om care toată viaţa s-a ocupat de filosofie şi care a întrecut în puritatea vieţii pe toţi ceilalţi împăraţi. Tatăl său, Annius Verus, a murit pe când era pretor, iar bunicul său, tot cu numele de Annius Verus, consul de două ori şi prefect al oraşului, a fost primit în rândul patricienilor de către împăraţii Vespasian şi Titus, în calitate de cenzori. I-a fost unchi după tată consulul Annius Libo, mătuşă Galeria Faustina Augusta, mamă Domitia Calvilla1, fiica lui Calvisius Tullius, fost consul de două ori, străbunic după tată Annius Verus, fost pretor, din municipiul Uccubitanum din Spania, devenit senator, străbunic după mamă Catilius Severus de două ori consul, prefect al oraşului, bunică după tată Rupilia Faustina, fiică a fostului consul Rupilius Bonus.

Marcus s-a născut la Roma, cu şase zile înainte de calendele lui mai2, în grădinile de pe muntele Caelius, pe când erau consuli bunicul său, în al doilea consulat, şi Augur. Cercetându-i originea familiei, se constată că se trăgea din neamul lui Numa, precum arată Marius Maximus, şi din regele salentin[84] Maleminius, fiul din Dasummus, care a întemeiat oraşul Lopiae[85]. A crescut în casa în care s-a născut, precum şi în casa bunicului său Verus, situată lângă clădirile lui Lateranus. A avut o soră

84 Atît de mult s-a dedicat filozofiei, încît chiar după ce ajunsese împărat venea acasă la Apollonius să studieze. A audiat şi cursurile profesorilor stoici

85S extus din Cheronea, nepot al lui Plutarh, Iunius Rus-

mai mică, pe Annia Cornificia, iar ca soţie pe Annia Faustina, verişoară primară după mamă.

La început, Marcus Antoninus a avut numele străbunicului său după mamă, Catilius Severus, dar după moartea tatălui său a fost numit Annius Verissimus, de către Hadrianus iar după ce a îmbrăcat toga virilă Annius Verus. Murindu-i tatăl a fost adoptat şi crescut de bunicul după tată.

2 De mic copil a fost serios, şi după ce a depăşit vârsta în care avea nevoie de îngrijirea doicilor, a fost încredinţat unor profesori de seamă, dedicându-se filosofiei. A avut ca profesori în şcoala elementară pe Euforion la literatură, pe Geminus la arta dramatică şi pe Andro la muzică şi geometrie. A avut respect deosebit pentru toţi aceştia, fiindcă i-au fost primii lui dascăli. Mai departe a învăţat gramatica greacă cu Alexander Cotiaensis, iar gramatica latină cu Trosius Aper, Polio şi Eutychius Proculus din Sicca. Profesori de elocinţă greacă i-au fost Aninius Macer. Caninius Celer şi Herodes Atticus, iar de elocinţă latină Cornelius Fronto. Dintre aceştia, cea mai mare stimă i-a acordat-o lui Fronto, pentru care mai târziu a cerut să se aşeze o statuie în senat3 *[86]. Pe Proculus l-a ridicat până la proconsulat, răspunzând el de sarcinile legate de această funcţiune. A studiat cu pasiune filosofia, încă de copil, luând de la vârsta de 12 ani ţinuta exterioară şi interioară de filosof. În timpul studiului, stătea întins pe pământ[87], îmbrăcat cu o manta grecească şi numai cu greu îl convingea mama sa să treacă pe un pat pe care erau aşternute piei. A avut ca profesori şi pe Commodus[88], cu care-i fuseseră sortite raporturi de rudenie şi pe filosoful stoic Apollonius din Chalcedonia[89].

86t icus, Claudius Maximus şi Cinna Catulus; iar pentru

87f ilozofia peripatetică a audiat pe Claudius Severus

88ş i mai ales pe Iunius Rusticus9, pe care l-a respectat

89ş i l-a urmat, fiindcă-1 ştia un om cu multă autoritate şi în timp de

două oară şi, după ce acesta a murit, a cerut senatului să-i ridice statui. A acordat profesorilor săi atâta stimă, încât avea chipurile lor de aur aşezate între ale larilor casei şi după moarte îi onora cu vizite la morminte, cu sacrificii şi cu flori. A studiat şi dreptul, audiind pe Lucius Volusius Maecianus. Atâta muncă şi efort depunea pentru studii, încât se istovea fiziceşte şi numai în privinţa aceasta i se făceau observaţii în copilărie. A frecventat şi şcolile publice de declamaţie şi dintre colegii lui i-au fost prieteni mai apropiaţi Seius Fuscianus şi Aufidius. Victorinus din ordinul senatorial, precum şi Baebius Longus şi Callenus din cel ecvestru. Faţă de aceştia a fost atât de amabil, încât pe cei pe care nu-i putea pune în posturi însemnate, din cauza situaţiei lor, îi ajuta pe alte căi să ducă o viaţă îndestulată.

4 A fost crescut în intimitatea lui Hadrianus, care-l numea Verissimus cum am spus mai sus, şi care i-a acordat de la vârsta de 6 ani distincţiuni publice, iar când avea 8 ani l-a admis în colegiul salienilor. Pe când era în acest colegiu i s-a făcut o prevestire de domnie: în faţa altarului lui Marte, când toţi preoţii, după ritual, au aruncat coroane pe altar, acestea au căzut unde s-a nimerit; în schimb, cea aruncată de el a căzut pe capul lui Marte, ca şi cum ar fi fost potrivită cu mina. În colegiu a fost totodată mai marele preoţilor, cântăreţ şi îndrumător şi a făcut şi desfăcut multe preoţii, fără vreun ajutor, fiindcă el ştia toate cântările şi regulile religioase. A îmbrăcat toga virilă la vârsta de 15 ani şi îndată, potrivit dorinţei lui Hadrianus, s-a logodit cu fiica lui Lucius Ceionius Commodus10. Nu mult după aceea a fost numit prefect al fenilor latine11, în care demnitate s-a comportat foarte bine, îndeplinind şi rolul celorlalţi magistraţi, organized cu pricepere şi aspectele pe care le dădea împăratul Hadrianus. A lăsat toată partea sa de moştenire după tată

---

pace şi în timp de război, avînd şi o

surorii sale12. Când mama sa l-a chemat la împărţirea averii, a răspuns că el e mulţumit cu ceea ce i-a lăsat bunicul şi că dacă vrea, să-i lase surorii lui averea, ca aceasta să nu fie inferioară soţului. Ca îngăduinţe ale vieţii, se simţea obligat să meargă uneori la vânătoare, la teatru sau la spectacolele de circ. Pe lângă acestea, a căutat să facă şi pictură, sub îndrumarea profesorului Diogenetus. Îi plăcea să facă pugilat, lupte, alergări, vânătoare de păsări, şi a participat cu predilecţie la jocul cu mingea şi la vânătoare. De toate aceste preocupări însă l-a îndepărtat studiul filosofiei, care l-a făcut serios şi grav, fără ca totuşi să-i înlăture acea afabilitate pe care o arăta în primul rând alor săi din familie, apoi prietenilor şi cunoscuţilor. Era înţelept fără vanitate, rezervat fără timiditate, sever fără cruzime.

5 Astfel stând lucrurile, pe când Hadrianus, după moartea lui Lucius Caesar căuta un succesor la domnie, iar Marcus nu era socotit potrivit, fiindcă abia avea 18 ani, Hadrianus a luat în adopţiune pe Antoninus Pius, soţul mătuşii lui Marcus, cu condiţia ca şi Pius să adopte pe Marcus, iar Marcus la rândul lui, să adopte pe Lucius Commodus13. În ziua adopţiunii a visat că are umerii de fildeş1” 1 şi, întrebându-se dacă sunt potriviţi pentru purtat sarcini, i-a găsit mai puternici decât de obicei. Iar când a auzit că a fost adoptat de Hadrianus, mai mult s-a înfricoşat decât s-a bucurat şi, cerându-i-se să se mute în casa particulară a lui Hadrianus, a părăsit cu regret grădinile mamei sale. Cum cei ai casei îl întrebau de ce a trecut fără plăcere în adopţiunea împăratului, el a arătat care sunt neajunsurile pe care le implică domnia. Atunci pentru prima dată a început să fie numit Aurelius în loc de Annius, fiindcă trecuse prin adopţiune în familia Aurelia, adică a lui Antoninus. A fost deci adoptat la vârsta de 18 ani, în al doilea consulat al lui Antoninus, de acum tatăl său. Prin dispensă de vârstă, la propunerea lui Hadrianus,

a fost numit cvestor15. Adoptat în casa imperială, a arătat faţă de toate rudele sale, acelaşi respect pe care-l arătase înainte, ca particular. Cu avutul statului era econom şi păstrător, ca şi cu al său personal, voind să lucreze, să vorbească şi să gândească în spiritul principiilor tatălui său.

6 Când Hadrianus a murit la Baiae, Pius a plecat să-i aducă rămăşiţele, iar el, rămas la Roma, şi-a îndeplinit îndatoririle faţă de bunicul său, dând un spectacol de gladiatori ca simplu particular, deşi era cvestor. Îndată după decesul lui Hadrianus, Pius, prin soţia sa a făcut propuneri lui Marcus spunându-i că vrea să-l desfacă de logodna pe care o încheiase cu fiica lui Lucius Commodus la o vârstă nepotrivită, şi i-a dat termen de gândire. Între timp Pius l-a făcut pe Marcus consu116 cu el, înainte de a ieşi din cvestură, i-a dat numele de Caesar, l-a făcut sevir17 al cavaleriei romane în calitate de consul designat şi a asistat la jocurile se virale pe care acesta le-a dat împreună cu colegii lui. I-a cerut să se mute în casa tiberiană şi, cu toate că refuza18, l-a împodobit cu insignele palatului printr-un decret al senatului, introducându-l în colegiul pontifical. L-a numit apoi consul pentru a doua oară, când el însuşi era în al patrulea consulat 19.

În aceeaşi vreme, deşi era solicitat de atâtea onoruri şi participa la activitatea tatălui său, ca să se formeze pentru conducerea imperiului, s-a ocupat cu mare râvnă de studiu. După aceasta a luat în căsătorie pe Faustina20, cu care a avut o fiică. I s-a dat puterea de tribun şi puterea proconsulară în afara Romei, adăugându-i-se dreptul la a V-a propunere21. De atât de mare consideraţie se bucura în faţa lui Pius, încât acesta cu greu avansa pe cineva fără să se consulte cu e122. Iar Marcus era în toate la dispoziţia tatălui său, deşi au fost unii care l-au bârfit. Între aceştia, Velerius Homullus, când a văzut-o pe Lucilla,

mama lui Marcus, într-o grădină închinându-se la statuia lui Apollo, a şoptit lui Pius: „Ea acum se roagă să ţi se sfârşească ţie zilele şi să ajungă fiu-său împărat”. Dar Pius n-a dat de loc ascultare la asemenea vorbe; atât de mare era probitatea lui Marcus şi atât de mare modestia în participarea la domnie.

7 Ţinea atât de mult la stima tuturor, încât de copil sfătuia întotdeauna pe procuratorii săi să nu facă nimic cu aroganţă şi a respins adesea moştenirile ce i-au fost lăsate, dându-le celor mai apropiaţi moştenitori de drept. În casa tatălui s-a comportat astfel, timp de 23 de ani, încât zi de zi creştea dragostea acestuia pentru el şi în toţi anii, cât a locuit la tatăl său, numai două nopţi a lipsit de acasă, şi atunci din motive întemeiate. De aceea, Antoninus Pius, văzându-se aproape de sfârşitul vieţii, a chemat prietenii şi prefecţii şi l-a recomandat ca succesor la domnie. Apoi l-a confirmat ca împărat şi, după ce a dat tribunului ca parolă cuvântul „aequanimitas” 23 a poruncit să fie trecută în dormitorul lui Marcus statueta de aur a Fortunei, care de obicei stătea în dormitorul împăratului. O parte din averea după mamă a dat-o lui Mummius24 Quadratus, fiul surorii sale, fiindcă aceasta murise mai înainte. După moartea divinului Pius, silit de senat să ia conducerea publică, a făcut pe fratele său Lucius Aurelius Verus Commodus părtaş la domnie, numindu-l caesar şi Augustus, şi au început să conducă în mod egal imperiul. Atunci pentru prima dată imperiul roman a început să aibă doi Auguşti... 25 fiindcă înainte nimeni nu participase la domnie împreună cu altcineva. Îndată a primit şi el numele de Antoninus şi, ca şi cum ar fi fost tatăl lui Lucius Commodus, l-a numit şi Verus, adăugându-i numele de Antoninus, şi i-a dat în căsătorie fratelui adoptiv pe fiica sa Lucilla. Cu ocazia acestei căsătorii au dat dispoziţii să fie înscrişi şi copiii şi fetele noilor cetăţeni pe listă pentru a primi alimente. După ce au terminat ceea ce aveau de

făcut în senat, s-au dus amândoi în tabără şi au promis ou ocazia asociaţiei la domnie fiecărui soldat câte 20.000 de sesterţi, iar corpul tatălui lor l-au depus în mormântul lui Hadrianus, făcându-i funeralii cu mare pompă. A urmat îndată vacanţa obişnuită în asemenea ocazii în justiţie şi s-a desfăşurat ceremonialul public al înmormântării. Amândoi au făcut de la tribună elogiul tatălui lor şi i-au ales un flamin dintre rude şi sociali aureliani dintre cei mai buni prieteni.

8 Începând domnia, s-au purtat amândoi atât de civilizat, încât nimeni nu simţea lipsa bunătăţii lui Pius, deşi Marullus, mimograf al vremii, îi înţepa, fără teamă de pedeapsă, cu poante satirice. Au organizat serbări comemorative pentru cinstirea tatălui lor. Marcus era absorbit în întregime de studiul filosofiei, dorind să câştige dragostea cetăţenilor. Dar fericirea şi liniştea împăratului au fost întrerupte de o inundaţie a Tibrului, cea mai dezastruoasă din timpul domniei lui. Această calamitate a lovit multe clădiri ale oraşului, a înecat foarte multe animale şi a produs o mare foamete. Toate nenorocirile pricinuite de inundaţii au fost uşurate prin grija şi totodată prezenţa lui Marcus şi Verus. În vremea lor a avut loc şi un război cu părţii. Acest război, pregătit pe timpul lui Pius, a fost declarat lui Marcus şi Verus de către Vologesus, care a alungat pe Audius Cornelianus, guvernatorul de atunci al Syriei. De asemenea în timp ce era iminent războiul cu britanii, catthii26 au năvălit în Germania şi Raetia. împotriva britanilor a fost trimis Calpumius Agricola, iar contra catthilor Aufidius Victorinus. În războiul cu părţii, cu aprobarea senatului, a fost trimis Verus, fratele împăratului, iar el a rămas la Roma, fiindcă situaţia de aici cerea prezenţa împăratului. Marcus a onorat însă pe Verus însoţindu-l până la Capua cu o suită de prieteni din senat, la care s-au adăugat căpeteniile tuturor dregătoriilor. Iar când Marcus s-a întors la Roma şi a aflat că Verus e bolnav

la Canusium27, s-a dus să-l vadă, aducându-i urări de sănătate din partea senatului, Verus a transmis mulţumiri pentru atenţie prin

Marcus, când acesta s-a întors la Roma. După ce a ajuns în Syria, Verus însă a trăit în desfătări la Antiochia şi Daphne28, făcând vânătoare şi exerciţii cu arme de gladiatori, în timp ce generalii săi, luptând pentru el în războiul cu părţii, l-a numit imperator, iar Marcus pe de altă parte era ocupat ceas de ceas cu treburile republicii, suportând cu răbdare şi aproape cu îngăduinţă petrecerile fratelui său. În sfârşit Marcus, stând tot timpul la Roma, a organizat şi dirijat tot ceea ce era necesar pentru ducerea războiului.

9 Operaţiile din Armenia au fost încheiate cu succes de către Statius Pariscus prin cucerirea Artaxatei29. Ambilor împăraţi li s-a dat numele de Armenicus, supranume pe care Marcus, la început din jenă l-a refuzat, dar mai pe urmă l-a primit. La sfârşitul războiului însă amândoi împăraţii au primit numele de Parthicus. Marcus şi pe acest nume la început l-a refuzat, dar după aceea l-a primit. Numele de părinte al patriei, care i-a fost oferit în absenţa fratelui său, l-a amânat până la întoarcerea acestuia. Cam pe la mijlocul războiului a dus până la Brundisium pe Civica, unchiul lui Verus şi încărcată de daruri, pe fiica sa, care urma să se căsătorească cu Verus şi care era dată în grija surorii sale30. După ce i-a îmbarcat, s-a întors repede la Roma, dezminţind vorbele celor ce spuneau că Marcus vrea să-şi revendice gloria de a fi terminat războiul şi că de aceea pleacă în Syria. A scris proconsulilor să nu iasă în întâmpinarea fiicei sale cât timp ea îşi continuă călătoria.

În vremea aceasta a întărit atât de mult libertatea civilă, încât cel dintâi a poruncit ca fiii tuturor cetăţenilor să fie declaraţi la prefecţii tezaurului lui Saturn, în termen de 30 de zile de la naştere, cu numele ce li s-a dat. În

provincii a înfiinţat posturi de funcţionari publici pentru întocmirea actelor de stare civilă, aşa cum erau la Roma prefecţii tezaurului, ca să se poată constata oricând originea fiecăruia, astfel, meit, dacă cineva născut în provincie avea vreun proces în materie de libertate civilă, să poată aduce acte doveditoare. A întărit această lege şi în legătură cu eliberările din sclavie şi a dat altele noi pentru reglementarea operaţiilor bancare şi a vânzărilor la licitaţie.

10 Multe cercetări chiar dintre cele ce cădeau în competenţa sa le-a dat spre judecare senatului. A poruncit ca cercetările referitoare la persoane defuncte să fie încheiate în termen de cinci ani. N-a acordat senatului altcineva mai multă cinste ca el. În onoarea senatului a delegat pe mulţi foşti pretori şi foşti consuli fără ocupaţie să decidă în anumite probleme, pentru ca autoritatea lor să crească şi mai mult prin exerciţiul funcţiei de drept. Pe mulţi din prieteni i-a ales în senat cu atribuţii de edilitate şi preţură. Multor senatori săraci, dar cu o viaţă ireproşabilă, le-a dat atribuţii de tribuni şi de edili. N-a ales în ordinul senatorial pe cineva decât după ce l-a cunoscut bine. A avut pentru senatori atâta consideraţie încât, ori de câte ori vreunul din ei trebuia judecat într-un proces care cerea pedeapsă capitală, întâi cerceta în secret cazul şi după aceea îl aducea în dezbaterea publică, neîngăduind prezenţa cavalerilor romani în astfel de procese. Întotdeauna, când a putut, dacă se găsea în Roma era prezent la şedinţele senatului, chiar când nu era nimic important de comunicat: iar dacă a avut să comunice ceva, a venit el însuşi, chiar din Campania. Pe lângă acestea, a fost mereu prezent în adunările politice până noaptea şi n-a plecat din senat decât după ce consulul spunea: „Nu vă mai reţinem, senatori!”. A făcut senatul judecător al apelurilor înaintate de consul. A dat o atenţie deosebită autorităţii juridice. A înmulţit în calendar zilele de

judecată, astfel încât a asigurat câte 230 zile pe an pentru cercetarea şi judecarea proceselor. El cel dintâi a stabilit un pretor pentru tutele, până aici tutorii fiind sub autoritatea consulilor; astfel, chestiunile de tutelă se tratau mai cu grijă. Cât despre curatori, care înainte nu erau daţi decât prin legea Laetoria31, în cazuri de risipirea averii sau de alienaţie mintală a hotărât ca toţi adulţii să aibă curatori, fără indicarea motivelor.

11 A reglementat cheltuielile publice şi a interzis plata de a patra parte pentru denunţuri calomnioase, inferând pe delatorii mincinoşi. Dispreţuia denunţurile chiar când prin ele se măreau veniturile fiscului. A luat multe măsuri de prudenţă în domeniul alimentaţiei publice. A dat multor cetăţeni curatori dintre membrii senatului, pentru a lărgi atribuţiile senatorilor. În timp de foamete a dat cetăţilor italice grâu din rezervele Romei şi s-a ocupat de toate problemele de aprovizionare. A reglementat diversele spectacole de gladiatori, ca şi pe cele de teatru, ordonând ca actorii să primească drept salar câte cinci monede de aur, şi niciun director de reprezentaţie să nu primească mai mult de 10 monede. S-a îngrijit foarte de aproape de construcţia străzilor Romei şi de drumuri în general. A luat serioase măsuri de prevedere pentru aprovizionarea cu grâu. A organizat justiţia în Italia după exemplul lui Hadrianus, care pusese preşedinţi de tribunale dintre foştii consuli. A repopulat Spania aducând colonişti din Italia contrar…32 şi a respectat măsurile luate de Traian în această privinţă. A adus completări legilor referitoare la a douăzecea parte din moştenire, la tutelele liberţilor la bunurile materiale ale mamei şi la partea de moştenire din aceste bunuri a fiilor. A ordonat ca senatorii peregrini să aibă a patra parte din posesiunile lor în Italia. A dat pe lângă acestea curatorilor regiunilor şi drumurilor puterea fie de a pedepsi, fie, de a trimite să-i pedepsească prefecţii oraşelor pe cei ce luau sume mai

mari decât tarifele prevăzute. Mai mult, însă a restabilit legislaţia veche, decât a făcut alta nouă. Avea pe lângă sine prefecţi, sub autoritatea şi răspunderea cărora redacta legile. În acest domeniu s-a folosit mai ales de Scaevola, care era un mare jurist.

12 Cu poporul nu s-a purtat altfel decât cer libertăţile cetăţeneşti. A fost foarte moderat în toate, împiedicând pe oameni să facă rău, invitându-i să facă ceea ce e bine, respectând pe unii şi iertând pe alţii; astfel a făcut din răi buni şi din buni foarte buni, suportând chiar cu moderaţie bârfelile unora. Căci odată, pe când mustra pentru proasta reputaţie pe un oarecare Vetrasinus care-i ceruse o favoare, iar acesta i-a răspuns că a văzut mulţi pretori care au luptat ca şi el în arenă, Marcus a suportat cu răbdare acest răspuns. Şi, ca să nu sancţioneze cu uşurinţă pe un pretor care săvârşise anumite nereguli, nu i-a cerut să demisioneze din preţură, ci a încredinţat colegului acestuia răspunderile de ordin juridic. Judecând, niciodată n-a favorizat fiscul pentru motive de economie. Fără îndoială că principialitatea lui se împletea cu respectul pentru om.

Când fratele său s-a întors victorios din Syria, li s-a acordat la amândoi titlul de părinte al patriei, fiindcă Marcus, în absenţa lui Verus, se purtase foarte bine cu senatorii şi cu toţi oamenii. În afară de aceasta, li s-a oferit amândurora coroana civică33. Lucius a cerut ca Marcus să fie împreună cu el sărbătorit în triumf şi ca fiii lui Marcus să fie numiţi Caesari. Marcus însă a fost de o atât de mare modestie, încât deşi au participat amândoi la triumf, totuşi după moartea lui Lucius n-a acceptat decât numele de Germanicus, pe care-l merita pentru războiul condus doar de el împotriva germanilor. În carul triumfal au luat cu ei şi pe copiii lui Marcus, atât pe fii că t şi pe fiice încât şi fetele au participat la festivitate. Au asistat apoi în ţinută triumfală la jocurile date pentru sărbătorirea triumfului. Între alte dovezi de omenie trebuie citat şi faptul că, după

accidentarea unor acrobaţi a poruncit să li se pună dedesubt celor ce merg pe frânghii saltele şi plase care se întind şi astăzi pentru evitarea accidentelor acrobatice.

În timpul războiului cu părţii, a izbucnit şi războiul cu marcomanii, evitat mult timp prin diplomaţia guvernatorilor din ţinuturile vecine, pentru ca să se poată duce războiul cu marcomanii numai după terminarea operaţiunilor din orient. Şi fiindcă în timpul foametei atrăsese poporului atenţia asupra cerinţelor războiului, când s-a întors fratele său după cinci ani, a vorbit în senat, arătând că este necesar ca amândoi împăraţii să meargă la război împotriva germanilor.

13 Dar teama de război cu marcomanii a fost atât de mare, încât Antoninus a chemat preoţi de pretutindeni, a îndeplinit rituri străine, a făcut la Roma tot felul de purificări religioase, şi, întârziindu-şi astfel plecarea în război, a sărbătorit după ritualul roman timp de şapte zile lectisterniile34. A fost şi o epidemie de ciumă de mari proporţii, încât a trebuit să fie transportate cadavrele cu care şi căruţe. Atunci s-au aplicat cu stricteţe legile lui Antoninus referitoare la înmormântări şi morminte, interzicându-se să facă cineva un monument cum vrea el, lege în vigoare şi astăzi. Ciuma a secerat mii de vieţi, mulţi fiind personalităţi de seamă; celor mai de frunte dintre aceştia Antoninus le-a ridicat statui. A fost de atâta omenie, încât a poruncit să se suporte din bugetul statului cheltuielile de înmormântare pentru oamenii din popor şi a iertat pe un şarlatan care căuta împreună cu câţiva complici ocazia de a jefui oraşul. Acesta se urcase într-un smochin sălbatic din câmpul lui Marte şi de acolo ţinea cuvântări, spunând că va cădea foc din cer şi că va veni sfârşitul lumii, dacă el prăbuşindu-se din arbore se va transforma în barză. În ziua anunţată de el, a căzut într-adevăr din smochin, dar a avut grijă să dea drumul unei berze pe care o avea ascunsă în sân. Dus la împărat şi-a

mărturisit şarlatan ia şi a obţinut iertare.

14 Ambii împăraţi au plecat totuşi în echipament de război, fiindcă victualii şi marcomanii35 făceau mari tulburări, iar celelalte popoare, care fugiseră fiind învinse mai înainte, de barbari, ameninţau cu război dacă nu li se dădea ajutor. A fost de mare folos această plecare a împăraţilor căci de îndată ce ei au ajuns la Aquíleia36, cei mai mulţi regi s-au retras cu popoarele lor, şi au răpus pe autorii răzmeriţei. Quazii37, pierzându-şi regele, spuneau că nu-l vor recunoaşte pe cel ales în loc, dacă acesta nu era agreat de împăraţii noştri. Lucius care plecase fără tragere de inimă, când a văzut că cei mai mulţi rebeli îşi cer iertare, trimiţând delegaţi la generalii împăraţilor, se gândea să se întoarcă la Roma mai ales că Furius Victorinus, prefectul pretoriului, murise şi o parte din armată pierise. Marcus însă, bănuind că fuga barbarilor şi celelalte manifestări paşnice ale lor sunt făţarnice, ca să nu fie zdrobiţi de aparatul de război al romanilor, a socotit că trebuie continuată expediţia. Astfel, trecând Alpii, au continuat înaintarea şi au pus în ordine toate populaţiile care formau un zid de apărare pentru Italia şi Illyricum. Fiindcă Lucius tot stăruia Marcus s-a învoit ca el să se întoarcă la Roma, trimiţându-se în acest sens o scrisoare senatului. După ce au mers împreună timp de două zile, Lucius, care se găsea alături de fratele său în trăsură, a avut un atac de apoplexie şi a murit38.

15 Marcus avea obiceiul ca în timpul spectacolelor de circ să citească, să dea audienţe, sau să depună semnături, din care cauză se spune că adesea se făceau spirite pe seama lui. Multă putere au avut sub domnia lui Marcus şi Verus liberţii Geminus şi Agaelytus.

Marcus a fost de o aşa mare candoare, încât a acoperit şi a apărat cusururile lui Verus, deşi-i displăceau foarte mult. După moarte l-a numit divinul, acordând mătuşilor şi surorilor acestuia demnităţi şi subvenţii,

pentru a le asigura o viaţă fără griji, iar pentru cinstirea memoriei lui a organizat multe slujbe de pomenire. I-a dedicat un flamin, sociali39 antoniani şi toate onorurile care se acordă zeilor. Nu există împărat care să rămână neatins de defăimări. Astfel că şi despre Marcus s-a vorbit că şi-ar fi otrăvit fratele tăind cu o parte a cuţitului muiată în otravă o bucată de carne pe care i-a dat-o apoi s-o mănânce, iar partea neinfectată şi-a rezervat-o pentru el. De asemenea, se zice că s-a folosit de medicul Posidippus, care i-a luat lui Verus sânge când nu trebuia. Cassius, după moartea lui Verus, s-a ridicat contra lui Marcus.

16 Bunătatea lui Marcus faţă de ai săi a fost atât de mare, încât a încărcat cu podoabele onorurilor pe toate rudele iar fiului său Commodus, un om impur şi criminal, i-a acordat repede numele de Caesar, preoţia, numele de imperator, participarea la triumf şi consulatul. În acel timp împăratul a urmat pe jos în circ carul triumfal al fiului său40.

După moartea lui Verus, Marcus Antoninus a rămas singur la domnie fiind cu mult mai bun şi putând săvârşi fapte pe măsura virtuţilor sale fiindcă acum nu mai era împiedicat nici de prefăcătoria lui Verus, care-şi ascundea răutatea de care suferea ca de un cusur înnăscut, nici de rătăcirile acestuia care constau într-o proastă aşezare a minţii şi mai ales a moravurilor, chiar din primii ani şi care nu i-au fost pe plac lui Marcus Antoninus. Era de o atât de mare linişte sufletească, încât niciodată nu i se putea citi pe faţă durerea sau bucuria, dedicat fiind filosofiei stoice, pe care şi-o însuşise de la cei mai buni profesori şi din propriile sale studii. Dacă n-ar fi fost prea mic ca vârstă Hadrianus ar fi dorit pe el să-l lase succesor. Aceasta s-a văzut din faptul că l-a preferat ca ginere lui Pius, pentru ca el să ajungă pe tronul imperiului roman, când vârsta îi va da acest drept41.

17 A guvernat provinciile cu mare moderaţie şi

bunătate, a repurtat succese contra germanilor, iar războiul cu marcomanii l-a condus cu atâta vitejie şi succes, cum nu se mai aminteşte alt caz, şi încă în acel timp, când o grea epidemie de holeră răpusese multe mii de vieţi din rândurile poporului şi ale soldaţilor42. Astfel a scăpat Pannoniile de robie, nimicind pe marcomani, sarmaţi, vandali, şi chiar cvazi, şi a fost sărbătorit la Roma în triumf cu fiul său Commodus căruia îi dăduse, cum am spus, numele de Caesar43. Dar, fiindcă pentru acest război îşi sleise vistieria sa personală şi n-avea de gând să ceară provincialilor nimic în afara rânduielii obişnuite, şi-a pus la mezat în forul lui Traian podoabele imperiale. Astfel şi-a vândut cupele de aur, de cristal şi de murin44, vasele regale, îmbrăcămintea de mătase şi ţesută cu aur a soţiei şi chiar pietrele preţioase pe care le găsise în mare cantitate în tezaurul secret al lui Hadrianus. A durat această vânzare două luni şi a încasat atâta aur, încât a dus mai departe şi a terminat războiul cu marcomanii, iar după aceea a dat de ştire cumpărătorilor că dacă vor, pot să-şi reprimească aurul, fără să-l intereseze dacă cineva dă înapoi sau nu ceea ce cumpărase. Atunci a permis persoanelor de seamă să dea mese cu aceeaşi pregătire şi cu personal asemănător cu al său. Iar serbările publice le-a dat cu atâta strălucire, încât la o singură reprezentaţie au fost aduşi şi ucişi cu săgeţi 100 de lei.

18 Aşadar, după ce a domnit în dragostea tuturor, unii zicându-i frate, alţii tată, alţii fiu. după cum era vârsta fiecăruia, şi-a sfârşit zilele în al optsprezecelea an de domnie şi al 61-lea an de viaţă45. Dragostea pentru el a culminat în ziua înmormântării, când nimeni n-a socotit că trebuie să-l plângă, fiind sigur pentru toţi că, fiind dat oamenilor de zei, se va întoarce la zei. În sfârşit, înainte de a fi depuse în mormânt rămăşiţele pământeşti, după cum spun cei mai mulţi istorici, ceea ce niciodată nu s-a mai întâmplat înainte şi nici după aceea, senatul şi poporul nu

în locuri deosebite, ci într-un singur loc adunaţi, cum se găseau, l-au numit zeu protector. Acest bărbat, fără îndoială atât de mare şi de asemănător zeilor şi în viaţă şi după moarte, a lăsat ca fiu pe Commodus, pe care bine ar fi fost dacă nu l-ar fi avut. Şi nu numai că i-au acordat onoruri divine toţi oamenii, de orice vârstă şi sex, de orice condiţie şi rang, dar era judecat ca nelegiuit cel ce nu-i avea portretul în casa sa, dacă situaţia materială îi permitea să-l aibă. Până şi astăzi se găsesc în multe locuinţe între zeii penaţi ai casei statuete ale lui Marcus Antoninus. Au fost oameni cărora li s-a arătat în vis, făcându-le prorociri, care s-au adeverit. De aceea i s-a ridicat un templu, i-au fost daţi preoţi antoniani, sociali, flamini şi tot ce era în datina religioasă a antichităţii.

19 Spun unii, ceea ce pare verosimil, că Antoninus Commodus succesorul şi fiul său, n-ar fi fost al lui, că dimpotrivă, s-a născut dintr-un adulter, aceştia întemeindu-şi afirmaţia pe o poveste ce circula în popor. Anume, se spune că odată Faustina, fiica lui Pius şi soţia lui Marcus, văzând un convoi de gladiatori, s-a aprins de dragoste pentru unul din ei. Suferind mult de aceasta tulburare, până la urmă i-a mărturisit-o soţului, care a mers şi a consultat în această privinţă pe chaldeeni40. Sfatul acestora a fost să ucidă pe gladiator, iar Faustina să se îmbăieze cu sângele lui şi aşa să se culce cu soţul. Săvârşindu-se aceasta, dragostea ei s-a potolit; dar s-a născut Commodus, gladiator nu principe, care cât a fost împărat a apărut în public luptând în faţa spectatorilor aproape de o mie de ori ca gladiator, cum se va arăta în biografia lui. Povestea din popor pare verosimilă, dacă se are în vedere faptul că fiul unui împărat atât de virtuos a fost cu asemenea moravuri, cum n-a fost niciun gladiator, niciun actor, niciun luptător de circ, niciunul din cei crescuţi în cloaca infamiilor şi fărădelegilor. Mulţi însă spun că într-adevăr Commodus s-a născut dintr-un adulter,

căci se cunoşteau destul de bine condiţiile în care a stat Faustina la Caieta47, unde şi-a ales favoriţi dintre marinari şi gladiatori. Când cineva vorbind cu Antoninus despre ea i-a spus s-o repudieze, dacă n-o ucide, se zice că

Marcus a răspuns: „Dacă las soţia, dau înapoi şi dota”. Şi care era dota, dacă nu domnia primită de la socrul său, care-l adoptase din voinţa lui Hadrianus48? Dar viaţa lui de împărat bun, puritatea, seninătatea sufletească, pietatea au făcut ca purtarea urâtă a nici unui apropiat al său să nu-i întunece numele. În sfârşit, şi-a păstrat întotdeauna trăsăturile de caracter şi nici exhibiţiile de gladiator ale fiului, nici infamiile soţiei, nici bârfelile nu l-au putut schimba. Chiar şi acum este socotit zeu, cum ţi s-a părut întotdeauna şi ţi se pare şi domniei tale, prea fericite împărate Diocleţian, care-l venerezi între divinităţile casei tale nu ca pe ceilalţi împăraţi, ci ou un cult special, spunând adesea că doreşti ca în viaţa şi bunătatea domniei tale să fii aşa, cum a fost Marcus şi cum n-ar putea fi nici Platon cu filosofia lui, dacă s-ar întoarce în viaţă, pentru a mă exprima rezumat şi concis.

20 Iată acum faptele lui Marcus Antoninus după moartea fratelui său. Mai întâi i-a adus corpul la Roma şi l-a depus în mormântul strămoşilor. I-a decretat onoruri divine. Apoi, pe când aducea mulţumiri senatului că i-a zeificat fratele, a arătat pe ocolite că toate planurile de război prin care au fost învinşi părţii fuseseră ale lui. A adăugat după aceea câteva cuvinte, prin care a spus că abia de acum va conduce ca de la început statul, nemaiexistând acela care părea prea inactiv. Senatul n-a primit altfel cuvintele lui Marcus, decât aşa cum le spusese el, părând a aduce mulţumiri că murise Verus. Apoi a dăruit multe drepturi, onoruri şi bani tuturor surorilor, rudelor şi liberţilor. Se îngrijea foarte mult de bunul său nume, căutând să ştie exact ce vorbea fiecare despre el, pentru a se corecta dacă observaţiile erau juste.

Când a plecat la război împotriva germanilor şi-a căsătorit fiica, înainte de a fi trecut timpul doliului, cu bătrânul Claudius Pompeianus, fiul unui cavaler roman, originar din Antiochia şi nu prea cunoscut49 (pe care după aceea l-a făcut de două ori consul), deşi ea era augustă şi fiica unei auguste. Dar această căsătorie s-a făcut fără voia Faustinei şi fără voia celei căsătorite.

21 În Spania, pe care maurii o devastau aproape în întregime, situaţia a fost rezolvată favorabil, prin soli, iar în Egipt, bandele de păstori înarmaţi50, care făcuseră multe jafuri, au fost zdrobite de Avidius Cassius, care după aceea a uzurpat domnia. Chiar în zilele pregătirii de plecare, când se găsea retras la Praeneste51, şi-a pierdut un fiu, pe Verus Caesar, care a murit în vârstă de 7 ani, din cauza unei tumori ieşită sub o ureche. După un doliu de cinci zile şi după ce şi-a consolat el însuşi medicii, s-a întors la preocupările activităţii publice. Fiindcă erau sărbătorile lui Jupiter Optimus Maximus, n-a voit să le întrerupă printr-un doliu public dar a cerut ca fiului său mort să i se ridice statui, portretul în aur să-i fie dus cu fast la jocurile de circ şi numele să i se pomenească în rugăciunile saliare52. Cum ciuma făcea încă ravagii, a restabilit cu multă grijă cultul zeilor şi a pregătit pentru armată pe scavi, cum se procedase şi în războaiele punice, numindu-i voluntari, după exemplul volonilor53. A înarmat şi pe gladiatori, pe care i-a numit auxiliari64. A făcut militari chiar şi pe piraţii din Dalmaţia şi din Dardania, a înarmat şi pe diogmiţi55 şi a angajat mercenari germani contra germanilor. Pe lângă acestea, a pregătit cu toată atenţia legiunile pentru războiul cu germanii şi marcomanii. Şi pentru ca să nu pună biruri grele pe provinciali, a pus la mezat în forul lui Traian, cum am spus, lucrurile de preţ ale palatului, vânzând în afară de îmbrăcăminte, cupe şi vase de aur şi chiar statuete şi tablouri ale marilor artişti. Pe marcomani i-a zdrobit la

trecerea Dunării, iar prăzile le-a dat provincialilor.

22 Toate populaţiile, de la hotarele Illyricului până la Gallia, nutriseră împreună sentimente duşmănoase poporului roman: marcomanii, variştii, hermundurii şi quazii, suevii, sarmaţii lacringii şi bureii, aceştia şi alţii împreună cu victualii, apoi sosibii, sicoboţii, roxolanii, bastarnii, halanii, peucinii, costobocii58. Ameninţa şi războiul cu părţii şi cu britanii. Supunându-se la mari eforturi, a învins neamuri foarte duşmănoase, căci l-au imitat soldaţii, comandanţii de oşti şi prefecţii pretoriului. A primit în supunere pe marcomani, dintre care pe foarte mulţi i-a trecut în Italia. Întotdeauna, înainte de a face ceva, s-a consultat cu cei mai buni, nu numai în afacerile militare, ci şi în cele civile, în sfârşit, întotdeauna aceasta a fost maxima lui de seamă: „E mai bine ca eu să urmez sfatul unor astfel de prieteni şi atât de mulţi, decât astfel de prieteni şi aşa de mulţi, să urmeze voinţa unuia singur11. Fiindcă părea dur din cauza formaţiei filosofice şi în acţiunile militare şi în tot felul său de viaţă, era criticat aspru, dar el răspundea, fie verbal fie în scris, celor ce-l vorbeau de rău. În războiul cu germanii, cu marcomanii, şi chiar cu alte populaţii, au pierit mulţi oameni de vază (cărora le-a ridicat statui în forul lui Ulpius37). Prietenii îl îndemnau adesea să plece de pe câmpul de luptă şi să vină la Roma, dar el nu i-a ascultat, a persistat, şi nu s-a întors înainte de a sfârşi toate războaiele. A schimbat provinciile din proconsulare în consulare şi din consulare în proconsulare, sau pretorale, după cum au cerut necesităţile războiului38.

Tulburările secvanilor le-a reprimat prin energia şi autoritatea sa. A potolit şi în Spania agitaţiile care avuseseră loc în ţinutul Lusitaniei. A chemat pe fiul său Commodus în apropierea zonei de operaţii şi i-a dat toga virilă, făcând cu acest prilej împărţiri de daruri, şi l-a numit consul înainte de vreme50.

23 N-a privit cu ochi buni proscrierile făcute de prefectul oraşului. A fost foarte econom în darurile făcute din banul public fapt pentru care i se cuvine mai multă laudă decât critică. A dat bani oamenilor merituoşi, a împărţit ajutoare oraşelor care decădeau şi a micşorat impozitele sau prestaţiile unde impunea necesitatea. A cerut stăruitor ca, pe timpul cât lipsea el, cei mai bogaţi să organizeze spectacole pentru distracţiile poporului roman. Căci s-a răspândit vorba în popor, când au fost luaţi gladiatorii în război, că împăratul vrea să le suprime tuturor plăcerile şi să-i silească să se ocupe de filosofie. Adevărul este însă că poruncise, pentru a nu fi comerţul împiedicat, să se dea mai târziu reprezentaţii teatrale, nu în toate zilele. S-a vorbit şi despre actori iubiţi, de soţia lui, cum am spus mai sus, dar pe toate aceste zvonuri le-a dispreţuit în scris. A interzis să se meargă prin oraşe călare sau în vehicule. A desfiinţat băile mixte60. A căutat să amelioreze moravurile decadente ale femeilor şi ale tinerilor nobili. A interzis serbările populare de la Pelusium legate de cultul lui Serapis61. Au circulat şi zvonuri că sub masca filosofiei unii sus-puşi jefuiau avutul public şi pe cetăţenii particulari; el a dezminţit aceste zvonuri62.

24 Antoninus avea obiceiul de a da celor vinovaţi pedepse mai mici decât cele prescrise de lege, deşi uneori rămânea neînduplecat faţă de vinovaţii dovediţi că au săvârşit crime grave. Cerceta personal, în spiritul celei mai înalte echităţi, dosarul proceselor în care oamenii de mare cinste erau acuzaţi de fapte pasibile de pedeapsa cu moartea, critica pe pretorul care asculta sumar capetele de acuzare şi-i cerea să facă o nouă cercetare, spunând că este în interesul demnităţii lor să fie audiaţi de cel ce pretinde că judecă în numele poporului. A respectat echitatea chiar şi faţă de duşmanii luaţi prizonieri. A stabilit oameni fără număr din alte neamuri pe pământ roman. Prin rugăciunile sale a făcut să cadă din cer un

trăsnet pe o maşină de război duşmană şi a obţinut ploaie pentru a-i săi, care sufereau de sete93.

A voit să facă Marcomania şi Sarmaţia provincii romane, şi le-ar fi făcut, dacă în timpul domniei sale nu s-ar fi răsculat Avidius Cassius în Orient. Acesta s-a declarat împărat, precum spun unii, cu voia Faustinei, care era disperată de starea sănătăţii soţului ei. Alţii spun că s-a declarat împărat, după ce a ajuns la el un zvon fals că ar fi murit Antoninus şi după ce l-a apoteozat pe Marous Antoninus n-a fost prea impresionat de răscoala lui Cassius şi n-a acţionat pe măsura ambiţiilor acestuia. Totuşi, senatul l-a declarat pe Cassius duşman public şi i-a confiscat averea pe seama tezaurului public.

25 Lăsând aşadar războiul cu sarmaţii şi marcomanii, a plecat împotriva lui Cassius. La Roma s-au produs chiar tulburări, pricinuite de zvonul că Avidius Cassius are să sosească în absenţa lui Antoninus. Dar Cassius a fost după aceea ucis iar capul lui adus lui Antoninus. Marcus totuşi nu şi-a manifestat nicio bucurie în faţa morţii lui Cassius şi a poruncit să se înmormânteze capul acestuia. Pe Maecianus, căruia îi era încredinţată guvernarea Alexandriei, l-a ucis armata, ca şi pe cel pe care acesta şi-l făcuse prefect al pretoriului. Marcus a oprit senatul de a lua măsuri severe împotriva complicilor la răscoală şi a cerut totodată ca în timpul domniei lui să nu fie ucis niciun senator, ca să nu i se pângărească domnia – a cerut ca şi cei care fuseseră deportaţi să fie rechemaţi – însă câţiva centurioni au fost pedepsiţi cu moartea. A iertat şi oraşele care trecuseră de partea lui Cassius, a iertat pe antiochieni, care făcuseră multe declaraţii pentru Cassius împotriva lui Marcus. Acestora el le acordase dreptul la spectacole, la adunări publice şi la tot felul de întruniri şi contra lor a dat un edict foarte sever revocându-le favorurile. Răzvrătirea lor o indică o cuvântare a lui Marcus către prieteni, reprodusă de Marius Maximus. În

sfârşit, n-a voit să vadă Antiochia când s-a dus în Syria. N-a voit să vadă nici Cyrrusu164 de unde era Cassius. A fost la Alexandria şi s-a purtat îngăduitor cu locuitorii de aici. Mai târziu totuşi a vizitat Antiochia.

26 A încheiat mai multe tratate cu regii, a dat asigurări de pace tuturor regilor şi solilor perşi care-i ieşiră în întâmpinare. A fost foarte mult iubit de toate provinciile din orient. Multora le-a lăsat dovezi ale dragostei sale de înţelepciune. Faţă de egipteni s-a arătat cetăţean şi filosof în toate şcolile, în toate templele şi în toate locurile. Şi deşi alexandrinii spuseseră multe în favoarea lui Cassius, totuşi el i-a iertat pe toţi şi şi-a lăsat fiica la el. A pierdut-o pe soţia sa Faustina răpusă de o boală grabnică la poalele munţilor Taurus85, în satul Halala. A cerut senatului să aprobe pentru Faustina onoruri şi un templu, făcându-i elogiul deşi a suferit mult din cauza zvonurilor referitoare la imoralitatea ei, despre care Antoninus fie că n-a ştiut, fie că s-a prefăcut că nu ştie. A ales noi fecioare faustiniene în onoarea soţiei sale defuncte şi a fost bucuros că Faustina a fost zeificată de către senat, fiindcă fusese cu el în taberele de vară, a numit-o mama taberelor. A transformat în colonie66 satul în care a murit Faustina şi i-a construit acolo un templu. Dar acest templu mai târziu a fost dedicat lui Heliogabal. În ciuda clemenţei sale, a tolerat uciderea lui Cassius, dar n-a poruncit-o. Heliodorus, fiul lui Cassius, a fost deportat. Altora le-a dat libertatea de a-şi alege locul de exil şi de a-şi lua cu ei o parte din bunuri. Fiii lui Cassius au primit mai mult de jumătate din patrimoniul părintesc şi un ajutor în aur şi argint, iar femeile şi-au primit chiar podoabele. Alexandriei, fiica lui Cassius, şi lui Druncianus67, ginerele acestuia, le-a dat libertatea de a merge unde vor şi a rugat pe soţul mătuşii sale să-i ocrotească. În sfârşit a regretat uciderea lui Cassius, spunând că ar fi voit să-i treacă domnia fără vărsare de sânge senatorial.

27 După ce a pus în ordine situaţia din Orient, a venit la Athena, pentru a-şi pune la încercare inocenţa unde a mers la templul zeiţei Ceres, şi a intrat singur în sanctuar68. Întorcându-se în Italia, a suferit o puternică furtună pe mare. A debarcat în Italia, la Brundisium, unde s-a îmbrăcat cu toga şi a ordonat ca şi soldaţii să se îmbrace în togă, căci niciodată militarii sub el n-au fost în uniformă în Italia89. A intrat în Roma cu onorurile triumfului şi de aici a plecat la Lavinium. Şi-a asociat pe Commodus în calitate de coleg la puterea de tribun, a dăruit poporului alimente şi i-a organizat spectacole măreţe, apoi a făcut multe reforme civile. A limitat cheltuielile pentru spectacolele de gladiatori. Avea pe buze întotdeauna această maximă a lui Plato că cetăţile înfloresc dacă sunt conduse de filosofi, sau dacă cei ce le conduc se comportă ca nişte filosofi. Şi-a căsătorit fiul cu fiica lui Brutius Praesens, cu nuntă în felul particularilor, şi ou acest prilej a făcut poporului daruri. Apoi, întorcându-se să termine războiul, a murit în timpul conducerii operaţiunilor70, când conduita fiului său începuse să nu mai corespundă educaţiei primite. Timp de trei ani a dus război cu marcomanii, hermundurii, sarmaţii şi cvazii şi, dacă ar mai fi trăit un an, ar fi transformat ţările acestora în provincii romane. Cu două zile înainte de a-şi da sfârşitul, se zice că şi-a chemat prietenii şi le-a spus părerea despre fiul său, aceeaşi pe care o avusese Filip despre Alexandru, cu rele presentimente despre ceea ce va urma după el; a adăugat că nu regretă de loc că moare, ci că murind lasă un astfel de fiu pe urma sa; căci Commodus începuse să se arate josnic şi sângeros.

28 Sfârşitul i-a fost aşa: când a început să zacă, şi-a chemat fiul lângă patul de suferinţă şi i-a cerut mai întâi să nu uite că războiul nu s-a terminat încă şi să nu lase impresia că nu se interesează de treburile publice. Fiul i-a răspuns că pe el îl interesează în primul rând sănătatea. L-

a lăsat să facă ce vrea, dar i-a recomandat că ar fi bine să aştepte câteva zile, sau să plece îndată. Apoi s-a abţinut de la mâncare şi de la băutură dorind să moară şi astfel şi-a agravat boala. În a şasea zi, şi-a chemat prietenii şi, râzând de lucrurile omeneşti şi dispreţuind moartea, a spus prietenilor: „De ce mă plângeţi şi nu vă gândiţi mai degrabă la ciumă şi la faptul că moartea e comună tuturor?” Cum ei voiau să plece, el gemând le-a spus: „Dacă mă lăsaţi şi plecaţi, îmi iau eu rămas bun de la vii întrucât plec înaintea voastră”. Când a fost întrebat în grija cui îşi lasă fiul, el a răspuns: „În grija voastră, dacă va fi demn, şi a zeilor nemuritori”. Aflând de starea proastă a împăratului, armatele au avut un puternic sentiment de durere, fiindcă l-au iubit ca pe nimeni altul. În a şaptea zi, simţindu-se din ce în ce mai rău, n-a stat de vorbă decât cu fiul său, foarte puţin, ca să nu-i transmită boala. După ce a plecat fiul, şi-a acoperit capul, ca şi cum ar fi vrut să doarmă, dar în timpul nopţii şi-a dat sufletu171. Se zice că dorea să-i moară fiul, când îl vedea că are să fie aşa cum a fost după moartea sa, ca să nu fie, după cum zicea el însuşi, asemenea lui Nero, Caligula şi Domiţian.

29 I s-a incriminat faptul că au fost ridicaţi de el în posturi înalte amanţii soţiei sale: Tertullus.

Tutilius, Orfitus şi Moderatus. Pe Tertullus chiar l-a găsit luând masa cu Faustina, fapt la care un actor a făcut aluzie pe scenă în prezenţa lui Antoninus. Anume, într-o scenetă comică, un prostănac înşelat de soţie, întrebându-şi sclavul de numele amantului ei, acesta a pronunţat de trei ori numele Tullus. Cum prostănacul stăruia, sclavul i-a răspuns: „Doar ţi-am spus de trei ori Tullus” 72. S-a vorbit mult despre acest joc de cuvinte şi mulţi acuzau răbdarea lui Antoninus. Pe când era în viaţă, înainte de a se întoarce la război împotriva marcomanilor, a jurat în Capitoliu că niciun senator n-a fost ucis din porunca sau cu ştirea sa, adăugând că ar fi salvat chiar pe rebeli, dacă ar fi ştiut.

Cel mai mult se temea să nu fie acuzat de lăcomie, de care se apăra în multe scrisori. I s-a reproşat că ar fi fost ipocrit, că n-ar fi fost atât de modest aum părea, sau cum a fost Pius sau Verus. De asemenea a fost acuzat că a întărit trufia imperială, îndepărtându-şi prietenii din preajma sa şi neinvitându-i la masă.

A decernat onoruri divine părinţilor săi, iar pe prietenii părinţilor săi de asemenea i-a onorat, după ce au murit, cu statui.

În cei ce se declarau de părerea lui nu se încredea repede, ci cerceta întotdeauna şi îndelung adevărul. Fabia a căutat ca după moartea Faustinei să devină ea soţia împăratului; dar acesta şi-a luat concubină pe fiica procuratorului soţiei sale, ca să nu aducă atâtor copii ai săi o mamă vitregă73.

VEBUS

de Iulius Capitolinus

1 Ştim că mulţi biografi ai lui Marcus şi Verus au aşezat în scrierile lor, istorice sau literare, întâi biografia lui Verus, urmând ordinea vieţii, nu a domniei acestora; eu însă, pentru că Marcus a început să domnească primul şi apoi Verus, care a murit în timpul vieţii lui Marcus, am crezut că trebuie să ofer cititorilor întâi biografia lui Marcus şi apoi pe a lui Verus.

Lucius Ceionius Aelius Commodus Verus Antoninus, numit Aelius, din dorinţa lui Hadrianus, iar Verus şi Antoninus datorită asociaţiei la domnie cu Antoninus, nu este socotit nici dintre împăraţii buni, nici între cei răi. Se ş<ţie că n-a excelat nici în vicii, nici în virtuţi, şi că n-a avut singur puterea, ci împreună cu Marcus, într-o asemănătoare şi egală majestate cu acesta, de care s-a deosebit însă prin libertatea moravurilor şi prin unele excese ale vieţii sale. El era o fire deschisă, care nu-şi ascundea gândurile şi faptele. Tatăl său natural a fost Lucius Aelius Verus care, adoptat de Hadrianus, cel dintâi

a primit titlul de Caesar şi în acest rang a murit. Bunicii, străbunicii şi strămoşii i-au fost mai toţi cu ranguri consulare. Lucius s-a născut la Roma, pe când tatăl său era pretor, cu 18 zile înainte de calendele lui ianuarie, în aceeaşi zi a lunii ca şi împăratul Nerol. După tată cei mai mulţi din neam i-au fost din Etruria, iar după mamă din Favenţia[90].

totuşi dată lui Marcus, pentru că Verus nu-i era potrivit ca vârstă, după cum am arătat în viaţa lui Marcus. A luat în căsătorie pe Lucilla, fiica lui Marcus. A fost crescut în casa tiberiană şi a avut ca profesor de gramatică latină pe Scaunnus, fiul lui Scaurus profesorul lui Hadrianus, iar la greacă pe Telephus, Hefaestion şi Harpacratio. De retorică greacă i-au fost profesori Apollonius, Celer Caninius şi Herode Atticus[91], de retorica latină Cornelius Fronto, iar de filosofie Apollonius şi Sextus[92]. Aceştia toţi au fost iubiţi de el şi ei l-au iubit la fel, deşi n-a dovedit prea mare înclinare pentru studii. Îi plăcea în copilărie să facă versuri, apoi discursuri şi se spune că a fost mai bun orator decât poet, sau, ca să spun mai exact, mai prost poet decât orator. Unii spun că în scrierile lui, chiar aşa mediocre cum sunt, a avut ajutorul prietenilor ori că ele au fost scrise de alţii, deoarece s-a înconjurat întotdeauna de oratori şi învăţaţi. A avut ca educator pe Nicomede. A fost un uşuratic, mereu vesel şi dedat tuturor plăcerilor, jocurilor şi distracţiilor, pe care le-a practicat însă cu oarecare decenţă. După ce a împlinit şapte ani, a trecut în familia Aurelia şi s-a format sub

---

90 Cu această origine, prin adopţiunea tatălui său de către Hadrianus a intrat în familia Aelia, iar după moartea tatălui său a rămas în familia lui Hadrianus, care l-a dat lui Aurelius în adopţiune, fiindcă Hadrianus cu grijă pentru urmaşi, voise să-l aibă pe Pius fiu iar pe Marcus nepot, şi pusese condiţia ca Verus să ia în căsătorie pe fiica lui Pius, care a fost

91 In ziua în care a îmbrăcat toga virilă, Antoninus

92P ius a dedicat un templu tatălui său® şi a făcut daruri

influenţa şi autoritatea lui Marcus. A făcut vânătoare, gimnastică şi toate exerciţiile de tinereţe. A fost ca simplu particular în casa imperială 23 de ani[9394].

gustus. Îl pasionau jocurile de circ, ca şi luptele de gladiatori. Deşi mergea pe căile rătăcite ale plăcerilor şi desfrânării, se pare că a fost ţinut de Antoninus pe iingu el, căci tatăl acestuia Hadrianus poruncise ca Verus să treacă în adopţiunea lui Pius, pentru a-l numi nepot. Antoninus Pius a avut deci nu dragoste pentru el, ci devotament faţă de tatăl său; totuşi, i-a preţuit simplitatea spirituală şi sinceritatea vieţii şi l-a îndemnat să-şi imite fratele. După moartea lui Pius, Marcus l-a investit cu toate demnităţile, acordându-i chiar participarea la puterea imperială şi l-a făcut tovarăş de domnie, deşi senatul îl făcuse numai pe el împărat.

4 După ce i-a încredinţat aşadar şi lui domnia, puterea de tribun şi apoi consulatul, i-a dat şi numele de Verus, înlocuindu-i cu numele său, pe cel de Commodus, pe care acesta îl avea înainte. Iar Lucius s-a arătat recunoscător faţă de Marcus supunându-i-se, dacă avea de îndeplinit vreo acţiune, ca un general locotenent unui proconsul, sau ca un guvernator unui împărat. Mai întâi, Marcus a vorbit pentru amândoi în faţa ostaşilor, iar Verus, în acord cu obligaţiile de seriozitate cerute de domnie, s-a conformat conduitei lui Marcus. Dar, când s-a dus în Syria, s-a compromis nu numai prin îngăduinţa unei vieţi prea libere, ci şi prin adultere şi tinereţe depravată. Se zice că era de o desfrânare atât de mare, încât chiar după ce s-a întors din Syria şi-a amenajat acasă un loc unde se

---

93p oporului. Verus în calitate de cvestor a dat jocuri poporului şi la reprezentaţie a luat loc la mijloc, între

94P ius şi Marcus. După cvestură a fost făcut îndată consul, împreună cu Sextius Lateranus7. După cîţiva ani a fost din nou consul cu fratele său Marcus8. Mult timp însă a fost simplu particular şi n-a avut onorurile lui Marcus. N-a avut scaunul său în senat înainte de a fi cvestor, nu mergea în trăsură împreu

retrăgea după ce lua masa cu Marcus, şi acolo avea la dispoziţie tot felul de persoane certate cu morala. Se spune că-şi petrecea nopţi întregi în jocuri de noroc, însuşindu-şi acest viciu din Syria şi că, asemenea unora ca Gaius, Nero şi Vitellius9, colinda noaptea prin cârciumi şi lupanare, cu capul acoperit cu o glugă de călător de rând, sau se lua la ceartă pe stradă cu scandalagiii, deghizat ca să nu fie cunoscut. Adesea se întorcea acasă cu faţa plină de lovituri, adesea era recunoscut în taverne, oricât se deghiza. În cârciumi arunca cu monezile cele mai mari în pahare de le spărgea. Îi plăceau cursele de care şi simpatiza cu verzii10. Adesea avea la masă lupte de gladiatori, prelungind cina până noaptea şi adormind în fotoliu, încât era ridicat cu cuvertura fotoliului şi dus în dormitor. Dormea puţin şi avea o foarte uşoară digestie. Marcus ştia toate acestea, dar se făcea că nu le ştie, fiindu-i jenă să-i facă observaţie fratelui său.

5 A rămas celebru un ospăţ al lui, la care se spune că pentru prima dată au participat doisprezece comeseni şi e cunoscut proverbul despre numărul comesenilor: „Şapte fac o masă, nouă un vacarm” 11. La acest ospăţ se zice că s-au dat fiecărui participant sclavi tineri şi frumoşi care serveau, s-au dat sclavi pentru aranjarea farfuriilor pe masă, s-au dat animale vii, păsări sau patrupede, îmblânzite saai sălbatice, din speciile servite la masă; s-au mai dat fiecăruia pahare de muriu sau de cristal alexandrin, pentru fiecare băutură şi de câte ori se bea, s-au dat chiar cupe de aur şi argint încrustate cu pietre preţioase, ba încă s-au dat şi coroane cu panglici de aur şi flori de alt sezon; au fost date şi vase de aur cu parfumuri, în forma vaselor de alabastru, au fost date şi trăsuri trase de catârce şi catâri cu hamuri argintate, pentru plecarea fiecărui musafir de la masă. Toată masa se spune că a costat şase milioane de sesterţi12. Când Marcus a auzit după aceea de această masă se zice că a gemut şi a plâns

ca pentru o nenorocire publică. După masă au urmat joouri de noroc până la ziuă, şi aceasta s-a întâmplat după războiul cu părţii, în care se spune că Marcus îl trimisese, fie ca să nu mai facă orgii la Roma în văzul tuturor, fie ca să înveţe de la străini ce e economia, fie ca de teama războiului să se întoarcă mai pocăit, fie în sfârşit să-şi aducă aminte că e împărat. Dar cât i-a folosit aceasta, va arăta restul vieţii lui, ca şi ospăţul pe care l-am amintit.

6 A fost atât de pasionat după jocurile de circ, încât adesea a trimis scrisori din provincie şi a primit ştiri în legătură cu circul. Asistând la aceste jocuri împreună cu Marcus a suportat chiar injuriile vineţilor13, fiindcă susţinea partida adversară acestora, îşi făcuse o statuie de aur, reprezentând pe calul său Volucer14 în verde, pe care o purta cu el. Calului îi da să mănânce în iesle, stafide şi miez de nucă, în loc de orz, cerea să-i fie adus la casa tiberiană înşeuat cu pături de purpură, iar după ce calul a murit i-a făcut un mormânt în Vatican. În cinstea acestui cal au început să se ceară pentru prima dată bani de aur ca premii la cursele de cai. Acest cal a fost în aşa măsură cinstit, încât verzii au cerut adesea pentru el o baniţă de aur.

Când Verus a plecait la Război împotriva părţilor, Marcus l-a însoţit până la Capua15. De aici încolo, umblând prin toate casele rău famate, a căzut la pat bolnav la Canusium18, unde fratele a venit să-l vadă. Se cunosc multe ticăloşii şi josnicii ale vieţii lui, chiar din timpul războiului. Căci în vreme ce un general al său a fost ucis şi legiunile măcelărite, în vreme ce orientul era devastat, iar sirienii plănuiau să se răscoale, el făcea vânătoare în Apulia, se plimba în cântece şi simfonii pe mare la Corint şi la Atena, şi în toate porturile maritime mai mari ale Asiei, Pamphiliei şi Ciliciei17, pe unde trecea se deda la desfrâu.

7 Când a venit la Antiochia a făcut şi acolo orgii. Iar

războiul ou părţii l-au purtat timp de patru ani generalii Statius Priscus, Avidius Cassius şi Martius Verus, ajungând la Babilon şi în Media şi recucerind Armenia. I s-a dat mumele de Armenicus, Parthicus şi Medicus, nume date şi lui Marcus care se găsea la Roma. Cei patru ani Verus i-a petrecut iarna la Laodiceea, vara la Daphne18, iar restul timpului la Antiochia. S-a făcut de râsul tuturor sirienilor de la care au rămas multe epigrame spuse la teatre pe seama lui. A admis întotdeauna pe sclavii lui de casă în sufragerie la Saturnale şi în alte zile de sărbători. Antrenat de prietenii săi, a mers până la Eufrat. Apoi s-a întors la Efes18 ca să primească pe Lucilla, care-i fusese trimisă ca soţie de tatăl ei Marcus, făcând aceasta pentru ca să nu vină Marcus cu ea în Syria şi să-i afle blestemăţiile. Căci Marcus spusese senatului că-şi va conduce el însuşi fiica în Syria. La sfârşitul războiului, a dat regilor regatele, iar generalilor săi provinciile pentru a le guverna. A venit fără plăcere pentru triumf la Roma, pentru că lăsa Syria ca pe un regat al său. A venit şi a primit onorurile triumfului împreună cu fratele său, fiindu-i confirmate de senat numele pe care le primise de la armată. Se spune că pentru capriciul unei prietene de rând din Syria şi-a tăiat barba, ceea ce a provocat multe spirite împotriva lui din partea sirienilor.

8 Parcă soarta a voit ca el prin provinciile prin care a trecut întorcându-se la Roma, să aducă ciuma. Se spune că molima a izbucnit în Babilonia unde, într-un templu al lui Apollo, dintr-o cutie de aur deschisă de către un soldat din întâmplare20, a ieşit un duh pestilenţial care s-a întins apoi peste părţi şi peste tot pământul. Aceasta însă s-a întâmplat nu din vina lui Lucius Verus, ci a lui Cassius, care contrar tratatelor a atacat Seleucia21, oraş, unde soldaţii noştri fuseseră primiţi ca prieteni. Totuşi, acest fapt este scuzat între altele de Quadratus22, istoric al războiului cu părţii, care acuză pe seleuceni că ei au rupt

primii raporturile de încredere. Verus a arătat faţă de Marcus un astfel de respect, încât a sărbătorit triumful împreună cu el, asociindu-l şi la titlurile ce i-au fost acordate. Dar după întoarcerea din războiul cu părţii, stima lui Verus pentru fratele său a început să scadă, lăsându-se fără ruşine influenţat de liberţi şi dând multe dispoziţii fără a-şi consulta fratele. Acestea, pe lângă faptul că a adus la sărbătorirea triumfului actori din Syria, cum ar aduce nişte regi, între aceşti actori cel mai cunoscut fiind Maximinus, căruia i-a dat numele de Paris. De asemenea a construit pe calea Clodia o vilă faimoasă, în care a petrecut multe zile în mare dezmăţ, cu liberţii săi şi cu prietenii lui Paris, a căror prezenţă nu-i impuneau niciun fel de jenă. A invitat aici şi pe fratele său Marcus, care a venit însă ca să-i dea exemplu de puritate morală. Căci rămânând cinci zile în acea vilă, Marcus s-a ocupat tot timpul de problemele statului, în timp ce fratele său ori petrecea, ori pregătea petreceri. Verus a avut pe lângă sine şi pe actorul Agrippus, cunoscut sub numele de Memphis; pe acesta îl adusese din Syria ca trofeu din războiul cu părţii şi l-a numit Apolaustus23. Adusese cântăreţe din liră şi din fluier, actori, bufoni, scamatori şi tot felul de sclavi care sunt unelte de plăcere în Syria şi Alexandria, încât părea că a terminat nu războiul cu părţii, ci pe cel cu histrionii24.

9 Nu adevărul pe faţă, ci zvonul care se răspândea pe ascuns, arăta că felul deosebit de viaţă şi multe alte pricini produseseră sentimente de antipatie între Marcus şi Verus. Zvonul era alimentat mai ales de faptul că Marcus trimisese ca guvernator în Syria pe un văr al său după tată, Libo, care se comporta mai insolent decât cere decenţa unui senator, afirmând de faţă cu Verus că va scrie fraţilor săi, dacă va avea vreo nelămurire. Aceste afirmaţii Verus nu le putea suporta. Libo murind subit, cu unele semne de otrăvire, unii au bănuit, nu însă şi Marcus, că a

fost ucis printr-un ordin dat pe ascuns de Verus. Această întâmplare a făcut să crească şi mai mult zvonul despre neînţelegerea între cei doi fraţi. Au avut mare trecere pe lângă Verus, cum am spus în biografia lui Marcus, liberţii Geminus şi Agaclytus, căruia i-a dat în căsătorie, fără voia lui Marcus, pe soţia lui Libo. Căsătoria s-a făcut participând la toată festivitatea numai Verus, căci Marcus n-a venit la masa de nuntă. Verus a avut şi alţi liberţi necinstiţi, cum au fost Coedès, Ecletus şi alţii, pe care Marcus, după moartea lui Verus, i-a înlăturat pe toţi sub forma unor onoruri, reţinând doar pe Eclectus, care mai târziu a ucis pe Commodus.

Marcus nu voia nici să-l trimită pe Lucius singur la războiul cu germanii, nici să-l lase la Roma, din cauza desfrânării acestuia. Astfel că au plecat amândoi şi au ajuns la Aquíleia, trecând Alpii fără voia lui Lucius, care se angajase la Aquíleia în petreceri şi vânătoare, în timp ce Marcus avea grijă de toate. Despre acest război – dus parte prin solii barbari care au venit să ceară pace, parte prin generalii noştri – s-a vorbit pe larg în biografia lui Marcus. La sfârşitul războiului din Pannonia, Lucius insistă să se întoarcă în Aquíleia, fiindcă simţea lipsa plăcerilor de oraş. A plecat în grabă spre Roma, dar nu departe de Altinum23 a fost lovit năprasnic în trăsură de boala numită apoplexie. Coborât din trăsură şi întins pe pământ, i s-a făcut o extracţie de sânge. Apoi a fost transportat la Altinum, unde a murit, după ce a mai trăit trei zile fără să vorbească26.

10 S-a mai spus şi că ar fi avut legături incestuoase cu soacra sa Faustina şi că aceasta l-ar fi ucis, punându-i otravă într-o mâncare de stridii, pentru că destăinuise, zice-se, fiicei legăturile pe care le avusese cu mama ei. Mai este şi o altă versiune, care este arătată în biografia lui Marcus, în contradicţie însă cu viaţa acestui om. Mulţi pun moartea lui pe seama soţiei sale, pentru că Verus fusese

prea îngăduitor cu Fabia, a cărei putere soţia sa Lucilla n-o putea suporta. A fost fără îndoială atât de strânsă legătura între Lucius, şi sora sa Fabia, încât s-a răspândit zvonul că ar fi făcut împreună planul să suprime pe Marcus. Şi acest plan fiind adus la cunoştinţa lui Marcus de către libertul Agaclytus, Faustina a prevenit totul prin moartea lui Verus.

A avut un corp frumos, o faţă veselă, cu barba lăsată mare, aproape ca a barbarilor. Era înalt şi impunător, cu fruntea puţin încreţită către sprâncene. Se spune că avea atâta grijă pentru părul său blond, că-şil punea solzişori de aur pe cap, pentru ca pletele să-i fie de un galben şi mai aprins. Era niţel împiedicat la limbă, ahtiat după jocurile de noroc, cu o viaţă foarte liberă, în cele mai multe privinţe asemenea lui Nero, însă fără cruzimea şi cabotinismul aceluia. A avut, între alte obiecte de lux, o cupă de cristal, căreia-i zicea Volucer, de la numele calului său favorit, depăşind măsura celor ce servesc la băut.

11 A trăit patruzeci şi doi de ani şi a domnit împreună cu fratele său unsprezece ani27. Corpul i-a fost dus în mormântul lui Hadrianus, unde fusese depus şi tatăl său natural.

Este cunoscută versiunea nepotrivită cu viaţa lui Marcus, că acesta ar fi tăiait la masă o bucată de carne cu un cuţit muiat în otravă şi ar fi dat-o lui Verus. Este o nelegiuire însă să vorbim astfel despre Marcus, oricât gândurile şi faptele lui Verus ar fi meritat aceasta. De altfel nu ne mulţumim doar să relatăm acest fapt, ci-l dezminţim, îl cembatem şi-l respingem, fiindcă de la Marcus încoace, în afară de înţelepciunea voastră, Diocleţiane Auguste, n-a mai existat alt împărat care măcar din linguşire să poată fi comparat cu acesta.

AVIDIUS CASSIUS

de Vulcacius Gallicanus

1 Avidius Cassius se zice, precum spun unii, că a fost după mamă din familia Cassiilor. Tatăl său Avidius

Severus1, născut dintr-o familie modestă, se ridicase de la grade inferioare în armată la cele mai înalte demnităţi. Quadratus în operele sale istorice îl menţionează în mod deosebit, afirmând despre el că a fost un om de seamă, cu mari merite faţă de stat, preţuit chiar de Marcus Aurelius; căci se arată că în timpul domniei acestuia şi-a sfârşit viaţa.

Aşadar, acest Cassius, ieşit, cum am spus, din familia Cassiilor, care conspiraseră împotriva lui I. Caesar, ura în mod tacit cârmuirea imperială, nu putea suporta numele împăraţilor şi spunea că e cu atât mai nesuferit un împărat, cu cât nu poate fi înlăturat de pe tron decât de un alt împărat. Se zice că, din copilărie chiar, a încercat să smulgă domnia lui Pius, dar că tatăl său, un om serios şi respectabil, nu l-a lăsat să-şi manifeste această dorinţă de a uzurpa domnia; totuşi a fost socotit întotdeauna ca un om suspect. Că s-a pregătit să răstoarne pe Verus, arăta chiar o scrisoare a lui Verus2 din care citez: „Avidius Cassius mi se pare că doreşte domnia şi ambiţia aceasta s-a manifestat chiar de pe vremea bunicului meu, tatăl tău. Aş vrea să dai dispoziţii să fie ţinut sub observaţie. Tot ce facem noi îi displace, caută să-şi mărească puterea şi importanţa, râde de preocupările noastre literare. Te numeşte pe tine o bătrânică filosoafă, iar pe mine un imbecil decăzut. Vezi ce este de făcut. Eu nu-l urăsc, dar vezi, să nu te trezeşti că n-ai luat la timp măsuri de pază pentru tine şi pentru copiii tăi, când ai în armată un astfel de ofiţer, pe care soldaţii îl ascultă şi-l privesc cu plăcere”.

2 Iată răspunsul lui Marcus Aurelius despre Avidius Cassius: „Ţi-am citit scrisoarea; în ea te arăţi mai mult un om îngrijorat decât un împărat, ceea ce nu e la înălţimea vremii noastre. Căci dacă providenţa îi hărăzeşte lui domnia, nu-l vom putea înlătura, chiar dacă am vrea. Ştii zicala străbunului tău: „Nimeni nu-şi poate ucide pe succesorul său”. Dacă dimpotrivă nu e hărăzit pentru

domnie, va cădea de la sine în lanţul destinului, fără să fie nevoie de cruzimea noastră. Mai ales că nu-l putem face vinovat pe cel pe care nimeni nu-l acuză şi pe care, după cum spui, soldaţii îl iubesc. În afară de aceasta, în procesele de lezarea majestăţii imperiale, chiar când vina e dovedită, acuzatul pare o victimă a despotismului. Ştii bine ce spunea bunicu-tău Hadrianus: „Nenorocită este situaţia împăraţilor; nu sunt crezuţi că le este viaţa ameninţată decât după ce au fost ucişi". Aceste cuvinte au fost spuse mai întâi de către Domitianus[95], dar am preferat să le citez repetate de Hadrianus, căci spusele tiranilor, chiar dacă sunt bune, n-au atâta autoritate c-ît ar trebui să aibă. Lasă-l aşadar cu caracterul său, mai ales că este un bun general, sever, brav şi necesar intereselor statului. Cât priveşte sfatul tău de a-mi apăra copiii ucizându-l pe el, lasă-i să moară, dacă Avidius va. merita mai mult decât ei să fie iubit şi dacă va fi mai bine pentru stat să trăiască Avidius Cassius decât copiii mei". Acestea sunt aprecierile lui Verus şi ale lui Marcus Aurelius despre Cassius.

A avut un astfel de caracter, încât uneori părea prea aspru şi gata de crimă, alteori blând şi îngăduitor, adesea religios, alte daţi bătându-şi joc de cele sfinte, plăcându-i vinul şi stăpânindu-se de la băutură, lacom de mâncare şi răbdând de foame, dornic de dragoste şi iubind castitatea. Unii îl numeau Catilina şi el spunea că-i plăcea acest nume, adăugând că va fi un Sergius4 dacă va ucide pe dialogistu15, numind astfel pe Antoninus, care s-a distins atât de mult în domeniul filosofiei, încât odată, când era gata să plece în războiul cu marcomanii şi toţi se temeau

95 Dar vom vorbi pe scurt despre firea şi obiceiurile acestui om, pentru că mai multe nu se pot şti despre cei a căror viaţă nimeni nu îndrăzneşte s-o dea la lumina zilei, de teama celor care i-au învins. Vom arăta însă cum a ajuns la domnie, cum a fost ucis şi unde a fost învins. Căci mi-am propus, Diocletiane Auguste, să scriu despre toţi cei care au avut pe drept sau pe nedrept nume împărătesc, pentru ca să cunoşti, Auguste, pe toţi cei îmbrăcaţi în purpură.

să nu se întâmple ceva rău, rugat nu din adulaţie, ci în mod serios să vorbească despre învăţăturile sale filosofice, el nu numai că nu s-a temut, ci timp de trei zile şi-a expus ideile în ordinea parenezelor, adică a preceptelor sale filosofice. Avidius Cassius însă ţinea cu stricteţe la disciplina militară şi voia să fie numit un al doilea Marius.

4 Fiindcă am început să vorbim despre severitatea lui, vom arăta că a dar dovadă mai degrabă de cruzime, decât de severitate. Mai întâi, pe soldaţii care luaseră ceva cu forţa de la provinciali, i-a răstignit pe cruce pe locul în care săvârşiseră fapta. El cel dintâi a inventat acest fel de supliciu şi anume să se înfigă în pământ un stâlp lung de 180 de picioare, să se lege de el de la vârf şi până jos pe cei condamnaţi şi să facă foc dedesubt silindu-i să moară unii arşi, alţii din cauza fumului, alţii de chinul răstignirii, alţii de groază. Poruncea să fie legaţi unul de altul câte zece inşi într-un lanţ şi să fie aruncaţi în râu sau în mare. Multor dezertori le-a tăiat mâinile, altora picioarele de la glezne sau de la genunchi, spunând că exercită mai mare influenţă exemplul criminalului care trăieşte chinuit, decât al celui ucis. Când comanda armata, un grup de ostaşi din trupele auxiliare, în frunte cu centurionii lor, au ucis fără ştirea lui 3.000 de sarmaţi luaţi prin surprindere pe malul Dunării şi s-au întors la el cu mare cantitate de pradă, centurionii sperând să fie decoraţi pentru că numai cu o mână de oameni uciseseră atâţia duşmani, în vreme ce ofiţerii stătuseră inactivi în corturi fără să ştie de această operaţie. El a poruncit să fie luaţi şi crucificaţi ca nişte sclavi, ceea ce nu se mai întâmplase până atunci, spunând că victoria lor a putut fi rezultatul unei curse care ar face să piară respectul pentru imperiul roman. Şi fiindcă se produsese o mare răzvrătire printre soldaţi, el a ieşit din cort în faţa lor, îmbrăcat sumar, doar într-o tunică de campanie, cum se găsea: „Loviţi-mă, dacă îndrăzniţi, a strigat el, şi adăugaţi încă o crimă la indisciplina voastră”.

Atunci toţi au tăcut, el meritând să fie temut, tocmai fiindcă nu s-a temute. Această purtare a lui a adus atâta disciplină romanilor, atâta teamă barbarilor, încât aceştia au cerut lui Antoninus care era departe de armată, pace pe timp de o sută de ani, fiindcă îi văzuseră condamnaţi de un comandant roman pe cei ce îi învinseseră fără drept.

5 Multe fapte săvârşite de Cassius contra indisciplinei soldaţilor se găsesc citate în opera lui Aemilius Parthenianus[96], care a scris istoria celor ce au aspirat la tiranie, începând din timpurile vechi. Bătea cu vergi în for, a decapitat cu securea în mijlocul taberei, sau a tăiat mâinile celor ce cădeau în diferite culpe. N-a îngăduit să aibă soldaţii la ei în zona operativă decât şuncă, pesmeţi şi oţet, iar dacă-l găsea altfel pe vreunul, îl pedepsea grav, acuzându-l de imoralitate. Iată în legătură cu aceasta, o scrisoare a divinului Marcus către prefectul său: „Am dat lui Avidius Cassius comanda legiunilor din Syria, descompuse de moliciune şi stăpânite de moravuri dafnice8. Caesinius Vectilianus9 scrie despre soldaţii acestor legiuni că i-a găsit făcând băi calde. Cred că nu m-am înşelat, căci şi tu îl cunoşti pe Cassius, om de o disciplină şi severitate cu adevărat cassiană10. Soldaţii nu pot fi conduşi fără vechea disciplină. Ştii versul deseori repetat al unui poet bun11: Prin obiceiurile vechi şi prin bărbaţii săi stă în picioare republica romană. Tu fă numai ca legiunile să aibă asigurate proviziile necesare. Dacă-l cunosc bine pe Avidius, sunt sigur că nu se va irosi nimic zadarnic”. Iată şi răspunsul prefectului către Marcus: „Ai chibzuit bine, stăpâne, că ai dat lui Cassius comanda legiunilor din Syria. Nimic nu este mai necesar pentru nişte soldaţi grecizaţi12, decât un şef sever. El va desfiinţa toate băile calde, toate florile cu care soldaţii îşi

96 S-a proclamat împărat în orient, după cum spun unii, cu voia Faustinei13 care, neliniştită de sănătatea lui Marcus Antoninus, se temea că n-o să-şi poată

împodobesc capul, gâtul, sânul. Toată aprovizionarea armatei este pregătită şi sub un comandant bun, nimic nu lipseşte, fiindcă sub un comandant bun nu se cer multe şi nu e nevoie de multe”.

6 Purtarea lui Avidius n-a infirmat aprecierile ce se făceau despre el. Îndată a poruncit să se comunice la adunări şi să se afişeze pe pereţi un anunţ care glăsuia că dacă va fi găsit un ostaş în Daphne, va fi adus înapoi dezbrăcat de haine militare. A inspectat săptă mânal, cu regularitate, armele soldaţilor, îmbrăcămintea, încălţămintea, şi jambierele, a suprimat din tabără toate plăcerile uşoare şi i-a prevenit pe toţi că vor petrece iarna în corturi, dacă nu-şi vor corecta moravurile. Şi aşa s-ar fi petrecut lucrurile, dacă ei nu s-ar fi îndreptat. O dată pe săptămână soldaţii făceau exerciţii de tragere cu săgeţile şi de folosirea armelor de apărare. Spunea că e un lucru ruşinos ca numai atleţii, vânătorii şi gladiatorii să facă exerciţii, iar soldaţii nu, căci deprinderea face efortul mai mic. Aşadar, îndreptând disciplina, a obţinut succese şi în Armenia şi Arabia şi în Egipt şi a fost iubit de toţi orientalii, în special de antiochieni, care l-au proclamat chiar împărat, după cum scrie Marius Maximus în biografia divinului Marcus. El a împrăştiat soldaţii bucolici care făceau dezordine în Egipt, după cum arată tot Marius Maximus în a doua carte a sa despre viaţa lui Marcus Antoninus. 7 ocroti singură copiii şi o să vină altul care, punând mina pe domnie, o să le facă rău14. Alţii spun însă – că Avidius Cassius s-a purtat bine cu soldaţii şi provincialii ca să-şi atragă de partea sa dragostea acestora pentru Marcus, despre care a răspândit zvonul că a murit. Se spune că tocmai de aceea l-a numit divinul, pentru ca să atenueze regretele pentru moartea lui. Îndată ce a luat în primire domnia, l-a făcut prefect al pretoriului pe cel care-l îmbrăcase cu podoabele imperiale şi care mai târziu a fost ucis de armată, fără voia lui Antoninus. A suprimat şi pe

Maecianus, căruia îi fusese încredinţată fără voia şi fără ştirea lui Antoninus, guvernarea Alexandriei şi care sprijinise conspiraţia lui Cassius, în speranţa participării la domnie împreună cu aceasta. Aflând de conspiraţie, Antoninus nu s-a înfuriat şi n-a făcut niciun rău copiilor lui Cassius; senatul însă l-a numit pe Cassius duşman public şi i-a confiscat averea, pe care Antoninus n-a acceptat-o în tezaurul său particular, ci tot printr-un decret al senatului, aceasta a fost trecută în tezaurul public. Roma a trecut printr-o mare panică, din cauza unui zvon că Avidius Cassius, în absenţa lui Antoninus, care era iubit de toată lumea, în afară de cei dedaţi plăcerilor, va veni la Roma şi o va prăda groaznic, mai ales pentru a se răzbuna pe senatorii care-l declaraseră duşman public şi-i confiscaseră averea. Dragostea faţă de Antoninus a ieşit cel mai mult în evidenţă când Avidius a fost ucis, fiindcă toţi, în afară de antiochieni, au salutat cu bucurie acest eveniment. Antoninus n-a ordonat uciderea lui Avidius, dar a îngăduit-o, deşi pentru toţi era clar că, dacă l-ar fi avut în mână, l-ar fi cruţat.

8 Când s-a adus capul lui Cassius în faţa lui Antoninus, acesta n-a tresăltat de bucurie, sau de mândrie, ci a fost mâhnit că i-a fost răpită o ocazie de a se arăta generos, spunând că ar fi vrut să-l prindă viu, ca să-i reproşeze purtarea lipsită de recunoştinţă şi apoi să-l ierte.

În sfârşit, când un prieten spunea că Antoninus este de condamnat pentru atitudinea lui îngăduitoare faţă de un duşman cunoscut, faţă de copiii, prietenii şi partizanii lui la răscoală, adăugând: „Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi biruit Cassius”, se zice că Antoninus a răspuns „N-a fost de aşa natură respectul nostru faţă de zei şi viaţa noastră, încât el să ne fi putut învinge”. Apoi a enumerat pe toţi principii care au fost ucişi, spunând că toţi au avut motive să merite a fi ucişi, că nu se poate găsi cu uşurinţă unul bun care să fi fost învins sau ucis de un tiran; că Nero şi-a meritat

soarta, Caligula a trebuit să moară astfel, iar Otho şi Vitellius nici n-au voit să domnească. Aceeaşi părere avea şi despre Galba, când zicea că la un împărat lăcomia este cel mai mare defect, că nici Augustus, nici Traian, nici Hadrianus, nici tatăl acestuia, n-au putut fi învinşi de rebeli, care în schimb au fost nimiciţi fie fără voia, fie fără ştirea acestor împăraţi. Antoninus chiar a cerut senatului să nu ia măsuri severe împotriva complicilor la răscoală şi în timpul guvernării sale niciun senator să nu fie pedepsit cu moartea, măsuri prin care şi-a atras cea mai mare dragoste. În sfârşit, a pedepsit foarte puţini centurioni şi a chemat înapoi pe cei deportaţi. ca fii nu ai unui duşman politic, ci ai unui senator. A interzis ca în vreun proces să fie umiliţi pentru situaţia casei lor şi i-au condamnat pentru injurie pe cei ce le-au spus vreun cuvânt urât. Mai mult, i-a pus sub protecţia soţului mătuşii sale după tată.

Iar dacă cineva doreşte să cunoască toată această istorie, să citească a doua carte a lui Marius Maximus despre viaţa lui Marcus. În aceasta este arătat tot ceea ce a făcut Marcus rămas singur la domnie, după moartea lui Verus. Căci atunci s-a răsculat Cassius, după cum dovedeşte scrisoarea trimisă Faustinei. Iată conţinutul scrisorii: „Este adevărat ceea ce mi-a scris Verus că Avidius doreşte să fie împărat. Cred că ai auzit ce veşti aduc despre el curierii lui Verus[97][98]. Vino aşa dar la Alba17, pentru ca, dacă ne vor ajuta zeii, să hotărâm ce e

97 Iată şi o altă scrisoare a Faustinei către Marcus:

98„ Mama mea Faustina, în timpul răscoalei lui Celsus19 a îndemnat pe tatăl tău Pius să se îngrijească întîi de ai săi şi pe urmă de străini. Căci nu este pios împăratul care nu se gîndeşte la soţia şi copiii săi. Doar vezi ce vîrstă are Commodus. Iar ginerele nostru Pompeia- nus este bătrîn şi străin de Roma20. Vezi ce faci cu Avidius Cassius şi cu complicii lui. Nu cruţa pe oamenii care nu te-au cruţat şi care nu m-ar cruţa nici pe mine nici pe copii, dacă ar învinge. Voi veni curînd la tine; n-am putut veni la Formiae21, fiindcă a fost bolnavă Fadilla22. Dar dacă nu te voi putea găsi

de făcut. Nu te teme de nimic”. De aici se vede bine că Faustina nu ştia despre acestea, deşi Marius, dorind să o defăimeze, spune că Avidius Cassius cu complicitatea ei a uzurpat domnia. Există şi o scrisoare a ei către soţul său, Marcus, pe care-l roagă stăruitor să-i pedepsească grav pe răzvrătiţi. Iată scrisoarea Faustinei către Marcus: „Voi veni chiar mâine la Alba cum ceri. Totuşi te rog că, dacă îţi iubeşti copiii, să urmăreşti cu severitate pe aceşti rebeli; căci prea s-au nărăvit rău şi generalii şi soldaţii, care dacă nu vor fi reprimaţi, vor reprima” 18.

la Formiae mă voi opri la Capua, care-mi prieşte şi mie şi copiilor. Te rog să trimiţi la Formiae pe doctorul Soteridas; n-am nicio încredere în Pisitheus, care nu ştie să prescrie tratamentul necesar unei fete. Calpurnius mi-a dat scrisoarea închisă pe care mi-ai trimis-o; dacă voi rămâne mai mult aici, îţi voi răspunde la ea, prin bătrânul eunuc Caecilius, om de încredere, cum îl ştii, căruia îi voi spune să-ţi comunice verbal ce se spune că vorbesc pe seama ta soţia lui Avidius, copiii şi ginerele lui”.

11 Precum rezultă din aceste scrisori, Faustina nu numai că n-a avut nicio complicitate în răscoala lui Cassius, ci chiar a insistat ca el să fie pedepsit grav, atrăgând atenţia lui Antoninus asupra necesităţii răzbunării, când l-a văzut liniştit şi cu gânduri de îngăduinţă. Ce i-a răspuns Antoninus, se vede din scrisoarea următoare: „Îmi porţi de grijă cu mult devotament, draga mea Faustina, şi mie şi copiilor noştri. Am recitit scrioarea ta din Formiae, prin care mă îndemni să iau măsuri de pedepsirea complicilor lui Avidius. Eu însă îi voi cruţa copiii, ginerele şi soţia; voi scrie senatului să nu le confişte toate averile şi nici pedepsele să nu le fie prea aspre. Nu e nimic mai favorabil care să recomande pe un împărat roman în faţa popoarelor, decât clemenţa. Aceasta a făcut pe Caesar zeu, aceasta a consacrat pe Augustus, aceasta a împodobit pe tatăl tău în mod deosebit

cu numele de Pius. În sfârşit, dacă războiul ar fi ţinut seama de părerile mele, nici Avidius n-ar fi fost ucis. Fii aşadar fără grijă:

«Zeii mă păzesc, zeii au în inima lor pietatea mea» 23. Am numit pe Pompeianus24 al nostru consul pentru anul următor”. Acestea îi scria Antoninus soţiei sale.[99]

Numesc consul pe ginerele meu Pompeianus, a cărui vârstă i-ar fi dat mai de mult dreptul la consulat dacă n-ar fi fost şi alţi bărbaţi care să merite din partea statului mai înaintea lui această demnitate. Acum, în ceea ce priveşte răscoala lui Cassius, vă rog şi vă conjur, cinstiţi senatori, ca, făcând abstracţie de îndatoririle noastre, să ascultaţi de pietatea şi blândeţea mea şi chiar a voastră: senatul să nu ucidă pe nimeni. Niciun senator să nu fie pedepsit şi să nu se verse sângele nici unui demnitar, deportaţii să fie rechemaţi, proscrişii să-şi recapete avutul. O, de aş putea să aduc la viaţă pe cei ce au pierit! Căci niciodată nu-şi găsesc aprobare răzbunările personale ale unui împărat; chiar dacă au fost juste, par prea severe. De aceea veţi acorda iertare fiilor lui Cassius, ginerelui şi soţiei acestuia. Dar ce zic iertare, când ei n-au făcut nicio crimă? Să trăiască fără teamă, ştiind că trăiesc sub domnia lui Marcus. Să trăiască în avutul părintesc parţial restituit, să se bucure de aurul, argintul şi hainele pe care le-au avut, să fie bogaţi, în siguranţă, liberi de a merge unde vor, în orice loc şi ia orice popor să ducă cu ei exemplul omeniei mele şi al omeniei voastre. Căci nu este mare lucru această omenie, cinstiţi senatori, de a acorda iertare copiilor şi soţiilor celor vinovaţi. Vă cer ca pe complicii din ordinul senatorial şi al cavalerilor să nu-i ucideţi să-i scutiţi de proscrieri, de teamă, de infamie, de ura altora, într-un cuvânt de orice injurie, faceţi ca în timpul domniei mele să

99 Este interesant să se ştie şi cuvîntarea ţinută de Marcus Antoninus în faţa senatului; iată un fragment din ea: „Mulţumesc pentru victorie, senatori!

nu fie nimeni ucis din cauza rebeliunii, în afară de cei căzuţi în tumultul luptelor”.

13 Bunătatea lui a fost primită de senat cu aceste aclamaţii: „Zeii să te păzească, Antoninus, cel pios. Zeii să te păzească, Antoninus cel blând. Tu ai voit ce-ţi sta în putinţă, noi am făcut ce eram datori. Cerem pentru Commodus dreptul la domnie. Iubeşti-ţi urmaşii şi pune în siguranţă pe copiii noştri. O bună domnie nu ar putea fi năruită de nicio forţă. Cerem pentru Commedus Antoninus puterea de tribun, iar pe tine te vrem conducătorul nostru pentru înţelepciunea, răbdarea, ştiinţa, nobleţea, nevinovăţia ta. Tu învingi pe duşmani, birui pe inamici, zeii să te păzească” şi celelalte25.

Aşadar urmaşii lui Avidius Cassius au trăit în siguranţă şi li s-au îngăduit demnităţi şi onoruri. Dar Commodus Antoninus după moartea divinului său tată, a poruncit ca toţi să fie. arşi de vii, ca şi cum i-ar fi prins într-un complot.

Acestea sunt cele ce le-am putut afla despre Avidius Cassius, al cărui caracter a fost, cum am spus mai sus, totdeauna contradictoriu, dar cu o înclinare vădită spre severitate şi cruzime. Dacă ar fi obţinut domnia, ar fi fost nu numai iertător şi bun, dar şi folositor statului şi foarte bun împărat.

14 Există de la el o scrisoare pe care, când ajunsese împărat, a trimis-o ginerelui său, în aceşti termeni: „Vai de statul care suportă astfel de oameni bogaţi şi ahtiaţi după bogăţii. Vai de Marcus, om foarte bun, fără îndoială, dar care, dorind să fie numit cel blând, îngăduie să trăiască cei a căror viaţă el însuşi n-o aprobă. Unde este Lucius Cassius, al cărui nume îl port degeaba? Unde este acel renumit Marcus Cato Cenzorul? Unde este toată disciplina strămoşilor? A dispărut de mult şi acum nu se mai poate găsi. Marcus Antoninus face filosofie, îşi pune întrebări despre primele elemente ale naturii, despre suflet, despre

cinste şi dreptate şi nu se gândeşte la republică. Vezi că este nevoie de multe arme şi de multe edicte imperiale, pentru ca republica să fie readusă la vechea ei stare. Pe astfel de cârmuitori ai provinciilor îi pot numi oare consuli, sau conducători, dacă socotesc că de aceea li s-au încredinţat de către senat şi de către Antoninus provinciile, ca ei să trăiască în huzur şi să se îmbogăţească? Ai auzit de prefectul pretoriului, omul filosofului nostru, cât de sărac şi de milog era cu trei zile înainte şi cum deodată a devenit bogat. Te întreb, de unde această avere, dacă nu din măruntaiele statului şi din avutul provinciilor? Lasă-i să strângă averi, că vor umple ei cu ele tezaurul public secătuit! Numai să ocrotească zeii lupta cea bună; ei vor reda republicii domnia lui Cassius”. Această scrisoare a lui arată cât de sever şi cât de cumplit ar fi fost ca împărat.

COMMODUS ANTONINUS

de Aelius Lampridius

1 Despre familia lui Commodus s-a vorbit destul în biografia lui Marcus Antoninus. El s-a născut împreună cu fratele său geamăn Antoninus, pe când erau consuli tatăl şi unchiul său, în ajunul calende lor lui septembrie 1 la Lanuvium, unde se spune că s-a născut şi bunicul său după mamă2. Faustina, pe când era însărcinată cu Commodus şi cu fratele lui, a visat că naşte doi şerpi, dintre care unul este mai feroce. A născut pe Commodus şi pe Antoninus, dar Antoninus a murit la vârsta de 4 ani, deşi astrologii îi preziseseră o viaţă la fel cu a lui Commodus. Marcus a căutat să formeze pe Commodus după moartea fratelui acestuia în preceptele sale şi ale celor mai buni şi mai de seamă bărbaţi. A învăţat limba greacă cu Onesicrates, pe cea latină cu Capella Antistius, iar oratoria cu Atelius Sanctus. Dar profesorii nu i-au fost de niciun folos cu învăţăturile lor, atât de mare este puterea naturii şi de limitată influenţa celor care dau educaţie în palatul

imperia13. Căci din prima copilărie a fost josnic, necinstit, crud, stăpânit de pofte, cu gură murdară şi infamă. Atras de îndeletniciri nedemne de rangul imperial, făcea cupe, cânta, fluiera, se arăta un bufon şi un gladiator perfect. Şi-a inaugurat cruzimea pe când avea 12 ani la Centumcellae4, unde făcând baie şi fiind întâmplător apa mai caldă decât de obicei, a poruncit ca băieşul să fie aruncat în cuptor; dar pedagogul, căruia îi dăduse această poruncă, a aruncat în foc o piele de berbec, ca prin mirosul scrumului să-i dea încredinţarea că ordinul a fost executat.

A primit numele de Caesar odată cu fratele său Verus5. La vârsta de 14 ani a intrat în colegiul sacerdotal. Când a îmbrăcat toga virilă, o fost cooptat între tvessoli...8 ca principe al tineretului.

2 încă în toga de copil a făcut poporului daruri de alimente şi a luat loc pe scaunul de onoare în basilica lui Traian. A îmbrăcat toga virilă la nonele lui iulie[100101], zi în care Romulus n-a mai fost văzut pe pământ şi în vremea când Cassius a părăsit pe Marcus. Recomandat soldaţilor, a plecat ou tatăl său în Syria şi în Egipt şi cu el s-a întors la Roma. Apoi, prin dispensă de vârstă a fost făcut consul şi numit împărat alături de tatăl său cu cinci zile înainte de calendele lui decembrie[102] în timpul consulilor Pollio şi Aper, şi a primit onorurile triumfului împreună cu tatăl său, precum decretaseră senatorii. Cu tatăl său a plecat şi la războiul din Germania.

N-a putut să suporte ca păzitori ai conduitei sale oameni oneşti, ci i-a reţinut pe cei mai răi, iar dacă aceştia erau îndepărtaţi se îmbolnăvea de necaz. Tatăl său din slăbiciune readucându-i, el a făcut din clădirile palatului taverne şi localuri de perdiţie şi n-a cruţat pentru ele nici ruşine nici bani. A organizat acasă jocuri de noroc. Făcând

---

100 A îndepărtat pe slujitorii mai în vîrstă ai tatălui

101n ume dezonorante ca să nu mai apară pe scenă, i-a

102d eportat. A părăsit războiul pe care era aproape să-l

un lupanar din femeiuşti de o frumuseţe mai deosebită, ca prostituate, şi-a bătut joc de tot ce înseamnă pudoare. S-a ţinut şi după ne guţătorii de bâlciuri. Şi-a cumpărat cai de curse şi a condus care de curse în costum de vizitiu. A locuit împreună cu gladiatorii, a adus apă servind pe stăpânii caselor de toleranţă, încât îl vedeai născut mai degrabă pentru ticăloşii, decât pentru locul la care era adus de soartă.

man, sa întors la Roma. Când s-a întors la Roma şi-a sărbătorit triumful, având în spatele său în carul triumfal pe actorul Saoterus, către care adesea îşi întorcea capul sărutându-l în public. De altfel acest lucru l-a făcut şi în teatru. Seara cutreiera tavernele şi lupanarele, făcând chefuri până la ziuă şi irosind astfel vlaga imperiului roman. A trimis la guvernarea provinciilor tovarăşi de crime sau recomandaţi de către oameni criminali. A ajuns la o ură atât de mare faţă de senat, încât a dat grave lovituri acestui ordin, dispreţul ce şi-l atrăgea făcându-l şi mai crud.

4 Viaţa lui Commodus a împins pe Quadratus şi pe Lucilla la hotărârea de a-l asasina10, nu fără să se consulte însă cu Tarrutenus Paternus, prefectul pretoriului. Sarcina de a aduce la îndeplinire acest asasinat a fost dată lui Claudius Pompeianus, cel mai apropiat al său. Când a intrat la Commodus cu pumnalul scos din teacă, în loc să-l ucidă, Pompeianus i-a adresat cuvintele: „Senatul îţi trimite acest pumnal”, dând pe faţă crima ca un prost, fără s-o înfăptuiască, deşi erau mulţi care făceau cauză comună cu el. Ca urmare, au fost ucişi mai întâi Pompeianus şi Quadratus, apoi Norbana, Norbanus şi Paralius. Lucilla şi mama sa au fost trimise în exil. Prefecţii pretoriului văzând că atât de odios a devenit Commodus din cauza lui Saoterus, a cărui influenţă poporul roman n-o putea suporta, l-au invitat în mod politicos pe acest Saoterus pentru nişte sacrificii, făcându-l să iasă din palat, şi la

întoarcere l-au ucis în grădinile lui, prin frumentari11. Acest lucru a fost suportat de Commodus mai greu decât dacă el însuşi ar fi fost victima. Pe Paternus, autorul moral al acestui omor, complice, pe cât se părea, al încercării de a ucide pe Commodus şi care intervenea să nu fie extinsă cercetarea şi pedepsirea conspiratorilor, la instigaţia lui Tigidus, l-a îndepărtat din administrarea prefecturii, dându-i în schimb dreptul de a purta laticlava.

Dar după câteva zile l-a acuzat de conspiraţie, spunând că de aceea a fost promisă fiului lui Iulianus fiica lui Paternus, ca să ajungă Iulianus împărat. De aceea i-a ucis şi pe Paternus şi pe Iulianus şi pe Vitruvius Secundus, prieten intim al lui Paternus şi secretar al împăratului. Pe lângă aceasta, a fost nimicită toată casa Quintillilor, fiindcă se spunea că Sextus12, fiul lui Condianus, făcând să se creadă că a murit, a fugit din oraş pentru organizarea conspiraţiei. Au fost ucişi Vitrasia, Faustina, Velius Rufus şi fostul consul Egnatius Capito, iar consulii Aemilius Iuncus şi Atilius Severus au fost trimişi în exil. Şi-a manifestat cruzimea şi faţă de alţii, în diferite chipuri.

5 După acestea Commodus n-a mai ieşit cu uşurinţă în public şi n-a îngăduit să i se anunţe nimic de către nimeni fără să fi trecut mai înainte pe la Perennis. Dar acesta, bun cunoscător al lui Commodus, gândindu-se cum ar pune el mâna pe putere, l-a sfătuit pe Commodus să se odihnească un timp pentru distracţii, asigurându-l că se va ocupa el de treburile domniei, ceea ce Commodus a acceptat cu plăcere. Prin această învoială împăratul, alături de trei sute de concubine pe care le-a recrutat alegându-le după frumuseţe dintre matroane şi prostituate, precum şi de alţi trei sute de tineri desfrânaţi, pe care-i culesese din plebe şi din nobilime cu forţa sau cu bani, tot după criteriul frumuseţii, se desfrâna cu această societate în băi şi ospeţe. Adesea, în îmbrăcăminte de sacrificator, înjunghia el însuşi animalele de jertfă. A luptat în arenă ca

gladiator între sclavii săi, uneori cu simple florete, alteori cu săbii foarte ascuţite. În vremea aceasta, Perennis a abuzat pe toate căile, a jefuit pe cei mai mulţi, a răsturnat toate rânduielile şi toată prada a strâns-o pentru sine, iar Commodus şi-a ucis sora, pe Lucilla, pe care o trimisese la Capreae. Necinstindu-şi, precum se spune, surorile celelalte, pe o vară a tatălui său a atras-o în îmbrăţişările sale, iar uneia dintre concubine i-a pus numele mamei sale. Pe soţie prinzând-o în adulter a alungat-o, alungată a exilat-o şi după aceea a ucis-013. Ordona ca înseşi concubinele să se depraveze în faţa sa şi nu se lipsea de destrăbălarea tinerilor care veneau la el, având pângărită orice parte a corpului, şi chiar şi gura, de tineri de ambele sexe. În acel timp a fost ucis Claudius, spunându-se însă că a fost asasinat de tâlhari, fiindcă fiul lui pătrunsese odinioară cu pumnalul la Commodus. Au fost ucişi şi mulţi alţi senatori, fără judecată, şi chiar femei bogate. Prin provincii de asemenea mulţi au fost jefuiţi şi ucişi, înscenându-li-se procese de avere de către Perennis.

Când nu li se găseau alte motive de acuzaţie, li se reproşa că n-au voit să lase pe Commodus ca moştenitor.

6 În acest timp, toate succesele militare, obţinute în Sarmaţia de către alţi generali, Perennis le trecea pe seama fiului său. Totuşi, acest Perennis, care avusese atâta putere, pe neaşteptate, fiindcă în războiul britanic pusese comandanţi de armată oameni din rândul cavalerilor cu înlăturarea senatorilor şi această faptă fusese denunţată prin soli ai armatei, a fost declarat duşman public şi predat soldaţilor să-l sfâşie. În locul acestuia Commodus a numit pe Cleander, unul din oamenii de încredere ai palatului. După uciderea lui Perennis14 şi a fiului acestuia, a revenit asupra multor măsuri, ca şi cum n-ar fi fost luate de el, aducând lucrurile în starea de mai înainte. Dar această căinţă pentru nelegiuiri n-a putut dura mai mult de treizeci de zile, căci prin Cleander a săvârşit fapte mai grave decât

cele de pe vremea lui Perennis. Cleander urmând la putere în locul lui Perennis, se spune că Niger n-a fost ţinut prefect al pretoriului decât şase ore, căci prefecţii pretoriului erau schimbaţi datorită lui Commodus, care în fiecare oră şi în fiecare zi făcea lucruri mai rele ca cele dinainte. Marcius Quartus a fost prefect al pretoriului cinci zile. Succesorii acestuia, după bunul plac al lui Cleander, au fest sau închişi sau ucişi. După porunca lui au fost aleşi în senat şi între patricieni chiar sclavi eliberaţi, şi atunci pentru prima dată au fost într-un singur an douăzeci şi cinci de consuli şi au fost date la mezat toate provinciile.

Cleander vindea totul pe bani: aducea pe unii din exil şi-i împodobea cu onoruri, anula hotărârile date în procese. Acesta a avut atâta putere faţă de nechibzuinţa lui Commodus, încât pe Byrrus, soţul uneia din surorile lui Commodus, pentru că făcea unele observaţii lui Commodus şi-i anunţa cele ce se petreceau, l-a bănuit că doreşte domnia şi l-a ucis şi pe el şi pe mulţi alţii care-i luaseră apărarea. Între aceştia a fost ucis şi prefectul Aebutianus, în locul căruia a fost ales chiar Cleander, împreună cu alţi doi, pe care-i propusese el. Atunci pentru prima dată au fost trei prefecţi, între care un sclav eliberat, numit secretar al pumnalului.

7 Dar şi lui Cleander i-a fost impus un sfârşit demn de viaţa lui. Căci prin intrigile sale fusese ucis Arrius Antoninus acuzat pe nedrept că ar fi fost în graţia lui Atalus, care fusese condamnat pe când era proconsul în Asia, de aceea Commodus, neputând rezista revoltei poporului înfuriat, l-a dat plebei să-l pedepsească. Atunci a fost ucis şi Apolaustus şi, împreună cu el, alţi liberţi de la curtea imperială. Între alte fapte ale sale, Cleander a trăit cu concubinele lui Commodus, având cu ele chiar copii, care toţi au fost ucişi împreună cu mamele lor după moartea lui. Au fost numiţi în locul său Iulianus şi Regillus, dar şi pe aceştia împăratul i-a osândit la moarte. Apoi au

fost ucişi Servilius Silanus şi Duilius Silanus, cu familiile lor, Antius Lupus, Petronius Mamertinus şi Petronius Sura, precum şi Antoninus, fiul lui Mamertinus şi al surorii sale. După aceştia au fost ucişi deodată şase foşti consuli: Allius Fuscus, Caelius Fehx, Lucceius Torquatus, Larcius Eurupianus, Valerius

Bassianus şi Pactumeius Magnus cu familiile lor. În Asia au fost ucişi proconsulul Sulpicius Crassus şi Iulius Proculus cu ai săi, precum şi Claudius Lucanus, fost consul, iar în Acheia vara tatălui său Faustina Annia, şi nenumăraţi alţii. Hărăzise morţii şi pe alţi patrusprezece, căci resursele imperiului roman nu mai puteau face faţă cheltuielilor lui.

8 în vremea aceasta, senatorii în bătaie de joc l-au numit Pius pe Commodus, pentru că făcuse consul pe un amant al mamei sale, după cum, când a ucis pe Perennis l-au numit Felix, deşi prin mulţimea uciderilor de cetăţeni se comporta ca un nou Sylla. Commodus, el „Piosul” şi „Fericitul”, se spune că a înscenat o conspiraţie contra sa însuşi, pentru ca să poată ucide pe cât mai mulţi, deşi n-a avut altă răscoală împotriva sa decât pe a lui Alexander, care după aceea s-a sinucis cu toţi ai săi, şi pe cea a surorii sale Lucilla. Commodus a fost numit şi Britannicus de către adulatori, pentru că britanii voiseră să aleagă alt împărat împotriva lui. A mai fost numit şi Hercules romanul, fiindcă ucisese fiare în amfiteatrul de la Lanuvium. A fost, pe lângă acestea, de o astfel de demenţă, încât a voit să numească oraşul Roma colonia Commodiana. Se spune că Marcia15 în îmbrăţişările ei îi inspira aceste acte de nebunie. A voit chiar să conducă cvadrige în circ. A înaintat în faţa publicului îmbrăcat în haine dalmatice şi a dat semnalul de plecarea cvadrigelor. Atunci când a propus în senat ca Roma să fie numită Commodiana, senatul nu numai că a primit această propunere cu plăcere, ci amuzându-se, pe cât se înţelege,

s-a numit şi pe sine însuşi senat Commodian, iar pe Commodus l-a numit Hercule şi zeu.

9 S-a prefăcut că va pleca în Africa, pentru a cere bani de drum şi, obţinându-i, i-a cheltuit în chefuri şi jocuri de noroc. L-a ucis pe Motilenus, prefectul pretoriului, dându-i o smochină otrăvită. I s-au ridicat statui în ţinuta lui Hercule şi i s-au adus jertfe ca unui zeu. Luase măsuri să ucidă pe mulţi, dar această măsură i-a fost trădată de un copil, care a aruncat din dormitorul împăratului lista pe care erau scrise numele celor ce urmau să fie ucişi 16. Practicând cultul zeiţei Isis, s-a ras în cap şi purta cu sine statueta lui Anubis. Din dorinţa de cruzime, a cerut slujitorilor Bellonei17 să-şi taie cu adevărat braţul. Pe slujitorii zeiţei Isis îi silea să se bată cu crengi de pin peste piept până la primejduirea vieţii. Când purta statueta lui Anubis18 lovea grav în cap cu ea pe slujitorii zeiţei Isis. îmbrăcat în haine femeieşti, sau în piele de leu, a răpus cu măciuca nu numai lei, ci şi mulţi oameni. Pe cei cu picioare slabe şi care nu puteau să meargă, îi făcea în chip de giganţi, acoperindu-i de la genunchi cu stofe şi pânze ce-i făcea să aibă cozi de balaur, şi apoi îi ucidea cu săgeţi. Sacrificiul lui Mithras13 l-a pângărit prin uciderea unui om, deşi la acest cult slujitorii se mărgineau doar să spună sau să închipuie ceva care să inspire groază.

10 De copil a fost mâncăcios şi neruşinat. Ca tânăr, a necinstit tot felul de oameni care erau cu el şi s-a lăsat şi el necinstit de toţi. Pe cei ce râdeau de el îi arunca fiarelor sălbatice. A ordonat ca unul care citise o carte lui Tranquillus20 conţinând biografia lui Caligula, să fie aruncat la fiare, aflând că avea aceeaşi zi de naştere ca a lui Caligula. Dacă auzea pe vreunul spunând că vrea să moară, ordona ca acesta să fie aruncat cu sila de pe stâncă. Şi glumele îi erau primejdioase. Căci văzând pe unul că are fire de păr alb apărute printre cele negre ca nişte viermişori, i-a pus pe cap un sturz care crezând că

ciocăneşte viermi i-a umplut capul de răni cu ciocul. Unui om gras i-a spintecat pântecele, de i-au ieşit intestinele afară. Pe cei cărora le scosese câte un ochi sau le frânsese câte un picior îi numea miopi sau monopozi. Pretutindeni a ucis pe mulţi, pe unii fiindcă apăreau în faţa lui în haine străine, pe alţii fiindcă erau nobili

Şi prezentabili, îi produceau desfătare deosebită oamenii cărora le dădea numele părţilor ruşinoase ale ambelor sexe şi pe aceste părţi ale corpului îi săruta cu plăcere. Cel mai drag îi era un om cu un membru proeminent peste măsura firească, pe care-l numea măgarul; pe acesta l-a îmbogăţit şi l-a făcut preot al lui Hercules rusticul.

11 Se spune că adesea în mâncărurile cele mai scumpe amesteca excremente umane şi chiar le gusta, pentru ca pe urmă să râdă de alţii. A adus doi cocoşaţi aşezaţi pe o tavă de argint stropiţi ou muştar şi îndată i-a ridicat în rang şi i-a îmbogăţit. Pe Iulianus, prefectul pretoriului său, de faţă cu tot personalul palatului l-a aruncat într-o piscină în togă cum se găsea, după ce-l făcuse să danseze gol, să bată din ţimbale şi să se schimonosească înaintea concubinelor sale. Nu rareori a avut la masă tot felul de mâncăruri care-i întreţineau stimularea la desfrâu. Făcea baie de câte şapte-opt ori pe zi şi mânca în baie. Mergea la templele zeilor plin de urmele desfrâului şi chiar de sânge omenesc. A imitat şi pe medici, scoţând oamenilor sânge cu cuţite care se întrebuinţează la disecţia cadavrelor. Adulatorii numeau în onoarea lui lunile cu nume pe care le purta el, spunând Commodus pentru august, Hercules pentru septembrie, Neînvinsul pentru octombrie, Triumfătorul pentru noiembrie, Amazonul pentru decembrie. Amazonul se numea din dragoste pentru concubina sa Marcia, pe care o plăcea pictată ca o amazoană şi pentru care el însuşi a voit să apară în arenă îmbrăcat ca o Amazoană21. A participat

chiar la luptt gladiatorice, primind nume de gladiatori cu aceeaşi plăcere cu care ar fi primit un triumf. A mers la şcoala de gladiatori întotdeauna şi, de câte ori se ducea, poruncea să fie înscris faptul ca un eveniment memorabi122. Se spune că a luptat de şapte sute treizeci şi cinci de ori.

A fost numit între Caesari înainte de ziua a patra a idelor lui octombrie, pe care după aceea le-a numit.

ale lui Hercule, în timpul consulilor Pudens şi Polli023, iar la idele lui Hercule, în timpul consulilor Maximus şi Orfitus24, a fost numit Germanicus.

12 A fost primit ca preot în toate colegiile sacerdotale cu 13 zile înainte de calendele Neînvinsului, în timpul consulilor Piso şi Iulianus23, iar cu 14 zile înainte de calendele lui Aelius, cum le-a numit după aceea, a plecat în Germania. În timpul aceloraşi consuli, a primit toga virilă şi a fost numit împărat cu tatăl său cu cinci zile înainte de calendele Triumfătorului, sub cel de-al doilea consulat al lui Pollio şi Aper20. A primit onorurile triumfului cu 10 zile înainte de calendele lui ianuarie, în timpul aceloraşi consuli. A plecat din nou cu 3 zile înainte de nonele lui Commodus, în timpul consulilor Orfitus şi Rufus27. Au fost făcute rugăciuni de către armată şi de către senat pentru veşnica lui ocrotire în palatul commodian cu 11 zile înainte de calendele romane, pe când Praesens era consul pentru a doua oară28. De la a treia plecare, pe care o plănuia, a fost reţinut de senat şi de popor. S-au făcut rugăciuni pentru el la nonele lui Pius, pe când era consul pentru a doua oară Fuscianus29. Se găseşte scris că el în vremea aceasta a luptat ca gladiator sub domnia tatălui său de 365 de ori şi că după aceea a obţinut atâtea victorii, învingând sau ucizând pe gladiatori, încât numărul lor s-a ridicat la o mie. A ucis cu mâna sa multe mii de fiare de tot soiul, chiar şi elefanţi, şi acestea le-a făcut având adesea ca spectator poporul roman30.

13 Deşi în stare pentru acestea, în alte privinţe era slab şi prăpădit, având chiar în regiunea ingvinală o hernie proeminentă, a cărei umflătură pe sub hainele de mătase era vizibilă. În legătură cu aceasta s-au scris multe versuri, pe care le laudă Marius Maximus în scrierile sale.

Pentru uciderea fiarelor avea atâta putere, încât cu un par ascuţit străpungea un elefant, cu un baston reteza coarnele unei gazele şi din câte o lovitură a ucis multe mii de fiare mari.

Neruşinat cum era, în teatru sau amfiteatru venea îmbrăcat în haine de femeie şi foarte adesea a băut în public.

Cu toate că ducea astfel de viaţă, sub domnia sa generalii31 au învins pe mauri şi pe daci, iar Pannoniile şi Britannia au fost pacificate. Deşi în Germania şi Dacia provincialii nu voiau să-i recunoască domnia, comandanţii militari a liniştit spiritele şi în aceste provincii. Commodus era atât de lăsător şi de neglijent în semnături, încât dădea o singură iscălitură pentru mai multe decrete şi cele mai multe scrisori ale sale conţineau doar cuvântul „Sănătate”. Toate le făcea prin interpuşi, care se spune că au dirijat spre profitul lor condamnările.

14 Din cauza acestei neglijenţe şi a faptului că cei ce conduceau atunci treburile publice devastau avutul statului, o mare foamete a izbucnit, deşi nu lipseau alimentele. Commodus i-a ucis sau i-a proscris pe jefuitori; dar vrând să se asemene ca nume vremea lui cu secolul de aur, a scăzut preţurile, ceea ce a făcut ca lipsa să fie şi mai mare.

Sub domnia lui mulţi au cumpărat cu bani pedepsirea altora, sau salvarea lor. El a vândut diferitele feluri de pedepse, înmormântările şi reducerea condamnărilor, ucizând chiar pe unii în locul altora. A vândut provinciile şi guvernările, intermediarii primind o parte şi Commodus o parte. A vândut unora moartea duşmanilor lor. Sub domnia

lui liberţii au vândut chiar rezultatul proceselor. Pe prefecţii Paternus şi Perennis nu i-a suportat mult timp şi dintre prefecţii numiţi de el niciunul n-a rămas trei ani în funcţie, cei mai mulţi dintre aceşti prefecţi pierind otrăviţi sau asasinaţi. Cu aceeaşi uşurinţă a schimbat şi pe prefecţii oraşului.

15 A ucis cu plăcere pe intimii săi din palat, deşi prin aceştia făcea totul. Eclectus, om de încredere în palat, văzând că ucide aşa de uşor pe oamenii palatului, i-a luat-o înainte şi a participat la conspiraţia urzită împotriva lui. Ca luptător, umbla cu haine de gladiator, acoperindu-şi umerii goi cu o pânză de purpură. Avea pe lângă acestea obiceiul să ceară ca toate actele sale impure, de cruzime, de gladiator şi de patron de prostituate, să fie trecute în cronica evenimentelor Romei, după cum asigură scrierile lui Marius Maximus. Poporul roman, în prezenţa căruia a luptat de atâtea ori ca gladiator, a fost numit de el poporul commodian. Fiindcă adesea, când el lupta în circ, poporul roman îl aplauda ca pe un zeu, crezând că râde de el, ordona marinarilor care întindeau pânzele să masacreze poporul în amfiteatru. Poruncise să se dea foc oraşului, ca şi cum ar fi fost o colonie a lui. Şi ar fi făcut aceasta, dacă n-ar fi fost împiedicat de Laetus, prefectul pretoriului. Între alte nume de triumf i s-a spus de 620 de ori Palus, nume al primului dintre gladiatorii învingători32.

16 În timpul domniei lui s-au produs mai multe semne publice şi particulare33. A apărut o stea cu coadă, s-au văzut urme de zei ieşind din for. Înainte de răscoala dezertorilor34 s-a aprins cerul. La calendele lui ianuarie peste circ s-a lăsat pe neaşteptate negură şi întuneric, iar înainte de revărsatul zorilor apăruseră nişte păsări de foc, rău prevestitoare, împăratul spunând că nu poate dormi în palat, s-a dus pe muntele Caelius în casele lui Vectilius. Templul lui Ianus geminus s-a deschis singur şi o statuie de marmură a lui Anubis a fost văzută mişcându-se. O statuie

de bronz a lui Hercule pe calea Minucia a asudat mai multe zile de-a rândul. Deasupra patului lui Commodus, atât la Roma cât şi la Lanuvium, a fost prinsă o bufniţă. El însuşi şi-a făcut un semn prevestitor; căci punând mâna pe rana unui gladiator ucis şi-a şters-o pe cap şi, contrar obiceiului, a poruncit ca spectatorii să vină la reprezentaţie nu în togi, ci în mantai, cum se obişnuia la înmormântări, chiar el prezidând jocurile îmbrăcat în haine de culoare închisă. Coiful i-a zburat de două ori prin poarta Libitina35. La un dar a împărţit poporului câte 725 de dinari de om. La alte daruri a fost foarte zgârcit, fiindcă cheltuielile cu luxul său secătuiseră tezaurul. A dat multe jocuri de circ, mai mult de plăcere decât din respect pentru tradiţie, şi ca să îmbogăţească pe stăpânii echipelor.

17 Incitaţi de aceste lucruri, deşi prea târziu, concubina sa Marcia şi Quintus Aemilius Laetus a făcut o conspiraţie să-l ucidă. Mai întâi i-au dat otravă; dar fiindcă aceasta îşi făcea anevoie efectul, l-au strangulat prin atletul cu care de obicei făcea exerciţii36.

A avut un corp bine proporţionat, cu o privire însă de prostănac, cum sunt de obicei oamenii beţi, şi cu un limbaj de nivel scăzut. Îşi văpsea întotdeauna părul, făcându-l strălucitor cu pudră de aur, şi de frica bărbierului îşi ardea părul şi barba.

Senatul şi poporul au propus să i se tragă cadavrul cu cârligul şi să fie aruncat în Tibru, dar mai în urmă, din ordinul lui Pertinax, a fost dus în mausoleul lui Hadrianus.

N-a rămas de la el nicio construcţie, în afară de baia făcută de Cleander pe numele lui, şi senatul i-a şters numele gravat pe construcţiile altora. Nici măcar lucrările tatălui său nu le-a terminat. A organizat o flotă africană ca să intervină în cazul că Alexandria ar fi încetat să furnizeze cereale. Într-un chip ridicol, Cartagina a fost numită de el Alexandria Commodiana togata, după ce flota din Africa

fusese numită de el Commodiana Herculana. A adăugat colosului unele podoabe, care după aceea toate au fost luate. A înlocuit capul colosului care reprezenta pe Nero cu capul său37 scriindu-şi pe soclu, după cum obişnuia, numele cu toate titlurile, fără să uite pe acela de gladiator şi de depravat. Totuşi, împăratul Severus, bărbat pe măsura numelui său. eu toată ura senatului, l-a ridicat pe Commodus în rândul zeilor, numind pentru el şi un preot herculean commodian, pe care Commodus însuşi şi-l pregătise pe când era în viaţă. A lăsat în urma lui trei surori. Severus a dat un decret ca ziua de naştere a lui Commodus să fie sărbătorită.

18 Aclamaţiile senatului după moartea lui Commodus au fost puternice. Ca să se ştie care a fost judecata senatului despre Commodus, redau, după Marius Maximus, înseşi aclamaţiile senatului exprimate în decret: „Duşmanului patriei să i se retragă onorurile, paricidului să i se retragă onorurile. Paricidul să fie târât, duşmanul patriei, paricidul gladiatorul, să fie sfâşiat în camera mortuară a gladiatorilor. Duşmanul zeilor, duşmanul senatului, duşmanul zeilor, paricidul, călăul senatului. Duşmanul zeilor, duşmanul senatului. Gladiatorul, în camera mortuară a gladiatorilor. Cel ce a ucis senatul să fie depus în camera mortuară a gladiatorilor. Cel ce a ucis senatul să fie târât cu cârligul. Cel ce a ucis oameni nevinovaţi să fie târât cu cârligul. Cu adevărat paricid, cu adevărat duşman. Cel ce nu şi-a păzit sângele să fie târât cu cârligul. Cel ce a vrut să te ucidă38 să fie târât cu cârligul. Te-ai temut cu noi, te-ai primejduit cu noi. Ca să fim scăpaţi, prea bunule şi preamărite Jupiter, păstrează-ne pe Pertinax. Felicitări devotamentului pretorienilor, felicitări cohortelor pretoriene, felicitări armatelor romane, felicitări pietăţii senatului. Paricidul să fie târât. Cerem, Auguste, ca paricidul să fie târât. Aceasta cerem: paricidul să fie târât. Ascultă-ne, Caesar, la lei cu delatorii.

Ascultă-ne Caesar, la lei cu Speratus[39]. Felicitări victoriei poporului roman, felicitări devotamentului soldaţilor, felicitări devotamentului pretorienilor, felicitări cohortelor pretoriene. Să fie date jos pretutindeni statuile duşmanului, pretutindeni jos cu statuile paricidului, pretutindeni jos cu statuile gladiatorului, jos cu statuile gladiatorului şi ale paricidului

Asasinul cetăţenilor să fie târât, paricidul cetăţenilor să fie târât, statuile gladiatorului să fie date jos. Fiind tu salvat, suntem şi noi salvaţi şi în siguranţă. Adevărat, adevărat, abia acum adevărat, abia acum demn, abia acum adevărat, abia acum liber. Acum suntem în siguranţă, teamă delatorilor. Ca să fim în siguranţă, teamă delatorilor; ca să fim salvaţi, afară cu delatorii din senat, moarte cu ciomege delatorilor. Fiind tu salvat, la lei cu delatorii. Fiind tu împărat, moarte cu ciomege delatorilor.

19 Să piară amintirea paricidului gladiator, să fie date jos statuile paricidului gladiator, să piară amintirea gladiatorului impur, gladiatorul în camera mortuară a gladiatorilor.

Ascultă-ne Caesar! Călăul să fie târât cu cârligul, călăul senatului să fie târât cu cârligul, după obiceiul strămoşilor. Mai sângeros decât Dimitianus, mai impur decât Nero. Aşa a făcut, aşa să păţească. Să fie cinstită amintirea celor nevinovaţi, Te rugăm să restabileşti onorurile celor nevinovaţi.

Cadavrul paricidului să fie târât cu cârligul. Cadavrul gladiatorului să fie târât cu cârligul, cadavrul gladiatorului să fie aruncat în camera mortuară a gladiatorilor. Întreabă-ne, întreabă-ne: toţi suntem de părere că trebuie târât cu cârligul. Cel ce a ucis pe toţi, să fie târât cu cârligul. Cel ce a ucis oameni de toate vârstele, să fie târât cu cârligul. Cel ce a ucis oameni de ambele sexe să fie târât cu cârligul. Cel ce singur, nu şi-a păzit sângele, să fie târât cu cârligul. Cel ce a jefuit templele, să fie târât cu cârligul. Cel ce a

anulat testamentele, să fie târât cu cârligul. Cel ce a despuiat pe cei vii, să fie târât cu cârligul. Am fost sclavii sclavilor. Cel ce a vândut vieţi cu bani, să fie târât cu cârligul. Cel ce a vândut vieţi cu bani şi nu şi-a ţinut cuvântul, să fie târât cu cârligul. Cel ce a vândut senatul, să fie târât cu cârligul. Cel ce a răpit moştenirile copiilor, să fie târât cu cârligul. Afară din senat denunţătorii, afară din senat delatorii, afară din senat ademenitorii sclavilor. Şi tu te-ai temut cu noi, toate le ştii, cunoşti şi pe cei buni şi pe cei răi, toate le ştii, pe toate îndreaptă-le. Pentru tine ne-am temut, ferice de noi sub domnia ta. Dă o hotărâre despre paricid, dă o hotărâre, cere-ne părerea. Cerem prezenţa ta. Cei nevinovaţi n-au avut parte de un mormânt; să-i fie târât cadavrul paricidului. Paricidul a prădat mormintele; să fie târât cadavrul paricidului.

20 La porunca lui Pertinax, Livius Laurensis, intendentul averii palatului, a dat lui Fabius Chilo, consul designat, cadavrul lui Commodus, iar acesta l-a înmormântat în timpul nopţii. Senatul a întrebat „Din ordinul cui a fost înmormântat! Să fie scos din mormânt, să fie târât” Cingius Severus a spus: „Pe nedrept a fost înmormântat. Ceea ce spun eu ca preot, spune şi colegiul preoţilor. Fiindcă mi-am dat părerea în situaţii îmbucurătoare, acum mă întorc la cele necesare: sunt de părere că trebuie anulat ce a hotărât cu forţa în onoarea sa cel ce n-a trăit decât pentru pieirea cetăţenilor şi pentru dezonoarea sa. Statuile lui de pretutindeni trebuie date jos, numele să-i fie şters de pe toate monumentele publice şi particulare, iar Iernile să recapete denumirea pe care o aveau înainte de a se fi abătut această nenorocire peste imperiu40.

HELVIUS PERTINAX

de Iulius Capitolinus

1 Tatăl lui Publus Helvius Pertinax a fost fiu al libertului Helvius Successus, care se spune că a pus fiului

său numele de Pertinax, pentru a continua comerţul de lină1 pe care-l practica cu perseverenţă[103]. Pertinax s-a născut în vila din Apenini a mamei sale. În ceasul când s-a născut, un mânz s-a urcat pe acoperişul casei şi, după ce a stat acolo puţin, a căzut şi a murit. Speriat de această întâmplare, tatăl său s-a dus la un chaldeu[104]. Acesta i-a prezis noului născut un viitor strălucit, dar tatăl a spus că şi-a pierdut, în acest caz ajutorul. A învăţat strictul necesar pentru scris-citit şi socotit, apoi a fost încredinţat unui grămătic grec şi în continuare lui Sulpicius Apollinaris, după care Pertinax a predat şi el gramatica[105].

Dar fiindcă această profesiune îi aducea venit prea mic, ajutat de Lollianus Avitus, a fost consul şi avocatul tatălui său, a reuşit să se angajeze în armată şi a plecat în Syria cu gradul de comandant de cohortă, pe vremea împăratului Titus Aurelius[106]. Dar fiindcă plecase fără foaie de serviciu a fost silit de guvernatorul Syriei să facă drumul pe jos de la Antiochia până la unitatea sa[107].

numit comandantul stegarilor, cu perspective de a deveni aghiotant al lui Pompeianus. Prin merite deosebite în activitate a fost ales senator. Ducându-şi mai departe bine sarcinile şi fiind descoperită uneltirea organizată împotriva lui, împăratul Marcus, ca să-i compenseze

---

103 Cîştigîndu-şi merite prin bravurile sale în războiul cu părţii, a fost transferat în Britannia şi menţinut acolo un timp. Apoi a comandat o unitate de cavalerie în Moesia. De aici i s-a dat intendenţa aprovizionării pe calea Aemilia7 şi după aceea comanda flotei germanice8. Mama sa l-a urmat pînă în Germania şi a murit acolo. Se spune că există şi astăzi monumentul ei. Mutat în Dacia, cu soldă de două sute de mii de sesterţi, şi suspectat de Marcus din cauza unor intrigi, a fost îndepărtat din funcţie dar ajutat de Claudius Pompeianus, ginerele lui Marcus, a fost

104 Pînă la guvernarea Syriei, Pertinax s-a purtat

105i ntegru, dar după moartea lui Marcus, a prins slă

106b iciune pentru bani, din care cauză poporul începuse

107s ă-l critice. După patru provincii proconsulare, căci

nedreptatea, l-a făcut pretorian şi i-a dat comanda primei legiuni3 * * * în fruntea căreia el îndată a eliberat Raetia şi Noricum[108] de duşmani. Capacitatea lui s-a impus şi mai mult în ochii lui Marcus, prin recomandarea căruia a fost numit consu111. În cartea lui Marius Maximus există o cuvântare conţinând laudele aduse de împărat lui Pertinax, cu tot ce a săvârşit şi suferit acesta. În afară de acea cuvântare, care e prea lungă pentru a o putea reproduce aici, adesea Pertinax a fost lăudat de Marcus în adunările militare şi în senat. Marcus regreta în mod public că Pertinax fiind senator[109] nu putea fi făcut prefectul pretoriului. După înăbuşirea conspiraţiei lui Cassius a plecat din Syria la paza Dunării, unde a fost guvernator al celor două Moesii şi al Daciei. Conducând bine lucrurile în aceste provincii, a fost avansat, dându-i-se guvernarea Syriei.

vrătirea soldaţilor care voiau să aibă pe cineva împărat, arătându-şi preferinţa pentru Pertinax. Cam în acea vreme şi-a atras o acuzaţie de intrigă, spunându-se despre el că ar fi pârât lui Commodus pe Antistius Burrus şi pe Arrius Antoninus, pe care i-ar fi învinovăţit că râvnesc domnia. În Britannia, unde a potolit nemulţumirile împotriva lui Commodus, s-a expus unei mari primejdii din partea legiunii răsculate, care era cât pe ce să-l ucidă şi de care a scăpat ascunzându-se printre cei ucişi. Pentru aceasta Pertinax s-a răzbunat foarte aspru, dar mai târziu şi-a cerut iertare pentru acţiunea sa, spunând că legiunile i-au fost duşmănoase din cauza disciplinii pe care le-a cerut-o.

4 Trimiţându-i-se înlocuitor, i s-a dat intendenţa aprovizionării. Apoi a fost făcut proconsul în Africa în acest proconsulat a făcut faţă multor răzvrătiri, despre care se

---

108c are avusese în Liguria o prăvălie de postav13, s-a

109î nconjurat cu un mare număr de clădiri casa părintească, pe care a lăsat-o în forma de mai înainte. A

spune că a fost informat de unele profeţii ce porneau din templul zeiţei Caelestis14. După aceasta a fost făcut prefectul Romei, funcţie în care urmând după Fuscianus, un om sever, Pertinax a fost foarte blând şi omenos şi a plăcut mult chiar lui Commodus, Pertinax fiind prin sprijinul acestuia consul pentru a doua oară15. Atunci Pertinax n-a fugit de încrederea pe care i-au arătat-o cei ce au pus la cale uciderea lui Commodus16.

După asasinarea lui Commodus, au venit la el Laetus, prefectul pretoriului, şi Eclectus, ofiţer al palatului, ca să-i propună domnia, şi l-au dus în tabără. Acolo Pertinax a vorbit trupei, a promis o gratificaţie şi a spus că-i este dată domnia de către Laetus şi Eclectus, care răspândiseră zvonul că moartea lui Commodus s-ar fi datorat unei boli, fiindcă se temeau să nu se răzvrătească soldaţii.

În sfârşit Pertinax a fost proclamat împărat mai întâi de câţiva. A ajuns împărat în vârstă de peste şaizeci de ani, în ajunul calendelor lui ianuarie17. A venit noaptea din tabără la senat şi a cerut să i se deschidă capela clădirii, dar negăsind pe intendent, s-a dus în templul Concordiei. Aici a venit la el Claudius Pompeianus, ginerele lui Marcus, şi, cum acesta era îndurerat din cauza morţii lui Commodus, Pertinax l-a îndemnat să ia el domnia. Acesta însă a refuzat, fiindcă-l vedea pe Pertinax de acum împărat. Îndată au venit la senat toţi magistraţii cu consulii, şi, în momentul când a intrat Pertinax, atunci, noaptea, a fost salutat ca împărat.

5 După felicitările consulilor şi după aclamaţiile senatorilor pentru el şi împotriva lui Commodus, Pertinax a adus mulţumiri senatului şi mai ales lui Laetus, prefectul pretoriului, prin acţiunea căruia Commodus fusese ucis, iar el ajunsese împărat. Dar pe când Pertinax aducea mulţumiri lui Laetus, consulul Falco18 i-a spus: „Înţelegem ce fel de împărat vei fi din aceea că te vedem urmat de Laetus şi de Marcia, uneltele crimelor lui Commodus”.

Pertinax i-a răspuns: „Tu eşti consul tânăr şi nu ştii să te supui necesităţii. Ei s-au supus fără voie lui Commodus, dar, când au avut putinţa, au arătat ce au voit întotdeauna”. În ziua în care el a fost numit Augustus, a fost numită Augusta şi Flavia Titiana, soţia sa, în ceasurile în care el aducea mulţumiri zeilor pe Capitoliu. El cel dintâi dintre toţi, în ziua când a fost numit Augustus, a primit şi numele de părinte al patriei, puterea proconsulară şi dreptul de a patra propunere în senat 19, ceea ce a fost pentru el o prevestire.

Pertinax a plecat la palat, care atunci era gol, fiindcă fusese ucis Commodus la Vectiliane20 şi, tribunului care i-a cerut în prima zi cuvântul de ordine, i-a răspuns „Să luptăm”, ca un reproş împotriva leneviei din vremea împăratului anterior, parolă pe care el o dăduse în toate celelalte comandamente avute.

6 Soldaţii însă n-au suportat acest reproş şi îndată s-au gândit la schimbarea împăratului. Chiar în aceeaşi zi a invitat la masă pe demnitari şi pe fruntaşii senatului, obicei pe care Commodus îl părăsise. În ziua următoare calendelor, statuile lui Commodus au fost răsturnate, fapt care n-a plăcut soldaţilor, ca şi acela că împăratul a dat din nou aceeaşi parolă. Mai există teama de război sub un împărat bătrân. În sfârşit, cu trei zile înainte de none21, soldaţii au voit să aducă în tabără pe un senator cunoscut, Triarius Maternus Lascivius insistând cu rugăminţi pe lângă el să-l pună împărat. Dar acesta a fugit de acasă îmbrăcat sumar, cum se găsea, a venit la Pertinax în palat şi de aici a părăsit oraşul.

Stăpânit de teamă, Pertinax a respectat toate drepturile pe care Commodus le dăduse soldaţilor şi veteranilor. A spus că are de la senat domnia pe care o începuse de la sine. A interzis cu jurământ procesele de legarea majestăţii imperiale22 şi a rechemat pe toţi cei deportaţi sub astfel de acuzaţii, reabilitând post mortem pe

cei ucişi. Senatul a dat fiului său numele de Caesar, dar Pertinax n-a primit numele de Augusta pentru soţia sa. Cât despre fiu, a spus: „Când va merita”. Întrucât Commodus făcuse în rândul pretorilor nenumărate numiri personale, Pertinax printr-un senatus-consult a dispus ca acei care nu îndepliniseră preţura, ci o primiseră prin favoare, să treacă în urma celor ce erau adevăraţi pretori. Dar şi prin aceasta şi-a atras o mare ură din partea multora.

7 A ordonat corectarea listelor de recensământ. A ordonat de asemenea pedepsirea gravă a tuturor delatorilor, măsură mai domoală totuşi decât a împăraţilor anteriori, fiindcă a fixat pedeapsa în raport cu demnitatea celui pârât. A făcut o lege care impunea ca testamentele anterioare să nu fie anulate înainte de a fi perfectate altele şi ca fiscul în acest caz să nu mai fie moştenitorul. A declarat că el nu va primi nicio moştenire care i-ar fi fost lăsată prin delaţiunea cuiva sau prin vreun proces, dacă moştenitorii legitimi şi necesari rămâneau privaţi de acea moştenire, spunând într-o şedinţă a senatului aceste cuvinte: „Prefer, senatori, să fiu un împărat sărac, decât să ajung la un cumul de bogăţii pe calea intrigilor şi a afacerilor josnice”. A achitat gratificaţiile şi darurile promise de Commodus. A luat cu mare grijă măsuri de prevedere pentru aprovizionare. Şi fiindcă tezaurul public era atât de secătuit, încât, după propria-i mărturisire, n-a găsit în el mai mult de un milion de sesterţi, s-a văzut silit, contrar propriilor declaraţii, să perceapă dările impuse de Commodus. În sfârşit criticat de fostul consul Lollianus Gentianus23 că una promite şi alta face, a răspuns invocând raţiunea necesităţii. A pus la licitaţie averea lui Commodus, cerând să fie vânduţi chiar şi copiii de casă şi concubinele acestuia, exceptând pe cei care păreau a fi fost introduşi cu forţa în palat. Din cei pe care i-a vândut, mulţi au fost readuşi ulterior în slujbă şi au constituit desfătarea lui Severus; unii din aceştia sub alţi împăraţi au

ajuns până la demnitatea de senatori. A proscris şi a vândut pe bufonii care spuneau trivialităţi folosind cuvintele cele mai josnice. Cu banii din această vânzare, care a fost foarte mare, a dat soldaţilor o gratificaţie.

8 A cerut liberţilor să dea înapoi bogăţiile pe care şi le însuşiseră prin vânzările lui Commodus. Lucrurile lui Commodus, vândute la licitaţie, cele mai deosebite au fost acestea: o haină cu căptuşeală de purpură, brodată cu fir de aur. apoi tunici, mantăi, pelerine, haine dalmaţiene cu mâneci lungi, haine militare de paradă, hlamide greceşti de purpură, haine militare obişnuite, vase bardaice24, mantăi gallice şi arme gladiatorice cu mânese de aur şi încrustate cu pietre preţioase.

A vândut şi săbii herculane, coliere gladiatorice, vase făcute din chihlimbar, din aur, fildeş, argint, sticlă, chiar mici obiecte obscene23 din acelaşi material preţios, vase samnite pentru topit răşina şi smoala, instrumente de depilat părul şi de întreţinerea tenului, apoi trăsuri de fabricaţie nouă, cu obezile şi spiţele roţilor măiestrit lucrate şi cu leagăne comode şi mobile fie pentru a evita neplăcerile soarelui, fie pentru a garanta o bună respiraţie, indicând distanţa, împreună cu orele parcurse, şi fiind acomodate viciilor lui Commodus. Pe lângă acestea, Pertinax a dat înapoi stăpânilor pe sclavii care trecuseră din casele particulare la palat. Masa imperială a redus-o de la cheltuieli imense la limite modeste şi a restrâns toate cheltuielile de pe timpul lui Commodus. Ca urmare, după exemplul împăratului, care trăia simplu, prin sobrietatea tuturor preţurile au scăzut. Căci consumul palatului înlăturând ceea ce nu era necesar, a redus la jumătate cheltuielile.

9 A stabilit recompense pentru soldaţii luptători pe front. A achitat datoriile pe care le contractase la începutul domniei, redresând tezaurul public. A fixat anumite sume pentru lucrările publice. A prevăzut fonduri pentru

repararea drumurilor. A achitat soldele neplătite din urmă. În sfârşit, a făcut fiscul capabil de a suporta toate sarcinile. Raţiile alimentare care se dădeau pe timp de nouă ani instituite de Traian le-a suprimat, neţinând seama de cel ce le introdusese. În viaţa particulară n-a fost scutit de bănuiala că este lacom, fiindcă şi-a întins posesiunile pe valea Sabatia26, ruinând pe proprietari prin dobânzi. Din această cauză, după un vers al lui Lucilius, a fost numit scufundaci agrar27. Mulţi au arătat în scrisorile lor că el chiar în funcţiile pe care le-a îndeplinit ca fost consul s-a purtat josnic; căci se spune că a vândut concediile şi delegaţiile militare. În sfârşit, cu un foarte mic avut de la părinţi şi cu nicio moştenire, a devenit deodată bogat. Este drept că a dat tuturor înapoi posesiunile răpite de Commodus, dar nu fără câştig personal. A asistat întotdeauna la şedinţele oficiale ale senatului şi întotdeauna a avut ceva de spus. S-a arătat întotdeauna civilizat cu cei ce-l salutau sau îl întrebau ceva. Pe cei condamnaţi din cauza reclamaţiilor calomnioase ale sclavilor i-a eliberat, pedepsind pe sclavii calomniatori cu crucificarea, înfierând chiar după moartea lor pe cei vinovaţi.

10 Falco a uneltit împotriva lui vrând să-i ia domnia… Pertinax s-a plâns în senat şi senatul a constatat că reclamaţia era întemeiată… Un sclav dându-se drept fiu al Fabiei, din familia lui Ceionius Com modus, pretindea în mod ridicol casa palatină28… Aflând Pertinax a ordonat ca acesta să fie bătut şi redat stăpânului… Se spune că cei ce urau pe Pertinax au găsit în pedeapsa acestui sclav ocazie de răzvrătire. El însuşi a cruţat pe Falco şi i-a cerut în senat graţierea. Falco a trăit pus la adăpost în avutul său şi la moarte şi-a lăsat fiul moştenitor. Mulţi au spus că Falco n-a ştiut că i se pregăteşte domnia. Alţii au afirmat că el fusese reclamat pe baza mărturiilor false ale unor sclavi care aduseseră dovezi mincinoase.

Dar răscoala a fost pregătită împotriva lui Pertinax de către Laetus, prefectul pretoriului, şi de către cei pe care îi nemulţumea severitatea lui Pertinax. Laetus regreta chiar că-l făcuse pe Pertinax împărat, fiindcă acesta îi reproşa amestecul prostesc în unele treburi publice. Pe lângă aceasta, soldaţii au socotit ca ceva grav faptul că în procesul lui Falco ceruse să fie ucişi mulţi soldaţi, bazându-se pe mărturia unui singur sclav. favorabile de la sacrificiu a renunţat să se mai ducă. Atunci soldaţii veniţi pentru a-l însoţi au pornit mai întâi spre tabără. Dar imediat acel detaşament a intrat în palat, fără să poată fi împiedicat sau să poată fi anunţat împăratul. De altfel era atât de mare ura curtenilor împotriva lui Pertinax, încât ei îndemnau pe soldaţi la crimă. Venind la Pertinax pe când acesta organiza pentru apărare pe oamenii curţii imperiale, au intrat prin porticul palatului până în apartamentul care se numeşte Sicilia şi sala de mese a lui Jupiter. Aflând aceasta, Pertinax a trimis la ei pe Laetus, prefectul pretoriului. Dar acesta ferindu-se de soldaţi, a ieşit cu capul acoperit şi a fugit acasă. Când au pătruns în interiorul palatului, Pertinax a venit în faţa lor şi i-a domolit printr-o lungă şi severă cuvântare31. Dar un oarecare Tausius, unul dintre tungri32, după ce a vorbit soldaţilor întărâtând în ei mânia şi teama, a înfipt suliţa în pieptul lui Pertinax. Acesta invocând ajutorul lui Jupiter Răzbunătorul, şi-a acoperit capul cu toga şi aşa a fost străpuns de toţi ceilalţi. Eclectus a pierit împreună cu el, după ce a răpus doi soldaţi. Ceilalţi servitori ai palatului (căci pe ai săi personali, când a ajuns împărat, i-a emancipat şi i-a dat fiilor săi) au fugit în toate părţile. Mulţi spun că soldaţii au pătruns chiar în dormitorul lui Pertinax şi că acolo l-au ucis, lângă pat, pe când el căuta să fugă.

12 A fost un bătrân venerabil, cu barbă mare, cu părul frezat peste cap, puţin cam gras, cu un început de

burtă, cu o statură demnă de un împărat, un vorbitor mijlociu şi mai degrabă blând decât bun, dând impresia că e nesincer. Deşi binevoitor în vorbe, în fapte era lipsit de dărnicie, şi aproape un cărpănos, încât la mesele pe care le dădea ca particular servea lăptuci înjumătăţite şi anghinare. Dacă nu i se trimitea nimic pentru masă, oricâţi prieteni avea, servea nouă libre de carne, în trei feluri. Şi ce i se trimitea mai mult lăsa pentru ziua următoare, când chema întotdeauna la masă mulţi comeseni. Iar ca împărat, când n-avea invitaţi, mânca la fel de simplu. Dacă vreodată a voit să trimită de la masa sa ceva prietenilor, le-a trimis câte două bucăţele de carne, sau câte o bucată de cârnat, iar uneori câte o spinare de găină. Niciodată n-a mâncat la masa sa particulară came de fazan şi nici n-a trimis cuiva. Când mânca fără prieteni, lua masa cu soţia şi cu Valerianus, profesorul său, ca să aibă cu cine discuta literatura.

N-a schimbat pe niciunul din cei pe care Commodus îi pusese în fruntea trebilor publice, aşteptând ziua de aniversare a întemeierii Romei33, fiindcă acea zi voia el să fie începutul rânduielilor sale şi se zice că de aceea oamenii lui Commodus se pregătiseră să-l omoare în baie.

13 Avea atâta oroare de domnie şi de toate ale domniei, încât întotdeauna arăta că-i displac acestea. Nu voia să pară altul decât era în realitate. În senat a fost foarte reverenţios, astfel încât ruga pe senatori să-i acorde sprijin, şi cu toţi vorbea parcă era prefectul oraşului. A voit chiar să lase domnia şi să se întoarcă la viaţa de simplu particular. N-a voit ca fiii săi să fie crescuţi în palat34. A fost însă atât de econom şi atât de dornic de câştig, încât în valea Sabatia ca împărat a făcut comerţ prin oamenii săi, la fel ca şi în vremea când era simplu particular. N-a fost prea iubit, de vreme ce toţi cei care discutau între ei în mod liber îl vorbeau de rău, el, numindu-l crestolog35, adică bun de vorbă, dar rău de treabă. Îl numeau aşa şi

concetăţenii săi, care veniseră droaie la el, când a ajuns împărat, şi se întorseseră cu mâna goală.

Din dragoste pentru câştig a primit cu plăcere daruri. Au rămas după el un fiu, o fiică şi soţia, fiica lui Flavus Sulpicianus, pe care-l făcuse prefect al oraşului în locul său. Cinstea soţiei sale nu l-a preocupat, deşi aceasta iubea pe faţă pe un cântăreţ din chitară. De altfel se spune că şi el s-a făcut de râs prin dragostea sa pentru Cornificia. S-a purtat foarte sever cu liberţii palatului, din care cauză şi-a atras o mare ură din partea lor.

14 Iată acum care i-au fost semnele morţii. Cu trei zile înainte de a fi fost ucis, i s-a părut că vede în piscină pe un om ameninţându-l cu un pumnal, iar în ziua când a fost ucis se spune că pupilele lui nu reflectau imaginea celor care-l priveau în ochi38. Pe când sacrifica pentru larii casei, cărbunii, care de obicei luau loc imediat, atunci, s-au stins deodată fără să mai poată fi aprinşi. După cum s-a spus mai sus, la sacrificiu nu s-a găsit nici inima, nici capătul măruntaielor victimei. Cu o zi înaintea morţii lui s-au văzut în plină zi stele strălucind foarte puternic în apropiere de soare şi se spune că el însuşi a făcut o prevestire despre venirea succesorului său Iulianus. Căci pe când Didius Iulianus i-a prezentat pe nepotul său, cu care-şi logodea fiica, Pertinax a dat sfaturi tânărului să-şi respecte unchiul, adăugând: „Respectă pe colegul şi succesorul meu”. Iulianus îi fusese înainte coleg de consulat şi succesor în proconsulat.

Soldaţii şi curtenii l-au urât, dar poporul a fost indignat de moartea lui, fiindcă vedea că prin el pot fi restabilite toate tradiţiile vechi37. Soldaţii care-l uciseseră i-au purtat prin oraş până în tabără capul în vârful unei suliţi. Rămăşiţele, precum şi capul, i-au fost depuse în mormântul bunicului soţiei sale, după ce Iulianus, succesorul lui, care-i găsise corpul în palat, i-a făcut toate onorurile cu putinţă pentru înmormântare. Acesta n-a

făcut niciodată o menţiune despre Pertinax, nici în faţa poporului, nici în senat. Dar după ce şi el a fost părăsit de soldaţi, senatul şi poporul l-au trecut pe Pertinax în rândul zeilor.

15 Sub împăratul Severus senatul a acordat cinstire deosebită memoriei lui Pertinax; i s-a făcut o înmormântare imaginară şi Severus însuşi l-a lăudat printr-un discurs funebru. Ba mai mult, din dragoste pentru acest împărat bun, a primit de la senat numele de Pertinax. Fiul lui Pertinax a fost făcut flamin, al tatălui său. Preoţii marciani, care se ocupau cu sacrificiile în cinstea divinului Marcus au fost numiţi şi helviani, de la numele lui Helvius Pertinax. Au fost instituite şi jocuri de circ pentru aniversarea venirii lui la domnie, care au fost mai târziu desfiinţate de Severus, şi pentru ziua de naştere care însă au rămas până azi.

S-a născut la calendele lui august în timpul consulilor Verus şi Bibulus şi a murit cu 5 zile înainte de calendele lui aprilie, în timpul consulilor Falco şi Clarus. A trăit 60 de ani, 7 luni şi 26 zile. A domnit 2 luni şi 25 de zile38. A făcut poporului un dar de 100 dinari de om. Pretorienilor le-a promis câte 12 mii de sesterţi, dar le-a dat câte 6 mii. Ceea ce a promis armatei n-a apucat să dea, fiindcă moartea i-a venit înainte de a-şi îndeplini promisiunea.

Că a avut oroare de domnie arată o scrisoare pe care Marius Maximus a anexat-o la biografia lui Pertinax, dar pe care, din cauza lungimii ei, n-am voit s-o reproduc.

DIDIUS IULIANUS

de Aelius Sparţianus

1 Didius Iulianus a urmat ca împărat lui Pertinax şi a avut ca strămoş pe Salvius Iulianus, de două ori consul, prefectul oraşului şi jurisconsult, cunoscut mai ales prin această din urmă funcţie. Mama sa a fost Clara Aemilia, tatăl, Petronius Didius Severus, fraţii, Didius Proculus şi Nummius Albinus. Un unchi după mamă se numea Salvius

Iulianus. Bunicul după tată era insubriu din Mediolanum, iar cel după mamă din colonia Adrumetum1. A fost crescut în casa Domitiei Lucilla, mama împăratului Marcus. Prin recomandarea acesteia a fost ales în vigintivirat. A fost numit cvestor cu un an înaintea vârstei îngăduite de lege. Cu sprijinul lui Marcus a ajuns edil şi apoi pretor. După preţură a primit comanda legiunii a XXII-a Primigenia în Germania. Apoi a guvernat Belgia vreme îndelungată şi cu cinste. Aici cu ajutorul locuitorilor din provincie adunaţi în grabă, a respins invazia cauchilor, popoare germanice, care locuiau pe ţărmurile fluviului Alba, victorie care i-a adus ca răsplată consulatul[110], pe baza mărturiei împăratului. A supus şi pe catti şi a ajuns guvernator al Dalmaţiei, pe care a apărat-o de duşmănia vecinilor. A guvernat apoi Germania inferioară.

ou reputaţia de mai înainte. A fost consul cu Pertinax[111], căruia i-a urmat în proconsulatul Africii şi care-l numea întotdeauna coleg şi succesor al său. Astfel, când Iulian logodindu-şi fiica cu o rudă a sa a venit la Pertinax şi i-a adus acest fapt la cunoştinţă Pertinax a zis către tânăr:

---

110 Dîndu-i-se răspunderea alimentaţiei în Italia, a fost acuzat de un soldat din marină, Severus, că ar fi urzit o conspiraţie împreună cu Salvius împotriva lui Commodus. Dar Commodus care ucisese mai mulţi senatori, nobili şi puternici, acuzaţi de lipsă de respect faţă de împărat, ca să nu-şi înăsprească şi mai mult situaţia, a scos din cauză pe Didius şi a condamnat pe acuzator. Achitat, a fost trimis din nou ca guvernator de provincie şi a guvernat Bithinia, dar nu

111 Iulianus a făcut prefecţi ai pretoriului pe Flavius Genialis şi pe Tullius Crispinus, propuşi de pretorieni. La oameni din suita imperială s-au adăugat Maurentius şi oamenii săi, deşi acesta mai înainte sprijinise pe Sulpicianus. Didius promisese la început soldaţilor cîte 20 000 de sesterţi; dar le-a dat cîte 30 000. Apoi le-a ţinut o cuvîntare şi către seară s-a dus la senat su- punîndu-se în întregime hotărîrii acestuia.
Printr-un decret al senatului i s-a dat titlul de împărat, puterea de tribun, dreptul de proconsul şi acela de a face parte dintre familiile patriciene.

„Acordă-i respectul cuvenit, fiindcă este colegul şi succesorul meu”. Curând a urmat moartea lui Pertinax. Acesta fiind ucis, Sulpicia nu-s, care se găsea în tabără, voia să fie proclamat împărat. Iulianus a venit şi el cu ginerele său la senat, unde i se spusese că este convocat, dar a găsit uşile închise. Doi tribuni, Publicius Florianus şi Vectius Aper, găsindu-l acolo, au început să-l îndemne să-şi ocupe locul ce i se cuvine. Răspunzându-le că un altul a fost proclamat împărat, aceştia l-au luat cu ei şi l-au dus la tabăra pretoriană. Când au ajuns la tabără, Sulpicianus, prefectul oraşului şi socrul lui Pertinax, ţinea o cuvântare cerând pentru sine tronul imperial. Atunci Iulianus[112] s-a urcat pe zid şi a început să facă şi el mari promisiuni, dar nimeni nu-l primea înăuntru. Continuând să vorbească totuşi pretorienilor, le-a atras atenţia să se ferească de a face împărat pe acel care vrea să răzbune pe Pertinax; apoi a scris pe o placardă că el va restabili memoria lui Commodus. În felul acesta a fost primit în tabără şi proclamat împărat, pretorienii rugându-l să nu-i facă niciun rău lui Sulpicianus că voise să fie împărat.

Soţia sa Mallia Scântilla şi fiica sa Didia Clara au fost numite auguste. Apoi s-a dus la palat şi a chemat acolo pe soţia şi pe fiica sa. Ele s-au dus cu frică şi fără voia lor, ca şi cum şi-ar fi presimţit sfârşitul apropiat[113]. A făcut pe

---

112 Cînd s-a luminat de ziuă a primit în palat pe senatori şi pe cavaleri şi a vorbit foarte apropiat cu ei după oum îi era fiecăruia vîrsta de tată, fiu sau părinte.
Poporul însă la tribună şi în faţa senatului îl ameninţa cu cuvinte duşmănoase, sperînd că-1 va face să renunţe la scaunul imperial pe care il dăduseră soldaţii. Cei adunaţi au aruncat chiar cu pietre, iar cînd a coborît între soldaţi şi senatori şi a intrat în senat, l-au în-tîmpinat cu blesteme, urîndu-i să aibă rele prevestiri cînd va aduce jertfe. L-au atacat cu pietre chiar atunci, cînd încerca să-i liniştească, făcînd gesturi cu mina. In senat a vorbit calm şi prudent. A adus mulţumiri pentru că fusese ales şi pentru că el, soţia şi fiica fuseseră numiţi Auguşti. A primit şi numele de pă-

113 Iulianus nu se temea nici de armatele din Bri- tania, nici de cele

ginerele său Cornelius Repentinus prefect al oraşului, în locul lui Sulpicianus. Poporul, care sperase că prin autoritatea lui Pertinax se vor repara nedreptăţile din vremea lui Commodus, nu-l iubea pe Didius Iulianus, acuzându-l că este autor moral al asasinării lui Pertinax. Detractorii lui Iulianus mai întâi au răspândit zvonul că din prima zi el ar fi dispreţuit masa simplă a lui Pertinax, servind un ospăţ luxos, cu scoici, peşte şi cu tot felul de păsări. Aceasta însă nu corespunde adevărului, căci se ştie că Iulianus era atât de cumpătat, încât, dacă-i trimitea cineva un purcel, sau un iepure, fiecare îi ajungea câte trei zile. Adesea, fără vreo prescripţie religioasă, se mulţumea cu zarzavaturi şi legume, fără carne, şi apoi nici n-a stat la masă înainte de înmormântarea lui Pertinax; din cauza morţii acestuia a mâncat puţin, foarte trist şi prima noapte n-a dormit de loc? stăpânit de atâtea griji care i se impuneau. 4 rinte al patriei, dar a refuzat propunerea de a i se decerna o statuie de argint. Când din senat s-a îndreptat spre Capitoliu, poporul i-a blocat drumul. Pentru a i se face loc să treacă a fost nevoie de intervenţia armatei, şi de uz de armă. Iulianus însuşi făcând celor îmbulziţi promisiuni şi arătându-le bani de aur, ca să le câştige încrederea. Au mers apoi la spectacolul de circ. Dar aici, toate scaunele fiind ocupate fără deosebire, poporul din nou a acoperit cu injurii pe Iulianus, chemând în ajutorul oraşului pe Pescennius Niger, despre care se spunea că a şi luat domnia. Toate acestea Iulianus le-a suportat cu răbdare şi a fost tot timpul domniei sale foarte blând5[114]; dar poporul era foarte furios împotriva soldaţilor care, pentru bani, uciseseră pe Pertinax. Pentru a-şi atrage simpatia poporului, a restabilit multe măsuri luate de Commodus şi acceptate de Pertinax. Despre Pertinax n-a

---

din Illyria, dar îi inspirau teamă

114c u ordinul să-l ucidă pe Niger. Intre timp Pescennius Niger în Illyricum şi Septimius Severus în Syria, cu

vorbit nici rău nici bine, ceea ce a părut tuturor ca un lucru foarte grav; s-a văzut însă că din teama de soldaţi n-a spus nimic pentru cinstirea lui Pertinax.

dus, un bătrân fost consul, care-şi atrăsese ura soldaţilor din cauza asprimii şi a zgârciei sale în vremea când le fusese comandant. Pentru a înlocui pe Severus a fost trimis Valerius Catulinus, ca unul care putea să-i ia locul, fiindcă avea armata la dispoziţia sa. A fost trimis de asemenea şi centurionul Aquílius, cunoscut prin uciderea unor senatori, să asasineze pe Severus. Iulianus a poruncit ca între timp pretorienii să facă exerciţii militare la câmp şi să fie fortificate turnurile. Dar soldaţii obişnuiţi cu şederea şi cu luxul din oraş, erau indisciplinaţi şi nu voiau să lucreze, de aceea a fost nevoie să fie angajaţi în locul lor oameni plătiţi pentru executarea lucrărilor ordonate9.

6 Severus se apropia de oraş cu armată ameninţăcoare, iar Didius Iulianus nu putea conta de loc pe armata pretoriană, mai ales că ura şi batjocura poporului împotriva lui creşteau zilnic. Iulianus, temându-se că de partea lui Severus este şi Laetus, a dat ordin ca şi acesta să fie ucis, dovedind ingratitudine faţă de binefacerea primită de la Laetus, care-l scăpase din mâinile lui Commodus, ordonând ca totodată să fie ucisă şi Mareia.

Dar, în timp ce Iulianus lua astfel de măsuri, Severus a ocupat flota de la Ravenna. Solii senatului, care făgăduiseră ajutorul lor lui Iulianus, au trecut de partea lui Severus. Tullius Crispinus, prefectul pretoriului, trimis să conducă flota contra lui Severus, fiind învins, s-a întors la Roma. Când Iulianus a văzut aceasta, a rugat senatul ca fecioarele vestale, cu ceilalţi preoţi şi cu senatorii înşişi, să iasă în întâmpinarea armatei lui Severus şi cu panglicile sfinte întinse înainte să ceară îndurare, pregătind astfel o slabă apărare contra unor soldaţi barbari. Augurul Pautius Quintillus, fost consul, s-a opus acestei măsuri a lui

Iulianus, spunând pe faţă că nu trebuie să fie împărat cel ce nu poate rezista adversarului cu armele. Mulţi senatori au fost de aceeaşi părere. Înfuriat, Didius, a ordonat să vină soldaţii din tabără şi să constrângă pe senatori la supunere, sau să-i ucidă; a revenit însă asupra ordinului dat; căci nu se cuvenea ca senatul, care pentru Iulianus declarase pe Severus duşman, să-l aibă acum pe acelaşi Iulianus duşman. Trecând la gânduri mai bune, a venit la senat şi i-a cerut să dea o hotărâre, prin care să-l facă şi pe Severus părtaş la domnie; ceea ce s-a făcut pe dată.

7 Atunci le-a venit tuturor în minte o prevestire pe care şi-o făcuse Iulianus când a primit domnia. Anume, atunci, când consulul designat, spunându-şi părerea, a pronunţat cuvintele: „Socotesc că Didius Iulianus trebuie numit împărat” Iulianus i-a şoptit „Adaugă şi Severus”, voind să-şi adauge şi numele bunicului şi al străbunicului său. Sunt istorici care spun că Iulianus nu s-a gândit niciodată să măcelărească senatul, care i-a fost atât de bun sfătuitor10.

După decretul senatului Didius Iulianus a trimis îndată pe Tullius Crispinus unul din prefecţi la Severus. În acelaşi timp a făcut al treilea prefect pe Veturius Macrinus, căruia-i promisese Severusprintr-o scrisoare că-l va face prefect. Dar poporul a început să vorbească şi Severus a bănuit acelaşi lucru, anume că pacea a fost propusă numai de formă şi că în realitate Tullius Crispinus, prefectul pretoriului, are mandat să-l asasineze. De aceea, cu consimţământul soldaţilor, Severus a preferat să-i fie lui Iulianus duşman, decât tovarăş de domnie, scriind în acest sens la Roma multe scrisori, şi dând pe ascuns edicte, care s-au răspândit în public. Pe de altă parte Iulianus a fost atât de fără minte, încât făcea totul după sfatul magilor, cu ajutorul cărora socotea că va îndupleca mânia poporului şi va potoli armele soldaţilor. S-au jertfit şi câteva victime pe care nu le admiteau datinile romane, s-au cântat rugăciuni

inexistente în ritualul religios şi Iulianus a recurs chiar la ghicitul cu oglinda11, în care se spune că, legaţi la ochi şi spunându-li-se unele descântece deasupra capului, copiii prevăd viitorul. Se zice că atunci un copil a văzut venirea lui Severus şi plecarea lui Iulianius.

8 Crispinus a fost întâmpinat de oamenii trimişi de Severus să-i iasă în cale, şi apoi ucis de Severus din îndemnul lui Iulianus Laetus, iar decretele senatului n-au fost luate în seamă. Convocând senatul şi cerându-i părerea asupra celor ce trebuie să facă, Iulianus n-a căpătat niciun răspuns precis de la senat. Atunci, din proprie iniţiativă, a poruncit lui Lollianus Titianus să înarmeze pe gladiatorii de la Capua, iar pe Claudius Pompeianus din Tarracina l-a chemat tovarăş la domnie, ca pe unul care era ginere de împărat12 şi care fusese multă vreme comandant de oşti. Dar acesta a refuzat, răspunzând că e bătrân şi cu vedere slabă. Între timp, armata din Umbria trecuse de partea lui Severus care trimisese la Roma scrisori cerând să i se păstreze asasinii lui Pertinax. În scurt timp Iulianus a fost părăsit de toţi şi a rămas în palat numai cu Genialis, unul din prefecţii săi, şi cu Repentinus, ginerele său.

Senatul a luat în sfârşit hotărârea să destituie pe Iulianus din domnie, s-a dat decretul de destituire şi a fost îndată numit împărat Severus. Se auzise că Iulianus s-a sinucis luând otravă; în realitate el a pierit din ordinul senatului, care a trimis la palat un grup de oameni şi dintre aceştia un soldat de rând l-a ucis pe că nd el cerea îndurare lui Caesar, adică lui Severus13. La venirea sa pe tron îşi emancipase fiica, dându-i partea ei de moştenire; pe dată i-a fost luat acest drept, împreună cu numele de August.

Corpul i-a fost dat de Severus soţiei sale Manlia Scântilla şi fiicei pentru înmormântare14. A fost dus în cavoul strămoşesc la cinci mile de Roma, pe şoseaua

Labicana.

9 Se reproşa lui Iulianus că i-a plăcut prea mult mâncarea şi jocurile de noroc, că făcea exerciţii cu arme de gladiator şi că la toate acestea s-a dedat la bătrâneţe, deşi ca tânăr niciodată nu fusese pătat de asemenea vicii. A fost acuzat şi de trufie, deşi pe timpul domniei a fost foarte modest, foarte popular în raporturile cu oamenii, foarte blând în cercetarea vinovăţiilor, foarte tolerant în ceea ce priveşte libertatea. A trăit 56 de ani şi 4 luni şi a domnit două luni şi cinci zile15. I s-a socotit ca o vină mai ales faptul că pe cei pe care trebuia să-i ţină sub autoritatea sa i-a făcut căpeteniile lui în conducerea statului.

SEVERUS

de Aelius Sparţianus

1 După uciderea lui Didius Iulianus, a ocupat scaunul imperial Severus. Acesta a fost originar din Africa, din localitatea Leptis1. Tatăl său se numea Geta2, iar strămoşii i-au fost cavaleri romani, înainte ca dreptul de cetăţenie[115] să fie general. Mama sa se numea Fulvia Pia. Unchii după tată, Aper şi Severus, au fost amândoi consuli. Bunic după mamă i-a fost Macer, iar după tată Fulvius Pius. S-a născut în a şasea zi înainte de idele lui aprilie sub cel de al doilea consulat al lui Erucius Clarus şi cel dintâi al lui Severus[116]. În prima copilărie, înainte de a studia literatura latină şi pe cea greacă, pentru care a arătat un interes deosebit, nu practica niciun alt joc cu copiii, în afară de cel de-a judecătorii. La acest joc, el şedea pe scaun în mijlocul celorlalţi copii, care-l înconjurau stând grupaţi în picioare cu fascele şi cu securile întinse, iar el judeca. La vârsta de 18 ani a declamat în public şi a venit la Roma pentru studii. A cerut toga laticlavă de la divinul Marcus şi a obţinut-o fiind susţinut de Septimius, ruda sa, care fusese

115 Ca tribun al poporului, numit de împăratul Mar-

116c us, a îndeplinit cu mare exigenţă şi energie această

de două ori consul.

Când a venit la Roma, gazda la care a tras, citea tocmai la ora aceea biografia împăratului Hadrianius şi acest fapt i s-a părut ca o prevestire a viitoarei sale ascensiuni. A avut şi o altă prevestire a domniei: invitat la masa împăratului, s-a dus îmbrăcat în pallium[117] şi nu în togă, cum era uzanţa, din care cauză i s-a dat în timpul mesei chiar toga de prezident a împăratului. Tot atunci, noaptea, a visat că se găseşte în sânul unei lupoaice, ca Remus şi Romulus. O dată s-a aşezat şi pe scaunul imperial, pus la întâmplare de un slujbaş, neştiind că nu e permis acest lucru. Altă dată, pe când dormea la o cabană, un şarpe i s-a încolăcit în jurul capului şi, când cei cu care era Severus trezindu-se au început să strige, şarpele s-a depărtat fără să-i facă vreun rău.

2 A avut o tinereţe plină de aventuri, uneori chiar de crime. Acuzat de adulter, a fost achitat de proconsulul Iulianusă * *[118], căruia i-a urmat la proconsulat, cu acesta fiind apoi coleg de consiliat şi urmându-i la domnie. Părăsind tribunalul militar, a îndeplinit sâr guincios funcţia de cvestor[119]. După cvestură i-a căzut la sorţi Baetica[120], de unde s-a dus în Africa să-şi aranjeze unele interese de familie, pentru că tatăl său murise. În timp ce se găsea în Africa, i s-a dat Sardinia în looul Baeticei, care era prădată de mauri.

După cvestură din Sardinia, a primit delegaţie de proconsul în Africa[121]. În timpul acestei delegaţii, un plebeu cu numele de Leptitanus, compatriot de al său,

---

117s arcină. Atunci s-a căsătorit cu Marcia10 *, despre care nu vorbeşte în istoria vieţii sale particulare, dar că

118r eia, ca împărat, i-a ridicat statui. La vîrsta de 32 de

119a ni a fost numit pretor de Marcus nu dintre candi

120d aţii recunoscuţi oficial, ci din mulţimea de competitori. Trimis în Spania11, a visat că i s-a poruncit să

121r estaureze templul lui Augustus din Tarraco, care

întâlnindu-l însoţit de fascii, l-a îmbrăţişat ca pe un vechi tovarăş de arme, dar a fost lovit de crainic, care i-a atras atenţia: „Nu îmbrăţişa plebeu nesocotit, pe un delegat al poporului roman”. De atunci delegaţii, care înainte se plimbau pe jos, au început să meargă numai în trăsură. Tot pe acea vreme, într-un oraş din Africa, vrând să-şi afle viitorul, s-a dus la un astrolog care, potrivindu-şi horoscopul şi văzând în el lucruri mari, i-a spus: „Pune aici datele tale de naştere, nu ale altuia”. Severus a jurat că ale sale sunt datele de naştere şi astrologul i-a prezis tot, ceea ce după aceea s-a şi întâmplat.

şi Roma însăşi, ou provinciile unite într-un concert de liră, voce şi fluier. A dat jocuri chiar în absenţa sa. A fost numit comandantul legiunii a IV-a scitice, cantonată lângă Massilia12. După aceea s-a dus la Athena pentru studii, pentru iniţierea în misterele religioase şi pentru vizitarea monumentelor vechi. Aici a suferit unele neplăceri din partea atenienilor, din care cauză le-a devenit duşman şi, mai târziu, ca împărat, le-a redus privilegiile. Apoi a primit provincia Lugdunum13, ca delegat imperial. Pierzându-şi soţia a voit să se căsătorească din nou şi, în acest scop, cerceta în zodii destinul fetelor de măritat, căci el însuşi era foarte priceput în astrologie. Auzind că este în Syria o fată, în a cărei zodie se spusese că se va căsători cu un rege, pe aceea a luat-o în căsătorie, prin mijlocirea prietenilor; este vorba de Iulia, prin care curând a devenit tată14.

4 Datorită suveranităţii, cinstei şi dezinteresării sale, a fost iubit de galii ca nimeni altul. A guvernat Pannonia cu rangul de proconsul. După aceea i-a ieşit la sorţi proconsulatul Siciliei şi la Roma i s-a născut al doilea fiu13. În Sicilia a fost acuzat că ar fi consultat pe preoţi şi pe chaldei, cu gândul la domnie. Anchetat de prefecţii pretorieni, cum Commodus începuse să devină odios, a fost achitat, iar acuzatorul său a fost răstignit pe cruce pentru

calomnie. A fost consul pentru prima dată împreună cu Apuleius Ru finus, fiind numit de Commodus dintr-un mare număr de candidaţi10. După consulat, aproape un an a stat fără ocupaţie. Apoi, prin intervenţia lui Laetus, a fost numit comandantul armatei din Germania17. Cum avea nişte case foarte mici înainte de plecarea în Germania, a cumpărat la Roma nişte grădini întinse şi o moşie la Veneţia. În aceste grădini, când într-o zi lua masa pe iarbă verde cu copiii, având mâncăruri simple şi fructe, copilul cel mai mare, care pe atunci avea 5 ani, a luat de la masă fructe şi a început să împartă copiilor de joacă. Tatăl, făcându-i observaţie, i-a zis: „Fii mai econom, căci n-ai avuţii împărăteşti”. Copilul a răspuns: „Dar voi avea”. Plecând în Germania, şi-a îndeplinit misiunea în aşa fel, că şi-a sporit şi mai mult reputaţia pe care o căpătase înainte.

5 Până acum deţinuse funcţiile militare ca simplu particular. La legiunile din Germania însă, auzindu-se că împăratul Commodus a fost ucis şi că domnia o deţine Iulianus în ura tuturor, la propunerea multora, cu tot refuzul său, a fost numit împărat la Camuntum18, la idele lui August. Cu acest prilej a dat soldaţilor atâţia sesterţi, cât nu dăduse înainte niciunul dintre împăraţi. După ce a întărit provinciile pe care le lăsa în spatele său s-a îndreptat spre Roma, pe drum toţi spunându-i-se, mai ales că armatele din Illyria şi din Gallia, silite de comandanţi, depuseseră jurământul în numele lui. De toţi era primit ca răzbunător al lui Pertinax. În acest timp, la propunerea lui Iulianus, senatul a declarat pe Septimius Severus duşman public, trimiţând soli la armată cu ordin ca soldaţii să-l părăsească. Severus, când a auzit că solii veniţi sunt trimişi din partea senatului, mai întâi s-a temut, dar după aceea corupându-i i-a făcut să vorbească armatei pentru el şi să treacă de partea lui. Aflând de aceste lucruri, Iulianus a determinat senatul să dea o hotărâre prin care Severus era numit tovarăş de domnie. Nu se ştie dacă Iulianus a

făcut acest lucru în mod sincer sau perfid, fiindcă mai înainte trimisese nişte agenţi ai săi, cunoscuţi ca asasini ai unor generali, să ucidă pe Severus, cum trimisese să-l asasineze şi pe Pescennius Niger, care la propunerea armatei din Siria fusese declarat împărat. Dar Severus, evitând manevrele celor pe care-i trimisese Iulianus să-l ucidă, a trimis scrisori la pretorieni, prin care le-a dat semnalul fie de a părăsi, fie de a ucide pe Iulianus. Aceştia l-au ascultat şi Iulianus a fost ucis în palat, iar Severus a fosă invitat la Roma. Astfel, ceea ce nu i s-a mai întâmplat altcuiva, a fost de ajuns un semn, ca Severus să devină biruitor şi să vie în fruntea armatelor la Roma.

6 Fiindcă Severus după uciderea lui Iulianus stătea încă în tabără şi în cort, ca şi cum venise între duşmani, senatul a trimis la el o solie de 100 de senatori să-l felicite şi să-l invite la domnie. Aceştia l-au întâmpinat la Interamna 19 şi l-au salutat, după ce el înarmat i-a înconjurat de oameni înarmaţi şi i-a percheziţionat să n-aibă arme cu ei.

În ziua următoare, ieşindu-i în întâmpinare tot personalul palatului imperial, el a dat solilor câte 90 de monede de aur şi la plecare le-a spus că, dacă cineva vrea, poate să rămână şi să se întoarcă la Roma cu el. Îndată a făcut prefect al pretoriului pe Flavius Iuvenalis, pe care-l numise şi Iulianus ca al treilea prefect. Între timp, pe militarii şi cetăţenii din Roma i-a cuprins teama că Severus vine împotriva lor, fiindcă-l socotiseră duşman al statului. Teama lor creştea şi din cauză că Severus, aflând că Pescennius Niger a fost numit împărat de către legiunile din Syria, a interceptat prin oamenii săi decretele şi scrisorile trimise de către acesta către popor şi către senat, pentru a nu ajunge să fie date poporului sau să fie citite în senat. În acest timp chiar s-a gândit să-şi lase ca succesor pe Clodius Albinus, căruia se părea că un decret împărătesc îi asigurase domnia20. Dar temându-se chiar

de cei în care avea încredere, a trimis pe Heraclitus să câştige de partea sa Britannia21, iar pe Plautianus să pună mâna pe copiii lui Niger. Venind la Roma, Severus a ordonat pretorienilor să-l întâmpine, în tunici, fără arme, şi aşa i-a convocat şi în faţa tronului său, înconjurându-i din toate părţile de oameni înarmaţi22.

7 Intrând apoi în Roma înarmat23, cu ostaşi înarmaţi, s-a urcat pe Capitoliu, iar de aici a intrat în palat în această ţinută, fiind purtate înainte-i, întoarse în jos, nu ridicate în sus, steagurile pe care le luase de la pretorieni. Soldaţii săi s-au răspândit apoi în tot oraşul, în ¡temple, în portice, în clădirile de lângă palat, ca şi cum ar fi fost cazaţi astfel. Intrarea lui Severus în Roma a produs ură şi groază, fiindcă soldaţii luau fără să plătească, ameninţând cu devastarea oraşului24. În ziua următoare a venit în senat înconjurat nu numai de soldaţi ci şi de prieteni înarmaţi, în senat a făcut o dare de seamă în legătură cu luarea domniei, arătând că Iulianus trimisese oameni cunoscuţi prin asasinarea altor comandanţi să-l ucidă. A cerut senatului să dea o decizie, potrivit căreia împăratul să n-aibă dreptul de a ucide pe un senator, fără să fie consultat senatul. Dar pe când el era în senat, soldaţii, luându-se la ceartă între ei, au cerut senatului să le dea 10.000 de sesterţi, după exemplul celor care l-au adus la Roma pe Augustus Octavianus şi care au primit tot atât25. Severus voia să ia măsuri represive împotriva lor, dar neputând face aceasta, ca să-i liniştească, le-a acordat o gratificaţie şi le-a dat ordin să plece. A făcut apoi pentru Pertinax funeralii pe seama statului, l-a ridicat în rangul zeilor şi i-a consacrat un preot şi un colegiu de heluvieni, care fuseseră înainte preoţii lui Marcus28. El însuşi a voit să capete numele de Pertinax, dar a renunţat, fiindcă i s-a părut că-i poate fi de rău augur. După aceea a achitat datoriile băneşti ale prietenilor.

8 Şi-a înzestrat fiicele şi le-a căsătorit, pe una cu

Probus, iar pe cealaltă cu Actius27. A voit să dea ginerelui său prefectura oraşului, dar acesta a refuzat, spunând că este mai puţin onorabilă calitatea de prefect decât aceea de ginere al împăratului.

Pe amândoi ginerii însă i-a făcut consuli şi i-a îmbogăţit. Într-o zi a venit la senat şi, acuzând pe foştii prieteni ai lui Iulianus, pe mulţi i-a proscris şi i-a ucis. A judecat un mare număr de procese şi a pedepsit grav pe judecătorii acuzaţi de provinciali şi găsiţi vinovaţi. S-a îngrijit atât de mult de aprovizionare pe care o găsise deficitară, că la moartea sa a lăsat poporului roman un excedent de provizii pentru 7 ani28.

A plecat în orient pentru a-şi consolida situaţia în acea parte, fără să spună încă ceva în public despre Niger. A trimis totuşi legiuni în Africa, pentru ca nu cumva acesta, trecând prin Lybia Egiptul să ocupe Africa şi să ameninţe poporul roman cu lipsa de alimente. A pus pe Domitius Dexter prefect în locul lui Bassus şi, la treizeci de zile după ce venise la Roma, a plecat. Ieşit din oraş, la Stâncile Roşii29 s-a găsit în faţa unei mari tulburări în armată din cauza neînţelegerilor pentru alegerea locului de tabără. A venit la el şi fratele său Geta, pe care însă l-a sfătuit să se mulţumească cu provincia ce-i fusese încredinţată şi să nu spere altceva. Pe copiii lui Niger, care-i fuseseră aduşi, i-a tratat ca şi pe copiii săi30. A trimis o legiune să ocupe Grecia şi Turcia, ca să nu le ocupe Pescennius, dar Niger ajunsese în Bizanţ. Voind să ocupe şi Perinthu131, Niger a ucis mulţi soldaţi şi de aceea a fost declarat duşman public împreună cu Aemilianus32. A propus lui Severus să împartă domnia cu el, dar acesta a refuzat şi i-a promis în schimb că-i oferă un loc sigur, dar în exil, dacă vrea; pe Aemilianus însă Severus nu l-a iertat. Aemilianus, învins în Helespont de generalii lui Severus, a fugit mai întâi la Cyzicus şi de aici în altă localitate, unde a fost ucis din ordinul generalilor lui Severus, care au

împrăştiat şi oştile lui Niger.

9 Auzind despre aceste evenimente, Severus a trimis scrisori la senat, ca şi cum lucrurile s-ar fi liniştit. Dar s-a ciocnit cu Niger şi ucigându-l la Cyzicus33 i-a purtat capul în vârful suliţei. Apoi a trimis în exil cu mama lor pe fiii lui Niger pe care-i tratase mai înainte ca pe fiii săi şi a anunţat senatului victoria obţinută. Dintre senatorii care fuseseră de partea lui Niger n-a pedepsit decât pe unu134. A fost mai supărat pe antiochieni, pentru că râseseră de el pe când era guvernator în orient şi se arătaseră de partea lui Niger chiar după ce acesta fusese învins; de aceea le-a retras multe din privilegii. Neapolitanilor din Palestina35 le-a ridicat dreptul de cetăţenie, fiindcă au luptat mult timp cu armele de partea lui Niger. A pedepsit cu cruzime pe mulţi dintre cei care urmaseră pe Niger, exceptând tagma senatorială, şi un mare număr de oraşe care fuseseră de partea acestuia au fost supuse unor vexaţiuni şi neplăceri. A ucis totuşi pe senatorii care luptaseră alături de Niger ca generali sau tribuni. Apoi a luat măsuri împotriva popoarelor din Arabia şi a pus sub stăpânire romană pe panţi şi pe adiabeni30, care toţi simpatizaseră cu Passennius. Pentru aceasta, la întoarcere i s-a acordat triumful şi a fost supranumit Arabicus37, Adiabenicus, Parthicus, dar triumful l-a respins, ca să nu se pare că e sărbătorit cu triumful pentru victorii într-un război civil; de asemenea n-a acceptat nici supranumele de Parthicus, ca să nu supere pe părţi.

10 Pe când se întorcea la Roma după războiul civil împotriva lui Niger i s-a anunţat vin alt război civil, început de Clodius Albinus, care a făcut o rebeliune în Galia, din care cauză i-au fost ucişi copiii38 împreună cu mama lor. Îndată l-a declarat duşman public pe Albinus, ca şi pe cei care-i scriseseră sau îi răspunseseră binevoitor la scrisori. Pe când mergea contra lui Albinus, în timpul drumului, la Viminacium l-a numit pe Bassianus, fiul său mai mare,

Caesar, adăugându-i şi numele de Aurelius Anteninus, ca să-şi ia fratelui său Geta39 nădejdea pe care o nutrea pentru domnie. îi pusese fiului său numele de Antoninus, fiindcă visase că un Antoninus îi va fi succesor. Unii spun că şi Geta s-a numit Antoninus, ca şi el să succeadă la domnie. Alţii socotesc că lui Bassianus i-a fost adăugat numele de Antoninus, fiindcă Severus însuşi voia să treacă în familia lui Marcus. La început generalii lui Severus au fost învinşi de generalii lui Albinus. Neliniştit din această cauză, consultând augurii din Pannonia, i s-a răspuns că nu va fi învingător, dar că adversarul nici nu va fi prins, nici nu va scăpa, ci va pieri lângă o apă40. Între timp mulţi prieteni ai lui Albinus dezertând s-au predat, mulţi generali au fost luaţi prizonieri şi pedepsiţi de Severus.

11 Multe lupte cu rezultat variat au avut loc şi în Gallia. la Tinurtium41 a repurtat o victorie strălucită contra lui Albinus, dar a suferit un accident grav, căzând de pe cal. S-a crezut că a căzut o bară de plumb peste el şi l-a ucis şi că de acum armata are să aleagă un alt împărat42. În acest timp, citind un act al senatului de laudă la adresa lui Clodius Celsinus, care era din Adrumetum şi rudă cu Albinus, Severus mâniat pe senat, fiindcă-l socotea că se manifestă în favoarea lui Albinus, a hotărât să ridice pe Commodus în rangul zeilor, ca şi cum în felul acesta s-ar fi putut răzbuna pe senat. Mai întâi el a declarat în mijlocul armatei pe Commodus divin şi a scris despre acest lucru senatului în aceeaşi scrisoare în care vorbea despre victoria sa. A poruncit apoi ca să fie făcute bucăţi şi împrăştiate cadavrele senatorilor care căzuseră în luptă, iar lui Albinus, care-i fusese adus muribund să i se taie capul şi să fie trimis la Roma cu o scrisoare. Albinus a fost răpus în a unsprezecea zi înainte de calendele lui martie43. Severus a dat ordin ca restul cadavrului să fie expus în faţa casei sale şi să fie lăsat acolo mai mult timp. Apoi încălecând pe cal, l-a mânat cu furie peste cadavrul

lui Albinus pe care l-a călcat în picioare cu toată împotrivirea calului speriat. Unii spun că a dat dispoziţie să fie aruncat cadavrul în Rhodanus împreună cu al soţiei şi al copiilor acestuia44.

12 Au fost ucişi foarte mulţi partizani ai lui Albinus, între care fruntaşi chiar ai oraşului, şi multe femei cu nume cunoscute, averile fiindu-le confiscate şi îmbogăţind tezaurul public. Au fost ucişi de asemenea şi foarte mulţi oameni de vază din Spania şi din Gallia. În schimb, soldaţilor le-a dat solde atât de mari, cum n-a dat nimeni dintre împăraţi şi le-a lăsat şi fiilor săi din proscrierile făcute atâtea bogăţii, câte nu lăsase niciunul dintre împăraţi.

O mare parte din aur o strânsese ca împărat din Gallia, Spania şi Italia. Atunci pentru prima dată a fost înfiinţată o procuratură pentru averile particulare45. Mulţi, care şi după moartea lui Albinus rămăseseră credincioşi acestuia, au fost urmăriţi cu război şi învinşi de către Severus. Tot în această vreme s-a anunţat că legiunea din Arabia a trecut între partizanii lui Albinus.

După ce a pedepsit grav toate grupările în favoarea lui Albinus, ucizând pe cei mai mulţi, iar acestuia distrugându-i neamul întreg, a venit la Roma mâniat pe popor şi pe senatori. A elogiat în şedinţa senatului memoria lui Commodus, l-a numit zeu, iar despre sine a spus că numai ticăloşii nu-l apreciază, văzându-se bine că este stăpânit de furie. După aceea a vorbit despre blândeţea sa, el, care a fost atât de crud şi care a ucis pe senatorii arătaţi mai jos.

13 Au fost ucişi fără judecată, dintre cei mai cunoscuţi40 următorii: Mummius Secundinus, Asellius Claudianus, Claudius Rufus, Vitalius Victor, Papius Faustus, Aellius Celsus, Iulius Rufus, Lollius Professus, Aurunculeius Cornelianus, Antoninus Balbus, Postumius Severus, Sergius Lustralis, Fabius Paulinus, Nonnius

Gracchus, Mosticius Fabianus, Casperius Agrippinus, Caeionius Albinus, Claudius Sulpicianus, Memmius Rufinus, Casperius Aemilianus, Cocceius Verus, Erucius Clarus, Lucius Stilo, Clodius Rufinus, Egnatuleius Honoratus. Petronius Iunior, iar din familia Pescenniilor: Festus, Veratinus, Aurelianus, Materianus, Iulianus şi Albinus, din familia Cerelliilor: Macrinus, Faustinianus, Iulianus, apoi Herennius Nepos, Sulpiciuscanus, Valerius Catullinus, Novius Rufus, Claudius Arabianus, Marcus Asellio. Ucigaşul acestor mulţi şi respectabili bărbaţi – căci o bună parte dintre ei au fost consuli, pretori, toţi oameni dintre cei mai distinşi – este totuşi privit de africani ca un zeu.

A calomniat pe Cincius Severus, acuzându-l că ar fi încercat să-l otrăvească, şi astfel l-a ucis.

14 A aruncat la lei pe Narcissus, care strangulase pe Commodus. Pe lângă aceştia, a ucis şi mulţi oameni cu situaţie obscură, în afară de cei ce au căzut în lupte. Vrând să câştige bunăvoinţa poporului, a trecut de la cetăţeni pe seama fiscului prestaţiile şi dările pentru transport. A obligat senatul să numească pe Bassianus mai întâi Caesar, iar apoi Antoninus, şi să-i acorde insigne imperiale. După ce a trecut zvonul despre un război cu părţii, folosindu-se de autoritatea sa a ridicat statui tatălui său, mamei, bunicului şi primei soţii47. Pe Plautianus48, deşi foarte bun prieten, când i-a cunoscut felul de viaţă l-a urât aşa de mult, încât l-a numit duşman public şi i-a dărâmat statuile din tot imperiul însemnându-l cu această gravă insultă, mâniat mai ales fiindcă Plautianus îşi aşezase statuia sa între statuile rudelor şi prietenilor apropiaţi ai lui Severus. A iertat pe palestinieni de pedeapsa la care se expuseseră din cauza lui Niger. Apoi s-a împăcat cu Plautianus şi intrând cu el în oraş, ca şi cum şi-ar sărbători un triumf, au urcat împreună în Capitoliu, deşi mai târziu l-a ucis. Lui Geta, fiul său mai mic, i-a dat toga virilă, iar pe cel mai

mare l-a căsătorit cu fiica49 lui Plautianus. Pe cei ce spuseseră că Plautianus este duşman public i-a deportat; astfel, ca printr-o lege naturală, totul este supus schimbării. Pe fii i-a numit consuli, iar pe Geta, fratele său, l-a înmormântat. S-a dus apoi la război cu părţii, după ce a organizat un spectacol de gladiatori şi a făcut daruri poporului. În timpul acesta a ucis pe mulţi, pentru cauze adevărate sau închipuite. Erau condamnaţi unii pentru că făcuseră glume, alţii pentru că tăcuseră, alţii pentru că vorbiseră figurat, cu jocuri de cuvinte ca acestea: „Iată un împărat cu adevăratul său nume, adevărat Pertinax, adevărat Severus50".

15 Se spunea în cercuri largi că Septimius Severus duce războiul cu părţii din dorinţa de glorie, nu din vreo necesitate de stat. Şi-a îmbarcat armata la Brundisium şi, continuându-şi drumul, a venit în Syria şi a respins pe părţi51. Apoi s-aântors în Syria să se pregătească şi să continue războiul împotriva părţilor. Între timp, sub influenţa lui Pulaţianus, urmărea resturile partidului lui Pescennius, astfel încât şi-a suprimat chiar pe unii dintre amici, socotindu-i că atentează la viaţa sa. Pe mulţi i-a ucis acuzându-i că au consultat pe chaldei şi prezicători în legătură cu sănătatea lui. Îi suspecta mai ales pe cei vrednici de a fi împăraţi, fiindcă fiii săi erau încă mici, şi credea sau zicea că despre aceasta vorbesc toţi cei ce s-ar fi putut gândi la domnie. Când erau câte unii ucişi, Severus se scuza şi, după moartea lor, spunea că n-a dat el ordin să se facă ceea ce s-a făcut. După cum spune Marius Maximus, de această scuză s-a folosit mai ales în legătură cu Laetus. Când sora sa a venit din Leptis la el, abia vorbind latineşte, încât l-a făcut pe împărat să roşească, i-a dat totuşi fiului acesteia laticlava, iar ei multe daruri, trimiţând-o în patrie ou fiul ei, care nu mult după aceea a murit. daţilor mari daruri, lăsându-le toată prada oraşului pârtie, aşa cum cereau soldaţii. De aici s-a întors victorios

în Syria, cu renumele de Parthicus52. Senatorii au vrut să-i acorde triumful, dar el a refuzat, spunând că este suferind de gută şi nu poate să stea în picioare în carul triumfa153. Totuşi, a îngăduit să fie sărbătorit cu triumf fiul său, căruia senatul îi acordase triumful asupra iudeilor54, pentru că şi în Syria lucrurile merseseră bine sub conducerea lui Severus. După ce a trecut în Antiochia, dând toga virilă fiului său mai mare, l-a făcut consul împreună55 cu el şi îndată au intrat în exercitarea funcţiei consulatului în Syria. Apoi a mărit soldele ostaşilor şi a plecat la Alexandria.

17 În drum, a consolidat cele mai multe drepturi ale palestinienilor şi a interzis sub pedeapsă gravă trecere la iudaism sau la creştinism58.

Apoi a dat locuitorilor din Alexandria dreptul de a avea senat, căci aceştia trăiau înainte fără consiliu de stat, ca sub regi, mulţumindu-se doar cu un judecător, acela pe care li-l dăduse Caesar. În afară de aceasta, a mai făcut şi alte reforme. A fost plăcută pentru el această călătorie, căci l-au interesat, precum mărturisea adesea după aceea, religia zeului Serapis, cunoaşterea monumentelor vechi, a animalelor şi locurilor pe care nu le mai văzuse până atunci. A vizitat cu mare curiozitate Memfisul, Memnon piramidele şi labirintu157.

Fiindcă spaţiul nu îngăduie a-i arăta şi faptele mai mărunte, voi menţiona pe cele mai de seamă. După ce a învins şi ucis pe Iulianus, a concediat cohortele pretoriene, a trecut în rândul zeilor pe Pertinax, contra voinţei soldaţilor; a poruncit să fie abolite decretele lui Salvius Iulianus, fără să poată obţine acestea; în sfârşit, se pare că a avut cognomenul de Pertinax nu atât din voinţa sa, cât din cauza severităţii moravurilor. În numărul mare de ucideri, mai crud s-a arătat când unul din duşmani, venind pocăit la el să-şi ceară iertare pentru faptele sale, l-a întrebat el ce-ar fi făcut dacă ar fi fost în locul său,

neînduplecat în faţa unei întrebări atât de înţelepte, a ordonait ca acesta să fie ucis58. Setos de a distruge facţiunile, în toate luptele politice a ieşit învingător.

18 A supus pe Abgar59, regele perşilor, a primit sub ordinele sale pe arabi, iar pe adiabeni i-a făcut tributari. Cea mai de laudă faptă din timpul domniei sale a fost aceea că a întărit Britannia cu un zid care străbătând insula de la mare până la ocean80; de aici a primit şi numele de Britannicus. A asigurat liniştea Tripolisului, de unde era originar, zdrobind populaţiile războinice din jur, şi a împărţit poporului roman zilnic untdelemn61 gratuit şi întotdeauna din abundenţă. Pe cât de implacabil a fost faţă de delicte, pe atât de drept în ridicarea celor capabili. A arătat destul interes pentru filosofie şi pentru studiul elocinţei şi i-a plăcut foarte mult învăţătura82. Pretutindeni a fost duşmanul tâlharilor83. Şi-a scris singur, cu fidelitate, istoria84 vieţii sale particulare şi publice, având cusurul însă de a-şi scuza viciul cruzimii, în legătură cu care senatul spunea că el trebuia sau să nu se fi născut, sau să nu fi murit, fiindcă a fost prea crud, dar şi prea de trebuinţă statului. În casa sa era totuşi cu mai puţină băgare de seamă, fiindcă a ţinut-o în căsătorie pe Iulia, faimoasă prin adulterele ei, implicată chiar într-o conspiraţie. Odată, fiindcă era bolnav de picioare şi nu se mai putea mişca uşor în operaţiile militare, soldaţii au suportat cu nelinişte acest lucru şi l-au numit Augustus85 pe fiul său Bassianus, care era împreună cu ei. El a poruncit să fie ridicat şi aşezat pe scaunul lui de împărat. Apoi a convocat în faţa sa pe toţi tribunii, centurionii, căpitanii şi cohortele care făcuseră aceasta, precum şi pe fiul său, care primise numele de Augustus. Dând ordin ca toţi autorii faptei să fie pedepsiţi, în afară de fiul său, aceştia s-au prosternat la picioarele lui, cerându-i iertare. El atunci a pus mâna la cap şi a zis: „Înţelegeţi, în sfârşit că nu picioarele, ci capul porunceşte”.

Sunt cunoscute următoarele cuvinte ale acestui împărat, pe care soarta l-a ridicat de jos pe toate treptele civile şi militare până la treapta cea mai înaltă, de împărat: „Am fost de toate şi nimic nu-mi mai este de folos”.

19 A murit la Eboracum96, în Britannia, după ce a supus populaţiile care păreau duşmane Britanniei, în al XVIII-lea an al domniei, destul de bătrân, stins de o boală foarte grea. A lăsat doi fii, pe Antoninus Bassianus şi pe Geta, căruia i-a dat de asemenea numele de Antoninus, în cinstea lui Marcus. A fost depus în mormântul lui Marcus Antoninus, pe care l-a iubit mai mult decât pe toţi împăraţii, în aşa măsură, încât a pus pe Commodus în rândul zeilor şi socotea că numele de Antoninus trebuie de aici încolo să se adauge tuturor împăraţilor ca şi cel de Augustus. El însuşi a fost ridicat în rangul zeilor de către senat şi de către fiii săi, care i-au făcut o înmormântare cu mare pompă. Au rămas de la el lucrări publice deosebite, ca Septizonium67 şi băile numite ale lui Severus. Lui îi aparţin şi galeriile din regiunea de peste Tibru, de lângă poarta numită de asemenea cu numele său; acestea însă, căzând repede în ruină, n-au fost folosite de public.

După moarte, în judecata tuturor a fost socotit un om mare, mai ales pentru că mult timp după el n-a venit nimic bun pentru statul roman nici de la fiii săi, nici de la împăraţii următori care, ca nişte năvălitori, au jefuit tâlhăreşte avutul roman. El era atât de simplu îmbrăcat, încât la tunică avea puţină purpură şi pe umeri purta o hlamidă de lână aspră. Foarte sobru la mâncare, având preferinţă pentru legumele din patria sa, bea câteodată vin cu plăcere; came mânca foarte rar. Era frumos, voinic, purta barba mare, avea părul alb şi creţ, înfăţişare impunătoare, voce sonoră, dar cu un accent african, pe care l-a păstrat până la bătrâneţe68.

După moarte a fost iubit mult, fie pentru că nu mai era pizmuit pentru situaţia lui, fie pentru că nu-i mai era

temută cruzimea.

20 îmi amintesc că am citit cele scrise de Aelius Maurus, libertul lui Phlegon din Hadria, că Septimius Severus, aproape de moarte, se bucura foarte mult că lasă imperiului doi Antonini cu drepturi egale la domnie, după exemplul lui Pius, care lăsase imperiului pe Verus şi pe Marcus Antoninus, cei doi fii ai săi adoptivi. Era mândru că el dădea imperiului conducători pe fiii săi adevăraţi, nu adoptivi, adică pe Antoninus Bassianus din prima căsătorie, şi pe Geta din căsătoria cu Iulia69. Dar s-a înşelat mult în speranţele sale, Căci l-a făcut nedemn de domnie pe unul crima de a-şi fi ucis fratele, iar pe celălalt moravurile sale, şi nici unuia dintre ei nu i-a rămas multă vreme numele respectabil. Şi după părerea mea, Diocleţiane Auguste, este destul de limpede că aproape niciunul dintre oamenii de seamă n-au lăsat în urma lor un fiu bun şi demn. Cei mai mulţi ori au murit fără copii, ori i-au avut în aşa fel, încât era mai bine pentru omenire să moară fără urmaşi.

21 Să-i luăm pe rând de la Romulus; nici acesta, nici Numa Pompilius n-a lăsat niciun copil care să poată fi de folos statului. Ce se poate spune despre Camillus? Oare a avut el copii asemenea lui? Dar Scipio, dar Catonii, care au fost oameni atât de vestiţi? Ce să mai vorbim despre Homer, Demosthene, Vergilius, Crispus, Terentius, Plautus şi ceilalţi? Ce să mai vorbesc despre Caesar, sau despre Cicero, pentru care ar fi fost mai bine să n-aibă copii? Dar despre Augustus, care n-a avut bun nici măcar pe fiul adoptiv, deşi putea să aleagă din atâţia. Chiar Traian însuşi s-a înşelat alegând pe un concetăţean şi nepot al său. Dar să lăsăm la o parte pe cei adoptivi, printre care întâlnim pe Antoninus Pius şi Marcus, adevărate divinităţi protectoare ale statului; să venim la fii adevăraţi. N-ar fi fost o fericire mai mare pentru Marcus dacă n-ar fi lăsat pe Commodus moştenitor? Sau pentru Severus Septimius ce bine ar fi

fost dacă n-ar fi avut fiu pe Bassianus, care îndată şi-a ucis fratele, acuzându-l neîntemeiat că ar fi uneltit ceva împotriva lui cu gândul de a-l omorî; care a luat ca soţie pe mama sa – vitregă, dar mamă – ucigându-i în braţe pe fiul ei Geta”; care a ucis pe Papininianus, strălucit reprezentant ai dreptului şi tezaur al ştiinţei legilor, pentru că nu voise să-i justifice uciderea fratelui, pe acest om mare care era şi prefect, unind în el demnitatea rangului cu cea a ştiinţei, în sfârşit ca să las la o parte pe celelalte, cred că Severus din cauza moravurilor fiului său, deşi a fost om sever în toate şi chiar crud, a fost socotit pios şi demn de altarele zeilor. Se spune că, fiind grav bolnav, a trimis fiului său mai mare acea divină cuvântare a lui Sallustius în care Micipsa îndemna pe fiii săi la pace70.

Dar zadarnic… pe omul în puterea forţelor71…

În sfârşit, Antoninus a trăit mult timp în ura poporului şi acel nume, venerabil multă vreme, a devenit mai puţin iubit. Zadarnic a dat poporului îmbrăcăminte, de unde a fost numit Caracallus, şi a făcut terme foarte somptuoase. Există la Roma un portic al lui Severus construit de fiul său. Pe acest portic sunt enumerate faptele săvârşite, cum explică cei mai mulţi.

22 I s-au arătat lui Severus mai multe semne de moarte. Odată a visat că a fost ridicat la cer de patru vulturi într-un car încrustat cu pietre preţioase, zburându-i înainte o fantomă uriaşă, cu înfăţişare omenească şi că pe când era râdeat în sus, s-a desluşit numărul 8972, peste care număr de ani n-a trăit niciun an, fiindcă a venit pe tron bătrân; că în văzduh a fost aşezat pe un cerc mare de aramă, unde a rămas mult timp singur şi părăsit; că în sfârşit cum sta cu mare teamă să nu alunece şi să se prăbuşească în gol, a văzut pe Jupiter care chemându-l l-a luat şi l-a aşezat între Antonini. Într-o zi, când se dădeau jocuri de circ şi după obicei erau acolo trei statuete de gips ale Victoriei cu frunzele de palmier pentru învingători, cea

de la mijloc, care ţinea un glob având scris pe el numele lui izbită de bătaia vântului, a căzut de pe podium fără să se răstoarne şi a rămas pe pământ în picioare. Cea pe care era scris numele lui Geta s-a prăbuşit şi s-a spart în bucăţi, iar cea pe care era scris numele lui Bassianus a fost luată de vârtejul vântului şi abia s-a oprit, fără să mai aibă cu ea frunza de palmier. Ducându-se să viziteze zidul de fortificaţie din Britannia, pe când se întorcea, nu numai învingător ci şi cu pacea consolidată pentru totdeauna, la primul popas, cum se gândea ce prevestire ar putea avea, un etioptian dintre militari, cunoscut prin caraghioslâcurile sale şi prin glumele foarte apreciate, i-a ieşit în cale cu o coroană făcută din chiparos. El, mâniat, a ordonat să dispară din ochii săi omul şi coroana cu astfel de culoare, dar se spune că acela i-a replicat sub formă de glumă: „Ai fost totul, ai învins totul, acum ai să fii zeu învingător” 73. Venind la Roma şi voind să facă un sacrificiu, din greşeala unui haruspice de ţară, a fost dus mai întâi la templul Bellonei şi apoi i-au fost aduse animale negre, pentru a fi jertfite. Refuzându-le, s-a îndreptat spre palatul imperial, dar din neglijenţa sacrificatorilor, animalele negre l-au urmat pe împărat până în pragul palatului.

23 Sunt remarcabile construcţiile lui în foarte multe oraşe. O trăsătură deosebită în conduita lui este aceea că la Roma a restaurat toate clădirile publice pe care timpul începuse să le deteriorareze, neînscriindu-şi aproape niciodată numele său pe ele, ci păstrând pretutindeni pe ale întemeietorilor. Când a murit, a lăsat Roma aprovizionată cu grâu pentru şapte ani, astfel încât să se poată distribui zilnic câte 75.000 de băniţi; iar ulei atât încât să fie de ajuns timp de 5 ani nu numai pentru necesităţile Romei, ci şi pentru ale întregii Italii. Se spune că ultimele lui cuvinte au fost acestea: „Am primit republica în situaţia tulbure pretutindeni şi o las pacificată

chiar în Britannia; bătrân şi bolnav de picioare, las copiilor mei Antonini un imperiu puternic, dacă vor fi buni; slab dacă vor fi răi”. A poruncit tribunului să se dea cuvântul de ordine „Să muncim”, fiindcă Pertinax, când a primit domnia dăduse cuvântul de ordine „Să luptăm”. Hotărâse să se facă în două exemplare statueta Fortunei, care de obicei însoţea pe împăraţi şi stătea în dormitorul lor, pentru ca să lase fiecăruia din cei doi copii acest odor sfânt. Dar, văzând că i se apropie ceasul morţii, se spune că a poruncit ca statuia Fortunei să fie pusă pe rând la fiii săi când vor fi împăraţi, o zi în dormitorul unuia, o zi în dormitorul celuilalt. Bassianus a dispreţuit această rânduială chiar înainte de a-şi ucide fratele.

24 Corpul său a fost întâmpinat cu mare respect de oamenii din provincii din Britannia până la Roma, deşi unii spun că numai urna de aur, conţinând cenuşa lui Severus, a fost purtată, şi depusă în mormântul Antoninilor, căci Septimius a fost ars acolo unde încetase din viaţă74.

Când se construia Septizodium75 nu se gândea la nimic altceva, decât ca cei ce vin din Africa să vadă această operă a sa. Se spune că dinspre acea parte voia să facă intrarea în clădirile palatului, adică în sala imperială, dacă în absenţa sa nu i-ar fi aşezat prefectul oraşului statuia în mijlocul clădirii. Voind să facă acest lucru Alexandru după aceea, se zice că a fost oprit de haruspici, fiindcă la jertfă n-avusese bune prevestiri.

PESCENNIUS NIGER de Aelius Sparţianus

1 Este rar şi greu să se scrie bine istoria celor pe care victoria altora i-a făcut să treacă drept nişte uzurpatori; de aceea greu găsim despre ei toate informaţiile în memorii şi anale. Faptele mari, care le fac cinste, unele sunt răstălmăcite, altele sunt lăsate la o parte; nu se depune mare grijă în cercetarea neamului şi a vieţii lor, socotindu-se că este destul dacă li se arată îndrăzneala şi războaiele în care au fost învinşi.

Aşa dar, Pescennius Niger, după cum arată unii, s-a născut din părinţi modeşti, după alţii însă se spune că a fost de neam nobil, tată fiindu-i Annius Fuscus, mamă Lampridia, bunic un curator1 din Aquínum[122], oraş din care îşi trăgea originea familia[123] sa, deşi nu se ştie precis acest lucru.

Cu puţină cultură, cu un caracter aspru, nemăsurat în dorinţa de avere[124], ducând o viaţă sobră, dar cu porniri neînfrânate în tot felul de ambiţii a fost mult timp comandant de unităţi militare şi a fost avansat mereu, până ce, din porunca lui Commodus, a ajuns comandantul armatelor din Syria, susţinut foarte mult de un atlet3 care mai târziu l-a strangulat pe Commodus, cum se făceau toate pe atunci.

cu pietre şi al blestemelor tutrora, lui i se făceau bune urări, poporul îl numea în aclamaţii generale principe şi Augustus.

Pe Iulianus îl urau cei din popor, fiindcă soldaţii lui uciseseră pe Pertinax şi-l numiseră pe el împărat contra voinţei poporului, din care cauză s-au produs şi mari tulburări. Iulianus trimisese un primipilar? să ucidă pe Niger, socotind prosteşte că cel care avea armată ou el şi

122 După ce s-a aflat că a fost ucis Commodus, că Iu- lianus a fost numit împărat şi apoi a fost ucis din ordinul lui Severus şi al senatului şi că şi Albinus în Gallia a primit titlul de împărat, legiunile din Syria pe care le comanda l-au numit şi ele pe Pescennius Niger împărat, ca să arate, după cum spun unii, mai mult ura faţă de Iulianus decît rivalitatea contra lui Severus. Din cauza urii faţă de Iulianus, în primele zile ale domniei, la Roma i-au fost favorabili senatorii, care urau şi pe Severus, astfel încît, în mijlocul aruncărilor

123 Judecata poporului despre Pescennius Niger s-a văzut cu prilejul unor jocuri de circ3 * * * 7 organizate de Iulianus în circul cel mare, cînd toate băncile fiind ocupate fără deosebire, poporul mîniat de această dezordine, cerea, strigînd toţi într-un glas, pe Pescennius

124N iger să-şi ia asupră-şi apărarea oraşului, din ură faţă de Iulianus, cum am spus, şi din dragoste pentru Pertinax, care fusese ucis de soldaţi. Se spune că Iulianus

se putea apăra, fiind ca şi un împărat, poate fi ucis de un primipilar. Cu aceeaşi nesăbuinţă Iulianus trimisese şi lui Severus, care fusese şi el proclamat împărat, un înlocuitor. Ba trimisese şi pe centurionul Aquílius, cunoscut prin asasinarea comandanţilor, ca şi cum un împărat atât de mare putea fi ucis de un centurion. Tot atât de mare i-a fost lipsa de judecată când, precum se spune, interzicea lui Severus dreptul la domnie, afirmând că acest drept i se cuvine lui cu prioritate, fiindcă a fost proclamat împărat mai înaintea lui Severus.

n-au cerut provincialilor cu forţa lemne, ulei, corvezi. El însuşi n-a acceptat nimic de la soldaţi şi ca tribun8 n-a îngăduit nici soldaţilor să primească ceva. Iar ca împărat a dat ordin să fie ucişi cu pietre de către soldaţii auxiliari doi tribuni dovediţi că au făcut afaceri ilicite. Există o scrisoare a lui Severus către Ragninus Celsus, guvernatorul Galliei, în care se spune: „E ruşinos că nu putem imita disciplina militară a aceluia pe care l-am învins în război; soldaţii tăi vagabondează, tribunii fac băi ziua nămiaza mare, în loc de săli de mese au cabarete, în loc să doarmă în cazărmi au camere în oraş, dansează, bea, cântă şi unitatea lor de măsură la ospeţe este băutura fără măsură. S-ar petrece acestea dacă ar exista vreo urmă de disciplină străbună? îndreaptă aşadar mai întâi pe tribuni şi apoi pe soldaţi, pe oare, cât timp se vor teme de tine, atât îi vei ţine în frâu; să ştii însă din exemplul lui Niger că soldaţii n-au teamă decât de tribunii şi generalii corecţi”.

4 Acestea sunt cuvintele lui Severus Augustus despre Pescennius. Iată acum, tot despre el şi pe cele ale lui Marcus Antoninus către Cornelius Balbus9:

„Îmi lauzi pe Pescennius; îi recunosc meritele. Căci şi predecesorul tău spunea despre el că e mână de fier, cu o viaţă austeră, mai presus decât se cere unui ostaş. De aceea am trimis scrisori pentru a fi citite în faţa armatei,

care va fi încunoştinţată că am dat ordin ca el să aibă sub comanda sa 300 de armeni, 100 de sarmaţi şi 1.000 din ai noştri. Datoria ta este să le explici că nu linguşirea, care nu se potriveşte moravurilor noastre, ci virtuţile sale l-au ridicat în această demnitate, pe care bunicul meu Hadrianus şi străbunicul Traianus n-o acordau decât celor mai verificaţi”. Iată ce scrie despre el Commodus: „Îl cunosc pe Pescennius ca pe un bărbat brav şi i-am dat două tribunate: îl voi face în curând general, când Aelius Corduenus va fi pus în retragere din cauza bătrâneţei”. Acestea au fost aprecierile tuturor despre el şi Severus însuşi a de clarat că l-ar fi iertat, dacă nu persevera în insurecţia sa. În sfârşit, Pescennius a fost numit consul de către Commodus înaintea lui Severus, care s-a supărat cu atât mai mult, cu cât lui Niger i s-a dat consulatul la recomandarea primipilarilor. Severus scrie în istoria vieţii sale că, fiind bolnav şi fiii săi neavând vârsta de a putea domni, se gândea că, dacă i se va întâmpla ceva, să-i urmeze la domnie Niger Pescennius şi Clodius Albinus, care au devenit amândoi cei mai mari duşmani ai lui Severus. De aici se vede bine ce părere a avut Severus despre Pescennius.

5 Dacă este însă să-l credem pe Severus, Niger a fost setos de glorie, cu o viaţă prefăcută, depravat în moravuri, avansat în vârstă când a ocupat domnia, (de aici îi reproşează ambiţiile), ca şi cum Severus ar fi ajuns împărat mai tânăr, el care, deşi îşi micşora vârsta, se ştie totuşi precis că a domnit 18 ani şi a murit la vârsta de 89 ani10.

Severus a trimis pe Heraclitus să ocupe Bithynia, iar pe Fulvius11 să pună mâna pe copiii lui Niger, care erau acum adulţi. Totuşi, Severus în senat n-a spus nimic despre Niger, deşi auzise că acesta fusese proclomat împărat, pe când el pleca să liniştească lucrurile în orient. Plecând, a trimis însă legiuni în Africa, pentru ca nu cumva

Pescennius s-o ocupe şi să înfometeze astfel poporul roman. Căci putea face acest lucru prin Libya şi Egipt, care erau vecine Africii, cu toată greutatea drumului pe mare şi pe uscat. Când Severus a venit în orient, Pescennius, deşi avea sub stăpânirea sa Grecia, Tracia şi Macedonia, pe care le ocupase cu preţul uciderii multor bărbaţi iluştri, a chemat totuşi pe Severus să împartă cu el domnia. Acesta însă, din cauza celor ucişi, l-a numit duşman public, ca şi pe Aemilianus12, iar generalii săi i-aiu învins armata, care era condusă de Aemilianus. Severus i-a promis că-l lasă în siguranţă dacă se retrage din armată şi pleacă în exil, dar el rezistând a luptat mai departe şi a fost învins. Fugind, a fost rănit la Cyzicum lângă o mlaştină şi, adus la Severus, a murit îndată.

6 Capul i-a fost plimbat în vârful unei suliţi şi trimis la Roma13. Copiii i-au fost ucişi, soţia de asemenea, averea i-a fost confiscată, toată familia i-a fost nimicită. Dar acestea toate s-au petrecut după ce s-a aflat de rebeliunea lui Albinus; căci înainte trimisese pe fiii lui Niger, împreună cu mama lor, în exil. Aprinzându-se de mânie în al doilea război civil, şi mai ales în cel de al treilea14, a devenit şi mai aspru. Atunci Severus a ucis nenumăraţi senatori, fiind numit din această cauză de unii Sulla punicu115, iar de alţii Marius.

Pescennius era înalt de statură, frumos la înfăţişare, cu părul frezat cu graţie în sus, cu vocea aspră, dar sonoră, de se putea auzi de la o distanţă de 1.000 de paşi în câmp liber, dacă nu-i sta vântul împotrivă, Avea sentimentul pudorii şi se roşea întotdeauna la faţă, dar gâtul îi era de atât de negru, încât, după cum spun mulţi, de aceea i s-a zis Niger 19. În restul corpului era alb şi mai mult gras, îi plăcea vinul, dar la mâncare era sobru, dragostea nu-l interesa decât pentru a avea copii. În sfârşit, cu consimţământul public, şi-a luat asupră-şi în Galia şi îndeplinirea unor ceremonii religioase, sarcină

care se încredinţează celor mai morali. îl vedem în grădinile lui Commodus, pictat pe bolta unui portic în mozaic, între prietenii cei mai apropiaţi ai lui Commodus, aducând sacrificii lui Isis, divinitate pe care Commodus o cinstea atât de mult, încât îşi rădea capul, purta cu el pe Anubis17 şi-i respecta toate riturile.

A fost aşadar un foarte bun ostaş, un tribun unic, un general excelent, locotenent imperial foarte sever, consul distins, bărbat respectat şi în viaţa particulară şi în cea publică, dar împărat nefericit. Ar fi putut să fie de folos statului sub Severus, care a fost un om crud, dacă ar fi voit să colaboreze cu acesta18.

7 Dar a fost influenţat de sfaturile lui Aurelianus care, măritându-şi fetele cu băieţii lui, l-a făcut să persiste în pretenţiile la domnie.

A fost om de iniţiativă, cu atât de mare autoritate, încât mai întâi a scris lui Marcus şi apoi lui Commodus, când a văzut că provinciile sunt subminate de schimbările dese în administraţie, propunând să nu se schimbe mai de vreme de cinci ani guvernatorii, locotenenţii imperiali sau proconsulii, fiindcă altfel ies din funcţii înainte de a învăţa să le îndeplinească. A cerut de asemenea să nu fie numiţi în funcţi superioare oameni noi, exceptând administraţiile militare, şi judecătorii să-şi îndeplinească misiunea în provinciile în care fuseseră asesori. Severus şi, după el, mulţi alţii au respectat aceste cerinţe, după cum o dovedesc prefecturile lui Paulus şi Ulpianus, care au fost în consiliul lui Papinianus 19 şi după aceea, deşi unul avusese postul de senator, iar celălalt de referent pe lângă Papinianus, au fost făcuţi direct prefecţi. Tot propunerea lui a fost ca nimeni să nu fie asesor în provincia sa, nimeni să nu fie administrator la Roma dacă nu e roman, adică originar din Roma. Pe lângă acestea, el a alocat salarii consilierilor20, pentru ca să nu-i cumpere clienţii, spunând că un judecător nu trebuie nici să dea, nici să primească.

Faţă de soldaţi a fost de o atât de mare stricteţe, încât, când soldaţii grăniceri din Egipt i-au cerut vin, el le-a răspuns: „Aveţi Nilul şi mai cereţi vin?” 21. Într-adevăr, este atât de plăcută apa acestui fluviu, încât locuitorii din apropierea lui nu simt nevoia altor băuturi. Soldaţilor care, învinşi de săraceni22, făceau gălăgie şi strigau: „N-am primit vin, nu putem lupta”, le-a răspuns: „Să vă fie ruşine, cei care v-au învins beau apă”. De asemenea, palestinienilor care-l rugau să le micşoreze birurile care-i apăsau, le-a răspuns: „Voi cereţi să vi se micşoreze impozitele pe pământurile voastre; eu aş vrea să vă impun la taxe şi pentru aerul vostru” 23.

8 În sfârşit, în această tulburare a republicii, când se aflase că trei împăraţi au fost proclamaţi: Severus Septimius, Pescennius Niger şi Clodius Albinus, oracolul fiind întrebat care este mai indicat dintre ei pentru a conduce republica, se spune că răspunsul a fost dat printr-un vers grecesc, a cărui traducere este aceasta: „Cel oacheş este cel mai bun, africanul este bun, albul cel mai rău”. S-a înţeles din acest răspuns că cel oacheş vrea să însemneze Niger, africanul Severus, iar albul Albinus24. Curiozitatea a mers mai departe, punându-se întrebarea care din ei va rămâne împărat. La această întrebare răspunsul a fost de asemenea în versuri:

„Sângele celui alb şi al celui negru se va vărsa.

Domnia lumii o va avea cel plecat dintr-un oraş african” 25.

Iar la întrebarea cine îi va urma se zice că răspunsul a fost tot un vers grecesc:

„Cel căruia i-au dat zeii să aibă numele de Pius”.

Acest răspuns n-a fost înţeles decât când Bassianus a primit numele de Antoninus, care dădea adevăratul sens al numelui de Pius.

De asemenea, când s-a pus întrebarea cât timp avea să conducă, răspunsul se spune că a fost tot în greceşte:

„Cu douăzeci de corăbii a plecat pe marea italică26;
Totuşi, una singură va trece marea” 27
din care s-a înţeles că Severus va domni 20 de ani.

9 Acestea sunt, Diocleţiane, august între auguşti, cele ce am putut afla despre Pescennius din mai multe cărţi. Căci nu este uşor, precum am spus la începutul lucrării, ca cineva să redacteze biografia acelora care, fie că au fost principi în altă parte decât în Italia, fie că n-au fost numiţi împăraţi de către senat, fie că, ucişi prea repede, nu s-au putut face cunoscuţi. Aşa se explică faptul că Vindex este necunoscut, Pis028 de asemenea, ca şi toţi cei care doar au fost adoptaţi, ori au fost numiţi împăraţi de către soldaţi, ca Antoninus sub Domitianus29 ori au fost ucişi repede, pierzându-şi totodată viaţa şi domnia pe care au uzurpat-o Urmează acum să vorbesc despre Clodius Albinus, care poate fi socotit ca un tovarăş al lui Pescennius Niger, pentru că amândoi s-au răsculat contra lui Severus şi amândoi au fost învinşi şi ucişi de acesta. Nici despre el informaţiile nu sunt destul de clare, pentru că aceeaşi a fost soarta lui, ca şi a lui Pescennius, chiar dacă viaţa le-a fost destul de deosebită.

Dar să vorbesc mai departe despre Pescennius, ca să nu dau impresia că am trecut cu vederea ceva din cele referitoare la el, deşi acestea se pot cunoaşte şi din alte cărţi. Ghicitorii au prezis despre el că nu va ajunge nici viu nici mort sub puterea lui Severus, ci că va trebui să piară lângă o apă. Unii spun că prezicerea a fost făcută chiar de Severus, care era priceput în arta ghicirii. Aceasta de altfel s-a adeverit, fiindcă Pescennius a fost găsit muribund lângă o mlaştină30

10 A fost de o severitate atât de mare, încât, când a văzut pe câţiva soldaţi în timpul unei expediţii militare bând din cupe de argint, a interzis folosirea oricărui obiect de argint în război, ordonând să se folosească vase de lemn. Aceasta i-a atras antipatia soldaţilor. El zicea că se

poate întâmpla ca bagajele militare să cadă în mâna duşmanilor şi nu trebuie să se glorifice neamurile barbare cu argintul nostru, când alte obiecte le pot aduce mai puţină glorie. De asemenea, a dat ordin ca nimeni să nu bea vin pe perioada expediţiei, ci toţi să se mulţumească cu oţet31. N-a îngăduit vânzătorilor de articole de brutărie să însoţească armata, poruncind ca toţi să fie mulţumiţi cu pesmeţi. Pentru flirtul unei găini, a poruncit ca celor 10 ostaşi care o mâncaseră să li se taie capul cu securea, deşi doar unul o furase. Şi s-ar fi executat această pedeapsă, dacă n-ar fi intervenit întreaga armată să-l roage, mergând aproape până la răscoală.

I-a iertat, dar i-a obligat pe cei dovediţi de furt să plătească provincialului preţul a zece găini în loc de una, dând dispoziţie ca pe tot timpul expediţiei să nu facă nimeni focul în unitate, să nu consume alimente calde, ci pâine şi mâncăruri reci, controlând prin oameni speciali numiţi îndeplinirea acestor dispoziţii. A poruncit ca soldaţii să n-aibă cu ei, când merg în lupte, bani de aur sau de argint, ci să-i depună la casieria unităţi, urmând a-i primi pe toţi după război, cu specificarea că, dacă li se va întâmpla ceva, banii vor fi daţi copiilor soldaţilor, soţiilor sau moştenitorilor, pentru ca, dacă soarta le-ar fi potrivnică, să nu ajungă vreo pradă în mâinile duşmanilor32. Dar din cauza descompunerii din timpul lui Commodus, toate acestea s-au întors împotriva lui. Într-adevăr, chiar dacă n-a existat pe timpul lui alt general care să pară mai destoinic, aceste măsuri i-au adus mai degrabă pieirea decât gloria, deşi după moartea lui, când invidia şi ura nu-şi mai aveau rostul, exemplele lui au fost valorificate de alţii. sau a altui mare general, care nu mai e în viaţă, şi spune ce a făcut el, ca noi să-l imităm. Căci este un lucru neserios să-i lăudăm pe cei în viaţă, şi mai ales pe împăraţi, de la care se speră, care sunt temuţi, care pot face bine, pot ucide, pot proscrie”. Spunea că doreşte ca în

timpul vieţii să fie iubit, iar după moarte lăudat.

12 Dintre împăraţi, erau în admiraţia sa Augustus, Vespasianus, Titus, Traianus, Pius, Marcus, pe ceilalţi numindu-i oameni de paie, sau răufăcători. Totuşi, cei mai stimaţi de el din istorie au fost Marius, Camillus, Quinctius şi Marcius Coriolanus34. Întrebat însă ce părere avea despre Scipioni, a răspuns, se zice, că au fost mai mult norocoşi, decât viteji, şi că aceasta o arată viaţa lor particulară şi tinereţea, care le-a fost, şi la unul şi la altul, mai puţin strălucită acasă35. Toţi sunt de acord că, dacă ar fi rămas împărat, ar fi corectat tot ceea ce Sevenus fie n-a putut, fie n-a vrut să îndrepte, şi nu cu cruzime, ci cu bunătate, dar cu o bunătate militară, nu moale, slabă şi ridicolă.

Casa lui, care se vede şi astăzi la Roma, în câmpul lui Jupiter, se numeşte casa pescenniană şi pe fronton i se găseşte statuia din marmură de Theba făcută după asemănarea sa şi pe care i-o trimisese regele thebanilor în anul următor şederii lui în Theba. Pe soclul ei există şi o inscripţie în greceşte, cu următorul cuprins:

Statuia reprezintă pe Niger, marea spaimă a armatei egiptene, aliatul Tebei. El a voit să reînvie vârsta de aur îl iubesc regii, popoarele, Roma de aur.

E în inima Antoninilor şi a imperiului.

Are numele de Niger, negru l-am făcut şi noi, Pentru ca să corespundă culcarea ta, marmoră, cu aceea a chipului său.

Severus n-a voit să fie şterse aceste versuri, cu toate sugestiile ce i le dădeau prefecţii şi demnitarii palatului, şi a adăugat „Dacă a fost aşa, să ştie toţi pe cine am învins; dacă n-a fost aşa, să creadă toţi că aşa a fost cel pe care l-am învins; dar versurile să rămână aşa, pentru că el a fost aşa”.

CLODIUS ALBINUS de Iulius Capitolinus

Aproape în acelaşi timp, după Pertinax, de a cărei

moarte n-a fost străin Albinus, au fost făcuţi împăraţi de către senat Iulianus la Roma, iar de către armată Septimius Severus1 în Syria, Pescennius Niger în orient şi Clodius Albinus în Gallia. Herodianus spune că Clodius a fost numit Caesar de către Severus[125]. Dar cum unii îi socoteau pe ceilalţi nedemni de a domni, iar pe de altă parte nici armatele din Gallia, nici cele din Germania nu-i puteau suporta, fiind că-şi aveau fiecare împăratul lor, pretutindeni era o mare tulburare.

Deşi din Africa, de la Hadrumetum, Clodius Albinus a fost de familie nobilă. De aceea acel oracol, prin care am spus în biografia lui Pescennius[126] că a fost lăudat Severus, el îl interpreta în favoarea sa, nevrând să i se aplice lui cuvintele „albul e cel mai rău", cuprins în acel vers care conţinea lauda lui Severus şi aprobarea lui Pescennius Niger. Dar înainte de a vorbi despre viaţa şi moartea lui, trebuie arătat şi ce l-a făcut cunoscut.

aur. Asupra acestei chestiuni am trimis scrisori la procuratorii mei, pe care le vei primi pecetluite cu emblema unei amazoane4 şi, de va fi nevoie, le vei da contabililor, ca să nu-ţi ceară socoteală când vei da ordonanţe financiare. Ca să ai un semn de maiestate imperială, vei putea purta mantaua stacojie chiar în prezenţa mea, iar când vei veni la mine sau vei fi cu mine, vei avea pelerina de purpură, dar fără aur, aşa cum

---

125 Commodus, dîndu-i odată lui Albinus un succe

126s or, i-a trimis şi o scrisoare, prin care-i oferea numele de Caesar. Iată scrisoarea: „împăratul Commodus către Clodius Albinus. Cu alt prilej ţi-am scris oficial despre succesorul şi despre onoarea ta, dar îţi trimit acum, familiară şi personală, scrisă toată, precum vezi, de mina mea această scrisoare, prin oare-ţi dau împuternicirea că, dacă se va ivi necesitatea, să mergi la soldaţi şi să-ţi asumi numele de Caesar. Aud că şi Septimius Severus şi Nonius Murcus vorbesc rău în faţa soldaţilor despre mine, ca să-şi pregătească luarea puterii auguste. Făcînd ceea ce-ţi propun, vei avea mină liberă de a mări solda pînă la trei monede de

strămoşul meu Verus, mort în floarea vârstei, a avut dreptul acordat de Hadrianus, care l-a adoptat” 5.

3 Primind această scrisoare, Albinus n-a voit să facă ceea ce i s-a cerut, pe de o parte fiindcă-l vedea pe Commodus demn de a fi lovit cândva cu pumnalul din cauza moravurilor prin care înjosise imperiul şi se înjosise şi pe sine, iar pe de altă parte fiindcă se temea să nu fie şi el ucis. Există o cuvântare a lui Albinus, în care, când a primit domnia cu sprijinul lui Severus, după cum afirmă unii, aminteşte de acest fapt. Iată un fragment din acea cuvântare: „Că am fost adus fără voia mea, la domnie, ostaşi, o dovedeşte faptul că am refuzat numele de Caesar pe care mi l-a oferit Commodus; dar trebuie să mă supun voinţei voastre şi voinţei lui Severus Augustus, deoarece cred că un om foarte bun şi un bărbat viteaz pot conduce bine imperiul”. Nu se poate nega ceea ce spune şi Marius Maximus, că Severus a avut prima dată în gând ca, dacă i se va întâmpla ceva, să-şi lase ca succesori pe Pescennius Niger şi pe Clodius Albinus, dar că după aceea, gândindu-se la fiii săi, care se făceau mari, şi invidiind popularitatea lui Albinus, şi-a schimbat părerea, urmărind cu război pe amândoi, determinat în cea mai mare parte de lacrimile soţiei. Oricum, Severus l-a numit chiar consul, ceea ce în niciun caz n-ar fi făcut decât cu un bărbat foarte bun, fiindcă era un om foarte atent în alegerea demnitarilor.

4 Dar, ca să revenim la Albinus, acesta a fost, aşa cum am spus, ca origine din Hadrumetum, dar nobil[127] la ai săi şi trăgându-şi obârşia din familiile romane ale Postumilor, Albinilor şi Ceionilor, familii care sunt şi astăzi, mărite Constantine, cele mai nobile, înmulţite şi sporite prin tine, după ce au crescut foarte mult prin Gallienus şi prin Gordiani[128]. Albinus s-a născut totuşi într-o casă modestă, cu puţin avut. Din părinţi cinstiţi, tată fiindu-i

127 încă de tînăr a intrat în armată şi a devenit cu

128n oscut Antoninilor prin Lollius Serenus, Baebius

Ceionius Postumus, iar mamă Aurelia Messalina, el le-a fost primul lor copil. Fiindcă în momentul când a ieşit din pântecele mamei sale era foarte alb, contrar situaţiei obişnuite, căci copiii când se nasc sunt de obicei roşii, a fost numit Albinus. Că acest lucru este adevărat o arată o scrisoare a tatălui său către Aelius Bassianus, pe atunci proconsul în Africa, rudă de a lor, pe cât se pare. Iată scrisoarea lui Ceionius Postumus către Aelius Bassianus: „Mi s-a născut în a 7-a zi înainte de calendele lui decembrie un fiu atât de alb pe tot corpul, mai alb decât cearşaful în care a fost primit. De aceea, ridicându-l după datină, l-am dat familiei Albinilor, care e comună cu a ta, punându-i numele de Albinus. Caută să ai dragoste de imperiu, de tine şi de noi aşa cum ai avut şi până acum”.

5 Şi-a petrecut toată copilăria în Africa, învăţând la un nivel mediocru literatura greacă şi latină, fiindcă de pe atunci era o fire războinică şi mândră. Se spune că în şcoală adesea cânta între copii: „Scos din minţi pun mâna pe arme, fără să mă gândesc destul ce voi face cu armele”, repetând „Scos din minţi pun mâna pe arme”[129].

Se spune că după ce s-a născut a avut multe semne de domnie. Astfel, s-a născut un bou alb cu coarnele purpurii, de o culoare aprinsă, lucru de mirare pentru culoarea coamelor, pe care el, când a fost tribun, le-a pus în templul lui Apollo Cumanul, unde au stat multă vreme, precum se spune. Consultând oracolul în legătură cu destinul său, se zice că i s-a răspuns prin aceste versuri: „Acest cavaler va întări republica romană tulburată de o mare furtună”.

„El va aşterne la pământ pe puni şi pe gallul rebel” 6 * *[130]. Se ştie că în Gallia a potolit multe populaţii. El bănuia că „va aşterne la pământ pe puni” este o prezicere pentru Severus, fiindcă Septimus era african. I s-a mai

---

129M aecianus şi Ceionius Postumianus, rudele sale.

130C a tribun, a fost comandantul cavaleriei din Dal

făcut şi un alt semn de domnie. Căci era acest obicei special în familia cezarilor ca cei mai mici ai casei să fie îmbăiaţi în albii făcute din carapace de broască ţestoasă. Când s-a născut el, un pescar i-a adus tatălui său în dar o mare carapace de broască ţestoasă. Tatăl, om influenţat de poveşti citite, socotind-o ca o prevestire, a primit carapacea şi a poruncit să fie îngrijită şi folosită la baia copilului sperând că de pe acum va deveni cunoscut. Deşi este o raritate apariţia vulturilor în regiunea în care s-a născut Albinus, la şapte zile după naştere, în timpul mesei oferite în cinstea copilului, fiindcă în acea zi i se dădea numele, şapte pui de vultur, zburând din cuiburile lor, s-au aşezat, ca şi cum s-ar juca, lângă leagănul copilului, de o parte şi de alta. Tatăl a luat aceasta ca o prevestire, poruncind ca vulturii să fie hrăniţi şi îngrijiţi cu toată atenţia. Un alt semn a fost acela că, fiind obiceiul în acea familie ca pruncii să fie legaţi cu feşe roşii, cum întâmplător feşele roşi pregătite de mama lui erau spălate şi ude, a fost legat cu o faşă de purpură, de unde, prin gluma doicii, i s-a dat şi numele de Porfyrius[131].

Acestea au fost semnele de domnie, şi altele, pe care cine vrea să le cunoască n-are decât să citească pe Aelius Cordus11, care dă toate amănuntele asupra acestor soiuri de prevestiri.

În credinţă armatele din Bithynia în vremea răscoalei lui Avidius. Apoi, fiind mutat de Commodus în Gallia, unde a învins populaţiile de peste Rin, şi-a făcut numele celebru şi la romani şi la barbari. Commodus, încântat de aceste succese, i-a dat numele de Caesar ca şi libertatea de a mări soldele şi de a purta pelerină de purpură. El s-a ferit însă cu prudenţă de toate acestea, spunând că împăratul Commodus caută oameni care să piară împreună cu el, sau pe care pentru un motiv sau altul să-i poată el ucide. A fost scutit de cvestură, iar edilitatea n-a executat-o mai mult de

131m aţia, comandînd şi legiunile a IV-a şi a I-a. A ţinut

10 zile, fiindcă a fost trimis în grabă la armată. Preţura sa sub Commodus a rămas faimoasă, căci la jocurile date de el Commodus se spune că s-a prezentat ca luptător în faţa publicului şi în for şi în teatru. A fost numit consul de Severus în timpul în care acesta se gândea să-l facă succesor pe el şi pe Pescennius.

7 A ajuns în domnie la o vârstă înaintată, fiind mai mare decât Pescennius Niger, după cum povesteşte Severus în memoriile sale. După ce Pescennius a fost învins, Severus pe de o parte voia să păstreze domnia pentru copiii săi, iar pe de alta îl vedea pe Clodius Albinus foarte apreciat de senat, căci acesta era bărbat dintr-o veche familie; de aceea, prin nişte prieteni foarte buni şi de rang foarte înalt i-a trimis o scrisoare, prin care-i propunea să-l asocieze la conducerea statului, întrucât, supunea el, Pescennius Niger fusese ucis. Cordus dă acest fragment din scrisoare: „Împăratul Severus Augustus către Clodius

Albinus Caesar, frate foarte iubit şi foarte dorit, sănătate. După ce Pescennius a fost învins, am trimis la Roma o scrisoare, pe care senatul, care te iubeşte foarte mult, a primit-o cu plăcere. Te rog să conduci împreună cu mine imperiul, cu acel suflet care face din tine un frate drag inimii mele, un frate de domnie. Bassianus şi Geta te salută. Iulia îţi trimite sănătate ţie şi surorii tale. Vom trimite copilului tău.

Pescennius Princus, daruri demne de rangul său şi al tău. Păstrează armata pentru imperiu şi pentru mine, sufletul meu, dragul meu, iubitul meu”.

8 I-a trimis scrisoarea prin cei mai credincioşi oameni din suita sa, cărora le-a recomandat să i-o dea în public, iar după aceea să-i spună că vor să-i comunice confidenţial unele lucruri privind operaţiunile de război, secretul taberelor şi siguranţa palatului. Când însă au mers într-un loc retras, ca pentru a-i face comunicările confidenţiale,

cinci dintre cei mai voinici urmau să-l ucidă cu pumnalele pe care le aveau ascunse sub haine. Ei au căutat să îndeplinească ordinul în mod conştiincios, căci venind la Albinus i-au dat scrisoarea pe care acesta a citit-o, apoi i-au spus că trebuie să-i facă şi unele comunicări secrete pentru care e nevoie de un loc ferit de orice martori. Dar pentru că ei nu îngăduiau să-i însoţească nimeni pe sub porticul care era destul de lung, sub motiv că nu vor să-şi trădeze secretul comunicării, Albinus a înţeles că e vorba de o cursă şi sub impulsul bănuielii i-a pus la tortură. Ei la început au tăgăduit categoric, dar după aceea, învinşi de necesitate, au mărturisit ceea ce le ordonase Severus.

Aflând de această acţiune şi fiind dată pe faţă cursa care i se întinsese, Albinus a înţeles că bănuielile sale sunt întemeiate, astfel că a strâns o armată considerabilă şi a venit contra lui Severus şi a generalilor acestuia.

9 În prima ciocnire cu generalii lui Severus, el a fost mai puternic, dar după aceea Severus însuşi, după ce într-o şedinţă în senat l-a declarat pe Albinus duşman public, pornind împotriva lui, a luptat în Gallia cu mare îndârjire, şi curaj, nu fără schimbări în cumpăna norocului12. Stăpânit de nelinişte, consultând augurii, aceştia i-au răspuns, cum spune Marius Maximus, că Albinus va ajunge în mâinile lui, dar nu viu şi nici mort. Şi aşa s-a întâmplat: căci după ultima luptă, în care nenumăraţi din ai săi au fost ucişi, cei mai mulţi au fost puşi pe fugă, iar unii s-au predat. Albinus însuşi a fugit şi, după cum spun unii, s-a sinucis, iar după alţii a fost străpuns de un sclav care l-a dus la Severus muribund, confirmându-se astfel prorocirea augurilor. Mulţi spun că a fost ucis de soldaţi, care căutau în asasinarea lui o răsplată de la Severus13.

Albinus, după cum spun unii, a avut un singur fiu. Maximus spune că doi, cărora Severus mai întâi le-a acordat iertare, dar după aceea i-a ucis şi pe ei şi pe mama lor şi a poruncit să fie aruncaţi în râu. Capul lui Albinus a

fost purtat în vârful unei suliţi şi apoi trimis la Roma cu o scrisoare către senat, prin care reproşa senatorilor că au iubit atât de mult pe Albinus, încât au acordat mari onoruri rudelor şi mai ales fratelui acestuia. Se spune că trupul lui Albinus a stat multe zile întins în faţa pretoriului lui Severus, până când a început să miroase şi să-l sfâşie câinii; apoi a fost aruncat într-un râu.

10 Despre obiceiurile lui se spun lucruri felurite. Severus spunea despre el că era josnic, necinstit, imoral, nestăpânit, risipitor. Dar aceste afirmaţii au fost făcute în timpul războiului, sau după război, când nu mai pot fi crezute, întrucât se refereau la un duşman. Mai ales că el însuşi mai înainte i-a trimis multe scrisori ca la cel mai bun prieten. Mulţi au avut o părere bună despre Albinus şi chiar Severus a voit să-l numească Caesar, iar când se gândea la succesori întâi pe el îl avea în vedere. Există şi scrisori ale lui Marcus despre Albinus ca mărturii ale caracterului şi virtuţilor acestuia. Dintre scrisori, nu este nepotrivit a arăta pe una dată către prefecţi cu numele său deasupra:

„Marcus Aurelius Antoninus către prefecţii săi sănătate. Am dat comanda a doua cohorte de cavalerie lui Albinus din familia Ceionilor, african ce-i drept, dar neavând multe însuşiri de la africani, ginerele lui

Plautillius. Este un om călit în armată, cu o viaţă corectă, cu moravuri severe. Socot că va fi de folos taberelor, sau că în niciun caz nu va dăuna, fiindcă-l cunosc bine. Am dat decret să aibă alocaţie dublă, haină militară simplă, dar de gradul lui, cu soldă împătrită. Sfătuiţi-l să se afirme pe tărâm obştesc şi-şi va avea răsplata pe care o va merita”.

Există şi o altă scrisoare tot despre el, pe care acelaşi Marcus a scris-o în timpul răscoalei lui Avidius Cassius. Iată ce se spune în ea: „Este de lăudat fermitatea lui Albinus. Acesta a ţinut în frâu armatele, care, într-o stare

de gravă defecţiune, voiau să treacă de partea lui Avidius Cassius, şi, dacă n-ar fi fost el, toate unităţile ar fi putut-o face. Avem aşadar un bărbat demn de consulat, pe care-l numesc în locul lui Cassius Papirius, care e pe moarte, după cum mi s-a anunţat chiar acum. Deocomdată însă vreau să nu comunici nimănui acestea, ca să nu se afle de către Papirius însuşi sau de către prietenii lui; nu vreau să se spună că am numit un consul în locul altuia în viaţă”. care nu meritau această pedeapsă. Este sigur că a bătut foarte adesea cu vergi şi n-a cruţat niciodată nicio greşeală. Ca îmbrăcăminte era foarte elegant, dar la masă lipsit total de rafinament, preocupat numai de cantitate. Muieratic de primul rang, n-a practicat niciodată perversiuni, fiind duşmanul practicilor împotriva naturii. Foarte priceput în agricultură, a scris Georgice. Unii spun că a fost autorul unor fabule milesiene, mult apreciate, deşi scrise într-un stil mediocru.

12 A fost iubit de senat cum n-a fost altul dintre împăraţi, în contrast mai ales cu Severus, pe care senatorii îl urau foarte mu Wf din cauza cruzimii lui; căci acesta învingându-l a ucis foarte mulţi senatori care fuseseră sau i se părea că sunt de partea lui Albinus. După ce l-a ucis la Lugdunum, a poruncit să fie găsite scrisorile, pentru a afla la cine scrisese şi cine-i scrisese, şi pe toţi ale căror scrisori le-a găsit i-a dat în judecata senatului. Şi nu i-a cruţat, ci i-a ucis şi le-a confiscat averea pe seama tezaurului public. Există o scrisoare a lui Severus, trimisă la senat, caracteristică pentru sentimentele lui, pe care e reproduc, precum urmează: „Nimic nu poate fi mai grav, senatori, decât ca Albinus să însemneze mai mult în judecata voastră decât Severus. Eu am adus cereale pentru nevoile obşteşti, eu am dus multe războaie pentru nevoile obşteşti, eu am adus atâta untdelemn poporului roman, cât este greu de înţeles cum s-a putut procura prin natura lucrurilor o astfel de cantitate. Eu prin suprimarea

lui Pesce unius Niger v-am scăpat de nenorocirile tiraniei. Mare a fost în schimb, mare, recunoştinţa voastră; pe unul din africani, şi încă din Hadrumetum, care pretindea că-şi trage sângele din neamul Ceionilor, l-aţi ridicat până într-atât, încât voiţi să-l aveţi împărat, deşi eu sunt împărat şi copiii mei sunt în viaţă. A lipsit, vă întreb, demnităţii voastre senatoriale cel pe care aveţi datoria de a-l iubi şi care să vă iubească? I-aţi înălţat fratele în onoruri, de la el speraţi consulate, de la el prieteni, de la el insignele tuturor demnităţilor; nu-mi arătaţi devotamentul pe care strămoşii voştri l-au arătat împăratului contra răscoalei lui Piso sau pe timpul lui Traian sau acum de curând contra lui Avidius Cassius. Aţi pus mai presus de mine pe acel plăsmuitor, pe acel pregătit pentru tot felul de minciuni, a cărei nobleţe însăşi este o minciună. Ba încă a trebuit să fie ascultat în senat Statilius Corfulenus, care propunea să se decreteze onoruri lui Albinus şi fratelui lui Albinus. Îi mai rămăsese acestui om nobil să i se propună triumful împotriva mea. Ce m-a durut mai mult a fost că mulţi l-aţi socotit demn de laudă ca scriitor, când în realitate el îmbătrânea ocupat cu nişte cântece băbeşti, între poveştile punico-milesiene ale lui Apuleius şi fleacurile lui literare". De aici se vede bine cu câtă severitate a urmărit atât răscoala lui Pescennius, cât şi pe cea a lui Clodius. Toate acestea au fost spuse în biografia lui, pe care, cine vrea să le ştie mai de aproape să citească pe Marius Maximus dintre scriitorii latini, iar dintre scriitorii greci pe Herodianus, căci aceştia au scris cele mai multe lucruri de bună credinţă.

13 A fost înalt de statură, cu părul dat pe spate şi creţ, cu fruntea lată, cu pielea atât de albă, că producea stupoare, cei mai mulţi socotind că de aici îşi trăgea numele, cu o voce femeiască, cu un timbru aproape ca al eunucilor. Uşor în mişcări, aspru la mânie, cu accese de cruzime, cu contradicţii în excese, căci uneori bea prea

mult şi alteori de loc, priceput în arme, astfel încât nu pe nedrept era numit Catilina al vremii sale.

Nu socotim străin de subiect a arăta prin ce merite a fost iubit Clodius Albinus de senat. Pe când, din ordinul lui Commodus, conducea armatele din Britannia, deşi aflase că ştirea despre moartea acestuia e falsă, totuşi, fiindcă însuşi Commodus îi conferise numele de Caesar, a înaintat în faţa soldaţilor şi a ţinut această cuvântare: „Dacă senatul poporului roman ar avea acea veche autoritate, n-ar fi sub stăpânirea unuia singur un stat atât de mare şi n-ar fi ajuns destinele poporului în mâinile unuia ca Nero, Vitellius sau Do mitianus. Ar fi cu putere consulară acele familii ale Ceionilor, Albinilor şi Postumilor, despre care părinţii voştri au auzit şi învăţat multe de la bunicii lor. Senatul a adus Africa sub stăpânire romană, senatul a încorporat Gallia, senatul a supus Spaniile, senatul a dat legi popoarelor orientale, senatul a pus la grea încercare pe părţi, şi i-ar fi supus, dacă soarta republicii n-ar fi numit comandant al armatei romane pe un avar15. Caesar a supus pe britani ca senator, iar nu ca dictator. Acest Commodus însuşi, n-ar fi fost cu mult mai bine dacă se temea de senat? Până la Nero senatul a avut autoritate şi nu s-a temut să condamne pe un împărat josnic şi pătat, ori de câte ori a avut de luat hotărâri împotriva celui ce avea odată cu domnia, puterea de viaţă şi de moarte. De aceea, ostaşi, refuz numele de Caesar, pe care mi l-a dat Commodus. Facă zeii ca şi alţii să refuze. Senatul să guverneze, să împartă provinciile, senatul să ne facă şi consuli. Dar ce zic eu senatul? Voi înşivă şi părinţii voştri; căci voi înşivă veţi fi senatori”.

14 Această cuvântare, ajunsă la Roma pe când era încă în viaţă Commodus, l-a îndârjit pe acesta împotriva lui Albinus, făcându-l să-i trimită îndată ca înlocuitor pe Junius Severus, unul din prietenii săi apropiaţi. Senatul însă ţinea atât de mult la Albinus, încât în absenţă îl

aclama cu frenezie şi înainte şi după ce a fost ucis Commodus; de aceea au fost unii consilieri ai lui Pertinax, care l-au sfătuit să şi-l ia asociat, şi mai ales autoritatea lui a determinat pe Iulian să ucidă pe Pertinax. Ca să se înţeleagă aceasta, citez o scrisoare a lui Commodus către prefecţii pretoriului său, în care se văd intenţiile lui de a ucide pe Albinus.

„Aurelius Commodus către prefecţi sănătate. Cred că aţi auzit mai întâi de zvonul fals că aş fi fost ucis printr-un complot al gărzii mele, iar apoi de cuvântarea ţinută în faţa soldaţilor mei de către Clodius Albinus, care se recomandă stăruitor senatului şi, pe cât vedem, nu fără succes. Căci cel ce afirmă că treburile publice nu e bine să fie conduse de unul singur şi spune că senatul trebuie să guverneze statul, acela îşi vrea prin senat domnia. Păziţi-vă aşadar cu foarte mare băgare de seamă. Acum ştiţi omul de care trebuie să vă feriţi voi, armata şi poporul”.

Pertinax, când a găsit această scrisoare, ca să-l facă odios pe Albinus, a publicat-o. De aceea Albinus a îndemnat pe Iulianus să ucidă pe Pertinax.

ANTONINUS CARACALLUS

de Aelius Sparţianus

1 Din cei doi fii rămaşi pe urma lui Severus, dintre care unul a primit numele de Antoninus de la armată, iar celălalt de la tatăl său, Geta a fost declarat duşman public, iar Bassianus se ştie că a obţinut domnia1. Asupra strămoşilor acestuia socotesc de prisos a reveni, fiindcă am spus destule Lucruri despre ei în biografia lui Severus. În copilărie a fost liniştit, cuminte, ataşat părinţilor, drăguţ cu prietenii părinţilor, iubit de popor şi de senat, având toate calităţile pentru a-şi atrage dragostea tuturor. Cât a fost sub autoritatea părinţilor nu s-a arătat greoi la învăţătură[132], nici nepăsător în faţa sentimentelor

132 Ieşit din vîrsta copilăriei, fie sub influenţa tatălui, fie datorită propriilor sale înclinaţii, fie la gîndul de a fi la fel cu Alexandru

binevoitoare. Darnic şi blând, când vedea cum sunt daţi cei condamnaţi să fie sfâşiaţi de fiarele sălbatice plângea, sau întorcea privirile într-altă parte, şi poporul îl iubea foarte în «ult pentru bunătatea sa.

La vârsta de 7 ani, auzind că un copil tovarăş al său de joacă a fost rău biciuit din cauza religiei iudaice, mult timp n-a privit în ochi nici pe tatăl său, nici pe tatăl copilului, ca şi cum aceştia ar fi fost autorii bătăii. Prin intervenţia sa, locuitorii din Antiochia şi Bizanţ şi-au recăpătat vechile drepturi suprimate de Severus, care era supărat pe ei, fiindcă ajutaseră pe Niger. Cruzimea lui Plautianus i-a stârnit ură[133].

Cadourile, pe care le primea de Sigilării[134] de la părinţi, le dădea din propriu imbold clienţilor sau profesorilor. Toate acestea însă numai cât a fost copil.

vorbea despre isprăvile lui Alexandru cel Mare3 *[135]. Adesea lăuda în public pe Tiberius şi Sylla. Era mai trufaş decât tatăl său. Pe fratele său îl dispreţuia din cauza marii lui modestii[136].

După moartea tatălui său, s-a dus în tabăra pretoriană şi s-a plâns soldaţilor că fratele îl împresoară din toate părţile au uneltiri duşmănoase. Făcând ca fratele să fie asasinat[137] în palat, a dat ordin ca îndată corpul acestuia să fie ars. Apoi în tabără a spus că fratele voise să-l otrăvească, l-a acuzat de ireverenţă faţă de mamă şi a adus mulţumiri publice celor ce l-au ucis, acordându-le gratificaţii pentru fidelitatea de care au dat dovadă. O

Macedon, a început să devină mai rezervat, mai grav, cu o înfăţişare inspirind chiar răutate, pînă într-atît, încît mulţi nu mai puteau recunoaşte în el pe copilul de altădată. întotdeauna

133 După aceasta a acordat relegaţilor10 şi deporta

134ţ ilor dreptul de întoarcere în patrie. De aid s-a dus

135l a pretorieni, şi a rămas la ei în tabără până o doua zi,

136c înd a venit pe Capitoliu. Aici a vorbit cu afabilitate

137c elor pe care se pregătea să-i uddă şi s-a întors la

parte dintre soldaţii de la Alba[138], însă, n-au acceptat cu uşurinţă uciderea lui Geta, spunând că au făgăduit credinţă ambilor copii ai lui Severus şi că trebuie să respecte această credinţă faţă de amândoi. Mult timp porţile lor au stat închise în faţa împăratului, care n-a fost primit decât după ce s-au liniştit spiritele. Căci a ştiut să domolească soldaţii nu atât prin plângerile şi acuzaţiile aduse lui Geta, dt, cum se întâmplă, prin daruri enorme9. Întors la Roma, a intrat în senat îmbrăcat cu platoşa pe sub veşmântul senatorial şi cu soldaţi înarmaţi, pe care i-a aşezat pe două rânduri la mijloc între băncile senatorilor. În astfel de condiţii a vorbit, plângându-se greoi şi încurcat, pentru a se scuza pe sine şi a-şi acuza fratele că i-a fost primejduită viaţa de către acesta. Cuvântarea lui n-a fost primită bine de senatori, cu toate afirmaţiile lui că permisese totul fratelui său, că-l scăpase de primejdiile care-l pândeau, pentru ca totuşi acesta să-i întindă curse şi să-i răspundă astfel la dragostea lui de frate.

Ci1011. Când a văzut pe mama lui Geta12 şi pe alte femei plângând după moartea lui Geta, a voi/t să le ucidă, dar s-a abţinut, ca să nu adauge şi alte acte de cruzime, la acela de a-şi fi ucis fratele. L-a silit pe Laetus13 să se sinucidă, trimiţându-i şi otrava necesară, căci acesta fusese primul între cei care-l sfătuiseră să ucidă pe Geta şi acesta a fost ucis cel dintâi. Plângând adesea din cauza morţii fratelui său, i-a ucis pe complicii la crimă, dar şi pe cei care au cinstit memoria celui ucis. După aceea a poruncit să fie suprimat vărul său după tată, Afer, căruia în ajun îi trimisese mâncare de la masa sa. Acesta, de teama asasinilor, sărise de la etaj şi cu un picior frânt se târa către soţia sa; totuşi a fost prins, batjocorit de către asasini şi omorât. A ucis şi pe Pompeianus14, nepot de fiică al lui Marrcus şi fiu al lui Pompeianus, care se căsătorise cu Lucilla după moartea împăratului Verus. Deşi

138p alat, bizuindu-se pe ajutorul lui Papinianus şi al lui

îl făcuse de două ori consul şi-i dăduse conducerea în toate războaiele mai grele, care avuseseră loc în acea vreme, l-a suprimat în aşa fel, încât să se creadă că a fost ucis de tâlhari.

4 Apoi a fost omorât şi Papinianus, sub propriii săi ochi, cu securea de către soldaţi, cu care prilej a spus gâdelui: „Trebuia să execuţi ordinul meu cu sabia” 15. În acelaşi timp, tot din porunca sa a fost ucis şi Patruinus, în faţa templului divinului Pius, şi cadavrele lor au fost târâte prin piaţă fără vreun respect pentru omenie. De asemenea, a suprimat pe Papinianus fiul, care cu trei zile în urmă, în calitate de cvestor, organizase jocuri somptuoase. În aceleaşi zile au fost ucişi nenumăraţi dintre cei ce fuseseră de partea fratelui său, căzând victime şi liberţii pe care-i avusese Geta în serviciu. Au avut loc ucideri în orice loc, chiar şi în băi, unui au fost ucişi pe când se găseau la masă, între aceştia numărându-se şi Sammonicus Serenus18, de la care au rămas multe cărţi de ştiinţă. Chilo, prefect a doua oară şi consul, şi-a primejduit viaţa pentru simplul motiv că îndemnase pe fraţi la înţelegere. Astfel a fost ridicat de gărzile oraşului, dezbrăcat de haina senatorială şi târât cu picioarele goale; Antoninus însă, de data aceasta, a reprimat furia zeloşilor. Totuşi a făcut multe victime în oraş după aceea, în toate părţile fiind ridicaţi şi ucişi de către soldaţi atâţia oameni, ca şi cum era vorba de pedepsirea unor răzvrătiţi. A ucis pe Helvius Pertinax, ales consul, numai pentru faptul că era fiul împăratului şi n-a încetat de a ucide, sub diverse motive, pe cei ce fuseseră prietenii fratelui său. Adesea a adresat cu trufie invective împotriva senatului şi a poporului, prin edicte publice sau prin cuvântări rostite, arătând că va ajunge un al doilea Sylla.

5 După aceste fapte, s-a dus în Gallia şi, îndată ce a ajuns acolo, a ucis pe proconsulul Galliei Narbonense17. Toţi cei ce conduceau Gallia s-au tulburat şi el şi-a atras

ura lor prin tirania sa, deşi uneori îşi ascundea cruzimea din fire sub aparenţa bunătăţii. După ce a săvârşit multe fărădelegi contra oamenilor şi contra dreptului oraşelor, căzând grav bolnav, a fost crud chiar cu cei ce-l îngrijeau. Însănătoşindu-se, a plecat în orient, dar şi-a schimbat itinerariul şi s-a oprit în Dacia. În regiunea Rhaetiei a ucis mulţi barbari şi a făcut multe daruri soldaţilor, pe care-i îmbărbăta ca şi cum ar fi fost soldaţii lui Sylla. N-a îngăduit să fie numit cu nume de zei cum făcuse Commodus, deşi era numit Hercule pentru bravura de a fi ucis un leu şi alte fiare. Fiindcă supusese pe germani, s-a numit Germanicus, afirmând, fie în glumă, fie în serios, ca un prost şi un nebun, că dacă ar fi învins pe lucani, ar trebui să fie numit Lucanicus18.

În timpul său au fost condamnaţi cei ce urinau în locurile unde se găseau expuse statuile şi pertretele împăratului 19, cei ce le luau coroanele de la statui şi portrete pentru a pune altele în loc, ca şi cei ce purtau atârnate pe gât amulete contra frigurilor care vin la 2 şi la 3 zile. A străbătut Tracia cu prefectul pretoriului şi, pe când trecea spre Asia, s-a rupt antena corăbiei.

ameninţându-l primejdia naufragiului, astfel încât a trebuit să coboare cu garda într-o barcă, din care a fost primit într-o corabie cu trei rânduri de vâsle de către prefectul flotei, scăpând astfel de pericol. Vina adesea mistreţi, a răpus chiar un leu şi, prin scrisori trimise la prieteni, se lăuda că a ajuns la vitejia lui Hercule.

6 Îndreptându-se cu război împotriva armelor şi părţilor, l-a făcut conducător al războiului pe un general care se potrivea cu el în caracter. De aici s-a dus în Alexandria, unde a convocat poporul într-un gimnaziu şi i-a făcut mustrări. Apoi a ordonat să fie înrolaţi în armată cei apţi pentru aceasta, dar după ce i-a înrolat i-a omorât, după exemplul lui Ptolomaeus Evergetul, al VIII-lea cu acest nume. Pe lângă acestea, dând soldaţilor semnalul să-

şi omoare gazdele, a făcut un mare măcel la Alexandria20. Trecând prin ţinuturile cadusienilor21 şi babilonienilor, s-a ciocnit într-o luptă de învălmăşeală cu satrapii părţilor, împotriva cărora a trimis chiar fiare sălbatice, după care ciocnire a trimis scrisori către senat ca şi după o victorie şi a fost numit Parthicus; căci numele de Germanicus22 îl dobândise pe când tatăl său era în viaţă. Apoi voind să facă din nou război părţilor, a iernat la Edessa, de unde a venit la Carrae pentru a se închina zeului Lunus. Dar în ziua de aniversare a naşterii sale, la 8 înainte de idele lui aprilie, în timpul sărbătorilor Megalense23, când se dusese pentru o nevoie naturală, a fost ucis de oamenii puşi la pândă de către prefectul pretoriului, Macrinus, care după aceea a ocupat domnia. Complici la asasinat au fost Nemesianus şi fratele acestuia Apollinaris, precum şi Triccianus, prefect al legiunii a doua partice şi comandant al cavaleriei auxiliare. De asemenea au ştiut de complot M'teius Agrippa, comandantul flotei, şi mulţi alţi ofiţeri instigaţi de Martialis.

7 A fost ucis <Caracallus> pe drumul între Carrae şi Edessa, când se coborâse de pe cal pentru o mică trebuinţă personală. Cum în garda sa pătrunseseră mulţi conspiratori la asasinat, îngrijitorul calului, pe când îl ridica în şa, l-a străpuns în coastă cu un pumnal, toţi strigând că Martialis a săvârşit asasinatu124. Şi pentru că a fost vorba şi despre zeul Lunus, trebuie să se ştie ceea ce toţi învăţaţii au afirmat, şi ceea ce cred şi acum locuitorii din Carrae, anume că cel ce socoteşte că luna e de sex feminin, şi o numeşte cu un cuvânt de genul feminin, întotdeauna este condus de femei, pe când cel ce-i dă nume masculin şi o crede zeu, acela îşi domină soţia şi nu cade în cursele întinse de femei. De aceea grecii şi egiptenii, deşi numesc luna cu un nume feminin, ca şi cum ar fi o zeiţă, ei totuşi în ritualul religios o numesc zeu, cu numele la masculin25.

8 Ştim că despre moartea lui Papinianus au scris mulţi, în diferite feluri; în faţa acestei situaţii, socotesc că e mai bine să expun diferitele versiuni, decât să trec sub tăcere uciderea unui bărbat atât de mare. Se spune că Papinianus a fost foarte bun prieten cu împăratul Severus, după unii chiar rudă prin a doua soţie a împăratului, care i-a dat în grijă pe cei doi fii ai săi, şi că de aceea el s-a străduit să-i menţină în bună înţelegere pe cei doi fraţi, căutând să-l împiedice pe Bassianus de la crimă, când acesta se plângea că propriul său frate îi este duşman de moarte, fiind din această pricină ucis împreună cu partizanii lui Geta, nu numai cu permisiunea, ci şi din îndemnul lui An toninus. Alţii spun că Bassianus, după ce şi-a ucis fratele, a cerut lui Papinianus să-i uşureze crima în faţa poporului făcându-i apologia, cerere la care el a răspuns că e mai greu a scuza un paricid, decât a-l înfăptui. Există şi versiunea, că n-a vrut să-i scrie o cuvântare în care să spună invective împotriva lui Geta, ca motivele de asasinat să pară mai întemeiate, şi că el a refuzat, spunând că una este a săvârşi un paricid şi alta a acuza pe un nevinovat ucis. Dar această versiune nu pare verosimilă; căci un prefect nu putea avea sarcina de a compune cuvântări pentru împărat şi se ştie că el a fost ucis ca partizan al lui Geta26. Se povesteşte că Papinianus, când a fost ridicat de soldaţi şi dus la palat pentru a fi ucis, ar fi făcut o prevestire, spunând că va fi un nemernic cel ce va veni în locul său, dacă nu va răzbuna prefectura lovită cu atâta cruzime. Şi aceasta s-a izbândit; căci pe Antoninus l-a ucis Macrinus, cum am arătat mai sus. Acesta din urmă a fost făcut în tabără împărat împreună cu fiul său, Diadumenus, pe care l-a numit Antoninus, pentru că Antoninus a fost mult regretat de pretorieni.

9 Bassianus a trăit 43 ani şi a domnit 6 ani27. I s-au făcut funeralii publice. A lăsat un fiu, care s-a numit după aceea Marcus Antoninus Heliogabalus28. Astfel, numele

Antoninilor intrase în tradiţie şi nu mai putea fi scos din inimile oamenilor, cum în inimile tuturor rămăsese numele lui Augustus.

A avut un caracter rău, de o cruzime mai mare decât a tatălui său. Plăcându-i mâncarea şi băutura, urât de ai săi şi de toată armata, excepţie fă când pretorienii; nu era nimic asemănător între cei doi fraţi29.

Între realizările sale a lăsat la Roma băile monumentale care-i poartă numele cu o sală înzestrată cu cabinete, cum după spusele arhitecţilor, nu se poate face alta asemenea30. Căci se spune că bolta de deasupra care acoperea toată clădirea era din aramă sau cupru, şi că interiorul era atât de spaţios, încât inginerii constructori refuză să creadă că a fost posibilă o astfel de construcţie. A lăsat şi un portic, cu numele tatălui său, ale cărui fapte, triumfuri şi războaie erau reprezentate pe acest portic. A primit numele de Caracallus, de la îmbrăcămintea pe care o dăduse poporului, lungă până la călcâie, cum nu mai fusese înainte31. Şi astăzi se numesc antoniane asemenea caracale folosite mai ales de plebea romană. A construit şi o nouă stradă, care duce la termele lui numite antonine, cum n-ai putea găsi nicăieri o stradă mai frumoasă. A adus la Roma cultul lui Isis şi i-a făcut pretutindeni acestei zeiţe temple măreţe, celebrându-i sărbătorile cu mai mult respect decât erau celebrate înainte. Mi se pare de mirare cum se poate spune că el a adus pentru prima dată la Roma cultul lui Isis, când Antoninus Commodus l-a celebrat mai înainte, aducând şi pe Anubis şi hotărându-i şi sărbători. Aşadar el n-a introdus primul acest cult, ci doar i-a dat poate mai multă strălucire.

Corpul lui a fost dus în mormântul Antoninilor, pentru ca să-i primească rămăşiţele clădirea care-i unea prin nume.

10 Este interesant de ştiut cum a luat, precum se spune, de soţie pe Iulia, mama şa vitregă32. Aceasta fiind

foarte frumoasă şi lăsându-şi odată, ca din neglijenţă, o mare parte a corpului goală, se zice că Antoninus, când a văzut-o, ar fi zis: „Aş vrea, dacă ar fi permis”, iar ea ar fi răspuns: „Dacă-ţi place, îţi este permis; oare nu ştii că eşti împărat şi că dai legi, nu primeşti?” La auzul acestor cuvinte, tulburat, a ajuns să săvârşească nelegiuirea şi a făcut căsătoria pe care ar fi trebuit singur să şi-o interzică, dacă ar fi ştiut într-adevăr să dea legi. Căci a luat ca soţie pe mama sa (care nu trebuia să aibă pentru el alt nume), şi a unit paricidul cu incestul, luând în căsătorie pe aceea pe al cărui fiu îl ucisese. Nu este în afară de subiect să mai adăugăm încă ceva care s-a spus împotriva lui; întrucât îşi luase numele de Germanicus. Parthicus, Arabicus şi Alamannicus, (fiindcă învinsese populaţia alamannilor) 33, Helvius Pertinax, fiul lui Pertinax, se zice că a spus în glumă: „adaugă, dacă vrei şi pe cel de Geticus Maximus”, căci îşi ucisese pe fratele său Geta, şi goţii erau numiţi şi geţi, pe care el, când s-a dus în orient, i-a învins prin lupte de învălmăşeală.

s-a născut primul şi începuse mai înainte să domnească, acela să-şi aibă mai înainte biografia. Pe vremea când Bassianus a fost numit de armată Augustus, fiindcă tatăl său fiind bolnav de picioare părea că nu mai poate guverna imperiul, se spune că Severus, după ce a domolit sufletele soldaţilor şi pe ale tribunilor, ar fi dorit să-l ucidă şi pe el, dacă nu s-ar fi opus prefecţii săi, oameni cu tact. Alţii, dimpotrivă, afirmă că prefecţii ar fi voit aceasta, dar Severus n-a voit, ca să nu capete severitatea lui numele de cruzime şi, fiindcă făptaşi ai crimei34 au fost soldaţii, tânărul de o prostească temeritate să nu-şi ispăşească vina printr-o pedeapsă atât de grea, încât să pară ucis de tatăl său. Totuşi acesta, cel mai crud dintre toţi şi, ca să spunem pe scurt, paricid şi incestuos, duşman al tatălui al mamei şi al fratelui său, a fost ridicat între zei de către ucigaşul său Macrinus, din teama de soldaţi şi mai

ales de pretorieni. Are un templu, are preoţi, are soldaţi antoniani, el, care a răpit Faustinei templul şi numele divin, acel templu pe care i-l ridicase soţul ei la poalele munţilor Taurus, unde după aceea Heliogabalus Antoninus, fiul lui Bassianus, a făcut un templu consacrat sieşi, sau lui Jupiter Sirianul, sau soarelui, nu se ştie precis cui.

ANTONINUS GETA de Aelius Sparţianus

1 Ştiu, Constantine Auguste, că mulţi, ca şi clemenţa ta, îşi pot pune întrebarea de ce scriu şi despre Antoninus Geta. Înainte de a vorbi despre viaţa şi moartea lui, voi arăta de ce tatăl său Severus i-a dat şi lui numele de Antoninus; căci nu se pot spune multe lucruri despre viaţa celui ce a fost suprimat înainte de a deţine domnia împreună cu fratele său. Septimius Severus, consultând odată oracolul şi cerând să i se indice de cine va fi urmat după moarte, în somn a visat că îi va urma un Antoninus, din care pricină îndată s-a dus la armată şi l-a numit pe Bassianus fiul său mai mare, Marcus Aurelius Antoninus. După ce a făcut aceasta, din sentimente paterne, sau, după cum spun unii, îndemnat de soţia sa Iulia, căreia-i împărtăşise visul, ca să nu-i închidă fiului său mai mic calea spre domnie, a poruncit să fie numit şi Geta, fiul său mai mic, Antoninus. Astfel l-a numit întotdeauna în scrisorile sale către prieteni cărora, când era departe de copiii săi, le scria: „Transmiteţi sănătate Antoninilor, fiii şi succesorii mei”. Dar n-a valorat nimic măsura de prevedere a tatălui, fiindcă i-a urmat ca succesor numai cel ce primise primul numele de Antoninus.[139]

faţă de Marcus, pe care-l numea întotdeauna tatăl

---

139 Acestea erau de spus despre numele de Antoninus. Numele de Geta însă i s-a dat fie de la numele unchiului după tată, fie de la al bunicului după tată, despre viaţa şi obiceiurile căruia dă referinţe destul de bogate Marius Maximus în primul septenar al biografiei lui Severus. A fost numit Antoninus Geta însă pentru motivul că Severus a avut în gînd ca toţi principii de aici încolo să se numească şi Antonini, aşa cum fuseseră numiţi Auguşti, şi aceasta din dragoste

sau fratele său1, şi pe a cărui cultură filosofică şi literară a imitat-o întotdeauna. Unii spun că n-a acordat atâta cinste numelui lui Antoninus pentru Marcus, pentru că Marcus avusese acest nume prin adopţiune, ci pentru cel ce a fost supranumit Pius, adică pentru succesorul lui Hadrianus, pentru că el alesese pe Severus ca avocat al fiscului, scoţându-l din practica baroului, şi, după autoritatea primelor trepte sau onoruri date de către Antoninus, îi deschisese calea spre ascensiuni atât de mari. De altfel, pentru alegerea numelui nimeni nu i se părea un împărat mai fericit decât acel principe al cărui nume propriu fusese de acum purtat de patru principi.

Despre acest lucru Severus, care cunoştea zodia fiului său, căci era foarte priceput în cunoaşterea zodiilor, ca cei mai mulţi dintre africani, se zice că a spus: „Mi se pare de mirare, dragă Iuvenalis, că Geta al meu are să devină zeu, căci nu văd nimic din domnie în zedia lui”. Iuvenalis era prefectul pretoriului, iar Severus nu s-a înşelat. Căci Bassianus, ucizându-şi fratele şi temându-se să nu dea impresia de tiran din cauza paricidului, când a auzit că i se poate uşura crima, dacă-l numeşte pe fratele său zeu, se zice că a spus: „Să fie şi zeu, numai să nu fie viu”. Astfel, l-a ridicat în rangul zeilor şi de aici, deşi paricid, opinia publică i-a devenit ceva mai favorabilă.

3 Geta s-a născut la Mediolanum, deşi alţii indică alt loc de naştere, pe vremea consulilor Severus şi Vitellius, la 6 înainte de calendele lui iunie*, având ca mamă pe Iulia, pe care Severus o luase în căsătorie, pentru că aflase că zodia ei a destinat-o să fie soţie de rege, pe când el era simplu particular, dar ocupa un loc foarte înalt în republică. În momentul când s-a născut Geta, s-a anunţat că o găină din curtea palatului a făcut un ou de culoare purpurie. Acest ou a fost adus în palat şi Bassianus, care era încă mic, luându-l în mână, l-a trântit de pământ şi l-a spart. Iulia se spune că a zis atunci în glumă: „Paricid

blestemat, ţi-ai ucis fratele”. Aceste cuvinte, spuse în glumă, Severus le-a luat mai în serios decât toţi cei prezenţi, iar din cele întâmplate mai târziu s-au dovedit a fi de inspiraţie divină. Au fost şi alte prevestiri: în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră când s-a născut Geta, în turma unui oarecare Antoninus, om din popor, s-a născut un miel care avea o pată purpurie în frunte. Fiindcă acesta auzise de la haruspice că după Severus va domni un Antoninus şi credea că prevestirea îl priveşte pe el, temându-se ca nu cumva astfel de arătare să-i aducă vreun rău, a sacrificat mielul. Astfel şi acesta a fost un semn prevestitor al uciderii lui Geta de către Antoninus, cum s-a văzut după aceea destul de clar. Iată şi un alt fapt care s-a petrecut, ca o anticipare a omorului de mai târziu; la o serbare a zilei de naştere a lui Geta, pe când era copil, s-a întâmplat ca animalul de jertfă să fie înjunghiat de un sacrificator cu numele de Antoninus. Acest fapt atunci n-a produs nedumerire şi a trecut neobservat, dar după aceea a căpătat înţeles.

sprijineau pe cruzimea fără margini a fratelui său Bassianus, care-i susţinea şi spunea, mai în glumă, mai în serios, că toţi care sunt din alte partide trebuie ucişi cu copiii lor cu tot. Se zice că Geta i-a spus atunci lui Bassianus: „Tu, care nu cruţi pe nimeni, poţi să-ţi ucizi şi fratele”. Aceste cuvinte atunci au trecut neobservate, dar mai târziu au fost privite ca o presimţire3.

5 A iubit cu stăruinţă operele vechilor scriitori şi ţinea seamă de sfaturile tatălui său. Fratele îl ura continuu, dar mama îl iubea mai mult pe el decât pe fratele lui4. Era puţin bâlbâit, dar avea voce frumoasă. Îi plăceau atât de mult hainele strălucitoare, încât tatăl său îl lua: n râs pentru aceasta. Dacă primea ceva de la părinţi, nu dădea nimănui nimic, ci cheltuia totul pentru a avea o ţinută elegantă5. După războiul cu părţii, când tatăl său avea o situaţie înfloritoare, şi plină de glorie, Bassianus a

fost numit asociat la domnie, iar Geta a primit şi el, după cum spun unii, numele de Caesar şi de Antoninus. Îi plăcea să pună întrebări profesorilor de gramatică, cerându-le să spună ce sunete emit animalele în limbajul lor, când spunem de pildă: mieii behăie, purceii guiţă, porumbeii guguie (porcii grohăie) urşii mormăie, leii rag, leoparzii mârâie, elefanţii ţipă, broaştele orăcăie, caii nechează, asinii zbiară, taurii mugesc, şi sprijinea aceste expresii pe mărturia celor vechi. Îi erau foarte apropiate cărţile pe care Serenus Samonicus le scrisese cu dedicaţie către Antoninus. Avea şi acest obicei să dea la ospeţe, mai ales la prânzuri mâncăruri al căror nume începea cu aceeaşi literă şi sclavii ştiau aceasta. Astfel era, de exemplu, o masă cu mâncăruri începând cu a: anser (gâscă), apruna (carne de porc mistreţ), anas (raţă) sau cu p: pullus (pui de găină), perdix (prepeliţă), pavus (păun), porcellus (purcel), piscis (peşte), perna (pulpă) şi alte feluri de mâncăruri care începeau cu aceeaşi literă; de asemenea fasianus (fazan), farrata (făinoase), ficus (smochină) şi altele la fel. În tinereţe prin astfel de lucruri devenea plăcut.

6 Când a fost ucis, o parte dintre soldaţi, care nu fuseseră corupţi, n-au acceptat cu uşurinţă paricidul, toţi spunând că au promis credinţă ambilor copii şi că trebuie s-o respecte pentru amândoi. Au stat mult timp cu porţile închise, fără să primească pe împărat înăuntru. În sfârşit, Bassianus n-a putut să se întoarcă la Roma decât afişând plângeri împotriva lui Geta şi liniştind spiritele soldaţilor prin sume mari de bani pe care li le-a dat. După el a fost ucis şi Papinianus şi mulţi alţii, care fie căutaseră să contribuie la înţelegerea dintre cei doi fraţi, fie fuseseră de partea lui Geta, astfel încât bărbaţi din ambele ordine sociale au fost străpunşi cu pumnalul şi în băi, şi la masă, şi în public. Însuşi Papinianus a fost decapitat cu securea, Bassianus obiectând doar că execuţia nu s-a făcut cu sabia. S-a ajuns până la răscoala soldaţilor din oraş, pe care

Bassianus i-a potolit prin măsuri drastice, pe un tribun al lor ucizându-l, după cum spun unii, sau exilându-l, după cum spun alţii. El însuşi s-a temut atât de mult, încât a intrat în senat având platoşa sub laticlavă şi în felul acesta a prezentat darea de seamă asupra activităţii sale şi asupra uciderii lui Geta. Se spune că odată, când pretorul felicita pe împărat şi-i spunea titlurile „Sarmaticus Maximus şi Parthicus Maxim us", Helvius Pertinax, fiul lui Pertinax, a intervenit zicând: „Adaugă şi Geticus Maximus" în loc să spună „Gothicus" 8, intervenţie care a pătruns în adâncul inimii lui Bassianus, cum a dovedit după aceea prin uciderea lui Pertinax, şi nu numai a lui Pertinax, ci şi a altora, cum am spus mai sus, în toate părţile şi pe nedrept. Pe Helvius îl suspecta şi că ar aspira la domnie, fiindcă era fiul împăratului Pertinax şi fiindcă era iubit de toţi, situaţie care era foarte primejdioasă pentru un simplu particular.

şi împodobit de Severus din timpul vieţii. Bassianus a voit să ucidă şi pe mama lui Geta şi mama sa vitregă, pentru că-şi plângea fiul, şi pe femeile pe care le-a găsit plângând după ce s-a întors de la senat. Antoninus era atât de lipsit de umanitate, încât vorbea afectuos mai ales cu cei pe care-i hărăzea morţii; de aceea era temută mai mult mângâierea, decât supărarea lui. Ceea ce a constituit un lucru de mirare pentru toţi a fost faptul că plângea moartea lui Geta ori de câte ori se pomenea de moartea acestuia, ori de câte ori îi auzea numele, ori de câte ori îi vedea chipul sau statuia. Antoninus Bassianus a avut un caracter atât de contradictoriu şi atât de setos de sânge, încât ucidea când pe partizanii, când pe duşmanii lui Geta, după cura se întâmpla. Mai mult de aceea era Geta regretat.

OPILIUS MACRINUS de Iulius Capitolinus

1 Biografiile acelor principi, sau tirani, sau Caesari1, care n-au domnit multă vreme, sunt învăluite în întuneric, pentru că nici despre viaţa lor particulară nu sunt multe

lucruri demne de spus, care nu s-ar şti, dacă ei n-ar fi aspirat la domnie, şi nici despre domnia lor nu se pot spune multe, fiindcă n-au deţinut-o multă vreme. Totuşi, vom da la lumină cele scoase din diverse lucrări istorice şi pe care le vom socoti că merită să fie amintite. Nu e nimeni care în viaţa sa să nu fi făcut zilnic câte ceva. Dar datoria celui ce scrie despre viaţa altora este să consemneze ceea ce e vrednic de a fi cunoscut. Iunius Cordus s-a străduit să dea la iveală biografiile împăraţilor pe care-i vedea că sunt mai necunoscuţi; dar mare lucru n-a făcut, căci a găsit lucruri puţine şi neinteresante de amintit, propunându-şi să se ocupe cu amănunte de minimă importanţă, ca şi cum ar fi necesar să se ştie despre Traian, sau despre Pius, sau despre Marcus, de câte ori au ieşit din palat, cât de variate le-au fost felurile de mâncare servite, când şi-au schimbat îmbrăcămintea, pe cine şi când au promovat în slujbe. Pentru că a urmărit să spună totul, cărţile sale sunt pline de istorioare fanteziste, deşi în asemenea scrieri sau niciunul din amănuntele de felul acesta nu trebuia să-şi găsească locul, sau foarte puţine, şi numai în măsura în care ele pot dezvălui caractere, însuşiri demne de a fi ştiute... dar şi atunci parţial, ca din ele să se deducă restul[140].

deşi-l urau toţi oamenii, fie civili, x le soldaţi. Plecând îndată în război cu părţii, n-au mai avut soldaţii timpul să-l judece, nici criticile publice îndreptate împotriva lui posibilitatea să se răspândească.

Senatul l-a primit cu plăcere ca împărat, din ura faţă de Antoninus Bassianus, fiindcă în senat toţi spuneau într-un singur glas: „Oricare altul decât un paricid, oricare altul decât un incestuos, oricare altul decât un ticălos, oricare altul decât un asasin al senatului şi al poporului”.

Şi poate părea de mirare tuturor de ce Macrinus a voit ca fiul său Diadumenus să se numească Antoninus,

140 Aşadar, după ce Antoninus Bassianus a fost ucis,

când se spune că el a fost autorul morţii unui Antoninus4.

3 Voi relata despre el ceea ce este scris în anale. La Carthagina, preoteasa zeiţei Caelestis[141] care inspirată de zei spune adevărul, sub domnia lui Antoninus Pius, întrebată de proconsul, cum se obişnuia, despre viitorul situaţiei politice generale şi al imperiului, ea, când a ajuns să vorbească despre împăraţi, a cerut ca cineva să numere cu voce tare de câte ori va pronunţa ea numele Antoninus. În uimirea tuturor, ea a pronunţat de opt ori numele de Antoninus Augustus. Toţi au crezut că Antoninus Pius va domni opt ani. Dar el a trecut cu domnia peste acest număr de ani şi s-a înţeles fie atunci, fie mai târziu, că preoteasa a arătat altceva. Anume, dacă sunt număraţi toţi cei ce au avut numele de Antoninus, se constată că au fost atâţi Antonini, câţi indică acest număr. Astfel au fost opt Antonini şi anume: primul a fost Pius, al doilea Marcus, al treilea Verus, al patrulea Com modus, al cincilea Caracallus, al şaselea Geta, al şaptelea Diadumenus şi al optulea Heliogabalus. Căci nu trebuie puşi între Antonini cei doi Gordiani, sau cei care n-au avut decât prenumele de Antoninus, sau cei ce s-au numit Antonius şi nu Antoninus. Astfel şi Severus s-a numit Antoninus şi mulţi alţii, ca Pertinax, Iulianus şi Macrinus. Dar Antoninilor, care au fost adevăraţii succesori ai lui Antoninus, acest nume li se reţine mai mult, ca şi cum ar fi numele lor propriu. Aceasta susţin unii istorici. Alţii spun însă că de aceea Diadumenus a fost numit Antoninus de către tatăl său Macrinus, pentru ca să îndepărteze soldaţilor bănuiala că Antoninus a fost ucis de Macrinus. Sunt şi unii care afirmă că numele acesta era atât de respectat, încât poporul şi soldaţii nu socoteau împărătesc decât numele de Antoninus.

4 S-au spus multe în senat despre Macrinus, când s-a anunţat că Varius Heliogabalus a ajuns împărat, după ce

141 îndată ce a răpit domnia, a asociat la con

senatul chiar numise Caesar pe Alexander5 şi din cele spuse rezultă că el a fost un om vrednic de dispreţ, josnic, dezgustător. Iată despre acesta care au fost cuvintele lui Aurelius Victor, cunoscut şi sub numele de Pinius: „Macrinus, fiu de libert, un om prostituat, ocupat în casa imperială cu slujbe servile, de o fidelitate venală, cu o viaţă josnică sub Commodus, îndepărtat de Severus de la serviciile cele mai mărunte şi exilat în Africa, unde, ca să-şi acopere ruşinea exilului, s-a ocupat cu cititu17, a apărat mici procese, a declamat şi în cele din urmă a fost crainic la spectacole. I s-au dat inele de aur8, fiind sub protecţia libertului său Festus, a ajuns avocat al fiscului sub Verus Antoninus”. Dar aceste afirmaţii sunt puse sub semnul îndoielii, căci alţii dau alte informaţii, pe care nu le vom trece sub tăcere. Anume, cei mai mulţi spun că el a fost luptător gladiator şi că fiind concediat s-a dus în Africa, unde a fost mai întâi agent secret, apoi grefier şi de aici avocat al fiscului, din această slujbă ajungând la situaţii foarte înalte. Apoi, pe când era prefect al pretoriului, îndepărtându-şi colegul şi-a ucis împăratul, pe Antoninus Caracallus, cu atâta dibăcie, încât nu dădea impresia că el l-a ucis. Căci i-a cumpărat grăjdarul cu mari făgăduinţe, făcând să se spună că împăratul a fost ucis de militari, fiindcă nu-i puteau suporta paricidul şi incestule.

daţi-i, din ordinul său, l-au numit Antoninus10. Apoi a trimis corpul lui Antoninus la Roma, pentru a fi depus în mormântul strămoşilor11. A dat prefectului pretoriului, mult timp coleg al său, sarcina de a se îngriji de darurile pentru popor şi mai ales de a în mormânta onorabil pe Antoninus cu funeralii imperiale, ştiind că Antoninus a fost foarte iubit de mulţime, pentru că dăduse poporului îmbrăcăminte şi alimente. Se mai adaugă şi faptul că se temea de răscoala armatei, ca nu cumva aceasta intervenind să-i împiedice domnia pe care o răpise, dar pe care căuta să se creadă că a primit-o fără voie, cum sunt

unii oameni, care spun că au fost constrânşi să primească ceea ce au răpit prin crime. Se temea de asemenea să nu dorească şi colegul său domnia12, căci despre acesta toţi credeau că, dacă o singură unitate l-ar cere ca împărat, el n-ar refuza şi toţi l-ar accepta cu entuziasm, pentru că-l urau pe Macrinus unii pentru viaţa-i vrednică de dispreţ, alţii pentru obârşia lui obscură, în comparaţie cu aceea a împăraţilor anteriori, care fuseseră toţi din familii nobile. Şi-a luat pe lângă aceasta şi numele de Severus, deşi n-avea cu acesta nicio legătură de rudenie. De aici vorbele de duh: „Este, Macrinus Severus cum e Diadumenus Antoninus". Totuşi, pentru a înăbuşi mişcarea armatei, a dat legionarilor şi pretorienilor soldă mai mare decât cea obişnuită, căutând să-şi acopere crima de a fi ucis pe împărat. Şi celui care nu-i putea folosi nevinovăţia, i-a fost de folos, ca de obicei, banul; căci astfel s-a menţinut câtva timp în domnie omul tuturor viţiilor13.

A trimis senatului scrisori în legătură cu moartea lui Antoninus, numindu-l pe acesta divinul, scuzându-se şi jurând că nu ştia de moartea lui. Astfel, la crima sa, după obiceiul oamenilor pierduţi, a adăugat scriind senatului şi acest sperjur, fapte cu care se cădea să-şi înceapă domnia un om ticălos.

6 Este interesant de ştiut ce cuvântare de dezvinovăţire a ţinut, ca să se cunoască neruşinarea acestui om şi sacrilegiul prin care şi-a început domnia-i odioasă. Iată părţile principale din cuvântarea împăraţilor Macrinus şi Diadumenus: „Am fi dorit, senatori, să ne prezentăm în faţa clemenţei voastre, reîntorşi în triumf, cu Antoninus al nostru sănătos. Numai astfel am fi fost toţi fericiţi, trăind într-un imperiu înfloritor sub acel principe, pe care ni l-au dat zeii pe scaunul Antoninilor. Dar fiindcă nu s-a putut întâmpla aceasta din cauza răscoalei militare, amintim mai întâi ce a făcut armata în legătură cu noi şi apoi, ceea ce constituie prima noastră datorie, decernăm

onorurile divine bărbatului căruia i-am jurat credinţă. Armata a socotit că nimeni nu este un răzbunător mai demn al morţii lui Bassianus, decât prefectul său, căruia îi încredinţase sarcina de a pedepsi pe răzvrătiţi, dacă i-ar fi putut prinde când era încă în viaţă”. Iar mai jos: „Mi-au încredinţat domnia pe care am primit-o pentru moment senatori, dar pe care o voi duce mai departe, dacă veţi hotărî şi voi ceea ce au hotărât soldaţii, cărora le-am plătit solda şi le-am dat ordine ca împărat”. Şi mai jos: „Fiului meu, Diadumenus, pe care-l cunoaşteţi, armata i-a dăruit demnitatea imperială şi numele de Antoninus numindu-l astfel, ca să fie onorat mai întâi cu numele şi după aceea cu onoarea domniei. Cerem ca şi voi, senatori, să aprobaţi aceasta prin bune urări, ca să nu fiţi lipsiţi de numele Antoninilor, pe care-l iubiţi atât”. De asemenea mai jos: „Armata a decretat lui Antoninus onoruri divine; îi decretăm şi noi şi vă rugăm să-i decretaţi şi voi, senatori, deşi am putea să ordonăm după dreptul împărătesc să i se ridice două statui ecvestre, două pedestre în uniformă militară şi două şezând, în haine civile, şi de asemenea lui Severus, în ţinută triumfală. Voi, senatori, veţi lua măsuri să se facă acestea toate din dorinţa noastră arzătoare de a cinsti cu pietate pe înaintaşi” 14.

7 La citirea acestei scrisori în senat, contrar aşteptării tuturor, senatorii au primit cu bucurie ştirea morţii lui Antoninus. Sperând că Opilius Macrinus se va îngriji de libertăţile cetăţeneşti, l-au ales mai întâi între nobili, fiindcă era un om fără strămoşi cunoscuţi şi până de curând un simplu intendent particular. Fusese secretar pontifical, în rândul celor numiţi azi preoţi minori; senatul l-a numit cel mai mare preot, decretându-i şi numele de Pius. Totuşi, când a fost citită scrisoarea, a urmat o lungă tăcere, fiindcă nimeni n-a crezut ce se spunea despre moartea lui Antoninus. Dar după ce s-a ştiut sigur că el l-a ucis, senatul a proferat împotriva lui cuvinte ca împotriva

unui fost tiran. Totuşi a încredinţat lui Macrinus puterea proconsulară şi pe cea de tribun15. Ca să îndepărteze bănuiala că el ar fi ucis pe Antoninus, după ce şi-a dat numele de Fericitul, l-a numit pe fiul său Diadumenus cu numele de Antoninus. Numele acesta l-a primit după aceea şi Varius Heliogabalus, care se dădea drept fiul lui Bassianus, dar care era în realitate un om demn de tot dispreţul, fiu al unei prostituate. Există nişte versuri ale unui poet, în care se arată că numele de Antoninus, avut întâi de Pius, încetul cu încetul, prin Antoninii următori, a ajuns la ultima treaptă de degradare. Într-adevăr, se pare că numai Marcus, prin corectitudinea vieţii sale, a cinstit acest nume, pe când Verus l-a coborât, iar Commodus i-a pângărit respectul şi sfinţenia. Dar ce se poate spune mai departe despre Caracallus Antoninus, ce se poate spune despre acesta despre care scriem? ce, în sfârşit, despre Heliogabalus, ultimul dintre Antonini, a cărui viaţă de cea mai mare josnicie a rămas de pomină?

8 Revenind la Macrinus, de îndată ce a fost numit împărat, a plecat cu mare pregătire la război împotriva părţilor, dorind să şteargă printr-o mare victorie ruşinea neamului său şi infamiile vieţii de mai înainte. Dar în lupta angajată cu părţii, legiunile l-au părăsit şi au trecut de partea lui Varius Heliogabalus, iar el a fost ucis, după ce domnise mai mult de un an16.

În acel război, dus înainte de Antoninus împotriva lui Artabane care dădea atacuri puternice pentru a răzbuna moartea concetăţenilor săi, deşi cu forţe inferioare, la început Macrinus a luptat cu îndârjire; dar după aceea a trimis soli să ceară pace, pe care partul a acordat-o cu plăcere, după ce Antoninus fusese ucis17. De aici s-a dus la Antiochia, unde s-a dedat desfidului, oferind armatei o cauză dreaptă de a-l ucide şi de a urma pe cel ce se dădea drept fiul lui Bassianus, adică pe Heliogabalus Bassianus Varius, care după aceea a fost numit Bassianus şi

Antoninus.

9 Era o femeie Maesa 1S, sau Varia, din oraşul Emisena, soră a Iuliei soţia lui Severus Pertinax Afer. După moartea lui Antoninus Bassianus aceasta fusese alungată din casa imperială, datorită trufiei lui Macrinus, care totuşi îi lăsase toată averea strânsă vreme îndelungată. Ea avea două fete, pe Symiamira şi pe Mamaea, cea mai mare dintre ele având ca fiu pe Heliogabalus. În limba feniciană, Heliogabalus înseamnă soare. Prin frumuseţea, statura şi slujba sacerdotală Heliogabalus atrăgea atenţia şi era cunoscut de toţi oamenii care veneau la templu, mai ales de militari. Maesa sau Varia le-a spus că Bassianus este fiul lui Antoninus, ceea ce încetul cu încetul s-a întipărit în mintea tuturor soldaţilor. Pe lângă acestea, Maesa însăşi era foarte bogată (de aceea şi Heliogabalus era foarte risipitor). Prin promisiunile făcute de aceasta soldaţilor, legiunile s-au depărtat de Macrinus, şi luând-o în timpul nopţii cu toţi ai săi în oraş nepotul ei a primit numele de Antoninus împreună cu insignele imperiale 19.

lianus cu legiunile să-i asedieze. Dar când soldaţilor li s-a arătat Antoninus, toţi, schimbându-şi ca prin minune sentimentele, au ucis pe prefectul Iulianus şi au trecut de partea lui Antoninus. Apoi, cu aceste legiuni şi cu o parte din armata sa, Antoninus a venit contra lui Macrinus, care l-a întâmpinat în grabă. Dându-se lupta, Macrinus a fost înfrânt prin trădarea soldaţilor, datorită dragostei lor pentru Antoninus. Macrinus, fugind cu puţinii care l-au însoţit şi cu fiul său, a fost ucis într-un sat din Bithynia, împreună cu Diadumenus, iar capul i-a fost tăiat şi adus lui Antoninus. Pe lângă acestea, trebuie subliniat că Diadumenus, despre care mulţi au scris că a avut participare egală la domnie cu tatăl său, deşi se spune că a primit titlul de Caesar, nu pe cel de Augustus, a fost ucis şi el, domnia servindu-i doar ca să-l răpună soldaţii. Căci altceva nu se găseşte nimic demn de spus din viaţa

acestuia, în afară de faptul că i-a fost adăugat, ca unui copil nelegitim, numele Antoninilor20.[142]

Aceste versuri, scrise în latineşte, au fost puse de nu ştiu cine în for, lângă cele aflate, în greceşte. Se spune că Macrinus aflând de ele a răspuns cu aceste versuri:

Dacă destinele ar fi produs un poet grec Aţa cum a fost ăst nemernic21 latin N-ar cunoaşte nimic poporul, nimic senatul şi nici nu mi-ar fi scris un neguţător de sclavi poezii proaste

Macrinus a crezut că a dat un răspuns grozav prin aceste versuri cu mult mai proaste decât cele anterioare latineşti; dar nu s-a făcut mai puţin de râs decât acel poet, care făcuse traducerea din greceşte în latineşte.

12 A fost aşadar trufaş şi sângeros, vrând să conducă milităreşte, acuzând disciplina timpurilor anterioare şi lăudându-l numai pe Severus în comparaţie cu ceilalţi împăraţi. Pe soldaţi i-a pus pe cruce, pedepsindu-i întotdeauna ca pe sclavi, şi când se produceau răzvrătiri militare foarte adesea a decimat armata. Uneori însă a centesimat-o, cuvânt inventat de el, spunând că e blând când îi centesima, când adică erau pedepsiţi cu moartea unul dintr-o sută cei ce ar fi meritat să fie pedepsiţi unul

---

142 Macrinus n-a fost totuşi în viaţa sa ca împărat atît de rigid şi de auster, sperînd că se pot uita toate faptele lui de mai înainte, fiindcă însăşi severitatea lui ar fi dat ocazie să fie criticat şi atacat. A voit să-şi ia numele şi de Severus şi de Pertinax, nume care i se părea că exprimă amîndouă asprime de caracter şi, cînd senatul l-a numit Pius şi Felix, a acceptat numele de Felix, dar n-a voit să-l aibă şi pe cel de Pius. De aici se pare că a fost inspirată epigrama nu lipsită de spirit a unui poet grec, pe care o redau tradusă în latineşte.

,,Un histrion destul de bătrin, urît, rău, aspru nedrept şi nelegiuit, doreşte să fie totodată şi Felix Deşi nu vrea să fie pios, ar vrea să fie fericit.

Dar natura refuză, iar raţiunea nu acceptă aceasta.

Căci ar putea să fie şi să pară cineva şi pios şi fericit,
Dar cine este impios este şi nefericit“

din zece, sau unul din douăzeci. Ar fi prea lung şirul dacă s-ar arăta toate actele lui de cruzime; totuşi, voi arăta unul, pe care el nu-l socotea o pedeapsă aspră, dar care este mai groaznic decât toate grozăviile tiranilor. Nişte soldaţi necinstiseră sclava gazdei lor. El, aflând aceasta printr-un frumentar, a poruncit să fie aduşi soldaţii şi i-a interogat asupra faptei săvârşite. Constatând că fapta este adevărată, a ordonat să fie găsiţi imediat doi boi de o mărime neobişnuită şi să fie închişi în pântecele fiecăruia câte un soldat, dar capetele să le fie lăsate afară, ca să poată vorbi împreună. Astfel i-a pedepsit, deşi asemenea pedepse nu fuseseră date nici chiar pentru adultere, fie la strămoşi fie pe vremea lui. A luptat totuşi cu vitejie şi succes contra părţilor, armenilor şi arabilor numiţi evdemoni22. Pe un tribun, care lăsase să fie părăsit un posit de pază, legându-l sub o căruţă de osia roţilor l-a târât tot drumul atât viu cât şi mort. A readus osânda inventată de Mezentius, conform căreia lega pe cei vii de cei morţi, făcându-i să-şi sfârşească zilele odată cu putrezirea cadavrelor. De aceea în circ, când favoarea publicului s-a manifestat pentru Diadumenus, s-a strigat:

Tânăr frumos, căruia păcat că-i este tată Mezentius23

A închis oameni vii înăuntrul pereţilor şi i-a zidit acolo. Pe cei vinovaţi de adulter întotdeauna i-a legat unul de altul şi i-a ars de vii. Pe sclavii fugiţi de la stăpâni şi găsiţi îi trimitea să moară de sabie în circ. Pe delatorii, care nu dovedeau adevărul celor denunţate, îi pedepsea cu moartea, iar dacă-l dovedeau, le dădea bani pentru delaţiune şi-i expunea apoi infamiei.

13 Cunoscător în domeniul dreptului, a hotărât să abroge toate ordonanţele împăraţilor anteriori, pentru ca să guverneze după drept, nu după ordonanţe, spunând că este o nelegiuire să fie considerată lege voinţa lui Commodus a lui Caracallus şi a altor oameni nepricepuţi,

de vreme ce Traian niciodată n-a condus prin edicte personale, pentru ca să nu fie raportate la alte cauze anumite acte de favoare. A fost foarte darnic în distribuiri de grâu, dar foarte econom cu aurul.

În pedepsirea oamenilor curţii a fost atât de fără scrupule, atât de necruţător, atât de aspru, încât sclavii săi nu-i ziceau Macrinus, ci Macellinus24, fiindcă, asemenea unei măcelării, casa îi era plină de sângele sclavilor. Plăcându-i foarte mult mâncarea şi băutura, uneori bea până se îmbăta, dar mai mult în orele de seară. Căci dacă la masa de prânz, chiar ca particular era foarte cumpătat, în schimb la masa de seară făcea excese. Avea la ospeţe scriitori, pentru ca, vorbind despre studii liberale prin forţa lucrurilor să fie mai reţinut.

14 Dar oamenii îşi aminteau de vechea lui situaţie de om de jos când îi vedeau cruzimea de caracter şi nu puteau suporta la domnie pe un om infect; mai ales militarii, care-şi aminteau de atâtea fapte ale lui de mare cruzime şi uneori de mare ticăloşie, făcând o conspiraţie, l-au ucis şi pe el şi pe fiul său Diadumenus supranumit Antoninus, despre care s-a spus că fusese un Antoninus în vis25. De aici există aceste versuri:

„Am văzut în vis, cetăţeni, dacă nu mă înşel şi acest lucru:

Copil, purta numele Antoninilor cel ce s-a născut

Dintr-un tată corupt, dar dintr-o mamă pudică.

De vreme ce ea a avut o sută de amanţi şi a mai vrut o sută însuşi chelul i-a fost întâi amant, şi după aceea soţ.

O fi fost el Pius, sau Marcus, dar Verus28 n-a fost”.

Şi aceste versuri sunt traduse din greceşte în latineşte. În greceşte sunt foarte reuşite, dar în latineşte mi se par traduse de un poet fără talent. Când i-au ajuns la ureche, Macrinus a răspuns prin iambi, despre care se spune că erau foarte bine scrişi, dar care nu se mai găsesc, fiindcă s-au pierdut în învălmăşeala în care el a fost ucis,

când totul i-a fost devastat de soldaţi.

15 Felul morţii, după cum am spus, acesta i-a fost: când armata a trecut de partea lui Antoninus Heliogabalus, el a fugit şi, învins în luptă, a fost ucis într-un târg din Bithynia. Oamenii lui, parte s-au predat, parte au fost ucişi, iar alţii au fost puşi pe fugă. Astfel Heliogabalus a căpătat strălucire fiindcă se părea că a răzbunat moartea tatălui său şi de aceea a ajuns la domnie, pe care a dezonorat-o prin marile lui vicii, prin desfrânare, turpitudine, risipă, trufie, ferocitate, având şi el sortit la fel sfârşitul vieţii.

Acestea ne sunt cunoscute despre Macrinus, unele cu multe variante, aşa cum este istoria oamenilor. Culegându-le din multe izvoare, le-am adresat serenităţii tale, Diocleţiane Auguste, fiindcă te-am văzut dornic de a cunoaşte viaţa vechilor împăraţi.

DIADUMENUS ANTONINUS

de Aelius Lampridius

1 Viaţa tânărului Antoninus Diadumenus1, pe care armata l-a numit împărat împreună cu tatăl său Opilius Macrinus, după uciderea lui Bassianus de către partizanii lui Macrinus, n-are vrednic de amintit decât faptul că el a primit numele de Antoninus şi că i s-au făcut prevestiri ciudate pentru o domnie scurtă, cum s-a şi întâmplat. De îndată ce s-a aflat printre legiuni că Bassianus a fost ucis, o mare tristeţe a cuprins inimile, toţi socotind că, dacă n-au un Antoninus în scaunul imperial, stăpânirea romană va pieri. Macrinus, care de acum era împărat, când i s-a anunţat această situaţie, temându-se ca nu cumva armata să treacă de partea altuia dintre Antonini, căci erau între generali mulţi dintre rudele lui Antoninus Pius, a pregătit îndată o adunare şi l-a numit pe fiul său, pe atunci copil, Antoninus. Iată cuvântarea lui: „Mă vedeţi tovarăşi de arme, pe mine înaintat în vârstă, şi-l vedeţi şi pe Diadumenus, un copil, pe care, dacă vor ajuta zeii, îl veţi avea multă vreme împărat. Înţeleg marele gol din sufletele

voastre prin lipsa numelui de Antoninus. De aceea, socotind că, datorită condiţiei fragile a existenţei umane, nu-mi mai rămâne mult de trăit, numesc, cu încuviinţarea voastră, Antoninus pe acest copil, care va reprezenta mult timp printre vei pe Antoninus”. S-a răspuns prin aceste aclamaţii: „Zeii să te păzească, împărate Macrinus, zeii să te păzească, Antoninus Diadumenus! Toţi urăm viaţă lungă lui Antoninus. Prea bunule şi preamărite Jupiter, ocroteşte viaţa lui Macrinus şi viaţa lui Antoninus. Tu ştii, Jupiter, că Macrinus nu poate fi învins. Tu ştii, Jupiter, că Antoninus nu poate fi învins. Avem pe Antoninus, avem totul. Zeii ne-au dat pe Antoninus. Tânărul Antoninus este vrednic de domnie”.

2 împăratul Macrinus a răspuns: „Primiţi, tovarăşi de arme, câte trei monede de aur pentru domnie şi câte cinci monede de aur pentru numele lui Antoninus, precum şi avansările obişnuite, dar dublate. Facă zeii ca acestea să se petreacă mai des. Vom da însă la fiecare cinci ani ceea ce am hotărât să dăm azi”. După aceasta, însuşi copilul Diadumenus Antoninus ca împărat a zis: „Vă mulţumesc, tovarăşi de arme, pentru domnia şi pentru numele pe care ni le-aţi dat, dacă ne-aţi socotit pe mine şi pe tatăl meu demni de a fi numiţi împăraţi romani, de a ne încredinţa destinele imperiului. Tatăl meu se va îngriji să fie la înălţimea domniei, iar eu mă voi strădui să fiu la înălţimea numelui Antoninilor. Ştiu că am primit numele lui Pius, al lui Marcus şi al lui Verus şi că va fi foarte greu să satisfac cerinţele acestor nume. Totuşi, pentru domnie, pentru nume, tot ceea ce v-a promis tatăl meu vă promit şi eu, dublându-vă onorurile, aşa cum venerabilul meu tată Macrinus aici de faţă v-a promis”.

Scriitorul grec Herodianus2, trecând cu vederea acestea, doar aminteşte că Diadumenus în vârsta copilăriei a fost numit Caesar de către soldaţi şi că a fost ucis împreună cu tatăl său.

Îndată după această adunare, a fost bătută la Antiochia o monedă cu numele de Antoninus Diadumenus, iar moneda ou numele lui Macrinus a fost amânată, aşteptându-se ordinele senatului. A fost trimisă la senat o scrisoare prin care i s-a anunţat numele lui Antoninus. De aceea se spune că senatul a primit cu plăcere noua domnie, deşi alţii socotesc că aceasta s-a datorat urii faţă de Antoninus Caracallus.

Împăratul Macrinus se pregătea să dea poporului în cinstea fiului său Antoninus mantăi de culoare roşie-stacojie, pe care să le numească antoniniane, după cum au fost numite caracale cele date de Bassianus, afirmând că fiului său îi va şedea mai bine numele de Paenuleus, sau Paenulariusă, decât lui Bassianus cel de Caracallus. Printr-un ediot dat în numele lui Antoninus s-au promis poporului daruri de alimente, cum poate arăta edictul însuşi: „Aş vrea, cetăţeni, să fim prezenţi în mijlocul vostru; Antoninus al vostru v-ar face în numele său darurile şi pe lângă aceasta ar alege copii pe care să-i numească Antoniani şi fete pe care să le numească Antoniane[143], pentru a duce mai departe gloria unui nume atât de drag vouă” şi celelalte.

3 După aceasta a poruncit să fie arborate în tabere drapele şi steguleţe antoniane. A făcut din aur şi din argint medalioane cu chipul lui Bassianus şi timp de şapte zile s-au făcut rugăciuni publice pentru numele lui Antoninus.

Era cel mai frumos copil[144], destul de înalt de statură,

---

143 In ziua în care s-a născut, tatăl său, pe atunci intendent al marelui tezaur, văzînd nişte haine de purpură, a ales dintre ele pe cele mai strălucitoare şi

144a dat dispoziţie să-i fie duse în camera în care, după două ore, s-a născut Diadumenus. Copiii de obicei se nasc cu un fel de scufiţă naturală, pe care moaşele o iau şi o vînd avocaţilor superstiţioşi, căci se spune că ajută la cîştigarea proceselor; acest copil însă n-a avut scufiţă, ci o diademă fină, care nu s-a putut rupe, fiind o membrană din nişte fibre asemănătoare corzii unui arc. De aceea, precum se spune, i

avea părul blond, cu ochii negri, nasul drept, bărbia de toată frumuseţea, gura pregătită parcă pentru sărutări, robust din fire, dar prea delicat pentru exerciţii militare. De îndată ce a primit dreptul de a purta hainele stacojii, pe cele de purpură şi pe celelalte insigne militare ale puterii imperiale, a devenit strălucitor ca un astru, ca ceva din cer, încât era iubit de toată lumea pentru farmecul său. Acestea le avem de spus despre copilul Diadumenus; vin acum la semnele prevestitoare ale domniei, senzaţionale în legătură cu alte lucruri, dar mai ales în legătură cu cele despre care e vorba.

când era mic Diadematus, dar când a crescut mare a fost numit cu numele bunicului său după mamă, Diadumenus, deşi numele de Diadumenus nu se deosebea mult de cel de Diadematus. Se spune de asemenea că pe moşia tatălui său s-au născut 12 miei de culoare purpurie, dintre care numai unul era tărcat. În ziua în care el a venit pe lume, un vultur i-a adus pe nesimţite un pui de porumbel de rasă regală şi, după ce l-a pus în leagănul copilului care dormea, s-a retras zburând fără să facă vreun rău. Nişte păsări de bun augur şi-au făcut cuib în casa tatălui său.

5 La câteva zile după ce s-a născut, astrologii, cercetându-i horoscopul, au spus că este fiu de împărat şi împărat el însuşi, ceea ce putea întări zvonul despre un adulter al mamei sale. Fiind copil, pe când se plimba pe câmp, un vultur i-a luat băscuţa de pe cap. Însoţitorii au început să strige disperaţi, dar vulturul se zice că i-a aşezat basca pe un monument regal de lângă vila în care se găsea atunci taltăl său şi că, aşezând-o pe statuia regelui, s-a potrivit foarte bine pe capul acesteia. Mulţi au interpretat faptul ca o prevestire de moarte, ceea ce au arătat de altfel evenimentele ulterioare. S-a născut în ziua natală a lui Antoninus, la aceeaşi oră şi aproape cu

---

se zicea

aceleaşi semne prevestitoare care s-au făcut şi lui Antoninus Pius. De aceea astrologii au spus că el va fi fiu de împărat şi împărat el însuşi, dar nu mult timp. În ziua în care s-a născut, fiindcă era ziua de naştere a lui Antoninus, o femeie dintre vecine se zice că ar fi spus: „Să i se pună numele Antoninus", dar că Macrinus s-a temut să-i dea acest nume imperial, fiindcă nimeni din neamul său nu-l avusese şi fiindcă nu voia să confirme el însuşi zvonul în legătură cu paternitatea copilului. În cărţile multora sunt relatate aceste semne prevestitoare şi altele ca acestea, dintre care atrage atenţia mai ales acela că odată, pe când Diadumenus era în leagăn, un leu rupându-şi lanţurile şi fugind, după unii leul era sălbatic, a venit lângă leagăn, a lins copilul şi l-a lăsat nevătămat. În schimb doica, repezindu-se la leu, a pierit sfâşiată de muşcăturile acestuia, căci din întâmplare nu mai era nimeni în părculeţul în care se găsea ea cu copilul.

6 Acestea sunt cele ce par vrednice de amintit despre Antoninus Diadumenus. I-aş fi unit biografia cu aceea a tatălui său, dacă nu m-ar fi silit numele Antoninilor să fac o expunere specială a biografiei acestui tânăr. În acele timpuri era atât de iubit numele Antoninilor, încât cine nu se putea sprijini pe acest nume nu era socotit că merită domnia. De aceea unii socotesc că şi Severus şi Pertinax şi Iulianus trebuie onoraţi cu prenumele de Antoninus, de aceea socotesc că şi cei doi Gordiani, tatăl şi fiul, au purtat acest nume. Dar una este când li se dă acest nume din familie şi alta este când li se adaugă la al lor. Pius avea ca nume adevărat pe cel de Antoninus, Pius fiindu-i adăugat ca supranume. Numele adevărat al lui Marcus a fost Verissimus, dar l-a părăsit şi l-a înlocuit cu cel de Antoninus, care i-a devenit deci nu prenume, ci nume. Verus de asemenea a avut numele de Commodus, pe care l-a părăsit, primind pe cel de Antoninus nu ca prenume, ci ca nume. Marcus a numit Antoninus pe fiul său Commodus

şi aşa l-a trecut în registrele de stare civilă în ziua de naştere. Se ştie bine că şi Severus, din cauza unui vis pe care-l interpretase ca o prevestire că va avea ca succesor pe un Antoninus, i-a dat fiului său Caracallus Bassianus numele de Antoninus, pe când acesta avea vârsta de 13 ani, şi l-a investit cu puterea imperială. Iar Geta, căruia mulţi fi neagă numele de Antoninus, se ştie că s-a numit ca şi fratele său astfel din acelaşi motiv, ca să urmeze tatălui său Severus la domnie, deşi n-a avut loc acest lucru. După aceasta Diadumenus a fost numit, precum se ştie, Antoninus ca să fie recomandat armatei şi poporului roman, fiindcă a fost regretat mult Bassianus Caracallus.

7 Există o scrisoare a lui Opilius Macrinus, tatăl lui Diadumenus, în care el se mândreşte nu atât că a ajuns la domnie, fiindcă era secund în această calitate6, cât că a devenit tată al unui Antoninus, nume mai strălucitor în acele timpuri chiar decât numele zeilor. Înainte de a reproduce scrisoarea, socotesc nimerit să citez versurile scrise împotriva lui Commodus, care se numise singur Hercule, ca să înţeleagă toţi că a fost atât de strălucitor numele Antoninilor, încât nu se putea compara cu acesta nici chiar numele zeilor.

Iată versurile împotriva lui Commodus Antoninus:

Commodus doreşte să aibă numele de Hercule Nu i se pare bun al Antoninilor Dispreţuind dreptul omeniei şi al domniei Sperând că e mai strălucitor lucru să fie zeu Decât împărat cu nume strălucit.

Dar el nu va fi nici zeu, şi nici măcar om.

Am socotit că aceste versuri, compuse de nu ştiu care poet grec şi traduse în latineşte de un poet fără talent, merită să fie reproduse, pentru ca toţi să ştie că Antoninii au fost mai preţuiţi decât zeii, din dragostea pentru cei trei împăraţi care au întruchipat înţelepciunea, bunătatea şi pietatea, şi anume Antoninus pietatea, Verus bunătatea şi Marcus înţelepciunea.

Iată acum scrisoarea lui Macrinus Opilius:

„Opilius Macrinus către soţia sa Nonia Celsa. Ceea ce am dobândit noi, scumpa mea soţie, e de un aşa de n-are preţ, că nu se poate calcula. Poate socoteşti că eu vorbesc despre demnie; – **n**u e mare lucru ceea ce soarta dă şi celor nevrednici – **a**m devenit tată al unui Antoninus şi ai devenit mamă a unui Antoninus. Ferice de noi, ferice de casa noastră, strălucită laudă a unei domnii fericite. Facă zeii şi buna Iunona, pe care tu o cinsteşti, ca şi el să merite numele de Antoninus, şi eu să par în faţa tuturor a demn de a fi tată al unui Antoninus”.

8 în această scrisoare se arată cită glorie i se părea că a dobândit prin aceea că fiul său are numele de Amtoninus. Totuşi Diadumenus, în a patrusprezecea lună de domnie, din cauza asprimii şi exceselor tatălui său ca împărat, iar nu din cauze dependente de el, a fost ucis împreună cu tatăl său. Am găsit totuşi indicaţii în multe scrisori, că acesta, cu toate că era nevârstnic, a dat dovezi de cruzime, cum ne arată o scrisoare trimisă de el tatălui său. Căci pe când el lipsea din localitate, auzind că tatăl său deşi a pedepsit grav pe cei suspecţi de a fi participat la o răscoală împotriva sa, iar pe căpeteniile răscoalei le-a ucis, totuşi pe unii complici, între care era comandantul trupelor din Armenia precum şi locţiitorul imperial din Asia şi Arabia, datorită unor vechi raporturi de prietenie i-a iertat, se spune că a făcut tatălui său o întâmpinare prin această scrisoare, pe care socotesc că trebuie s-o reproduc aici, arătând că una asemănătoare a trimis şi mamei sale:

„Augustus fiul către Augustus tatăl.

Nu mi se pare, tată, că ai procedat în spiritul dragostei faţă de noi nepedepsind pe complicii celor ce râvnesc domnia, în speranţa că-ţi vor fi mai buni prieteni, dacă-i cruţi, sau la gândul că eşti dator să-i ierţi în numele unei vechi prieteni. Nu trebuia să faci aceasta şi nici nu-ţi va fi de folos ceea ce ai făcut. Căci, mai întâi de toate, cei

stigmatizaţi de suspiciune nu pot să te iubească. Apoi sunt prieteni şi mai răi cei ce, uitând de vechile raporturi de prietenie, s-au unit cu cei mai mari duşmani al tăi. Adaugă şi faptul că încă au armată la dispoziţia lor.

„Dacă nu-şi găseşte în sufletul tău ecou gloria unor fapte atât de mari

Ai în vedere pe Ascanius care creşte mare, ai în vedere speranţele de moştenire ale lui Iulius Căruia i se cade domnia Italiei, şi pământul roman”?

Aceştia trebuie să fie loviţi dacă tu vrei să fii în siguranţă. Căci printr-o rea întocmire a firii umane, dacă-i ierţi pe ei, vor apărea alţii”. Unii spun că această scrisoare a fost redactată de profesorul Cae lianus, care fusese mai înainte retor în Africa; oricum, de aici se vede cât de aspru tiran ar fi fost dacă ar fi trăit.

Există o altă scrisoare a lui, trimisă către mama sa, în care scrie următoarele: „Stăpânul şi augustul nostru nu te iubeşte nici pe tine şi nu se iubeşte nici pe sine, dacă-şi cruţă duşmanii. Te rog să intervii să fie legaţi la stâlp Arabianus, Tuscus şi Gellius, căci aceştia, dacă va fi ocazia, nu ne vor trece cu vederea”. Şi, din cele ce spune Lolius Urbicus în istoria vremii sale, aceste scrisori publicate de un secretar i-au făcut mult rău tânărului din partea soldaţilor, căci unii, când i-au omorât tatăl, pe el au voit să-l ierte, dar a apărut un ofiţer al palatului, care a citit aceste scrisori în adunarea soldaţilor.

Aşadar, fiind amândoi ucişi, capetele le-au fost purtate în vârful suliţii, iar favoarea soldaţilor, din dragoste pentru nume, a înclinat către Marcus Aurelius Antoninus, despre care se spunea că este fiul lui Bassianus Caracallus. Preot în templul lui Heliogabalus, acesta era omul cel mai infect, care, ca printr-un destin, a înjosit imperiul roman. Despre el sunt multe de spus şi le voi arăta la locul lor.

ANTONINUS HELIOGABALUS

de Aelius Lampridius

Niciodată n-aş fi redat în scris viaţa lui Heliogabalus Antoninus, numit şi Varius1, ca să nu ştie nimeni că a existat'un astfel de împărat roman, dacă n-ar fi avut aceeaşi domnie înainte un Caligula, un Nero sau un Vitellius. Dar după cum acelaşi pământ produce şi plante otrăvitoare, dar şi grâne şi plante de leac, şi şerpi dar şi animale domestice, cititorul atent va avea o compensaţie, opunând unor astfel de tirani monstruoşi pe Augustus, Traianus, Vespasianus, Hadrianus, Pius, Titus, Marcus. El va înţelege totodată şi cum i-au judecat romanii, pentru că aceştia din urmă au domnit ani mulţi şi şi-au sfârşit viaţa în chip firesc, pe când ceilalţi au fost ucişi, răsturnaţi, numiţi tirani, fiind neplăcut a le pronunţa chiar şi numele.

Aşadar, după ce au fost ucişi Macrinus şi fiul său Diadumenus, care cu drept egal de domnie primise numele de Antoninus, scaunul imperial a fost încredinţat lui Varius Heliogabalus, pentru motivul că era socotit fiul lui Bassianus. Preot al lui Jupiter şi al Soarelui, îşi luase şi numele de Antoninus, fie ca să dovedească din ce neam se trage, fie pentru că ştia că acest nume este atât de iubit de popoare, încât, chiar paricid fiind, Bassianus[145] era iubit datorită numelui. El s-a numit mai întâi Varius, apoi Heliogabalus de la calitatea-i de preot al zeului Heliogabal, al cărui cult l-a adus cu sine din Siria la Roma, şi căruia i-a ridicat un templu în locul unde mai înainte fusese templul lui Orcus[146]. În cele din urmă, când a primit domnia, s-a numit Antoninus, fiind ultimul împărat dintre Antonini.

În palat, cunoscută prin depravarea cu Antoninus Caracallus, încă cu acesta se credea îndeobşte că a fost conceput Varius sau Heliogabalus. Unii spun chiar că numele de Varius i-a fost dat de colegi, pentru a i se arăta

145 A fost atît de supus mamei sale Symiamira',

146î ncît fără voia ei nu făcea nimic în imperiu, deşi ea, trăind ca o prostituată, se deda la toate turpitudinile

originea paternă amestecată, ca fiu de curtezană5. Se povesteşte că după ce Antoninus, tatăl său pe cât se spunea, a fost ucis în răscoala lui Maerinus, el a fugit în templul zeului Heliogabal ca într-un azil, ca să nu fie ucis de Macrinus, care a avut împreună cu fiul său o domnie crudă şi desfrânată. Dar am vorbit destul despre nume, deşi el a pătat acel nume sfânt al Antoninilor, pe care tu, prea venerate Constantine, îl cinsteşti atât de mult, încât pui portretele lui Marcus şi Pius alături de ale Constanţiilor şi Claudiilor8 ca şi cum ar fi strămoşii tăi, ridicându-le statui de aur şi adoptând virtuţile celor vechi, potrivite cu deprinderile tale şi prietene aşa de dragi ţie.

3 Dar, ca să revenim la Antoninus Varius, îndată ce a obţinut domnia, a trimis soli la Roma. Atrăgând toate păturile sociale, tot poporul, prin numele de Antoninus, care nu i-a fost un simplu prenume ce şi-l adăugase Diadumenus, ci părea că-l moşteneşte din sânge, căci se iscălea ca fiu al lui Bassianus Antoninus, a stârnit un mare entuziasm în favoarea lui. Se adaugă la aceasta simpatia de care se bucură de obicei noii împăraţi următori tiranilor, simpatie care nu se păstrase decât prin calităţi superioare şi pe care mulţi împăraţi mediocri au pierdut-07. După ce a fost citită în senat scrisoarea lui Heliogabalus, s-au rostit îndată urări de bine pentru Antoninus şi blesteme împotriva lui Macrinus şi a fiului acestuia. Cu voinţa unanimă Antoninus a fost numit împărat, toţi crezându-şi dorinţele fapte realizate, cum sunt sentimentele oamenilor prea grăbiţi în credinţele lor, încât li se pare că tot ce doresc se şi îndeplineşte. Dar de îndată ce a venit la Roma, lăsând la o parte tot ce se pe trecea în provincii, a introdus cultul lui Heliogabalus, căruia i-a ridicat un templu pe muntele Palatinus, lângă palatul imperial, dorind să aducă în acel templu şi statuia Junonei, focul Vestei, paladiul, scuturile sfinte şi toate celelalte obiecte venerate de romani, pentru ca la Roma să

nu fie adorat alt zeu în afară de Heliogabalus. Pe lângă acestea, spunea că trebuie transferate acolo şi religiile iudeilor şi samaritenilor, ca şi cultul creştin, pentru ca în cultul lui Heliogabalus să fie concentrate misterele tuturor religiilor.

4 În prima zi de şedinţă a senatului, a cerut să vină în senat şi mama sa, care, de îndată ce a venit, invitată pe scaun lângă consuli, a luat parte la semnături, adică a fost martoră la redactarea hotărârilor senatului, el fiind singurul dintre împăraţi, sub domnia căruia o femeie a intrat în senat în locul unui bărbat, cu titlul de clarissima8. A şi făcut pe muntele Quirinal un senătuţ, adică un mic senat al femeilor, în locul unde înainte se ţinea adunarea femeilor în zile de sărbătoare, când uneia din ele, soţie de fost consul i se acordau podoabe potrivite rangului soţului ei, cinste pe care vechii împăraţi o acordau rudelor şi mai ales acelora care n-avuseseră soţi înnobilaţi, pentru a nu rămâne şi ele neînnobilate. Senatul Symiamirei dădea decrete ridicule despre chestiuni femeieşti: de pildă care cu ce îmbrăcăminte să iasă în oraş, care pe cine să lase să treacă înainte, care de la care să aibă întâietatea sărutului, care să meargă în trăsură cu arcuri, care călare pe cal cu şa, care fără şa, care pe măgar, care în căruţă trasă de catâri, oare în car tras de boi; cele care aveau dreptul la şa cum trebuie să fie şaua: numai din piele, de piele cu încrustaţii de os sau de fildeş, sau de piele cu încrustaţii de argint, care să aibă aur sau pietre preţioase la încălţăminte.

5 Pentru că împăratul, petrecându-şi iama în Nicomedia, săvârşea toate blestemăţiile în împerecheri perverse cu bărbaţi9, soldaţii îndată au început să se căiască de conspiraţia pe care o făcuseră împotriva lui

Macrinus ca să-l aducă pe Heliogabalus împărat şi şi-au îndreptat gândurile către Alexander, care era văr după

mamă cu Heliogabalus şi pe care senatul îl numise Caesar după asasinarea lui Macrinus. Căci cine putea suporta pe un împărat care-şi sorbea imoralitatea prin toate orificiile corpului, în perversiuni care nu se pot admite nici chiar la animale?

La Roma n-a făcut nimic altceva, decât să-şi procure emisari care să caute oameni versaţi în turpitudini şi să-i aducă la palat, pentru ca el să-i aibă parteneri la desfrâu. Între felurile de desfrâu, reproducea acasă scena lui Paris, el jucând rolul Venerei, astfel că deodată îmbrăcămintea îi cădea la picioare şi el gol, cu o mână pe sân şi cu una la părţile ruşinoase, îngenunchea expunându-şi partenerului dosul. De asemenea, îşi aranja înfăţişarea imitând felul cum este reprezentată Venus în tablourile de pictură, cu tot corpul sulemenit, socotind că plăcerea cea mai aleasă a vieţii constă în a părea demn şi potrivit pentru poftele josnice ale cât mai multora.

6 A vândut onorurile, demnităţile şi puterea atât direct, cât şi prin sclavii şi complicii de desfrâu. A introdus în senat oameni fără deosebire de vârstă, de cens şi de neam, socotind banul ca singurul merit. A vândut posturile de prefecţi, tribuni, locţiitori imperiali şi comandanţi de armată ca şi pe cele de intendenţi şi slujitori ai palatului. A avut pe vizitiii Protogenes şi pe Cordius mai întâi tovarăşi în întrecerile curselor de care, iar după aceea părtaşi la toate actele vieţii sale. Pe mulţi cu corp potrivit plăcerilor lui, i-a adus de pe scenă, din circ, sau din arenă, în palat. Pe Hierocle l-a iubit atât de mult, încât îi săruta ceea ce este ruşinos chiar de pronunţat, spunând că celebrează ceremoniile sărbătorilor Florale. A violat pe o fecioară vestală10. A batjocorit cele sfinte ale poporului roman, profanând altarele. A voit să stingă focul sacru. N-a căutat să nimicească numai religia romană, ci pe toate de pe tot pământul, vrând să fie adorat pretutindeni un singur zeu, Heliogabalus. Pângărit de contactul celor cu care săvârşea

perversiuni, a intrat în sanctuarul Vestei, unde intră numai vestalele şi numai pontificii, încercând să răpească de aici statueta zeiţei şi, fiindcă nu nimerise pe cea veritabilă, ci o imitaţie pe care marea vestală i-o arătase intenţionat, cum n-a găsit-o extraordinară, a trântit-o de pământ şi a spart-o. Totuşi n-a dăunat cu nimic cultului, fiindcă se spune că erau făcute mai multe statuete la fel, pentru ca să nu poată lua cineva pe cea veritabilă. Faţă cu această situaţie, a luat totuşi o statuetă pe care o credea că este Paladiumul şi, poleind-o cu aur, a depus-o în templul zeului săuu.

7 S-a iniţiat şi în misterele mamei zeilor, jertfind un taur, ca să poată sustrage statueta zeiţei şi celelalte lucruri sfinte din altar. Şi-a mişcat capul în toate felurile între eunucii fanatici, şi-a mutilat organele genitale12, a făcut tot ce obişnuiesc să facă galii şi, răpind statueta sfântă, a dus-o în altarul zeului său. A reprezentat şi pe Salambo, cu toată jelania şi mişcarea cultului siriac, făcându-şi prevestirea sfârşitul său iminent. Spunea că toţi zeii sunt slujitorii zeului său, de aceea numea pe unii ofiţerii palatului acestuia, pe alţii servitori, pe alţii executanţii altor diferite lucrări. A voit să aducă pietrele numite sfinte din templul Dianei din Laodicea, luându-le din sanctuarul în care Oreste aşezase statueta zeiţei. Se spune însă că Oreste n-a adus o singură statuetă şi nici numai într-un singur loc, ci mai multe statuete în mai multe locuri.

După ce s-a purificat, urmând răspunsul oracolului, la Trei râuri lângă Hebru13 a zidit şi o cetate Oresta, care după ritual adesea trebuia stropită cu sânge omenesc.

Împăratul Hadrianus atunci când începuse să sufere de furie excesivă a poruncit ca numele oraşului Oresta să fie înlocuit cu numele lui, ca urmare a răspunsului pe care i-l dăduse oracolul, ca să intre în casa unui bolnav chinuit de furie, sau să-i schimbe acestuia numele cu al său; se spune că de atunci i s-a domolit acea tulburare a minţii, datorită căreia poruncise să fie ucişi mulţi senatori.

Antoninus, neexe cutând porunca lui Hadrianus, şi-a meritat numele de Pius, fiindcă pe toţi, despre care se credea că au fost omorâţi din ordinul împăratului, el i-a adus după aceea în senat.

8 A jertfit şi victime omeneşti, alegând în acest scop copii de neam nobil şi frumoşi, din toată Italia, având şi mamă şi tată, ca să fie, cred, mai mare durerea pentru ambii părinţi. Se înconjura de tot felul de magi, care lucrau zilnic după îndemnul lui; iar el aducea zeilor mulţumiri că i-au trimis prieteni de-ai lor cu care să cerceteze mormintele copiilor pentru ghicirea viitorului şi să tortureze victimele de jertfă după ritualul neamului lor.

Când a primit consulatul, n-a împărţit poporului monezi de aur sau de argint, nici prăjituri sau bucăţi de carne, ci boi bine îngrăşaţi, cămile, asini şi cerbi, spunând că aşa trebuie să facă un împărat.

A atacat cu cruzime reputaţia lui Macrinus, şi mai ales pe a lui Diadumenus din cauza numelui de Antoninus pe care acesta îl primise, numindu-l Pseudoantoninus, după modelul lui. Pseudophilippus14, necăjit că Diadumenus din foarte rafinat în îmbrăcăminte devenise în gura lumii bărbat foarte viteaz, foarte bun, foarte serios, foarte sever. În sfârşit a silit pe unii scriitori să afirme lucruri îngrozitoare, ba chiar nelegiuite despre viaţa acestuia, prezentând-o ca pe a unui desfrânat.

A făcut băi publice în clădirile palatului şi le-a pus la îndemâna poporului şi pe cele ale lui Plautianus, ca să aibă condiţii prielnice pentru a recruta oameni potriviţi perversiunilor lui. S-a interesat cu multă grijă să fie recrutaţi onobeli15 din tot oraşul, şi dintre marinari, căci aşa-i numea el pe cei ce păreau mai virili.

9 Pe când voia să înceapă împotriva marcomanilor războiul pe care Antoninus îl terminase glorios, i s-a spus de către unii că Marcus Antoninus a ajuns la acest rezultat cu ajutorul magilor şi astrologilor şi că a făcut pe

marcomani să fie întotdeauna devotaţi şi prieteni ai poporului roman prin incantaţiuni şi printr-un obiect sfinţit. Făcând cercetări să afle ce este şi unde se află acel obiect sfinţit s-au luat măsuri să nu-l poată găsi, fiind clar că el caută acel lucru sfânt ca să-l distrugă, în speranţa de a începe războiul, pentru că auzise de un răspuns al oracolului, potrivit căruia războiul cu marcomanii va trebui să fie sfârşit de către un Antoninus, deşi el era numit, în bătaia de joc a publicului, Varius şi Heliogabalus, fiindcă numele de Antoninus pe care-l uzurpase îl pângărea prin faptele lui. Îi erau mari duşmani mai ales cei ce nu suportau cu uşurinţă ca în locul lor să fie puşi oameni potriviţi pentru turpitudinile lui, sau cu venit mai mare. De aici a răsărit şi gândul de a-l ucide. Acestea se petreceau acasă, la palat.

10 Dar soldaţii n-au suportat să fie învăluită sub numele de împărat acea mârşăvie de om şi mai întâi între ei, apoi în cercuri mai largi, au început să vorbească, înclinând toţi către Alexander, numit atunci Caesar, văr după mamă al acestui Antoninus, căci aveau aceeaşi bunică, pe Varia, de unde Heliogabalus era numit Varius16.

Sub domnia lui, Zoticus17 avea atâta trecere, încât era socotit de către toţi şefii de servicii ca soţul împăratului. Abuzând de acest soi de familiaritate, Zoticus vindea toate vorbele şi faptele lui Heliogabalus pe promisiuni în vânt şi, procurându-şi bogăţii enorme, făcea unora ameninţări, altora promisiuni, înşelând pe toţi, iar când ieşea de la împărat mergea la fiecare şi-i spunea: „Am vorbit cutare lucru despre tine, am auzit cutare lucru despre tine, cu tine se va face cutare lucru”, cum sunt oamenii de această teapă, care dacă au fost aduşi în prea apropiată familiaritate cu împăraţii, vând reputaţia nu numai a principilor răi, dar şi pe a celor buni, hrănind cu divulgarea de zvonuri infame prostia sau inocenţa

împăraţilor care nu bagă de seamă aceasta. S-a căsătorit cu Zoticus şi s-a împerecheat cu el, având şi o nuntaşă care striga „jos Magire!” 18, şi aceasta tocmai într-un timp când Zoticus era bolnav. Apoi întreba pe filosofi şi pe bărbaţii cei mai serioşi dacă ei au făcut în tinereţe ceea ce face el şi, desigur, cu o exprimare foarte neruşinată; căci niciodată nu s-a stăpânit de la cuvinte infame, arătând cu degetul obscenităţi şi dispreţuind ruşinea prin astfel de limbaj chiar în adunări, în auzul poporului.

11 A făcut pe liberţi prefecţi, guvernatori, consuli, comandanţi de armate şi a pătat toate demnităţile cu necinstea unor oameni de nimic. Chemând odată la culesul viilor prieteni dintre nobili, şedea lângă coşuri şi întreba pe fiecare foarte serios dacă mai poate ceva. Celor bătrâni le crăpa obrazul de ruşine, dar el striga: „S-a roşit, situaţia e salvată” (Terentius, Adelphoi, 643) 19, interpretând tăcerea sau ruşinea ca un răspuns afirmativ. Apoi el însuşi le-a spus ce face, fără nicio urmă de pudoare. Văzând că cei bătrâni se roşesc şi tac, pentru că aşa le dicta vârsta sau demnitatea, s-a îndreptat către cei tineri şi a început să le pună acestora tot felul de întrebări şi, primind de la ei răspunsuri potrivite vârstei, a început să se bucure şi să spună că acesta este un cules cu adevărat liber20, fiindcă se sărbătoreşte astfel. Mulţi spun că în vremea lui au început pentru prima dată să se spună la sărbătoarea culesului de vii anecdote împotriva stăpânilor în auzul lor, compuse chiar de el, mai ales în greceşte. Multe din acestea sunt reproduse în biografia lui Heliogabalus, scrisă de Marius Maximus. Erau, între prietenii lui depravaţi, câţiva bătrâni şi o anumită speţă de filosofi, care-şi împodobeau capul cu un fel de reţea, spunând că ei practică unele turpitudini şi lăudându-se că au bărbaţi drept soţii. Unii spun că aceştia se prefăceau, pentru ca prin imitarea viţiilor lui să-i câştige favoarea.

12 A numit prefect al pretoriului pe un dansator, care

fusese actor la Roma, şi a făcut prefect al gardienilor de noapte pe vizitiul Cordius, iar al alimentaţiei pe frizerul Claudius. În celelalte demnităţi a promovat oameni recomandaţi prin mărimea părţilor ruşinoase. A poruncit să fie curator pentru a douăzecea parte a moştenirilor ba un conducător de catâri, ba un alergător, ba un bucătar sau un lăcătuş. Când intra în tabără, sau în senat, ducea cu sine pe bunica sa Varia, despre care s-a vorbit mai sus, ca prin autoritatea ei să devină mai onorabil, fiindcă prin sine însuşi nu putea fi respectat. Aşa cum am spus, înainte de el n-a intrat femeie în senat, ca să-şi spună părerea şi să semneze hotărârile senatului. La ospeţe se aşeza lângă cei mai depravaţi, făcându-i mare plăcere să se atingă şi să se lipească de ei. îi procura satisfacţii până şi faptul de a primi din mâna acestora cupa din care bea.

13 Între alte acte urâte ale vieţii lui fără ruşine, a dat ordin să fie îndepărtat Alexander, pe care-l adoptase, spunând că regretă adopţiunea, şi a cerut senatului să-i abroge numele de Caesar21.

În senat această cerere a fost primtă cu rezervă şi într-o mare tăcere, fiindcă Alexander era un tânăr foarte bun, cum i-a dovedit după acea domnia, dar tatăl privea cu ochi răi faptul că fiul nu era un desfrânat. Îi era totuşi văr după mamă, iubit de armată precum spun unii, şi acceptat atât de senat cât şi de ordinul cavalerilor. Furia împingându-l pe Heliogabalus până acolo încât să-i pună la cale moartea, i-a trimis asasini pe toate căile. S-a retras în grădinile Speranţei vechi, lăsând în palat pe mama, bunica şi pe vărul său şi, concepând planuri funeste, a poruncit să fie ucis acest tânăr nevinovat, prea bun şi necesar statului. A trimis către soldaţi o scrisoare, cu porunca să se anuleze lui Alexander numele de Caesar. A trimis oameni care să acopere cu noroi inscripţiile de pe statuile ridicate acestuia, măsură care se ia de obicei împotriva tiranilor. A trimis în fine porunci şi la oamenii de in grijire ai lui

Alexander, să-l ucidă în orice chip, fie în baie, fie cu otravă, fie cu pumnalul, promiţându-le în schimb onoruri şi recompense.

14 Dar cei răi nu pot face până la urmă nimic împotriva celor buni. Căci nicio forţă n-a putut ajuta pe cineva să aducă la îndeplinire o crimă atât de mare; dimpotrivă, s-au îndreptat şi mai mult împotriva sa armele pe care el le ascuţea pentru alţii şi a fost ucis chiar de acei prin care pregătea moartea altora.

De îndată ce au fost acoperite cu noroi numele lui Alexander de pe statui, soldaţii s-au înfuriat şi o parte s-au îndreptat spre palat, iar o parte în grădina în care se găsea Varius, toţi dorind să răzbune pe Alexander şi să alunge din domnie pe omul infam şi cu suflet de paricid22. Venind la palat, ei au luat sub ocrotire cu mare grijă pe Alexander, pe mama şi pe bunica sa, şi apoi i-au dus în tabără. I-a urmat Symiamira, mama lui Heliogabalus, pe jos, neliniştită de soarta fiului ei. Cei care s-au dus împotriva lui Varius l-au găsit în grădină, pregătindu-se pentru o cursă de care şi aşteptând totuşi cu mare încredere să i se anunţe că vărul său a fost ucis. Speriat de freamătul neaşteptat al soldaţilor, a fugit şi s-a ascuns într-un ungher, după o perdea care se găsea la intrarea în dormitorul său, după ce a trimis pe unul din ofiţerii săi de gardă să potolească soldaţii în tabără, iar pe altul să-i liniştească pe cei ce veniseră în grădină. Antiochianus, unul dintre ofiţeri, amintindu-le de jurământul lor soldaţilor care veniseră în grădină, i-a rugat să nu-l ucidă pe împărat, reuşind să-i potolească, pentru că nu erau mulţi şi o mare parte dintre ei rămăseseră cu steagul pe care-l oprise cu el tribunul Aristomachus. Aceasta s-a petrecut în grădini.

15 În tabără însă, soldaţii, la rugăminţile ofiţerului, au răspuns că-l vor cruţa pe Heliogabalus, dacă va îndepărta din jurul său pe oamenii infami, pe vizitii şi histrioni, şi dacă se va întoarce la un fel onest de viaţă,

înlăturând mai ales pe cei ce în necazul tuturor aveau în faţa lui cea mai mare trecere şi care compromiteau pe împărat divulgându-i toate faptele, reale, sau simple născociri, trafidind cu influenţa pe care o aveau pe lângă el. Astfel au fost îndepărtaţi Hierocle, Cordius şi Myrismus, precum şi alţi doi prieteni necinstiţi ai lui, care din prost îl făceau şi mai prost. Pe lângă aceasta soldaţii au cerut ofiţerilor de gardă să nu-i mai îngăduie să continue cu vechiul fel de viaţă şi să-l păzească pe Alexander să nu i se facă vreun rău, iar Caesar să n-aibă niciun fel de legătură cu vreun prieten al lui Augustus23 pentru ca să nu imite vreo turpitudine a acestora. Dar Heliogabalus pe de o parte, cu rugăminţi insistente, cerea să i se aducă înapoi Hierocle, omul cel mai infam, iar pe de alta urzea zilnic tot felul de curse împotriva lui Caesar. La calendele lui ianuarie24, când ei au fost numiţi consuli, el n-a voit să apară împreună cu vărul său. În cele din urmă, pentru că şi bunica şi mama lui îi spuneau că soldaţii îl ameninţă cu moartea dacă nu văd realizându-se înţelegerea între veri, s-a îmbrăcat în toga pretextă şi a plecat la senat la ora a şasea din zi. A luat cu el la senat şi pe bunica sa şi a aşezat-o pe scaun. Dar n-a voit să meargă pe Capitoliu pentru a face rugăciuni şi sacrificii, cum cerea solemnitatea, şi toate au fost îndeplinite de pretorul urban, ca şi cum consulii n-ar fi fost acolo.

16 N-a renunţat la asasinarea vărului său şi, temându-se ca nu cumva senatul să treacă de partea altuia, dacă el îşi va ucide vărul, a poruncit senatorilor să plece imediat din oraş. Toţi cei care n-aveau mijloace de transport sau sclavi, primind poruncă pe neaşteptate să plece, unii au luat hamali, alţii căruţe cu plată, găsite la întâmplare. Fiindcă Sabinus, fost consul, căruia i-a adresat cărţile sale Ulpianus25, rămăsese în oraş, Varius, chemând un centurion, i-a poruncit cu cuvinte mai încet rostite să-l ucidă. Dar centurionul, cam surd de o ureche, a înţeles că i

se porunceşte să-l alunge din oraş şi aceasta a făcut. Astfel infirmitatea centurionului a însemnat salvarea lui Sabinus. A îndepărtat şi pe jurisconsultul Ulpianus pentru că era un bărbat bun şi pe retorul Silvinus, pe care-l făcuse profesor al lui Caesar. Silvinus a fost ucis, iar Ulpianus a fost lăsat liber. Dar soldaţii, şi mai ales pretorienii, fie pentru că ştiau că Heliogabalus era gata să facă rău lui Alexander, fie pentru că se vedeau expuşi urii lui din dragostea lor pentru Alexander, s-au adunat şi, făcând o conspiraţie pentru liberarea imperiului, mai întâi au ucis în diferite chipuri pe complicii lui Heliogabalus la desfrâu, pe unii scoţându-le măruntaiele şi ucigându-i, iar pe alţii trăgându-i în ţeapă, pentru ca moartea să le fie la fel cu viaţa.

17 După aceasta au năvălit asupra lui şi l-au ucis într-o latrină, unde se ascunsese. Târându-l apoi afară să-l vadă mulţimea, soldaţii au voit, ca un adaos al batjocurii, să-l vâre într-un canal. Dar fiindcă nu încăpea în canalul care era din întâmplare prea strâmt, l-au aruncat de pe podul Aemilius în Tibru, legându-i şi o piatră, ca să nu rămână la suprafaţa apei şi ca astfel să nu poată fi niciodată înmormântat. Înainte de a fi fost aruncat în Tibru, cadavrul i-a fost târât prin arena circului. Din ordinul senatului, numele de Antoninus i-a fost şters, rămânând cel de Varius Heliogabalus, pentru că pe acela şi-l pusese din afectare, pentru a arăta că este fiul lui Antoninus. După moarte i s-a dat numele de Tiberinus, Tractatitius, Impurus şi alte nume designând faptele săvârşite de el. Singurul dintre împăraţi a fost târât cu cârligul, vârât în canal şi aruncat apoi în Tibru, având parte de ura comună a tuturor a, de care trebuie să se ferească în mod special împăraţii; căci nici măcar mormânt nu merită să aibă cei ce nu merită dragostea senatului, a poporului şi a armatei26.

N-au rămas lucrări publice de la el decât templul zeului Heliogabalus, pe care unii îl numesc Soarele, alţii

Jupiter, reconstrucţia amfiteatrului după incendiu şi băile din cartierul Sulpicius, începute de Antoninus fiul lui Severus. Băile le inaugurase Antoninus Caracallus, cu rugămintea de a fi folosite şi de popor, dar le lipseau porticele, care au fost începute după aceea de acest intrus Antoninus şi terminate de Alexander.

18 Acesta a fost ultimul dintre Antonini, (deşi mulţi socotesc Antonini după nume şi pe Gordieni, care însă s-au numit Antonii, nu Antonini) atât de odios prin viaţa, moravurile şi necinstea sa, încât senatul i-a şters de pretutindeni numele. Nici eu nu i-aş fi folosit numele de Antoninus, dacă n-ar fi rămas cunoscut şi sub acest nume, fapt care sileşte adesea să fie folosite şi numele care au fost abolite. Cu el a fost ucisă şi mama sa Symiamira, femeie foarte ticăloasă şi vrednică de fiul său. S-au luat măsuri înainte de toate ca după Antoninus Heliogabalus să nu mai fie primită nicio femeie în senat şi să fie dedicat zeilor infernului capul celui oare va mai admite acest lucru.

În scrieri se găsesc relatate multe din obscenităţile lui, nedemne de amintit. Am socotit că trebuie totuşi să arăt pe cele referitoare la desfrâul lui, săvârşite unele când era simplu particular, altele când era împărat. El însuşi, ca particular spunea că imită pe Apicius, iar ca împărat pe Nero, Otho şi Vitellius27.

19 Ca particular, cel dintâi a căptuşit fotoliile cu stofe având fire de aur, dându-i posibilitatea să facă acest lucru faptul că Marcus Antoninus vânduse la licitaţie tot mobilierul imperial. Ospeţele din timpul verii le dădea pe culori, astfel că într-o zi domnea culoarea verde, în alta azurie, în alta albastră şi aşa mai departe, variind în toate zilele de vară. Cel dintâi a avut oale de argint pentru bucătărie, cel dintâi cratiţe de argint, apoi vase de argint sculptate, grele de o sută de libre, unele reprezentând figuri obscene. Cel dintâi a inventat mastica, rachiurile

aromate şi toate cele ce sunt acum băuturi de lux. Vinul cu apă de trandafiri folosit de alţii, el l-a parfumat şi mai mult cu miros de pin. Scrierile nu pomenesc de asemenea băuturi înainte de Heliogabalus, care n-a avut altă preocupare toată viaţa, decât să caute noi plăceri. El cel dintâi a făcut cârnaţi din peşte, stridii, melci, scoici de mare, homari, raci şi creveţi. A presărat flori de trandafiri în sufragerii, pe paturi şi în portice, iar când se plimba avea aşternute pe cale tot felul de flori, crini, violete, zambile, narcise. În apa băii turna din plin parfum de şofran şi folosea unguente scumpe. Nu dormea cu plăcere decât pe saltele din păr de iepure sau fulgi de potârniche, schimbând adesea saltelele şi pernele.

20 A dispreţuit adesea pe senatori, numindu-i sclavi în togă. Poporul roman era pentru el un cultivator de pământ, iar pentru ordinul cavalerilor n-avea nicio consideraţie. Chema adesea după masă la băutură pe prefectul oraşului şi pe prefecţii pretoriului şi, dacă refuzau, îi aduceau cu forţa slujbaşii palatului. A voit să facă în fiecare cartier al oraşului prefecţi, astfel ca întreg oraşul să aibă 1428, şi ar fi făcut acest lucru, dacă ar mai fi trăit, cu gândul de a promova în posturi superioare pe toţi ticăloşii şi pe oamenii cu cele mai josnice ocupaţii.

A avut paturi făcute din argint masiv, ca şi mese şi scaune. Imitând pe Apicius a mâncat destul de des călcâi de cămilă, creste tăiate de la găini vii, limbi de păun şi de privighetoare, având credinţa că acestea feresc de ciumă. Pentru oamenii palatului punea la dispoziţie tăvi mari pline cu măruntaie de catâr, creier de ştire29, ouă de prepeliţă, creier de sturz, capete de papagali, fazani şi păuni. Poruncea să se aducă atâta barba-măgarului, încât o servea în loc de hrean, ţelină, bob şi fângrec, în tăvi şi tipsii pline, lucruri în faţa cărora rămâi uimit.

21 îşi hrănea câinii cu ficat de gâscă. Avea între plăcerile lui lei şi leoparzi dezarmaţi30 pe care-i dresa prin

îmblânzitori, iar la ospeţe, când se servea felul al doilea sau al treilea, potrivit instrucţiunilor date, aceştia apăreau pe neaşteptate speriind, spre hazul lui, pe toţi care nu ştiau că fiarele nu sunt primejdioase. Aducea cailor săi în iesle struguri de Apameea31 şi hrănea cu papagali şi fazani leii şi alte animale. Timp de 10 zile a servit zilnic câte 30 de ugere de scroafă cu matrice cu tot, mazăre cu boabe de aur, linte cu pietre preţioase, năut cu chihlimbar, orez cu perle. Pe lângă acestea, a presărat perle în loc de piper pe peşte şi pe ciuperci. La mesele sale turnante a acoperit cu atâtea violete şi flori pe cei hrăniţi pe socoteala sa, încât unii au fost sufocaţi, neputând să iasă de sub ele.

Turna în piscine şi pe scaunele de baie parfumuri de trandafiri şi absint. Invita oameni de rând la băutură şi a băut cu poporul atât de mult, încât în piscină se înţelegea că el a băut, când se vedea cât a putut bea unul singur. În loc de mici daruri după masă, oferea eunuci, cvadrige, cai cu pături pe ei, catâri, lectici şi trăsuri; a dat de asemenea câte o mie de monezi de aur şi câte o sută de argint.

22 Punea în linguri bileţele de ospăţ pe care era scris câte un cadou, ieşindu-i unuia „zece cămile”, altuia „zece muşte”, unuia „zece libre de aur”, altuia „zece libre de plumb”, unuia „zece ouă de struţ”, altuia „zece ouă de găină” încât era o adevărată tragere la loterie prin care se încerca norocul. Iar la jocurile organizate de el au fost puşi la sorţi zece urşi, zece cărămizi, zece lăptuci şi zece libre de aur, şi el cel dintâi a introdus obiceiul loteriei pe care o vedem şi astăzi. A chemat şi pe actori să-şi încerce norocul, punând la loterie câini morţi, o libră de carne de vită, o sută de monezi de aur, o mie de argint, o sută de bucăţi de aramă şi altele la fel. Mulţimile au primit aceste inovaţii cu atâta plăcere, încât se felicitau cu un asemenea împărat.

23 Se spune că a organizat în havuzuri pline cu vin jocuri navale, a parfumat pelerinele cu esenţă de viţă

sălbatică, a condus în Vatican un car cu patru elefanţi, după ce a dărâmat pietrele de mormânt ce-i stăteau în cale. Într-un spectacol particular, a înhămat la oarele de alergări în circ câte patru cămile. Se spune, de asemenea, că prin preoţii de neam marsic32 a adunat şerpi şi le-a dat drumul în revărsatul zorilor, când de obicei se adună poporul la spectacole în circ, astfel că mulţi oameni au fost răniţi din pricina fugii şi a muşcăturilor. Avea o tunică în întregime din fir de aur, alta de purpură, alta persană cu pietre preţioase, spunând că e încărcat cu poverile voluptăţii. La încălţăminte avea pietre preţioase, unele gravate, stârnind râsul tuturor a, ca şi cum se putea vedea talentul marilor bijutieri după lucrătura pietrelor preţioase puse la picior. Şi-a pus şi o diademă de pietre scumpe, ca să fie mai frumos şi mai atrăgător pentru ochii femeilor. Această diademă o purta şi acasă. Se spune că a promis invitaţilor şi un fenix sau, în locul acestuia, o mie de libre de aur, pentru ca să-i trateze împărăteşte. A făcut bazine cu apă de mare în interiorul ţării şi le-a pus la dispoziţia prietenilor pentru înot, apoi le-a umplut cu peşte. A făcut în grădină acasă, în plină vară, o colină de zăpadă pe care a adus-o din munte. La mare niciodată nu mânca peşte; în schimb, când era în locuri depărtate de mare, avea la dispoziţie tot ceea ce oferă marea. Şi-a hrănit oamenii de la ţară, departe de mare, cu lapţi de calcan şi de lupi de mare.

24 Mânca întotdeauna peşte pregătit într-un sos azuriu, ca să-şi păstreze peştii culoarea ca în apa de mare. A avut piscine de moment din vin roşu cu parfum de trandafiri şi s-a îmbăiat cu toţi ai săi având camera de aburi parfumată cu nard. În lămpi punea uleiuri parfumate. N-a avut de două ori aceeaşi femeie, exceptând soţia. A făcut acasă lupanar pentru prieteni, clienţi şi sclavi. Niciodată masa lui n-a costat mai puţin de 100 de sesterţi, ceea ce face 30 de libre de argint. Uneori însă s-a

ridicat la 3.000 de sesterţi, socotind în această sumă toate cheltuielile prin care întrecea mesele lui Vitellius şi pe ale lui Apicius. Trăgea cu boii peştele din crescătoriile sale. Trecând prin piaţă, deplângea sărăcia publică.

Lega pe paraziţii săi de o roată de apă în aşa fel, încât în învârtirea roţii ajungeau cu capul jos sub apă şi apoi sus, numindu-i prietenii lui Ixion33. A pavat curţile palatului cu pietre de Lacedemona şi de porfir, pe care le-a numit antoniane. Au rămas aceste pietre până în vremea noastră, dar de curând au fost scoase şi tăiate în alte scopuri. Plănuise să ridice şi o coloană uriaşă, cu urcare interioară, astfel ca în vârf să aşeze pe zeul Heliogabalus, dar, negăsind o piatră atât de înaltă, se gândea să aducă una din Theba.

25 Pe prietenii beţi îi închidea adesea şi noaptea le aducea pe neaşteptate lei, leoparzi şi urşi dezarmaţi, astfel încât, când se trezeau dimineaţa, sau ceea ce era mai grav, noaptea, găseau în acelaşi pat cu ei lei, urşi, leoparzi, din care pricină mulţi au murit de spaimă. Multor prieteni mai de jos le punea, în loc de perne de rezemat burdufuri umflate şi, pe când aceştia mâncau, le dezumfla, astfel încât adesea aceşti oaspeţi ajungeau pe neaşteptate sub masă. Lui cel dintâi i-a trecut prin cap să aşeze pernele la masă direct pe pământ, nu pe paturi, pentru ca burdufurile să se golească de aer printr-o mişcare a servitorilor cu piciorul. În imitarea adulterelor pe scenă a poruncit să se facă în realitate cele ce de obicei sunt doar simulate. Adesea a răscumpărat curtezanele de la toţi patronii lor şi le-a eliberat. Fiindcă în flecărelile particulare venise odată vorba despre numărul celor ce au hernie, la Roma el a poruncit ca toţi cei cu astfel de meteahnă să fie aduşi la baia sa cu tabel nominal şi a făcut baie cu ei, mulţi din aceştia fiind oameni onorabili. Adesea, înaintea unui ospăţ, organiza lupte de gladiatori şi pugilişti. Îşi aşeza masa în partea cea mai înaltă a amfiteatrului şi, în timp ce mânca,

avea în faţa ochilor spectacolele de vânătoare şi pe cei osândiţi luptei cu fiarele. Servea paraziţilor săi, ca felul al doilea la masă, imitaţii din ceară, din lemn, din fildeş, uneori din lut, din piatră, sau marmoră, astfel că toate păreau a fi din aceeaşi materie cu cele care i se serveau lui, dar numai el mânca, pe când ceilalţi doar beau la fiecare fel de mâncare şi-şi spălau apoi mâinile, ca şi cum ar fi mâncat şi ei.

26 Se spune că el cel dintâi dintre romani s-a îmbrăcat cu haine în întregime din mătase; până atunci era în uz îmbrăcăminte pe jumătate din mătase. Niciodată nu s-a atins de o lenjerie folosită şi apoi spălată, spunând că numai cerşetorii folosesc astfel de rufărie. A fost văzut adesea în public în veşmânt dalmatin, spunând că e Gurges Fabius şi Scipio, pentru că era cu aceeaşi îmbrăcăminte cu care fuseseră scoşi de părinţii lor în public Fabius şi Cornelius pe când erau tineri, pentru a-şi corecta conduita. A strâns din circ, din teatru, de pe stadion şi din toate locurile şi băile pe toate curtezanele într-o clădire publică şi le-a ţinut o cuvântare într-un limbaj militar, numindu-le tovarăşe de arme şi discutând cu ele despre diferitele feluri de poziţii şi plăceri. În această adunare a adus apoi patroni de curtezane, adolescenţi şi tineri strânşi de pretutindeni dintre cei mai stricaţi şi mai detracaţi, iar el, în haine de femeie şi cu pieptul gol, păşind în faţa curtezanelor şi a detracaţilor în ţinuta tinerilor care se prostituează, i-a anunţat că după adunare le va dărui, ca şi soldaţilor, câte trei monezi de aur şi le-a cerut să se roage zeilor pentru el, ca să-i dea şi pe alţii pentru a-i recomanda acestora.

Glumea cu servitorii, poruncindu-le să-i aducă pânze de păianjen, cântărind toate la un loc mii de libre, contra recompensă, şi se zice că a cules pânze de păianjen cântărind toate 10.000 de libre, spunând că de aici trebuie să se înţeleagă cât de mare este Roma34. Trimitea

paraziţilor ca salarii anuale, drept articole de bucătărie vase cu broaşte, scorpii, şerpi şi alte animale la fel. Închidea în astfel de vase o infinitate de muşte, numindu-le albine îmblânzite.

27 În sufragerii vaste şi în portice, la masa de prânz şi de seară, i se prezentau spectacole cu alergări de cvadrige, pe care punea să le conducă oaspeţi bătrâni, unii având diferite onoruri. Ca împărat, a poruncit să i se aducă zece mii de şoareci, zece mii de nevăstuici, zece mii de şobolani. A avut astfel de cofetari şi lăptari, că tot ce puteau face alţi bucătari din diverse materii prime, imitând construcţii sau fructe, ei făceau numai din zahăr şi lapte.

Dădea paraziţilor la mese felurile de mâncare sub formă de desenuri reprezentate pe sticlărie şi uneori punea pe masă şervete pictate, arătând ce mâncăruri sunt de servit şi câte, toate fiind exprimate cu acul sau în ţesătură. Uneori erau expuse tablouri întregi, ca şi cum le-ar fi servit tot prânzul, deşi cei serviţi astfel erau sfâşiaţi de foame. A amestecat pietre preţioase cu mere şi flori. A aruncat pe fereastră atâtea feluri de mâncare, câte a servit prietenilor. Poruncise să se dea curtezanelor, patronilor de lupanare şi tuturor desfrânaţilor din interiorul Romei, provizia poporului roman pe un an întreg, pe cele ale altui an promiţându-le celor de aceeaşi teapă din provincii, căci în acel timp, datorită proviziilor făcute de Severus şi Bassianus, la Roma exista o rezervă de grâu pentru şapte ani.

28 A pus la trăsură patru câini enormi şi se plimba aşa tras de ei în interiorul palatului imperial. A făcut acest lucru şi ca particular pe moşia sa. În public ieşea tras de 4 cerbi foarte mari. A înhămat şi lei, şi atunci se numea Magna mater35. A înhămat şi tigri, spunând că este Liber, şi se îmbrăca la fel cu zeii pe care-i imita. Avea la Roma şerpi din Egipt, numiţi de egipteni agathodemoni[147]. A avut

147 S-a pictat în chip de cofetar, negustor de parfumuri, cîrciumar,

şi hipopotami, un crocodil, un rinocer şi toate animalele egiptene care prin natura lor puteau fi ţinute vii. A avut uneori la masă carne de struţ, spunând că se recomandă evreilor să mănânce astfel de carne37. Par de mirare spusele unora despre el că o dată, când a invitat la masa de prânz oameni din cele mai înalte demnităţi, a aşternut şofran pe patul semicircular, spunând că are la dispoziţie fân pentru demnitatea lor. Lucrările care se fac ziua le-a mutat în timpul nopţii şi invers, socotind aceasta între mijloacele de viaţă rafinată, astfel încât seara se scula şi primea salutările, iar dimineaţa se culca. Zilnic făcea daruri prietenilor şi nu lăsa uşor pe cineva fără această atenţie, decât dacă-l descoperea că e un om de treabă, în ochii lui acesta fiind un om de nimic.

29 A avut vehicule ferecate în aur şi în pietre preţioase, dispreţuind pe cele lucrate în argint, fildeş, sau aramă. A înhămat la un faeton mic câte patru femei dintre cele mai frumoase, alte ori câte două-trei sau mai multe, şi era tras de acestea, de cele mai multe ori gol, fiindcă şi ele îl trăgeau tot goale.

Avea şi acest obicei să invite la masă opt chei, opt chiori, opt ologi, opt surzi, opt negri, opt lungani şi opt foarte graşi, care nu puteau încăpea la o masă semicirculară38 ca să poată râde pe socoteala tuturor acestora. Dădea destul de des invitaţilor toată argintăria cu care se servea masa şi cupele de tot felul. El cel dintâi dintre împăraţii romani a dat publicului hydrogarum39, băutură înainte rezervată militarilor şi pe care Alexander după aceea îndată le-a redat-o acestora. Propunea comesenilor ca teme să găsească noi reţete pentru

---

vînzător, patron de prostituate şi chiar a îndeplinit toate aceste servicii la el acasă. La o singură masă cu multe feluri de mîncare a dat şase sute de capete de struţ pentru a li se consuma creierul. A dat uneori şi ospeţe la care avea douăzeci şi două de feluri de mîncare. din belşug servite, spălîndu-se după fiecare fel şi avînd şi femei, ou jurămîntul că atît el cit şi parte-

mâncăruri şi pe autorul unei reţete plăcute lui îl răsplătea cu cel mai mare premiu, dându-i haină de mătase, pe atunci aceasta fiind o raritate şi, ca atare, foarte scumpă. Dacă însă nu-i plăcea reţeta cuiva, poruncea ca acesta să mănânce mereu felul de mâncare propus, până găsea altul mai bun. Întotdeauna avea în jurul său flori şi parfumuri preţioase. îi plăcea să se creadă că preţuiesc mai mult decât în realitate mâncărurile servite la masă, spunând că aceasta măreşte pofta de mâncare. 30 neni vor avea plăceri cu ele. A introdus şi un astfel de ospăţ, ca fiecare fel de mâncare să fie servit la câte un prieten şi, deşi unul era pe Capitoliu, altul pe Palatin, altul la fortificaţii, altul pe Caelius, altul peste Tibru, cum se găseau totuşi felurile le mâncau pe rând, în casa fiecăruia, mergându-se astfel la toţi acasă, astfel că abia se termina într-o zi întreagă o singură masă, avându-se în vedere că după fiecare fel de mâncare urma spălatul pe mâini şi folosirea femeilor. A avut întotdeauna între felurile de mâncare şi pe cel sibaritic, compus din undelemn şi sos de peşte, pe care sibariţii îl născociseră în anul în care au pierit40. Se spune că a construit băi în multe locuri şi că imediat ce le folosea le dărâma, pentru ca să n-aibă băi preferate. Acelaşi lucru se spune că a făcut cu casele, cu pretoriile şi cu camerele de dormit. Dar aceste povestiri, ca şi altele la fel, socotesc că au fost inventate de cei ce au voit să capete trecere în faţa lui Alexander denigrând pe Heliogabalus.

31 Se spune că a cumpărat o curtezană foarte cunoscută şi foarte frumoasă cu o sută de mii de sesterţi şi a respectat-o ca pe o fecioară, neatingându-se de ea. Când era un simplu particular, unuia care l-a întrebat: „Nu te temi de sărăcie?”, se zice că i-a răspuns: „Ce e mai bine decât să fiu moştenitorul meu şi al soţiei mele?” Avea multe bunuri care-i fuseseră trimise în memoria tatălui său. Zicea că nu vrea să aibă copii, ca să nu se întâmple să fie vreunul din ei om de treabă. Poruncea să se aprindă

mirodenii indice, care nu fac scrum, pentru a-şi parfuma camerele de dormit. Ca particular n-a făcut niciodată un drum cu mai puţin de şaizeci de vehicule şi bunica sa Varia îi reproşa că are să risipească totul.

Ca împărat, se spune că-l însoţeau şase sute de trăsuri, afirmând că regele perşilor când face o călătorie are un cortegiu de zece mii de cămile, iar Nero a făcut un drum cu o suită de cinci sute de căruţe41. Explicaţia atâtor vehicule era mulţimea de codoşi şi codoaşe, prostituate, desfrânaţi şi alte unelte puse în slujba turpitudinilor lui. În băi a fost întotdeauna cu femei, pe care le ungea el însuşi cu pastă epilatoare, folosind, lucru ruşinos de spus, pastele în acelaşi timp şi pentru barba sa. A ras pe tovarăşii săi de pat la părţile virile, folosind cu mâna sa acelaşi brici cu care apoi şi-a ras barba. A presărat praf de aur şi de argint în porticul palatului, regretând că n-are şi praf de chihlimbar, şi a făcut acest lucru adesea pe drumul pe care mergea pe jos până la calul său, sau până la trăsuri, cum se face astăzi cu nisip auriu.

32 Niciodată n-a folosit de două ori aceeaşi încălţăminte şi se spune că şi cu inelele a procedat la fe142. Adesea a făcut praf hainele preţioase. A prins o balenă, a cântărit-o şi, în raport cu greutatea ei, a trimis peşte prietenilor. A scufundat în port corăbii încărcate, numind această faptă mărinimie. Îşi descărca stomacul într-un vas de aur şi udul în vase de miră43 şi de onix. Se spune că el a zis: „Dacă voi avea un moştenitor, îi voi da un tutore care să-l constrângă să facă ceea ce am făcut sau voi face eu’1. A avut şi acest obicei ca să aibă unele. mese astfel pregătite, încât într-o zi să nu mănânce decât fazan, toate felurile de mâncare fiind din carne de fazan, în altă zi pui, în alta un fel de peşte, în alta altul, în alta carne de porc, în alta de struţ, în alta zarzavaturi, în alta fructe, în alta dulciuri, în alta lactate. Adesea a închis pe prietenii săi cu bătrâne etiopiene în împerecheri nocturne şi i-a ţinut

până în revărsatul zorilor, spunându-le că acestea sunt femeile cele mai frumoase pe care li le-a putut oferi. A făcut acelaşi lucru şi cu sclavi tineri, ceea ce de altfel înainte de Philippus era permis44. Râdea uneori aşa de tare, că în teatru numai el se auzea în public. A cântat, a dansat, a mânuit fluierul, a suflat în trâmbiţă, a cântat cu pandora, a pedalat la orgă. Se spune că într-o singură zi, deghizat cu o glugă de vizitiu ca să nu fie recunoscut, a vizitat toate prostituatele din circ, din teatru, amfiteatru şi din toate locurile oraşului şi le-a dat tuturor, fără să se folosească de ele, monede de aur, spunându-le: „Antoninus vă dă, nimeni să nu ştie”.

33 A inventat unele soiuri de plăceri, prin care a depăşit desfrâul vechilor împăraţi, şi cunoştea tot rafinamentul lui Tiberius, al lui Caligula şi al lui Nero.

I se prezisese de către preoţii sirieni că va avea o moarte violentă şi-şi pregătise de aceea frânghii de mătase şi de stofă, cu care să-şi pună capăt zilelor în laţ, de va fi nevoie. Îşi pregătise şi săbii de aur, cu care să se sinucidă, de-l va sili urgenţa. Îşi pregătise şi otravă în pietre scumpe, în iacint şi în smarald, cu care să se omoare, dacă-l va ameninţa ceva grav. Îşi făcuse şi un turn foarte înalt, cu plăci de aur încrustate în pietre preţioase pentru ca să se arunce din el, spunând că şi moartea trebuie să-i fie preţioasă şi magnifică, aşa cum n-a avut-o nimeni. Dar toate acestea au fost de prisos. Căci a fost ucis, precum am spus, şi târât de scutari45 prin pieţe, apoi, în mod abject, vârât în canal şi în sfârşit aruncat în Tibru.

Acesta a fost în imperiu sfârşitul Antoninilor, toţi ştiind că cel din urmă a fost un fals Antoninus şi prin viaţa şi prin numele lui.

34 Ar putea părea cuiva de mirare, venerabile Constantine, că un astfel de monstru, a cărui viaţă am arătat-o, a ocupat loc printre împăraţi, şi încă aproape trei ani, neexistând atunci în imperiu nimeni care să-i ia din

mâini frânele maiestăţii romane, pe când lui Nero, Vitellius, Caligula şi altor tirani de acest fel nu le-a lipsit ucigaşul.

Mai întâi de toate, îmi cer iertare că am relatat în scris ceea ce am găsit la diferiţi istorici, deşi am trecut sub tăcere multe ticăloşii, care nu pot fi spuse fără a roşi. Dar cele pe care le-am spus le-am acoperit, cât am putut, sub vălul cuvintelor. Apoi am socotit că trebuie avut în vedere ceea ce clemenţa ta obişnuieşte să spună: „Împăratul est un dar al sorţii”. Au fost şi conducători mai puţin buni şi conducători foarte răi, dar astfel trebuie să se petreacă lucrurile, încât, cum obişnuieşte să spună pietatea ta, să fie demni de domnie cei pe care forţa destinului i-a adus la trebuinţa de a domni. Şi fiindcă acesta a fost ultimul dintre Antonini, iar după el n-a mai avut nimeni acest nume dintre principi în imperiu, trebuie adăugat, pentru a nu se produce vreo eroare, când voi începe să povestesc despre cei doi Gordiani, tatăl şi fiul, care voiau să se creadă că sunt din neamul Antoninilor, că aceştia nu le-aiu avut ca nume, ci ca prenume şi că „precum găsesc în cele mai multe scrieri, n-au fost numiţi Antonini, ci Antonii.

35 Acestea sunt cele pe care le-am adunat despre viaţa lui Heliogabalus scoţându-le din autorii greci şi latini, şi n-aş fi vrut să le scriu, dacă n-ai fi insistat să-ţi pun la dispoziţie şi biografia acestui împărat, aşa cum am procedat înainte cu a altora şi cum va trebui s-o prezint şi pe a celor următori. Dintre cei ce urmează, Alexander, despre care trebuie vorbit cu multă grijă, fiindcă a fost un împărat foarte bun, a domnit treisprezece ani; alţii au avut domnia câte şase luni, un an, sau doi. Voi vorbi de asemenea în mod deschis despre Aurelianus şi despre Claudius, podoaba tuturor acestora şi întemeietorul neamului tău48. Despre cel din urmă, mă tem că, scriind către clemenţa ta adevărul, o să par în faţa răuvoitorilor linguşitor. Dar voi fi la adăpost de pizma clevetitorilor, căci

aceleaşi adevăruri ei le vor găsi spuse limpede şi de alţi scriitori. La aceşti împăraţi vor fi adăugaţi Diocletianus, părinte al vârstei de aur, Maximinus cum e numit îndeobşte al celei de fier, şi ceilalţi demni de preţuirea ta. Biografia ta, venerabile Auguste, o vor expune în multe pagini alţii mai talentaţi şi mai favorizaţi de natură.

Urmează apoi la rând Licinius, Severus, Alexander şi Maxentius47, ale căror drepturi şi puteri au ajuns în mâna ta fără să li se conteste ceva din calităţile lor. Căci nu voi face cum obişnuiesc să procedeze mulţi scriitori, care micşorează meritele celor învinşi. Înţeleg că gloria ta va spori, dacă voi arăta şi ce au avut aceştia bun.

ALEXANDER SEVERUS

de Aelius Lampridius

1 După uciderea lui Varius Heliogabalus (găsesc cu cale să-l numesc mai degrabă astfel, decât Antoninus, pentru că acea pacoste a republicii n-a avut nimic din Antonini în el, iar numele, printr-o hotărâre a senatului, i-a fost şters din anale), ca un leac pentru neamul omenesc a primit scaunul imperial Aurelius Alexander1. Născut în oraşul Arca, fiu al lui Varius, nepot al Variei şi văr al lui Gabalus[148] însuşi, el fusese numit mai înainte de către senat Caesar şi Augustus, iar după moartea lui Macrinus, tot la propunerea senatului, i s-a încredinţat într-o singură zi titlul de părinte al patriei, dreptul proconsular, puterea de tribun şi dreptul de a cincea propunere[149]. Şi pentru ca să nu pară prea grăbită această îngrămădire de onoruri, voi arăta cauzele care au determinat senatul să le acorde şi el să le primească, întrucât nu era potrivit pentru un senat integru să le dea pe toate o dată, şi nici pentru un principe bun să-şi însuşească imediat atâtea demnităţi. Anume, soldaţii îşi luaseră pe atunci obiceiul să facă împăraţi prin răscoale şi la fel să-i schimbe cu uşurinţă,

148 Din această cauză, a trebuit ca Alexander să pri

149m ească în grabă toate demnităţile, ca şi cum ar fi

pretinzând, pentru a se apăra, că ei au făcut acest lucru fiindcă nu ştiau că senatul a ales un împărat. Aşa ajunseseră împăraţi Pescennius Niger, Clodius Albinus şi Avidius Cassius, iar mai înainte Lucius Vindex, L. Antonius[150] şi chiar Severus deşi senatul numise împărat pe Iulianus. Această situaţie adusese războaie civile, care au făcut să piară în lupte fratricide soldaţii pregătiţi contra duşmanului comun.

dar chiar a dezonorat imperiul roman. Astfel, pe întrecute i-au fost decernate toate felurile de nume şi prerogative şi el cel dintâi dintre toţi a primit toate insignele şi categoriile de onoruri potrivite cu numele de Caesar[151], pe care-l obţinuse cu câţiva ani înainte, şi mai ales în armonie cu viaţa şi caracterul său, prin care-şi atrăsese o mare simpatie. De aceea Heliogabalus a încercat să-l ucidă, dar n-a putut, datorită refuzului soldaţilor şi opoziţiei senatului. Acestea sunt însă lucruri mici, însemnat rămâne faptul că el s-a arătat demn de a fi sprijinit de senat, de a fi dorit de soldaţi, de a nu fi numit împărat prin voinţa tuturor celor buni.

3 Aşadar Alexander, care a avut ca mamă pe Mamaea – căci aşa e numită de cei mai mulţi – formându-şi din copilărie o frumoasă educaţie atât civilă, cât şi militară, n-a suportat să-i treacă de bunăvoie nici măcar o singură zi,

---

150f ost demult împărat. S-a adăugat aci şi înclinarea deosebită către el a senatului şi a poporului, după acel monstru care nu numai că a pătat numele Antoninilor,

151 I s-a dat numele de Alexander, pentru că se născuse într-un templu din oraşul Arca, ridicat lui Alexandru cel Mare, cînd tatăl şi mama sa veniseră în ziua de sărbătorire a lui Alexandru pentru a participa la solemnitate. Dovadă este faptul că ziua de naştere a lui Alexander, fiul Mamaea, este aceeaşi cu cea în care a murit Alexandru cel Mare. A refuzat numele de Antoninus pe care i l-a oferit senatul, deşi era mai degrabă el rudă cu Caracallus decît acel intrus7. Căci, precum scrie Marius Maximus în biografia lui Severus, acest împărat, pe cînd era un simplu particular, născut dintr-o familie nu tocmai însemnată, a luat în căsătorie pe o femeie nobilă din

în care să nu facă exerciţii de elocinţă şi de pregătire militară. În prima copilărie i-au fost învăţători Valerius Cordus, Titus Veturius şi Aurelius Philippus, libert al tatălui său, şi care mai târziu i-a scris biografia. Profesor de gramatică i-a fost în patrie Graecus Nehon, de retorică Serapion, de filosofie Stilion, iar la Roma profesor de gramatică renumitul învăţat Scaunnus, fiu al profesorului Scaunnus, de retorică Iulius Frontinus. Baebius Macrianus şi Iulius Granianus, ale cărui discursuri se declamă şi astăzi în şcoli. Dar literatura latină l-a influenţat relativ puţin, precum se vede din cuvântările pe care le-a ţinut în senat, sau din cele ţinute în faţa soldaţilor şi a poporului. Nu i-a plăcut prea mult elocinţă latină, dar a preţuit în mod deosebit pe oamenii de cultură, temându-se chiar ca aceştia să nu scrie ceva rău despre el. De aceea, pe cei pe care-i socotea demni de a-i informa, căuta să-i informeze el însuşi de tot ce făcea în viaţa publică sau particulară, de toate faptele la care ei nu fuseseră martori, cerându-le să scrie numai ceea ce corespundea adevărului.

4 N-a îngăduit să i se zică stăpân. A poruncit să i se adreseze scriserile ca unui simplu particular, păstrându-i-se doar titlul de împărat. N-a voit să poarte, ca Heliogabalus, încălţăminte şi îmbrăcăminte cu pietre preţioase. S-a îmbrăcat, aşa cum e reprezentat, în haine albe, fără fireturi de aur, cu manta şi togă la fel ca toţi cetăţenii. Cu prietenii s-a purtat atât de familiar, încât participa adesea la reuniunile lor, mergea la masă la ei, pe unii îi avea zilnic în vizită neinvitaţi. Era salutat ca simplu senator, intrarea la el era liberă, la palat n-avea şefi de cabinet, ci numai portari la intrarea în palat, în vreme ce înainte nu era cu putinţă să salute cineva pe împărat, pentru că nu-l putea vedea. Corpul îi era fermecător şi de o frumuseţe bărbătească, aşa cum îl vedem astăzi în tablourile de pictură, sau cum îi vedem statuile, cu o statură militară, exprimând energia şi puterea celui ce-şi

cunoaşte forţele fizice şi ştie să le îngrijească întotdeauna. Era, pe lângă acestea, amabil cu toţi oamenii, unii numindu-l cel pios, dar toţi socotindu-l venerabil şi de folos statului. Pe când Heliogabalus îi întindea curse, el, consultând oracolul templului din Praeneste, a primit acest răspuns:

„Dacă vei putea înfrânge aspra soartă, tu vei fi Marcellus” 9.5 orient, căreia i se prezisese că va fi soţie de împărat. Această legătură de rudenie a avut-o Alexander, care într-adevăr după mamă a fost văr cu Varius Heliogabalus. A refuzat şi numele de „Cel Mare” pe care senatul i-l oferise pentru a-l asemăna cu Alexandru Macedon.

6 Este interesantă cuvântarea prin care el a refuzat numele de Antoninus şi de Cel Mare, date de senat. Înainte de a o cita, însă voi reproduce înseşi aclamaţiile senatului cu ocazia oferirii acestor nume. Iată un extras din actele oraşului: În ajunul nonelor lui martie[152153], senatorii adunându-se în mare număr în senat (adică în templul Concordiei, în sala consacrată şedinţelor) şi venind şi Aurelius Alexander Caesar Augustus, care fusese rugat să revină asupra hotărârii sale, fiindcă la început refuzase să vină, întrucât ştia că are să se discute despre onorurile pe care senatul i le va încredinţa, s-au rostit aceste aclamaţii: „Nevinovate Augustus, zeii să te păzească! împărate Alexander, zeii să te păzească! Zeii ni te-au dat, zeii să te păzească! Zeii te-au smuls din mâini impure, zeii să te ţină veşnic! Ai suferit din pricina tiranului impur şi ai avut durerea de a vedea că trăieşte un impur şi un neruşinat. Zeii l-au înlăturat, zeii te-au salvat. împăratul infam a fost

---

152 Cuvintele de mulţumire adresate de Alexander au fost întîmpinate cu aceste aclamaţii: „Alexander Antoninus, zeii să te păzească! Antoninus Aurelius,

153z eii să te păzească! Antoninus Pius, zeii să te păzească! Te rugăm să primeşti numele de Antoninus! Pentru

condamnat după faptele sale. Fericiţi vom fi noi, fericit va fi imperiul sub domnia ta. împăratul infam a fost târât cu cârligul. Pilda lui să inspire teamă celor răi. împăratul desfrânat a fost pedepsit pe drept. Cel ce a pângărit cinstea a fost pedepsit pe drept. Zeii nemuritori să ocrotească viaţa lui Alexander. De aici se vede bine dreapta judecată a zeilor”.

Împăraţii cei buni primeşte să fii numit Antoninus! Purifică numele Antoninilor! Ceea ce el a pângărit tu purifică! Restabileşte în onoare numele Antoninilor! Să se recunoască în tine sângele Antoninilor! Răzbună nedreptatea făcută lui Marcus! Răzbună nedreptatea pricinuită lui Verus! Răzbună nedreptatea adusă lui Bassianus! Singur Heliogabalus a fost mai rău decât Commodus. Asemenea acestora n-a fost niciun Antoninus, niciun cetăţean, niciun senator, niciun nobil roman. În tine ne este mântuirea, în tine ne este viaţa. Trăiască Alexander al Antoninilor ca să ne placă şi nouă să trăim. Să se numească Antoninus, ca să ne placă să trăim. Antoninus să cinstească templele Antoninilor. Antoninus să învingă şi pe perşi! Cel sfinţit să primească un nume sfânt. Zeii să recunoască numele lui Antoninus, zeii să păzească onoarea Antoninilor. În tine e totul, prin tine totul! Mărire ţie, Antonine”!

8 După aceste aclamaţii, Aurelius Alexander Caesar Augustus a spus: „V-am mulţumit senatori, nu o singură dată, dar acum adresez mulţumirile mele pentru numele de Caesar, pentru că mi-aţi salvat viaţa, pentru numele de Augustus şi pentru toate celelalte demnităţi pe care, fără precedent, mi le-aţi acordat într-o singură zi: marele pontificat, puterea de tribun şi puterea proconsulară”. Pe când el vorbea, a fost întrerupt de aclamaţii: „Ai primit acestea, primeşte şi numele de Antoninus, ca o cinste pentru senat, ca o cinste pentru Antonini. Zeii să te păzească, Antoninus Augustus, zeii să păzească în tine un

Antoninus! Pe monede să fie scris din nou numele Antoninus. Un Antoninus să venereze din nou templele Antoninilor!” Alexander Augustus a răspuns: „Vă rog, senatori, nu-mi impuneţi această încercare, nu-mi cereţi să fiu pe măsura unui nume atât de mare, care nu este al meu şi care-mi impune sarcini peste puterile mele. Numele mari sunt poveri grele. Cine ar putea să-i zică Cicero unui mut? Cine Varro unui incult? sau Metellus unui nelegiuit?

Şi, ferească zeii, cine ar suporta ca cineva, ridicat la astfel de nume, să nu fie totuşi la înălţimea lui în cele mai strălucite demnităţi?” I s-au adresat din nou aceleaşi aclamaţii, pe care le-am reprodus mai sus, iar împăratul din nou a răspuns:

9 „Clemenţa voastră îşi aminteşte că numele Antoninilor a fost mai respectat decât al unui zeu. Dacă este vorba de pietate, cine a fost mai venerabil decât Pius? Dacă e vorba de învăţătură, cine a fost mai înţelept decât Marcus? Ca onestitate, cine a fost mai pur decât Verus? Ca vitejie, cine a fost mai viteaz decât Bassianus? Nu vreau să amintesc despre Commodus, care cu moravurile pe care le-a avut a fost şi mai detestabil prin însuşi faptul că a obţinut numele de Antoninus. Cât despre Diadumenus, el n-a avut nici timpul, nici vârsta, şi a căpătat acest nume prin dibăcia tatălui său”. Din nou a fost aclamat, ca mai sus, şi din nou a răspuns: „Vă amintiţi, senatori, când dăunăzi cel mai spurcat nu numai dintre bipede, ci chiar dintre patrupede, şi-a luat numele de Antoninus, dar a întrecut în turpitudine şi desfrânare pe Nero, Vitellius şi Commodus, cum durerea era unanimă şi cum în cercuri largi de oameni cinstiţi, într-un singur glas, se spunea că acesta este pe nedrept numit Antoninus şi că prin acest flagel este profanat un nume atât de mare”. El vorbea, dar aclamaţiile continuau: „Zeii să ne ferească de cele rele, dar nu ne temem de ele, câtă vreme vei fi tu împărat. Sub conducerea ta suntem în siguranţă. Ai biruit viciile, ai

biruit crimele, ai biruit ticăloşiile. Vei împodobi numele lui Antoninus. Ne bizuim pe tine, suntem siguri că speranţele noastre nu vor fi înşelate. Te-am preţuit din copilărie şi te preţuim şi acum”. Iar împăratul a răspuns: „Mă feresc, senatori, să primesc acest nume venerat de toţi, nu pentru că m-aş teme să nu-l târăsc în mlaştina viciilor, sau pentru că mi-ar fi ruşine cu el, ci, în primul rând, pentru că nu-mi place să iau un nume dintr-o familie străină, şi apoi, pentru că, după părerea mea, mă depăşeşte”.

10 El vorbea, dar aclamaţiile s-au repetat cum am arătat mai sus. „Dacă primesc numele de Antoninus, a obiectat el, înseamnă că aş putea primi şi pe cel de Traianus sau de Titus, sau de Vespasianus...”. La aceste cuvinte ale lui, cineva a strigat: „Cum e pentru noi Augustus, aşa este şi Antoninus”; iar împăratul a răspuns: „Văd, senatori, ce vă mână să-mi daţi acest nume. Augustus a fost primul cu acest nume, el este primul ctitor al acestei domnii şi toţi care au urmat i-au luat numele ca printr-o adopţie, sau ca printr-un drept ereditar. Antoninii înşişi au fost numiţi Auguşti, Antoninus Pius a numit astfel pe Marcus şi pe Verus, conform dreptului de adopţiune. Commodus l-a avut prin moştenire, lui Diadumenus i s-a dat, Bassianus l-a căutat, iar Varius l-a făcut de râs”. Vorbele lui au fost din nou curmate de aclamaţii: „Zeii să te păzească, Alexander Augustus! Zeii să te ocrotească pentru cuviinţa ta, pentru înţelepciunea ta, pentru inocenţa ta, pentru puritatea ta. De aici înţelegem ce fel vei fi, de aici avem dovada. Tu vei ajuta senatul să aleagă cu chibzuinţă pe împăraţi. Tu vei ajuta senatul să judece foarte bine. Alexander Augustus, zeii să te păzească! Alexander Augustus să cinstească altarele Antoninilor. Iubitul nostru Caesar, iubitul nostru Augustus, iubitul nostru împărat, zeii să te păzească. Să trăieşti, să fii sănătos, să domneşti mulţi ani!”

să te păzească! Dacă ai refuzat numele lui Antoninus,

primeşte renumele de Cel Mare. Alexandru cel Mare, zeii să te păzească!” Şi, fiindcă aceste aclamaţii se repetau, Alexander Augustus a continuat: „Mi-ar fi fost mai uşor, senatori, să primesc numele Antoninilor, fiindcă l-aş fi considerat un fel de rudenie, sau de împărtăşire cu un nume imperial. Dar numele de Cel Mare pentru ce să-l primesc? Ce-am făcut eu mare? E un renume pe care Alexandru l-a primit după fapte mari, iar Pompeius după mari triumfuri. Fiţi pe pace, aşadar, venerabili senatori, şi, voi înşivă demni de nume mari, socotiţi-mă mai bine unul dintre voi, decât să-mi daţi numele de Cel Mare”.

12 La aceste cuvinte s-a răspuns tot cu aclamaţii: „Zeii să te păzească, Aurelius Alexander Augustus!” şi celelalte aclamaţii ca de obicei.

După şedinţa senatului, pentru că în acea zi dusese la bun sfârşit şi alte multe lucrări, s-a întors acasă, ca şi cum şi-ar fi sărbătorit un triumf. A socotit o mai mare strălucire pentru el că n-a primit nume străine, decât dacă le-ar fi primit. Prin acest fapt şi-a dobândit reputaţia de a fi constant în hotărâri şi plin de gravitate, pentru că un întreg senat nu l-a urnit din păreri, pe el care era un tânăr, sau mai degrabă un adolescent. Dar, deşi n-a putut fi înduplecat de rugăminţile senatului să primească numele de Antoninus sau de Cel Mare, totuşi, datorită marii lui energii sufleteşti şi admirabilei lui tării de caracter prin care a răspuns insolenţei soldaţilor, i s-a dat de către soldaţi numele de Severus. Acest nume i-a adus în timpul lui un mare respect, iar din partea urmaşilor o mare glorie, fiindcă ajunsese să i se spună astfel datorită virtuţilor sale sufleteşti. Într-adevăr, nu s-a mai găsit altul care, ca el, să concedieze legiunile rebele10, cum se va arăta la locul potrivit, luând măsuri foarte severe împotriva soldaţilor care se făceau vinovaţi de vreo faptă incompatibilă ou disciplina, cum de asemenea vom arăta la locul cuvenit.

13 Semnele prevestitoare ale domniei sale au fost

acestea: mai întâi, s-a născut în aceeaşi zi în care se zice că a murit Alexandru cel Mare. În al doilea rând, mama sa l-a născut în templul dedicat acestui împărat. În al treilea rând, a primit acelaşi nume. Pe lângă acestea, o bătrână i-a oferit mamei lui un ou de culoarea purpurei, ouat de o porumbiţă în aceeaşi zi în care s-a născut el. De aici haruspicii au spus că el va deveni împărat, ajungând repede la domnie, dar fără să domnească mult timp. Mai departe, pe când mama sa îl năştea în templu, un tablou al împăratului Traian, atârnat în casa părintească deasupra patului de nuntă al tatălui său, a căzut peste pat. La acestea se adaugă faptul că doica lui se numea Olimpias, ca şi mama lui Alexandru şi, din întâmplare, unul dintre ţărani, care l-a îngrijit, se numea Philippus, ca şi tatăl lui Alexandru cel Mare. Se spune că, în ziua în care el s-a născut, toată ziua a fost văzută la Arca Caesarea11 o stea de prima mărime, iar în apropiere de casa tatălui său soarele a fost văzut înconjurat de un cerc strălucitor. Când haruspicii au făcut sacrificii la ziua lui de naştere, au spus că el va ajunge la puterea supremă, pentru că animalele de jertfă fuseseră aduse de la ferma împăratului Severus, pregătite de ţărani în onoarea acestui împărat. În curtea sa un laur a răsărit lângă un piersic şi, într-un an de zile, a crescut mai înalt decât piersicul. De aici ghicitorii au spus că el va învinge pe perşi 12. domnia” s-a înţeles că el va fi principe al imperiului roman. Căci unde este domnia, dacă nu la romani care deţin domnia lumii? Aceste două versuri sunt traduse din greceşte. El însuşi, îndemnat de tatăl său de a-şi îndrepta preocupările din domeniul filosofiei şi al muzicii spre alte arte, consultând oracolul, i s-a răspuns prin aceste versuri ale lui Vergilius:

Vor modela alţii în bronz mai cu talent busturi
Desigur şi vor face din marmoră statui pline de viaţă
Vor cerceta alţii mai cu pricepere cauzele lucrurilor şi cărările cerului

Le vor descrie şi vor arăta cu varga constelaţiile în răsăritul lor

Tu adu-ţi aminte, romane, că ocârmuieşti cu porunci popoarele

Acestea îţi vor fi artele şi îndeletnicirile de a impune pacea.

De a cruţa pe cei supuşi şi de a înfrânge cerbicia celor trufaşi” 13.

Au fost şi alte semne care-l anunţau ca principe al neamului omenesc.

Privirea ochilor săi erau ca un foc dogoritor, ca o flacără puternică pe care n-o poţi privi multă vreme14. Avea o minte pătrunzătoare, scrutând mereu viitorul, şi o memorie fenomenală, pe care i-o cultiva Acholius prin mijloace mnemotehnice. Fiindcă a ajuns prea ti năr la domnie, îndeplinea toate actele de conducere împreună cu mama sa, încât părea că domneşte deopotrivă şi ea, o femeie cinstită, dar avară şi lacomă după aur şi argint[154].

ficat şi palatul şi întreaga suită a împăratului, alungind pe toţi desfrânaţii şi infamii din serviciile curţii imperiale şi n-a îngăduit să mai rămână în preajma domniei niciun om netrebuincios. S-a angajat apoi prin jurământ să n-aibă pe nimeni în servicii suplimentare, sau dispensat de serviciu, pentru ca să nu încarce cheltuielile statului, spunând că este un rău public împăratul care hrăneşte din măruntaiele provinciilor oameni netrebuincioşi şi nefolositori statului. A cerut să nu se mai ivească în niciun oraş cazuri de judecători necinstiţi, iar dacă apar să fie exilaţi de guvernatorii provinciilor.

A inspectat cu atenţie aprovizionarea armatei.

154 Aşadar, cînd a început să-şi exercite atribuţiile în calitate de Augustus, mai întîi a revocat pe toţi judecătorii, îndepărtînd din slujbele şi sarcinile publice pe cei pe care îi promovase acel infam, recrutaţi din cea mai josnică treaptă a oamenilor; apoi a purificat senatul şi ordinul cavalerilor. A purificat triburile şi pe cei care se sprijină pe prerogative militare. A puri-

Ofiţerilor, care pe diferite căi răpiseră din drepturile soldaţilor, le-a dat pedepse capitale. A cerut ca dosarele şi procesele să fie cercetate mai întâi de către secretari şi experţi juridici de încredere, în fruntea cărora se găsea pe atunci Ulpianus10, şi să i se înainteze referate despre cele constatate.

17 Encolpius, care i-a fost foarte apropiat, spunea că dacă îl găsea pe vreun judecător incorect era gata cu degetul să-i scoată un ochi, atât de mult îi ura pe cei ce-i dovedea tâlhari. Septiminus, care i-a scris destul de documentat biografia, spune că atât de rău se supăra Alexander pe acei judecători care-şi căpătaseră faimă de escroci şi totuşi nu fuseseră condamnaţi, încât, dacă îi vedea printr-o întâmplare oarecare, vărsa fiere din stomac din cauza tulburării sufleteşti şi toată faţa i se aprindea, de nu mai putea vorbi. Când un oarecare Septimius Arabianus, faimos prin tâlhăriile sale şi eliberat sub Heliogabalus, venise să-l salute între senatori, împăratul a exclamat: „O Marna18, O Jupiter, o zei nemuritori, Arabianus nu numai că trăieşte, ci vine în senat, poate speră chiar ceva de la mine; atât mă socoteşte de caraghios şi de prost”.

18 Era salutat pe nume, spunându-i-se adică „Sănătate, Alexander”. Dacă-şi pleca vreunul capul sau spunea ceva mai măgulitor, îl alunga ca pe un linguşitor, dacă situaţia socială a acestuia îngăduia, sau râdea de el în hohote, dacă din cauza rangului nu-i putea face un afront mai grav. Tuturor senatorilor care veneau să-l salute le oferea scaun să şadă şi nu primea să-l salute decât cei oneşti şi cu nume bun. A poruncit (cum se spune că la misterele Eleusine nimeni n-avea voie să intre dacă nu se ştia fără pată) să se anunţe printr-un crainic că împăratul nu primeşte să fie salutat de cei ce se ştiu că au furat, pentru ca nu cumva descoperiţi să fie expuşi la pedepse capitale De asemenea, n-a îngăduit să fie adorat cum

începuse să fie adorat Heliogabalus după obiceiul regilor persani. Părerea lui era că numai furii se plâng de sărăcie, când vor să-şi acopere nelegiuirile. Spunea despre toţi în greceşte un cunoscut proverb care în latineşte înseamnă: „Cine a furat mult şi a dat ceva şi judecătorilor săi va fi salvat” 19.

19 Când numea pe prefectul pretoriului, cerea confirmarea senatului, iar pe prefectul oraşului îl alegea dintre senatori. A făcut prefect al pretoriului pe un altul, care fugise pentru a nu fi ales, spunând că trebuie numiţi în treburile publice nu cei ce le dau târ coale, ci cei ce se feresc de ele. Niciodată n-a făcut pe cineva senator fără consimţământul tuturor senatorilor prezenţi, pentru ca numirile să se facă prin votul tuturor a, şi bărbaţii cei mai de seamă să aducă mărturia lor. Iar dacă mărturiile erau false, sau părerile nesincere, cei vinovaţi erau aruncaţi în ultima clasă a cetăţenilor, condamnaţi fără cruţare, ca nişte falsificatori. N-a ales senatori decât cu sufragiile celor mai de seamă cetăţeni pe care-i convoca la palat, spunând că trebuie să fie un mare bărbat cel ce alege un senator. N-a admis niciodată să fie aleşi fii de liberţi în ordinul cavalerilor, spunând că acest ordin e o pepinieră de senatori.

20 A fost de o bunătate atât de mare, încât nimeni nu era alungat din preajma lui, cu toţi se arăta blând şi afabil, vizita nu numai pe prietenii de primul sau de al doilea rang, ci chiar şi pe cei de jos; dorea să-i spună toţi deschis ceea ce simţeau, pentru ca celor spuse să le dea ascultare, iar pe cele ascultate să le îndrepte şi să le corecteze, după cum cerea situaţia. Dacă ceva se îndeplinea mai puţin bine, arăta el însuşi greşelile şi aceasta fără dispreţ şi fără să producă amărăciune sufletească. Oferea tuturor loc să şadă, excepţie făcând cu cei care-şi pătaseră numele prin furturi. Se interesa întotdeauna de cei pe care nu-i vedea. Când din cauza prea marii lui amabilităţi mama sa

Mammaea şi soţia sa Memmia20, fiică a fostului consul Sulpicius şi nepoată a lui Catulus, îi ziceau adesea „Ţi-ai făcut puterea imperială mai slabă şi mai fără autoritate decât înainte”, el le răspundea: „Da, dar mai sigură şi mai durabilă”. În sfârşit, n-a trecut niciodată o zi fără să facă acte de dăruire şi de pietate, dar aşa fel, încât să nu dezechilibreze tezaurul statului.

21 A cerut să se dea cât mai rare pedepse, dar o dată date nu le ierta. A repartizat veniturile din provincii pentru construcţiile proprii ale provinciilor. A fixat dobânzile publice la 4% pe an iar celor săraci le-a dat fără dobândă bani pentru cumpărări de pământ, cerându-le să-i restituie din recolte. A investit pe prefecţii pretoriului cu demnitatea de senatori, pentru ca aceştia să fie şi să li se spună clarissimi viri21, fapt rar, sau cu totul inexistent înainte, când, dacă vreunul dintre împăraţi voia să înlocuiască pe prefectul pretoriului, îi trimitea laticlava[155] printr-un libert, cum arată Marius Maximus în biografia multor împăraţi. Dar Alexander de aceea a voit ca prefecţii pretoriului să fie senatori, pentru ca să nu judece pe un senator roman cineva care nu avea acest rang. Ştia de toţi soldaţii care unde se găsesc şi avea în dormitorul său tabele cu numărul şi timpul de serviciu al fiecăruia, iar când era singur le revedea situaţia, numărul, gradul şi solda, informându-se despre toate cu de-amănuntul. Când avea vreo treabă cu militarii, le spunea multora şi numele. îi avea în evidenţă pe cei ce trebuiau înălţaţi în grad şi

---

155 A acordat garanţii oamenilor de afaceri, pentru ca aceştia să vină la Roma cînd vor. A restabilit integral cantităţile de untdelemn pe care Severus îl dădea înainte poporului şi pe care Heliogabalus, dînd intendenţa aprovizionării unor oameni de nimic, îl împuţinase. A dat din nou tuturor dreptul de confarreartio23, pe care faimosul împărat infam îl suprimase. A făcut la Roma multe lucrări care cer o iscusinţă deosebită în domeniul construcţiei. Iudeilor le-a respectat privilegiile. Pe creştini i-a tolerat. A arătat atîta consideraţie faţă de pontifici, ca şi faţă de quindecemviri24

citea cu atenţie toate propunerile, notând chiar zilele de avansare a fiecăruia şi cine l-a propus. A ajutat atât de mult aprovizionarea poporului roman, încât pe propria lui cheltuială a cumpărat şi a pus la loc cerealele pe care le irosise Heliogabalus.

şi faţă de auguri, încât a îngăduit să fie reluate unele probleme de cult rezolvate de el şi să li se dea, dacă era cazul, altă rezolvare. Pe guvernatorii de provincii, despre care se convingea că sunt lăudaţi prin merite adevărate, iar nu prin propagandă mincinoasă îi lua întotdeauna cu el pe drum în trăsură şi-i ajuta cu daruri, spunând că jefuitorii trebuie alungaţi din imperiu şi sărăciţi, iar cei corecţi trebuie ridicaţi şi îmbogăţiţi. Pe când poporul roman îi cerea o ieftinire de preţuri, el a întrebat printr-un curion[156], ce marfă considerau cetăţenii scumpă. Aceştia au răspuns pe dată: „Carnea de vită şi de porc”. Atunci el n-a scăzut preţul, în schimb însă a poruncit să nu se mai taie nicio scroafă plină sau alăptând, nicio vacă şi niciun viţel, astfel că în timp de un an, sau aproape un an, s-a mărit producţia cu atâta carne de porc şi de vită, încât de unde până aici costa opt bănuţi de argint libra26, a ajuns să se vândă amândouă categoriile de carne cu doi bănuţi sau cu un bănuţ libra. casase de la un militar 100 de monede de aur, l-a pedepsit cu răstignirea, înălţându-l pe cruce pe şoseaua pe care circulau cel mai des sclavii săi în drumul spre vila imperială de la marginea oraşului.

24 A dat multor provincii locotenenţă imperială şi a numit pe proconsuli la propunerea senatului. A interzis

---

156 Unii istorici spun că domnia lui a fost fără vărsare de sînge, ceea ce nu este adevărat; căci a fost numit Severus de către soldaţi28 pentru asprimea lui şi ura faţă de unii i-a fost straşnică.
A terminat lucrările începute de împăraţii anteriori şi a construit multe aşezăminte noi, între care băile cu numele său în apropierea celor neroniene şi un apeduct numit şi astăzi alexandrin. A făcut un parc împădurit pentru băile sale pe locul unor clădiri pe care le cumpărase şi pe care le-a dărâmat. El cel

existenţa băilor mixte la Roma. Acest fel de băi erau interzise şi înainte, dar Heliogabalus le permisese. N-a îngăduit să se verse în tezaurul sacru impozitele încasate de la patronii caselor de toleranţă, de la prostituate şi le la decăzuţi, ci le-a destinat cheltuielilor publice pentru restaurarea teatrului şi a stadionului. Se gândea să interzică depravările, ceea ce Philippus27 a făcut după aceea, dar s-a temut ca nu cumva interzicând public prostituţia s-o schimbe în forme particulare de desfrâu, căci oamenii sunt mai tentaţi de lucrurile oprite, interdicţia aţâţându-le şi mai tare pornirile. A instituit un impozit foarte convenabil pentru croitori, ţesători, sticlari, pielari, căruţaşi, argintari, aurari şi pentru celelalte meserii, şi din acest impozit a poruncit să se întreţină băile pe care le construise pentru sine, precum şi celelalte existente înaintea lui pentru uzul poporului. A făcut parcuri împădurite în jurul băilor publice. A repartizat şi ulei pentru lămpile din băi, care anterior nu se deschideau înainte de revărsatul zorilor, iar la apusul soarelui se închideau. 25 dinţii împărat a făcut un mare bazin pentru băi, pe care l-a numit Ocean; Traianus nu făcuse aceasta, ci îngăduise publicului zilnic accesul la căzi obişnuite.

A terminat şi a înfrumuseţat băile lui Antoninus Caracallus, adăugându-le grădini cu terase. Combinaţia alexandrină din cele două feluri de marmoră, una din porfir şi una de Lacedemona, el a introdus-o pentru prima dată, împodobind cu acest gen de pavaj din marmoră curţile palatului. A înălţat în oraş multe statuicoloşi, cu ajutorul unor meşteri aduşi din toate părţile imperiului. A bătut foarte multe monede cu efigia sa în costumul lui Alexandru29, câteva din electrum30, dar majoritatea din aur.

N-a permis femeilor cu proastă reputaţie să vină să salute pe mama şi pe soţia lui. A ţinut multe cuvântări în oraş după obiceiul vechilor tribuni şi consuli.

26 A făcut de trei ori poporului daruri în alimente şi tot de trei ori gratificaţii soldaţilor, poporului dându-i şi came. A coborât la 4% dobânzile luate de cămătari de la cei săraci. Pe senatori, dacă dădeau bani cu împrumut, mai întâi i-a oprit să ia dobânzi, dacă primeau şi daruri. Mai pe urmă le-a îngăduit să primească 6% dobândă, dar le-a interzis să primească daruri. A adus din toate părţile în forul lui Traian statuile oamenilor de seamă. A avut în mare cinste pe Paulus şi pe Ulpianus numiţi prefecţi, după unii, de Heliogabalus, după alţii de el însuşi – căci documentele arată că Ulpianus a fost consilierul lui Alexander şi şeful arhivei – deşi se spune ca aceştia au fost amândoi asesorii lui Papinianus31. Plănuise să ridice între câmpul lui Marte şi grădina lui Agrippa o bazilică alexandrină, lată de o sută de picioare şi lungă de o mie de picioare, sprijinită în întregime pe coloane, dar a murit înainte de a-şi pune planul în aplicare. A împodobit după cuviinţă templul lui Isis şi al lui Serapis cu statui, vase de Delos şi cu tot felul de obiecte de cult. Faţă de mama sa a fost de un devotament unic, astfel că în palat avea camere cu numele de Mammaea, pe care mulţimea ignorantă le numeşte astăzi „La Mamma”. La Baiae32 a construit un palat cu un lac, cunoscut şi acesta astăzi cu numele de Mammaea. A făcut la Baiae şi alte lucrări măreţe în cinstea rudelor sale, şi lacuri imense legate cu marea. A restaurat aproape în toate locurile podurile pe care le făcuse Traian şi a făcut altele noi, celor restaurate păstrându-le numele lui Traian.

27 Avea de gând să introducă îmbrăcăminte distinctivă pentru toate profesiunile şi pentru toate demnităţile, pentru ca fiecare să fie recunoscut după îmbrăcăminte, ca şi pentru sclavi, ca să poată fi identificaţi în popor, în caz de răscoală, şi ca să nu se confunde sclavii cu oamenii liberi. Dar acest plan n-a plăcut lui Ulpianus şi Paulus, care spuneau că se vor produce multe încăierări,

pentru că oamenii ajung uşor la scandal. A stabilit atunci că este destul ca senatorii să se deosebească de cavalerii romani după laticlavă. A permis bătrânilor să folosească pe vreme de frig mantăile cu glugă în interiorul oraşului, acest soi de îmbrăcăminte fiind folosit de obicei în călătorie sau pe timp de ploaie. Femeilor le-a interzis mantaua cu glugă în oraş, dar le-a permis-o la drum.

Vorbea mai elegant greceşte decât latineşte, făcea versuri reuşite, avea talent la muzică şi era un bun cunoscător în ale astrologiei, astfel că, din ordinul lui, astrologii au ţinut cursuri la Roma şi au predat această disciplină. Era iniţiat şi în ştiinţa haruspicilor33, fiind un mare interpret al zborului păsărilor, domeniu în care întrecea şi pe vasconii34 spaniolilor şi pe augurii din Pannonia. S-a ocupat şi cu geometria. Picta minunat, cânta frumos, dar niciodată în prezenţa altora, ci fiindu-i martori doar cei ai casei. A preamărit în versuri viaţa împăraţilor buni. Cânta din liră, din flaut, la orgă şi chiar cu trompeta, talente pe care nu le-a avut niciun alt împărat. A fost atlet de primul rang şi viteaz în război, căci a terminat în mod glorios multe războaie.

28 De trei ori a fost consul obişnuit, şi la fiecare intrare în funcţiune şi-a luat ajutoare. A fost judecător foarte aspru al jefuitorilor, făcându-i vinovaţi de crimele zilnice, condamnându-i fără cruţare şi numindu-i duşmani publici. Pe un grefier, care prezentase fals sumarul unui proces în consiliul imperial, l-a exilat, după ce i-a tăiat tendoanele de la degete ca să nu mai poată scrie niciodată. Unuia dintre cei de vază, care dusese înainte o viaţă de ruşine şi de jaf şi care ajunsese, printr-o nemăsurată ambiţie, la ranguri înalte, corupând pe regii cu care se împrietenise, i-au fost date pe faţă jafurile chiar în prezenţa protectorilor săi. Interogat de regi după porunca împăratului, faptele au fost dovedite şi el a fost condamnat. Regii, fiind întrebaţi ce pedeapsă suferă la ei

hoţii, au răspuns: „Crucea”. La acest răspuns, cel condamnat a fost ridicat pe cruce, fiind osândit de proprii săi protectori, fără ca îndurarea lui Alexander să fi fost angajată.

A aşezat în forul divinului Nerva, for numit astăzi Tranzitorium, statui colosale în onoarea împăraţilor, reprezentaţi fie în picioare şi goi, fie călări, cu toate titlurile şi cu coloane de aramă pe care le erau gravate în ordine faptele săvârşite, după exemplul lui Augustus, care a aşezat în for din marmoră statuile celor mai de seamă bărbaţi cu arătarea faptelor săvârşite de ei. Voia să se creadă că e de origine romană, nefăcându-i plăcere să i se spună sirian, mai ales că o dată, la o sărbătoare, după obiceiul lor, antiochienii, egiptenii şi alexandrinii îl înţepaseră cu glume, numindu-l sirian, şef de sinagogă şi arhiereu35.[157]

Felul de viaţă i-a fost acesta: mai întâi, dacă avea posibilitatea, adică dacă nu dormea în acelaşi dormitor cu soţia, dimineaţa de vreme îşi îndeplinea îndatoririle religioase în capela sa, în care avea aşezate portretele împăraţilor celor mai buni şi mai aleşi, pe ale celor mai venerabili dintre ceilalţi oameni, între care erau Apollonius36 şi, după cum spune un scriitor al vremii, Christos, Abraham, Orpheus37 şi alţii la fel, precum şi pe ale strămoşilor săi. Iar dacă nu putea face aceasta, călărea, pescuia, se plimba, sau vâna, după cum era situaţia locului. Dacă-i permitea timpul, se ocupa de treburile publice, dar nu-şi da prea mare osteneală, fiindcă problemele din timp de război şi din timp de pace, aşa cum s-a spus mai sus, erau rezolvate cu ajutorul prietenilor, dar prieteni corecţi şi devotaţi, iar nu necinstiţi, şi deciziile date de aceştia, el le aproba, intervenind rar ou modificări. Dacă o cerea necesitatea, începea activitatea înainte de

---

157 înainte de a vorbi despre războaiele, expediţiile şi victoriile sale, voi spune cîteva cuvinte despre viaţa sa cotidiană şi domestică.

revărsatul zorilor şi o prelungea până târziu, fără să se plictisească, fără să fie posomorât sau supărat, având aceeaşi înfăţişare de bună dispoziţie în tot timpul. Era de o mare prudenţă, nimeni nu putea să-i impună, iar dacă cineva căuta în mod subtil să aibă ascendent asupra lui el înţelegea şi-l pedepsea. nu folosea decât rar apa caldă. În schimb intra în piscină şi rămânea acolo o oră. Bea pe nemâncate aproape un sextar38 de apă rece din izvoarele lui Claudius39 şi, când ieşea din baie, servea din belşug lapte, pâine, ouă, suc. Întremat cu acestea, uneori mergea la masa de prânz, alteori mânca tocmai seara. Mai adesea însă lua şi masa de prânz. S-a folosit în mod regulat de tetrafarmaconu140 lui Hadrianus, despre care vorbeşte Marius Maximus în biografia lui Hadrianus.

31 Orele de după amiază le dedica semnăturilor şi citirii scrisorilor adresate lui, în prezenţa secretarilor, raportorilor şi arhivarilor. Uneori, dacă aceştia din cauza sănătăţii nu puteau sta în picioare, îi invita să şadă pe scaune, iar grefierii şi secretarii cancelariei citeau, astfel ca Alexander să adauge cu mâna sa ceea ce era de adăugat, ţinând însă seama de părerea celui care părea mai priceput. După rezolvarea corespondenţei îşi aducea prietenii şi vorbea cu toţi, fără să primească vreodată numai pe unul singur, în afară de prefectul său Ulpianus, pe care-l avea întotdeauna ca asesor al său, pentru respectarea integrală a dreptăţii. Când avea de lucru cu celălalt prefect, cerea să fie de faţă şi Ulpianus. Pe Vergilius îl numea Plato al poeţilor şi-i ţinea portretul în cea de a doua capelă, alături de chipul lui Cicero, Achile şi al marilor bărbaţi. Iar pe Alexandru cel Mare îl avea în capela cea mare, venerându-l între cei mai buni oameni şi între zei. N-a ocărit pe niciunul dintre prieteni sau consilieri, nici pe slujbaşi sau pe şefii de servicii. Întotdeauna a lăsat prefecţilor această sarcină, spunând că cel ce merită o ocară trebuie osândit de împărat, nu numai

eliberat din funcţie. marmoră pentru ornament şi mină de lucru, după cum cerea natura lucrării. Aur şi argint a împărţit rar cuiva în afară de armată, spunând că este o nelegiuire ca un mânuitor de bani publici să deturneze în folosul plăcerilor sale şi ale prietenilor săi ceea ce se încasa de la provincii. A trimis la Roma impozitul pe mărfuri şi tributul coronar41.

33 A numit pentru oraşul Roma 14 curatori dintre foştii consuli, dându-le misiunea de a se interesa, împreună cu prefectul oraşului, de toate treburile urbane, cu obligaţia de a fi toţi, sau cea mai mare parte dintre ei, prezenţi la lucrări. A organizat în corporaţii pe comercianţii de băuturi, de articole alimentare, de încălţăminte şi pe tot felul de meşteşugari, dându-le apărători dintre ei şi fixând ce judecători vor avea şi cu ce atribuţii.

Actorilor nu le-a dat niciodată aur sau argint, ci abia dacă le dădea bani obişnuiţi. Le-a interzis îmbrăcămintea preţioasă pe care o introdusese Heliogabalus şi pe soldaţii scoşi la paradă îi îmbrăca nu cu haine scumpe, ci de bună impresie, din stofă strălucitoare. Nu cheltuia mult aur sau mătase pentru steaguri sau pentru fastul imperial, spunând că demnitatea imperială constă în virtute, nu în podoabe exterioare. A readus în întrebuinţare pentru uzul său hlamidele de lână aspră ale lui Severus42, tunicile fără bandă de purpură, sau cu mâneci lungi, şi hainele stacojii cu puţină purpură.

34 La masă n-a folosit veselă de aur, ci a avut întotdeauna cupe obişnuite, dar lustruite. Niciodată n-a trecut de două sute de libre greutatea argintăriei de la masa lui. Pe pitici, pitice, bufoni, cântăreţi din gură, instrumentişti şi actori i-a dat poporului, iar pe cei care nu mai erau de folos i-a dat fiecărei cetăţi să-i întreţină, pentru a nu înmulţi numărul cerşetorilor. Pe eunucii pe care Heliogabalus îi avusese în consilii pentru desfrâu şi îi

ridicase în demnităţi, i-a dăruit prietenilor, cu avertismentul că, dacă nu-şi vor schimba moravurile, vor putea fi ucişi fără judecată. A dat ordin ca prostituatele să fie arestate, căci erau în număr mare, şi vândute ca sclave. Toţi depravaţii, cu care avusese legături în deprinderile lui infame acel ticălos, au fost exilaţi sau încărcaţi pe corăbii şi scufundaţi în mare. Niciunul din miniştrii săi n-a avut haine cu fireturi de aur, nici la serviciu, nici la ospeţe publice. Când lua masa între ai săi, invita la el pe Ulpianus şi pe alţi oameni învăţaţi, ca să aibă cu ei convorbiri savante care, după cum spunea el, îl recreau şi-l hrăneau. Când mânca singur, avea pe masă o carte şi citea mai mult din autorii greci, dar răsfoia destul de des şi pe poeţii latini. Şi mesele publice şi pe cele particulare le dădea cu aceeaşi simplitate. Se supăra însă când creştea numărul comesenilor sau mulţimea asistenţilor, spunând că parcă ar mânca în teatru sau în circ.

35 A audiat cu plăcere pe oratori şi pe poeţi, dar nu pe cei care-l lăudau în discursuri, socotind, după exemplul lui Pescennius Niger43, o prostie să asculte laude, ci pe cei ce declamau cuvântări sau cântau faptele celor vechi. Totuşi, îi făcea mai mare plăcere dacă cineva îi recita poezii care preamăreau pe Alexandru cel Mare, pe împăraţii buni din trecut, sau pe oamenii mari din istoria Romei. A mers în mod regulat la Ateneu pentru a audia pe retorii şi poeţi greci şi latini. A audiat şi pledoariile avocaţilor în procese dezbătute fie în for, fie la el în palat, fie la prefecţii oraşului. A prezidat şi jocuri de circ, mai ales herculiene în onoarea lui Alexandru cel Mare. Nu voia să stea de vorbă numai cu câte un singur vizitator, nici după amiază, nici în orele de dimineaţă, pentru că ştia că mulţi spun minciuni pe seama lui. Unul din aceştia, Verconius Turinus care mai înainte îi fusese apropiat, răspândise tot felul de născociri calomnioase pe seama domniei lui Alexander, spunând că împăratul e un om

prost, pe care el îl domină şi căruia îi dă sfaturi.

De aceea acest Turinus ajunsese să aibă ascendent asupra tuturor a, făcându-i să creadă că e de ajuns un semn al lui ca să se facă orice.

36 Pentru a-l prinde asupra faptului, împăratul a folosit un procedeu ingenios. Anume, a pus pe un oarecare să-i ceară în mod public o favoare, dar să-l roage pe ascuns pe Turinus să intervină pe lângă Alexander pentru a obţine favoarea cerută. S-a procedat întocmai şi Turinus i-a promis mai întâi protecţie, apoi i-a spus că a vorbit cu împăratul, deşi nu vorbise nimic, că va trebui să insiste din nou, ca să i se aprobe cererea şi că aceasta costă o anumită sumă. La ordinul lui Alexander petiţionarul a apelat din nou la Turinus. Acesta, prefăcându-se foarte ocupat, i-a dat să înţeleagă doar printr-un semn că afacerea s-a aranjat, deşi în realitate nu vorbise nimic. împăratul a acordat favoarea şi Turinus a primit o mare sumă de bani de la cel căruia-i făcuse promisiuni în vânt. Alexander l-a pus sub acuzare şi, făcându-se proba cu martori, care auziseră ce promisese petiţionarul şi văzuseră ce primise Turinus, a poruncit ca acesta să fie legat la stâlp în forul Tranzitorium şi să se facă sub el un foc de paie şi de lemne ude, care să producă fum. Astfel, Turinus a murit înecat de fum în strigătele crainicului care anunţa: „Este pedepsit să moară de fum cel ce vinde fum”. Şi, ca să nu pară prea crud pentru că pedepseşte pentru o singură vină, a pus să se facă cercetări cu grijă înainte de a-l condamna şi a descoperit că Turinus primise mită de la toţi cei ce fuseseră numiţi intendenţi sau guvernatori de provincii, iar în procese încasase sume de la ambele părţi în judecată.

37 Mergea adesea la spectacole, cu mare economie în dăruiri de bani, spunând că actorii, vânătorii şi conducătorii de care la alergări trebuie trataţi la fel ca şi sclavii noştri, ca şi vânătorii, vizitiii şi celălalt personal la

dispoziţia plăcerilor noastre.

Ospeţele sale nu erau nici prea abundente, dar nici prea simple, în schimb aveau o mare strălucire, cu şervete curate, adesea tivite cu purpură, dar niciodată cu aur, cum începuse să aibă asemenea şervete Heliogabalus şi cum, după spusele unora, avusese înainte Hadrianus. Alimentele zilnice ale unui ospăţ erau următoarele: treizeci de sextare de vin pentru toată ziua, treizeci de libre de pâine curată şi cincizeci de libre de pâine de calitatea a II-a pentru daruri; căci întotdeauna celor ce pregăteau masa le da cu mâna sa pâinea şi raţiile de zarzavaturi, came sau legume, comportându-se cu maturitatea unui bătrân tată de familie. Se găteau treizeci de libre de carne diferită şi două găini. În zilele de sărbătoare se tăia o gâscă, iar la calendele lui ianuarie, la sărbătorile mamei zeilor44, la jocurile apolinare, la masa în cinstea lui Jupiter45, la saturnale şi la alte sărbători de acelaşi fel, se adăuga un fazan, uneori doi, precum şi două găini. Avea zilnic un iepure şi numeros vânat pe care-l împărţea cu prietenii, mai ales cu aceia pe care-i ştia că nu pot să-şi procure singuri vânat. Celor bogaţi nu le-a trimis nimic, dar primea întotdeauna de la ei astfel de daruri. Avea zilnic şi patru sextare de vin amestecat cu miere şi piper şi două sextare fără piper. În sfârşit, ca să nu mai înşir toate amănuntele arătate în această privinţă de către Gargilius46, scriitor al vremii sale, totul era dat de el cu măsură şi socoteală. Îi plăceau aşa de mult fructele, că le servea de mai multe ori la felul al doilea, de unde a ieşit acest joc de cuvinte că Alexander nu serveşte felul secund, ci pe cel fecund47. Mânca destul de mult, vinul nu-l folosea nici cu zgârcenie, nici cu risipă, ci cât era necesar. Bea întotdeauna apă rece, pe care o amesteca vara cu vin şi cu apă de trandafiri. Acesta era singurul rafinament pe care-l păstrase de la Heliogabalus.

38 Şi fiindcă a fost vorba mai sus despre iepuri, căci el zilnic avea la masă carne de iepure, mulţi spun că în

şapte zile se fac frumoşi cei ce consumă came de iepure, credinţă care a dat naştere unui joc de spirit în poezie, cum glăsuieşte Marţial în această epigramă, pe care a scris-o contra unei oarecare Gellia:

„Când îmi trimiţi carne de iepure, Gellia, întotdeauna mă asiguri:

În şapte zile te vei face frumos, Marcust

Dacă e adevărat, Gellia, ce-mi spui şi ce mă asiguri.

Tu n-ai mâncat niciodată, Gellia, carne de iepure” 48.

Aceste versuri le-a adresat Marţial uneia care era urâtă; dar un poet al vremii a scris împotriva lui Alexander astfel:

Dacă-l vezi frumos pe împăratul nostru.

Pe care ni l-a adus neamul sirian.

Să ştii că face vânătoare şi mănâncă iep”.

Prin care-şi menţine frumuseţea49

Când cineva dintre prieteni i-a dat aceste versuri, se spune că el a dat în versuri greceşti acest răspuns:

Crezi, om demn de milă, că împăratul vostru e frumos

Luându-te după credinţa din popor.

Dacă o crezi adevărată, nu mă supăr.

Dar aş vrea să mănânci şi tu carne de iepure

Ca îndepărtându-ţi răutatea să ai suflet frumos

Să nu-l mai ai negru de ură.

39 Ca să păstreze obiceiul pe care-l introdusese Traianus de a bea după felul al doilea până la cinci pahare, când avea la masă prieteni dintre militari, un pahar îl închina în onoarea lui Alexandru cel Mare. Paharele erau mici, dar dacă cineva cerea unul mai mare i se dădea. În viaţa erotică a fost moderat şi fără vreo legătură cu cei depravaţi, voind, cum am spus mai sus, să facă o lege pentru interzicerea unor astfel de vicii.

A făcut în toate cartierele magazii publice50, în care să-şi aducă cerealele cei ce n-aveau unde să le depoziteze.

A făcut şi băi publice în toate cartierele care n-aveau băi. Până astăzi, multe din ele se numesc băile lui Alexander. A construit şi case foarte frumoase şi le-a dăruit prietenilor, mai ales celor cu o viaţă foarte corectă. A redus atât de mult impozitele, încât cei ce plăteau pe vremea lui Heliogabalus 10 monede de aur, acum plăteau numai a treia parte, adică 30%. Atunci pentru prima dată s-au bătut monede de aur de o jumătate de galben, şi chiar de a treia parte dintr-un galben, iar impozitul l-a coborât cu 30%, spunând că va scoate şi monede de un sfert de galben, dacă nu mai mici. Chiar a bătut monede de un sfert de galben, cu gândul de a le pune în circulaţie când va putea scădea şi impozitul; dar necesităţile publice nepermiţând şi această scădere, a poruncit să fie topite şi să fie bătute numai monede de a treia parte dintr-un galben şi de un galben. A dat dispoziţii să nu fie folosite, ci topite chiar şi monedele de doi, trei, patru şi de 10 galbeni şi mai mari, până la o libră, precum şi cele de 100 de libre, pe care le introdusese Heliogabalus, aşa dar să nu le folosească cineva ca monede. Zicea că astfel de monede sunt pricini pentru împărat de a da mai mult, întrucât în bani mărunţi poate da mai multe monede, dar dând într-o singură monedă 10 sau mai mulţi galbeni este nevoit să dea sume de 30, 50 şi 100 de galbeni51.

40 Rareori a avut îmbrăcăminte de mătase. Niciodată nu s-a îmbrăcat cu o haină în întregime de mătase, niciodată n-a dăruit haine care să aibă şi mătase. N-a invidiat bogăţia nimănui. A ajutat pe săraci. Pe cei cu ranguri înalte pe care-i vedea săraci cu adevărat, iar nu prefăcuţi sau sărăciţi din cauza risipei, i-a ajutat întotdeauna în multe feluri, dându-le pământ, sclavi, vite şi unelte de muncă. N-a îngăduit să-i stea în garderobă o haină mai mult de un an fără să fie folosită. A controlat personal hainele pe care le-a împărţit ca daruri. Cântărea regulat tot aurul şi tot argintul. Ca îmbrăcăminte militară a

dăruit jambiere, pantaloni şi încălţăminte. A fost supraveghetor foarte exigent în vânzarea purpurei de cea mai bună calitate, nu pentru uzul său personal, ci pentru uzul matroanelor, dacă vreuna putea, sau vrea să cumpere, astfel că şi astăzi se numeşte purpură alexandrină cea cunoscută în popor sub numele de purpură probiană, de la numele lui Aurelius Probus, mai marele vopsitorilor, care descoperise acest gen de purpură. El însuşi a avut adesea hlamidă de stofă stacojie. Totuşi, în Roma şi în oraşele Italiei a fost întotdeauna îmbrăcat cu toga. N-a luat toga pretextă, sau pe cea brodată, decât când a fost consul, togă pe care o aveau şi alţii, pretori sau consuli în templul lui Jupiter. îmbrăca toga pretextă şi când făcea sacrificii, dar ca mare preot, nu ca împărat. Îi plăcea foarte mult pânza de in curat şi spunea: „Dacă pânza de in n-are nimic aspru în ea, de ce este nevoie să i se adauge purpură?” Socotea o prostie să se introducă în pânză fir de aur, mai ales că o făcea şi mai aspră. A folosit întotdeauna moletiere. A avut pantaloni albi, nu stacojii, cum obişnuiau înaintaşii săi.

41 A vândut pietrele preţioase, iar aurul l-a vărsat în tezaurul public, spunând că pietrele preţioase nu sunt de folos bărbaţilor, iar femeile de la palatul imperial trebuie să fie mulţumite dacă au un fileu de aur, cercei, un colier de perle, o coroană pentru sacrificii, o rochie cu fireturi de aur şi o rochie cu trenă care să nu aibă mai mult de şase uncii de aur. A impus moravurilor publice ţinuta propriilor sale moravuri. Pe el l-au imitat marii bărbaţi, iar pe soţia sa matroanele nobile. A restrâns în aşa măsură personalul de serviciu al palatului, încât în fiecare serviciu nu erau oameni mai mulţi decât cerea necesitatea, iar croitorii, garderobierii, brutarii, paharnicii şi toţi slujbaşii curţii primeau nu demnităţi, cum instituise acel mizerabil, ci raţii alimentare, fiecare primind câte o raţie şi foarte puţini câte două. Fiindcă n-avea în vesela sa mai mult de 200 de

libre de argint şi n-avea servitori mulţi, când dădea mese împrumuta de la prieteni argintăria, personalul de serviciu şi şervetele, ceea ce se practică şi azi de prefecţi în absenţa împăratului. Niciodată n-a adus la ospeţe distracţii cu actori, ci cea mai mare plăcere a lui a fost să se joace căţei cu purcei, să se lupte între ele potârnichi, sau să zboare în sus şi în jos pui de coţofană. Avea însă în palat un gen de distracţie, care-l desfăta şi care-i uşura grijile publice: îşi făcuse o păsărărie cu păuni, fazani, găini, raţe, prepeliţe, toate acestea dându-i satisfacţie deosebită. Dar marea lui slăbiciune erau porumbeii, având, pe cât se spune, din aceştia până la 20.000. Ca să nu îngreuieze cheltuielile statului cu întreţinerea lor, avea sclavi plătiţi, care-i hrăneau cu venitul din vânzarea ouălor şi a puilor de găină sau de porumbel.

42 Mergea regulat la băile construite de el sau la cele vechi, împreună cu poporul, mai ales vara, întorcându-se la palat în costumul de baie, fără altă distincţie imperială decât un halat stacojiu. N-a avut niciodată alt alergător decât pe Unul dintre sclavii săi, spunând că un om liber nu trebuie să alerge decât ia întrecerile religioase52. De asemenea a folosit numai pe sclavii săi ca bucătari, brutari, postăvari, băieşi, iar dacă-i lipsea vreunul, cumpăra. În timpul domniei sale, un singur medic al palatului a primit salar; toţi ceilalţi, căci au fost până la şase, primeau câte două sau trei raţii alimentare, una de o calitate, alta de altă calitate. Când înainta pe judecători, le dădea argint şi cele necesare, după exemplul celor vechi, cum arată şi Cicer053. Astfel, preşedinţii provinciilor primeau câte douăzeci de libre de argint, şase catârce, doi catâri, doi cai, două costume de serviciu public, două costume de casă, un costum de baie, două sute de monede de aur, un bucătar, un grăjdar şi, dacă n-aveau soţii, câte o concubină, întrucât nu se putea altfel. La ieşirea din funcţie, li se cerea să dea înapoi măgăriţele, măgarii, caii,

grăjdarii şi bucătarii, celelalte rămânându-le lor, dacă-şi făceau datoria cum trebuie, iar dacă nu, le restituiau împătrit, în afară de condamnarea fie la amendă, fie la despăgubiri.

43 A făcut nenumărate legi. A permis tuturor senatorilor să aibă la Roma căruţă şi trăsură cu podoabe de argint54, socotind că e în interesul demnităţii romane ca senatorii unui oraş atât de mare să se folosească de ele. Pe toţi consulii, fie obişnuiţi, fie înlocuitori, i-a numit cu avizul senatului, restrângându-le cheltuielile, şi a fixat după vechea ordine zilele de piaţă. A impus candidaţilor la cvestură să dea pe cont propriu spectacole poporului, iar după cvestură putând să fie pretori şi apoi guvernatori de provincii. A fixat custozi de tezaur, care să dea spectacole din tezaurul fiscului, dar cu mare economie. Avea de gând să împrăştie spectacolele în tot cuprinsul anului, aşa fel ca să i se dea poporului 30 de zile de spectacole, dar nu se ştie de ce nu şi-a tradus în faptă intenţiile. Când era în oraş, se urca pe Capitoliu o dată la şapte zile şi mergea la temple. A voit să facă un templu lui Christos şi să-l primească între zei. Se spune că la acest lucru s-a gândit şi Hadrianus, care poruncise să se facă în toate oraşele temple fără chipuri de divinităţi. Şi astăzi, aceste temple, fiindcă n-au chipuri de divinităţi, sunt numite ale lui Hadrianus care se spune că pentru acest cult le clădise. Alexander a fost însă oprit de cei ce consultând cele sfinte au aflat că toţi se vor face creştini şi celelalte temple vor rămâne în părăsire, dacă el îşi va pune în aplicare proiectu133.

44 La glume era foarte plăcut, în conversaţii amabil, la ospeţe binevoitor, astfel că fiecare cerea ce vrea. Strângea aurul cu atenţie, îl păstra cu grijă, gândindu-se mereu cum să-l procure, dar fără să-l răpească cuiva. Nu voia să se spună că e sirian de origine, ci roman, şi-şi stabilise genealogia, prin care se arăta că neamul lui este

coborâtor din familia Meteliilor. Retorilor, profesorilor, medicilor, haruspiciilor, astrologilor, mecanicilor şi arhitecţilor le-a fixat salarii şi le-a dat săli de cursuri, poruncind ca fiii celor săraci, dar de condiţie liberă, să fie daţi la şcolile acestora, contra unei contribuţii în natură. A arătat multă consideraţie pentru avocaţii din provincie şi multora, despre care afla că pledează gratuit, le-a acordat salarii. A întărit legile vechi, ca şi pe cele noi, şi le-a respectat el însuşi cu mare stricteţe. A asistat adesea la spectacolele de teatru. A voit să refacă teatrul lui Marcellus. Multor oraşe, deteriorate în urma cutremurelor de pământ le-a dat din impozite fonduri pentru restaurarea clădirilor publice şi particulare. În temple n-a depus niciodată mai mult de 4 sau 5 libre de argint, iar aur nicio picătură sau foiţă, murmurând versul lui Persius Flacous: „Ce caută aurul în temple”? 58

45 A făcut expediţii războinice, despre care voi vorbi pe rând. Mai întâi însă voi arăta că stabilise o regulă despre cele ce pot fi divulgate şi despre cele ce trebuie ţinute sub tăcere. Secretele de război nu se divulgau, ci doar se comunicau zilele de drum, afişându-se cu două luni înainte un edict cu acest cuprins: „În ziua cutare, ora cutare voi ieşi din oraş şi, dacă vor voi zeii, la primul popas voi poposi”. Apoi erau arătate în ordine popasurile, opririle mai lungi, localităţile unde se împrospăta aprovizionarea şi aşa mai departe, până se ajungea la hotarele inamicului. De aici se ţinea totul în secret şi toţi mergeau neştiind unde, ca să nu afle duşmanii planurile romanilor. Este sigur însă că niciodată nu s-a înşelat în ceea ce-şi propunea, spunând că nu vrea să i se vândă proiectele de către oamenii curţii, cum se întâmplase pe vremea lui Heliogabalus, când totul era vândut pe bani de către eunuci. Acest soi de oameni de aceea doresc ca totul să fie secret la palat, pentru ca numai ei singuri să dea impresia că ştiu ceva şi să aibă de unde obţine vază şi bani.

Şi fiindcă e vorba de cunoaşterea de către public a dispoziţiilor imperiale, când voia să numească în provincii guvernatori, inspectori sau intendenţi, adică revizori contabili, le publica întâi numele, cerând poporului ca, dacă are cunoştinţă de vreo incorectitudine a lor, s-o dovedească prin probe sigure, orice reclamaţie nedovedită urmând a fi sancţionată cu pedeapsa capitală. Este grav, spunea el, că ceea ce fac creştinii şi iudeii, care anunţă dinainte pe cei propuşi a fi aleşi preoţi, nu se poate face la alegerea guvernatorilor de provincii, cărora li se încredinţează soarta şi viaţa oamenilor.

46 A fixat salarii asesorilor57, deşi spunea adesea că trebuie avansaţi acei care pot îndeplini prin ei înşişi o funcţie publică, nu prin asesori, adăugând că militarii îşi au sarcinile lor, literaţii pe ale lor şi că fiecare e dator să-şi cunoască profesiunea pe care o îndeplineşte. Comorile găsite le dăruia celor ce le găsiseră, iar dacă erau cu bani mulţi cerea să se dea din ei şi câte unuia dintre slujbaşii săi. Ţinea minte şi avea scrise numele celor ce le făcuse daruri. Dacă ştia pe cineva că n-a cerut nimic pentru a face faţă cheltuielilor, sau că a cerut puţin, îl chema la el şi-i zicea: „Ce e, de ce nu ceri nimic? Sau vrei să-ţi rămân dator? Cere, să nu se plângă niciun particular de mine”. În binefaceri căuta să nu-şi ştirbească reputaţia, împărţind din bunurile celor condamnaţi, dar şi din acestea nu dădea niciodată aur, argint sau pietre preţioase – căci ceea ce era preţios vărsa în tezaurul public – Dădea de asemenea funcţii de inspectori civili, nu militari, şi posturi administrative care erau în legătură cu guvernarea provinciilor. Pe agenţii fiscali îi schimba repede, astfel că niciunul din ei nu rămânea în slujbă mai mult de un an şi-i detesta, chiar dacă erau buni, numindu-i un rău necesar.

Posturile de guvernatori, proconsuli şi locţiitori imperiali nu le dădea ca acte de binefacere, ci după o matură chibzuinţă a sa şi a senatului.

47 A dispus ca soldaţii în timpul expediţiilor militare să-şi primească raţiile alimentare în locurile de popas şi să nu poarte cu ei hrana pe câte 17 zile, cum e obiceiul, decât în ţara inamică, iar acolo le dădea în ajutor catâri şi cămile, spunând că are mai multă grijă de soldaţi decât de sine însuşi, pentru că în ei stă salvarea patriei. Vizita personal pe soldaţii bolnavi în corturi, chiar şi pe cei mai simpli, îi transporta cu căruţele şi-i ajuta cu toate cele necesare. Iar dacă erau bolnavi mai grav îi împărţea prin oraşe şi sate gospodarilor mai cumsecade şi femeilor mai miloase, plătindu-le cheltuielile făcute cu întreţinerea lor, fie că ei se însănătoşeau, fie că mureau58.

48 Un oarecare Ovinius Camillus, senator dintr-o veche familie, deprins cu o viaţă de plăceri, a voit să facă o răscoală pentru a pune mâna pe domnie. împăratul, anunţându-i-se şi dovedindu-se îndată acest lucru, l-a chemat la palat şi i-a mulţumit că arată grijă imperiului, primind de bunăvoie ceea ce refuză cei buni când li se impune. Apoi a mers cu el la senat şi, deşi acesta se temea, copleşit de conştiinţa unei vinovăţii atât de mari, l-a numit tovarăş de domnie, l-a primit în palat, l-a reţinut la masă, şi i-a dat insigne de împărat şi îmbrăcămintea cea mai bună pe care o folosea el însuşi. Anunţându-se o expediţie contra barbarilor, l-a rugat sau să plece el singur, dacă vrea, în acea expediţie, sau să meargă amândoi. împăratul mergând pe jos l-a invitat să-i fie tovarăş de drum, dar acesta după cinci mile a început să slăbească pasul, împăratul i-a pus la dispoziţie un cal, dar văzându-l că după două popasuri a obosit şi pe cal, l-a urcat într-o trăsură. Acesta însă, fie de teamă, fie de voie, a refuzat să meargă mai departe, spunând că abdică de la domnie, chiar cu riscul vieţii. Alexander însă l-a dat în primire soldaţilor, având încredere în devotamentul lor, şi le-a recomandat să-i asigure întoarcerea acasă, la moşie, unde după aceea a trăit multă vreme, murind însă ucis din

porunca împăratului Maximinus, care era un spirit cazon. Atunci a fost ucis şi Alexander de către soldaţi. Ştiu că îndeobşte i se atribuie lui

Traian această faptă pe care am arătat-o. Dar nici Marius Maxiimis n-a menţionat-o în biografia acestui împărat şi nici Fabius Marcellinus, nici Aurelius Verus, nici Statius Valens, care i-au scris biografia. Dimpotrivă Septiminus, Acholius, Encolpius şi ceilalţi biografi, au vorbit despre atari evenimente. Am făcut această menţiune pentru ca nu cumva zvonurile din popor să aibă mai mult credit decât istoria, care oricum se dovedeşte mai informată decât gura lumii.

49 N-a permis să se vândă niciodată onoruri care dădeau dreptul de a purta sabie59. El spunea: „Cel ce cumpără trebuie să şi vândă. Nu îngădui traficul de demnităţi, căci dacă l-aş îngădui nu l-aş putea condamna. Aş roşi dacă aş pedepsi pe un om că a vândut ce a cumpărat”. A dat dispoziţii ca pontificii, quindecemvirii şi augurii să aibă acte de numire şi să poată intra în rândul senatorilor.

Dexippus80 scrie că Alexander a luat în căsătorie pe fiica unui oarecare Macrianus, pe care l-a numit Caesar, dar aflând că acesta conspiră împotriva lui, şi vrea să-l asasineze, după ce i-a dat pe faţă conspiraţia l-a ucis şi şi-a alungat soţia. Acelaşi istoric spune că Antoninus Heliogabalus i-a fost lui Alexander unchi după tată şi nu văr după mamă, deci nu fiu al surorii mamei lui Alexander. Când creştinii ocupaseră un loc care era public, iar nişte cârciumari pretindeau că locul li se cade lor, el a răspuns în scris că e mai bine să fie cinstită o divinitate, oricare ar fi ea, decât să se dea locul unor cârciumari.

50 împărat mare şi bun în timp de pace şi în timp de război, a pornit împotriva părţilor, conducând expediţia cu atâta disciplină şi cu atât respect al soldaţilor faţă de el, încât puteai spune că vezi trecând nu soldaţi, ci senatori.

Ori pe unde le era drumul legiunilor, tribunii erau tăcuţi, centurionii sfioşi, soldaţii prietenoşi, iar provincialii, pentru binefacerile lui atât de mari şi de multe, îl priveau ca pe un zeu. Înşişi soldaţii iubeau pe acest împărat tânăr ca pe un frate, ca pe un fiu, ca pe un părinte. Ostaşii erau îmbrăcaţi frumos, încălţaţi cu gust, înarmaţi cu strălucire, având cai cu şeile şi cu frânele lustruite; de aceea. oricine vedea armata lui Alexander îşi dădea seama ce înseamnă imperiul roman. În sfârşit, se străduia să pară vrednic de numele pe care-l purta61, ba mai mult, să întreacă pe Alexandru Macedon, spunând că între Alexandru Romanul şi Alexandru Macedoneanul trebuie să fie o mare deosebire. Îşi făcuse în sfârşit şi trupe de elită, după modelul lui Alexandru cel Mare, cu scuturi încrustate în argint şi în aur, precum şi o falangă de 30.000 de oameni, pe care i-a numit falangari şi cu care a repurtat victorii strălucite în Persia. Această falangă era formată din şase legiuni înarmate la fel, dar cu solde mai mari după războiul cu perşii.

51 A făcut templelor daruri demne de un împărat. Şi-a vândut pietrele preţioase ce-i fuseseră cferite, spunând că numai femeilor li se cade să aibă pietre preţioase, că astfel de daruri nu pot fi oferite soldaţilor şi nici nu trebuie să le aibă un bărbat. Un general al său oferindu-i pentru soţie două perle de o mare greutate şi de o dimensiune neobişnuită, el le-a pus în vânzare. Dar fiindcă nu se găseau cumpărători pentru nişte obiecte atât de scumpe, ca să nu dea tocmai soţia împăratului un exemplu rău dacă le-ar folosi, neputându-le vinde le-a dedicat ca cercei pentru statuia zeiţei Venus. A avut ca tutore pe Ulpianus, mai întâi cu împotrivirea mamei sale, iar după aceea spre mulţumirea ei. Pe acesta l-a apărat adesea de furia soldaţilor, acoperindu-l cu mantaua sa de purpură, şi de aceea a fost un împărat mare, pentru că a condus imperiul mai ales după sfaturile acestuia62. La manevre şi în

expediţii lua masa de prânz şi de seară în corturi deschise, servindu-i-se mâncare de la cazanul trupei, în văzul şi spre bucuria tuturor. Trecea aproape pe la toate corturile şi nu îngăduia nimănui să părăsească steagurile. Dacă cineva se abătea din drum asupra avutului cuiva, în raport cu paguba făcută era bătut sub ochii lui cu băţul sau cu varga, era degradat, iar dacă acestea toate nu cadrau cu gradul celui vinovat, i se adresau cele mai grave mustrări de către împărat care-i zicea: „Ai vrea să facă altul pe moşia ta ceea ce faci tu pe a altuia?”. Rostea adesea ceea ce auzise de la iudei sau de la creştini ca demn de ţinut minte şi cerea ca, atunci când cineva era pedepsit, un crainic să spună cu voce tare: „Să nu faci altuia ceea ce nu vrei să ţi se facă ţie”. I-a plăcut atât de mult această maximă, încât a dat ordin să fie scrisă în palat şi pe edificiile publice.

52 Pe un soldat, despre care a auzit că insultase pe o bătrână, l-a scos din armată şi l-a dat bătrânei ca sclav, s-o întreţină din munca lui de constructor de căruţe. Dar fiindcă soldaţii au fost neplăcut impresionaţi de această pedeapsă, el i-a sfătuit pe toţi să suporte cu resemnare şi i-a potolit prin admonestări. Domnia lui, deşi aspră şi dură, a fost totuşi numită fără sânge, pentru că n-a ucis pe niciun senator, aşa cum arată scriitorul grec Herodianus în istoria vremii sale. Severitatea lui faţă de soldaţi a fost aşa de mare, încât adesea a concediat legiuni întregi adresându-se soldaţilor cu titlul de „cetăţeni” 93. Nu s-a temut niciodată de armată, pentru că nu i se putea reproşa în niciun caz lui dacă vreodată tribunii sau generalii ar fi sustras ceva din soldele soldaţilor. El spunea: „N-ai de ce te teme de soldatul care este îmbrăcat, înarmat, încălţat, sătul şi mai are şi ceva bani la centură”. Căci mizeria din armată şi disperarea îi împingeau adesea pe soldaţi la revoltă. N-a îngăduit decât soldaţi în servicii pe lângă tribuni şi generali şi a dat dispoziţii ca tribunul să umble

precedat de 4 soldaţi, generalul de 6, locţiitorul imperial de 10, aceşti soldaţi trebuind să se întoarcă acasă la ei după serviciu.

53 Ca să se poată cunoaşte severitatea acestui împărat, am socotit necesar să reproduc o cuvântare militară, care-i arată credinţa faţă de armată. Când a venit la Antiochia, anunţându-i-se că soldaţii îşi pierd vremea în băi şi în petreceri cu femei, a poruncit ca toţi cei vinovaţi să fie luaţi şi puşi în lanţuri. Când a auzit de această măsură, legiunea din care făceau parte soldaţii puşi în lanţuri s-a răzvrătit. Atunci el s-a urcat la tribună şi în faţa soldaţilor adunaţi de jur-împrejur înarmaţi, fiind aduşi lângă tribună şi cei în lanţuri, a început astfel: „Tovarăşi de arme, dacă nu vă place ceea ce s-a petrecut cu camarazii voştri, ţineţi seama că statul e puternic prin disciplina strămoşească; dacă se pierde aceasta, vom pierde şi imperiul şi numele de romani. Sub domnia mea nu îngădui să se facă ceea ce se petrecea sub acea bestie infamă. Soldaţii romani, tovarăşii voştri şi ai mei de viaţă şi de arme iubesc, beau, se îmbăiază după obiceiuri greceşti şi se tăvălesc în desfrâu. Să suport eu aceasta multă vreme? Să nu le dau vinovaţilor pedepse capitale?” Aceste cuvinte au produs freamăt; el însă a continuat: „De ce nu vă stăpâniţi glasurile, care trebuie ridicate în război contra duşmanilor, iar nu contra împăratului vostru? Instructorii voştri v-au învăţat să strigaţi împotriva sarmaţilor, germanilor şi perşilor, nu împotriva celui ce vă dă hrană din provincii, îmbrăcăminte şi soldă.

Ţineţi-vă gura învrăjbită şi trebuincioasă pe câmpul de luptă, să nu vă concediez astăzi pe toţi adresându-mă vouă cu un singur cuvânt, acela de cetăţeni. Deşi nu ştiu dacă trebuie să vă spun cetăţeni. Căci nu sunteţi vrednici de acest nume, nici măcar de cel de plebe romană, dacă dispreţuiţi dreptul roman”.

54 Ei vociferau şi mai tare şi ameninţau chiar cu

armele. „Ridicaţi mâinile contra duşmanilor, le-a zis el, nu contra mea, dacă sunteţi viteji. Ceea ce faceţi nu mă sperie. Dacă mă ucideţi pe mine, nu veţi scăpa de pedeapsa senatului, a statului şi a poporului roman, care mă vor răzbuna împotriva voastră”. Cum ei vociferau şi mai tare, el a strigat: „Cetăţeni, retrageţi-vă şi depuneţi armele!” Minunat lucru, depunându-şi toţi armele şi chiar hainele militare, s-au retras nu în cazarmă, ci în diferite alte locuri de găzduire. Atunci pentru prima dată s-a înţeles ce putere avea severitatea lui. Garda împăratului şi cei ce-l înconjurau au adus steagurile în tabără, iar poporul a strâns armele şi le-a dus la palat. Totuşi, înainte de a pleca în expediţie contra perşilor, cedând rugăminţilor, după 30 de zile a primit înapoi legiunea pe care o concedíase şi mai ales prin lupta acesteia a obţinut victoria. A trebuit însă să dea pedeapsă capitală tribunilor, pentru că prin neglijenţa lor soldaţii se degradaseră la Daphne şi în complicitate cu ei armata se răsculase.

55 Aşadar, plecând împotriva perşilor cu o mare pregătire, a învins pe preaputernicul rege Artaxerxes84, el însuşi trecând pe la flancurile armatei, îndemnând pe soldaţi, expunându-se săgeţilor inamice, acţionând şi lăudând pe fiecare soldat. În sfârşit, după ce a respins şi a pus pe fugă pe un rege atât de mare, care venise la luptă având 700 de elefanţi, 1 800 de care de luptă prevăzute cu coase, şi multe mii de cai, îndată s-a întors la Antiochia şi prada pe care a luat-o de la perşi a împărţit-o armatei, poruncind ca tribunii, generalii şi chiar soldaţii să reţină pentru ei prăzile luate de prin târguri. Atunci pentru prima dată perşii au ajuns robi la romani. Dar fiindcă regii perşilor socotesc nedemn ca cineva din ai lor să fie rob, el i-a eliberat contra plată şi sumele încasate le-a dat o parte celor ce-i luaseră în robie, iar o parte le-a vărsat în tezaurul public.

56 După această victorie a venit la Roma, fiind primit

cu un foarte frumos triumf şi a ţinut în senat această cuvântare pe care o extrag din actele senatului cu data şi ziua a şaptea înainte de calendele lui octombrie95. „Senatori am învins pe perşi. Nu e nevoie să vă ţin un discurs lung. Numai că trebuie să ştiţi de ce arme şi de ce pregătire au dispus ei. Mai întâi au avut 700 de elefanţi încărcaţi cu turnuri, cu arcaşi şi cu o mare cantitate de săgeţi. Din aceşti elefanţi, 30 am capturat, 200 au rămas pe câmp ucişi şi 18 am luat cu noi. Au avut, de asemenea, 1 800 de care înarmate cu coase. Am fi putut aduce ou noi 200 de care ale căror animale de tracţiune au fost ucise, dar am renunţat să facem acest lucru, fiindcă s-ar fi putut să cădem într-o cursă. Le-am pus pe fugă 120.000 de călăreţi şi am ucis în luptă 10.000 de cuirasaţi, pe care ei îi numesc elibanari, iar cu armele lor am înarmat pe-ai noştri. Pe mulţi dintre perşi i-am luat prizonieri şi i-am vândut ca sclavi. Teritoriul dintre fluvii, pe care-l părăsise acea fiară infamă, l-am reluat în stăpânire. Pe Artaxerxes, cel mai puternic rege şi ca nume şi ca fapte, l-am învins şi l-am pus pe fugă, astfel încât ţara perşilor l-a văzut fugind şi regele însuşi a fugit părăsind steagurile şi ţinuturile în care înainte fuseseră duse steagurile noastre. Acestea sunt, senatori, faptele. Nu este nevoie de vorbe meşteşugite: soldaţii se întorc bogaţi, nimeni nu simte în biruinţă truda. Este datoria voastră să hotărâţi rugăciuni publice, ca să nu părem nerecunoscători faţă de zei”. Iată aclamaţia senatului: „Alexander Augustus, zeii să te păzească. Mărite Persicus, zeii să te păzească. Cu adevărat eşti Parthicus, cu adevărat Persicus. Şi noi vedem trofeele tale, şi noi îţi vedem victoriile. Slavă tânărului împărat, părintelui patriei, marelui pontif. Prin tine sperăm victoria împotriva germanilor, prin tine ne aşteptăm la victorie oriunde. Învinge cel ce ştie să conducă oastea. Bogat e senatul, bogat soldatul, bogat poporul roman”.

57 După şedinţa senatului, s-a urcat pe Capitoliu,

unde a adus sacrificii zeilor, a aşezat în templu haine persane şi apoi a ţinut această cuvântare: „Cetăţeni, am învins pe perşi. Am venit cu soldaţii îmbogăţiţi. Vă promit daruri în alimente şi în bani. Mâine vă voi da jocuri de circ persane”. Acestea le-am aflat în anale şi în cărţile multor scriitori. Unii însă spun că, trădat de un sclav al său, el n-a învins pe rege, ci a fugit ca să nu fie învins. Dar cine e bine documentat constată că această versiune e în contradicţie cu afirmaţiile celor mai mulţi istorici. Herodianus, contrar opiniei multora, este unul dintre cei care spun că armata lui Alexander a pierit de foame, frig şi boli. După aceasta, cu mare glorie, însoţit de senat, de ordinul cavalerilor şi de tot poporul, înconjurat de femei, de copii şi mai ales de soţiile soldaţilor, a mers pe jos la palat, urmat de un car triumfal tras de 4 elefanţi. Mulţimea îl ridica pe braţe şi timp de 4 ore abia dacă a atins pământul, toţi aclamând clin toate părţile:

„Este bravă Roma, este brav imperiul, fiindcă este brav Alexander”. În ziua următoare, după ce au avut loc jocurile de circ şi spectacolele de teatru, a împărţit darul promis poporului roman. Uimind exemplul lui Antoninus88, care instituise un colegiu faus tinian, a instituit şi el un colegiu de fete Mammaeane şi băieţi Mammaeani.

58 În Mauretania Tingitana87 a obţinut izbânzi prin Furius Celsus, în Illyrioum prin ruda sa Varius Macrinus, iar în Armenia prin Iunius Palmatus. Din toate regiunile i se trimiteau scrisori cu laurii victoriei, pe care le citea, pe măsură ce soseau, în senat şi în faţa poporului, iar când au venit şi cele din Isauria88 aşa cum le dorise, a fost împodobit cu toate titlurile. Celor ce conduseseră bine treburile publice li s-au decernat podoabe consulare, dându-li-se chiar ranguri sacerdotale şi pământ celor ce erau săraci şi înaintaţi în vârstă. Pe sclavii de diferite neamuri, în măsura în care erau mai tineri şi mai folositori, i-a dăruit prietenilor, iar pe cei care erau de neam nobil

sau regesc i-a înrolat în armată, ou grade inferioare. Pământurile luate de la duşmani le-a dat generalilor şi ostaşilor de la graniţă, şi le rămânea acestora în familie, dacă moştenitorii lor se înrolau în armată, dar în niciun caz nu se împărţeau particularilor, spunând că vor lupta mai cu îndârjire dacă-şi vor apăra propriile lor ogoarg. Le-a dat şi vite şi sclavi, ca să poată cultiva ce primiseră, pentru ca ţarinile vecine cu barbarii să nu fie părăsite din cauza sărăciei, sau a bătrâneţei posesorilor, fapt pe care îl considera o mare ruşine.

59 După aceasta, bucurându-se de marea dragoste a poporului şi a senatului, toţi sperând victoria împotriva germanilor, a plecat la război însoţit de mulţime pe o distanţă de 150 de mile69. Era o mare neplăcere pentru el şi pentru imperiu faptul că jafurile germanilor pustiau Gallia. Era ruşinos de asemenea că părţii, deşi învinşi şi ţinuţi în supunere chiar de împăraţi minusculi, ameninţau acum grumazul imperiului.

A plecat aşadar la drum lung, dar cu ostaşii bine dispuşi. Ajungând în Gallia, a găsit aici legiunile răzvrătite şi a ordonat să fie concediate. Dar gallii, spirite aspre, aprinse şi făcând adesea greutăţi împăraţilor, nu i-au suportat severitatea, care părea şi mai mare după Heliogabalus.

În sfârşit, pe când se găsea cu puţini oameni dintr-ai să-i în Britannia, sau după alţii în Gallia, într-un târg numit Sicilia70, câţiva soldaţi, care nu exprimau sentimentele tuturor a, ci doar pe ale tâlharilor, împreună cu cei ce se ridicaseră prin avantaje căpătate de la Heliogabalus, neputând suporta un împărat sever, l-au ucis. Mulţi spun că l-au ucis recruţii trimişi de Maximinus pentru perioada instrucţiei, mulţi spun altfel. Este neîndoielnic totuşi faptul că el a fost ucis de soldaţi, după ce i-au adresat multe injurii, tratându-l ca pe un copil, iar pe mama sa ca pe o femeie zgârcită, lacomă după bogăţii71.

60 A domnit 13 ani şi 8 zile. A trăit 28 de ani, 3 luni şi 7 zile. A urmat în toate sfatul mamei sale şi a fost ucis împreună cu ea72.

A avut mai multe semne prevestitoare ale morţii.

Odată pe când el îşi sărbătorea ziua de naştere şi asista la sacrificiu amestecat în mulţime, ca un simplu cetăţean, animalul de jertfă scăpând rănit a fugit şi a dat peste el umplându-i de sânge haina albă cu care era îmbrăcat. Un laur mare şi bătrân, din palatul unui oraş din care a pornit la război, s-a uscat deodată. Trei smochini din cei care fac smochine numite alexandrine s-au uscat de asemenea în faţa cortului său, care se găsea împreună cu alte corturi imperiale lângă aceşti smochini. Pe când se apropia de Gallia mergând pe jos, o femeie driadă73 i-a spus în limba gallică: „Mergi, dar să n-ai speranţa victoriei, să nu te încrezi în oastea tău. Când s-a urcat la tribună ca să ţină o cuvântare, voind să facă bune urări, a început cu cuvintele: „După asasinarea împăratului Heliogabalus”. A fost ca un semn prevestitor faptul că, fiind gata de a pleca la război, începuse să vorbească soldaţilor cu cuvinte de rău augur. şi în mare număr, i-au ucis gărzile, care luate pe neaşteptate erau neînarmate, şi l-au răpus şi pe el cu mai multe lovituri. Unii spun că el n-a pronunţat niciun cuvânt, ci doar soldaţii lui i-au strigat: „Ieşi, fugi”! Astfel a fost ucis cel mai bun tânăr…74 dar toate corpurile de armată, care după aceea au fost duse de Maximinus în Italia, au fost pregătite de Alexander, constituind o oaste foarte puternică formată din armeni, osdroeni, părţi şi oameni de toate neamurile.

62 Că Alexander a dispreţuit moartea o arată atât asprimea cu care a tratat întotdeauna pe soldaţi, dt şi cele ce urmează.

Astrologul Thrasybulus i-a fost foarte bun prieten. Acesta spunându-i o dată că el, deşi împărat, va trebui să piară de o sabie barbară, el mai întâi s-a bucurat, deoarece

credea că-l ameninţă o moarte demnă de un împărat în război; apoi a arătat că oamenii cei mai de seamă au fost răpuşi de o moarte violentă, citind pe Alexandru, al cărui nume îl purta, pe Pompeius, pe Caesar, pe Demosthene, pe Tullius şi pe ceilalţi bărbaţi însemnaţi, care nu-şi sfârşiseră viaţa printr-o moarte liniştită. Avea un curaj atât de mare, încât socotea că dacă va muri în război trebuie asemănat cu zeii. Dar realitatea l-a înşelat, căci a pierit de sabie barbară şi de mâna unui barbar scutar, nu în război, ci în timp de război. numiţi alexandrini, şi s-a instituit o sărbătoare cu numele mamei sale şi al lui, care se celebrează şi astăzi cu mare religiozitate de ziua lui de naştere.

Unii arată ca pricină a uciderii lui faptul că mama sa părăsise războiul cu germanii voind să plece în orient pentru a-şi afişa trufia şi că de aceea s-a înfuriat armata. Dar acestea au fost născociri ale simpatizanţilor lui Maximinus, care n-au voit să se creadă că cel mai bun împărat a fost ucis de un prieten al său, contra drepturilor umane şi divine.

64 Prin Alexander imperiul roman a avut un împărat care a domnit mai multă vreme, dar după el au urmat împăraţi care, luptându-se între ei, s-au prăbuşit pe rând, domnind unii şase luni, alţii un an, cei mai mulţi doi sau maximum trei ani, până la acei principi care au avut o domnie mai lungă, mă refer la Aurelianus şi la cei ce au urmat, despre care, dacă voi mai avea ani de trăit, voi publica ceea ce voi putea afla.

I s-a reproşat lui Alexander că nu voia să i se mai ştie originea siriană, că-i plăcea aurul, că era foarte bănuitor, că impusese multe biruri noi, că voia să pară Alexandru cel Mare, că era peste măsură de sever cu ostaşii, că se amesteca în viaţa particulară a oamenilor, toate acestea fiind introduse de el în imperiu. Mulţi – care nu cunoscuseră adevărul – spun că el n-a fost numit Caesar de

către senat, ci de armată, şi de asemenea că n-a fost văr după mamă cu Heliogabalus. Aceştia vor fi de părerea mea, dacă vor citi pe istoricii vremii şi mai ales pe Acholius73, care a scris şi despre campaniile acestui împărat. tăi natura, care este mamă a tuturor, l-a născut pe împărat bun şi apoi teama că va fi ucis, dacă va fi foarte rău, l-a făcut foarte bun. Dar, pentru că trebuie să spun adevărul, voi împărtăşi Clemenţei şi Pietăţii Tale din cele citite de mine. Îţi este cunoscut Pietăţii Tale ceea ce ai citit în Marius Maximus că este mai bun şi aproape mai sigur statul al cărui principe este rău, decât acela în care prietenii principelui sunt răi, fiindcă măcar unul rău poate fi îndreptat de cei buni, dacă aceştia sunt mai mulţi, pe când cei răi, dacă sunt mulţi, în niciun fel nu pot fi înfrânaţi de unul singur, oricât de bun ar fi. Această idee a fost exprimată de către Homullus care spunea lui Traianus că Domi tianus a fost foarte rău, dar a avut prieteni buni, pe când Claudius, care a lăsat imperiul pe mâna celor mai vicioşi liberţi, de aceea a fost mai odios decât Domiţian, pentru că este mai uşor de suportat unul rău decât mai mulţi.

66 Dar ca să mă întorc la subiect, Alexander a fost şi el însuşi foarte bun…76 – şi ceea ce nu face decât cel bun – a ţinut seama de sfaturile preabunei sale mame. A avut şi prieteni devotaţi şi venerabili, nu puşi pe răutăţi şi furturi, nu turbulenţi, nu vicleni, nu complici ai celor răi, nu duşmani ai celor buni, nu desfrânaţi, nu cruzi, nu intriganţi, nu batjocoritori, nu care să-l socotească prost, ci cinstiţi, venerabili, stăpâniţi, pioşi, iubitori ai împăratului şi care nici nu rî deau de el, nici nu voiau să-l facă de râs, nu făceau trafic de influenţă, nimic nu minţeau, nimic nu născoceau, niciodată nu abuzau de preţuirea pe care le-o acorda împăratul, ci îl iubeau. La aceasta se adaugă faptul că niciodată n-a avut în consilii sau în servicii eunuci, aceştia fiind cei ce-l doboară pe un împărat, fiindcă voiesc

să trăiască după obiceiul neamurilor orientale sau al regilor persani, îndepărtându-i pe regi de popor şi de prieteni. Aceştia sunt cei care având de transmis o ştire o comunică altfel decât au primit-o, ţinând pe împărat ca într-o închisoare şi aranjând ei dinainte totul, ca el să nu ştie nimic. De vreme ce aceştia au fost nişte sclavi, cumpăraţi de când erau foarte tineri, ce minte înţeleaptă pot să aibă? Aceasta era în sfârşit maxima lui: „Eu nu îngădui să dispună de capetele prefecţilor, consulilor şi senatorilor sclavi cumpăraţi cu bani”.

67 Ştiu, împărate, cu cât risc se pot spune astfel de lucruri unui împărat care este robit unor astfel de oameni, dar imperiul este salvat, căci tu ai înţeles ce rău constituie aceşti monştri şi cum impresoară ei pe împăraţi. Pe astfel de făpturi tu le ţii la locul pe care-l merită, neîngăduindu-le să poarte hlamidă, ci folosindu-le în servicii domestice. De reţinut ca important este faptul că Alexander pe nimeni n-a primit singur în palat fără să fie altcineva de faţă, cu excepţia prefectului Ulpianus, şi n-a dat nimănui ocazia de a lua mită prin intervenţii la el, de a-l vorbi pe el de rău, sau de a vorbi în faţa lui pe altcineva de rău, şi a ucis pe Turinus, care-l vânduse adesea spunând despre el că e un prost şi un nebun.

Este de reţinut de asemenea că Alexander, dacă afla că rudele sau prietenii sunt răi, îi pedepsea, sau dacă necesitatea sau consideraţii de prietenie îndelungată nu-i îngăduiau să-i pedepsească, îi alunga spunând: „Mi-e mai scump imperiul decât ei”.

68 Ca să ştii care au fost bărbaţii care au făcut parte din sfatul său, iată-i: Fabius Sabinus, fiul distinsului bărbat Sabinus, adevărat Cato al vremii sale, marele jurist Domitius Ulpianus, Aelius Gordianus… al împăratului Gordianus… lucrul însuşi…77 bărbat distins, Iulius Paulus, mare jurist, Claudius Venacus, orator foarte talentat, Catilius Severus, neam de al său, cel mai învăţat dintre

toţi, Aelius Serenianus, cel mai nepătat dintre toţi, şi Quintilius Marcellus, decât care istoria nu cunoaşte altul mai bun. Cu atâţia bărbaţi şi cu alţii la fel ce putea el gândi sau face rău, când toţi aveau în vedere binele?

Ceata celor răi, care-l înconjuraseră pe Alexander în primele zile, îi îndepărtase pe cei buni, dar înţelepciunea tânărului şi prieteniile bune au triumfat, cei răi fiind ucişi sau alungaţi.

Aceştia sunt cei ce au făcut împărat bun pe un sirian; în schimb, prietenii răi au dat urmaşilor împăraţi romani foarte răi, pe care i-au încărcat cu viciile lor.

PARTEA A DOUA

CEI DOI MAXIMINI de Iulius Capitolinus1

MAXIMINUS CEL BĂTRÂN

1 Preamărite Constantinus[158], pentru a nu te plictisi, obligându-te să citeşti vieţile împăraţilor sau cărţile despre împăraţi, în mod separat, pe fiecare în câte o carte, m-am hotărât să recurg la o metodă mai înţeleaptă, reunind pe cei doi Maximinus, tatăl şi fiul, într-un singur volum. Am respectat, apoi, ordinea pe care Pietatea voastră a cerut-o prea vestitului bărbat Tatius Cyrillus, care a tradus diverse lucrări din limba greacă în limba latină; şi o voi respecta nu numai pentru un singur volum, ci şi pentru celelalte care vor urma, afară de marii împăraţi, ale căror fapte, mai multe şi mai strălucite, pretind o desfăşurare mai amplă.

Maximinus[159] cel bătrân a dobândit strălucire sub Alexander, dar şi-a început activitatea militară sub Severus. S-a născut într-un sat vecin ou populaţiile barbare; se zice că tatăl şi mama lui erau chiar barbari;

---

158 în prima sa copilărie, a fost păstor, şi chiar fruntaşul tinerilor, care întindea curse bandiţilor şi-i apăra pe ai săi de atacurile acestora.

159Ş i-a făcut primul serviciu militar la cavalerie, căci era, între toţi militarii, remarcabil prin mărimea corpului şi strălucit prin vigoare, fiind dotat cu o deosebită înfăţişare bărbătească; era sălbatic în apucături, aspru, îngîmfat, dispreţuitor, totuşi adesea drept. Iată cea dintîi împrejurare în care s-a făcut cunoscut sub îm-

tatăl era de origine gotică şi se numea Micea, iar mama, care provenea de la alani, se numea Hababa. La început, Maximinus însuşi nu ascundea acest nume, dar, de îndată ce s-a urcat pe tron, a procedat tocmai dimpotrivă, pentru a nu se spune că împăratul provine din părinţi barbari.

păratul Severus. împăratul organizase nişte jocuri militare cu ocazia zilei de naştere a fiului său mai mic Geta, stabilind, ca premii pentru învingători, brăţări, coliere şi centuri de argint.

Maximinus, care în tinereţe fusese pe jumătate barbar şi care abia cunoştea limba latină, a cerut împăratului în mod public, într-o limbă aproape de cea tracă, să-i acorde permisiunea de a se lupta cu soldaţii care ocupau ranguri mai deosebite în armată. Mirându-se mai întâi de puterea lui fizică, Severus l-a trecut între soldaţii de rând, dar între cei mai puternici, ca să nu compromită disciplina militară. În această situaţie, Maximinus a învins, dintr-o singură sforţare, 16 soldaţi, primind 16 premii mai mici, fără valoare militară; a fost, apoi, înrolat în armată.

3 Iar în ziua a treia, după ce împăratul s-a îndreptat spre câmpul de luptă, observându-l pe Maximinus, care sărea în chip sălbatic în mijlocul mulţimii, a poruncit tribunului să-l oprească şi să-l înveţe disciplina romană. Înţelegând că împăratul a vorbit despre el, că l-a recunoscut şi că, deci, este remarcat printre cei mulţi din jur, cum era barbar, s-a aruncat la picioarele împăratului care era călare; Severus, voind să-l încerce dacă este tot atât de puternic şi la alergări, a făcut cu calul mai multe ture; după ce bătrânul împărat a obosit călărind şi, văzând că Maximinus nu s-a oprit din fugă pe o atât de mare distanţă, i-a zis: „Ce vrei, Tracule? îţi place să mai lupţi şi după această cursă?” Dar el a răspuns: „Cât pofteşti, împărate”. Atunci, Severus a coborât de pe cal şi a poruncit să se ia la întrecere cu el soldaţii cei mai tineri şi

mai puternici. Dar el, şi de data aceasta, a învins în modul său obişnuit, dintr-o singură sforţare, 7 din cei mai puternici şi, dintre toţi, numai el a primit de la Severus, pe lângă premiile de argint, şi un colier de aur: apoi, împăratul a poruncit ca Maximinus să rămână în permanenţă la curtea palatului, printre soldaţii săi de gardă.

De atunci s-a făcut cunoscut printre soldaţi, iubit de tribuni, stimat de camarazi; obţinea tot ceea ce dorea de la împărat, fiind şi avansat de însuşi Severus în rândurile armatei, cu toate că nu avea vârsta necesară; se deosebea totuşi între toţi prin mărimea şi înălţimea corpului ca şi prin înfăţişare, prin mărimea ochilor şi expresia figurii.

4 Ceea ce este sigur, este că adesea Maximinus bea în fiecare zi o amforă capitolină de vin şi că mânca, după cum afirmă Cordus, chiar 60 libre de carne pe zi; dar tot atât de adevărat este că s-a abţinut întotdeauna de la legume şi aproape întotdeauna de la lucruri reci, afară de cazul când avea nevoie de băutură. Adesea îşi strângea transpiraţia şi o punea în cupe sau într-un vas, putând să ajungă, astfel, la două sau trei sextarii de sudoare.

Sub Antoninus Caracallus, el a rămas mult timp în armată, îndeplinind adesea funcţia de centurion, precum şi alte demnităţi militare. Sub Macrinus, pe care l-a urât profund, deoarece omorâse pe fiul comandantului său, a părăsit armata şi şi-a înjghebat o proprietate în Thracia4, în satul în care se născuse, întreţinând întotdeauna legături cu goţii. Geţii l-au iubit în mod deosebit, ca pe un concetăţean de-al lor. Pe de altă parte, toţi alanii care se aşezau pe malul Dunării îl tratau ca pe un prieten, oferindu-i daruri pe care ştia să le întoarcă, la rândul său. Dar, după uciderea lui Macrinus şi a fiului acestuia, îndată ce a înţeles că vine la conducere Heliogabalus, care era ca şi fiul lui Antoninus, fiind acum la o vârstă matură, Maximinus s-a dus la el şi a cerut să-i acorde aceeaşi

atenţie, ca şi bunicul său, Severus. Dar n-a obţinut nimic de la acest om neruşinat, căci se spune că, drept răspuns, Heliogabalus, glumind în mod cum nu se poate mai neruşinat, i s-a adresat astfel: „Se zice, Maximinus, că odată ai obosit 16, 20 şi chiar 30 ostaşi: poţi să dai gata de 30 de ori o femeie?” Atunci, văzând că nelegiuitul împărat a început să se poarte astfel cu el, Maximinus a părăsit armata; a fost totuşi reţinut de prietenii lui Heliogabalus, ca să nu se mai adauge la renumele acestuia şi faptul că înlătură din armată pe cel mai puternic bărbat al timpului său şi pe care unii îl numeau Hercules, alţii Achille, alţii Aiax.

5 Sub acest neruşinat împărat, a deţinut cu multă cinste gradul de tribun, dar niciodată n-a căutat să fie în apropierea lui, nu l-a salutat şi a petrecut timp de trei ani, alergând încoace şi încolo, când la munca câmpului, când rămânând în inactivitate pentru diferite boli închipuite. După omorârea lui Heliogabalus, îndată ce a aflat că a fost ales împărat Alexander, s-a dus la Roma. Alexander l-a primit cu mare bucurie şi cu o uimitoare satisfacţie, încât s-a adresat astfel senatului: „Senatori, tribunul Maximinus, căruia i-am dăruit banda lată de pupură, care n-a putut să servească în armată sub acel nelegiuit animal şi care, în timpul divinului meu părinte, Severus, a fost preţuit aşa cum îl cunoaşteţi pentru faima lui, s-a refugiat la mine”. Apoi, l-a numit imediat tribun în legiunea a IV-a, pe care o formase din recruţi, adresându-i-se cu aceste cuvinte: „Prea scumpule şi iubitule Maximinus, nu ţi-am încredinţat soldaţi vechi, pentru faptul că m-am temut că nu vei putea corecta viciile acestora înrădăcinate sub comanda altora. Ai, sub ordinele tale, recruţi: învaţă-i să fie buni soldaţi după exemplul tău, după virtutea şi puterea ta de muncă, astfel încât tu singur să-mi făureşti mulţi Maximini, aşa cum şi-i doreşte statul nostru”. eforturi, de vreme ce te afli pe o astfel de poziţie, încât poţi dobândi postul de

comandă?”, se spune că el le răspundea: „Eu cu cât voi fi mai mare, cu atât voi munci mai mult”. Executa el însuşi împreună cu soldaţii exerciţiile de luptă, aruncând la pământ câte 5, 6 şi 7 şi chiar câte 15 dintre ei. În sfârşit, deoarece toţi îl invidiau, când un tribun cam îngâmfat, cu un corp solid şi de un curaj recunoscut, ceea ce-l făcea şi mai fioros, i-a spus: „Nu faci mare lucru, dacă, în calitate de tribun, învingi pe propriii tăi soldaţi”, el i-a răspuns: „Vreţi să ne luptăm?” şi, după ce adversarul, acceptând provocarea, s-a îndreptat spre el, l-a izbit cu pumnul în piept şi l-a aruncat pe spate, zicându-i, apoi: „Daţi-mi altul, dar să fie tribun”.

După cum relatează Cordus, era atât de mare, încât aşa după cum se spune, depăşea cu un deget opt picioare, iar degetul cel mare era atât de gros încât folosea drept inel brăţara soţiei sale. Erau, de altfel, răspândite din gură în gură fapte ca acestea: că trăgea cu mâinile un car şi punea singur în mişcare o căruţă încărcată; dacă dădea un pumn unui cal, îi scotea dinţii; dacă-i dădea un picior, îi frângea picioarele; sfărâma pietrele de tuf, rupea în două arborii mai tineri; că, în sfârşit, unii îl numeau Mi105 din Crotona, alţii Hercules, alţii Antaeus. timp ce se ducea până la mama lui, iar, după cum declară alţii, de către tribunii barbari; şi astfel a fost numit împărat Maximinus.

În legătură cu moartea lui Alexander, punctele de vedere sunt diferite. Unii susţin că Mammaea determinase pe fiul său să se îndrepte, după părăsirea războiului cu germanii, spre orient, şi de aceea soldaţii s-au răsculat; alţii aduc ca motiv faptul că era prea sever şi că ar fi voit să dizolve şi legiunile din Gallia, după cum procedase în oriente.

8 După uciderea lui Alexander7, Maximinus, ceea ce s-a întâmplat pentru prima dată cu cineva provenit din armată8, a fost proclamat Augustus de către armată, deşi nu era încă senator şi fără un decret al senatului, fiindu-i

dat fiul său ca asociat. Vom spune îndată şi despre acesta câteva lucruri, care ne sunt cunoscute.

În ceea ce-l priveşte pe Maximinus, el a fost dotat cu o astfel de pricepere, încât nu se mulţumea să-i conducă pe soldaţi prin virtute, ci ştia să le atragă dragostea cea mai mare prin răsplăţi şi avantaje. Niciodată n-a lipsit pe soldat de raţia sa, n-a îngăduit ca, în cadrul armatei, vreun soldat să fie muncitor sau, cum fac cei mai mulţi, să lucreze ceva; singurul exerciţiu la care-şi supunea legiunile, era vânătoarea. Dar, pe lângă aceste virtuţi, a fost atât de crud, încât unii îl numeau Cyclop9, alţii Busiris, alţii Sciro, unii Falaris, mulţi Tyfon sau Gigas. Senatul se temea îngrozitor de el, iar femeile, împreună cu copiii lor, făceau rugăciuni publice sau în particular, în temple, pentru ca el să nu vadă niciodată Roma. Se spune că unii au fost spânzuraţi, alţii au fost introduşi în animalele abia ucise; că alţii au fost aruncaţi în faţa fiarelor; alţii, zdrobiţi cu bicele şi toate acestea fără să ţină seama de demnitate. Se părea că voia ca, instaurând disciplina militară, să corecteze, după exemplul ei, chiar şi faptele civile, ceea ce nu se potrivea cu un împărat care voia să fie iubit; era convins, de altfel, că nu se poate menţine la conducere decât prin cruzime. În acelaşi timp, se temea să nu fie dispreţuit de nobilime din cauza umilei sale origini de barbar. Pe lângă acestea, nu putea uita că la Roma nu se bucurase de respect nici din partea sclavilor de la curtea nobililor; dar nici intendenţii acestora nu-l vedeau cu ochi buni. Şi cum părerile defavorabile exercitau totdeauna o puternică influenţă, el socotea că acestea îi sunt duşmănoase chiar când era împărat. La astfel de consecinţe duc sentimentele izvorî te dintr-un caracter slab.

9 De aceea, pentru a ascunde inferioritatea neamului din care provenea, a omorât pe toţi cei care-i cunoşteau familia, chiar şi pe unii prieteni, care altă dată, din milă

faţă de sărăcia în care se afla, îi făcuseră multe servicii. Căci n-a existat pe pământ un animal mai crud; punea atâta preţ pe forţele sale, încât socotea că nu poate fi răpus de nimeni. În sfârşit, fiindcă se credea aproape nemuritor, din cauza mărimii corpului şi a virtuţii, se zice că un mim oarecare a recitat, în prezenţa lui, la teatru, nişte versuri greceşti, a căror traducere era aceasta: „Şi cel care nu poate fi omorât de unul singur, poate fi omorât de mai mulţi. Şi elefantul este mare şi este totuşi omorât, tot astfel leul şi tigrul; fereşte-te de cei mulţi, dacă nu te temi de fiecare în parte”; şi acestea au fost spuse chiar în prezenţa împăratului. Dar când Maxi minus a întrebat pe prieteni ce a spus bufonul, i s-a răspuns că a cântat nişte versuri vechi, compuse împotriva oamenilor aspri, iar el, cum era trac şi barbar, a crezut. N-a admis în jurul său pe niciun nobil; conducea după exemplul lui Spartacus şi Atheniol0. În afară de acestea, a omorât în diferite feluri pe slujitorii lui Alexander; n-a mai ţinut seama de dispoziţiile acestuia şi, din moment ce îi considera suspecţi pe prietenii şi slujitorii fostului împărat, a devenit şi mai crud.

10 Fiindcă avea un astfel de caracter şi trăia ca un sălbatic, a devenit mai sumbru şi mai groaznic, din cauza complotului uneltit împotriva lui de un oarecare fost consul Magnus, care, împreună cu mai mulţi soldaţi şi centurioni, plănuise să-l omoare din dorinţa de a pune mâna pe putere. Ideea acestui complot a fost următoarea: fiindcă Maximinus voia să treacă la germani pe podul construit de el peste Rin, se hotărâse să înainteze, pe pod, împreună cu el, şi adversarii lui; podul să fie apoi distrus, iar el să fie înconjurat şi ucis pe pământ barbar şi astfel Magnus să pună mâna pe putere. Căci, de când a fost numit împărat, începuse să poarte tot felul de războaie – şi, într adevăr, cu foarte mare vitejie – ca unul care era priceput în tehnica militară, deoarece voia să-şi menţină preţuirea care se

formase despre sine şi, înaintea tuturor a, să întreacă gloria lui Alexander, pe care-l omorâse. De aceea, în calitate de comandant, ţinea zilnic pe soldaţi la instrucţie; în faţa armatei, apărea întotdeauna înarmat şi, cum era de statură înaltă, era gata oricând să demonstreze felurite exerciţii de luptă. De altfel, se spune că însuşi Maximinus a inventat acest complot, pentru a alimenta, astfel instinctele cruzimii sale. În fine, fără judecată, fără motiv de acuzare, fără denunţare şi fără apărător, i-a omorât pe toţi; tuturor a le-a răpit averile şi n-a putut fi satisfăcut nici după uciderea a patru mii de oameni.

din prietenii săi numit Macedonius, căruia nu-i convenea că Titus a fost preferat înaintea tuturor, de aceea l-a trădat şi i-a adus capul în faţa împăratului. Maximinus însă, după ce mai întâi i-a mulţumit, l-a urât după aceea, ca pe un trădător şi l-a omorât. Datorită acestor situaţii, devenea din zi în zi mai crud, asemenea unor fiare care, când sunt rănite, devin mai înverşunate.

După acestea, a trecut cu toată armata în Germania, luând cu sine pe osdroenii, părţii şi pe toţi aceia pe care Alexander îi ducea la război. Se folosea de trupe auxiliare din orient, fiindcă nimeni nu valora mai mult împotriva germanilor decât soldaţii înarmaţi uşor, cu săgeţi. De altfel, Alexander a avut un uimitor aparat de război, pe care se spune că Maximinus l-a amplificat în multe privinţe.

12 Înaintând, aşadar, în Germania transrenană, pe o porţiune de treizeci sau patruzeci de mile din pământul barbar, a dat foc satelor, a luat cu sine turmele, a făcut prăzi, a omorât pe cei mai mulţi dintre locuitorii barbari, a îmbogăţit pe soldaţi, a luat numeroşi prizonieri şi, dacă germanii nu s-ar fi refugiat din câmpii în mlaştini şi păduri, ar fi adus în stăpânirea romană întreaga Germanie. În timpul acţiunilor militare, el însuşi se afla în permanenţă în toiul luptei, ¡o înă-ntr-atât încât odată, înaintând prea mult

în mlaştină, era gata să fie înconjurat de germani, dacă n-ar fi fost salvat de soldaţi împreună cu calul său, de care era nedespărţit. Căci poseda acea îndrăzneală barbară care-l făcea să creadă că orice comandant trebuie să participe direct la bătălie. În cele din urmă, a dat în mlaştini o luptă aproape navală, omorând un mare număr de duşmani. După înfrângerea Germaniei, a trimis la Roma, către senat şi popor, o scrisoare compusă după dictarea sa, cu acest conţinut: „Senatori, nici nu pot înfăţişa tot cât am înfăptuit; pe o întindere de 40 sau 50 mile, am dat foc la satele germanilor, am luat cu noi turmele, am făcut prizonieri, i-am ucis pe soldaţi, am luptat în mlaştină. Am fi ajuns şi la păduri, dacă adâncimea mlaştinilor ne-ar fi dat posibilitatea de a trece dincolo”. Aelius Cordus spune că, în general, aceasta i-a fost cuvântarea; ceea ce este demn de crezare, căci într-o astfel de împrejurare, ce nu poate un soldat barbar? În acelaşi sens, a scris şi poporului, dar cu mai multă cuviinţă, deoarece, de fapt, ura senatul de care era sigur că este dispreţuit. În afară de acestea, a poruncit să se picteze nişte tablouri, după desfăşurarea reală a războiului, care să fie aşezate înaintea curiei, pentru ca pictura să-i înfăţişeze faptele; dar, după moartea lui, senatul a hotărât ca aceste tablouri să fie înlăturate şi arse.

13 Au mai fost, în timpul domniei lui, şi alte bătălii, din care s-a întors întotdeauna învingător, cu foarte multe prăzi şi captivi (există o cuvântare a acestuia trimisă senatului, al cărei text este următorul: „Senatori, în scurt timp, am purtat mai multe bătălii decât oricare dintre cei vechi; am adus atâtea prăzi pe pământul roman, câte nu s-ar fi putut spera şi atâţia captivi, cât abia îi poate cuprinde pământul nostru”; restul cuvântării nu prezintă interes pentru subiectul nostru). După supunerea Germaniei, a venit în Sirmium13, având de gând să pregătească războiul

împotriva sarmaţilor şi, să supună puterii romane toate ţinuturile septentrionale până la Ocean; ceea ce ar fi şi făcut, dacă ar fi trăit, după cum afirmă scriitorul grec Herodianus, care, după câte se pare, l-a apreciat foarte mult, datorită resentimentelor lui faţă de Alexander.

Dar romanii nu-i mai puteau suporta cruzimea, deoarece se sprijinea pe delatori, încuraja pe acuzatori, născocea crime, omora pe nevinovaţi, îi condamna pe toţi care ajungeau la judecată; pe cei bogaţi îi transforma în săraci lipiţi pământului şi nu căuta avere decât prin nenorocirea altora; pe mulţi foşti consuli şi generali nevinovaţi îi ucidea, pe unii îi transporta prin mulţime în nişte care descoperite, iar pe alţii îi ţinea în închisoare. În sfârşit, fiindcă nu pierdea nicio cea zie de a-şi manifesta cruzimea, împotriva lui s-a pregătit o revoltă14. La această acţiune au fost părtaşi nu numai romanii ci, fiindcă era aspru faţă de soldaţi, au fost antrenate la răscoală şi armatele aflate în Africa şi care, într-o imensă şi rapidă răscoală, au proclamat împărat pe bătrânul Gordianus[160], un bărbat foarte serios care îndeplinea pe atunci funcţia de proconsul. Firul faptelor acestui complot a fost următorul:

14 Era în Lybia un procurator al fiscului care, din devotament faţă de Maximinus, jefuia pe toţi locuitorii; acesta a fost omorât de plebea rurală şi de câţiva soldaţi, care au alungat pe cei ce-l apărau datorită stimei cuvenite lui Maximinus. Dar, fiindcă autorii acestei crime îşi dădeau seama că trebuie să se recurgă la măsuri mai drastice, au silit pe proconsulul Gordianus să primească funcţia de împărat şi l-au îmbrăcat în purpură, ameninţându-l cu săbiile şi cu toate celelalte arme. Acesta era, cum am spus, un bărbat demn de stimă, provenit dintr-o familie nobilă, înarmat cu toate virtuţile, trimis în Africa de Alexander

160 Au fost trimişi apoi la moarte toţi delatorii, toţi acuzatorii, toţi prietenii lui Maximinus; dar, străpuns

printr-un decret al senatului. În zadar s-a opus el strigând şi aruncându-se la pământ. Într-adevăr, la început, Gordianus îmbrăcase fără voie purpura, apoi, însă, când a văzut că această atitudine nu constituie o siguranţă nici pentru fiul său şi nici pentru restul familiei, a acceptat să ia conducerea în apropiere de oraşul Tysdrus, fiind numit, de toţi africanii, Augustus, împreună cu fiul său. A sosit, apoi, repede cu tot cortegiul rega118, cu susţinătorii lui11 şi cu fascele împodobite cu lauri18, la Carthagina. de unde a trimis senatului, la Roma, o scrisoare; şi fiindcă a sosit după uciderea lui Vitalianus 19, comandantul gărzii pretoriene, aceasta a fost primită cu bucurie din cauza urii împotriva lui Maximinus. Gordianus cel bătrân şi Gordianus cel tânăr au fost numiţi Auguşti de către senat.

În mijlocul poporului, a fost omorât şi Sabinus, prefectul Romei. Îndată ce acestea au fost săvârşite, senatul, temându-se de Maximinus, a declarat pe faţă şi cu îndrăzneală pe Maximinus şi pe fiul său duşmani ai poporului, iar după aceea, a trimis scrisori către toate provinciile, ca să le atragă în luptă pentru salvarea şi libertatea comună: toţi au luat cunoştinţă de ele; în sfârşit, pretutindeni, au fost omorâţi prietenii, guvernatorii, comandanţii, tribunii şi soldaţii lui Maximinus; puţine au fost cetăţile care au rămas credincioase duşmanului public; acestea, trădând pe cei care le fuseseră trimişi, au dezvăluit lui Maximinus cele întâmplate prin denunţători speciali.

Conţinutul scrisorilor senatului a fost acesta: „Senatul şi poporul roman, care au început să se elibereze, prin împăraţii Gordiani, de un animal atât de îngrozitor, urează consulilor, guvernatorilor, locotenenţilor, generalilor, tribunilor, magistraţilor, fiecărei cetăţi, municipiu, oraş, sat şi redute, fericirea pe care acum pentru prima dată, sunt pe cale de a o redobândi. Cu bunăvoinţa zeilor, am socotit că merită să fie împărat şi l-

am numit Augustus pe proconsulul Gordianus, un bărbat prea venerat şi un senator foarte serios; şi odată cu el l-am numit, în sprijinul statului, şi pe fiul acestuia, nobilul tânăr Gordianus. Datoria voastră este să vă înţelegeţi, pentru a asigura salvarea statului, a înlătura crimele şi a urmări pe acel animal şi pe prietenii lui, oriunde ar fi. Maximinus şi fiul său au fost declaraţi de noi duşmani". iar eu, până la judecata senatului, voi continua să fiu nehotărât şi nesigur". După ce scrisoarea a fost citită, senatul a aclamat îndată: „Gordianus Augustus, zeii să te aibă în pază. Să domneşti fericit; tu ne-ai eliberat; datorită ţie, a fost salvat statul roman; pentru aceasta îţi mulţumim". De asemenea, consulul a întrebat: „Senatori, ce hotărâţi cu privire la Maximinus?" S-a răspuns: „Duşmanii sunt duşmani. Cine-i va ucide, va binemerita răsplata". Consulul a continuat: „Ce socotiţi că trebuie să facem cu prietenii lui Maximinus?" Toţi au aclamat: „Duşmanii sunt duşmani, cine îi va ucide, va binemerita răsplata". De asemenea, au cerut: „Duşmanul senatului să fie spânzurat pe cruce. Duşmanul senatului să fie zdrobit pretutindeni. Duşmanii senatului să fie arşi de vii. Gordiani Auguşti, zeii să vă aibă în pază. Amândoi să trăiţi fericiţi, să stăpâniţi în fericire. Nepotului lui Gordianus îi acordăm titlul de pretor, îi promitem consulatul, să fie numit Caesar. Cel de al treilea Gordianus să primească preţura".

17 îndată ce a aflat despre hotărârea senatului, Maximinus, om sălbatic din fire, atât s-a înfuriat, încât s-ar fi putut crede că nu e om, ci fiară. Se lovea de pereţi, se arunca uneori la pământ, scotea strigăte necugetate, punea mâna pe sabie, ca şi când ar fi putut ucide întreg senatul; sfâşia îmbrăcămintea împărătească; se năpustea cu lovituri asupra celor din jur; şi, dacă tânărul său fiu nu s-ar fi îndepărtat din acel loc, după cum susţin unii, i-ar fi scos ochii. Cauza mâniei împotriva fiului său consta în aceea că poruncise ca el să meargă la Roma îndată ce a

fost numit împărat, dar el, din respect prea mare faţă de tatăl său, nu se ocupase de problemele politice. Socotea că, dacă el ar fi fost la Roma, senatul n-ar fi îndrăznit să întreprindă nicio acţiune. Prietenii l-au dus în camera de dormit aprins de mânie. Dar, fiindcă nu-şi putea stăpâni furia, ca să uite gândurile, se spune că, în prima zi, s-a îmbătat cu vin până într-atât, încât a uitat ce se întâmplase. În ziua următoare, chemându-şi prietenii, care nu îndrăzneau să-l privească, ci tăceau şi, în tăcere, aprobau hotărârea senatului, s-a consfătuit cu ei ce aveau de făcut.

De la sfatul prietenilor, a pornit la adunarea soldaţilor, unde a spus multe cuvinte împotriva africanilor, împotriva lui Gordianus şi mai multe împotriva senatului, îndemnând pe soldaţi la acţiune pentru răzbunarea nedreptăţilor comune.

18 Adunarea a fost în întregime militară, iar conţinutul discursului a fost acesta: „Camarazi, vă aduc la cunoştinţă un fapt cunoscut: africanii au călcat jurământul de credinţă, dar când l-au respectat? Gordianus, un bătrân slab şi în pragul morţii, a luat sau prăşi domnia, iar acei venerabili senatori care au ucis pe Romulus şi pe Caesar, m-au declarat duşman în timp ce eu luptam şi dobândeam victorii pentru ei; dar nu numai pe mine m-au declarat duşman, ci şi pe voi toţi, care sunteţi la fel cu mine, şi au numit împăraţi pe Gordiani, tatăl şi fiul. Deci, dacă sunteţi bărbaţi, dacă aveţi forţe în voi, să mergem împotriva senatului şi împotriva africanilor; bogăţiile tuturor acestora vor fi ale voastre”.

Distribuindu-le apoi solda, şi încă din belşug, a pornit cu armata spre Roma.

19 Dar în Africa, Gordianus, neliniştit din partea unui oarecare Capelianus, pe care îl înlocuise din postul de guvernator al maurilor şi împotriva căruia trimisese pe tânărul său fiu, când a auzit că acesta a fost ucis într-o

luptă aprigă, el însuşi şi-a pus capăt zilelor prin spânzurătoare; ştia că, pe de o parte, Maximinus era foarte puternic, iar, pe de altă parte, africanii nu numai că erau lipsiţi de energie, dar erau capabili şi de multă perfidie. Atunci Capelianus, învingător în numele lui Maximinus, temându-se de grupurile opoziţioniste din Africa, a omorât şi proscris pe toţi prietenii lui Gordianus; n-a cruţat pe nimeni, lăsând să se pare că face toate acestea după gândul lui

Maximinus. În sfârşit, a ruinat cetăţi, a jefuit templele, a oferit daruri soldaţilor, a omorât plebea şi pe fruntaşii cetăţilor; pe lângă acestea, el însuşi căuta să atragă simpatia soldaţilor, pregătindu-se să ajungă la domnie, dacă va pieri Maximinus.

20 Când toate acestea au fost aflate la Roma, senatul, temându-se de cruzimea firească şi chiar inevitabilă a lui Maximinus, deoarece cei doi Gordiani erau morţi, a ales ca împăraţi pe Maximus, care fusese prefect al Romei şi îndeplinea cele mai multe demnităţi, necunoscut prin familie, dar strălucit prin virtuţile lui, precum şi pe Clodius Balbinus, care avea un temperament mai molatec. După ce aceştia au fost numiţi de popor Auguşti[161], nepotul lui Gordianus, deşi copil încă, a fost numit Caesar de către soldaţi şi popor. Imperiul roman a fost susţinut, deci, împotriva lui Maximinus de trei împăraţi; dintre aceştia Maximus era mai sever în viaţă, mai grav în înţelepciune, mai consecvent în virtute. În sfârşit acestuia însuşi senatul

161 Dar, fiindcă asedia în zadar Aquileia, Maximinus a trimis soli în cetate. Poporul era chiar pe punctul de a se înţelege cu aceştia, dacă nu s-ar fi opus Menofilius şi colegul său, care susţineau că însuşi zeul Belenus24 prorocise, prin haruspici, înfrîn- gerea lui Maximinus. Se spune că, drept urmare, după aceea soldaţii lui Maximinus susţineau chiar că au avut drept adversar pe Apollo şi că, deci, victoria n-a fost a lui Maximus sau a senatului, ci a zeilor. Unii afirmă că aceasta ar fi fost o plăsmuire, deoarece soldaţii erau ruşinaţi că au fost învinşi de nişte oa-

şi Balbinus i-au încredinţat războiul împotriva lui Maximinus. După plecarea lui Maximus la război, împotriva lui Maximinus, Balbinus era neliniştit mai ales din cauza luptelor şi răscoalelor interne, în timpul cărora, în primul rând, Gallicanus şi Maecenas, autorii acestora, fuseseră omorâţi de furia poporului, care, pe de altă parte, era sfâşiat de soldaţii pretorieni; şi, deoarece Balbinus nu putea să facă faţă în suficientă măsură acestor frământări, în cele din urmă, o bună parte a Romei a fost dată pradă focului.

În acest timp, Maximinus, după ce s-a răspândit vestea despre moartea lui Gordianus şi a fiului acestuia, prinsese din nou curaj, datorită victoriei lui Capelianus. Dar, îndată ce a aflat despre o altă hotărâre a senatului, prin care fuseseră numiţi împăraţi Maximus, Balbinus şi Gordianus, a înţeles că ura senatului este permanentă şi că este cu adevărat socotit duşman de judecata tuturora.

21 De aceea a intrat în Italia cu şi mai mare îndârjire; iar, după ce a înţeles că Maximus a fost trimis împotriva sa, înfuriindu-se mai mult, a pornit spre Hemona23 cu armata gata de luptă, în careu. Dar înţelegerea tuturor provinciilor era ca, după ce vor înlătura tot ce putea constitui hrană, să se retragă în cetăţi, pentru ca Maximinus, împreună cu armata sa, să fie ameninţaţi de foame. Aşadar, fiindcă, după ce a aşezat tabăra în câmp, n-a găsit niciun fel de aprovizionare, armata însăşi s-a revoltat împotrivă-i, pentru că se găsea chinuită de foame chiar în Italia, unde credea că-şi va putea reface forţele după trecerea Alpilor. Soldaţii au început mai întâi să murmure, ajungând apoi chiar la unele expresii mai libere. Şi, fiindcă Maximinus voia să pedepsească aceste atitudini, a înverşunat şi mai mult pe soldaţi, care, ascunzându-şi pentru moment ura, aşteptau împrejurarea potrivită dezlănţuirii ei. Cei mai mulţi spun că Maximinus a găsit Hemona liberă şi părăsită, iar el se bucura prosteşte, ca şi

cum întreaga cetate s-ar fi retras în faţa sa.

După aceea, de la Hemona, a venit la Aquíleia, care i-a închis porţile după ce soldaţii înarmaţi au fost aşezaţi împotriva lui, în jurul zidurilor; şi, datorită măsurilor luate de foştii consuli Menofilius şi Crispinus, a fost organizată o serioasă luptă de apărare. 22 meni aproape neînarmaţi. După ce a pus să se facă un pod din butoaie, Maximinus a trecut fluviul şi a început să asedieze Aquíleia din apropiere. S-au încins, atunci, un asalt şi o bătălie înverşunată, deoarece cetăţenii se apărau împotriva soldaţilor cu sulf aprins şi cu alte mijloace de luptă de acest gen; soldaţii ajunseseră să arunce armele, pentru că unora li se aprindeau hainele, altora le ardeau ochii, erau distruse chiar maşinile de luptă. Totuşi, în aceste împrejurări, Maximinus, împreună cu tânărul său fiu, căruia îi dăduse titlul de Caesar, erau în permanentă agitaţie: când alergau în jurul zidurilor, când puteau să fie în destulă siguranţă faţă de aruncarea suliţei, când încurajau pe-ai lor prin cuvinte, când se adresau apărătorilor cetăţii dar n-au ajuns la niciun rezultat căci, din cauza cruzimii lui Maximinus, primeau, drept răspuns, o mulţime de injurii, atât împotriva lui cât şi împotriva fiului său, care era de o rară frumuseţe.

23 Maximinus, considerând că războiul se prelungeşte din cauza laşităţii alor săi, şi-a omorât generalii tocmai atunci când era cel mai puţin nimerit s-o facă, ceea ce a iritat şi mai mult pe soldaţi. La aceasta, se adăuga faptul că erau lipsiţi de alimente, deoarece senatul dăduse dispoziţii către toate provinciile şi gărzile porturilor, ca să nu-i dea nicio posibilitate de aprovizionare; pe lângă acestea, senatul trimisese la toate cetăţile pretori şi cvestori, ca să pună pretutindeni oameni de pază şi să apere totul împotriva lui Maximinus, încât se ajunsese ca însuşi asediatorul să suporte greutăţile celui asediat. Se vestea că toată lumea s-a unit în ura împotriva

lui Maximinus. De aceea, soldaţii, fiind cuprinşi de spaimă şi gândindu-se la familiile lor de pe muntele Albanus25, chiar în miezul zilei, în timpul odihnei după luptă, au ucis şi pe Maximinus şi pe fiul său, care se aflau în cortul lor; apoi au arătat aquíleienilor capetele lor înfipte în vârful suliţelor. După aceasta, statuile şi portretele lui Maximinus au fost imediat depozitate în satul apropiat, iar comandantul gărzii lui, împreună eu prietenii mai deosebiţi, au fost ucişi. Capetele celor doi Maximini au fost trimise, după aceea, la Roma.

24 Acesta a fost sfârşitul Maximinilor, demn de cruzimea tatălui, dar nepotrivit ou bunătatea fiului. După moartea lor, s-a iscat o mare bucurie în rândul provinciilor şi o mare durere printre barbari. Pe de altă parte, soldaţii, după ce au nimicit pe duşmanii publici, au fost primiţi, la cererea lor, de apărătorii cetăţii, dar cu condiţia să se prosterneze în faţa portretelor lui Maximus, Balbinus şi Gordianus, deoarece se zvonise că primii doi Gordiani au fost trecuţi în rândul zeilor. După acestea, din Aquíleia, a fost adusă în tabăra înfometată, ca răsplată, o mare cantitate de alimente, iar, în ziua următoare după odihna soldaţilor, a fost convocată o adunare, când cu toţii au depus jurământul de credinţă lui Maximus, Balbinus şi Gordianus, numind zei mai întâi pe primii doi Gordiani.

Cu greu s-ar putea descrie cât de mare a fost veselia când a fost transportat capul lui Maximinus prin Italia spre Roma, toţi alergând de pretutindeni pentru a participa la bucuria publică. Maximus însuşi, pe care mulţi îl numesc Puppienus, se pregătea tocmai de război lângă Ravenna[162], cu sprijinul trupelor auxiliare ale germanilor, când a aflat că armata i se încredinţase lui şi colegilor săi şi că Maximinii au fost omorâţi; de aceea, după ce a dat drumul trupelor auxiliare ale germanilor, pe care le concentrase

162 Hotărirea senatului a fost următoarea: după ce a fost citită în senat scrisoarea de către Balbinus Au-

împotriva duşmanului, a trimis la Roma o scrisoare împodobită cu lauri, care a produs o aşa de mare bucurie în cetate, încât toţi aduceau mulţumiri zeilor la altare, în temple şi sanctuare şi în alte locuri sfinte. Balbinus, însă, mai timid din natură, care începea să tremure când auzea de numele lui Maximinus, a făcut o hecatombă şi a poruncit ca, în toate cetăţile, să se facă rugăciuni însoţite de sacrificii asemănătoare. Apoi Maximus a venit la Roma şi, intrând în senat, după ce i s-au adus mulţumiri, a ţinut o cuvântare, iar după aceea s-a retras pe Palatin26[163], împreună cu Balbinus şi Gordianus, ca învingători.

25 Este interesant de ştiut care a fost hotărârea senatului şi cum s-a petrecut, la Roma, ziua în care a fost comunicată uciderea lui Maximinus. Mai întâi, solul trimis din Aquíleia la Roma a alergat cu atâta repeziciune schimbându-şi caii, încât a şi sosit la Roma în a patra zi după ce-l lăsase pe Maximus la Ravena. Era, din întâmplare, o zi destinată reprezentaţiilor dramatice; când a sosit vestitorul în teatru, după ce abia se aşezaseră Balbinus şi Gordianus, înainte ca acesta să spună ceva, întreg poporul a exclamat: „Maximinus a fost omorât”. Astfel, poporul a luat-o înaintea vestitorului, iar împăraţii, care erau de faţă, au participat, prin semne de aprobare şi adeziune, la bucuria comună. După terminarea spectacolului, toţi au alergat la locurile sfinte, apoi

163g ustus, senatul a aclamat: „Zeii pedepsesc pe duşmanii senatului şi ai poporului. Preamăritule Jupiter, îţi mulţumim. Venerabile Apollo, îţi sîntem recunoscători. Maximus Augustus, îţi aducem mulţumiri, şi ţie, Balbinus Augustus; Gordianilor măriţi le închinăm temple. Numele lui Maximinus, şters de curînd de pe edificiile publice, trebuie înlăturat şi din suflete. Capul duşmanului public să fie aruncat în rîu; nimeni să nu-i îngroape corpul. Acela, care a ameninţat pe senatori cu moartea, a fost omorît, după cum o merita. Prea venerabili împăraţi, vă aducem mulţumiri. Maximus, Balbinus, Gordianus, zeii să vă aibă în pază. Toţi iubim pe învingătorii duşmanilor. Toţi dorim să se prezinte Maximus; Balbinus Augustus, zeii să te apere. Anul acesta să fie încununat de strălucirea consulatului vostru. In locul lui Maximinus, să fie ales

senatorii s-au îndreptat spre împăraţi, iar poporul la adunare.

Gordianus”. Invitat să-şi spună părerea, Cuspidius Celerinus a rostit aceste cuvinte: „Senatori, după ce a fost şters numele lui Maximinus şi Gordianii au fost divinizaţi, hotărâm ca, în cinstea victoriei împăraţilor noştri Maximus, Balbinus şi Gordianus, să li se ridice statui cu elefanţi, care triumfale, statui ecvestre şi trofee”. După închiderea şedinţei senatului, au fost hotărâte rugăciuni în tot cuprinsul Romei. împăraţii victorioşi s-au retras pe Palatin: despre viaţa lor voi vorbi, mai apoi, în altă carte.

MAXIMINUS CEL TÂNĂR

27 Despre familia acestuia s-a vorbit mai înainte. A fost de o atât de rară frumuseţe, încât pretutindeni a fost iubit de femeile mai îndrăzneţe. Unele chiar doreau să aibă copii de la el. Se părea că are predispoziţie pentru creştere în înălţime, astfel încât să ajungă la statura tatălui său. Dar a pierit la vârsta de 21 de ani, în prima floare a tinereţii. După cum spun, însă, unii, a murit la 18 ani. Şi-a însuşit primele cunoştinţe de literatură greacă şi latină, căci a avut, ca profesor de literatură, pe grecul Fabillus, de la care au rămas multe epigrame în amintirea tânărului său elev; el a compus şi nişte versuri în limba greacă, după cele latine ale lui Vergilius, făcând portretul acestui tânăr:

„Aşa cum luceafărul afundat în valurile Oceanului / ridică spre cer înfăţişarea-i divină şi împrăştie întunericul, / tot astfel era şi tânărul strălucit prin numele tatălui său” 28.

A avut, de asemenea, ca profesor pe gramaticul latin Filemon, pe jurisconsult Modestinus, pe oratorul Titianus, fiul lui Titianus cel bătrân29, care a scris cărţi foarte frumoase despre istoria provinciilor şi care a fost numit maimuţa vremii sale, fiindcă imitase totul; a avut ca profesor şi pe retorul grec Eugamius, un om strălucit al epocii sale. Logodnica lui era Iunia Fadilla, strănepoata lui

Antoninus, devenită apoi soţia lui Texotius, un senator din aceeaşi familie, care a murit după îndeplinirea funcţiei de pretor şi de la care au rămas nişte poeme. Au rămas însă la ea, după cum afirmă Condus, (ca unul care s-a ocupat de aceste lucruri), şi nişte podoabe regeşti care se spune că au fost de felul acesta: un colier cu nouă perle, o bască, un fileu pentru păr cu 12 smaralde, o brăţară cu o agrafă din 4 flori de hyacint, în afară de hainele aurite, toate, de asemenea regeşti şi alte bijuterii cu care de obicei se împodobesc logodnicii.

28 Însă tânărul Maximinus era de o extraordinară îngâmfare, astfel încât, chiar când tatăl său, un om de o rară cruzime, se ridica în faţa celor mai mulţi magistraţi, el şedea jos; îşi petrecea viaţa în veselie; foarte reţinut la vin, era lacom la mâncare, mai ales la vânat, astfel încât nu mânca decât carne de mistreţ, canari sălbatici, de sturzi şi de tot felul de animale vânate. Îl defăimau pentru deosebita-i frumuseţe prietenii lui Maximus, Balbinus şi Gordianus şi cu deosebire senatorii, care nu voiau ca frumuseţea lui să rămână nepătată, de parc-ar fi fost coborâtă din cer. De aceea în acel moment, când, înconjurând zidurile Aquíleiei împreună cu tatăl său, cerea predarea cetăţii, nu i s-a reproşat nimic altceva decât imoralitatea, care, de fapt, nu se potrivea de loc cu viaţa lui. Căci a fost îngrijit la îmbrăcăminte, cum nicio femeie nu era mai elegantă în lume; era foarte mult îndatoritor cu prietenii tatălui său, cărora le oferea cadouri şi bani. Era foarte mândru la diferite ceremonii; când se întâlnea cu oamenii, la întindea mâna şi îi lăsa să-i sărute genunchii, uneori chiar picioarele, ceea ce niciodată n-a permis Maximinus cel bătrân, care spunea: „Să ferească zeii ca vreun om liber să-şi pună sărutarea pe genunchii mei (pe picioarele mele)”.

Şi, fiindcă am revenit la Maximinus cel bătrân, nu trebuie să trecem cu vederea nici lucrurile vesele;

deoarece era, cum am spus, înalt de aproape opt picioare şi jumătate, unii i-au aşezat încălţămintea împărătească30 – despre care se precizează că era cu un picior mai ¡mare decât măsura unui om – într-o pădure dintre Aquíleia şi Arcia31, de unde a rămas vorba în popor, când venea discuţia despre oamenii lungi şi proşti, că este ca „gheata lui Maximinus”. Am menţionat acest lucru, ca nu cumva, cine citeşte pe Cordus, să creadă că am trecut cu vederea ceva care se referă la Maximinus tatăl. Dar să revenim la fiu.

29 Despre acest tânăr Alexander Aurelius32, dorind să-i dea în căsătorie pe sora sa Theoclia, scria astfel mamei sale Mamaea: „Mamă, dacă Maximinus cel bătrân, conducătorul nostru cu adevărat cel mai bun, n-ar avea în el ceva barbar, eu i-aş fi dat pe Theoclia tânărului Maximinus; dar mă tem ca nu cumva sora mea, învăţată cu obiceiurile fine greceşti, să nu-şi poată suferi socrul sălbatic, deşi tânărul se pare că este şi frumos şi învăţat şi obişnuit cu manierele greceşti. La acestea mă gândesc, dar îţi cer, totuşi, sfatul dacă vrei de ginere pe fiul lui Maximinus sau pe Messala, dintr-o familie nobilă, orator renumit şi foarte cult în acelaşi timp şi care, de nu mă înşel, va ajunge strălucit în războaie, dacă va avea această preocupare.

Iată ce-a spus Alexander în legătură cu Maximinus, despre care nici noi nu avem nimic mai mult ce să spunem.

Ca să nu se pare că a fost trecută sub tăcere, am introdus şi scrisoarea lui Maximinus tatăl, care, ales atunci împărat, spunea că de aceea a numit el însuşi împărat pe fiul său, pentru ca să vadă cetatea cum îi stă îmbrăcat în purpură, fie sub formă de portret, fie în realitate:

„Când am permis ca fiul meu să fie numit împărat, am făcut-o şi din cauza dragostei pe care tatăl trebuie s-o poarte fiului său, dar şi pentru că am voit ca poporul roman şi acel vrednic senat să jure că n-a avut niciodată

un împărat mai frumos”. Tânărul, într-adevăr, purta o platoşă de aur după exemplul Ptolemeilor şi una de argint, un scut aurit încrustat cu pietre scumpe şi o lance aurită. A cerut să i se facă şi săbii de argint şi de aur, şi în general tot ce putea să-i mărească frumuseţea: până şi coifuri cu apărătoare de faţă încrustate cu pietre scumpe.

Iată ce am considerat potrivit să se ştie şi să se spună despre fiu. Cine va voi să cunoască şi alte lucruri cu privire la relaţiile de dragoste, să-l citească pe Cordus, căci el se ocupă pe larg de astfel de lucruri. Noi, însă, vom sfârşi această carte, îndreptându-ne spre celelalte pe care ni le cere, cum s-ar spune, dreptul public.

30 Prevestirile despre Maximinus tatăl au fost următoarele: în timp ce dormea, un şarpe i-a înconjurat corpul; o viţă pusă de el a dat, în anul următor, nişte imenşi struguri de culoarea purpurei şi a crescut până a ajuns de o mărime uimitoare; scutul lui a luat foc de la razele soarelui; o lance mică a fost astfel lovită de un fulger, încât a fost străpunsă pe toată lungimea, chiar prin metal, şi ruptă în două părţi; de aceea, prezicătorii au afirmat că vor fi doi împăraţi cu acelaşi nume şi din aceeaşi familie, dar nu vor rămâne vreme îndelungată la putere. Platoşa tatălui a fost văzută de mulţi acoperită în întregime de o culoare purpurie, dar nu de rugină, cum se mai obişnuieşte. Pentru fiu au apărut următoarele semne prevestitoare: pe când învăţa la gramatică, o rudă i-a oferit opera lui Homer, toată în purpură şi scrisă cu litere de aur. Când, copilandru fiind, a fost invitat, în cinstea tatălui său, la masă de Alexander, întrucât nu avea îmbrăcăminte potrivită, s-a îmbrăcat ou haina împăratului şi s-a urcat în trăsura lui Antoninus Caracallus, care apăruse deodată goală pe stradă, şi abia cu greu a fost dat jos de vizitiu. S-au găsit unii care i-au spus lui Caracallus că trebuie să se teamă de acest copil. Atunci el a spus: „Mai e multă vreme până să-mi urmeze mie ăsta la tron”, căci pe atunci se afla

printre oamenii necunoscuţi, fiind şi prea mic.

31 Semnele prevestitoare ale morţii lui Maximinus au fost următoarele: „Pe când se îndrepta, împreună – cu fiul său, împotriva lui Maximus şi a lui Balbinus, i-a ieşit în cale o femeie cu părul despletit şi cu o înfăţişare lugubră, care a exclamat: „Maximinus, Maximinus, Maximinus”, n-a mai scos apoi nicio vorbă şi a murit; se părea că a vrut să spună: „Ajutaţi-mă!” în a doua etapă a domniei sale, nişte clini, peste doisprezece, au început să urle în jurul cortului şi şi-au dat sufletul, parcă plângând, fiind găsiţi morţi în revărsatul zorilor. În acelaşi timp, au intrat aproape cinci sute de lupi într-o cetate, spre care se îndrepta Maximinus: foarte mulţi afirmă că era Hemona, alţii susţin că era Archimeea, care, deşi era pustie, şi-a deschis porţile în faţa lui Maximinus. Ne-ar trebui mult timp, ca să reproducem toate prevestirile; dacă vrea cineva să le cunoască, îl sfătuiesc să citească pe Cordus, care le-a povestit pe toate, cum am mai spus, ca pe o anecdotă.

Nu există nicăieri mormintele Maximinilor; căci cadavrele lor au fost aruncate în râu, iar capetele au fost arse în câmpul lui Marte în timp ce poporul le adresa cuvinte insultătoare.

32 Aelius Sabinus ne transmite un lucru, care nu trebuie trecut cu vederea, cum că fiul avea o figură atât de frumoasă, încât capul acestuia, chiar şi mort, deşi negru, murdar, aproape putrezit şi plin de noroi, arăta ca o umbră a unui chip frumos. În sfârşit, în timp ce se dezlănţuise o mare bucurie la vederea capului lui Maximinus, s-a produs o tot aşa de mare tristeţe pentru faptul că, în acelaşi mod, era transportat şi capul fiului. Dexippus33 afirmă că o astfel de ură crescuse împotriva lui Maximinus, încât, după uciderea Gordianilor, senatul a numit douăzeci de bărbaţi34 pe care să-i opună lui Maximinus. Între aceştia se aflau Balbinus şi Maximus, pe care i-a şi numit împăraţi împotriva lui. Tot el mai spune că, în faţa lui Maximinus,

părăsit de soldaţi, au fost omorâţi comandantul gărzii pretoriene şi fiul său. Mai sunt unii istorici care afirmă că, îndată ce a fost părăsit şi a văzut cum fiul său a fost omorât sub ochii săi, însuşi Maximinus şi-a pus capăt zilelor35, ca să nu fie cuprins de slăbiciunefemeiască.

33 Nu trebuie trecut sub tăcere nici faptul că aquíleienii au manifestat atâta credinţă faţă de senat şi împotriva lui Maximinus, încât au făcut nişte sfori din părul femeilor, fiindcă lipseau corzile pentru aruncarea săgeţilor, ceea ce s-a întâmplat odată şi la Roma, lucru care a determinat senatul să dedice în onoarea matroanelor un templu zeiţei Venus Calva.

Nu trebuie să omitem, de asemenea, din moment ce au scris despre acest lucru şi Dexippus şi Arrianus39 şi mulţi alţi greci, că Maximus şi Balbinus au fost numiţi împăraţi împotriva lui Maximinus şi că Maximus a fost trimis cu armata şi s-a pregătit de război lângă Ravenna, însă n-a vizitat Aquíleia decât după victorie. Scriitorii latini au susţinut că nu Maximus, ci Puppienus37 a luptat lângă Aquíleia împotriva lui Maximinus şi l-a învins. De unde a provenit această greşeală nu pot să ştiu, afară de faptul că poate Maximus este una şi aceeaşi persoană cu Puppienus. Am făcut această mărturisire, ca nu cumva să creadă cineva că n-am ştiut acest lucru, care într-adevăr a dat naştere la o mare nesiguranţă şi mirare.

CEI TREI GORDIANI de Iulius Capitolinus

1 Luasem, într-adevăr, hotărârea, venerabile Augustus, ca, după exemplul multor istorici, să ofer bunăvoinţei tale biografia câte unui împărat în câte o carte, separat. Căci, pe de o parte, am văzut, iar pe de altă parte, am aflat din lectură că mulţi au procedat astfel; dar mi se pare nedrept fie să-ţi obosesc ţie atenţia îngăduitoare din cauza marelui număr de cărţi, fie să-mi extind eu eforturile în prea multe volume. De aceea am tratat despre cei trei Gordiani în această carte, gândindu-

mă atât la munca mea cât şi la lectura ta, ca să nu fii nevoit să răsfoieşti prea multe volume, citind în fiecare câte o singură povestire. Dar, ca să nu ai impresia că eu, care m-am ferit de lungimea cărţilor şi de mulţimea cuvintelor, am căzut tocmai într-o greşeală, pe care încerc în mod politicos s-o evit, voi intra în subiect.[164]

plinit împreună cu Alexander, a fost trimis, conform unui decret al senatului, proconsul în Africa.

3 Dar, înainte de a vorbi despre domnia acestuia, voi spune câteva lucruri despre caracterul lui. Pe când era tânăr, Gordianus, despre care este vorba, a compus poezii, care s-au păstrat în întregime şi toate fiind asemănătoare celor compuse de Cicero, ca: *Manus* şi *Aratus*; *Halcyone*, *Uxorius* sau *Nilus*; dar el a scris într-un fel deosebit, astfel încât versurile lui Cicero par învechite. A scris, de asemenea, după modelul Eneidei lui Vergilius, Achilleidei lui Statius şi al multor Alexandride, o poemă – *Antoniniada*, în care tratează despre Antoninus Pius şi despre Marcus Antoninus, înfăţişând, în treizeci de cărţi, în versuri foarte bine compuse, viaţa şi războaiele acestora, precum şi faptele lor publice şi particulare. A compus toate acestea, chiar când era copil, iar după ce a înaintat în vârstă, a declamat controverse în Athenaeum, fiind audiat chiar de împăraţii timpului său.

---

164 Gordianii n-au fost doi, cum vorbesc unii scriitori nepricepuţi, ci trei, şi acest lucru s-ar fi putut afla de la Arrianus, scriitor de istorie greacă, precum şi de la scriitorul grec Dexippus, care le-au tratat pe toate, deşi pe scurt, dar cu obiectivitate. Dintre aceştia, Gordianus cel bătrîn, adică primul, s-a născut din tatăl său Maecius Marullus şi din mama sa Ulpia Gordiana; după tată, îşi trage originea din familia Gracchilor, iar după mamă, din împăratul Traian. Tatăl său, bunicul şi străbunicul îndepliniseră funcţia de consul; de asemenea, fuseseră consuli socrul, tatăl socrului, un alt tată al socrului, precum şi doi unchi ai socrului său; el însuşi consul, era foarte bogat şi puternic, deoarece poseda la Roma casa pompeiană, iar în provincii avea atîtea pămînturi, cum n-a avut nimeni ca particular. După consulat, pe care l-a înde-

A avut o cvestură foarte măreaţă. În timpul edilităţii, a oferit poporului roman, pe cheltuiala sa, douăsprezece spectacole, deci câte unul pe lună, astfel încât uneori pregătea câte cinci sute perechi de gladiatori, niciodată mai puţini de 150. Într-o singură zi, a scos în luptă 100 de fiare libiene; în altă zi, 1.000 de urşi. Există încă o pădure renumită a acestuia într-o pictură din casa lui Cn. Pompeius1, care i-a aparţinut lui, tatălui, şi bunicului său şi pe care, în vremea lui Philippus, a pus stăpânire fiscul vostru. În această pictură, se pot vedea şi acum 200 de cerbi palmaţi2, amestecaţi cu cei britanici, 30 de cai sălbatici, 100 de oi sălbatice, 10 cerbi, 100 de tauri din Cypru, 300 de struţi maur de o culoare roşie strălucitoare, 30 de măgari sălbatici, 150 de mistreţi, 200 de ibişi, 200 de căprioare. Pe toate acestea el le-a oferit poporului, pentru a le vâna în cel de-al şaselea spectacol organizat de el.

4 S-a distins, de asemenea, şi în funcţia de pretor. După îndeplinirea acestei magistraturi, a fost prima dată consul împreună ou Antoninus Caracallus, a doua oară cu Alexander. A avut doi copii: un băiat, fost consul, care a fost numit Augustus împreună cu el şi a pierit în războiul din Africa în apropiere de Carthagina, precum şi o fiică, Maecia Faustina, care a devenit soţia lui Iunius Balbus, fost consul. În timpul consulatelor, a întrecut în strălucire pe ceilalţi consuli ai timpului său, astfel încât Antoninus invidia, admirând peste măsura admisă împăraţilor, când togile sale, când benzile late de purpură, când spectacolele de circ oferite poporului. A fost cel dintâi dintre romani care a avut, ca particular, o tunică brodată şi o togă pictată, pe când, înaintea lui, chiar şi împăraţii le primeau fie de pe Capitoliu fie de pe Palatin. A distribuit, cu permisiunea împăraţilor, diferitelor partide populare 100 cai sicilieni şi 100 cai din Capadocia. Prin acestea ajunsese destul de drag poporului, care de obicei nu uita astfel de

lucruri. Cordus afirmă că, în toate cetăţile Campaniei, Etruriei, Umbriei, Flaminiei şi Picenului, el a oferit pe cheltuială proprie, timp de 4 zile, jocuri scenice şi întreceri tinereşti3.

A mai scris şi nişte elogii în proză dedicate tuturor Antoninilor dinaintea lui. I-a iubit atât de mult pe Antonini, încât, după cum afirmă mulţi, şi-a adăugat numele de Antoninus, iar cum declară cei mai mulţi, pe acela de Antonius. Dar ceea ce este adevărat, este faptul că fiului său, numit tot Gordianus4, i-a acordat, pentru mai multă strălucire, numele şi sigiliul lui Antoninus, în momentul când, după obiceiul roman, l-a înscris în actele publice, în faţa prefectului finanţelor. că a numit pe Gordianus proconsul în Africa; conţinutul ei este următorul: „Senatori, nu mi-aţi fi putut produce o mai mare satisfacţie şi mai mare plăcere, decât trimiţând proconsul în Africa pe Antoninus Gordianus, un bărbat nobil, mărinimos, ales, drept, temperat, bun” şi celelalte. Din ea reiese ce deosebit bărbat a fost Gordianus în vremea sa. A fost aşa de mult iubit de africani, ca niciun alt proconsul înaintea lui, încât mulţi îl numeau Scipio, alţii Cato, cei mai mulţi Mucius şi Rutilius sau Laelius5. S-a păstrat o aclamaţie a acestora care a fost transmisă, într-o scrisoare, de Iunius Cordus. Căci, pe când citea într-o zi un act imperial după ce, la început, a pronunţat numele proconsulilor Scipioni, poporul i-a strigat: „Pentru noul Scipio, pentru proconsulul Gordianus” Astfel de vorbe şi altele de acest fel i se adresau în mod obişnuit.

6 Era un om de statură înaltă, de roman, cu părul alb strălucitor, cu o figură măreaţă; la faţă, era mai mult roşu decât alb, cu o înfăţişare mândră, ou nişte ochi, o gură şi o frunte impunătoare; la corp era puţin grăsuţ, dar de un caracter plăcut, astfel încât nu s-ar putea spune că el s-a purtat vreodată fără măsură, lipsit de modestie sau în chip exagerat. Îşi iubea în mod deosebit pe ai săi, avea pentru

fiul şi nepotul său o dragoste nemăsurată, iar pentru fiică şi nepoată un adevărat cult. Socrului său Annius Severus îi purta atâta respect, încât se credea ca şi fiu adevărat, trecut în familia acestuia; n-a făcut niciodată baie împreună cu e10; iar înainte de a fi pretor, niciodată n-a stat jos în prezenţa acestuia. Pe când era consul, sau rămânea tot timpul în casa lui, ori, dacă locuia în casa lui Pompeius, mergea la el ori dimineaţa, ori seara. Cumpătat la băutură, era foarte cumpătat şi la mâncare, foarte îngrijit la îmbrăcăminte; îi plăcea mult să facă baie; vara se scălda de patru cinci ori pe zi. iar iarna de două ori. Îi plăcea foarte mult somnul, încât dacă din întâmplare lua masa la prieteni, dormea fără jenă în sufragerie; se părea că face aceasta dintr-o necesitate naturală şi nu din cauza beţiei sau de lene.

7 Dar bunele sale trăsături de caracter nu i-au fost de folos. Deşi era remarcabil prin acest fel de viaţă şi-i plăcea să studieze pe Platón, Aristotel, Cicero, Vergilius şi ceilalţi scriitori vechi, a avut un alt sfârşit decât cel pe care-l merita. Căci, pe când, în timpul domniei crude şi sălbatice a lui Maximinus, era proconsul în Africa şi senatul îi numise, dintre consuli, pe fiul său ca locotenent, exista un oarecare perceptor, care se purta cu africanii mai violent decât îngăduia chiar Maximinus, exilând pe mulţi dintre ei, pe alţii omorându-i, arogându-şi, în sfârşit, drepturi peste atribuţiile unui procurator. Ba chiar, cândva, împiedicat în acţiunile lui de către proconsul şi locotenentul acestuia, în loc să se potolească, ameninţa cu moartea pe nobili şi chiar pe foştii consuli. Dar africanii, nemaiputând suporta atâtea nedreptăţi, îndrăzneţe, după ce au atras de partea lor mai mulţi soldaţi, au omorât pe perceptor. După omorârea acestuia, în timp ce întreaga lume ardea de ură împotriva lui Maximinus, au început să reflecteze, cum ar putea fi liniştită neînţelegerea dintre partizanii lui Maximinus şi ţăranii africani. În acest timp, un oarecare

decurión cu autoritate la africani, numit Mauricius, s-a adresat astfel, printr-o aleasă cuvântare, plebei de la oraş şi populaţiei de la ţară de pe pământul lui de lângă Tys drus7: ameninţaţi cu moartea de către monstrul de Maximinus, îi vom declara pe aceştia împăraţi, îmbrăcându-i în purpura de pe drapele8, şi după ce îi vom investi cu atributele împărăteşti, îi vom confirma după dreptul roman”. Atunci poporul a aclamat: „Este bine, este drept; împărate Gordianus, zeii să te apere; să domneşti în fericire; să fii împărat împreună cu fiul tău”.

După ce s-au întâmplat cele de mai sus, s-au dus la cetatea Tysdrus şi l-au găsit pe venerabilul bătrân, care, după împărţirea dreptăţii, se afla culcat în pat; dar, cum era îmbrăcat în purpură, acesta s-a aruncat la pământ, refuzând propunerea, dar a fost ridicat cu forţa; pentru că, însă, nu putea face altfel, spre a evita primejdia, care-l ameninţa în mod neîndoielnic din partea lui Maximinus şi a partizanilor acestuia, bătrânul a admis să fie numit împărat.

9 Gordianus era în vârstă de 80 de ani şi, după cum am spus, condusese mai înainte foarte multe provincii. Într-adevăr, fusese, prin faptele sale, atât de mult apreciat de poporul roman, încât părea demn să conducă întregul imperiu…9. Despre uciderea plănuită, însă, Gordianus nu aflase mai dinainte. Dar, imediat ce a cunoscut acest lucru, fiind în preajma morţii şi temându-se mai mult pentru fiul său, a preferat să aibă un motiv de a muri, decât să fie aruncat în lanţurile şi închisoarea lui Maximinus.

După ce Gordianus a fost numit astfel împărat, tinerii care erau autorii acestei acţiuni au răsturnat statuile lui Maximinus, i-au sfărâmat portretele, i-au şters numele de pe actele publice, iar lui Gordianus i-au dat numele de Africanus9 e.

Unii precizează că porecla de Africanus i-a fost acordată, nu pentru că şi-a început activitatea de

conducător în Africa, ci fiindcă se trăgea din familia Scipionilor; în cele mai multe cărţi găsesc însă că şi bătrânul Gordianus şi fiul au fost numiţi în mod egal împăraţi şi că li s-a dat numele de Antonini; alţii, însă, susţin că au fost numiţi Antonii. După aceasta, s-au îndreptat spre Carthagina cu o suită regală şi cu fascele împodobite cu lauri; iar fiul său, după cum susţine istoricul grec Dexippus, a fost investit, după exemplul Scipionilor, ca locţiilor cu puteri egale al tatălui său. Apoi a fost trimisă o solie la Roma, cu o scrisoare din partea Gordianilor în care se arătau cele ce se întâmplaseră în Africa; ea a fost primită cu plăcere de primul senator Valerianus, care mai apoi a fost şi împărat10. A fost trimisă, de asemenea, o scrisoare şi la prietenii nobili ai lui Gordianus, pentru ca oamenii cu autoritate în stat să-i aprobe acţiunea şi să-i fie devotaţi.

10 Senatul, la rândul lui, a aflat cu atâta bucurie că cei doi Gordiani au fost numiţi împăraţi împotriva lui Maximinus, încât nu numai că au aprobat cele întâmplate, ci au ales şi douăzeci de bărbaţi, între care pe Maximus sau Puppienus şi pe Clodius Balbinus, care au şi fost aleşi amândoi împăraţi, după ce cei doi Gordiani au fost suprimaţi în Africa. Scopul urmărit de senat în alegerea celor douăzeci de bărbaţi a fost de a le atribui regiunile Italiei, pentru a le apăra în favoarea Gordianilor şi împotriva lui Maximinus. În acest timp, au venit la Roma şi nişte solii din partea lui Maximinus, care promiteau uitarea celor petrecute. A învins, însă, solia Gordianilor, care prezenta toate avantajele menite să inspire încredere, deoarece promitea, pe de o parte, soldaţilor, o mărire substanţială a soldei, iar poporului, pe de altă parte, pământuri şi alimente. Până-ntr-atât s-a manifestat mai multă încredere în Gordiani decât în Maximi, încât din ordinul senatului a şi fost ucis, de către un cvestor împreună cu cei mai curajoşi soldaţi, comandantul gărzii

pretoriene, Vitalianus, care mai înainte se purtase prea aspru, iar în acel moment soldaţii se temeau de cruzimea acestuia, care era asemănătoare moravurilor lui Maximinus. Aceasta este povestea care s-a răspândit în legătură cu Vitalianus. Apoi a fost plăsmuită o scrisoare semnată de Maximinus cu un sigiliu asemănător cu inelul acestuia, fiind însărcinaţi cvestorul şi nişte soldaţi să i-o transmită lui Vitalianus împreună cu indicaţia că au să-i comunice şi anumite lucruri în secret. Ei s-au îndreptat, deci, cu toţii spre un portic mare, dar, pe când el întreba ce secrete aveau să-i spună, iar ei îl îndemnau să cerceteze mai întâi sigiliul, Vitalianus a fost omorât în timp ce examina cu atenţie scrisoarea. Apoi s-a transmis soldaţilor că Vitalianus o fost omorât din porunca lui Maximinus. După ce s-au întâmplat acestea, scrisoarea şi portretele Gordianilor au fost expuse în tabăra militară.

11 Este interesant să fie trecut în istorie decretul senatului prin care Gordianii au fost numiţi împăraţi, iar Maximinus duşman. La termenul, nu cel legal, ci cel stabilit pentru moment, al adunării senatului, consulul s-a prezentat în sala de şedinţe, după ce avusese o convorbire acasă cu pretorii, edilii şi tribunii plebei. Prefectul Romei care bănuia ceva, deşi nu primise scrisoarea publică, s-a abţinut de la participarea la şedinţa senatului. Şi aceasta i-a fost de folos, căci consulul fără a aştepta obişnuitele aclamaţii, înainte de a se pronunţa urarea obişnuită la adresa lui Maximinus, a spus; „Senatori, cei doi Gordiani, tatăl şi fiul, amândoi cu putere consulară, deci unul proconsulul, iar celălalt locotenentul vostru, au fost numiţi împăraţi de marea adunare a africanilor. Să aducem mulţumiri tineretului din Tysdrus, să mulţumim poporului cartaginez care s-a dovedit întotdeauna credincios: ne-au salvat de acel groaznic animal, de acea feroce fiară; de ce ascultaţi cu teamă? de ce priviţi împrejur? de ce ezitaţi? doar s-a întâmplat ceea ce aţi dorit atât de mult.

Maximinus este duşman; zeii vor face în aşa fel, încât el să nu mai existe, iar noi să ne bucurăm de înţelepciunea lui Gordianus cel bătrân, de virtutea şi fermitatea celui tânăr”. După aceasta, a citit scrisoarea Gordianilor către senat şi către sine. Atunci senatul a aclamat: „Zeii vă sunt binevoitori; am fost eliberaţi de duşmani; să ne salvăm, deci, în întregime. Toţi considerăm pe Maximinus duşman. Închinăm zeilor din infern pe Maximinus împreună cu fiul său. Numim pe Gordiani Auguşti. Recunoaştem pe Gordiani drept împăraţi; zeii să apere pe împăraţii recunoscuţi de senat; să-i vedem mereu victorioşi pe aceşti nobili împăraţi; Roma să vadă pe împăraţii noştri; să se acorde recompensă celui care va omorî pe duşmanii publici”.

12 Iunius Cordus afirmă că această hotărâre a senatului a avut un caracter secret. Pe scurt, voi arăta cum a fost şi de ce este socotit astfel: în general, astăzi caracterul hotărârii secrete a senatului constă în faptul că-i îngăduinţa voastră, chemând la adunare în palat anumite personalităţi, stabileşte unele măsuri care nu trebuie să fie cunoscute de toată lumea. Despre astfel de lucruri şi acum înşivă obişnuiţi să juraţi ca nimeni să nu înţeleagă sau să afle ceva înainte ca planul să fie complet înfăptuit. Necesităţile publice au creat acest obicei, la cei vechi, încât, dacă apărea vreo forţă ameninţătoare din partea duşmanilor, care impunea luarea unei hotărâri umilitoare sau stabilirea unor măsuri care nu trebuie să fie divulgate înainte de a fi înfăptuite sau dacă nu voiau ca acestea să ajungă nici chiar la prieteni, se proceda la o hotărâre secretă a senatului; în astfel de împrejurări, nici secretarii, nici sclavii publici, nici funcţionarii consulului nu participau la acţiunile întreprinse; senatorii înşişi efectuau redactarea, numai ei îndeplineau toate sarcinile de transcriere şi transmitere, pentru ca să nu se divulge nimic în afară. S-a produs, aşadar, o hotărâre secretă a senatului,

pentru ca nimic din aceste lucruri să nu ajungă la cunoştinţa lui Maximinus.

13 Dar îndată – cum sunt oamenii, mai ales aceia cărora le e ruşine când nu împărtăşesc şi altora ceea ce ei ştiu şi care se consideră umili, dacă nu transmit ceea ce li s-a încredinţat – Maximinus le-a aflat pe toate; a cunoscut chiar şi conţinutul decretului secret al senatului, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată mai înainte. În sfârşit, s-a păstrat scrisoarea acestuia către prefectul oraşului Roma, care sună astfel: „Am citit hotărârea secretă a senatului care aparţine acelor vestiţi oameni de frunte ai noştri; tu poate, ca prefect al Romei, nu cunoşti ce s-a produs, căci nici n-ai luat parte la şedinţă. Ţi-am trimis conţinutul ei, ca să ştii ce măsuri să iei pentru conducerea treburilor statului”. Nu se poate descrie uimirea lui Maximinus când a auzit că Africa l-a trădat; căci, cunoscând puterea senatului, se lovea de pereţi, îşi sfâşia îmbrăcămintea, punea mâna pe sabie, ca şi cum ar fi vrut să-i ucidă pe toţi; părea un adevărat nebun. Prefectul Romei, după ce a primit o astfel de scrisoare destul de tăioasă, s-a adresat poporului şi armatei, afirmând că Maximinus a şi fost omorât, ceea ce a mărit şi mai mult bucuria generală; îndată au fost răsturnate statuile şi portretele aceluia care fusese declarat duşman; iar senatul, întrucât războiul bătea la uşă, a făcut uz de putere, după cum cereau împrejurările. Deci a poruncit să fie ucişi delatorii, calomniatorii, procuratorii şi tot aparatul tiraniei lui Maximinus. Dar hotărârea senatului a însemnat puţin faţă de cea a poporului, după care cei ucişi au fost târâţi şi aruncaţi în cloacă. Pe de altă parte, prefectul Romei, Sabinus, un fost consul, fiind bătut cu biciul, a fost omorât şi aruncat în stradă.

14 îndată ce a aflat toate acestea, Maximinus a adresat sfaturi soldaţilor într-o cuvântare de felul acesta: „Venerabili tovarăşi de arme, voi care mi-aţi fost devotaţi

prin jurământul de credinţă şi care, în cea mai mare parte, aţi luptat împreună cu mine, în timp ce apăram măreţia romană împotriva germanilor, ori salvam Illyricul de duşmani, africanii şi-au arătat adevărata credinţă punică; căci au numit împăraţi doi Gordiani, din care unul este atât de distrus de bătrâneţe, încât nu se mai poate ţine pe picioare, iar celălalt este atât de consumat din cauza stricăciunii, încât această slăbiciune a făcut din el un adevărat bătrân. Şi ca să nu fie de ajuns, nobilul nostru senat a recunoscut acţiunea africanilor, iar aceia, pentru a-i căror copii noi purtăm războaie, au ales împotriva noastră douăzeci de bărbaţi şi toţi au luat hotărâri contra noastră, ca împotriva unor duşmani. În consecinţă, acţionaţi cum se cuvine unor adevăraţi bărbaţi: trebuie să pornim neîntârziat spre Roma, căci au fost aleşi împotriva noastră douăzeci de foşti consuli, împotriva cărora trebuie să rezistăm, noi acţionând cu hotărâre, iar voi luptându-vă cu vitejie”. Maximinus şi-a dat seama, însă, în timpul discursului, de indiferenţa soldaţilor şi de lipsa de energie a prietenilor săi, de aceea îndată a scris fiului său, care îl urma undeva de departe, cerându-i să se grăbească, pentru ca soldaţii, în absenţa tatălui, să nu întreprindă ceva împotriva lui. Iunius Cordus a redat astfel conţinutul acestei scrisori: „Însoţitorul meu, Tynchanius, îţi va înfăţişa faptele despre care am aflat că s-au petrecut în Africa şi la Roma, precum şi care este starea de spirit a soldaţilor. Te rog să te grăbeşti cât poţi, pentru ca nu cumva mulţimea soldaţilor să întreprindă ceva mai mult, cum le e obiceiul. Vei afla de la cel pe care ţi l-am trimis, care sunt temerile mele”.

15 În acest timp, în Africa, un oarecare Capelianus, adversar permanent al lui Gordianus, chiar în relaţiile particulare, dar mai ales de când, ca împărat, îl înlăturase din postul de guvernator al Maurilor, pe care-l dobândise din ordinul lui Maximinus, a pornit împotriva celor doi

Gordiani. Astfel, îndată ce Gordianus i-a numit înlocuitor, adunând pe mauri şi o ceată de luptători recrutaţi în grabă, Capelianus s-a îndreptat spre Carthagina şi, datorită vestitei necredinţe punice, întregul popor al carthaginezilor a trecut de partea lui. Gordianus, dorind să încerce totuşi soarta războiului, a trimis împotriva lui Capelianus şi a partizanilor lui Maximinus pe fiul său, în vârstă de 46 de ani, pe care-l avea după cum am spus, locţii tor şi despre moravurile căruia vom vorbi la locul potrivit. Datorită însă faptului că, pe de o parte, în ceea ce priveşte arta militară, Capelianus era mai îndrăzneţ, iar Gordianus cel tânăr nu avea suficientă experienţă, întrucât era moleşit de plăcerile obişnuite ale nobilimii, acesta a fost învins şi omorât în aceeaşi luptă.

16 Se spune chiar că, în acest război, a căzut atâta mulţime de partizani ai lui Gordianus, încât nu s-a putut găsi corpul lui Gordianus cel tânăr, deşi a fost căutat multă vreme. În acelaşi timp, s-a produs, înainte de începerea luptei, şi o foarte mare furtună, ceea ce se întâmplă rar în Africa. Din cauza aceasta, armata lui Gordianus a fost atât de împrăştiată, încât soldaţii erau mai puţin apţi pentru luptă şi în felul acesta victoria lui Capelianus a fost uşoară. Îndată ce i s-a vestit această înfrângere, deoarece în Africa nu mai avea niciun mijloc de apărare, fiind pe de o parte urmărit de teama faţă de Maximinus ca şi de neîncrederea faţă de africani, iar pe de altă parte, ameninţat cu îndârjire de Capelianus, iar cu mintea şi sufletul copleşit de jale, Gordianus şi-a pus capăt zilelor, spânzurându-se11.

Acesta a fost sfârşitul celor doi Gordiani, pe care senatul i-a numit Auguşti şi apoi i-a aşezat în rândul zeilor.

GORDIANUS CEL TINAR

17 Fiul lui Gordianus cel bătrân, proconsul al Africii, Gordianus cel tânăr a fost numit Augustus împreună cu tatăl său atât de africani cât şi de senat; era vestit, în afară de nobleţe, prin cultură literară şi caracter; după unii se

trăgea din Antonini; după cei mai mulţi, din Antonii. Unii susţin, ca argument pentru a justifica nobleţea descendenţei, faptul că Gordianus cel bătrân purta numele de Africanus care aparţinea Scipionilor, că poseda la Roma casa pompeiană, că a fost desemnat cu numele Antoninilor, că el însuşi a voit ca fiul său să poarte în senat numele de Antonius; şi se pare că şi numai acestea îi pot preciza familia. În ceea ce mă priveşte, eu urmez pe Iunius Cordus, care spune că nobleţea Gordianilor şi-a tras izvorul din toate aceste familii. Gordianus cel tânăr a fost primul copil al lui Gordianus cel bătrân şi al Fabiei Orestilla, strănepoata lui Antoninus, care se pare că provenea din familia lui Caesar. În primele zile după naştere, a fost numit Antoninus, imediat după aceea senatul i-a acordat numele de Antonius, iar în popor, după puţin timp, a început să fie numit Gordianus.

18 Era foarte serios în preocupări, deosebit ca înfăţişare, remarcabil în ceea ce priveşte memoria, renumit prin bunătate astfel încât întotdeauna el nu-şi putea reţine lacrimile, dacă vreun copil era bătut în timpul jocului. Lui Serenus Sammonicus, un foarte bun prieten al tatălui său, care îi fusese profesor, îi era foarte plăcut şi drag, aşa încât, la moarte, i-a lăsat lui Gordianus cel tânăr întreaga bibliotecă a tatălui său, Serenus Sammonicus12, care era socotită la 62.000 de volume. Aceasta a fost pentru Gordianus cel tânăr o adevărată glorie; faptul că i-a fost dăruită toată bogăţia şi splendoarea unei atât de mari biblioteci i-a creat un mare renume în lumea oamenilor de litere. A obţinut cvestura din partea lui Heliogabalus, desigur datorită faptului că acest împărat desfrânat considera virtuoasă viaţa uşuratică, dar care totuşi nu era neruşinată, a tânărului Gordianus.

A îndeplinit funcţia de pretor urban sub Alexander. În această calitate, a devenit atât de renumit, datorită superiorităţii care i se recunoştea în problemele de drept,

încât îndată a dobândit consulatul, pe care tatăl său îl primise destul de târziu. În timpul lui Maximinus sau al lui Alexander însuşi, a fost trimis de către senat ca proconsul, locotenent al tatălui său; şi acum s-au întâmplat cele ce s-au spus mai sus.

19 Îi plăcea destul de mult vinul, dar întotdeauna amestecat cu trandafir, mastică, absint şi alte lucruri care produc o deosebită satisfacţie unui băutor. Mânca puţin, astfel încât termina repede, când se aşeza la masă, atât prânzul cât şi cina. Era, însă, foarte afemeiat. Se zice că i-au fost date 22 de concubine, de la care a lăsat după sine câte doi sau patru fii. Era socotit Priamus al timpului său, iar în popor glumeţii, cum era din natură cam uşuratic, îi spuneau adesea Priapus13 şi nu Priamus. A trăit în mijlocul distracţiilor, în parcuri, la băi, în păduri foarte plăcute; n-a fost, de altfel, oprit de la astfel de satisfacţii nici de tatăl său, care afirma că fiul său va muri curând, într-o mare strălucire. Totuşi, în ceea ce priveşte comportarea în viaţă a rămas, prin însuşirile-i trainice, alături de cei distinşi, mereu a fost considerat printre bărbaţii iluştri şi niciodată n-a lipsit de la îndatoririle sale faţă de stat. În sfârşit, însuşi senatul l-a numit cu plăcere Augustus şi a văzut în el o mare speranţă publică. Era foarte îngrijit la îmbrăcăminte, era drag sclavilor şi tuturor alor săi. Cordus afirmă că nu s-a căsătorit niciodată. Din contră, Dexippus socoteşte că a avut ca fiu, pe Gordianus al treilea, care, fiind copil, a dobândit tronul imperial împreună cu Balbinus şi Puppienus sau Maximus.

20 Se zice că, pe când Gordianus cel bătrân consulta odată pa un învăţat astrolog asupra naşterii fiului său, acesta a răspuns că va fi şi fiu de împărat şi el însuşi împărat. Şi deoarece Gordianus cel bătrân râdea, se spune că astrologul i-a arătat constelaţia şi i-a citit din nişte cărţi vechi pentru a-i demonstra că a spus adevărul. Şi într-adevăr, acesta a prezis, atât bătrânului cât şi tânărului,

ziua şi felul morţii şi locurile în care vor pieri cu o perseverentă insistenţă bazată pe adevăr. Se spune, că, apoi, Gordianus cel bătrân a povestit toate acestea cu privire atât la moartea sa şi a fiului său, cât şi la felul morţii lor în Africa atunci când era împărat şi nu se mai temea de nimic. Pe lângă acestea, ori de câte ori vedea pe Gordianus fiul, bătrânul recita foarte adesea aceste versuri:

„Pe acesta soarta doar îl va arăta pământului şi nu va îngădui să trăiască mai mult. O zei, neamul roman vi s-ar fi părut prea puternic, dacă darurile voastre ne-ar fi fost lăsate mai multă vreme!” 14

Există unele lucrări ale lui Gordianus cel tânăr şi în proză şi în versuri, care astăzi circulă numai la rudele lui; nu sunt nici prea bune, nici prea rele, ci de mijloc; ele dovedesc că aparţin unui autor talentat, dar în acelaşi timp neserios şi care-şi neglijează talentul.

21 Era foarte lacom de fructe şi legume, încât pe cât era de reţinut în alte feluri de mâncăruri, pe atât devora cu poftă fructele proaspete. Îi plăcea foarte mult băutura rece, iar în timpul verii bea numai apă rece şi în cantitate mare. Avea un corp mare, de aceea era înclinat mai mult spre băuturi reci.

Acestea am considerat că sunt demne de a fi transmise despre Gordianus cel tânăr; căci nu se cade să vorbim despre acele lucruri, pe care Iunius Cordus le-a transmis în mod ridicol şi stupid cu privire la plăcerile familiale şi alte aspecte inferioare. Cine vrea să le cunoască, să citească pe Cordus însuşi, care spune şi ce fel de sclavi avea fiecare dintre împăraţi, ce prieteni, ce fel de mantale şi hlamide, a căror cunoaştere nu foloseşte la nimic; de altfel, n-ar trebui introduse de scriitori în istorie decât acele lucruri care trebuie să fie sau evitate sau urmate ca exemplu.

Fără îndoială, n-am socotit că trebuie trecut cu

vederea, fiindcă mi s-a părut minunat – un lucru găsit la Vulcatius Terentianus, care şi el a scris istoria vremii sale; de aceea am considerat că poate figura în istorie faptul că Gordianus cel bătrân semăna atât de mult cu Augustus, încât lăsa impresia că posedă vocea, obiceiurile şi statura acestuia; că fiul lui părea foarte asemănător lui Pompeius, deşi nu se poate afirma că Pompeius era corpolent şi că, în sfârşit, nepotul, ale cărui portrete le vedem şi acum, amintea figura lui Scipio Asiaticus; şi această particularitate am socotit că e prea deosebită, pentru a fi trecută sub tăcere.

GORDIANUS AL TREILEA15

22 După moartea celor doi Gordiani, senatul, neliniştit şi temându-se mai mult ca oricând de Maximinus, a hotărât ca, dintre cei douăzeci de bărbaţi aleşi în scopul salvării patriei, să numească împăraţi pe Puppienus sau Maximus şi Clodius Balbinus, amândoi dintre foştii consuli. Atunci poporul şi militarii au cerut titlul de Caesar pentru Gordianus cel tânăr în vârstă de 11 ani, cum scriu cei mai mulţi, 13 ani, cum spun alţii, sau 16 după părerea lui Iunius Cordus, (deoarece el susţine că a murit la vârsta de 21 ani); aşadar, fiind adus în senat şi apoi în adunarea poporului şi îmbrăcat în veşmânt împărătesc, i s-a acordat numele de Caesar. Acesta s-a născut, după cum afirmă mai mulţi, din fiica lui Gordianus, sau, după cum spun unul sau doi (căci mai mulţi n-am găsit), din fiul său, care a pierit în Africa. Gordianus, zis Caesar, a fost educat pe lângă mama sa, iar, îndată ce au dispărut Maximinii şi după ei, într-o răscoală militară, Maximus şi Balbinus16, care domniseră timp de doi ani, tânărul Gordianus, care până acum fusese Caesar, a fost numit Augustus atât de soldaţi cât şi de popor, de senat şi de toate populaţiile, cu mare dragoste, cu mare plăcere şi entuziasm. Era iubit, datorită meritelor bunicului, ale unchiului şi tatălui său, care amândoi au ridicat armele pentru senat şi pentru poporul roman

împotriva lui Maximinus şi au pierit ucişi fie în timpul luptelor, fie într-o altă împrejurare După aceasta, veteranii au venit la senat, ca să povestească cele ce s-au întâmplat. Doi dintre aceştia, care au înaintat pe Capitoliu pe când aici se ţinea şedinţa senatului, au fost omorâţi împreună cu fostul general Maecenas, chiar în faţa altarului, de fostul consul Gallicanus şi, astfel, s-a născut un război intern, deoarece erau înarmaţi şi senatorii, iar veteranii nu ştiau că Gordianus cel tânăr deţinea singur puterea.

23 Dexippus susţine că cel de al treilea Gordianus a fost nepotul lui Gordianus cel bătrân. Iar după ce veteranii s-au convins că Gordianus era singur împărat, între popor, soldaţi şi veterani a fost încheiată pacea, punându-se capăt războiului intern după ce i s-a acordat copilului Gordianus titlul de consul. În acelaşi timp, a apărut o prevestire că Gordianus nu va domni mult timp, fiindcă s-a produs o eclipsă de soare, încât puteai crede că este noapte şi nu se putea lucra nimic fără să se aprindă luminile. După acestea, poporul roman s-a dedat plăcerilor şi satisfacţiilor, pentru a uita necazurile suferite.

În timpul consulatului lui Venustus şi al lui Sabinus, în Africa s-a produs împotriva lui Gordianus al III-lea un complot în frunte cu Sabinianus17; dar Gordianus astfel l-a înăbuşit, prin guvernatorul Mauretaniei, după ce conspiratorii au fost asediaţi, încât toţi au venit la Carthagina, ca să-l predea pe Sabinianus, mărturisindu-şi vina şi cerând iertare. Liniştindu-se lucrurile în ceea ce priveşte Africa, în timp ce erau consuli Gordianus pentru a doua oară şi Pompeianus, s-a dezlănţuit războiul persic. În acest timp Gordianus, devenit adolescent, înainte de a pleca la război, a luat în căsătorie pe fiica lui Misitheus18, un bărbat foarte înţelept pe care l-a considerat demn de rudenie din cauza elocvenţei sale şi pe care îndată l-a făcut prefect. După aceasta, conducerea lui nu mai părea nici puerilă, nici demnă de dispreţ, din moment ce era sprijinit

de sfaturile unui foarte bun socru, iar el însuşi, datorită unor sentimente mai ferme începuse să aibă o oarecare înţelepciune şi nu se mai lăsa vândut de eunuci şi de oamenii palatului, care erau încurajaţi de naivitatea şi indulgenţa mamei sale.

24 Există o scrisoare a socrului său adresată lui Gordianus şi alta a lui Gordianus însuşi către socrul său, din care se înţelege că, datorită sprijinului din partea socrului, domnia lui a devenit mai corectă şi mai înţeleaptă. Conţinutul acestora este următorul:

„Socrul şi prefectul Misitheus către stăpânul său fiu şi Augustus. Suntem cu toţii fericiţi că am fost eliberaţi de o mare nenorocire a timpului, din cauza căreia toate erau vândute datorită eunucilor şi acelora care-şi păreau prieteni (în realitate erau duşmani îndârjiţi): şi aceasta cu atât mai mult cu cât ţie ţi se pare o reformă plăcută, astfel încât este clar pentru toată lumea că erai străin de toate viciile existente înainte, mult venerabile fiu al meu. Căci cine ar fi putut suporta ca eunucii să dispună de posturile de conducere ale armatei, să dispreţuiască răsplata cuvenită muncii, să trimită la moarte sau să elibereze, în schimbul desfrâului şi pe plată, pe aceia cărora nu li se cuvenea? cine ar fi putut admite să fie secătuit tezaurul statului de către aceia care-ţi erau în mod viclean prieteni de fiecare zi şi organizau comploturi, ca să te înşele; fiindcă toţi cei mai răi se înţelegeau între ei, pentru a propune măsuri împotriva celor buni şi a-i îndepărta pe cei cinstiţi, recomandau pe cei blestemaţi sau îţi divulgau, în sfârşit. convorbirile secrete. Să aducem mulţumiri zeilor că, datorită voinţei tale, situaţia a fost restabilită. Este îmbucurător pentru mine faptul că sunt socrul unui bun conducător, care se interesează de toate, pe toate vrea să le ştie şi care a îndepărtat pe acei oameni, datorită cărora, înainte, totul era vândut ca la licitaţie”.

25 Iată, de asemenea, scrisoarea lui Gordianus către

socrul său:

„Împăratul Gordianus Augustus către tatăl său şi prefectul Misitheus. Dacă zeii atotputernici n-ar proteja imperiul roman, am fi vânduţi şi acum de către eunucii cumpăraţi, ca la licitaţie. Acum, în sfârşit, înţeleg că nici unii ca Feliciones n-ar fi trebuit să fie numiţi în fruntea cohortelor pretoriene, nici legiunea a patra n-ar fi trebuit să fie încredinţată lui Serapammonus şi, ca să nu le mai numesc pe toate, multe n-ar fi trebuit să fac din cele ce am săvârşit. Dar mulţumesc zeilor că, datorită intervenţiei tale, care nu precupeţeşti nimic, am învăţat ceea ce, stând închis între zidurile palatului, nu puteam să aflu. Căci ce-aş fi putut face în situaţia în care mă vindea însăşi mama mea care, în înţelegere cu Gaudianus, Reverendus şi Montanus, fie că-i lăuda pe unii, fie că-i critica pe alţii şi, cu asentimentul lor ca martori, aprobam ceea ce propuneau ei? Tată, aş vrea să asculţi acest adevăr: este nenorocit împăratul căruia îi este ascuns adevărul, şi care, fiindcă el însuşi nu se poate plimba prin mulţime, se vede nevoit să-şi plece urechea ori să-şi însuşească cele auzite sau născocite de cât mai mulţi”.

Din aceste scrisori, se înţelege că tânărul Gordianus a fost mereu dirijat şi corectat de sfaturile socrului său. Unii spun că Misitheus a scris o scrisoare cu acelaşi conţinut şi în limba greacă. Atâta valoare a avut seriozitatea şi puritatea sufletească a socrului, încât a făcut din Gordianus, înainte un tânăr absolut necunoscut în afară de descendenţa nobilă, un împărat strălucit prin faptele sale.

26 A avut loc, sub domnia lui Gordianus, un cutremur de pământ atât de grav, încât cetăţi întregi au pierit, împreună cu locuitorii lor, în deschizătura pământului; pentru aceasta au fost organizate imense sacrificii în întreg oraşul Roma şi pe tot cuprinsul imperiului. Şi Cordus spune chiar că, cercetându-se cărţile sibiline şi

îndeplinindu-se cele ce se părea că sunt prevăzute în ele, marea nenorocire a lumii s-a liniştit.

După încetarea cutremurului, în timpul consulilor Praetextatus şi Atticus, Gordianus, deschizând cele două porţi ale templului lui Ianus 19, ceea ce constituia un semn al declarării războiului, a pornit împotriva perşilor cu o armată imensă şi cu atâta aur, încât uşor putea să învingă pe duşmani fie cu trupele auxiliare, fie cu soldaţii săi. Apoi s-a îndreptat împotriva Moesiei şi, de la începutul acestei campanii, a distrus, a fugărit, a alungat şi a respins pe toţi adversarii din Thracia; după aceea, a sosit prin Siria în Antiochia, care se găsea sub stăpânirea perşilor; aici, după ce a dat mai multe bătălii, a câştigat victoria şi, înlăturând pe Sapor20, regele perşilor, care venise la domnie după Artaxerxes21, a readus în stăpânirea romanilor Antiochia, oraşele Carrae şi Nisibis, care erau toate de asemenea, sub perşi.

27 în realitate, regelui perşilor îi era teamă de împăratul Gordianus, încât, deşi era informat atât asupra trupelor proprii, cât şi asupra forţelor noastre, totuşi şi-a retras garnizoanele din oraşe, pe care le-a înapoiat intacte cetăţilor, fără să se atingă de bunurile care le aparţineau. Dar toate succesele se datorau lui Misitheus, prefectul şi socrul lui Gordianus. În cele din urmă, s-a ajuns ca perşii, care erau temuţi şi în Italia, să fie sub stăpânirea romanilor prin războiul purtat de Gordianus, iar statul roman să înglobeze întregul Orient.

Există cuvântarea lui Gordianus către senat, în care. vorbind despre faptele sale de arme, aduce mari mulţumiri prefectului şi socrului său Misitheus; din aceasta reproduc o parte, ca să afli din ea adevărul: „Senatori, după cele săvârşite în timpul marşului şi care s-au dovedit demne fiecare de câte un triumf, ca să redau pe scurt cât mai multe, pe antiochieni, ale căror capete erau ţinute sub suliţa persană, i-am eliberat şi de regii perşilor şi de legile

lor. Am adus, apoi, în stăpânirea romanilor Carrae şi celelalte oraşe. Am ajuns după aceea la Nisibis şi, dacă zeii ne-ar fi fost favorabili, ne-am fi dus până la Cresifon. De-ar trăit cât mai mult Misitheus, prefectul şi socrul nostru, sub îndrumarea căruia am îndeplinit toate acestea şi vom săvârşi pe cele care vor urma! Este datoria voastră să hotărâţi rugăciuni publice, să ne asiguraţi încrederea zeilor şi să aduceţi mulţumiri lui Misitheus”. După ce acestea au fost citite în şedinţa senatului, lui Gordianus i s-au acordat nişte cvadrige cu elefanţi şi, ca unul care a învins pe perşi, s-a hotărât să fie sărbătorit în cadrul triumfului persic; lui Misitheus, i s-a acordat o cvadrigă cu 6 cai şi un car triumfal cu următorul titlu: „Lui Misitheus, bărbat eminent, părintele împăraţilor, prefect al pretoriului, sprijinitorul întregii lumi şi întregitorul statului roman, recunoştinţa senatului şi a poporului roman”.

28 Dar această fericire n-a putut fi de lungă durată căci Misitheus a pierit22, după cum spun cei mai mulţi, datorită uneltirilor lui Philippus, care a fost numit – de el prefectul pretoriului, iar, după cum afirmă alţii, de boală, după ce şi-a lăsat averea moştenire statului, astfel ca tot ce i-a aparţinut să mărească venitul Romei. Atât de mare a fost ataşamentul acestui bărbat faţă de statul roman, încât nu exista vreo cetate vecină mai deosebită în stare să primească armata şi pe împăratul roman, care să nu fie aprovizionată în fiecare an cu oţet, grâu, slănină, orz şi pâine, pe când alte cetăţi mai mici, unele aveau provizii pentru 30 de zile, altele pentru 40, unele pentru două luni, iar cele care aveau cel mai puţin, pentru 15 zile. Fiind prefect, el făcea chiar controlul armelor soldaţilor; n-a admis ca bătrânii să se afle sub arme şi nici ca vreun copil să primească cu plată raţia de alimente. Cerceta toate taberele şi şanţurile de apărare, iar de cele mai multe ori vizita noaptea posturile de pază. Era iubit de toţi, deoarece îi era dragă şi patria şi împăratul. Tribunii şi comandanţii

până-ntr-atât îl iubeau şi-l stimau, încât nici nu voiau să greşească şi nici nu greşeau în vreun fel. Se zice că Philippus se temea, pentru multe motive cu înverşunare, de el şi de reeea, cu ajutorul medicilor, i-a provocat moartea care s-a întâmplat în felul următor: pe când Misitheus era chinuit din cauza unei erupţii a stomacului, i se indicase de către medici să ia un pahar cu doctorie, pentru a vindeca boala, dar, schimbându-i-se băutura pregătită, se zice că i-a fost administrată o alta, care să-i agraveze şi mai mult boala; şi astfel Misitheus şi-a dat sufletul.

29 Murind Misitheus sub consulii Arianus şi Papus, în locul lui a fost numit prefect al gărzii pretoriene Philippus Arabs23, născut dintr-o familie de jos, dar îngâmfat, care nu s-a putut menţine la înălţimea acestei noi şi imense situaţii; el a început imediat să uneltească împotriva lui Gordianus, care-l numise în locul socrului său. El a procedat în felul următor: după cum am spus, Misitheus organizase foarte bine aprovizionarea cu alimente, pentru ca serviciile publice să nu sufere, dar, datorită uneltirilor lui Philippus, corăbiile24 erau abătute din drum, iar soldaţii erau trimişi în acele locuri în care nu era posibilă aprovizionarea. Îndată după aceasta, a început să semene ură împotriva lui Gordianus printre soldaţii, care nu înţelegeau că tânărul împărat era înşelat prin maşinaţiile lui proprii; mai mult, a răspândit printre soldaţi zvonul că Gordianus era tânăr şi, deci, nu poate conduce imperiul, că mai bine ar fi să devină împărat unul care ştie să cârmuiască statul şi armata; după aceea a corupt şi pe comandanţi, astfel încât s-a ajuns ca Philippus să fie chemat pe faţă la domnie. Prietenii lui Gordianus mai întâi s-au opus cu deosebită îndârjire, dar, fiindcă soldaţii nu puteau răbda de foame, i s-a încredinţat lui Philippus domnia, cu dispoziţia din partea armatei ca Philippus să conducă împreună cu Gordianus, ca tutore al acestuia.

30 După ce a primit astfel funcţia de conducător, deoarece, pe de o parte, Philippus se purta cu îngâmfare faţă de Gordianus, iar acesta, pe de altă parte, se considera împărat, urmaş de împăraţi şi bărbat dintr-o foarte vestită familie şi de aceea nu putea suporta incorectitudinea unui om nelegiuit, s-a plâns la tribunal în faţa comandanţilor şi soldaţilor; spera că, pe această cale, având alături şi pe prefectul Maecius Gordianus, o rudă a sa, că va putea face să i se retragă puterea lui Philippus. Dar prin această plângere n-a realizat nimic, deoarece, pe de o parte, l-a acuzat pe Philippus că, uitând de binefacerile primite, i se arăta prea puţin recunoscător; iar, pe de altă parte, s-a adresat cu rugăminţi soldaţilor şi comandanţilor, susţinând că, din cauza complotului lui Philippus, şi-a pierdut autoritatea în faţa tuturora. În sfârşit, când a văzut că este prea puţin preţuit, a cerut, dar n-a obţinut ca, cel puţin, să împartă în mod egal puterea cu Philippus. După aceasta, a mai cerut să i se acorde titlul de Caesar, dar nici aceasta n-a dobândit. A cerut, în cele din urmă, să fie numit prefect în locul lui Philippus, dar nici aceasta nu i s-a acordat. Ultimele rugăminţi au fost ca Philippus să-l accepte ca general şi să i se asigure viaţa; la aceasta Philippus aproape consimţise, fără să confirme personal, ci cerând pentru toate aprobarea şi sfatul prietenilor. Dar Philippus, deoarece se gândea în sine că, datorită dragostei de care Gordianus se bucura în faţa poporului roman şi a senatului, a întregii Africe, a Syriei şi chiar a întregii lumi, fiind nobil, nepot şi fiu de împărat, şi, pe lângă acestea, eliberator al statului în urma unor războaie grele, s-ar putea întâmpla ca, prin voinţa armatei, să i se redea acestuia conducerea – deşi prin faptele recente se creaseră împotriva lui resentimentele puternice ale soldaţilor pricinuite mai ales de lipsa alimentelor – Philippus a poruncit ca imediat Gordianus să fie îndepărtat din faţa lui cu toate protestele acestuia, apoi să fie jefuit şi

ucis; ceea ce a şi fost îndeplinit, deşi cu oarecare întârziere. Şi astfel, Philippus a obţinut domnia în mod nelegiuit şi nedrept.

31 Gordianus a fost împărat timp de 6 ani. Pe când acestea aveau loc în Asia, Arguntis, regele Sciţilor, devasta ţinuturile vecinilor, mai ales după ce a aflat de moartea lui Misitheus, după sfatul căruia fusese condus statul roman. Iar Philippus, ca să nu se pare că a obţinut conducerea prin cruzime, a trimis la Roma o scrisoare, în care a arătat că Gordianus a murit de boală şi că el a fost ales împărat de întreaga armată. Şi senatul a fost înşelat în privinţa unor fapte pe care nu le cunoştea. Philippus a fost deci numit împărat şi Augustus, iar pe Gordianus l-au aşezat în rândul zeilor.

Gordianus a fost un tânăr vesel, frumos, plăcut, iubit de toţi, glumeţ în viaţă, vestit prin pregătirea sa literară, încât, într-un cuvânt, în afară de vârstă, nimic nu-i lipsea pentru a fi un bun împărat. Înainte de complotul lui Philippus, era iubit de popor, senat şi armată, ca nimeni altul dintre împăraţi. Cordus afirmă că toţi soldaţii şi senatul l-au numit fiul lor, iar întregul popor îl considera desfătarea sa. În sfârşit, după ce l-a omorât, Philippus n-a îndrăznit să-i ridice statuile, să-i înlăture portretele sau să-i şteargă numele, ci l-a venerat.cu gravitate şi neobişnuită prefăcătorie, numindu-l întotdeauna zeu chiar în faţa soldaţilor, cu care înfăptuise complotul.

32 Există şi acum casa Gordianilor, pe care Gordianus, despre care am vorbit, a împodobit-o foarte frumos. Vila lor se află pe calea Praenestina şi are 200 de coloane în tetrastil, dintre care 50 erau din marmoră de Carystos25, 50 din marmoră claudiană, 50 din marmoră de Synnada, 50 din marmoră de Numidia, toate de aceleaşi dimensiuni; în ea se găsesc 3 bazilice de 100 picioare şi terme adecvate construcţiei, cum nu se află nicăieri în întreaga lume, în afară de Roma.

Senatul a hotărât ca urmaşii familiei lui Gordianus să fie scutiţi – afară de cazul când ei voiau altfel – de tutelă, de diverse solii, precum şi de contribuţia la nevoile publice.

La Roma, Gordianus n-a lăsat nicio construcţie, în afară de nişte fântâni publice şi băi. Dar băile aparţineau unor particulari, fiind împodobite de el pentru uz personal. Plănuise construirea, în câmpul lui Marte, la 100 de picioare de colină, a unui portic cu două laturi în lungime de 1.000 de picioare fiecare; între cele două laturi, trebuia să fie un spaţiu de 500 de picioare, mărginit de o parte şi de alta de nişte peluze plantate cu laur, mirt şi cimşir; iar partea de la mijloc, acoperită cu mozaic, împodobită cu mici coloane şi statuete şi terminată cu o bazilică de 500 de picioare, urma să servească drept alee de plimbare. Se gândise, împreună cu Misitheus, ca, după bazilică, să construiască pe numele său nişte terme de vară, iar la intrările porticului să instaleze nişte terme de iarnă, în interior fiind porticul şi spaţiul verde. Acum, toate aceste locuri sunt ocupate de proprietăţi, grădini şi edificii particulare.

33 Sub Gordianus, au existat, la Roma, 32 de elefanţi, dintre care el însuşi adusese 12 şi Alexander 10; 10 cerbi nordici, 10 tigri, 60 lei îmblânziţi, 30 leoparzi îmblânziţi, 10 hiene, două mii de gladiatori ai fiscului, 6 hipopotami, un rinocer, 10 lei, 10 girafe, 20 de măgari sălbatici, 40 de cai sălbatici şi alte nenumărate şi variate animale, pe care, pe toate, Philippus le-a dăruit sau le-a omorât la jocurile seculare20. Gordianus pregătise toate aceste fiare îmblânzite sau sălbatice pentru triumful persic; dar dorinţa poporului n-a fost satisfăcută; căci Philippus a prezentat toate acestea la jocurile seculare, cu ocazia binefacerilor şi spectacolelor de circ, când a sărbătorit 1.000 de ani de la întemeierea Romei, în timpul consulatului său şi al fiului său.

Cordus afirmă că ceea ce istoria a transmis despre C. Caesar27, s-a întâmplat şi cu Gordianus; căci se spune că, după uciderea partizanilor lui Philippus, toţi cei care l-au atacat cu sabia (se crede că au fost nouă) au pierit de propria lor mână, omorându-se cu aceleaşi arme cu care îl străpunseseră pe Gordianus.

34 Aceasta a fost viaţa celor trei Gordiani care, cu toţii, au fost numiţi Auguşti (doi au fost omorâţi în Africa, la hotarele Persiei).

Lui Gordianus soldaţii i-au aşezat mormântul în apropiere de castrul Circesius la frontierele Persiei, adăugându-i o inscripţie în limbile greacă, latină, persană, iudaică şi egipteană, că să fie citită de toţi: „Divinului Gordianus, învingătorul perşilor, învingătorul goţilor, învingătorul sarmaţilor, celui care a înăbuşit răscoalele romanilor, învingătorul germanilor, dar care n-a putut învinge pe partizanii lui Philippus”; se crede că această menţiune a fost adăugată ulterior, deoarece, fiind învins de alani, într-o luptă neregulată, murise după ce se retrăsese în tabăra luptătorilor lui Philippus, astfel încât s-a crezut că a fost ucis de partizanii acestuia. Se afirmă că inscripţia a fost distrusă de Licinius în acea vreme, îndată ce a dobândit conducerea, întrucât acesta pretindea că-şi trage originea din familia lui Philippus. Am urmărit toate aceste detalii, preamăritule Constantinus, mai ales ca să nu-ţi rămână necunoscut ceva care merită să fie transmis urmaşilor.

MAXIMUS ŞI BALBINUS

1 După ce Gordianus cel bătrân şi-a găsit sfârşitul în Africa împreună cu fiul său, Maximinus s-a îndreptat furios spre Roma, ca să se răzbune pentru faptul că Gordianii au fost numiţi împăraţi. În această situaţie, senatul s-a adunat în mare grabă în palatul Concordiei în a şaptea zi înainte de idele lui iulie28, în timpul sărbătorilor lui Apollo, căutând să ia măsurile cuvenite împotriva furiei unui om

atât de nelegiuit. Printre ceilalţi senatori au intrat în sală, manifestându-şi pe figură teama din cauza sosirii lui Maximinus, şi doi foşti consuli, nişte bărbaţi străluciţi, Maximus şi Balbinus; (cei mai mulţi istorici nu pomenesc de Maximus, numind în locul lui pe Puppienus, pe când Dexippus şi Arrianus susţin că, după Gordiani, Maximus29 şi Balbinus au fost aleşi împotriva lui Maximinus); dintre aceştia, unul era socotit celebru prin bunătate, celălalt prin virtute şi severitate. În timp ce consulul propunea alte probleme pentru dezbatere, cel care avea dreptul primului cuvânt a început astfel: „Într-o împrejurare atât de tulbure, ne preocupăm şi punem în discuţie lucruri mărunte, aproape băbeşti, căci de ce este necesar să vorbim despre repararea templelor, împodobirea bazilicii, despre termele lui Titianus sau terminarea amfiteatrului, deşi ne ameninţă Maximinus, pe care l-aţi declarat, împreună cu mine mai înainte, duşmanul poporului, iar cei doi Gordiani, în mâinile cărora era apărarea noastră au fost ucişi, şi, deşi, în momentul de faţă nu ne rămâne niciun punct de sprijin, ca să putem respira. Hai, senatori, grăbiţi-vă şi numiţi pe împăraţi. Ce mai aşteptaţi? Luaţi o hotărâre, pentru ca, în timp ce pe fiecare vă stăpâneşte teama, să nu fiţi copleşiţi cu toţii de spaimă, ci, mai degrabă, plini de curaj”.

2 Fiindcă în urma acestor cuvinte, toţi tăceau, Maximus, care era mai în vârstă şi mai renumit prin merite, virtute şi severitate, şi-a exprimat părerea că trebuie să fie numiţi doi împăraţi; Vectius Sabinus, descendent al familiei Ulpiilor, a cerut consulului permisiunea de a pune în discuţie unele probleme, spunând: „Senatori, ştiu că, într-o astfel de situaţie neobişnuită, trebuie să intervină o acţiune fermă; este necesar să luăm hotărâri imediate; nu să analizăm, ba chiar să renunţăm la vorbe prea multe şi la păreri personale când pericolul se apropie. Fiecare trebuie să se gândească la capul lui, la soţie şi la copii, la averile

părinteşti şi strămoşeşti; pe toţi ne ameninţă Maximinus, un om sălbatic din natură, furios, neîmblânzit şi, după câte se pare, mai furios chiar decât i-ar permite o cauză dreaptă. El înaintează asupra Romei cu armata gata de luptă, având taberele aşezate pretutindeni, iar voi pierdeţi timpul stând şi discutând. Nu e nevoie de discursuri lungi; ne trebuie ales un împărat, ba chiar doi: unul care să se ocupe de problemele interne, altul să organizeze lupta; unul care să stea, deci de veghe la Roma, iar celălalt să iasă cu armata în calea bandiţilor. Dacă sunteţi de acord, susţineţi-mă; dacă nu, să arătaţi care sunt mai buni dintre noi, dar eu propun ca împăraţi pe Maximus şi Balbinus, dintre care unul este atât de apreciat în arta militară, încât a înălţat modestia familiei prin strălucirea virtuţii, iar celălalt este atât de strălucit prin distincţia personală, încât este necesar statului atât pentru delicateţea moravurilor, cât şi pentru onestitatea unei vieţi petrecute din copilărie în studii şi preocupări literare. Aveţi, senatori, o propunere, poate mai periculoasă pentru mine decât pentru voi, dar nici pentru voi nu este destul de inofensivă dacă nu veţi stabili, ca împăraţi, pe cei propuşi de mine sau pe alţii”. După acestea, senatul a aclamat în acordul unanim: „Este drept, este adevărat; toţi suntem de acord cu părerea lui Sabinus. Maximus şi Balbinus Auguşti, zeii să vă aibă în paza lor. Zeii v-au făcut împăraţi, zeii să vă păstreze. Apăraţi senatul de bandiţi; vă încredinţăm războiul împotriva lor. Să piară duşmanul poporului, Maximinus, împreună cu fiul său. Urmăriţi pe duşmanul public; sunteţi fericiţi voi, care vă bucuraţi de preţuirea senatului; este fericit statul, care vă va avea conducători. Executaţi cu hotărâre ceea ce v-a încredinţat senatul, primiţi cu plăcere ceea ce v-a oferit senatul” 30.

3 Cu astfel de aclamaţii şi altele asemănătoare, au fost făcuţi împăraţi Maximus şi Balbinus.

După ce au ieşit din senat, mai întâi au urcat pe

Capitoliu şi au închinat rugăciuni zeilor, apoi au convocat poporul la adunare. După ce au informat, prin cuvântări, despre hotărârea şi alegerea senatului, poporul împreună cu soldaţii care se adunaseră din întâmplare s-au pronunţat astfel: „Toţi cerem ca lui Gordianus să-i fie acordat numele de Caesar”. Acesta era nepotul lui Gordianus, copilul fiului acestuia care a fost omorât în Africa, în vârstă de 14 ani, după cum afirmă cei mai mulţi. Acesta a fost adus imediat în senat şi declarat Caesar printr-o hotărâre de un gen nou, deoarece ea a fost elaborată în aceeaşi zi în care a fost pronunţată.

4 Prima acţiune a noilor împăraţi a fost divinizarea celor doi Gordiani; unii, însă, susţin că unul singur a fost divinizat, adică cel bătrân, dar eu îmi amintesc că am citit, în cărţile pe care le-a scris în număr destul de mare Iunius Cordus, că amândoi au fost trecuţi în rândul zeilor, dacă într-adevăr, Gordianus cel bătrân, s-a spânzurat, iar cel tânăr şi-a găsit sfârşitul în război, ceea ce merită chiar un respect şi mai mare, întrucât războiul i-a pus capăt zilelor. În continuare, funcţia de prefect al Romei a fost încredinţată lui Să binus, un bărbat serios, asemănător la moravuri cu Maximus, iar funcţia de prefect al pretoriului, lui Pinarius Valens.

Dar, înainte de a vorbi despre faptele acestora, socotesc că e mai bine să spun câteva cuvinte despre caracterul şi familia lor, nu aşa cum le-a prezentat pe toate Iunius Cordus, care spune de toate, ci cum au procedat Suetonius Tranquillus şi Valerius Marcellinus, deşi Curius Fortunatianus31, care a scris în întregime această istorie, a cuprins puţine lucruri, iar Cordus, din contră. – a transmis chiar prea multe lucruri fără importar. Ţ”. Şi mai puţin onorabile.

5 Tatăl lui Maximus se numea tot Maximus, un om din popor; după cum spun unii, muncitor fierar; după alţii, constructor de căruţe de transport; de la soţia sa, numită

Prima, a avut acest copil împreună cu alţi patru băieţi şi patru fete, care au murit de tineri. Se zice că, la naşterea lui Maximus, un vultur a aruncat, în cămara casei, care se afla într-un impluvium îngust, o mare cantitate de came de vacă şi, fiindcă nimeni nu îndrăznea să se atingă de ea din teamă religioasă, vulturul a luat-o înapoi şi a depus-o într-un templu din apropiere al lui Jupiter Praestes. În acel timp, aceasta n-a dat de loc impresia unei prevestiri, dar ulterior s-a dovedit că, între întâmplarea cu vulturul şi obţinerea funcţiei de împărat, a existat o legătură. Şi-a petrecut toată copilăria în casa unui unchi al său, Pinarius, pe care, apoi, când a fost numit împărat, l-a ridicat în funcţia de prefect al gărzii pretoriene. N-a făcut studii multe la gramatic şi la retor, dar a dat întotdeauna dovadă de virtute militară şi severitate. A fost totuşi tribun militar, a dobândit alte multe ranguri şi, în cele din urmă, pe cel de pretor, bucurându-se de sprijinul material al Pescenniei Marcellina, care l-a primit şi l-a crescut ca pe fiul său. Apoi a îndeplinit funcţia de proconsul în Bithynia32, după aceea în Grecia şi a treia oară în Narb033. Fiind, în sfârşit, trimis ca locotenent în Illyricum, a zdrobit pe sarmaţi, apoi, deplasându-se la Rin, a purtat cu succes bătălii împotriva germanilor. Fiind numit prefect al Romei, s-a dovedit un om foarte înţelept, foarte talentat şi foarte serios. De aceea senatul i-a acordat funcţia, ca şi meritată de împărat cu toate că aceasta nu se admitea unui om nou ca el, provenit dintr-o familie neînsemnată, deoarece în senat mulţi au afirmat că nu e nimeni mai potrivit decât el pentru a ocupa tronul imperial.

6 Şi cum celor mai mulţi le plac detaliile, pot adăuga despre el că era lacom la mâncare, dar foarte reţinut la băutură şi la dragoste; în familie şi în afară de familie, era foarte serios, astfel încât avea porecla de „tristul”. La înfăţişare era foarte grav şi nepăsător, de statură înaltă, de o constituţie fizică foarte sănătoasă, dar de un caracter

foarte dur, şi totuşi drept, încât n-a ajuns niciodată la rezolvarea problemelor prin lipsă de omenie sau cruzime. Când i s-a cerut, întotdeauna a fost iertător şi nu se mânia decât atunci când trebuia să-şi manifeste supărarea. Niciodată nu s-a pretat la intrigi; era consecvent în părerile sale şi nu s-a încrezut niciodată mai mult în alţii, decât în sine. De aceea a fost mult iubit de senat şi respectat de popor mai ales că poporul îl văzuse îndeplinindu-şi funcţia de cenzor şi îşi dădea seama că, în calitate de împărat, severitatea lui se va exercita cu şi mai multă tărie.

7 *Balbinus* era de neam foarte nobil; a fost consul a două oară şi guvernatorul unui mare număr de provincii. Căci condusese, pentru administraţia civilă, Africa, Asia, Bithynia, Galatia, Pontul, Thracia şi Galliile; a condus uneori şi armatele, dar în treburile războinice a mai fost puţin însemnat decât în cele civile. Îşi atrăsese o mare dragoste prin bunătate, ca şi printr-o imensă onestitate şi modestie. După cum însuşi afirma, era originar dintr-o familie foarte veche, de la Balbus Cornelius Theophanis34, care obţinuse dreptul de cetăţenie romană de la Gnaeus Pompeius, ca unul care era foarte apreciat în patria sa, fiind şi scriitor de istorie. Era, de asemenea, de statură înaltă, remarcabil prin înfăţişarea lui fizică, dar excesiv în plăceri; era împins la aceasta, desigur, de un mare număr de bogăţii, căci era bogat şi de la strămoşii familiei sale, iar pe de altă parte, îşi strânsese el însuşi bogăţii prin diverse moşteniri. Era un orator strălucit şi datorită versurilor sale, devenise renumit între poeţii timpului său. Era dornic de băutură, mâncare şi dragoste, îngrijit la îmbrăcăminte; nu i-a lipsit nimic care-l putea face plăcut poporului şi iubit de senat.

Iată ce am aflat despre viaţa celor doi împăraţi35. Unii au socotit, că, aşa cum a procedat Sallustius care a pus faţă în faţă pe Cato şi Caesar, trebuie să compare şi

aceste două personalităţi, afirmând că unul era sever, celălalt îngăduitor; unul, bun – celălalt, hotărât; unul, restrâns în dărnicii – iar celălalt, plin de toate bogăţiile.

8 Acestea sunt cele pe care le-am avut de spus despre caracterul şi originea lor.

După ce le-au fost acordate, astfel, toate onorurile şi atributele imperiale: puterea tribuniciară, dreptul de proconsul, marele pontificat, şi chiar numele de părinte al patriei, şi-au început activitatea de conducători. Dar, în timp ce pe Capitoliu se îndeplineau îndatoririle divine, poporul s-a declarat împotriva acordării titlului de împărat lui Maximus. Oamenii de jos se temeau de severitatea acestuia, care credeau că va fi foarte avantajoasă senatului, dar foarte duşmănoasă faţă de ei. Astfel, s-a întâmplat că au cerut, după cum am spus, împărat pe tânărul Gordianus, care a fost numit imediat şi nu li s-a îngăduit să meargă însoţiţi de cetăţeni înarmaţi pe Palatin înainte de a fi acordat nepotului lui Gordianus numele de Caesar. Deci, după ce au fost îndeplinite îndatoririle divine şi au fost organizate spectacole de teatru şi de circ şi chiar lupte de gladiatori, fiind îndeplinite ceremoniile pe Capitoliu, Maximus a fost trimis cu o mare armată împotriva lui Maximinus, garda pretoriană rămânând la Roma. Trebuie să spunem că de atunci a rămas obiceiul ca, înainte de a pleca la război, împăraţii să ofere poporului lupte de gladiatori şi întreceri de vânătoare. Unii spun că, la cei vechi, se organiza împotriva duşmanilor un astfel de sacrificiu pentru ca, sub formă de lupte, să se satisfacă, prin sângele cetăţenilor, pofta zeiţei Nemesis, care era considerată ca o forţă a sorţii. Alţii au transmis, în operele lor, ceea ce şi eu cred că e mai aproape de adevăr, că, având de gând st plece la război, romanii considerau necesar să ia mai întâi parte la lupte între ei şi năpustindu-se goi unii împotriva altora, să vadă răni şi arme, pentru ca, în desfăşurarea războiului, să nu se teamă de duşmanii

înarmaţi şi, deci, să nu se îngrozească de răni şi sânge.

9 După ce Maximus a plecat, aşadar, la război, iar garda pretoriană a rămas la Roma, între aceasta şi popor s-a iscat o asemenea răscoală, încât s-a ajuns la un adevărat război intern; cea mai mare parte a Romei a fost incendiată, templele au fost jefuite, toate pieţele au fost mânjite cu sânge, fiindcă Balbinus, care era cam slab, n-a putut potoli răscoala; înaintând în mulţime, el întindea mâinile către fiecare dintre răsculaţi şi era cât pe ce să fie lovit cu pietre; cum spun unii, a primit chiar lovituri de bici. Şi n-ar fi putut linişti tulburarea, dacă n-ar fi adus în faţa poporului pe micul Gordianus îmbrăcat în purpură, aşezat pe umerii unui om foarte înalt. Văzându-l pe Gordianus, poporul şi soldaţii s-au îmblânzit în aşa fel, încât din dragostea pentru el au ajuns la înţelegere: nimeni, la această vârstă, niciodată n-a fost atât de iubit, datorită meritelor bunicului şi ale unchiului, care-şi dăduseră viaţa în Africa pentru poporul roman, împotriva lui Maximinus: atât de mare valoare au la romani amintirile faptelor bune.

10 Aşadar, după ce Maximus a plecat la război, senatul a trimis, în toate regiunile, foşti consuli, foşti pretori, cvestori, edili şi chiar foşti tribuni, pentru a determina fiecare cetate să se aprovizioneze cu alimente, să-şi pregătească arme, întărituri şi ziduri, astfel încât Maximinus să fie hărţuit de fiecare din aceste oraşe; s-a dat, de asemenea, ordin ca toată recolta să fie strânsă de pe ogoare în cetăţi, pentru ca duşmanul public să nu mai găsească nimic. Pe lângă acestea, prin oamenii trimişi pentru aprovizionare, au fost expediate către toate provinciile nişte scrisori cu indicaţia că oricine va ajuta pe Maximinus, va fi considerat duşman. În acest timp, la Roma iar s-au ivit ciocniri între popor şi soldaţi şi, în timp ce Balbinus prezenta mii de decrete şi nimeni nu-l asculta, veteranii s-au retras împreună cu soldaţii în tabăra

pretoriană, iar poporul a început să-i asedieze; şi astfel niciodată n-ar fi ajuns la înţelegere, dacă poporul n-ar fi ocupat apeductele. În oraş însă, până să se anunţe că soldaţii au fost liniştiţi, au fost scoase şi aruncate asupra lor ţigle de pe acoperişuri şi toate vasele care se aflau în case, fiind astfel distrusă o mare parte a cetăţii şi devastate multe bogăţii; căci printre soldaţi se amestecaseră şi bandiţi, cu scopul de a jefui toate lucrurile pe care le ştiau dinainte unde se aflǎ.

11 Pe când acestea se întâmplau la Roma, la Ravenna, Maximus sau Puppienus pregătea războiul cu toate mijloacele, deoarece nutrea o mare teamă faţă de Maximinus, despre care foarte adesea afirma că nu se va lupta cu un om, ci cu un ciclop.

Pe de altă parte, Maximinus a fost învins lângă Aquíleia şi omorât de către ai săi, iar capul lui şi cel al fiului său au fost aduse la Ravenna şi apoi trimise de Maximus la Roma! Nu trebuie trecut sub tăcere acest devotament faţă de romani al aquíleienilor, despre care se spune că au oferit şi părul femeilor drept coarde pentru aruncarea săgeţilor; iar pe Balbinus, care se temea cel mai mult, l-a cuprins o atât de mare bucurie, încât îndată ce i-a fost adus capul lui Maximinus, a organizat o hecatombă, care este un sacrificiu organizat astfel: se construiesc 100 de altare pe un loc acoperit cu iarbă şi pe ele se jertfesc 100 de porci şi 100 de oi; dacă sacrificiul este imperial, sunt sacrificaţi şi 100 de lei, 100 de vulturi şi câte o sută din alte animale de acest fel. Se spune că astfel de sacrificii făceau grecii în timpul epidemiilor şi că ele au fost organizate chiar de mulţi împăraţi romani.

12 Săvârşind acestea, Balbinus aştepta cu multe felicitări pe Maximus care se înapoia din Ravenna cu armata intactă; căci, într-adevăr, Maximinus fusese învins de locuitorii cetăţii Aquíleia şi de puţinii soldaţi care se aflau acolo, sub conducerea foştilor consuli Crispinus şi

Menofilus, care fuseseră trimişi de senat. Maximus însuşi se îndreptase spre Aquíleia, ca să lase totul până la Alpi în siguranţă şi să aducă la supunere celelalte regiuni care aparţinuseră barbarilor şi lui Maximinus. Au fost trimişi, în sfârşit, la el, ca soli, 20 de senatori, ale căror nume sunt menţionate la Cordus (între aceştia, 4 foşti consuli, 8 foşti pretori, 8 foşti cvestori), cu coroane şi cu o hotărâre a senatului, prin care i se decernau statui ecvestre de aur. Din această cauză, Balbinus s-a mâniat puţin, susţinând că Maximus a realizat mai puţin decât el, deoarece, în timp ce el însuşi a înăbuşit atâtea răscoale în ţară, Maximus a stat liniştit la Ravenna. Însă a avut mare importanţă faptul că Maximus a plecat din proprie voinţă împotriva lui Maximinus, de aceea i s-a decernat victoria pe care a dobândit-o fără să ştie Maximus. Adăugându-şi armata lui Maximinus a venit la Roma cu mare strălucire şi cu o imensă mulţime, deşi soldaţii erau oarecum trişti, fiindcă pierduseră pe împăratul ales de ei şi acum aveau pe cei aleşi de senat. De altfel, unii nici nu puteau să-şi ascundă tristeţea, căci ea apărea pe fruntea tuturor a; nu se abţineau nici chiar de la unele cuvinte, deşi Maximus vorbise în faţa soldaţilor, arătând că trebuie să uite cele petrecute, le oferise solde mari şi eliberase trupele auxiliare, trimiţându-le în locurile pe care ei le propuseseră. Dar sufletele soldaţilor, cuprinse de ură, nu puteau fi liniştite. După ce au ascultat aclamaţiile senatului, care au impresionat în mod neplăcut pe soldaţi, aceştia au devenit mai aprinşi împotriva lui Maximus şi a lui Balbinus, sfătuindu-se mereu între ei ce împăraţi trebuie să aleagă.

13 Conţinutul decretului senatului, pentru care au fost indignaţi soldaţii, este acesta: după ce Balbinus şi Gordianus împreună cu senatul şi poporul roman au ieşit în calea lui Maximus, care intra în Roma, au început aclamaţiile publice, care nu puteau fi pe placul soldaţilor;

apoi au intrat în senat, unde, după ce au fost îndeplinite cele ce de obicei se efectuează în împrejurări sărbătoreşti, s-au rostit următoarele cuvinte: „Aşa se poartă împăraţii aleşi cu înţelepciune; aşa pier împăraţii aleşi de oameni nepricepuţi”. Ori se ştia că Maximinus a fost ales de soldaţi, iar Maximus şi Balbinus de senatori. Aflând aceasta, soldaţii au început să se înfurie mai tare, mai ales împotriva senatului, care se părea că triumfă asupra armatei.

Pe de altă parte, Balbinus şi Maximus conduceau statul cu mare moderaţie, spre satisfacţia senatului şi a poporului roman. De cele mai multe ori prezentau rapoarte în faţa senatului, întocmeau legi foarte bune; judecau în mod cumpătat procesele; luau cele mai bune măsuri cu caracter războinic. Şi era totul pregătit ca Maximus să pornească împotriva părţilor, Balbinus împotriva germanilor, iar tânărul Gordianus să rămână la Roma, în timp ce soldaţii plănuiau să omoare pe împăraţi imediat ce se va prezenta ocazia, deoarece faptul că germanii escortau pe Maximus şi Balbinus, îi înfuria din ce în ce mai mult.

14 Erau, într-adevăr, neînţelegeri între cei doi împăraţi, dar nedeclarate; ele mai degrabă se înţelegeau decât se vedeau, deoarece Balbinus dispreţuia pe Maximus pentru originea lui umilă, iar Maximus îl dispreţuia pe Balbinus, fiindcă îl considera slab, ceea ce a constituit un prilej potrivit pentru soldaţii care înţelegeau că împăraţii în discordie pot fi uşor omorâţi. Astfel, în timpul spectacolelor de teatru, pe când mulţi soldaţi şi curteni erau ocupaţi, iar la palat împăraţii rămăseseră singuri cu germanii, s-a produs un atac împotriva lor. Şi în timp ce soldaţii erau în dezordine, s-a comunicat imediat lui Maximus că nu va putea evita mulţimea şi furtuna, decât dacă va trimite după germani care din întâmplare se aflau în altă parte a palatului împreună cu Balbinus. Maximus a

trimis imediat un agent la Balbinus, ca să-i trimită ajutor. Dar, fiindcă acesta bănuia că Maximus vrea să-i arunce pe germani împotriva sa şi credea că doreşte conducerea personală, mai întâi s-a considerat înşelat, apoi au ajuns la ciocnire; şi, în timp ce împăraţii se aflau luptând în mijlocul răscoalei, soldaţii s-au năpustit pe neaşteptate asupra lor şi, după ce i-au dezbrăcat de hainele regale, i-au scos cu forţa de pe Palatin, insultându-i, gata să-i sfâşie şi voind să-i conducă prin mijlocul oraşului spre tabără. Dar, îndată ce au înţeles că germanii vin în apărarea lor, i-au omorât pe amândoi şi i-au părăsit în mijlocul drumului. În acest timp, soldaţii de gardă l-au ridicat pe Gordianus Caesar şi l-au proclamat împărat, adică Augustus, fiindcă nu găseau altul deocamdată. În timp ce soldaţii, care se retrăseseră imediat spre tabără, insultau senatul şi poporul, germanii, nevrând să lupte fără motiv după uciderea împăraţilor lor, s-au retras spre exteriorul oraşului unde se afla restul trupelor.

15 Un astfel de sfârşit au avut aceşti buni împăraţi, nedemn de viaţa şi caracterul lor; căci se poate deduce din faptele înseşi că nimeni n-a fost mai viteaz decât Maximus sau Puppienus şi nici mai binevoitor decât Balbinus: într-adevăr, când i-a stat în putere, senatul n-a ales niciodată împăraţi răi. La aceasta se adaugă faptul că ei au fost puşi la încercare prin multe onoruri şi funcţii politice, deoarece au ajuns la putere iubiţi de senat şi popor, la o vârstă înaintată, după ce unul fusese de două ori consul, iar celălalt, de asemenea, consul şi prefect; ei au ajuns astfel iubiţi de senat şi popor, care de fapt se cam temeau de Maximus.

Acestea sunt informaţiile pe care le-am cules despre Maximus, în mare parte de la scriitorul grec Herodianus. Mulţi însă, au afirmat că Maximinus a fost învins lângă Aquíleia nu de Maximus, ci de Puppienus şi că acesta însuşi a fost omorât împreună cu Balbinus. fără să

pomenească de Maximus. Atât de mari sunt confuziile şi controversele istoricilor, încât mulţi numesc aceeaşi persoană când Maximus când Puppienus, pe când Herodianus, scriitorul timpurilor sale, îl numeşte Maximus, nu Puppienus, iar scriitorul grec Dexippus susţine că Maximus şi Balbinus au fost aleşi împăraţi după cei doi Gordiani, împotriva lui Maximinus şi că Maximinus a fost învins de Maximus, nu de Puppienus. La acestea, se adaugă neştiinţa unor scriitori, care susţin că micul Gordianus a fost prefectul pretoriului, fără ca acest lucru să se cunoască în public, dar că, în acelaşi timp, acesta a fost adesea purtat pe sus, pentru a fi arătat soldaţilor.

Maximus şi Balbinus au fost împăraţi timp de un an, după domnia lui Maximinus şi a fiului său; cum susţin unii, însă, ei au domnit trei, iar după alţii, doi ani.

16 Casa lui Balbinus se află şi acum la Roma în cartierul carenelor36; ea este mare şi solidă, fiind încontinuu locuită de familia acestuia. Maximus, pe care foarte mulţi îl socotesc Puppienus, avea o constituţie foarte slabă, dar era foarte virtuos; sub domnia lor, carpii37 au luptat împotriva moeşilor şi a început războiul împotriva sciţilor; în acest timp, s-a produs sfârşitul Histriei, 38 al cetăţii Histria, după cum afirmă Dexippus. Acesta îl laudă destul de mult pe Balbinus, spunând că a înaintat cu mult curaj în faţa soldaţilor, care apoi l-au omorât; de asemenea, afirmă că a fost învăţat în multe discipline şi nu avea teamă de moarte. Despre Maximus neagă, însă, că a fost un bărbat în felul în care l-au prezentat cei mai mulţi greci; pe lângă acestea, adaugă faptul că atât de mare a fost ura aquíleienilor împotriva lui Maximinus, încât făceau din părul femeilor lor corzi, pentru a putea arunca săgeţile.

Dexippus şi Herodianus, care au urmărit această istorie a împăraţilor, spun că Maximus şi Balbinus au fost împăraţi, fiind aleşi de către senat împotriva lui Maximinus

după uciderea celor doi Gordiani în Africa şi că, împreună cu aceştia, a fost ales şi cel de al treilea Gordianus, care era copil. Dar la cei mai mulţi scriitori latini nu găsesc numele de Maximus, ci aflu, ca împărat împreună cu Balbinus, pe Puppienus, afirmându-se chiar că cel care a luptat la Aquíleia cu Maximinus a fost Puppienus, pe când, după mărturia istoricilor amintiţi, Maximus nici n-a luptat împotriva lui Maximinus, ci a rămas la Ravenna, unde a aflat că victoria a fost câştigată. Dar, după părerea mea, Puppienus este unul şi acelaşi cu Maximus.

17 De aceea am prezentat şi o scrisoare de felicitare, scrisă de consulul din acea vreme lui Puppienus şi lui Balbinus în care este exprimată bucuria că aceştia au consolidat statul după domnia bandiţilor nelegiuiţi:

„Claudius Iulianus către împăraţii Puppienus şi Balbinus. Îndată ce am aflat că, prin voinţa lui Jupiter Optimus Maximus, a zeilor nemuritori şi a senatului şi cu asentimentul neamului omenesc, voi aţi primit sarcina de a apăra statul roman de crima banditului nelegiuit şi a conduce treburile imperiului după legile romane, voi cei mai curaţi şi neînvinşi împăraţi, deşi n-am aflat aceasta dintr-o scrisoare a voastră, ci din decretul senatului, pe care mi l-a comunicat prea strălucitul meu coleg, Celsus Aelianus; am felicitat oraşul Roma, pentru salvarea căreia aţi fost aleşi; am trimis felicitări senatului, căruia, datorită preţuirii pe care v-a acordat-o, i-aţi redat vechea demnitate; am felicitat Italia, pe care aţi salvat-o de devastarea groaznică a duşmanilor; am felicitat provinciile, cărora, deşi ruinate de lăcomia fără margini a tiranilor, le-aţi redat speranţa salvării; în sfârşit, am trimis felicitări legiunilor şi trupelor auxiliare, care pe întregul glob pământesc adoră chipul vostru, pentru faptul că, înlăturând ruşinea trecută, au aflat prin voi imaginea demnă a imperiului roman. Pentru aceasta n-a existat niciodată nicio voce atât de puternică, nicio elocvenţă atât

de fericită, niciun talent atât de fecund, care să poată exprima cu demnitate toată fericirea publică. Cât de mari şi importante sunt toate acestea am putut constata chiar de la începutul conducerii voastre, când aţi repus în funcţiune lepile romane, aţi readus la loc de cinste egalitatea înăbuşită, bunăvoinţa care dispăruse total, viaţa şi obiceiurile romane, libertatea, dreptul de succesiune şi moştenire. Ar fi preu să enumăr toate acestea, cu atât mai mult să continui expunerea celor cuvenite la nivelul necesar. Căci cum să expun sau să subliniez faptul că, datorită vouă, ne-a fost redat dreptul la viaţă, în timp ce banditul, după ce a împrăştiat pretutindeni în provincii tot felul de călăi, se îndreptase cu mânie, după cum însuşi declarase, împotriva înaltului ordin al senatului. Modestele mele forţe n-ar putea să exprime nu numai fericirea publică, dar nici chiar bucuria sufletului meu însuşi, pentru că îmi este dat să văd că sunt Auguşti şi adevăraţi conducători ai neamului omenesc, nişte oameni, pe care am dorit întotdeauna să-mi judece, ca nişte vechi cenzori, moravurile şi modestia mea. Căci, deşi m-am bucurat, după cum s-a confirmat, de încrederea împăraţilor anteriori, mă mândresc mai mult cu aprecierile voastre, tocmai fiindcă sunt mai serioase. O, dacă zeii ar acorda fericire acestei lumi romane, şi i-o vor acorda, desigur! Când mă gândesc la voi, nu pot să am decât aceeaşi dorinţă pe care învingătorul Carthaginei a adresat-o zeilor: să menţină puterea romană în situaţia în care se afla atunci, întrucât nu există alta mai bună. Şi eu îi rog, de asemenea, să vă păstreze imperiul, atât de şubred până acum, în situaţia pe care voi i-aţi consolidat-o”.

18 Această scrisoare demonstrează că Puppienus este acelaşi cu acela căruia, după numele tatălui său, cei mai mulţi îi spun Maximus; de altfel, pentru această perioadă, la scriitorii greci nu se găseşte numele lui Puppienus, după cum la cei latini nu se găseşte cel de

Maximus, iar cele înfăptuite împotriva lui Maximinus sunt atribuite când lui Puppienus, când lui Maximus. Dar să-l credem pe Fortunatianus, care afirmă că numele lui era Puppienus, iar Maximus se numea după porecla tatălui, pentru ca, în felul acesta, toţi cei care vor citi această carte, să nu mai aibă nicio îndoială asupra celor de mai sus.

CEI DOI VALERIANI de Trebellius Polliol

VALERIANUS CEL BĂTRÂN

1 Regele regilor Velsolus către Sapor[165166]: „Dacă aş şti că romanii pot fi învinşi vreodată definitiv, m-aş bucura pentru tine de victoria pe care mi-o înfăţişezi dar, fiindcă, datorită fie destinului, fie virtuţii lui, acest popor este foarte puternic, fii atent ca nu cumva faptul că ai capturat pe un împărat bătrân[167], şi aceasta chiar prin viclenie, să nu-ţi fie spre nenorocire ţie sau urmaşilor tăi. Gândeşte-te câte popoare învinse de ei nu au fost transformate din duşmane în părţi componente ale imperiului lor. Am auzit, desigur, că i-au învins gallii[168] care au dat foc acestei imense cetăţi, dar care au devenit supuşi romanilor; dar africanii nu i-au învins? Şi acum, ei sunt în mod sigur, supuşii romanilor. Pentru a nu aduce exemple mai întinse, dar poate mai puţin cunoscute, Mithridate din Pont a stăpânit odată Asia întreagă, dar a fost, şi el, învins; şi Asia este acum a romanilor. Dacă îmi ceri sfatul, foloseşte

---

165 Velenus6, regele Cadusilor, i-a scris astfel: „Am primit cu plăcere trupele auxiliare pe care mi le-ai re

166d at întregi şi nevătămate; dar nu mă bucur prea mult că a fost prins Valerianus, împăratul împăraţilor. Te-aş fe

167l icita mai degrabă, dacă ar fi lăsat liber, căci romanii sînt mai de temut atunci cînt sînt învinşi. Acţionează, aşadar, cum este îngăduit unui om înţelept; să nu te înflăcăreze prea mult norocul care dezamăgeşte pe mulţi. Valerianus are şi un fiu împărat şi un nepot cu titlul de Caesar şi posedă întreaga lume romană, care, toată, se va ridica împotriva ta. Trimite, deci, înapoi pe Vale-

168 Acestea sînt demne de aflat despre Valerianus, a

această ocazie, pentru a încheia pacea şi dă-le înapoi pe Valerianus. Eu te felicit pentru norocul tău, dacă totuşi ai şti să te foloseşti de el".

nanus şi încheie cu romanii pacea care ne va fi de folos împotriva popoarelor pontice".

3 Artabasdes5[169], regele armenilor, a trimis lui Sapor o astfel de scrisoare: „Iau parte la bucuria gloriei tale, dar mă tem ca nu cumva să suporţi înfrângeri în aceeaşi măsură în care provoci războaiele. Pe Valerianus îl cer şi fiul şi nepotul şi comandanţii romani şi Gallia întreagă şi Africa întreagă şi întreaga Spanie şi toată Italia şi popoarele toate, care se află în Illyricum, în orient şi în Pont, toate care sunt prietenele romanilor sau sunt sub stăpânirea lor. Tu nu ai făcut decât să capturezi un bătrân, dar ţi-ai atras duşmănia tuturor popoarelor lumii, poate şi împotriva noastră, care ţi-am trimis ajutoare, suntem vecinii voştri şi suferim pentru voi care nu încetaţi să vă războiţi între voi".

4 Bactranii, hiberii, albanii şi taurosciţii n-au vrut să primească scrisorile lui Sapor; în schimb, au scris ei către generalii romani, cerându-le ajutoare, pentru a elibera pe Valerianus din captivitate.

Şi, în timp ce Valerianus îmbătrânea în captivitate la perşi, Odenatus[170] din Palmyra, după ce şi-a organizat o armată puternică, a readus statul roman aproape în vechea situaţie. A pus stăpânire pe tezaurul regelui, a capturat, de asemenea, ceea ce regii perşilor considerau mai de preţ decât tezaurele, pe concubinele lui. De aceea, temându-se şi mai mult de generalii romani, datorită intervenţiei lui Ballista şi Odenatus care-l speriaseră, Sapor s-a retras

---

169m are, încît, după ce a îndeplinit în mod deosebit toate onorurile şi magistraturile, a devenit împărat, nu cum se obişnuieşte, printr-o răscoală a poporului sau prin

170a clamaţiile armatei, ci pe dreptul meritelor sale şi cu asentimentul aproape al întregii lumi. In sfîrşit, dacă

repede în regatul său; şi astfel, între timp, s-a pus capăt războiului persic.

Îi s-ar fi oferit tuturor a posibilitatea de a-şi exprima părerea asupra împăratului pe care-l vor, n-ar fi fost ales altul.

Şi, ca să ştii cât de mare a fost forţa meritelor publice ale lui Valerianus, voi menţiona decretele senatului, care demonstrează părerea pe care acest ilustru ordin a avut-o întotdeauna asupra lui.

Pe când erau consuli cei doi Decii9, în ziua a 6-a înainte de calendele lui Noiembrie, în timpul unei şedinţe a senatului, care se întrunise în palatul Dioscurilor la cererea împăraţilor şi se proceda la exprimarea părerii fiecărui senator în parte în legătură cu alegerea unei persoane în funcţia de cenzor (căci Decii o puseseră în puterea ilustrului senat), îndată ce pretorul a adresat astfel, întrebarea: „Ce părere aveţi, senatori, despre cel care trebuie ales cenzor?”; şi, după ce a cerut părerea celui dintâi dintre senatori, în absenţa lui Valerianus (el se afla atunci într-o campanie militară împreună cu Decius), toţi au izbucnit într-un singur glas, derogând de la regula exprimării părerii personale: „Viaţa lui Valerianus este a unui adevărat cenzor. Să ne judece pe toţi el, care este mai bun decât noi toţi; el să-şi exprime părerea asupra senatului, ca unul căruia nu i se poate imputa nicio vină; el să judece comportarea noastră, deoarece lui nu i se poate obiecta nimic. Valerianus a fost cenzor din copilărie şi a rămas cenzor toată viaţa lui; a fost un senator înţelept, modest şi demn; a fost prietenul celor buni, duşmanul tiranilor, al crimelor şi al viciilor. Pe el îl alegem toţi cenzor; exemplul lui vrem să-l urmăm toţi. Fiind cel dintâi dintre noi prin nobleţea familiei şi a strămoşilor, desăvârşit în viaţă, strălucit prin studiile sale şi distins în comportarea sa, el este exemplul întregii lumi antice”. După ce acestea au fost susţinute în mod repetat, au

adăugat: „Toţi suntem de această părere” şi şedinţa a fost ridicată.

6 îndată ce a aflat despre această hotărâre a senatului, Decius a convocat pe toţi demnitarii palatului, a propus să fie chemat şi Valerianus şi, după ce în faţa celor mai distinşi bărbaţi, a fost citit senatului decretul, a afirmat următoarele: „Te felicit, Valerianus, pentru judecata senatului şi pentru dragostea izvorâtă din adâncu inimii lumii întregi! Primeşte cenzura pe care ţi-a încredinţat-o statul roman şi pe care numai tu o meriţi, pentru a veghea asupra moravurilor noastre. Tu vei cumpăni cine trebuie să rămână în senat, tu vei restabili vechea importanţă a ordinului cavalerilor tu vei reglementa dreptul de proprietate, vei stabili impozitele, vei delimita şi vei face recensământul averilor publice; ţie ţi se va acorda autoritatea întocmirii legilor; tu va trebui să hotărăşti asupra rangurilor militare, vei veghea asupra armatelor şi asupra Palatinului nostru; tu vei emite hotărâri despre noi toţi, despre judecători, despre magistraţii cei mai distinşi, în afară de prefectul Romei, de consulii obişnuiţi, de regele sacrificiilor şi de cea mai mare fecioară dintre vestale – dacă va rămâne curată. Se vor strădui să-ţi fie de folos, desigur, şi aceia pe care nu-i poţi judeca”. După ce Decius şi-a spus cuvântul, Valerianus s-a exprimat astfel: „Te rog, prea înalte împărat, să nu mă alegi pentru această grea funcţie, ca să judec poporul, armata, senatul, pe magistraţii întregii lumi, pe tribuni şi pe generali; acestea aparţin aceluia care deţine numele de Augustus; vouă vă aparţine cenzura; ea nu poate fi îndeplinită de un particular; eu cer îngăduinţa de a nu mi se acorda această onoare, pentru care nu am nici experienţa, nici încrederea necesară, iar împrejurările se împotrivesc unei astfel de autorităţi în aşa măsură încât calităţile oamenilor nu au nevoie de cenzură”.

7 Aş putea prezenta multe alte probe, hotărâri ale

senatului şi păreri ale fruntaşilor despre Valerianus, dacă acestea nu v-ar fi cunoscute în cea mai mare parte şi dacă nu mi-ar fi ruşine să ridic prea sus pe un bărbat care a fost doborât de o necesitate fatală. Acum voi reveni la Valerianus cel tânăr.

VALERIANUS CEL TINAR

8 Valerianus cel tânăr10 s-a născut dintr-o altă mamă decât Gallienus; era distins la înfăţişare, demn de laudă datorită modestiei sale, strălucit prin erudiţie în raport cu vârsta, de un caracter foarte plăcut, departe de slăbiciunile fratelui său; a fost numit Caesar de tatăl său, care nu era la Roma, iar de la fratele său – cum susţine Caelestinus – a primit titlul de Augustus. În viaţa sa, nu prezintă altceva demn de remarcat, decât că s-a născut dintr-o familie nobilă, a primit o foarte bună educaţie şi a fost ucis în chip nenorocit. Fiindcă ştiu că sunt foarte mulţi care, citind pe un mormânt o inscripţie pe numele „Valerianus împărat”, socotesc greşit că, după moartea sa, corpul lui Valerianus cel bătrân, care a fost luat prizonier de perşi, a fost trimis în patrie, ca să nu se strecoare vreo eroare, am considerat că trebuie să restabilesc adevărul pe calea scrisului că Valerianus cel tânăr a fost cel înmormântat în apropiere de Mediolanum, adăugându-i-se, din ordinul lui Claudius, titlul: „Împăratul Valerianus”.

Socotesc că nu este necesar să vorbim mai mult nici despre Valerianus cel bătrân, nici despre cel tânăr; şi, fiindcă mă tem să nu depăşesc limitele volumului, dacă voi prezenta şi pe Gallienus, fiul lui Valerianus, despre care (lacună) cuvântul nostru a fost destul de lung (lacună) sau pe Saloninus, fiul lui Gallienus, care se numea tot Gallienus (lacună), ad augându-se o nouă carte, să trec la volumul următor (lacună), căci întotdeauna m-am străduit să-ţi fiu devotat ţie (lacună) şi renumelui căruia nu trebuie şi nici nu pot să-i refuz ceva.

CEI DOI GALLIENI de Trebellius Pollio

GALLIENUS TATĂL1

1 După ce Valerianus a căzut prizonier (căci într-adevăr, de unde ar fi trebuit să începem descrierea vieţii lui Gallienus decât, mai ales, de la această nenorocire, care a contribuit la distrugerea vieţii lui?), iar statul se afla zdruncinat, deoarece Odenatus preluase conducerea orientului, în timp ce Gallienus se bucura de captivitatea tatălui său, armatele (lacună) rătăceau, murmurau (lacună) comandanţii, era o tristeţe generală (lacună), fiindcă (lacună) un împărat roman (lacună) era deţinut ca prizonier în Persia (lacună).

Aşadar, sub consulatul lui Gallienus şi al lui Volusianus, Macrianus şi Ballista se întrunesc, adună resturile armatei şi pun în discuţie alegerea unui nou împărat, fiindcă imperiul roman se clătina în răsărit, iar Gallienus se purta atât de indiferent, încât nici nu se pomenea numele lui în faţa soldaţilor. În sfârşit, s-a găsit cu cale ca Macrianus şi fiii săi să fie proclamaţi împăraţi şi să pornească la apărarea statului (lacună). Prin urmare, (lacună) domnia a fost acordată lui Macrianus (lacună). Iată motivele pentru care (lacună) Macrianus (lacună) şi fiii săi au fost aleşi împăraţi: în primul rând, faptul că, în acel timp, nimeni dintre generali nu era socotit mai înţelept, nimeni mai potrivit pentru a conduce statul şi care să poată, prin averile particulare, să acopere cheltuielile publice; la aceasta se adăuga faptul că fiii lui, nişte tineri foarte inimoşi, porneau la război cu atâta însufleţire, încât puteau fi daţi exemplu legiunilor în toate acţiunile (lacună) militare.[171]

ţilor pe care el însuşi le fixase (lacună), a organizat astfel războiul (lacună), fiind gata să facă faţă oricăror acţiuni (lacună), care puteau fi întreprinse împotriva lui. De asemenea, Macrianus a trimis pe Piso, unul din nobilii

171 Aşadar, Macrianus® (lacună) cere de pretutindeni ajutoare şi, după ocuparea tuturor (lacună) păr-

şi fruntaşii senatului, în Achaia, pentru a înlătura pe Valens care conducea acolo provincia cu putere de proconsul. Dar Valens, aflânef că Piso vine împotriva sa, a pus mâna pe putere. Aşadar Piso s-a îndreptat spre Thessalia şi, după ce a fost ales împărat cu numele de Thessalicus, a fost ucis de numeroşi soldaţi trimişi acolo de Valens. Iar Macrianus, reţinând după liniştirea lucrurilor pe unul din fii în orient, a sosit mai întâi în Asia, apoi s-a îndreptat spre Illyricum. Aici, având cu sine pe unul din fiii săi şi o armată de 30.000 de soldaţi, s-a ciocnit cu un general, numit Domitianus, al lui Aureolus, care-şi însuşise domnia împotriva lui Gallienus; dar Macrianus şi fiul său, numit tot Macrianus, au fost învinşi, iar armata lor s-a predat împăratului Aureolus.

1

3 După ce, astfel, aproape întreaga lume a fost tulburată, îndată ce Odenatus a aflat că Macrianus a fost omorât împreună cu fiul său, că la domnie se află Aureolus şi că însuşi Gallienus conduce prea slab treburile statului, s-a îndreptat cu armată spre cel de-al doilea fiu al lui Macrianus, cu scopul de a-l captura, dacă-l va ajuta norocul. Dar ofiţerii care se găseau împreună cu fiul lui Macrianus, numit Quietus, înţelegându-se cu Odenatus şi la instigaţia lui Ballista, prefectul lui Macrianus, l-au omorât pe Quietus, şi, aruncându-i corpul peste zid, s-au predat cu toţii imediat lui Odenatus. Astfel, Odenatus a devenit împăratul aproape al întregului orient, în timp ce Aureolus deţinea Illyricul, iar Gallienus, Roma. Pe de altă parte, Ballista a omorât pe mulţi emiseni, la care se refugiaseră soldaţii lui Macrianus, împreună cu Quietus şi administratorul tezaurului, astfel încât aproape întreaga cetate era distrusă. În acest timp, Odenatus ca şi cum acţiona în interesul lui Gallienus, lua măsuri ca tot ce se petrecea în realitate să i se comunice acestuia.

Dar Gallienus, după ce a aflat că Macrianus a fost

omorât împreună cu fiii săi, ca şi cum ar fi fost sigur pe situaţie şi ar fi reprimit pe tatăl său, s-a dedat plăcerilor şi petrecerilor: a organizat spectacole de circ şi de teatru, lupte, dansuri, vânători şi lupte de gladiatori şi a chemat poporul la petrecere, ca în zilele victorioase; iar când cei mai mulţi erau trişti din cauza captivităţii tatălui său, el se înveselea peste măsură, socotind ca o glorie faptul că tatăl său părea că fusese amăgit de dorinţa virtuţii. Era clar că, neputând suporta cenzura tatălui său, îi producea plăcere faptul că severitatea părintească nu-i mai stătea ameninţătoare deasupra capului.

4 Aproape în acelaşi timp, Aemilianusă a luat puterea în Egipt şi, după ce a ocupat hambarele, a aruncat asupra multor oraşe nenorocirea foamei. Dar, producându-se un atac, Theodotus, generalul lui Gallienus, l-a prins şi l-a trimis (lacună) împăratului (lacună) viu. Iar Egiptul (lacună) a trecut de partea lui Aemilianus, (lacună) fiind spânzurat (lacună), soldaţii (lacună) atunci (lacună).

În timp ce Gallienus continua să trăiască fără grijă în petreceri şi huzur, înţelegând să conducă statul aşa cum copiii îşi plăsmuiesc puterea în timpul jocului, gallii care, prin temperament, sunt nestatornici, nemaiputând suporta nişte împăraţi slabi, desfrânaţi şi care înjoseau virtutea romană, au chemat la conducere pe Postumus4, chiar cu consimţământul armatelor care-şi manifestau nemulţumirea pentru faptul că împăratul nu era preocupat decât de plăcerile lui. împotriva acestuia, Gallienus (lacună) a dus armata (lacună) în oraşul în care venise (lacună) Postumus (lacună) să asedieze (lacună) începuse (lacună); pe când gallii apărau oraşul, Gallienus a fost lovit de o săgeată în timp ce făcea înconjurul zidurilor. Postumus a domnit timp de şapte ani şi a apărat cu toată tăria pe galii de toţi barbarii care îi înconjurau. Constrâns de aceste împrejurări, Gallienus a încheiat pace cu Aureolus, cu scopul de a-l ataca pe Postumus şi, după

prelungirea războiului prin diferite asedieri şi lupte, a obţinut unele succese, dar a suferit şi înfrângeri. La aceste nenorociri s-a adăugat şi faptul că Scyţii năvăliseră în Bithynia şi distruseseră cetăţile; apoi, dându-i foc, au devastat îngrozitor Astacon, care s-a numit după aceea Nicomedia. În cele din urmă, toate regiunile lumii fiind aţâţate, ca printr-o conspiraţie generală, împotriva statului roman, chiar şi în Sicilia s-a dezlănţuit un fel de război al sclavilor, din cauza banditţilor care se răspândiseră în tot locul şi care cu greu au fost înfrânţi.

5 Toate acestea se întâmplau din dispreţul faţă de Gallienus. Căci niciodată nimic nu este mai dispus la îndrăzneală pentru cei răi şi la speranţă pentru cei buni, decât atunci când împăratul rău este temut sau când cel desfrânat este dispreţuit.

În timpul consulilor Gallienus şi Faustinianus, în mijlocul atâtor distrugeri provocate de război, s-a produs şi un îngrozitor cutremur de pământ şi un întuneric, care a durat mai multe zile; s-a auzit şi un tunet ce nu provenea din cer, ci din mijlocul pământului care mugea, iar din cauza lui au fost distruse multe ateliere împreună cu muncitorii lor şi mulţi oameni au murit de spaimă. Acest dezastru a fost şi mai înfiorător în oraşele Asiei; s-a produs o mişcare a pământului şi la Roma şi în Libya. Pământul s-a deschis în foarte multe locuri, apărând în şanţuri apă sărată; înseşi apele mării au năvălit în multe oraşe. S-a încercat, apoi, împăcarea zeilor prin cercetarea cărţilor sibiline şi s-a efectuat, după indicaţiile găsite în ele, un sacrificiu lui Jupiter Salvatorul. Căci, pe lângă celelalte, se răspândise, atât la Roma cât şi în oraşele achaice, o atât de mare epidemie, încât într-o singură zi au pierit de aceeaşi boală 5.000 de oameni.

Astfel, pe lângă faptul că împotriva noastră aveam o soartă furioasă, în timp ce într-o parte erau cutremure de pământ, în alta eclipse de soare şi în alte părţi epidemia

devasta lumea romană, iar după capturarea lui Valerianus şi asedierea celei mai mari părţi a cetăţilor gallice, Odenatus purta războaie, Aureolus hărţuia (lacună) şi Aemilianus ocupase Egiptul, peste toate acestea, o parte a goţilor (lacună) despre care s-a vorbit mai înainte, după ce au ocupat pe traci, au devastat Macedonia şi au asediat Thessalonica, astfel încât nicăieri nu se arăta nici cea mai slabă licărire de speranţă. Toate acestea, cum am spus de mai multe ori, se datorau dispreţului faţă de Gallienus, omul cel mai destrăbălat, iar, când se simţea în siguranţă, cel mai pregătit pentru orice neruşinare.

6 Sub comanda lui Marcianus, s-a dus lupta în Achaia5, împotriva aceloraşi goţi care, fiind înfrânţi de acheeni, s-au retras. Sciţii, însă, care sunt o parte a goţilor, devastau Asia. A fost jefuit şi ars chiar templul Dianei din Ephes, ale cărui bogăţii erau renumite la toate popoarele. Mi-e ruşine să dezvălui ce spunea adesea Gallienus, sub formă de glumă, în timpul când se petreceau aceste lucruri spre nenorocirea neamului omenesc. Căci se spune că, atunci când s-a anunţat defecţiunea Egiptului, a zis: „Ce. fără inul egiptean nu putem trăi?” După ce a aflat că Asia a fost devastată atât din cauza zguduirii elementelor naturale cât şi datorită incursiunilor sciţilor, a afirmat: „Fără floarea de nitru nu putem trăi?” După ce Gallia a fost pierdută, se zice că a râs şi a spus: „Oare statul nostru nu poate fi în siguranţă decât numai datorită sprijinul militar al atrabaţilor? 53”. Tot astfel în sfârşit, glumea şi când a pierdut celelalte părţi ale imperiului, ca şi cum aceasta s-ar fi produs în paguba unor umili slujbaşi. Şi, pentru ca vremii lui Gallienus să nu-i lipsească nicio nenorocire cetatea bizantinilor, strălucită în războaiele navale, cheia Pontului, a fost astfel devastată de soldaţii aceluiaşi Gallienus, încât nimeni n-a supravieţuit; pentru a reprezenta vechimea şi strălucirea acestui popor nu se mai găseşte la bizantini nicio familie veche, afară de oamenii

izolaţi care au scăpat cu viaţă, fiind în armată sau prin refugiere.

7 Gallienus a pornit, aşadar, războiul împotriva lui Postumus împreună cu Aureolus şi generalul Claudius, care era un fruntaş al familiei lui Caesar, Constantius al nostru şi care, apoi, a şi obţinut domnia; ajutat de trupele auxiliare ale celţilor şi francilor, Postumus a pornit la război împreună cu Victorinus, care-i era părtaş la domnie; armata lui Gallienus a ieşit învingătoare în mai multe bătălii cu rezultate variate. Căci apărea câteodată la Gallienus cutezanţa unei neobişnuite vitejii; uneori era chiar grav impresionat de nedreptăţi. Gallienus a pornit, aşadar, pentru a se răzbuna împotriva bizantinilor şi, după ce a fost primit într-o zi între zidurile cetăţii, deşi nu credea că va fi posibil acest lucru, călcând tratatul încheiat, a ucis pe toţi soldaţii neînarmaţi după ce i-a înconjurat cu un lanţ de luptători înarmaţi. În acelaşi timp, fiind zdrobiţi şi sciţii din Asia, datorită vitejiei şi experienţei militare a generalilor romani, s-au retras şi aceştia în ţara lor.

După ce au fost omorâţi soldaţii în Bizanţ, Gallienus, ca şi când ar fi dobândit o mare izbândă, s-a întors repede la Roma, şi, convocând pe senatori, a organizat sărbătorirea a zece ani de domnie, printr-un nou gen de petreceri şi procesiuni pline de strălucire, prin noi forme de plăceri rafinate.

8 În primul rând, s-a îndreptat spre Capitoliu între senatorii îmbrăcaţi în togă, în mijlocul cavalerilor şi al soldaţilor îmbrăcaţi în haine albe, în timp ce întreg poporul înainta în faţa cortegiului precedat de aproape toţi sclavii şi femeile, care purtau torţe cernite şi făclii. De o parte şi de alta, înaintau 100 de boi albi cu coarnele împodobite cu aur şi având pe spate mătase strălucitoare de culori felurite; în ambele părţi înaintea acestora mergeau, de asemenea, pe două rânduri, 200 de mieluşele albe şi 10

elefanţi care se aflau atunci la Roma, 1 200 de gladiatori îmbrăcaţi strălucitor cu haine ca cele aurite ale matroanelor, 200 de fiare domesticite de diferite specii, de asemenea, acoperite cu o îmbrăcăminte bogată, trăsuri cu mimi şi tot felul de histrioni, atleţi, care, purtând arme inofensive, se prefăceau că luptă. Erau chiar şi bufoni care imitau pe ciclopi, tocmai pentru a prezenta lucruri cât mai uimitoare şi surprinzătoare; toate străzile vuiau de jocuri, strigăte şi aplauze. El însuşi, cum am spus, mergea spre Capitoliu la mijloc, îmbrăcat într-o togă brodată şi o tunică împodobită cu lauri, între senatori, preoţii înşişi fiind îmbrăcaţi în togă pretextă de purpură. De ambele părţi, mai erau vreo 500 lănci aurite, vreo 100 de steaguri, afară de cele care aparţineau diferitelor asociaţii, dragoni, steagurile templelor şi ale tuturor legiunilor. Pe lângă acestea mai erau reprezentate şi unele popoare, precum goţii, sarmaţii, francii, perşii, aşa încât se aflau în fiecare grup nu mai puţini de 200 de oameni de acest fel.

9 Printr-o asemenea strălucire, acest om absurd credea că înşală poporul roman, dar romanii, cu dibăcia lor, nu s-au lăsat amăgiţi, ci-şi manifestau simpatia unii pentru Postumus, alţii pentru Regillianus, alţii pentru Aureolus sau Aemilianus, alţii pentru Saturninus, astfel încât se credea că fiecare din aceştia a şi devenit împărat. În acest timp, se iscase o discuţie despre Valerianus tatăl, pe care fiul îl lăsase în părăsire şi pentru răzbunarea căruia luptaseră cei din afară. Totuşi Gallienus nu rămânea impresionat de astfel de lucruri deoarece inima lui stăpânită de plăceri îl îndemna mai degrabă să se intereseze la cei care erau în jurul lui: „Oare, ce avem astăzi de mâncare la prânz? Ce distracţii au fost pregătite? Ce fel de mâncare, ce piesă şi ce spectacole de circ vor fi mâine?” După ce s-a terminat astfel drumul spre Capitoliu şi după ce s-au celebrat sacrificiile, s-a întors la palatul imperial şi, după terminarea ospăţului şi consumarea

mâncărurilor, şi-a petrecut zilele următoare în distracţii publice. Consider că merită să introduc aici şi un fel de glumă care nu e lipsită de fineţe. Căci, în timp ce era condusă cu o prefăcută strălucire (ce situaţie ridicolă!) ceata de perşi, care arătau ca nişte sclavi, nişte bufoni s-au infiltrat printre aceştia, cercetând foarte atent toate şi mirându-se în gura mare de înfăţişarea fiecăruia; iar, când au fost întrebaţi ce urmăresc prin această atitudine neobişnuită, ei au răspuns: „Căutăm pe tatăl împăratului”. Când aceasta i-a fost adusă la cunoştinţă împăratului, n-a manifestat nici ruşine, nici amărăciune, nici respect faţă de tatăl său, ci a poruncit doar ca bufonii să fie arşi de vii. Poporul însă a suportat aceasta cu mai multă tristeţe, decât şi-ar fi putut închipui cineva, iar soldaţii atât s-au îndurerat, încât nu mult după aceea i-au plătit-o.

10 În timpul consulatului lui Gallienus şi al lui Saturninus, a obţinut conducerea întregului orient Odenatus, regele palmirenilor, care a afirmat că se consideră demn de o funcţie atât de înaltă, datorită faptelor sale vitejeşti, deoarece Gallienus sau nu face nimic sau înfăptuieşte lucruri ruşinoase, prosteşti şi ridicole. Aşadar a declarat imediat război perşilor, pentru a răzbuna pe Valerianus, pe care fiul său îl uitase. Ocupă îndată localităţile Nisibis şi Carrae6, ai căror locuitori s-au predat, criticând faptele lui Gallienus. Totuşi Odenatus s-a purtat respectuos faţă de Gallienus, căci a trimis la el pe satrapii arestaţi, fie în semn de insultă, fie pentru a-şi demonstra propriile fapte. După ce aceştia au ajuns la Roma, deşi Odenatus fusese învingătorul, Gallienus şi-a organizat triumful, fără să facă vreo menţiune despre tatăl său, căruia, numai fiind constrâns, i-a organizat onorurile divine după ce aflase că a murit, deşi era încă în viaţă, întrucât vestea pe care o aflase despre moartea lui era falsă. Odenatus, însă, a asediat la Cresifon7 armatele părţilor şi, devastând toate regiunile dimprejur, a ucis o

mare mulţime de oameni. Şi, întrucât satrapii din toate regiunile se adunaseră pentru apărarea comună, s-au dat multe şi felurite bătălii, dar cu atât mai categorică a fost victoria romană. Deoarece, însă, nu urmărea nimic altceva decât să elibereze pe Valerianus, prea bunul împărat Odenatus presa mereu pe duşmani, deşi suferea din cauza greutăţilor ivite pe un pământ străin.

11 În timp ce aceste lucruri se petreceau la perşi, sciţii au năvălit în Cappadocia8 şi, după ce au cucerit cetăţile în urma unui război îndelungat şi cu rezultate variate, s-au îndreptat spre Bithynia, de aceea, în aceste împrejurări, soldaţii s-au gândit din nou la alegerea unui alt împărat. Iar Gallienus, după obiceiul său, fiindcă nu putea să-i readucă la supunere, i-a omorât pe toţi.

Pe când soldaţii îşi căutau astfel un împărat demn, Gallienus era declarat arhonte la Athena, adică obţinea cea mai înaltă magistratură, prin care dorea să fie considerat cetăţean grec şi să ia parte la sacrificii, ceea ce n-au făcut nici Hadrianus, decât în împrejurări fericite, nici Antonius decât într-o perioadă de pace îndelungată, deşi amândoi erau atât de cunoscători ai literaturii greceşti, încât, după părerea unor bărbaţi de seamă, rar s-au putut găsi savanţi care să-i întreacă. Gallienus voia chiar să fie introdus în numărul membrilor areopagului9, dispreţuind astfel propria sa patrie; căci, ceea ce nu i se poate nega, era strălucit în elocvenţă, în compunerea versurilor şi în exercitarea tuturor celorlalte arte. El a fost autorul unei culegeri de epitalame, pentru care a fost distins între alţi 100 de poeţi. Căci, de pildă, când cununa pe fiii fraţilor săi, şi, după ce mai multe zile toţi poeţii greci şi latini prezentaseră epitalame, el, în timp ce ţinea mâinile logodnicilor, recita adesea cu voioşie, după cum afirmă unii, versurile următoare:

Hei, copii, uniţi-vă prin toate firele între voi
Nici porumbeii să nu vă-ntreacfi în şoapte dulci

Nici iedera în îmbrăţişări, nici scoicile în sărutări.

Mi-ar trebui prea mult timp ca să-i reproduc versurile şi cuvântările, prin care s-a distins la timpul său, atât între poeţi, cât şi între oratori. Dar altceva se cere unui împărat şi altceva unui orator sau unui poet.

12 Îi sunt lăudate, desigur, şi faptele lui cele mai bune, căci, îndată ce a aflat că Odenatus a nimicit pe perşi, că Nisibis şi Carrae au fost readuse în stăpânirea romană, ca şi Mesopotamia noastră întreagă şi că, în sfârşit, a ajuns la Cresifon, că regele a fugit, satrapii au fost prinşi şi cei mai mulţi dintre perşi omorâţi, că, sub consulatul fratelui său Valerianus şi al rudei sale Lucilius, l-a numit Augustus pe Odenatus şi, urcându-l pe tronul împărătesc, a poruncit să i se bată o monedă, pe care să fie reprezentaţi, trăgând la carul său, prizonierii perşi, ceea ce au primit cu plăcere şi senatul şi oraşul şi toţi oamenii epocii sale. Pe lângă acestea, era şi foarte spiritual. Pentru a-i demonstra subtilităţile, evident, se cade să redăm câteva lucruri edificatoare: de pildă, după ce a trimis în arenă un taur imens, iar vânătorul ieşise pentru a-l străpunge, fără a reuşi, însă, să-l omoare, deşi animalul îi apăruse de 10 ori în faţă, împăratul a trimis totuşi vânătorului o coroană şi, deoarece toţi murmurau, întrebându-se cum se explică faptul că este încoronat un om atât de neputincios, el a dispus să se comunice prin aprod: „Este foarte greu să nu poţi străpunge de 10 ori un taur”. La fel, fiindcă cineva vânduse soţiei sale nişte nestemate false în locul celor adevărate, iar ea voia să-l pedepsească pentru înşelătorie, împăratul a poruncit să fie prins şi, prefăcându-se că-l aruncă în faţa unui leu, a cerut ca din cuşcă să se dea drumul unui clapon; tuturor celor care se mirau de un lucru atât de ciudat, a dat ordin să li se comunice prin aprod: „El a suferit înşelătoria pe care însuşi a comis-o!”, apoi a dat drumul negustorului.

În timp ce Odenatus era ocupat cu războiul împotriva

perşilor, iar Gallienus era, după cum obişnuia, preocupat cu nemerniciile lui, sciţii, construindu-şi corăbii, au ajuns la Heracleea10 şi, apoi, s-au retras pe pământul propriu încărcaţi de pradă, deşi învinşi în bătălia navală, mulţi au pierit din cauza naufragiului.

13 În acelaşi timp, însă, datorită intrigilor vărului său, Odenatus a fost ucis, împreună cu fiul său, Herodes, pe care-l numise chiar împărat. Atunci, soţia lui, Zenobia, deoarece copiii care-i rămăseseră, Herennianus şi Timolaus, erau mici, şi-a însuşit ea însăşi domnia şi a condus mult timp, nu femeieşte, nici după obiceiul feminin, ci cu mai multă hotărâre şi îndemânare, nu numai decât Gallienus (căci orice fecioară ar fi putut conduce mai bine decât el), dar chiar decât mulţi alţi împăraţi. Îndată ce i s-a anunţat moartea lui Odenatus11, Gallienus, după ce, cu ajutorul generalului Heraclianus, şi-a adunat buni luptători, a pregătit războiul împotriva perşilor în scopul unei prea târzii răzbunări a tatălui său, demonstrând calităţile unui comandant iscusit. Totuşi Heraclianus, după ce a pornit împotriva perşilor, fiind învins de către palmireni, a pierdut pe toţi soldaţii pe care-i adunase, în timp ce Zenobia a condus bărbăteşte pe palmireni, ca şi pe cele mai multe populaţii din orient. În acest timp, sciţii, trecând cu corăbiile peste Pontul Euxin, au înaintat spre Dunăre şi au provocat multe pierderi grave pe pământul roman. Aflând acestea, Gallienus a însărcinat pe bizantinii Cleodamus şi Athaeneus cu restaurarea şi întărirea oraşelor, după care s-au purtat lupte în jurul Pontului, barbarii fiind învinşi de comandanţii bizantini. Pe de altă parte, Venerianus a obţinut asupra goţilor o victorie într-o luptă navală, în timpul căreia el însuşi a pierit de o moarte eroică. Apoi goţii au devastat Cyzicu112, Asia şi întreaga

Achaia; după aceea, fiind învinşi de atenieni sub comanda lui Dexippus, istoricul acelor timpuri şi, alungaţi din aceste ţinuturi, goţii au cutreierat prin Epir, Macedonia

şi Moesia. În acest timp, aţâţat de nenorocirile publice, Gallienus a ieşit în calea goţilor care treceau prin Illyricum şi, atacându-i prin surprindere, a ucis pe foarte mulţi dintre ei. Înţelegând situaţia, sciţii s-au apărat construind o întăritură din căruţe şi au încercat să fugă peste muntele Gessax13. Apoi Marcianus a avut un rezultat nedecis al luptei (lacună), ceea ce a aţâţat pe toţi sciţii la răscoală.

14 Şi, într-adevăr, Heraclianus a dat această dovadă de devotament faţă de statul roman. Dar, fiindcă nu mai puteau suporta neruşinarea atât de mare a lui Gallienus, Marcianus şi Heraclianus au făurit un plan ca unul dintre ei să pună mâna pe domnie; (lacună); în realitate a fost ales Claudius, bărbatul cel mai bun dintre toţi, cum vom arăta la locul potrivit; el nu era la adunare, dar, datorită respectului de care se bucura în faţa tuturor a, era considerat demn de funcţia de conducere, ceea ce s-a şi confirmat după aceea. El este acel Claudius, din care-şi trage originea Constantius, împăratul care veghează acum asupra destinelor statului nostru. În acţiunea de a ridica la domnie pe Claudius, ei au fost sprijiniţi cu înţelepciune şi iscusinţă de un oarecare Ceronius sau Cecropius, comandantul dalmaţilor. Dar, fiindcă nu puteau să dobândească domnia cât timp Gallienus era în viaţă, au hotărât că trebuie să-l atace prin vicleşug în aşa fel, încât, puterea romană, copleşită de atâtea nenorociri, să îndepărteze această pată neruşinată de la conducerea neamului omenesc, pentru ca nu cumva statul roman, aservit teatrului şi circului, să piară datorită atracţiei plăcerilor. Vicleşugul a fost organizat astfel: Gallienus era în conflict cu Aureolus care se declarase împărat; de aceea, aştepta, din zi în zi, evenimentul grav şi insuportabil al sosirii împăratului uzurpator. Cunoscând aceasta, Marcianus şi Cecropius au transmis lui Gallienus vestea că Aureolus este pe punctul de a sosi. Aşadar Gallienus a pornit în grabă cu soldaţii, care erau convinşi

că merg la o luptă adevărată; dar a fost omorât de ucigaşii trimişi în urmărirea lui. Se zice că împăratul a fost străpuns chiar de sabia lui Cecropius, comandantul dalmaţilor, cum afirmă unii, lângă Mediolanum, unde, după puţin timp, a fost omorât şi fratele acestuia, Valerianus14, despre care mulţi spun că a avut titlul de Augustus, alţii pe cel de Caesar, iar alţii că n-a fost niciuna nici alta; ceea ce nu este conform adevărului, căci după prinderea lui Valerianus, găsim scris în faste: „În timpul împăratului şi consulului Valerianus”, cine altul ar fi putut fi, aşadar Valerianus, decât fratele lui Gallienus? Toate acestea sunt clare cu privire la legăturile de rudenie, nu se ştie sigur, însă despre demnitatea lui şi, cum au început unii să vorbească, despre înalta lui autoritate.

15 După uciderea lui Gallienus, s-a produs o foarte mare răscoală a soldaţilor, care, în speranţa prăzii şi a devastărilor publice, spuneau că le-a fost răpit un împărat folositor, necesar statului, hotărât şi potrivit în născocirea duşmăniei; de aceea hotărârea comandanţilor a fost ca soldaţii să fie potoliţi prin mijloacele de împăcare obişnuite. După ce li s-au promis, astfel, câte 20 de bani de aur şi îndată ce suma le-a fost distribuită (căci suma din tezaure le era la dispoziţie), militarii au luat hotărârea să-l introducă pe tiranul Gallienus în fastele publice. După liniştirea ostaşilor, a primit conducerea Claudius, un bărbat cinstit şi respectat pe bună dreptate, iubit de toţi cei buni, prietenul patriei şi al legilor, agreat de senat, bine cunoscut de popor. de 30 de tirani15, astfel încât mai bine decât el au condus statul chiar şi femeile. Şi ca să nu trecem uşor peste nenorocita-i ingeniozitate, aş mai aminti că primăvara îşi umplea dormitoarele cu trandafiri; îşi construia redute din fructe, avea struguri păstraţi timp de 3 ani; în miezul iernii, oferea pepeni; învăţa şi pe alţii cum poate fi păstrat mustul de-a lungul întregului an; prezenta smochine verzi şi alte fructe mereu proaspete, culese din

pomi în lunile nepotrivite dezvoltării lor. S-a culcat întotdeauna pe aşternuturi aurite; a cerut să i se confecţioneze vase aurite şi încrustate cu pietre scumpe; îşi împrăştia prin păr praf de aur; ieşea în public întotdeauna cu o coroană de raze pe cap16. La Roma, unde toţi împăraţii erau îmbrăcaţi în togă, apărea în hlamidă de purpură cu broşe de aur, încrustate cu pietre scumpe; avea o tunică bărbătească de purpură, aurită, cu mâneci; folosea o centură cu pietre scumpe; purta o încălţăminte militară[172], de asemenea cu pietre scumpe, pe cea obişnuită socotind-o inferioară; oferea mese publice; căuta să atragă poporul prin distribuiri de vin şi ulei; fiind membru al senatului, dădea ajutoare colegilor săi. A invitat, la intrarea sa în funcţia de consul şi pe matroane, iar celor care îi sărutau mâna le oferea câte 4 bani de aur cu propria sa efigie.

cupe de aur, dispreţuind sticla, despre care spunea că e prea obişnuită. Întotdeauna a schimbat vinurile şi niciodată, la aceeaşi masă, n-a băut două pahare din acelaşi vin. Adesea, în sufrageria sa, stăteau la masă şi concubinele. La desert, aproape întotdeauna, invita bufoni şi mimi. Când se plimba în grădinile care-i purtau numele, era însoţit de toţi funcţionarii de pe Palatin: mergeau şi prefecţii, erau de faţă şi şefii secretariatului, care, la ospeţe şi la înot, se scăldau împreună cu împăratul. Erau admise adesea şi femeile: de obicei, reţinea la el fetele frumoase, şi lăsa celorlalţi femeile bătrâne şi urâte, spunând că astfel înţelege să se distreze, deşi ruinase aproape întregul imperiu.

18 A fost de o extremă cruzime faţă de soldaţi, din care omora câte trei şi patru mii în câte o zi.

A dat ordin să i se ridice o statuie mai mare decât colosul, în felul celor care erau dedicate Soarelui, dar a pierit înainte ca aceasta să fie terminată; de altfel.

---

172 îndată ce a aflat că tatăl său Valerianus a fost

O concepuse în astfel de dimensiuni, încât părea de două ori mai mare decât colosul. Voia, însă, ca statuia să fie aşezată pe vârful muntelui Esquilin, purtând în mână o lance aşa de mare, încât prin interiorul acesteia să se poată urca un copil până în vârf. Aceasta

1 s-a părut o prostie şi lui Claudius şi lui Aurelianus, mai ales că pentru măreţia statuii poruncise să se confecţioneze un car cu cai care să fie aşezaţi deasupra soclului. El însuşi îşi propusese să prelungească porticul Flaminia până la podul Molvius, cu patru rânduri de culoare sau cu cinci, cum susţin alţii, astfel încât primul rând să aibă nişte stâlpi precedaţi de coloane cu statui, iar al doilea şi al treilea, de câte patru coloane simple.

Ar fi prea mult să le trec pe toate în lucrarea mea; cine vrea să le afle, să citească pe Palfurius Surra, care a compus jurnalul vieţii lui Gallienus. Noi vom reveni la Saloninus.

SALONINUS GALLIENUS19

19 A fost fiul lui Gallienus şi nepotul lui Valerianus; d'despre el, într-adevăr, aproape că nimic nu este demn de a fi trecut în istorie, afară de faptul că s-a născut dintr-o familie nobilă, a fost educat în chip strălucit şi a fost omorât, apoi, nu din cauza sa, ci a resentimentelor provocate de tatăl său. În ceea ce priveşte numele, există o mare nesiguranţă. Căci mulţi l-au transmis istoriei sub numele de Gallienus, mulţi sub cel de Saloninus: cei care îl numesc Saloninus susţin că a primit această poreclă datorită faptului că s-a născut la Salonae; cei care-i atribuie numele de Gallienus, consideră că se numea astfel după tatăl sau bunicul său, odinioară cel mai deosebit bărbat în stat. S-a păstrat, de altfel, până acum o statuie la poalele muntelui Romulus, la începutul Căii sacre, între templul Faustinei şi al Vestei, lângă arcul Fabianus, care poartă inscripţia: „Lui Gallienus cel tânăr”, după „Lui Saloninus”, de unde se poate deduce şi numele acestui

împărat.

Este destul de evident că împăratul Gallienus a rămas la conducerea imperiului timp de 10 ani: am precizat aceasta, deoarece sunt mulţi care afirmă că a pierit în al nouălea an al domniei sale. Vom mai arăta, la locul potrivit, că, în timpul domniei lui Gallienus20, s-au produs şi alte insurecţii, dar am găsit de cuviinţă ca cei treizeci de tirani să fie prezentaţi într-un volum separat, deoarece nu se pot spune prea multe despre fiecare în parte, iar, în cuprinsul vieţii lui Gallienus, au fost incluse cele mai multe aspecte din viaţa lor.

De fapt, e de ajuns ce s-a spus în această carte despre Gallienus, căci despre el s-au spus multe şi în cadrul vieţii lui Valerianus şi se vor mai trata unele lucruri şi în cartea care se va ocupa de cei 30 de tirani; şi nu mi se pare folositor să le repetăm prea des. La aceasta se adaugă faptul că pe unele le-am lăsat intenţionat de o parte, pentru ca urmaşii săi să nu se simtă jigniţi din cauza prea multor aspecte scoase la lumină.

20 Tu însuţi cunoşti, desigur, cât se războiesc unii oameni cu aceia care au scris istoria strămoşilor lor şi socotesc că îţi sunt tot atât de cunoscute cele spuse de Marcus Tullius în cartea sa de precepte şi sfaturi intitulată „Hortensius”. Eu mă voi opri, totuşi, asupra unui singur fapt care a provocat haz în popor, determinând, în acelaşi timp apariţia unui nou obicei: fiindcă cei mai mulţi militari, când veneau la ospăţ îşi scoteau centura, se spune că Saloninus sau Gălbenuş, fiind copil, le-a ascuns aceste cingători cu dungi aurite, şi, cum era dificil să se caute, în sala palatină, ceva dispărut, oamenii au suportat în tăcere paguba; fiind chemaţi, din nou, altă dată, la masă, ei s-au aşezat încinşi; când au fost întrebaţi de ce nu-şi scot centura, ei au răspuns: „Din respectul pe care-l purtăm lui Saloninus” şi, de atunci, a rămas obiceiul de a se aşeza încinşi la masă, în prezenţa împăratului. Trebuie să

menţionez că sunt alţii care cred că obiceiul a luat naştere din altă împrejurare: ei afirmă că la masa soldaţilor, care se numea şi parandium[173] – fiindcă avea rolul de a-i pregăti pentru război – militarii participau încinşi; deosebirea constă în faptul că, chiar în prezenţa împăratului, la masa de seară, toţi stăteau neîncinşi. Am introdus acestea, fiindcă le consider demne de a fi amintite şi cunoscute.

afirmând că s-a numit astfel după mama sa Salonina <lacună), deşi împăratul a iubit-o nebuneşte pe Pipara, fiica nelegitimă a regelui (lacună); Gallienus împreună cu ai săi îşi făcea întotdeauna părul blond.

Despre anii de domnie ai lui Gallienus şi Valerianus se transmit lucruri atât de nesigure, încât, deşi *e* clar că ei au condus imperiul timp de 15 ani – că, deci, Gallienus a ajuns până la al 15-lea an, iar Valerianus a fost prins în cel de-al 6-lea an – sunt alţii care transmit în operele lor că împăratul Gallienus a domnit 9 ani, alţii 10, deşi este ştiut că el a sărbătorit la Roma zece ani de domnie, că, după decenalii, a învins pe goţi, a încheiat pacea cu Odenatus, a iniţiat o înţelegere cu Aureolus, a luptat împotriva lui Postumus şi al lui Lollianus, autorul multor fapte dintre care unele izvorau din virtute, iar cele mai multe, din neruşinare; căci se spune că întotdeauna îşi petrecea nopţile în cârciumi şi că ducea o viaţă uşuratică alături de proxeneţi, mimi şi bufoni.

CEI TREIZECI DE TIRANI

1 După ce am scris mai multe cărţi, într-un stil mai degrabă obişnuit decât istoric sau oratoric, am ajuns la acel şir de ani, în care, în timpul domniei lui Gallienus şi

---

173 Acum să trecem la cei treizeci de tirani care au existat în timpul lui Gallienus, datorită dispreţului faţă de un împărat rău; despre ei trebuie să spun puţine lucruri şi pe scurt, căci cei mai mulţi dintre aceştia nu sînt demni să ocupe cu numele lor un volum întreg, deşi unii sînt de părere că au dat dovadă de virtute şi că au fost de mare folos patriei. Sînt atît de felurite părerile despre numele lui Saloninus, încît unii cred că respectă mai bine adevărul.

Valerianus, au apărut cei treizeci de tirani, datorită faptului că, pe de o parte, Valerianus, era copleşit de marile nenorociri ale războiului persic, iar, pe de alta, Gallienus era dispreţuit nu numai de bărbaţi, dar chiar şi de femei, aşa cum se va arăta la locul potrivit. Dar, fiindcă aceştia au fost învăluiţi în obscuritate, ca unii care s-au năpustit spre conducerea statului din felurite părţi ale lumii, încât nici cei mai înţelepţi scriitori nu pot spune şi nici nu pot cerceta prea multe despre ei, iar unii istorici greci şi latini îi trec chiar sub tăcere, de nici nu le pomenesc numele; şi, fiindcă, în sfârşit, cei mai mulţi au transmis, în privinţa lor, lucruri atât de felurite – m-am gândit să-i prezint pe toţi într-un singur volum. Prezentarea mea va fi scurtă, mai ales pentru faptul că nu e bine să repet cele pe care le-am mai spus despre ei în cadrul vieţii lui Valerianus sau a lui Gallienus.

CYRIADES1

2 Deşi bogat şi de origine nobilă, fugind de tatăl său pe care-l supărau destrăbălarea şi moravurile lui decăzute, Cyriades, plecă la perşi cu o parte din aurul luat de-acasă şi o mare cantitate de argint. După ce s-a asociat cu regele Sapor şi l-a îndemnat să pornească cu război împotriva romanilor, îl atrase mai întâi pe acesta şi apoi pe Odomaste spre teritoriul roman. După ce a fost cucerită Antiochia şi Caesarea, a primit numele de

Caesareanus şi, după aceea, pe acel de Augustus; iar după ce a zguduit, prin teroarea forţelor sau a îndrăznelii, întregul orient şi, apoi, şi-a ucis propriul părinte – ceea ce unii istorici afirmă că nu s-a întâmplat – el însuşi a fost omorât, datorită curselor alor săi, în timp ce Valerianus se îndrepta cu război împotriva perşilor. Istoria nu ne-a transmis nimic mai mult care să fie demn de amintire despre acest tiran, pe care l-au făcut cunoscut doar refugierea la perşi, uciderea tatălui, cruda sa tiranie şi cea mai mare destrăbălare.

POSTUMUS2

3 Era un bărbat foarte viteaz în război, foarte statornic în timp de pace, serios în toate aspectele vieţii, astfel încât Gallienus i-a încredinţat supravegherea vieţii şi moravurilor, precum şi îndrumarea. În exercitarea autorităţii imperiale, a propriului său fiu, Saloninus, care fusese trimis în Gallia; dar, după cum susţin cei mai mulţi (ceea ce nu se potriveşte cu caracterul lui), Postumus a nesocotit încrederea acordată şi, omorând pe Saloninus, a pus mâna pe putere. După cum au transmis cu mai multă dreptate alţii, deoarece gallii urau cu înverşunare pe Gallienus şi nu puteau suporta să-i conducă un copil, l-au proclamat împărat pe acela căruia de fapt i se încredinţase conducerea, iar soldaţii trimişi în acest scop l-au omorât pe tânărul Saloninus. Primit cu plăcere de întreaga armată şi de toţi galii, el s-a purtat astfel timp de 7 ani, după moartea lui Saloninus, încât a reuşit să consolideze situaţia în Gallia, în timp ce Gallienus îşi petrecea vremea în petreceri şi cârciumi şi îşi consuma viaţa în dragoste cu o femeie străină. Gallienus a purtat împotriva lui un război atunci când a fost rănit de o săgeată. Într-adevăr, se bucura de o mare stimă la toate popoarele gallice pentru faptul că, în momentul când toate popoarele germanice erau în fierbere, el a reuşit să consolideze vechea securitate a imperiului roman. Dar, în timp ce-şi exercita cu foarte mare energie sarcinile imperiale, a fost omorât, la instigaţia lui Lollianusă, datorită cunoscutei predispoziţii permanente pentru răscoală a galiilor.

Cine se interesează de meritele lui Postumus, va putea înţelege aprecierea de care se bucura din partea lui Valerianus din următoarea scrisoare, pe care acesta a trimis-o galiilor: „Am numit comandant al graniţei de la Rin şi guvernator al Galliei pe Postumus, un bărbat cât se poate de potrivit cu seriozitatea galiilor, în prezenţa căruia nu piere nici soldatul în tabără, nici dreptatea în for, nici

justiţia în tribunale, nici demnitatea în senat şi care respectă fiecăruia ceea ce îi aparţine; pe acesta îl apreciez înaintea tuturor a, ca unul care ar merita pe bună dreptate scaunul imperial şi pentru care sper că-mi veţi aduce mulţumiri. Chiar dacă voi fi înşelat în părerea pe care mi-am făcut-o despre el, să ştiţi că nicăieri nu poate exista cineva care să fie aprobat în totul. Fiului acestuia, cu numele de Postumus, care, deşi tânăr, se dovedeşte demn de tatăl său, i-am acordat, de asemenea, tribunatul Voconţilor”.

POSTUMUS CEL TINAR[174]

LOLLIANUS

5 Din cauza răscoalei lui Lollianus, a fost omorât, în Gallia, Postumus, bărbatul cel mai viteaz dintre toţi, după ce acesta, în vremea când Gallia se afla într-o situaţie dificilă datorită vieţii dezordonate a lui Gallienus, a readus statul roman în vechea sa situaţie. A fost, într adevăr, foarte viteaz, dar, datorită amintirii acestei răscoale, s-a bucurat la galii de o autoritate mai mică în raport cu meritele sale. A fost omorât de Victorinus, fiul Vitruviei sau al Victoriei, care apoi a primit numele de mamă a taberei militare şi de Augusta, dar, ferindu-se de imensitatea unei răspunderi atât de grele, a transferat conducerea mai întâi lui Marius, apoi lui Tetricus şi fiului acestuia. De altfel, Lollianus a fost de mare folos patriei sale; căci el a reconstruit cele mai multe cetăţi ale Galliei şi câteva redute militare, pe care Postumus le construise timp de 7

---

174 Despre acesta aproape că nu se poate spune nimic altceva dedt că a fost numit Caesar de către tatăl său, apoi Augustus în onoarea lui însuşi şi că a fost omorît împreună cu tatăl său atunci cînd, fiind chemat în locul lui Postumus, Lollianus a primit conducerea imperiului care i s-a oferit de către galii. Demn de menţionat este faptul că s-a distins în declamaţii, astfel în- cît unele din controversele lui ajungeau să fie confundate cu cele care aparţin lui Quintillianus, pe care, de la prima vedere, lectura unui singur capitol îl arată ca cel mai fin declamator al neamului roman.

ani pe pământ străin şi care, după uciderea acestuia, fuseseră jefuite şi incendiate de germani în timpul unui atac produs prin surprindere. Apoi, a fost ucis de soldaţii săi din cauza muncilor grele la care aceştia erau supuşi. Aşadar, în vreme ce Gallienus făcea să slăbească autoritatea romană, în Gallia, mai întâi Postumus, apoi Lollianus, după aceea Victorinus şi în cele din urmă Tetricus (căci despre Marius nu mai spunem nimic) au fost susţinătorii numelui roman în această parte a imperiului. Am convingerea că toţi aceştia au apărut printr-o putere divină, pentru ca tocmai atunci, când acea degradare publică era însoţită de nenorocirile celei mai neîntâlnite corupţii, să nu li se dea germanilor posibilitatea de a pune stăpânire pe pământul roman. Căci, dacă, de comun acord cu celelalte populaţii, şi germanii ar fi năvălit pe teritoriul roman în felul în care procedaseră goţii şi perşii, aceasta ar fi însemnat sfârşitul dominaţiei respectabilului nume roman. Dar viaţa particulară a lui Lollianus, ca şi a lui Postumus, a fost în multe privinţe obscură; ei au fost străluciţi prin virtutea lor personală şi nu prin autoritatea nobleţei de familie.

VICTORINUS5

6 Fiindcă vedea că e atacat de forţele numeroase ale lui Gallienus şi că nu numai că este necesar ajutorul soldaţilor, dar chiar e nevoie şi de un al doilea împărat, Postumus cel bătrân a chemat în participare la domnie pe Victorinus, un bărbat cu mari calităţi militare, şi a pornit împreună cu el la luptă împotriva lui Gallienus. În cele din urmă, fiindcă acesta primise numeroase ajutoare din partea germanilor, războiul s-a prelungit timp îndelungat şi ei au fost învinşi. După moartea şi a lui Lollianus, a rămas la conducere numai Victorinus; dar, fiindcă provocase corupţia în familiile militarilor, a fost şi el răpus, la Agrippina6, de către un grefier militar în timpul unui complot organizat de acesta împotriva împăratului, care îi

necinstise soţia. Pe de altă parte, fiul său, numit tot Victorinus, a fost, de asemenea, omorât încă fiind copil, după ce primise numele de Caesar de la mama sa Vitruvia sau Victoria – numită mama taberei militare – şi după ce fusese omorât tatăl lui la Agrippina. Despre acesta s-au spus multe lucruri de către mulţi scriitori, fiindcă a fost foarte viteaz şi, în afară de înclinarea spre desfrâu, era un foarte bun împărat. În această privinţă, credem că este de-ajuns să reproducem un pasaj din cartea unui oarecare Iulius Atherianus, în care autorul vorbeşte astfel despre Victorinus: „Socotesc că nu trebuie să preferăm pe nimeni lui Victorinus, care a condus Gallia după Iulius Postumus: nici pe Traianus în ceea ce priveşte virtutea, nici pe Antoninus în privinţa bunăvoinţei, nici pe Nerva în ceea ce priveşte seriozitatea, nici pe Vespasianus, privind gospodărirea venitului statului, nici pe Pertinax sau Severus în ceea ce priveşte corectitudinea vieţii şi disciplina militară. Dar toate aceste calităţi au fost umbrite de tendinţa spre desfrâu şi pasiunea lui pentru femei, încât nimeni nu îndrăzneşte să-i descrie calităţile în operele literare, toţi fiind de acord că şi-a meritat pedeapsa”. Dar, fiindcă aceasta este părerea pe care au avut-o scriitorii despre Victorinus, mi se pare că am vorbit destul despre moravurile lui.

VICTORINUS CEL TINAR

7 Despre acesta nu s-a relatat în scris nimic mai mult decât că e nepotul Victoriei şi fiul lui Victorinus şi că a dobândit, de la tatăl său sau de la bunică, titlul de Caesar aproape în acelaşi moment, când era omorât Victorinus; imediat însă, cuprinşi de mânie, soldaţii l-au ucis şi pe el. Există, în sfârşit, lângă Agrippina, două morminte modeste, unite printr-o placă de marmoră subţire, pe care se află o singură inscripţie: „Aici au fost aşezaţi cei doi tirani Victorini”.

MARIUS7

8 După moartea lui Victorinus, a lui Lollianus şi a lui Postumus, a domnit numai trei zile Marius, care fusese, după cum se spune, fierar. Despre acesta nu ştiu ce s-ar putea spune mai mult, decât că ceea ce-l caracterizează în mod deosebit, este durata scurtă a domniei lui. Căci, după cum acelui consul, care îndeplinise această funcţie timp de 6 ore la mijlocul zilei, M. Tullius i-a spus în glumă: „Avuserăm un consul atât de sever şi de vigilent, încât, în timpul magistraturii lui, nimeni n-a prânzit, nimeni n-a cinat, nimeni n-a dormit”, despre acesta, s-ar putea spune că: într-o zi a fost ales împărat, în alta a fost văzut conducând, în a treia a fost omorât. Într-adevăr, s-a dovedit conştiincios în viaţă şi a trecut prin toate gradele militare, fiind ridicat până la funcţia supremă de împărat. Cum fusese fierar, mulţi îi spuneau Mamurius, unii Veturius. Dar despre acesta nu spunem mai multe; e de ajuns ce s-a afirmat că nimeni n-a avut mâini mai puternice decât el, pentru a lovi sau a arunca, încât se părea că degetele lui n-au de loc vene, ci numai nervi. Se spune, de asemenea, că a respins nişte care de război, care veneau spre el, numai cu degetul arătător, iar pe cei mai puternici îi atingea în aşa fel cu un singur deget, încât aceştia se văitau de durere, parc-ar fi fost loviţi cu un lemn sau o bucată de fier; mai mult, strivea orice lucru dacă-l strângea între două degete. A fost omorât de un soldat, cu care lucrase împreună în atelier şi pe care-l dispreţuise după ce devenise general sau împărat. Se spune că ucigaşul a adăugat: „Este sabia pe care tu însuţi ai făurit-o”. Se crede că prima lui cuvântare suna în felul următor: „Ştiu, camarazi, că îmi puteţi obiecta vechea meserie, pe care o cunoaşteţi cu toţii. Dar oricine poate spune ce vrea. O, de-aş mânui eu mereu sabia şi de n-aş pieri din cauza băuturii, a florilor, a femeilor şi a cârciumilor, cum se întâmplă cu Gallienus, care s-a dovedit atât de nedemn de tatăl său şi de nobleţea neamului său. Mi se poate obiecta

meseria de fierar; numai de-ar recunoaşte popoarele vecine că am mânuit fienul spre nenorocirea lor. În sfârşit, întreaga Alamannia şi toată Germania, împreună cu ceilalţi duşmani, care sunt în apropiere, să fie convinşi că poporul roman este un popor de fier, astfel îndat să se teamă mai ales de fierul din noi.

Voi, de asemenea, să nu uitaţi că v-aţi ales un împărat care n-a ştiut niciodată să mânuiască altceva decât metalul. Spun acestea, fiindcă ştiu că nimic nu-mi poate reproşa acel nenorocit destrăbălat, decât că am fost făuritor de săbii şi alte arme".

INGENUUS8

9 În timpul consulatului lui Tuscus şi Bassus, pe când Gallienus, ocupat cu băutura şi cu cârciumile, era prietenul proxeneţilor, al bufonilor şi al curtezanelor, degradându-şi calităţile într-un desfrâu fără margini, a fost ales împărat, de către legiunile din Moesia şi cu asentimentul celor din Pannonia, Ingenuus, care atunci era guvernatorul Pannoniei. Într-adevăr, soldaţii aveau asigurarea că nicio hotărâre nu este mai înţeleaptă pentru stat, decât de a alege ca împărat, în momentul când sarmaţii primejduiau securitatea statului, pe acela care, prin virtutea sa, era singurul potrivit să redreseze o stare de oboseală şi decădere. Motivul care l-a determinat să pună mina pe conducere a fost teama de a nu fi suspect împăraţilor, deoarece era foarte viteaz şi necesar statului şi foarte iubit de soldaţi, ceea ce aţâţa neîncrederea conducătorilor. Dar Gallienus, pe cât era de moale şi decăzut, pe atât era, când necesitatea o cerea, iute, hotărât, violent şi crud; deci atacându-l, l-a învins pe Ingenuus şi, după ce acesta a fost omorât, s-a năpustit cu sălbăticie asupra moeşilor, atât asupra soldaţilor cât şi asupra cetăţenilor; nimeni n-a scăpat neatins de cruzimea sa; până acolo a ajuns cu asprimea şi răzbunarea, încât a distrus pe toţi bărbaţii din majoritatea cetăţilor. Se spune

chiar că Ingenuus, după ce cetatea a fost cucerită, şi-a luat viaţa, strangulându-se, pentru ca să nu cadă în puterea crudului tiran. Există, într-adevăr, şi o scrisoare a lui Gallienus trimisă de el lui Verianus Celer, în care se dezvăluie caracterul excesiv al cruzimii sale. Eu am înţeles s-o introduc în lucrare, pentru ca să cunoască toţi de câtă cruzime e capabil un om desfrânat când i se iveşte împrejurarea: „Gallienus către Verianus: Nu voi fi mulţumit, dacă vei ucide numai pe cei înarmaţi, pe care, în război, şi soarta i-ar putea nimici. Trebuie distrusă orice fiinţă omenească de sex bărbătesc; dacă s-ar putea fără intervenţia noastră, să fie nimiciţi chiar şi bătrânii şi tinerii. Trebuie omorât oricine manifestă intenţii duşmănoase, oricine se pronunţă împotriva mea, împotriva fiului lui Valerianus, împotriva tatălui şi fratelui atâtor împăraţi. Ingenuus a fost făcut împărat: tu sfâşie, omoară, zdrobeşte, înţelege, sufletul meu, că sunt mâniat în inima mea, eu care ţi-am scris acestea cu mâna mea”.

REGILIANUS9

10 A fost un adevărat destin al statului nostru ca, în timpul domniei lui Gallienus oricine a putut să se avânte la conducerea imperiului. În sfârşit, a fost ales împărat Regilianus, guvernatorul Illyricului, datorită acţiunii moeşilor, care, mai înainte, fuseseră învinşi împreună cu Ingenuus şi ale căror rude avuseseră de suferit grava răzbunare a lui Gallienus. El a luptat cu vitejie împotriva sarmaţilor, dar, la instigaţia roxolanilor, cu asentimentul soldaţilor şi al provinciilor care se temeau ca nu cumva Gallienus să înfăptuiască lucruri şi mai grave, a fost şi el omorât.

S-ar părea de mirare, dacă v-aş spune care e originea conducerii sale imperiale, căci a obţinut domnia dintr-o glumă a soldaţilor. Împreună cu ofiţerii aflaţi cu el la masă, era şi un locţiitor de tribun, care a zis: „De unde credeţi că i s-a tras numele de Regilianus?” altul a răspuns: „Cred că

de la domnie”; atunci cel care era de faţă şi urmase cursurile şcolare, a început să decline, ca la gramatică: „Rex, regis, regi; de unde vine cuvântul Regilianus”, iar soldaţii, cum sunt un gen de oameni gata să execute ceea ce gândesc, au sărit cu vorba: „Deci, poate să fie rege”, iar un altul: „Aşadar, poate fi conducătorul nostru”, şi încă unul: „Zeii ţi-au pus acest nume de rege”. Ce să spun mai multe, a doua zi, de dimineaţă, când a ieşit din cort, a fost salutat împărat de toţi ofiţerii. Şi astfel, ceea ce alţii au dobândit prin îndrăzneală sau judecată, lui i-a oferit o glumă inteligentă.

Sigur este că Regilianus a fost un bărbat renumit în arta militară, dar de mult suspectat de Gallienus, fiindcă i se părea potrivit pentru conducere; se trăgea din poporul dac şi, după cum se crede, era rudă cu Decibalus însuşi. S-a păstrat o scrisoare a divului Claudius, pe atunci particular, în care felicită pe Regilianus, comandantul Illyricului, pentru readucerea la supunere a Illyricului, în vreme ce toate mergeau spre pieire, datorită indolenţei lui Gallienus. Găsind-o în documente autentice, am considerat că e potrivit să introduc şi această scrisoare, care a devenit publică:

„Claudius transmite lui Regilianus multe salutări. Ferice de statul care a binemeritat să aibă un bărbat ca tine în tabăra militară; ferice de Gallienus, deşi lui nu-i transmite nimeni adevărul nici despre cei buni, nici despre cei răi. Mi-au comunicat însoţitorii împăratului nostru, Bonitus şi Celsus, cum te-ai comportat în lupta de la Scupi, câte lupte ai dat într-o singură zi şi cu ce repeziciune ai câştigat victoria. Dacă s-ar fi menţinut vechile timpuri, ai fi meritat chiar triumful. Ce să spun mai multe? Aminteşte-ţi de fiecare om şi fii mai prevăzător în victorie. Te rog să-mi trimiţi nişte arcuri sarmatice şi două mantale cu agrafe, fiindcă şi eu însumi ţi-am trimis din ale noastre”.

În această epistolă, ni se demonstrează ce părere

avea despre Regilianus – Claudius, al cărui simţ de dreptate a fost, fără îndoială, cel mai serios din vremea sa.

Regilianus, într-adevăr, n-a fost avansat de Gallienus, ci de tatăl acestuia Valerianus, ca şi Claudius, Macrianus, Ingenuus, Postumus şi Aureolus, care au fost omorâţi totuşi în timpul domniei, deşi meritau s-o păstreze. De altfel, în vremea lui Valerianus, s-a întâmplat că toţi, pe care i-a numit el comandanţi, au ajuns apoi la conducerea imperiului, datorită sprijinului armatei, încât se părea că bătrânul împărat se dovedea, în alegerea conducătorilor de stat, aşa cum cerea prosperitatea romană, dacă destinul ar fi permis ca ea să se continue sub un bun împărat. Bine-ar fi fost, dacă aceia care ajunseseră la putere ar fi putut să domnească sau dacă fiul lui Valerianus n-ar fi rămas atât de mult la conducere; numai astfel şi-ar fi putut păstra statul nostru strălucirea de odinioară. Dar soarta n-a înţeles să fie prea binevoitoare cu noi din moment ce ne-a răpit pe împăraţii buni împreună cu Valerianus şi, spre nenorocirea patriei, ne-a lăsat mai mult decât ar fi trebuit, pe Gallienus.

AUREOLUS10

11 Şi acesta, care comanda armatele illirice, fiind silit de soldaţi, aşa cum s-a întâmplat cu toţii în acea vreme, datorită dispreţului faţă de Gallienus, a luat conducerea imperiului. Şi, pe când Macrianus, împreună cu fiul său Macrianus şi cu foarte mulţi alţii, purtau război împotriva lui Gallienus, Aureolus i-a capturat o parte din armată, în timp ce o altă parte a trecut de bunăvoie alături de sine. După ce Aureolus şi-a consolidat autoritatea imperială, iar Gallienus a încercat în zadar să atace un adversar atât de puternic, întrucât era angajat şi în războiul împotriva lui Postumus, a făcut pace cu el. De altfel, despre aceste lucruri am mai vorbit şi va trebui să revin. Aureolus însuşi fu omorât, la rândul lui, de Claudius, după uciderea lui Gallienus; atacându-l lângă podul care

acum se numeşte podul lui Aureolus11, Claudius a pus să-i construiască un mormânt umil, ca unui tiran. Există chiar o inscripţie în versuri cu următorul conţinut:

„Fericit învingător după multe lupte, Claudius dăruieşte, în calitate de supravieţuitor de drept, acest mormânt, ca un ultim omagiu lui Aureolus, căruia i-ar fi permis să trăiască, dacă i-ar fi admis dragostea şi devotamentul armatei, care a refuzat, pe bună dreptate, viaţa tuturor celor nedemni şi mai ales lui Aureolus. Claudius, însă, manifestând îngăduinţă şi îndeplinind ultimele îndatoriri faţă de corpul lui, îi dedică un pod şi un mormânt”.

Iar eu am trecut aceste versuri, aşa cum au fost transmise de un gramatic, păstrând exactitatea, nu pentru că n-aş fi putut să le redau mai bine, ci pentru a fi respectat adevărul istoric, pe care, eu, înaintea celorlalţi, am socotit că trebuie să-l păstrez, fără să mă preocup de calitatea stilului oratoric. În realitate, mi-am propus să relatez fapte nu vorbe, mai ales că posed o mare abundenţă de fapte, din moment ce mi-am propus să descriu, în aceeaşi lucrare, vieţile celor treizeci de tirani.

MACRIANUS

12 După ce a căzut prizonier în mâinile perşilor, Valerianus, multă vreme un foarte strălucit fruntaş al cetăţii, apoi un împărat foarte viteaz, a devenit, în cele din urmă, cel mai nefericit dintre toţi, datorită faptului că a îmbătrânit la duşmani şi a lăsat după sine urmaşi nedemni. Ballista, prefectul lui Valerianus şi Macrianus, primul său general, înţelegând cât de mult merită Gallienus dispreţul tuturor a şi fiindcă armata dorea un alt împărat, s-au întâlnit pentru a vedea ce e de făcut. Atunci s-a ajuns la concluzia că, întrucât Gallienus se afla prea departe, în timp ce Aureolus îşi însuşea cu forţa conducerea, era necesar să fie ales un alt împărat şi unul cu adevărat cel mai bun, ca să nu mai apară niciun tiran. După mărturia

lui Maeonius Astyanax, care luase parte la consiliu, Ballista a rostit atunci următoarea cuvântare: „Şi vârsta şi ocupaţia şi voinţa mea sunt departe de dorinţa de a deveni împărat, dar, ceea ce nu pot să neg, doresc şi eu un împărat bun; totuşi cine este, într-adevăr, acela care ar putea lua locul lui Valerianus, decât unul ca tine, Macrianus! Tu eşti viteaz, statornic, integru, stimat de toţi şi, ceea ce interesează pentru stat, bogat. Ocupă, deci, locul care ţi se cuvine, datorită meritelor tale. Pe mine mă poţi folosi ca prefect, atât cât vei vrea. Iar tu să ai în stat o astfel de comportare, încât toată lumea romană să se bucure că ai ajuns împărat". La aceasta Macrianus a răspuns: „Mărturisesc, Ballista, că domnia e un lucru foarte potrivit unui om înţelept. În ceea ce mă priveşte, şi eu vreau să fiu de folos statului nostru, pentru a înlătura de la conducerea legală o astfel de nenorocire, dar aceasta nu se potriveşte cu vârsta mea: sunt bătrân, nu mai pot călări pentru a fi un exemplu; trebuie să mă spăl mai des, să mănânc cu mai multă atenţie, iar situaţia mea materială m-a împiedicat multă vreme de la exercitarea armelor. Trebuie să căutăm câţiva tineri foarte curajoşi, nu unul, ci doi sau trei, care, trimişi în diferite părţi ale lumii, să redreseze imperiul pe care l-au adus la ruină atât pierderea nenorocită a lui Valerianus, cât şi modul de viaţă al lui Gallienus. Ca urmare a acestor cuvinte Ballista înţelese că Macrianus a lăsat să se întrevadă că susţine pe propriii săi copii, de aceea răspunse astfel: „Noi încredinţăm statul înţelepciunii tale. Dă-ne, deci, pe fiii tăi, Macrianus şi Quietus, tineri foarte viteji, numiţi odinioară tribuni de către Valerianus şi care, sub conducerea lui Gallienus. tocmai fiindcă sunt buni, nu vor putea scăpa cu viaţă". Iar el, dându-şi seama că a fost bine înţeles, zise: „Îmi dau consimţământul; din propria mea avere, voi oferi o soldă dublă soldaţilor. Tu, Ballista, ca prefect, îngrijeşte-te să se împartă grâu în locurile potrivite; iar eu voi face ca

însuşi Gallienus, cel mai josnic dintre fiinţele omeneşti, să înţeleagă ce pot generalii tatălui său”. Aşadar Macrianus fu ales împărat, prin voinţa tuturor soldaţilor, împreună cu cei doi fii ai săi, Macrianus şi Quietus; şi îndată, mai ales că acţiunile din orient fuseseră părăsite, a pornit cu război împotriva lui Gallienus. Dar, în timp ce ducea cu sine 45.000 de soldaţi, într-o ciocnire cu Aureolus, care s-a produs în Illyricum sau în ţinuturile îndepărtate ale Thraciei, a fost învins şi omorât, 30.000 de soldaţi trecând de partea lui Aureolus. De fapt l-a învins Domitianus, un comandant foarte vitează şi foarte dârz al lui Aureolus, care susţinea că-şi trage originea de la Domitianus şi de la Domitilla.

În ceea ce-l priveşte pe Macrianus, mi se pare nedrept să trecem peste aprecierea lui Valerianus, exprimată în cuvântul pe care acesta îl trimisese senatului din ţinuturile Persiei. Între altele, el spunea: „Eu, senatori, când comandam armatele în războiul împotriva perşilor, am încredinţat toate treburile statului, din punct de vedere militar, lui Macrianus. El vă este vouă credincios, iar mie îmi este devotat; pe el soldatul îl iubeşte şi se teme de el; oricând o vor cere împrejurările, el va acţiona împreună cu armata. Dar toate acestea, senatori, nu ne sunt noi şi nemaiauzite. Virtutea acestuia a fost verificată: când era copil, în Italia; ca adolescent, în Gallia; ca tânăr, în Thracia; ajuns la maturitate, în Africa şi, în sfârşit, ca bătrân, în Illyricum şi Dalmaţia, când s-a purtat vitejeşte în diferite bătălii, fiind pentru toţi un bun exemplu. La aceasta, se adaugă faptul că are băieţi tineri, care sunt demni de adunarea poporului roman şi de prietenia noastră” şi celelalte.

MACRIANUS CEL TINAR

13 Asupra acestuia au fost spuse multe în partea care tratează despre domnia tatălui său; de altfel, niciodată n-ar fi fost ales împărat, dacă n-ar fi inspirat încredere, datorită

înţelepciunii tatălui său. S-au spus despre el multe lucruri uimitoare, legate de vitejia specifică vârstei tinereţii. Dar cât valorează, la război, vitejia în faţa destinului? Căci, cât a fost de viteaz, el a fost, totuşi, învins, împreună cu tatăl său, de Domitianus, care i-a răpit şi pe cei treizeci de mii de soldaţi (după cum am spus mai sus). Se trăgea dintr-o mamă nobilă şi dintr-un tată foarte bine pregătit pentru război, care, de la ultima funcţie militară, avansase cu o deosebită strălucire, până la cel mai înalt post de conducere şi în cinstea căruia el ajunsese la domnie.

QUIETUS

14 După cum am mai spus, acesta era fiul lui Macrianus. A fost ales împărat, împreună cu tatăl şi cu fratele său, datorită propunerii lui Ballista. Dar. când

Odenatus, care stăpânea de mult Orientul, a aflat că Macrianus, tatăl lui Quietus, a fost învins împreună cu fratele său, Macrianus, de către Aureolus şi că soldaţii trecuseră de partea învingătorului sub pretext că susţine interesele lui Gallienus, l-a omorât pe Quietus împreună cu Ballista, prefectul comandanţilor. De altfel, tânărul Quietus s-a dovedit foarte demn de scaunul împărătesc; ca un adevărat fiu al lui Macrianus, ca şi fratele lui, Macrianus, amândoi ar fi putut conduce bine treburile statului, deşi situaţia era dificilă.

Mi se pare că nu trebuie să trec peste o particularitate a familiei Macrienilor, care astăzi, ca întotdeauna, este în floare. Au avut întotdeauna o deosebită stimă pentru Alexandru cel Mare Macedonicul; de altfel, toţi îi purtau chipul: bărbaţii, pe inele şi monede; femeile, în fileurile de păr, pe brăţări, pe inele şi pe orice fel de podoabă, până-ntr-atât încât şi astăzi se găsesc în familia lui, tunici, cordoane şi mantale care au imaginea lui Alexandru brodată în diferite feluri în ţesătură. Am văzut de curând cum Cornelius Macer, un bărbat din aceeaşi familie, în timpul unei mese oferite de el în templul lui

Hercules, prezentând pontifului o cupă de chihlimbar, care avea în partea de mijloc figura lui Alexandru, iar de jur-împrejur conţinea întreaga lui istorie redată pe scurt, cu caractere mărunte, a cerut ca această cupă să fie trecută din mână în mână pe la toţi cei care se pasionau după un bărbat atât de strălucit. Am povestit aceasta, pentru că se crede că cei care poartă figura lui Alexandru lucrată în aur şi argint au noroc în toate acţiunile lor.

ODENATUS12

15 Dacă Odenatus, comandantul palmyrenilor, n-ar fi cucerit puterea după capturarea lui Valerianus şi în momentul când statul roman se găsea în mare dificultate, situaţia ar fi fost pierdută în Orient. După ce aşadar, îşi luă titlul de rege, împreună cu soţia sa Zenobia şi cu fiul mai mare, care purta numele de Herodes, şi cu cei mai mici, Herennianus şi Timolaus, Odenatus îşi adună armatele şi porni împotriva perşilor. A readus în stăpânire mai întâi Nisibis şi cele mai multe ţări din Orient împreună cu întreaga Mésopotamie, pe al cărui rege l-a silit, după ce l-a învins, să se refugieze; urmărind, după aceea, pe Sapor şi pe copiii acestuia până la Cresifon şi capturându-i concubinele şi o mare pradă, se îndreptă spre Orient, sperând că va putea să înfrângă pe Macrianus, care pusese mâna pe putere împotriva lui Gallienus. Dar, după ce Macrianus a pierit în expediţia împotriva lui Aureolus şi a lui Gallienus, Odenatus omorî şi pe Quietus fiul lui Macrianus, fără să-l poată suprima, după cum susţin unii, pe Ballista, care cucerise puterea. După ce, în mare parte, situaţia Orientului fusese consolidată, a fost ucis şi el de vărul său, Maeonius, care, de asemenea, îşi însuşise puterea. Odată cu Odenatus, şi-a găsit moartea şi fiul său, Herodes, care fusese ales împărat, alături de tatăl său, după înapoierea din Persia. Cred că zeii au fost foarte supăraţi pe noi, pentru că, după moartea lui Valerianus, n-au vrut să ni-l păstreze pe Odenatus. Într-adevăr, el,

împreună cu soţia sa Zenobia, ar fi reorganizat nu numai Orientul, pe care-l readusese în vechea-i situaţie, ci aproape toate regiunile întregii lumi; căci era un bărbat aprig în războaie. După câte afirmă cei mai mulţi scriitori, avea o deosebită înclinare pentru vânătoare; încă din copilărie, demonstrase o forţă bărbătească în prinderea leilor, a leoparzilor, a urşilor şi a celorlalte animale sălbatice; trăia întotdeauna în păduri şi pe munţi, suportând căldura, ploile şi toate relele pe care le conţin în ele plăcerile vânătorii. Fiind călit, datorită acestui fel de viaţă, el a putut, astfel îndura, în războaiele cu perşii, soarele şi praful; tot atât de obişnuită cu ele era, de altfel, şi soţia sa, care, după părerea multora, a fost mai energică decât soţul ei; iar, după cum susţine Cornelius Capitolinus, era cea mai nobilă şi cea mai frumoasă dintre toate femeile din Orient.

HERODES13

16 Născut nu de Zenobia, ci de o altă soţie de mai înainte a lui Odenatus, Herodes a dobândit domnia împreună cu tatăl său; era omul cel mai afemeiat dintre toţi şi într-atât era dominat de desfrâul oriental şi grecesc, încât avea până şi corturile încrustate cu figuri, purta fluturi auriţi şi alte podoabe persane. Bucurându-se de talentul lui şi stăpânit de afecţiunea părintească, Odenatus i-a dăruit toate amantele, bogăţiile şi pietrele preţioase luate de la regele Sapor. Faţă de el, Zenobia manifesta sentimentul unei mame vitrege, ceea ce accentua şi mai mult dragostea tatălui. Este tot ce s-a putut afla despre Herodes.

MAEONIUS

17 Era vărul lui Odenatus şi, stăpânit nu de altceva decât de o invidie condamnabilă, a ucis pe cel mai bun împărat, căruia nimic nu i se putea reproşa în afară de imoralitatea fiului său, Herodes. Se spune că Maeonius a pus la cale această faptă prin înţelegere cu Zenobia care

nu putea suferi ca fiul său vitreg, Herodes, să fie numit împărat înaintea fiilor ei, Herennianus şi Timolaus. De fapt, el însuşi a fost cât se poate de josnic; de aceea a fost numit, din greşeală, împărat. Dar, după puţin timp, a fost omorât de soldaţi, drept pedeapsă pentru neruşinarea lui.

BALLISTA14

18 În legătură cu acesta, scriitorii nu sunt de acord dacă a fost sau nu împărat. Căci mulţi susţin că, după uciderea lui Quietus de către Odenatus, i s-a acordat iertare lui Ballista, dar că el a pus mâna pe putere, deoarece nu avea încredere nici în Aureolus, nici în Gallienus, nici în Odenatus; alţii scriu că a fost omorât pe când trăia ca particular la moşia sa, pe care şi-o procurase lângă Dafnis. Mulţi pretind că s-a îmbrăcat în purpură şi a domnit, după obiceiurile romane, că a condus armatele, făcându-le, în numele său, numeroase promisiuni, dar că a fost ucis de soldaţii pe care Aureolus îi trimisese, ca să-l prindă pe Quietus, fiul lui Macrianus, pe care şi-l revendica drept pradă de război. Ballista era un bărbat deosebit de experimentat în problemele conducerii statului, aprig în adunări, renumit în campaniile militare, neîntrecut în problemele aprovizionării cu grâu; iar Valerianus l-a apreciat atât de mult, încât l-a susţinut în unele scrisori cu astfel de argumente:

„Valerianus către Ragonius Clarus, prefectul Illyricului şi al Galliilor. Dacă eşti înţelept, cum ştiu că eşti, dragul meu Clarus, urmează dispoziţiile lui Ballista. Trimite informări conducerii imperiului. Vei vedea că el nu împovărează pe cei din provincii; că nu trimite cai decât acolo unde este nutreţ: că trimite soldaţi după aprovizionare numai acolo unde este grâu; nu sileşte vreun cetăţean proprietar de pământ să dea grâu, dacă nu are sau să trimită caii unde nu au ce paşte? Căci nu există un mai bun sistem de aprovizionare, decât dacă alimentele sunt consumate în acele locuri care le produc, pentru a nu

păgubi statul cu cheltuielile de transport. Este bogată în cereale Galaţia15, Thracia e îmbelşugată, e plin Illyricul: aici să fie aşezată infanteria, deşi în Thracia poate ierna şi cavaleria, fără daune asupra cetăţenilor, căci aici se poate aduna mult fin de pe câmp. Pot fi date vin, slănină şi alte feluri de alimente în acele locuri care sunt bogate în astfel de produse. Toate aceste dispoziţii aparţin lui Ballista, care a ordonat ca din fiecare provincie să se ia ceea ce aceasta produce din belşug, apoi trupele să fie mutate în altă parte. Această hotărâre a fost transmisă printr-un document public”.

Mai există şi o altă scrisoare a lui Valerianus, în care-i trimite mulţumiri lui Ballista, arătând că şi lui tot acesta i-a dat îndrumări în privinţa conducerii statului şi este foarte mulţumit că, ţinând seama de sfatul lui, nu are niciun funcţionar care să nu-şi îndeplinească sarcina sa, niciun locţiitor de tribun care să nu lucreze bine, niciun soldat care să nu lupte cu succes.

Se spune că acesta a fost omorât, pe când dormea în cortul său, de un soldat de rând, care voia să fie pe plac lui Odenatus. Eu însumi n-am putut afla prea multe lucruri reale, deoarece scriitorii timpului au relatat destule despre activitatea ca prefect, dar puţine despre domnia lui.

VALENS16

19 Strălucind atât în gloria militară, cât şi în cea a virtuţilor civile, acesta îndeplinea pe atunci cu cinste funcţia de proconsul în Achaia, unde fusese numit de Gallienus. Dar Macrianus, temându-se groaznic de el, fiindcă-l cunoştea destul de strălucit în toate aspectele vieţii sau fiindcă-l considera duşman, din invidie pentru virtuţile lui, a dat dispoziţie să fie omorât, trimiţând pentru aceasta pe Piso, un bărbat provenit dintr-o foarte vestită familie de fost consul, întrucât era foarte temător şi prevăzător, dându-şi seama că nu se poate salva astfel, Valens acceptă funcţia de împărat, dar în scurt timp fu

omorât de soldaţi.

VALENS CEL BĂTRÂN

20 În timp ce caracterizam pe acest Valens, mi-a venit în minte să vorbesc ceva şi despre celălalt Valens, care a fost omorât în timpul împăraţilor de mai înainte. Căci se susţine că era unchiul cel mare al lui Valens, care a fost general sub Gallienus; alţii spun doar atât: că i-a fost unchi. Dar soarta a fost pentru amândoi aceeaşi, căci şi unchiul a fost ucis cu puţine zile după ce fusese proclamat împărat în Illyricum.

PIS017

21 Trimis de Macrianus, ca să omoare pe Valens, îndată ce a aflat că acesta, prevăzând primejdiile viitoare, s-a declarat împărat, Piso s-a retras în Thessalia; aici, cu sprijinul câtorva partizani, a pus mâna pe putere şi, după ce a primit prin forţă titlul de Thessalicus, a fost şi el omorât. Era un bărbat de o rară onestitate, încât era poreclit, în vremea sa, Piso Frugi şi se spune că se trăgea din acea familie a Pisonilor, cu care se înrudise Cicero, pentru a-şi asigura gradul de nobleţe. Era foarte mult iubit de toţi împăraţii. Însuşi Valens, care-i trimisese ucigaşi, după cum se spune, a afirmat că nu se va putea justifica în faţa zeilor infernului pentru faptul că a poruncit să fie omorât Piso, un bărbat care, deşi îi era duşman, era atât de ales. Încât nu avea egal în stat.

Am introdus cu plăcere decretul pe care senatul l-a dat în legătură cu Piso, pentru a face cunoscută demnitatea acestuia: „În ziua a VII-a înainte de calendele lui Iulie, anunţându-se că Piso a fost omorât de Valens şi acesta de soldaţii săi, Arellius Fuscus, fost consul, care, fiind urmaşul lui Valerianus în calitate de fruntaş al senatului, avea dreptul primului cuvânt, a declarat: „Consulul să ceară părerea senatorilor”, iar, după ce i s-a cerut şi lui părerea, a spus: „Cer pentru Piso onoruri divine, senatori, şi sunt încredinţat că împăraţii noştri

Gălbenuş, Valerianus şi Saloninus vor fi de acord, căci n-a existat un bărbat mai bun şi mai hotărât decât el”. După aceasta, cerându-li-se părerea, şi toţi ceilalţi au hotărât să i se ridice o statuie, care să fie aşezată între statuile triumfale, împreună cu un car tras de patru cai. Statuia se vede într-adevăr şi astăzi, dar carul a fost aşezat în altă parte cu intenţia de a fi transportat după aceea, dar n-a fost încă adus acolo. Căci a fost aşezat, iniţial, în locul unde acum sunt băile care poartă numele consacrat pentru vecie al lui Diocletianus.

AEMILIANUS18

22 Există un obicei foarte cunoscut la egipteni ca, pornind de la lucrurile cele mai neînsemnate, să fie atraşi, ca nişte furioşi şi demenţi, spre situaţiile cele mai primejdioase pentru stat. Adesea, din cauza lipsei de atenţie la salut sau fiindcă nu li se oferea locul la băile publice, datorită interzicerii vânzării cărnii şi legumelor sau discuţiilor cu privire la încălţămintea sclavilor ori la alte lucruri de acest fel, s-a ajuns spre cea mai mare primejdie a statului, până la răscoale, astfel încât, în cele din urmă, au fost organizate armate împotriva acestora. Aşadar, datorită acestei nebunii obişnuite, fiindcă într-o zi un sclav al guvernatorului din Alexandria a fost omorât de către un militar sub pretext că are sandale mai frumoase decât ale unui soldat, s-a adunat imediat o mulţime de oameni, care s-au îndreptat, fără să ştie ce fac, spre locuinţa comandantului Aemilianus şi s-au răzbunat nebuneşte împotriva lui cu toate mijloacele utilizate în timpul răscoalelor: a fost lovit cu pietre, a fost atacat cu sabia, n-a lipsit nicio armă de atac obişnuite în răscoale. Constrâns de această situaţie, Aemilianus s-a declarat împărat, deoarece îşi dădea seama că, oricum, trebuia să piară; a fost de acord cu el şi armata Egiptului, mai ales din cauza resentimentelor faţă de Gălbenuş. Într-adevăr, noului împărat nu i-a lipsit energia necesară conducerii

treburilor publice, căci a cutreierat Thebaida şi întregul Egipt şi, cât i-a stat în putinţă, a alungat cu viguroasă autoritate multe popoare barbare. În sfârşit, a fost numit, pe baza meritelor sale, Alexander sau Alexandrius (căci şi aceasta este socotită nesigură).

Dar, pe când pregătea expediţia împotriva Indilor, a fost aspru pedepsit din ordinul lui Gallienus de generalul Theodotus: se spune că a fost sugrumat în închisoare, cum se proceda cu prizonierii de război bătrâni.

Fiindcă vorbesc despre Egipt, consider că nu trebuie să trec sub tăcere ceea ce a restabilit istoria cu privire la faptele lui Gallienus. Pe când acesta voia să acorde lui Theodotus conducerea proconsulară, a fost împiedicat de preoţi care au spus că nu admit ca fascele consulare să intre în Alexandria. De altfel, despre acest lucru ştim că a pomenit şi Cicero în cuvântarea sa împotriva lui Gabinius; e normal să se păstreze şi astăzi amintirea unui lucru întâmplat adesea. Trebuie să ştim aceasta, fiindcă nici rudei tale. Herennius Celsus, din acelaşi motiv, nu i s-a satisfăcut dorinţa de a fi ales consul. Se zice că la Memphis, pe o coloană de aur, există o inscripţie în limba egipteană, în care se spune că Egiptul va deveni liber atunci când vor intra în el fascele şi togile pretexte ale romanilor. Acest lucru se găseşte la gramaticul Proculus, cel mai învăţat bărbat al timpului său, în acea parte în care tratează despre regiunile străine.

SATURNINUS19

23 Saturninus a fost cel mai bun dintre generalii din vremea lui Gallienus, fiind numit în funcţie de către Valerianus. Întrucât nici el nu putea suporta desfrânarea lui Gallienus, care-şi petrecea nopţile în public, a admis să fie proclamat împărat de către soldaţii pe care-i obişnuise să urmeze exemplul generalului şi nu pe al împăratului; era un bărbat de o rară înţelepciune, de o deosebită demnitate, plăcut în viaţă, câştigătorul tuturor victoriilor

cunoscute împotriva barbarilor. În aceeaşi zi, în care a fost îmbrăcat de soldaţi în mantia imperială, se zice că, ţinând o cuvântare, a spus următoarele:

„Camarazi, aţi pierdut un general bun şi aţi dobândit un împărat rău”. În sfârşit, după ce, în timpul domniei sale, a înfăptuit multe şi cu deosebită stăruinţă, fiindcă era prea sever şi aspru cu soldaţii, a fost omorât de aceiaşi soldaţi care-l aleseseră împărat. Important în legătură cu Saturninus este faptul că poruncise ca soldaţii să stea la masă îmbrăcaţi în mantale – iarna mai groase, vara mai subţiri – ca să nu-şi descopere părţile inferioare.

TETRICUS CEL BĂTRÂN20

24 După moartea lui Victorinus şi a fiului său, mama acestuia, Victoria sau Vitruvia, îndemnând la domnie pe senatorul Tetricus, guvernatorul Galliei, care, cum susţin cei mai mulţi, îi era şi rudă, a determinat ca el să fie numit Augustus, iar fiul acestuia să primească titlul de Caesar. Şi după ce, în timpul domniei sale îndelungate, a obţinut multe succese, după ce a fost învins de Aurelianus, deoarece nu putea suporta neruşinarea şi îndrăzneala soldaţilor săi, s-a predat de bunăvoie acestui foarte demn şi sever împărat. 3-a transmis versul pe care-l scrisese în grabă lui Aurelianus:

„Răpeşte-mă, neînvinsule, din mijlocul acestor nenorociri”.

Dar Aurelianus care nu judeca nimic simplu, cu blândeţe sau în linişte, fără să ţină seama că acesta fusese senator al poporului roman şi că fusese consul şi condusese toate Galliile cu drept de guvernator, l-a dus în carul triumfal la un loc cu Zenobia, soţia lui Odenatus şi împreună cu fiii acestuia mai mici, Herennianus şi Timolaus. Mai târziu, regretându-şi severitatea exagerată, Aurelianus l-a numit pe acela, asupra căruia triumfase, cenzor al întregii Italii, adică al Campaniei, Samniului, Lucaniei, Brutiilor, Apuliei, Calabriei, Etruriei, Umbriei,

Picenului şi Flaminiei, precum şi al întregii regiuni de aprovizionare cu grâu21; cu alte cuvinte, nu numai că a admis ca Tetricus să trăiască, dar chiar i-a acordat o înaltă demnitate, nu mindu-l adesea coleg, camarad şi, uneori, chiar împărat.

TETRICUS CEL TÂNĂR

25 De copil, a primit titlul de Caesar de la Victoria, care fusese numită de către soldaţi mamă a taberei militare. Şi el a fost dus în triumf împreună cu tatăl său, iar după aceea a îndeplinit toate onorurile senatoriale, fiindu-i lăsată intactă averea pe care a transmis-o apoi urmaşilor săi şi, cum afirmă Arellius Fuscus, a fost socotit întotdeauna un om deosebit. Bunicul meu povestea că i-a fost prieten şi că nimeni n-a fost socotit nici de Aurelianus, nici de alţi împăraţi care au urmat după aceea, mai presus decât el. Casa Treticilor, care este foarte frumoasă, există şi acum pe colina Caelius, între două dumbrăvi sfinte, faţă în faţă cu statuia dedicată de Metellus zeiţei Isis. În ea, se află pictura în mozaic a lui Aurelianus pe când acesta acorda amândurora toga pretextă şi demnitatea senatorială, iar el primea de la ei un sceptru, o coroană şi un cyclas22. După ce i-au oferit aceste daruri, se zice că cei doi Tetrici l-au invitat la masă pe Aurelianus însuşi.

TREBELLIANUS23

26 îmi vine greu să înfăţişez mai departe câţi tirani s-au perindat în timpul lui Gallienus din cauza acelui viciu nenorocit, în care erau îmbinate, pe de o parte, decăderea morală datorită căreia au apărut cei mai mulţi conspiratori, iar pe de alta, cruzimea, care provoca o justificată teamă. De aceea Trebellianus a fost ales împărat în Isauria24 chiar de isaurienii care-şi căutau un conducător. Ei îl numiseră de fapt, şef al piraţilor, dar el şi-a însuşit titlul de împărat; a poruncit, apoi, să se bată monedă în numele lui şi să i se construiască un palat pe înălţimea Isauriei şi, retrăgându-se în locurile cele mai

sigure, unde era apărat de dificultăţile de acces ale terenului şi de munţi, a domnit câtva timp la Cilicieni. Dar, fiind atras în câmp deschis, a fost învins şi omorât de generalul lui Gallienus, Camsisoleus, originar din Egipt, fratele lui Theodotus, care capturase pe Aemilianus. După aceea, de teamă de a nu provoca ura lui Gallienus împotriva lor, isaurienii înşişi n-au putut fi liniştiţi oricâtă bunăvoinţă le-au arătat împăraţii.

După întâmplarea cu Trebellianus, isaurienii au fost socotiţi în rândul barbarilor; într-adevăr, regiunea lor, aşezată în mijlocul teritoriului care purta nume roman, se afla înconjurată de un sistem deosebit de pază, ca o frontieră apărată de poziţia locurilor şi nu de oameni. De altfel, isaurienii nu erau de o statură impozantă, de o virtute severă, instruiţi în mî nuirea armelor sau înţelepţi în sfaturi, ci erau asiguraţi de natura locului şi, întrucât erau situaţi pe poziţii întărite, nu puteau fi atacaţi. De aceea Claudius a ajuns, în această privinţă, până acolo, încât mutându-i din ţinuturile lor, i-a aşezat în Cilicia25, cu intenţia de a da întreaga regiune a isaurienilor în stăpânirea unuia dintre cei mai buni prieteni ai săi, pentru ca, după aceea, să nu se mai producă nicio răscoală în această parte a imperiului.

HERENNIANUS28

27 La moartea sa, Odenatus a lăsat doi copii: pe Herennianus şi fratele său, Timolaus, în numele cărora Zenobia a obţinut pentru sine domnia pe un timp mai îndelungat decât s-ar fi cuvenit unei femei. Ea îi scotea pe cei doi copii în public, îmbrăcaţi în purpură, în ţinuta împăraţilor romani; îi prezenta la adunările la care ea însăşi participa ca un bărbat, iar în cuvântările sale susţinea că se trage din aceeaşi familie cu Didona, Semiramida şi Cleopatra. Sfârşitul lor e nesigur. Mulţi transmit că au fost omorâţi de Aurelianus; alţii, că au pierit de moarte naturală, din moment ce urmaşii Zenobiei se

află şi acum, la Roma, printre nobili.

TIMOLAUS

28 Despre acesta socotim că nu este nimic altceva demn de menţionat, decât ceea ce s-a spus şi despre fratele său. Un singur lucru îl deosebeşte de acesta, şi anume, faptul că era cuprins de atâta pasiune pentru studiile romane, încât, însuşindu-şi în scurt timp ceea ce-i predase profesorul, ar fi putut deveni un valoros retor al latinilor.

CELSUS27

29 După ce regiunile orientale, cele ale galiilor, şi chiar ale Pontului, Thraciei şi Illyricului au căzut în mâinile tiranilor şi în timp ce Gallienus îşi petrecea viaţa în cabarete, la băi şi în mijlocul proxeneţilor, africanii, sub conducerea lui Vibius Passienus, proconsulul Africii, şi a lui Fabius Pomponianus, comandantul graniţei cu Lybia, au numit împărat pe Celsus, îmbrăcându-l în mantia zeiţei Caelestes. Era unul din foştii tribuni, care, ca particular, trăia pe ogoarele sale, în Africa, dar avea un astfel de simţ ai dreptăţii şi un corp atât de mare, încât părea demn de funcţia de împărat. Dar, după şapte zile de domnie, a fost ucis de o femeie numită Galliena, verişoara lui Gallienus, astfel încât abia mai este socotit chiar printre împăraţii lipsiţi de importanţă. Corpul lui a fost dat pradă clinilor şi, apoi, spânzurat de locuitorii din Sicca28, rămaşi credincioşi lui Gallienus. Aceştia, folosind un nou gen de jignire, i-au spânzurat chipul pe o cruce, iar poporul adunat în jur îl insulta, ca şi cum l-ar fi avut în faţă, atârnat de stâlp, pe Celsus însuşi.

ZENOBIA29

30 A dispărut orice ruşine, dacă, într-adevăr, statul a decăzut până-ntr-atât, încât, în timp ce Gallienus se purta într-un mod cum nu se poate mai ruşinos, s-a ajuns ca femeile să fie bune conducătoare de stat. Într-adevăr, o străină, pe nume Zenobia, despre care am mai vorbit

înainte şi care se lăuda că provine din familia Cleopatrei şi a Ptolemeilor, după moartea soţului ei, Odenatus, punându-şi mantia imperială pe umeri, îmbrăcându-se într-o ţinută ca a Didonei şi în podobindu-se cu diadema, a domnit, în numele fiilor săi, Herennianus şi Timolaus, mai mult decât ar putea fi îngăduit sexului feminin. Într-adevăr, în timp ce Gallienus conducea încă statul, iar Claudius era ocupat cu războiul împotriva goţilor, această femeie orgolioasă a deţinut puterea regală, fiind, în cele din urmă, cu greu învinsă de Aurelianus, purtată în triumf şi trecută, deci, în stăpânire romană.

Există o scrisoare a lui Aurelianus, care transmite o mărturie în favoarea femeii captive. Fiindcă era criticat de unii că el, un bărbat atât de viteaz, purtase în triumf o femeie, ca pe un adevărat general, Aurelianus a trimis o scrisoare senatului şi poporului roman, pentru a se apăra prin această declaraţie: „Aud, senatori, că mi se obiectează faptul că, triumfând asupra Zenobiei, n-aş fi îndeplinit o îndatorire bărbătească. Dar chiar cei care mă critică, n-ar înceta să mă laude, dacă ar şti cine e această femeie, cât e de înţeleaptă în sfaturi, cât de hotărâtă în ordine, câtă fermitate manifestă faţă de soldaţi, cât de binevoitor se poartă când situaţia o cere, cât de severă când e nevoie de asprime. Aş putea spune că ei i se datorează faptul că Odenatus a învins pe perşi şi că, după alungarea lui Sapor, a ajuns până la Cresifon. Aş putea, de asemenea, adăuga faptul că această femeie a inspirat atâta respect popoarelor orientale şi egiptenilor, încât n-au mai făcut nicio mişcare nici arabii, nici săracenii, nici armenii. De altfel, nici n-aş fi cruţat-o, dacă n-aş fi ştiut cât a fost de folos romanilor când a consolidat pentru ea sau pentru copiii ei imperiul de răsărit. Pot să aibă în cuvintele lor oricât de mult venin aceia cărora nu le convine nimic. Căci, dacă nu constituie o faptă strălucită a triumfa asupra unei femei, ce spun ei despre Gallienus, spre ruşinea căruia ea

şi-a îndeplinit atât de bine îndatoririle de împărat? Dar de Claudius, venerabilul şi respectatul comandant, care se zice că i-a îngăduit să domnească, fiindcă el era ocupat cu expediţiile împotriva goţilor? Consider că a procedat cu înţelepciune când, apărând cu destulă siguranţă graniţa imperiului de răsărit, a izbândit în tot ceea ce şi-a propus”.

Această scrisoare arată ce părere avea Aurelianus despre Zenobia, care se spune că avea atâta castitate, încât nici pe bărbatul său nu-l accepta decât în momentele când dorea să procreeze. Căci îl primea lângă ea numai atunci când putea să-şi dea seama că rămâne însărcinată; altfel aştepta o altă împrejurare, potrivită scopului de a avea copii. Trăia într-o strălucire regală. Era adorată în felul regilor persani; după obiceiul acestora, îşi organiza şi masa. Mergea la adunări în ţinuta împăraţilor romani, cu coiful pe cap, cu mantia împodobită cu o bandă de purpură şi cu pietre scumpe, încheiată la mijloc printr-o agrafă în formă de cochilie şi cu braţele adesea goale. Avea o faţă de culoare negricioasă, nişte ochi negri peste măsură de strălucitori, de o frumuseţe divină şi cu un farmec de necrezut. Deosebita strălucire a dinţilor ei făcea pe mulţi să creadă că are în gură nu dinţi, ci mărgăritare. Avea o voce limpede şi puternică. Manifesta severitatea proprie tiranilor când necesitatea o cerea, precum şi bunăvoinţa împăraţilor buni când era nevoie de înţelegere. Era de o dărnicie cumpătată, ocrotitoare a bunurilor statului într-un chip mai mult decât feminin. Mergea într-o trăsură gallică, rar în lectică şi mai adesea călare. Se spune, însă, că în mod obişnuit, mergea cale de trei sau patru mii de paşi în marş, alături de pedestraşi. Vâna cu pasiune hispanică. Bea uneori împreună cu generalii, deşi altfel era sobră; bea şi împreună cu perşii sau cu armenii, ajungând chiar să-i întreacă. Întrebuinţa la masă vase de aur cu pietre scumpe, asemănătoare cu cele de care se folosea Cleopatra. În serviciul palatului, avea eunuci de vârstă

înaintată şi, foarte rar, fete. Poruncise ca fiii săi să vorbească latineşte, astfel încât se foloseau mai rar şi cu greutate de limba greacă. Ea însăşi era cunoscătoare a limbii latine, dar o vorbea cu o pudoare reţinută. Vorbea foarte bine limba egipteană şi era aşa de pricepută în istoria alexandrină şi orientală, încât se spunea că-i cunoaşte întregul conţinut în rezumat; citise de asemenea, istoria romană în limba greacă. Fiindu-i înfăţişată lui Aurelianus după ce a fost capturată, acesta i s-a adresat astfel: „Ce e cu tine Zenobia? ai îndrăznit să înfrunţi pe împăraţii romani?" iar ea se spune că i-a răspuns: „Pe tine te recunosc de împărat, fiindcă ştii să învingi; dar pe Gallienus, Aureolus şi ceilalţi nu-i socotesc astfel. Considerând-o asemenea mie, aş fi dorit, dacă împrejurările ar fi permis-o, ca Victoria să-mi fie părtaşă la domnie". Când a fost purtată, apoi, în triumf, poporul roman n-a văzut nimic mai strălucitor. Mai întâi, era aşa de împodobită cu enorme pietre scumpe, încât de-abia le suporta greutatea. Se zice că, deşi era o femeie foarte puternică, s-a oprit în loc, spunând că nu poate duce mai departe greutatea podoabelor, în afară de acestea, mâinile şi picioarele îi erau legate în lanţuri de aur; şi în jurul gâtului avea un lanţ de aur pe care-l susţinea unul din sclavii persani care o precedau. Fiind lăsată în viaţă de Aurelianus, se zice că a trăit, împreună cu copiii săi, după obiceiul matroanelor romane, pe pământul care i s-a oferit în

Tibur, care şi astăzi îi poartă numele, nu departe de palatul lui Hadrianus şi de locul care se numeşte Conca.

VICTORIA30

31 N-ar fi fost de loc potrivit ca şi Vitruvia sau Victoria să fie pomenită în scris, dacă moravurile decăzute ale lui Gallienus n-ar fi determinat ca şi femeile să fie demne de amintire. Îndată ce i-a văzut omorâţi chiar de către soldaţii care-i aduseseră la domnie, pe fiul şi pe

nepotul său, apoi pe Postumus, Lollianus şi chiar pe Marius, Victoria, gata să comită cu îndrăzneală fapte curajoase, l-a îndemnat să ocupe tronul pe Tetricus, despre care s-a vorbit mai sus. S-a distins prin titlul, pe care şi-l luase, de mamă a taberelor militare. Au fost bătute, în numele ei, monede de bronz, de aur şi argint, a căror formă mai există şi acum la treviri. Dar nici ea n-a trăit mult, căci a fost omorâtă, după cum spun unii, în timpul domniei lui Tetricus sau a pierit, datorită unei întâmplări fatale, după cum susţin alţii.

Acestea cred că trebuiau spuse despre cei treizeci de tirani. Eu i-am adunat într-un singur volum, pentru ca nu cumva, prezentându-i separat, pe câte unul în câte o carte, să nu abuzez prea mult de răbdarea cititorului. Acum mă voi ocupa de împăratul Claudius, despre viaţa căruia consider că trebuie să public un volum special, deşi scurt, după cum merită, adăugând şi pe fratele acestuia, un bărbat deosebit, astfel încât să spun câteva lucruri despre o familie atât de virtuoasă şi de nobilă.

În mod intenţionat am plasat la mijloc pe cele două femei, în semn de batjocură faţă de Gallienus; căci poporul roman n-a suferit până atunci nimic mai neobişnuit, adăugând încă doi tirani peste număr, deoarece ei fac parte din altă epocă, unul din timpul lui Maximinus, altul din vremea lui Claudius, astfel încât, în acest volum sunt cuprinse vieţile celor 30 de tirani. Te rog să fii de acord ca, după ce vei primi cartea completă, să-i adaugi la volumul tău şi pe aceştia. Eu îmi propusesem, să-i alătur, cum am procedat cu Valens cel bătrân, după Claudius şi Aurelianus, la aceia care au trăit în timpul dintre domnia lui Tacitus şi a lui Diocleţianus. Dar chibzuiala erudiţiei tale, care stăpâneşte toate faptele istorice, va şti să înlăture greşeala mea. Sunt recunoscător că bunăvoinţa ta înţeleaptă m-a ajutat să îndeplinesc cerinţele titlului pe care l-am ales. Astfel, nimeni nu va putea să spună, în

templul Păcii, că am aşezat pe femei între tirani, ca nişte tirane sau tiranide, cum obişnuiesc să tot spună criticii, în glumă, despre mine. În felul acesta, este scos din tainele istoriei în scrierile mele numărul lor întreg. Căci Titus şi Cenzorinus (lacună) dintre care după cum am spus, unul a fost sub Maximinus şi celălalt sub Claudius, au fost omorâţi amândoi de aceiaşi soldaţi care-i îmbrăcaseră în purpură.

TITUS31

32 După cum arată Dexippus, Herodianus şi toţi cei care au scris istoria acestor timpuri, Titus, tribunul maurilor, care fusese destituit din funcţie de către Maximinus, şi-a însuşit titlul de împărat de teama unei morţi violente sau, după alţii, fără voia lui, constrâns de soldaţi şi apoi omorât de aceştia după puţine zile de la înăbuşirea revoltei pregătite de fostul consul Magnus împotriva lui Maximinus. A domnit, deci, 6 luni. A fost unul dintre bărbaţii fruntaşi şi cu o atitudine demnă de laudă faţă de statul roman, atât în problemele interne cât şi în cele externe, dar prea puţin fericit în timpul domniei. Alţii spun că a fost făcut împărat de către arcaşii armeni pe care, ca şi pe alexandrini, Maximinus îi ura şi-i jignea. Să nu te miri că există o atâta varietate de păreri în legătură, cu acest om, căruia abia i se cunoaşte numele. Soţia.

acestuia, Calpurnia, o femeie pură şi venerabilă, provenea din familia Caesoninilor, adică a Pisonilor. Pentru faptul că a avut un singur bărbat, strămoşii noştri o venerau, ca pe o preoteasă între cele mai sfinte femei; vedem şi acum statuia ei din piatră aurită în templul lui Venus. Despre ea se spune că avea nişte perle care proveneau de la Cleopatra, precum şi un platou de argint, de 100 de libre, despre care pomenesc mai mulţi poeţi şi pe care era reprezentată istoria strămoşilor ei.

Mi se pare că am ajuns mai departe, decât cerea subiectul. Dar ce să fac? Natura te îndeamnă să spui tot

ceea ce ştii. De aceea este cazul să mă ocup de Cenzorinus, un om nobil, dar care se spune că a domnit şapte zile, nu atât spre binele, cât mai ales spre răul imperiului.

CENZORINUS32

33 Era un bărbat dotat cu adevărate virtuţi militare şi care a demonstrat întotdeauna o deosebită demnitate în senat; a fost de două ori consul, de două ori prefectul gărzii pretoriene, de trei ori prefectul Romei, de patru ori proconsul, de trei ori fost consul, de două ori locţiitor de pretor, de patru ori fost edil, de trei ori fost cvestor; a îndeplinit funcţia de guvernator special al Persiei şi chiar al Sarmaţiei.

După aceste onoruri, în timp ce lucra pe pământul său, fiindcă era bătrân şi şchiop din cauza unei răni pe care o primise în războiul cu perşii din timpul lui Valerianus, a fost declarat împărat şi numit în glumă, Claudius. Fiindcă, însă, se purta foarte aspru şi nu putea fi suportat de soldaţi din cauza disciplinei prea severe, a fost omorât şi el, de aceiaşi oameni care-l făcuseră împărat; există şi astăzi, lângă Bonoma, mormântul lui, pe care au fost săpate cu litere mari toate onorurile pe care le obţinuse în viaţă; totuşi în ultimul vers s-a scris: „Fericit în toate, dar cel mai nefericit împărat”. Este, de asemenea, în viaţă, familia acestuia, a Cenzorinilor, din care o parte s-a refugiat în Thracia din cauza resentimentelor faţă de statul roman, iar cealaltă parte s-a instalat în Bithynia. S-a păstrat şi casa lor, foarte frumoasă, alături de aceea a familiei Flaviilor, şi despre care se spune că odinioară aparţinuse împăratului Titus.

Ai, acum, întregul număr al celor 30 de tirani33; deci pot fi sigur că n-o să mă mai critici, cum făceai odinioară, împreună cu cei răutăcioşi, dar, desigur, cu gând bun. Poţi să dai cui vrei această carte, pe care am scris-o nu cu talent, ci cu obiectivitate. Într-adevăr, mi se pare că n-am

promis elocvenţă, ci fapte. Pe de altă parte, eu nu scriu, ci dictez aceste cărţi, în care înfăţişez viaţa împăraţilor; şi dictez în mare viteză, pentru că atunci, când eu îţi promit sau tu îmi ceri ceva, atât de mult mă grăbesc, încât nici nu-mi rămâne timp pentru a respira.

DIVUS CLAUDIUS1

1 Am ajuns la împăratul Claudius, pe care, din atenţie faţă de Constantius Caesar2, trebuie să-l prezint cu grijă în lucrare. Şi cum i-aş fi putut refuza acest lucru din moment ce i-am înfăţişat şi pe alţii, adică pe împăraţii şi regişorii turbulenţi, în cartea pe care am publicat-o despre cei 30 de tirani şi care cuprinde până şi pe urmaşii Cleopatrei şi pe Victoria. Ba chiar situaţia a ajuns până acolo, încât comparaţia cu Gallienus m-a determinat să descriu şi viaţa unor femei. În consecinţă, nu-mi era îngăduit să omit pe împăratul, care a lăsat după el o serie întreagă de urmaşi, care, prin vitejia lui, a dus la capăt războiul cu goţii, care, ca învingător, a impus o limită dezastrului public şi care, voind să-şi exercite autoritatea imperială spre fericirea neamului omenesc, l-a îndepărtat de la conducerea publică pe însuşi monstruosul împărat Gallienus, cu toate că nu lui îi aparţine planul acestei acţiuni; dacă ar fi rămas mai mult timp în fruntea statului nostru, ar fi reuşit, prin virtuţile lui, prin sfaturile şi înţelepciunea sa, să ne redea vremurile bune ale Scipionilor, ale Camillilor şi ale altor bărbaţi viteji de odinioară.

2 Trebuie să recunoaştem că timpul lui de domnie a fost scurt şi scurt ar fi fost, chiar dacă un astfel de om ar fi putut să conducă atât cât durează întreaga viaţă a oamenilor. Căci ce nu era de admirat la el? Ce nu era remarcabil? Sau ce-i lipsea, ca să nu-l preferi celor mai vechi triumfători? În el s-au îmbinat atât de bine virtutea lui Traianus, pietatea lui Antoninus, cumpătarea lui Augustus şi tot ce era bun în marii împăraţi, încât nu era

necesar ca el să ia exemplu de la alţii, ci, chiar dacă aceştia n-ar fi existat, el tot le-ar fi lăsat urmaşilor exemplul său. Cei mai învăţaţi dintre astrologi au ajuns la concluzia că omului i-a fost dat să trăiască 125 de ani şi că nimănui nu-i este îngăduit să depăşească această limită, adăugând însă că numai Moses, un prieten al zeilor, după cum vorbesc cărţile iudeilor, a trăit 125 de ani; se zice că, pe când acesta se plângea că moare tânăr, o oarecare divinitate i-a răspuns că nimeni nu va trăi mai mult. Dar, în privinţa lui Claudius, chiar dacă ar fi trăit 125 ani, moartea lui – un lucru necesar, într-adevăr – n-ar fi fost aşteptată, decât aşa cum vorbeşte Tullius despre Scipio (în promilone): atât de admirabilă şi uimitoare ni se înfăţişează viaţa lui. Căci măreţe au fost calităţile de care a dat dovadă Claudius atât în familie cât şi în public? Şi-a iubit părinţii: ce minunat. Şi-a iubit şi fraţii: şi acest sentiment este cu adevărat minunat; şi-a iubit rudele: în vremea noastră şi aceasta se poate compara cu o minune; nu ura pe nimeni, dar nu ierta pe cei răi. Pe judecătorii necinstiţi i-a condamnat pe faţă şi în mod deschis; era îngăduitor până la dispreţ cu cei proşti. A întocmit cele mai bune legi. În stat, s-a comportat în aşa fel, încât cei mai de frunte oameni ai imperiului şi cei mai cinstiţi senatori au ales pe urmaşii săi în postul de conducere supremă.

3 S-ar putea crede că vorbesc astfel, pentru a fi pe plac lui Constantius Caesar, dar martori sunt şi conştiinţa ta şi viaţa mea că niciodată n-am gândit, n-am spus şi n-am făcut ceva, pentru a-mi atrage favoruri. Eu vorbesc despre împăratul Claudius a cărui viaţă, probitate şi toate pe care le-a săvârşit i-au adus un atât de mare renume şi pentru urmaşi, încât senatul şi poporul roman i-au acordat noi onoruri după moarte; pe baza hotărârii unanime a senatului, după cum afirmă gramaticii, în sala de şedinţe a senatului i-a fost aşezat un scut de aur, astfel încât şi acum

i se poate vedea înfăţişarea întipărită pe piept. Poporul roman i-a ridicat pe cheltuiala sa o statuie de aur, înaltă de 10 picioare, în faţa templului lui Jupiter Maximus Optimus, ceea ce n-a făcut înainte pentru nimeni altul. La propunerea întregii lumi romane, i s-a aşezat în for o coloană palmată cu o statuie deasupra ei de 1500 libre de argint. Grijuliu, parcă pentru viitor, el a perpetuat familia Flaviilor, care aparţineau lui Vespasianus şi lui Titus; n-aş vrea să spun că şi lui Domitianus. A terminat în scurt timp războiul împotriva goţilor. îl laudă senatul şi poporul roman, îl ridică în slăvi popoarele din afară, provinciile; pe acest împărat l-au onorat toate ordinele, toate vârstele şi toate cetăţile cu statui, steaguri, coroane, temple, arcuri şi altare.

4 Interesează pe aceia care urmează exemplul împăraţilor buni ca întreaga lume să ştie ce decrete a dat senatul în legătură cu el, pentru ca toţi să cunoască judecata lumii întregi despre acest deosebit împărat.

Căci, după ce în ziua a opta înainte de calendele lui aprilie, ziua sângelui3, s-a anunţat, în însuşi sanctuarul Mamei zeilor, că a fost numit împărat Claudius, senatorii care nu puteau fi adunaţi în şedinţă, deoarece erau ocupaţi cu îndeplinirea unor ceremonii religioase, şi-au luat totuşi imediat togile şi s-au deplasat la templul lui Apollo, unde, după lectura scrisorii împăratului, s-au pronunţat astfel la adresa lui Claudius: „Claudius Augustus, Claudius Augustus, zeii să te aibă în pază!”, s-a repetat de 60 de ori; „aşa cum eşti tu, întotdeauna te-am dorit împărat” – s-a spus, de 40 de ori; „Claudius Augustus pe tine te dorea statul roman” – s-a spus de 40 ori; „Claudius Augustus, tu eşti frate, tată, prieten, bun senator şi cu adevărat împărat” – s-a spus de 80 de ori; „Claudius Augustus, apără-ne de Aureolus” – s-a spus de 5 ori; „Claudius Augustus, apără-ne de palmyreni” – s-a spus de 5 ori; „Claudius Augustus, eliberează-ne de Zenobia şi Vitruvia”

– s-a spus de 7 ori; „Claudius Augustus, Tetricus n-a putut face nimic împotriva statului” – s-a spus de 7 ori.

5 îndată ce a fost numit împărat, Claudius l-a atacat şi l-a îndepărtat de la conducere pe Aureolus, care era supărător pentru stat, deoarece era favoritul lui Gallienus şi a fost considerat tiran în decretele transmise poporului, ca şi în discurile pronunţate în faţa senatului. La acestea se adaugă faptul că împăratul, grav şi serios, n-a ascultat rugăminţile şi cererea lui Aureolus de a ajunge la înţelegere, ci l-a respins prin următorul răspuns: „Acestea ar fi trebuit cerute de la Gallienus; cine e de acord cu moravurile lui, ar putea să se şi teamă”.

După aceea, fiind condamnat de judecata soldaţilor, Aureolus a avut, lângă Mediolanum, un sfârşit demn de viaţa şi moravurile sale; unii istorici au încercat să-l laude şi, desigur, în mod ridicol. Gallus Antipater, slujitor supus al onorurilor şi insultătorul istoricilor, a făcut o astfel de introducere cu privire la Aureolus: „Am ajuns la un împărat demn de acest nume”, ca şi cum ar fi o mare virtute faptul că-şi trăgea numele de la cuvântul „aur”. După câte ştiu eu, mai deseori, acest nume a fost acordat celor mai buni luptători dintre gladiatori. De curând, caietul tău de sarcini4 a prezentat acest nume în catalogul jocurilor.

6 Dar să revenim la Claudius. El a îngăduit goţilor, care, aşa cum am spus mai înainte, scăpaseră de urmărirea lui Marcianus, să rămână liberi, ca să nu se repete ceea ce s-a mai produs, adică să aţâţe toate neamurile lor la jefuirea ţinuturilor romane. În cele din urmă, diferitele populaţii ale sciţilor – peucii, grutungii, ostrogoţii, intervingii, visii, gipezii, celţii şi chiar erulii, din dorinţa prăzii, au năvălit pe pământul roman şi au devastat multe ţinuturi în timp ce Claudius era reţinut în altă parte şi se pregătea astfel, ca un adevărat împărat, pentru a duce la bun sfârşit acest război, încât se părea că destinul

roman întârzia din cauza preocupărilor bunului împărat. Eu, însă, cred că lucrurile s-au desfăşurat în acest fel, pentru a spori gloria lui Claudius şi pentru ca strălucirea victoriei lui să se întindă pe tot globul pământesc; căci erau atunci 320.000 de soldaţi ai diferitelor populaţii. Ar putea spune cei care mă acuză de linguşire, că, în acest caz, Claudius nu era destul de iubit; trei sute douăzeci de mii de soldaţi: care Xerxes a avut o mulţime aşa de mare de luptători? Ce anecdotă a mai plăsmuit acest număr? Ce poet l-a imaginat? Au fost într-adevăr, 320.000 de oameni înarmaţi, la care se adaugă sclavii, familiile, căruţele, atâtea fluvii secate din cauza setei lor, păduri tăiate, încât se sufoca însuşi pământul, care era nevoit să suporte o atât de mare frământare barbară.

7 Există o scrisoare a lui Claudius însuşi trimisă senatului, care trebuia citită în faţa poporului şi în care el face următoarele menţiuni despre numărul barbarilor: „Împăratul Claudius către senatul şi poporul roman (se zice că el însuşi a dictat-o, iar eu fireşte nu pretind că pot reda din memorie cuvintele oratorului): „Senatori, ascultaţi cu uimire ceea ce este adevărat: 320.000 de barbari au năvălit înarmaţi pe pământul roman. Dacă-i voi învinge pe toţi aceştia, la rândul vostru, îmi veţi recunoaşte meritele; dacă nu voi învinge, să ştiţi că eu am îndrăzneala de a lupta după Gallienus. Imperiul nostru este epuizat: luptăm după Valerianus, după Ingenuus, Regilianus, Lollianus, după Postumus, Celsus, după o mie alţii, care, din dispreţ faţă de Gallienus, au trădat statul nostru. Ku mai sunt scuturi, nici spade, nici suliţe. Treticus stăpâneşte Galliile şi Hispaniile, care reprezintă forţele imperiului, iar toţi arcaşii, îmi e ruşine s-o spun, sunt în stăpânirea Zenobiei. Orice vom reuşi să facem, este destul de mult”.

Claudius birui cu acea virtute înnăscută a sa şi în scurt timp îi zdrobi pe toţi aceştia, din care abia câţiva au

avut posibilitatea de a se reintroduce în patria lor. Întreb cât preţuieşte un scut de aur aşezat în senat în comparaţie cu această victorie? Cât preţuieşte o statuie de aur? Răspunde Ennius, raportându-se la Scipio: „Ce statuie sau coloană atât de mare va ridica poporul roman, ca să poată vorbi despre faptele săvârşite de tine?” Am putea afirma că Flavius Claudius, unicul împărat de pe pământ, este sprijinit nu de coloane şi de statui, ci de forţa renumelui său.

8 Pe lângă acestea, duşmanii mai aveau 2000 de corăbii adică de două ori mai multe decât cele cu care, odinioară, toată Grecia şi Thessalia au încercat să cucerească oraşele Asiei. Dar faptele de atunci au fost plăsmuite de imaginaţia poeţilor, pe cele de acum le conţine istoria adevărată. Desigur, pe bună dreptate îl lăudăm noi scriitorii pe Claudius, care a distrus, a înfrânt şi zdrobit 2000 de corăbii barbare şi 320.000 de soldaţi, care a dat pradă focului atâtea căruţe câte a putut să-şi pregătească un aşa de mare număr de soldaţi şi care i-a adus pe toţi aceştia, împreună cu familiile lor, sub stăpânirea romană, după cum precizează scrisoarea lui însuşi adresată lui Iunius Brocchus, guvernatorul Illyricului:

„Claudius către Brocchus. Am nimicit 320.000 de goţi, am înecat 2000 de corăbii. Fluviile sunt pline de scuturi, tot pământul e acoperit de spade şi lănci; câmpiile zac ascunse sub mormane de oase, niciun drum nu e curat, un mare număr de căruţe sunt părăsite. Am captivat atâtea femei, încât fiecare soldat învingător ar putea să-şi atribuie câte două şi câte trei”.

9 O, dacă patria noastră nu l-ar fi suportat pe Gallienus! dacă n-ar fi răbdat pe cei 600 de tirani! Cât de mult ar fi însemnat pentru statul roman, dacă ar fi acum în viaţă soldaţii care au dispărut în felurite bătălii, dacă ar fi intacte legiunile pe care le-a nimicit Gallienus, pentru a

obţine o nefericită victorie. Dar grija noastră pentru integritatea statului roman face acum bilanţul rămăşiţelor dezastrului public; căci s-au dus lupte cu moesii, ne-am războit la Marcianopolis; mulţi pieriră în naufragiu, au fost capturate foarte multe căpetenii; au căzut în mâinile noastre multe femei nobile de la diferite populaţii; provinciile romane au fost înţesate cu sclavi barbari şi cultivatori sciţi. Goţii prinşi în război au devenit coloni la graniţa barbară. Nu există regiune care să nu aibă sclavi goţi luaţi din triumf. Câţi boi proveniţi de la barbari n-au văzut strămoşii noştri! Câte oi! Câte iepe celtice, a căror faimă a ajuns până la noi! Toate acestea ţin de gloria lui Claudius. Claudius a dăruit statului şi siguranţă şi o imensă bogăţie. S-a luptat apoi, la Byzantium, cu bizantinii, care supravieţuiseră şi care au opus rezistenţă cu vitejie. S-a războit la Thessalonica pe care, în lipsa lui Claudius, îl asediaseră barbarii. S-a luptat şi în alte diferite regiuni şi pretutindeni, sub conducerea lui Claudius, am învins pe goţi, încât se părea de pe atunci că împăratul Claudius îi pregăteşte viitorului nepot, lui Constantius Caesar, conducerea unei ţări în deplină siguranţă.

10 Bine că-mi vine în minte să reproduc prezicerea care se spune că i-a fost făcută lui Claudius de către commageni, ca să înţeleagă toţi că neamul lui Claudius a fost întemeiat prin forţă divină, spre fericirea statului roman. Căci, punându-se întrebarea, după înscăunarea lui ca împărat, cât timp va rămâne la domnie, a ieşit următorul răspuns:

„Tu care, acum conduci ţinuturile strămoşeşti
Şi, arbitru al zeilor, lumea stăpâneşti.
Vei învinge pe toţi cei vechi prin forţele tale tinereşti;
Căci vor domni mai departe şi urmaşii tăi
Şi aceştia, la rândul lor, îi vor face regi pe ai lor”.

De asemenea, în timp ce i se cerceta viitorul în Appenini, s-a primit răspunsul următor:

„A treia vară îl va găsi domnind în Latium”.

La fel despre urmaşii săi:

„Pentru aceştia nu voi fixa nici limite nici date faptelor1.

Tot aşa, în legătură cu fratele său Quintillus, pe care voia să-l aibă tovarăş de domnie, s-a răspuns:

„Destinul nu va face decât să-l arate pământului”.

Am prezentat acestea, ca să fie clar pentru toţi că Constantius este un bărbat de origine divină, că se trage dintr-o familie împărătească şi că va lăsa după el mulţi împăraţi; numai de s-ar bucura de o bună şi îndelungată sănătate împăraţii Diocletianus şi Maximinus şi fratele acestuia Galerius. după ce mulţimea popoarelor barbare, care mai supravieţuiau, se refugiaseră la Hemimontum; aici bântuiau atâta foame şi epidemii, încât lui Claudius îi părea nedemn să-i şi învingă. În sfârşit, s-a terminat şi acest război foarte greu, iar romanii au fost eliberaţi de teama pentru autoritatea numelui lor. Obiectivitatea mă sileşte să spun adevărul, în primul rând pentru ca cei care doresc să ne socotească linguşitori să ştie ceea ce istoria pretinde că ştie, iar nu să fie trecut sub tăcere: în acel timp, în care a fost dobândită victoria totală, cei mai mulţi soldaţi, îngâmfaţi din cauza succeselor lui Claudius, care slăbesc până şi sufletele înţelepţilor, în aşa măsură erau preocupaţi numai de jaf, încât, stăpâniţi de dorinţa prăzilor, nu se gândeau că e de ajuns o mină de oameni pentru a fi puşi pe fugă. Ca urmare, în plină victorie, aproape 2000 de ostaşi fură ucişi de câţiva barbari şi de aceia care, mai înainte, fuseseră puşi pe fugă.

Dar, îndată ce Claudius a aflat acestea, deplasând o armată la faţa locului, i-a prins pe toţi care aţâţau pe cei nedisciplinaţi şi i-a trimis în lanţuri la Roma, spre a fi folosiţi la discreţiile publice; în felul acesta, tot ce întâmplarea sau unii soldaţi săvârşeau în mod necorespunzător era corectat de virtutea acestui bun

împărat. Căci el a prevăzut nu numai victoria asupra duşmanilor, ci şi răzbunarea. În acest război, a ieşit în evidenţă vitejia deosebită a cavalerilor dalmaţi, fiindcă se pare că însuşi Claudius susţinea că-şi trage originea din acea provincie, deşi unii spuneau că e dardan şi că e sânge din Iulus conducătorul troienilor sau chiar de la Dardanus.

12 În aceste timpuri, sciţii ajunseseră până în Creta şi încercaseră chiar să devasteze Ciprul, dar, după ce armata le-a fost decimată de boală şi foame, au fost învinşi pretutindeni.

După terminarea cu bine a războiului cu goţii, a izbucnit o foarte grea molimă. Însuşi Claudius, fiind atins de boală, a încetat din viaţă, şi datorită virtuţilor sale, s-a îndreptat spre cerul care-i era prieten. Iar după ce acesta s-a mutat la zei, între stele, fratele său, Quintillus5, un bărbat venerabil, frate al fratelui său, cum pe bună dreptate aş putea spune, în urma propunerii tuturor, primi conducerea imperiului ce i s-a acordat, nu ca moştenire, ci datorită meritului virtuţilor sale; de altfel, el ar fi fost numit împărat, chiar dacă n-ar fi fost fratele lui Claudius. În timpul lui, barbarii care supravieţuiseră, încercară să devasteze Anchialon6 şi să ocupe Nicopolis, dar fură nimiciţi, datorită vitejiei armatelor provinciale. Quintillus, însă, nu putu săvârşi nimic demn de imperiu din cauza duratei scurte a domniei sale, deoarece, datorită severităţii faţă de soldaţi, deşi promitea să fie un adevărat împărat, a fost ucis, după numai 17 zile de la urcarea pe tron, în felul în care pieriseră Galba şi Pertinax.

Dexippus nu spune că Quintillus a fost omorât, ci numai că a murit, fără să precizeze, însă, că a murit de boală, de aceea se pare că nici el nu era sigur în legătură cu această problemă.

13 Fiindcă am vorbit numai despre faptele războinice, trebuie să spunem câteva lucruri şi despre familia sa, ca să nu se pare că am omis acele aspecte care

merită să fie cunoscute. Fraţii lui au fost Quintillus şi Crispus; fiica lui Crispus se numea Claudia; din ea şi Eutropius, un bărbat dintr-o foarte vestită familie troiană, se născu Constantius Caesar. Au existat şi surori, dintre care una, numită Constantina, căsătorită cu tribunul assyrienilor, a murit în primii ani ai căsătoriei. Despre bunici cunoaştem prea puţin, căci cei mai mulţi ne-au transmis lucruri felurite. Însuşi Claudius era renumit prin seriozitatea moravurilor, prin viaţa sa neobişnuită şi de o singulară puritate, înalt de statură, cu ochii strălucitori, cu faţa rotundă şi plină, cu nişte degete atât de puternice, încât cu lovituri de pumn scotea dinţii cailor şi catârilor. A dovedit astfel de calităţi şi în tinereţe, în timpul milităriei, când avea loc, pe câmpul lui Marte, sub formă de întrecere distractivă, o luptă între cei mai puternici; căci, supărându-se pe unul dintre adversari, care-l apucase nu de centură, ci de organele genitale, i-a scos, dintr-un pumn, toţi dinţii, cerând îngăduinţă pentru apărarea pudorii. Atunci împăratul Dedus, în prezenţa căruia avusese loc întâmplarea şi care a scos în evidenţă în public vitejia şi modestia lui Claudius, după ce i s-au acordat din partea adunării soldaţilor, ca premiu, brăţări şi coliere, a dispus să se renunţe la astfel de întreceri, pentru ca să nu se mai producă nimic mai violent decât pretinde lupta.

Claudius însuşi n-a avut niciun copil; Quintillus, a avut, însă doi; iar Crispus, cum am spus, o fiică.

14 Acum să ne ocupăm de părerile emise despre el de către diferiţii împăraţi, din care se poate deduce chiar că o dată Claudius avea să devină împărat.

Iată scrisoarea lui Valerianus către Zosimion, procuratorul Syriei: „L-am numit ca tribun al celei mai viteze şi mai devotate legiuni, a V-a Martia, pe Claudius, originar din Illyricum, un om care merită să fie preferat celor mai devotaţi şi mai viteji bărbaţi dintre cei vechi. Acestuia îi vei da, ca leafă din tezaurul nostru particular:

trei mii de baniţe de grâu, şase mii de orz, două mii de libre de slănină, trei mii cinci sute sextare de vin vechi, o sută cincizeci de sextare de ulei bun, şase sute sextare de ulei din a doua calitate, douăzeci baniţe de sare, o sută cincizeci de libre de ceară; fin, paie, oţet, legume, zarzavaturi cât este necesar; trei sute bucăţi de piei pentru cort, şase catâri, trei cai, zece cămile, nouă catârce, argint lucrat în greutate de cincizeci libre, o sută cincizeci de filipi cu chipul nostru, în ofrande patruzeci şi şapte, iar în cupe, o sută şaizeci, de asemenea, unsprezece în vase de gătit şi de băut; tunici roşii militare… 2 mantale militare, 2 broşe de argint aurite, o broşă de aur cu ac cipric; un centiron de argint aurit, un inel cu două pietre scumpe de o uncie, o brăţară de şapte uncii, un colier de o libră, o cască aurită, două scuturi împodobite cu aur şi o platoşă, pe care să le restituie; două lănci herculeane, două suliţe mici, două săbii de război, patru furci pentru fin; un bucătar, pe care să-l restituie; un grăjdar, pe care să-l restituie; două femei frumoase dintre captive; o tunică albă cu jumătate mătase şi cu purpură girbitană, o tunică cu purpură maură; un secretar pe care să-l restituie; un maestru de ospeţe, pe care să-l restituie; două perechi de cuverturi de Cypru; două cămăşi; o togă pe care s-o restituie; una cu bandă lată, pe care s-o restituie; doi vânători în serviciul său, un vizitiu, un intendent pentru casa personală, un sclav pentru apă, un pescar, un cofetar; lemne, zilnic, în greutate de 1.000 libre, dacă este cantitate suficientă, dacă nu, când va fi şi unde va fi; zilnic patru lopeţi de cărbuni; un băieş şi lemnele necesare pentru baie; dacă nu, să folosească baia publică; şi celelalte, care, fiind mărunte, nu pot fi scrise, dar pe care le vei stabili moderat, însă astfel, încât nimic să nu fie evaluat în bani şi nici să nu se dea echivalentul în monedă, dacă îi lipseşte ceva. Aşadar am oferit toate acestea în mod special, nu ca unui tribun, ci ca unui general, fiindcă este

un astfel de bărbat, încât ar trebui să i se acorde chiar mai mult”.

15 De asemenea, în scrisoarea aceluiaşi împărat către prefectul pretoriului Ablavius Murena, se spunea între altele: „Încetează de a te mai plânge că, până acum, Claudius este numai tribun şi încă nu a primit gradul de general al armatelor şi pentru acelaşi lucru spuneai că se plânge şi senatul şi poporul. Dar el a fost numit general şi chiar comandantul Illyricului întreg. Are, sub autoritatea lui, şi armatele din Thracia, Moesia, Dalmaţia, Pannonia şi Dacia. Acest bărbat superior, după judecata noastră, poate spera consulatul şi, dacă este corespunzător temperamentului său, ar putea primi, oricând va voi, funcţia de prefect al pretoriului. E bine să ştii că i-am fixat atâta salariu, cât primeşte guvernatorul Egiptului; atâta îmbrăcăminte, cât i-am acordat proconsulului Africii; atâţia bani, cât primeşte guvernatorul Illyricului; atâta personal în fiecare oraş, cât am hotărât pentru noi, ca să înţeleagă toţi care este părerea noastră despre un astfel de bărbat.

16 În acelaşi fel, sună despre acelaşi Claudius scrisoarea lui Decius:

„Decius trimite salutări lui Messala, guvernatorul Achaiei; am hotărât ca tribunul nostru Claudius, tânărul cel mai bun, militarul cel mai viteaz, cel mai statornic cetăţean necesar armatei, senatului şi statului, să meargă la Thermophylae, încredinţându-i şi administrarea Peloponesului, fiind convins că nimeni nu se va îngriji mai bine de toate care ne interesează. Îi vei da din legiunea dardanică 200 de soldaţi, 100 de cavaleri îmbrăcaţi în zale, 60 de cavaleri uşor înarmaţi, 60 de arcaşi cretani, 1.000 de recruţi bine înarmaţi; căci sunt sigur că armatele noi îi vor fi credincioase, deoarece nimeni nu-l întrece în devotament, bărbăţie şi înţelepciune”.

17 De asemenea, este interesantă scrisoarea lui Gălbenuş trimisă după ce i s-a anunţat de către intendenţii

aprovizionării despre indignarea lui Claudius faţă de viaţa prea desfrânată a împăratului: Nimic nu m-a surprins mai grav, decât ce-mi comunici prin informarea ta, că ruda şi prietenul nostru Claudius este grav mâniat din cauză că mulţi îi strecoară lucruri mincinoase. Te rog, aşadar, dragă Venustus, dacă-mi păstrezi credinţă, să faci în aşa fel ca el să fie înduplecat de Gratus şi Herennianus, şi aceasta pentru a nu se agrava situaţia; e bine ca aceasta să se facă fără ştirea soldaţilor din Dacia, care şi aşa sunt înfuriaţi. Eu însumi i-am trimis daruri, pe care e bine să-l determini să le primească cu plăcere. Trebuie să iei măsuri ca el să nu afle că eu ştiu aceasta, să creadă că sunt supărat pe el şi deci să ia vreo hotărâre grăbită, dictată de necesitate. I-am trimis două cupe cu pietre scumpe de trei libre, două căni de aur cu pietre scumpe de trei libre, un platou de argint încrustat cu frunze de iederă de 20 de libre, o farfurie de argint în formă de frunză de viţă în greutate de 30 de libre, un platou de argint cu ramuri de iederă în greutate de 23 de libre, o farfurie pentru peşte de argint de 20 libre, două ulcioare de argint îmbrăcate în aur de 6 libre, vase mai mici de argint de 25 libre, 10 cupe egiptene lucrate diferit, două hlamide cu banderole de purpură de o adevărată strălucire, 16 haine diferite, o tunică albă pe jumătate de mătase, o mantie brodată cu aur de trei uncii, trei perechi din ghetele noastre partice, 10 haine dalmatice, o manta troiană de ţesătură groasă, două glugi pluşate, 4 batiste sarabdene, 150 valeriani de aur. 300 treimi de saloniani.

18 Şi senatul şi-a exprimat aprecierile sale valoroase înainte ca el să ajungă împărat. De pildă, după ce s-a anunţat că s-a luptat cu vitejie împreună cu Marcianus împotriva populaţiilor din Illyricum, senatul a aclamat: „Să trăieşti Claudius, prea viteazule comandant! Slavă virtuţilor şi devotamentului tău. Toţi să hotărâm lui Claudius o statuie; toţi îl dorim consul pe Claudius. Aşa se

poartă cine iubeşte imperiul, cine iubeşte pe împăraţi; aşa s-au purtat soldaţii de altă dată. Să fii fericit, Claudius, prin preţuirea împăraţilor, prin virtuţile tale; să fii un consul, un prefect fericit. Să trăieşti, Valerius, şi să fii iubit de împărat". Ar fi prea mult ca să trec aici toate urările pe care le-a binemeritat acest bărbat; dar trebuie să subliniez că pe el astfel l-au iubit şi senatul şi poporul, atât înainte de domnie, cât şi în timpul când a fost împărat, ca şi după aceea, încât este evident că nimeni, nici Traianus, nici Antoninii, nici oricare alt împărat, nu s-a bucurat de atâta dragoste.

DIVUS AURELIANUS1

de Flavius Vopiscus Syracusius.

1 După ce au fost terminate ceremoniile2 cu veselia cu care ştim că se îndeplinesc şi sunt descrise toate sărbătorile, prefectul Romei, un bărbat distins şi renumit printr-o remarcabilă modestie, Iunius îi berianus, mă primi în trăsura judecătorească. Şi cum aici gândul îi era eliberat de cauzele şi afacerile publice şi putea să circule singur, înjghebă o discuţie lungă, de la Palatin până la grădinile lui Varius, în care în mod deosebit veni vorba de viaţa împăraţilor. După ce ajunserăm la Templul Soarelui consacrat de către împăratul Aurelianus, întrucât el îşi trage cu siguranţă originea din familia acestuia, mă întrebă cine i-a scris biografia acestui împărat. Şi, fiindcă i-am răspuns că n-am citit la niciun scriitor latin şi numai la unii greci, acest bărbat venerabil îşi exprimă prin următoarele cuvinte amărăciunea: „Aşadar, pe Tersit, pe Sino şi celelalte monstruozităţi ale antichităţii noi toţi îi cunoaştem bine, iar urmaşii vor vorbi de ele; dar urmaşii nu-l vor cunoaşte, pe Aurelianus, cel mai strălucit conducător, cel mai serios împărat, datorită căruia tot globul pământesc a fost readus sub autoritatea romană? Să ne ferească zeii de această nebunie. Şi dacă ştiu eu bine avem jurnalul lui scris şi chiar istoria războaielor; pe

acestea aş vrea să le iei şi să le descrii în ordine, adăugând cele ce se referă la viaţa lui. De toate acestea, cu sârguinţa ta, poţi lua cunoştinţă din analele oficiale, în care el însuşi a dispus să fie descrise faptele zilnice din vremea sa. Mă voi îngriji să ţi se aducă analele din biblioteca Ulpia[175]. Aş vrea să înfăţişezi pe Aurelianus într-o operă istorică, pe cât poţi, în chip real".

M-am supus deci, scumpul meu Pinianus, indicaţiilor lui Tiberianus, am primit cărţile greceşti şi am pus mâna pe toate câte-mi erau necesare şi din care am adunat într-un singur volum ceea ce era demn de amintire. Eu îţi cer îngăduinţă faţă de lucrarea mea şi, dacă nu vei fi mulţumit de ea, să citeşti pe greci, să cercetezi şi analele oficiale3 pe care biblioteca Ulpia ţi le va pune la dispoziţie când vei vrea tu.

2 Şi, fiindcă în aceeaşi trăsură a venit vorba despre Trebellius Pollio, care a descris vieţile unor împăraţi destul de străluciţi, dar necunoscuţi, de la cei doi Filipi până la venerabilul Claudius şi fratele său Quintillus; şi fiindcă Tiberianus afirma că el a tratat multe lucruri cu neatenţie şi prea pe scurt, iar eu afirmam din contră că, atât cât priveşte istoria, n-a existat scriitor să nu fi plăsmuit ceva, aducând ca mărturie evidentă pe Livius, Sallustius, pe Cornelius Tacitus şi pe Trogus, el declarându-se de acord cu mine şi întinzându-mi mâna, îmi zise în glumă: „Deci scrie, cum îţi place; vei spune în linişte ce vei vrea, ştiind că vei avea tovarăşi de plăsmuiri pe aceia pe care noi îi admirăm ca autori de elocvenţă istorică".

Scythia prin faptul că s-au născut în nişte sătuleţe, deşi au înălţat până la cer toată forţa înţelepciunii?

4 Acum, ca să revin la subiect, născut din părinţi modeşti, foarte vioi la spirit şi de o deosebită forţă fizică, n-a lăsat să treacă nicio zi, fie de sărbătoare, fie liberă, în

---

175 Deci, ca să nu înşir multe lucruri superficiale, ca unul care nu urmăreşte, prin aceasta, răsplată, Au-

care să nu facă exerciţii cu suliţa, cu arcul sau cu alte arme. Callicrates din Tyr, un foarte învăţat scriitor al grecilor, susţine că mama lui a fost preoteasa templului Soarelui atotputernic din acelaşi sat în care locuiau părinţii săi. A avut chiar şi unele preziceri: astfel, odată, pe când se certa cu soţul ei, reproşându-i prostia şi josnicia, i-a adresat şi următoarele cuvinte: „Ei, iată, totuşi, un tată de împărat”, din care se deduce că femeia cunoştea hotărârile destinului. El mai afirma că Aurelianus a avut asemenea auspicii cu privire şi la soarta de viitor împărat: mai întâi, copil fiind, un şarpe s-a învălătucit în jurul leagănului de mai multe ori şi n-a putut fi deloc omorât; în sfârşit, mamă-sa însăşi, care privise aceasta, n-a admis ca şarpele să fie omorât, considerându-l o divinitate de familie; la aceasta se adaugă faptul că, dintr-o pelerină de purpură pe care împăratul timpului său o oferise Soarelui, preoteasa făcuse un talisman pentru fiul său; precum şi aceea că un vultur a răpit din leagăn pe Aurelianus înfăşurat într-o panglică şi l-a aşezat pe un altar din apropierea unui templu, care era, din întâmplare, fără foc. Tot el susţine că mamei lui Aurelianus i s-a născut un viţeluş de o mărime uimitoare, alb şi cu pete purpurii, având scris pe o latură „să trăieşti, împărate!”, iar pe cealaltă, o coroană. Ţau, cum a demonstrat realitatea, pe viitorul conducător al imperiului: pe când intra în Antiochia, în trăsură, fiindcă nu putea călări din cauza unei răni, o mantie purpurie, care fusese arborată în cinstea lui, a căzut astfel, încât i-a acoperit umerii; iar în momentul când voia să se urce pe cal, întrucât considera nepotrivit să meargă în cuprinsul cetăţii în trăsură, s-a apropiat de el calul împăratului, pe care Aurelianus s-a urcat grăbit; imediat, însă, ce-a înţeles realitatea, a trecut pe calul său. Pe lângă acestea, mergând în solie7 la perşi, i s-a oferit o cupă, care de obicei se dăruia împăraţilor, de către regele perşilor şi pe care era sculptat Soarele în aceeaşi

înfăţişare cum era venerat în templul în care mama sa fusese preoteasă; i s-a mai dat, de asemenea, un elefant deosebit, pe care l-a dăruit, apoi, împăratului, el fiind singurul care, ca particular, a fost posesorul unui elefant.

6 Dar să lăsăm la o parte astfel de detalii: era strălucitor, graţios de o frumuseţe bărbătească, de o statură impunătoare, de o deosebită forţă fizică, puţin cam lacom la băutură şi mâncare; căuta rar plăcerea şi era de o accentuată severitate, de un deosebit simţ al disciplinei şi dornic să mânuiască spada. Fiindcă erau în armată doi tribuni cu numele Aurelianus, el şi un altul, care a fost capturat împreună cu Valerianus, lui Aurelianus, viitorul împărat, armata îi fixase ca semn distinctiv „cu mâna pe sabie", pentru ca, dacă s-ar fi cercetat care Aurelianus a făcut sau a săvârşit ceva, să fie adus „Aurelianus cu mâna pe sabie" şi să fie recunoscut.

A săvârşit multe isprăvi şi înainte de a fi împărat; astfel, singur cu 300 de soldaţi de pază, a nimicit pe sarmaţii care năvăliseră în Illyricum8. Theoclius, scriitor al timpurilor imperiale, relatează că Aurelianus a ucis cu mâna sa, în războiul sarmatic, într-o singură zi, patruzeci şi opt de adversari, iar în mai multe zile, peste 950, astfel încât şi copiii compuneau în cinstea lui Aurelianus astfel de versuri, pe care, în zilele de sărbătoare, le rosteau dansând milităreşte:

„O mie, o mie, o mie am decapitat.
Un singur oml o mie am decapitat.
O mie, trăiască cel care a omorât o mie.
Nimeni n-are atâta vin, cât sânge a vărsat el".

Eu îmi dau seama că toate acestea sunt lipsite de importanţă, dar, fiindcă scriitorul amintit mai înainte le-a introdus, sub această formă, în lucrările lui în limba latină, am socotit că nu trebuie să le trec sub tăcere.

7 La fel, lângă Magontiacum9, ca tribun al legiunii a VI-a gallice, astfel a zdrobit pe francii10 năvălitori, în timp

ce aceştia rătăceau prin toată Gallia, încât a ucis 700 dintre ei şi a prins alţi 300, pe care i-a vândut ca prizonieri.

Cu această ocazie, i s-a mai compus un cântec:

„Am omorât, o dată, o mie de sarmaţi, o mie de franci, altă dată; căutăm o altă mie de perşi.

Inspira, după cum am spus, atâta teamă soldaţilor, încât în timpul lui, după ce a pedepsit odată, cu deosebită severitate, abaterile soldaţilor, nimeni n-a mai greşit. Numai el, de pildă, pedepsea atât de aspru pe soldatul care comitea un adulter cu soţia gazdei: aplecând vârfurile a doi arbori, lega de ele picioarele soldatului vinovat şi, dându-le imediat drumul, vinovatul rămânea spânzurat şi de unul şi de altul, fiind spintecat în două. Desigur că aceasta a produs o imensă teamă soldaţilor. A rămas de la el un astfel de ordin militar, adresat locotenentului său: „Dacă vrei să fii tribun şi chiar să trăieşti, opreşte pe soldaţi de la jaf. Nimeni să nu-şi însuşească niciun puişor străin; să nu se atingă de o oaie; să nu rupă un strugure; să nu distrugă recolta; nimeni să nu pretindă ulei, sare sau lemne; să fie mulţumit cu raţia lui; să trăiască din prada de la duşman, nu din lacrimile oamenilor din provincii; armele să fie curăţite, părţile de fier să fie lustruite, încălţămintea bine întreţinută; numai hainele noi să înlocuiască pe cele vechi; să-şi păstreze solda la centură şi să n-o piardă în cârciumă; să poarte colierul, brăţara şi inelul; să cureţe calul şi harnaşamentul, să nu vândă pieptarul calului; să îngrijească împreună catârii centuriei; soldaţii să se respecte reciproc, dar nimeni să nu slujească altuia ca un sclav; să fie îngrijiţi gratuit de către medici; prezicătorilor să nu li se dea nimic; în cantonament să se poarte corect; cine va crea conflicte, va fi bătut crunt”.

8 De curând, am găsit în biblioteca Ulpia, în analele oficiale, o scrisoare a împăratului Valerianus11 despre generalul Aurelianus şi pe care, cum se cuvine, eu o redau

întocmai:

„Valerianus Augustus către consulul Antoninus Gallus. Mă învinovăţeşti, într-o scrisoare prietenească, pentru faptul că am preferat să încredinţez pe fiul meu Gallianus lui Postumus, şi nu lui Aurelianus, deoarece, în felul acesta, şi fiul şi armata ar fi fost daţi în seama unui om serios; dar, desigur, nu vei rămâne prea mult în această părere, dacă vei afla cât de aspru este Aurelianus: e mult prea aspru, ceea ce nu se potriveşte cu timpul nostru; iau martori pe toţi zeii că chiar m-am temut să nu ia vreo măsură prea severă faţă de fiul meu – cum acesta e din natură predispus spre lucruri neserioase –, dacă va săvârşi vreo abatere".

Această scrisoare ne arată cât de mare i-a fost severitatea, pentru ca însuşi Valerianus să afirme că se temea de el. fectul Romei. Aş vrea, într-adevăr, să asigur bărbaţilor celor mai devotaţi faţă de statul nostru venituri cu mult mai mari, decât cere demnitatea lor, mai ales pentru cazurile în care faptele vieţii confirmă valoarea rangului – pe lângă demnitate, trebuie stabilită şi o preţuire a meritelor fiecăruia – dar stricteţea legilor publice pretinde ca nimeni să nu poată primi din contribuţia provinciilor mai mult decât se cuvine ordinului său. În ceea ce priveşte pe Aurelianus, un bărbat atât de viteaz, i-am stabilit sarcina de a inspecta şi organiza toate unităţile militare; ţinând seamă de mărturia comună a întregii armate, lui îi datorăm atât de mult, atât noi cât şi statul, încât şi cele mai mari recompense abia sunt pe măsura meritelor lui. Căci ce nu e strălucit la el? Prin ce nu-l putem compara cu Corvinii şi Scipionii? 12 El este eliberatorul Illyricului, este restauratorul Galliei; este, în întregime, un general demn de exemplu; şi totuşi nici acestui bărbat atât de mare, buna şi înţeleaptă conducere a statului nu-mi îngăduie să-i adaug nimic peste acestea, ca recunoştinţă pentru meritele sale. Cu toate acestea,

bunăvoinţa ta, scumpul meu prieten, va oferi bărbatului sus menţionat, cât timp va sta la Roma, următoarele: 16 pâini militare albe, 40 pâini militare cazone, 40 sextare de vin de masă, o jumătate de purcel, doi cocoşi, 30 libre de carne de porc, 40 libre de carne de vacă, un sextar de ulei, de asemenea un sextar de suc, un sextar de sare, legume şi zarzavat cât este nevoie. Şi fiindcă trebuie să-i hotărâm şi ceva deosebit, atât timp cât va sta la Roma, îi vei stabili nutreţ peste cantitatea obişnuită; iar pentru cheltuielile personale, câte doi antoniani de aur pe zi, câte 50 de filipici de argint mici, 100 dinari de aramă. Celelalte îi vor fi date prin prefecţii tezaurului”.

10 Toate acestea ar putea părea cuiva fără importanţă, dar o bună cunoaştere a faptelor nu neglijează nimic. Căci a îndeplinit de multe ori funcţia de guvernator, de mai multe ori pe cea de tribun; în diferite timpuri, de aproape 40 de ori, pe cea de locţiitor al guvernatorului sau al tribunilor, astfel încât a fost numit în locul lui Ulpius Crinitus, care provenea din familia lui Traianus, fiind foarte asemănător cu el şi care, pe lângă acestea, a fost pictat chiar împreună cu Aurelianus în templul Soarelui, iar Valerianus hotărâse să-i dea titlul de Caesar; a condus armate, a întărit graniţele, a împărţit prada soldaţilor, a îmbogăţit Thracia cu boi, cai şi sclavi; a predat prăzile în palatul de pe Capitoliu; a adus în vila particulară a lui Valerianus 500 de sclavi, 2000 de vaci, 1.000 de iepe, 10.000 de oi şi 15.000 de capre. În acest timp, Ulpius Crinitus a trimis mulţumiri publice lui Valerianus, care se afla la băi lângă Byzantium, afirmând că a avut o bună părere despre el, de vreme ce i-a hotărât ca înlocuitor pe Aurelianus; pentru aceasta el a hotărât să-l adopte.

11 Este interesant să se cunoască această scrisoare şi însăşi adoptarea.

Iată scrisoarea lui Valerianus către Aurelianus: „Prea stimate Aurelianus, dacă ar fi altcineva care să ia locul lui

Ulpius Crinitus, aş discuta cu tine despre virtutea şi hărnicia acestuia şi, împreună cu tine, aş fi putut duce la bun sfârşit această cercetare. În consecinţă, ia conducerea războiului de lângă Nicopolis, pentru ca boala lui Crinitus să nu ne ţină pe loc; fă tot ce poţi. Mai multe nu-ţi spun: conducerea expediţiei militare va fi în mâinile tale. Ai sub conducere 300 de arcaşi ityrieni, 600 de armeni, 150 de arabi, 200 de săraceni, 400 trupe auxiliare din Mesopotamia; mai ai legiunea a treia Felix şi 800 de călăreţi îmbrăcaţi în zale. Cu tine vor fi Hariomundus, Haldagates, Hil domundus şi Carioviscus. Aprovizionarea necesară pentru toate taberele a fost asigurată prin prefecţi. Bazându-ne pe virtutea şi măiestria ta, îţi revine sarcina de a instala taberele de iarnă şi de vară acolo, unde vei găsi de toate; de aceea cercetează unde este aşezată tabăra duşmanilor, află câţi sunt şi de ce forţă, ca să nu se consume în zadar alimentele sau să se arunce fără rost suliţele, care contează foarte mult la război. Eu, cu bunăvoinţa zeilor, atâta speranţă îmi pun în tine, cită ar putea avea statul în Traianus, dacă ar mai trăi. De altfel, nu e mai mic nici acela în locul căruia ţi-am oferit postul de încredere. Poţi să speri că vei urma, împreună cu Ulpius Crinitus, la consulat pentru anul următor, începând din ziua a 11-a înainte de calendele lunii iunie, în locul lui Gălbenuş şi al lui Valerianus. Cheltuielile vor fi suportate de stat, pentru că trebuie găsită posibilitatea de a îmbunătăţi situaţia materială mai mult decât a oricui, a oamenilor care, deşi au servit statul multă vreme cu devotament, au rămas, totuşi, săraci”. Din această scrisoare reiese cât de valoros a fost încă din tinereţe Aurelianus; căci aşa a fost într-adevăr. Nimeni, de altfel, n-a ajuns vreodată la loc de frunte, fără să fi urcat încă din prima tinereţe pe treptele virtuţii”.

Iată şi scrisoarea cu privire la consulat:

12 „Valerianus Augustus către Aelius Xifidius,

prefectul tezaurului; îi vei da, pentru a organiza spectacole, lui Aurelianus, căruia i-am încredinţat consulatul, fiindcă, deşi sărac e mare, chiar mai mare decât ceilalţi: 300 de antonini de aur, 3.000 de filipici mici de argint, 50 de sesterţi de bronz, 10 tunici bărbăteşti de diferite forme, alte 20 din în egiptean, două scurte cipriene asemănătoare, 10 covoare africane, 10 cuverturi maurice, 100 de porci, 100 de oi. Vei da dispoziţie ca senatorilor şi cavalerilor romani să li se organizeze un ospăţ public, pentru care vei lua măsuri să se facă două sacrificii mai mari şi patru mai mici".

Şi, fiindcă spuneam că voi adăuga despre adopţiune13 câteva lucruri, care se referă la un împărat atât de mare, îmi cer iertare, dacă, pentru a nu părea prea vorbăreţ şi plicticos, am crezut potrivit pentru obiectivitate, să prezint faptele aşa cum sunt redate în memoriile lui Acholus, fostul maestru de ceremonii al lui Valerianus, în cartea a 9-a, care tratează despre faptele lui Valerianus.

13 După ce s-a instalat la băi lângă Bizantium, în prezenţa armatei şi a personalului palatului, fiind de faţă Nummius Tuscus, consul obişnuit, Baebius Macer, comandantul gărzii pretoriene, Quintus Ancarius, guvernatorul imperiului de răsărit, iar în partea stângă Avulnius Saturninus comandantul graniţei cu Scytia, Murrentius Mauricius numit în Egipt, Iulius Triphon, comandantul graniţei de răsărit, Maecius Brundisinus, prefectul aprovizionării din răsărit, Ulpius Crinitus, comandantul graniţei cu Illyricum şi Thracia şi Ful vius Boius, comandantul graniţei cu Retium, împăratul Valerianus s-a adresat astfel lui Aurelianus: „Imperiul roman îţi mulţumeşte, Aurelianus, pentru că l-ai salvat de forţele goţilor. Datorită ţie suntem îmbelşugaţi în pradă, în glorie şi în toate acelea prin care creşte bunăstarea romană. Primeşte, pentru faptele săvârşite de tine, 4

coroane murale, 5 coroane pentru fortificaţii, 2 coroane navale, două coroane civile, 10 suliţe simple, 4 drapele bicolore, 4 tunici roşii de comandant, două mantii proconsulare, o togă pretextă, o tunică brodată cu lauri, o togă brodată, o tunică groasă, un tron împodobit cu fildeş. Căci eu te numesc de-acum consul şi voi scrie senatului să-ţi trimită bastonul şi fascele; pe acestea de obicei nu le dă împăratul, ci, când cineva devine consul, le primeşte de la senat”.

14 După cuvintele lui Valerianus, Aurelianus s-a ridicat şi s-a apropiat, aducând mulţumiri în termeni militari pe care mi-am propus să-i transcriu întocmai: „Eu, stăpâne şi împărate Valerianus, de aceea le-am săvârşit pe toate, am suportat cu răbdare rănile, am ţinut, în continuă mişcare caii şi echipajele, ca să merit mulţumirile statului roman şi satisfacţia conştiinţei mele... Dar tu ai făcut mai mult. Aduc recunoştinţă bunăvoinţei tale şi primesc funcţia de consul, pe care mi-o oferi. Facă zeii şi atotputernicul Soare, care e cu siguranţă un zeu, ca şi senatul să mă aprecieze astfel”. În timp ce toţi cei dimprejur îşi exprimau mulţumirile, s-a ridicat Ulpius Crinitus şi ţinu următoareacuvânt are: „A existat, la strămoşii noştri, un obicei, practicat cu plăcere şi în familia mea, ca toţi bărbaţii cu renume să adopte, ca fii, pe oamenii cei remarcabili prin vitejia lor, pentru ca, în felul acesta, fecunditatea noului moştenitor să regenereze familiile îmbătrânite sau să suplinească absenţa copiilor din căsătoriile neproductive. Aşa au procedat, căutând să-şi asigure moştenitori, Cocceius Nerva, adoptând pe Traianus; Ulpius Traianus, adoptând pe Hadrianus; Hadrianus, adoptând pe Antoninus şi alţii după aceea; astfel şi eu am socotit să propun adoptarea lui Aurelianus, pe care, cu autoritatea judecăţii tale, l-ai stabilit înlocuitorul meu. Porunceşte, deci, să se aplice legea şi Aurelianus să devină moştenitorul penaţilor, numelui, al

tuturor bunurilor şi drepturilor lui Ulpius Crinitus, care, prin hotărârea ta, va deveni imediat proconsul”.

15 Ar dura prea mult să le înşir pe toate, pentru a arăta mulţumirile adresate de Valerianus lui Crinitus şi îndeplinirea, după ritual, a adopţiunii. Reţin că am citit, în cartea unui scriitor grec, ceea ce socot că nu trebuie să trec sub tăcere, că Valerianus a împuternicit pe Crinitus să adopte pe Aurelianus, mai ales că acesta era sărac; dar cred că e bine să las la o parte această problemă.

Fiindcă am reprodus mai înainte scrisoarea, prin care s-au acordat lui Aurelianus sumele necesare pentru consulat, trebuie să precizez de ce am socotit că trebuie menţionat un lucru care pare neînsemnat; de altfel, am văzut foarte de curând de câtă strălucire a fost înconjurat, în circ, consulatul lui Furius Placidus, încât nu avea aspectul unei premieri a vizitiilor, ci părea mai degrabă o adevărată moştenire, deoarece li s-au dat, în murmurele oamenilor cumpătaţi, tunici pe jumătate de mătase, haine de in brodate şi chiar cai; în felul acesta, s-a dat impresia că e un consulat destinat bogăţiilor şi nu unui om, fiindcă, în orice caz, dacă el se acordă virtuţilor, n-ar trebui să se ajungă la ruinarea celui care-l merită. Au dispărut acele vremi pline de sentimente curate şi vor dispărea şi mai mult din cauza tendinţei de a fi pe plac poporului – dar, ca de obicei, să lăsăm şi acest lucru pe seama altora.

16 Sprijinindu-se pe astfel de aprecieri şi binefaceri, Aurelianus s-a distins atât de mult în timpul lui Claudius1 1, încât, după acesta şi după omorârea fratelui acestuia Quintillus şi a lui Aureolus, cu care Gălbenuş încheiase pacea, a rămas singur împărat. Asupra acestui punct, părerile istoricilor – chiar ale celor greci – sunt atât de diferite, încât unii susţin că Aureolus a fost omorât de Aurelianus15, fără voia lui Claudius; alţii, din contră, că a făcut-o din ordinul şi cu voinţa lui Claudius; alţii, în sfârşit, că a fost omorât de Aurelianus ca împărat; iar alţii, că

aceasta s-a întâmplat anterior venirii acestuia la domnie. Dar ne vom abţine de a ne spune părerea şi în această privinţă, urmând ca problema să fie rezolvată de aceia care au transpus-o în istorie.

17 Sigur este că venerabilul Claudius nimănui altuia nu i-a încredinţat războiul împotriva meoţilor, decât lui Aurelianus. Există şi o scrisoare, pe care eu, după cum obişnuiesc, din motive de obiectivitate, de altfel cum văd că au procedat şi alţi scriitori de anale, am socotit că trebuie s-o introduc aici:

„Flavius Claudius trimite salutări prietenului său Valerianus Aurelianus. Statul nostru doreşte să obţină de la tine îndeplinirea unei sarcini care-ţi este cunoscută. Porneşte, de ce întârzii? Vreau ca soldaţii să fie sub conducerea ta, iar tribunii să te aibă general. Trebuie să ataci pe goţi şi să-i îndepărtezi de Thracia. Cei mai numeroşi dintre aceştia, care au fugit pe când tu luptai, pricinuiesc pagube în Hemimont şi Europa. Îţi dau sub autoritate toate armatele din Thracia şi Illyricum, graniţa întreagă; iată, ai ocazia să-ţi dezvălui vitejia ta obişnuită. împreună cu tine va fi, imediat ce se va prezenta, şi fratele meu Quintillus. Fiind ocupat cu alte probleme, îţi încredinţez ţie şi virtuţilor tale sarcina supremă a acestui război. Îţi trimit 10 cai, două platoşe şi alte obiecte, de care vei avea nevoie când vei porni la război”. După aceea, folosindu-se de îndrumările lui Claudius, a dat cu succes câteva bătălii, a restabilit integritatea imperiului şi, în scurt timp, după cum am spus mai înainte, a fost ales împărat cu asentimentul tuturor legiunilor.

18 înainte de a fi împărat, Aurelianus a condus, sub Claudius, cavaleria-ntreagă după ce comandanţii acesteia au căzut în dizgraţie, deoarece au luptat la întâmplare, fără ordinul lui Claudius.

Aurelianus a luptat, de asemenea, în aceleaşi împrejurări, cu deosebită vitejie, împotriva suevilor10 şi

sarmaţilor, obţinând o foarte strălucită victorie. Totuşi, sub conducerea lui, s-a produs din greşeală, şi o înfrângere din partea marcomanilor; căci nu şi-a luat măsuri, ca să atace de front, ci se pregătea să-i urmărească din spate pe duşmanii care încercaseră o străpungere, dându-le astfel posibilitatea să ne provoace grave pierderi în apropiere de Mediolanum; dar, după aceea, şi marcomanii au fost înfrânţi.

În atmosfera de groază generală, provocată de devastările marcomanilor, la Roma au izbucnit imense răscoale, din teama de a nu reveni situaţia din timpul lui Gallienus. De aceea au fost cercetate cărţile sibiline, cunoscute pentru serviciile aduse statului şi în ele s-a găsit indicaţia să se organizeze în anumite locuri, peste care barbarii nu puteau trece, nişte sacrificii. A fost, în sfârşit, înfăptuit ceea ce era prevăzut în diverse categorii de ceremonii religioase şi astfel barbarii s-au oprit, iar Aurelianus i-a ucis pe toţi cei care rătăceau în grupuri izolate.

Îmi îngădui să prezint conţinutul decretului senatului, în care autoritatea celui mai strălucit ordin a dispus cercetarea cărţilor sibiline:

19 „În ziua a treia înaintea idelor lui ianuarie, pretorul urban Fulvius Sabinus s-a adresat astfel senatului: „Senatori, vă înfăţişăm propunerea pontifilor şi scrisoarea împăratului Aurelianus, în care se cere să se cerceteze cărţile profetice, în care se găseşte speranţa terminării războiului din porunca sfântă a zeilor. Căci voi înşivă ştiţi că, ori de câte ori s-a produs vreo răscoală mai primejdioasă, au fost cercetate întotdeauna aceste cărţi şi nenorocirile publice n-au luat sfârşit până nu s-a înfăptuit indicaţia din ele cu privire la sacrificii”. Atunci s-a ridicat Ulpius Silanus, care avea dreptul primului cuvânt şi a vorbit astfel: „Ne sfătuim prea târziu, senatori, cu privire la salvarea statului; târziu ne gândim la poruncile

profetice, după obiceiul bolnavilor, care nu trimit după cei mai buni medici decât când se află în cea mai mare disperare, ca şi cum bărbaţii cei mai învăţaţi ar trebui să se ocupe numai de cazurile mai grave, deşi ar fi mai potrivit să se prevină toate bolile. Vă amintiţi că eu am spus adesea, aici, din mijlocul acestui ordin, îndată ce s-a comunicat despre invazia marcomanilor, că trebuie să consultăm hotărârile Sibyllei şi să folosim bunăvoinţa lui Apollo, dar că am întâmpinat opoziţia însoţită de cea mai mare calomnie a acelora care, din linguşire, susţineau că virtutea împăratului Aurelianus este aşa de mare, încât nu mai e nevoie să cerem sfatul zeilor, ca şi cum chiar un mare împărat n-ar cinsti pe zei şi nu şi-ar pune speranţa în ei. Ce să spun mai multe? Am ascultat scrisoarea în care el solicită sprijinul zeilor, căci nu e un lucru ruşinos ca cel mai viteaz bărbat să fie ajutat astfel. Hai, pontifilor, urcaţi în templu, cât mai curaţi, cât mai îngrijiţi, cât mai evlavioşi, cu îmbrăcămintea şi sufletele cât mai potrivite pentru astfel de ceremonii; ridicaţi scaunele împodobite cu lauri, răsfoiţi cărţile cu mâinile acoperite – şi aflaţi destinele statului nostru care sunt eterne; învăţaţi pe copiii care au şi tată şi mamă cântecele cuvenite; noi vom stabili cheltuielile pentru ceremonii, fastul necesar sacrificiilor precum şi victimele pentru altare”.

20 După acestea, fiind întrebaţi, cei mai mulţi senatori şi-au spus părerile, a căror reproducere mi-ar lua prea mult timp. Apoi votul senatorilor a întărit decretul senatului, unii votând prin ridicarea mâinilor, alţii prin gruparea alături de cei cu aceeaşi părere, cei mai mulţi prin viu grai. Au mers, deci, la templu, au fost cercetate cărţile, au fost extrase versurile, oraşul a fost purificat prin sacrificii, au fost intonate cântece, s-a făcut înconjurul solemn al oraşului, au fost promise ambarvalii17 şi, în felul acesta, a fost îndeplinită ceremonia, care se impunea.

Urmează scrisoarea lui Aurelianus despre cărţile

sibiline, căci am introdus-o şi pe aceasta pentru respectarea realităţii: „Mă mir, venerabili senatori, că aţi stat la îndoială atâta timp cu privire la deschiderea cărţilor sibiline, ca şi cum n-aţi fi hotărât toate până acum în templul zeilor, ci în bisericile creştinilor. Porniţi, aşadar, şi, prin puritatea preoţilor şi ceremoniile tradiţionale, ajutaţi pe împăratul frământat din cauza nevoilor publice. Să fie cercetate cărţile şi să se îndeplinească ceremoniile cerute. Nu numai că nu resping, dar ofer cu plăcere, pentru aceasta, orice cheltuială, pe prizonierii oricărui popor, orice animale din averea împăratului, căci nu e ruşinos să învingi cu ajutorul zeilor. În felul acesta, au fost începute şi terminate cu bine multe războaie. Am cerut prin scrisoarea trimisă prefectului tezaurului să vi se pună la dispoziţie sumele necesare. În afară de acestea, vă este la îndemână tezaurul public al puterii voastre, oare ştiu că e mai bogat chiar decât doresc eu”. sfârşit, dacă n-ar fi existat, ca urmare a cunoaşterii prevederilor cărţilor sibiline, grija pentru organizarea sacrificiilor menţionate şi barbarii n-ar fi fost opriţi de nişte vedenii supranaturale, victoria romanilor n-ar fi fost posibilă.

După lichidarea războiului cu marcomanii, Aurelianus, cu temperamentul lui prea năvalnic, plin de mânie, aţâţată şi de duritatea răscoalelor 19, se îndreaptă spre Roma, dornic de răzbunare. În sfârşit, acest bărbat, altfel foarte bun, folosind în mod prea brutal puterea, după ce au fost ucişi cu deosebită cruzime autorii răscoalelor, a reuşit să liniştească o situaţie care, de altfel, putea fi restabilită cu mai multă blândeţe. Au fost omorâţi şi unii senatori nobili, aducându-se cu uşurinţă împotriva acestora, ca martori, de pildă, un cunoscut sau un om mai josnic sau mai neserios, lucru care ar fi trebuit interzis de un împărat mai omenos. Ce să spun mai multe?

Această mare domnie, care fusese dorită atât de mult şi nu fusese sperată, de altfel, în chip zadarnic, a fost

pătată de lovitura unei prea sumbre nelegiuiri.

În sfârşit, acest împărat superior a început să fie temut şi nu iubit; în timp ce unii spuneau că un astfel de împărat trebuie, mai degrabă, înlăturat şi nu dorit, alţii susţineau că este – într-adevăr, un doctor bun, dar aplică un tratament greşit. Fiindcă îşi dădea seama ce se putea întâmpla datorită acestor fapte, adică să se repete ceea ce se produsese sub Gallienus, Aurelianus a convocat adunarea senatului şi a luat hotărârea de a prelungi zidurile oraşului Roma. La pomeriu, însă, n-a adăugat, nimic atunci, ci după aceea; căci mărirea pomeriului nu e îngăduită decât acelui împărat care a îmbogăţit statul cu vreo parte din ţinutul barbarilor. Astfel au procedat Augustus, Traianus, Nero, în timpul căruia Pontul Polemoniacus20 şi Alpii Cottici au trecut sub stăpânire romană. cu caracter civil, a pornit împotriva palmirenilor, adică împotriva Zenobiei care deţinea, în numele fiilor săi, imperiul de răsărit. În drum, a dat multe şi diverse genuri de războaie: în Thracia şi Illyricum22, a învins pe barbarii care-i ieşiseră în cale, a ucis, chiar, pe conducătorul goţilor, Canabas sau Canna baudes, împreună cu 5.000 de oameni, dincolo de Dunăre; a făcut, apoi, trecerea prin Byzanţ în Bithynia, pe care a cucerit-o fără luptă. Multele lui fapte de arme, mari şi strălucite, au fost descrise pe măsura înfăptuirii lor, dar nu le pot cuprinde în această carte şi, de altfel, nici nu vreau, pentru a nu plictisi pe cititor, dar tot trebuie să alegem câteva care vor ajuta la înţelegerea obiceiurilor şi a virtuţilor lui. După ce a ajuns la Tyana[176] şi a găsit-o cu porţile zăvorâte, se zice că a

176 De fapt, Aurelianus poseda două din laturile principale ale personalităţii unui conducător: prin una, îşi manifesta severitatea, iar prin cealaltă, blîn- deţea. Căci, pe de o parte, înţeleptul învingător a dat ordin ca Heraclammon, trădătorul patriei sale, să fie ucis, iar pe de altă parte, cînd soldaţii îi cereau distrugerea oraşului, pe considerentul afirmaţiei împăratului că la Tyana nu va lăsa cu viaţă nici un cîine, acesta le-a răspuns: „Am spus că nu voi mai lăsa în acest

exclamat plin de mânie: „Niciun câine n-am să mai las în acest oraş”; şi, datorită atât soldaţilor care depuneau un mare zel în speranţa prăzii, cât şi sprijinului unui oarecare Heraclammon, care şi-a trădat patria de teamă să nu-şi găsească sfârşitul împreună cu ceilalţi, cetatea a fost cucerită, şi-a cruţat patria, n-ar fi putut să-mi păstreze nici mie credinţă. În sfârşit, numai el a pierit dintre toţi care erau asediaţi. Era bogat, trebuie să recunosc, dar n-am putut să-i confisc bogăţiile, ci am lăsat copiilor toate bunurile, ca să nu mă învinuiască cineva că am permis să fie ucis un om bogat pentru averea lui t).

24 Şi cetatea a fost cucerită într-un chip uimitor. Căci, după ce Heraclammon i-a arătat o ridicătură ca un meterez natural, pe care împăratul se putea urca în ţinuta oficială, el a înaintat pe înălţime, arborându-şi hlamida de purpură în faţa cetăţenilor dinăuntru şi a soldaţilor săi din afară; şi astfel cetatea a fost cucerită, ca şi cum armata lui Aurelianus ar fi fost între ziduri.

Nu trebuie lăsat, de asemenea, necunoscut un alt lucru legat de renumele acestui venerabil bărbat. Se spune că Aurelianus se exprimase şi cugetase într-adevăr la nimicirea cetăţii Tyana. Dar se mai spune că Appollonius din Tyana, un înţelept cu un strălucit renume şi autoritate, filosof recunoscut şi prieten cu adevărat al zeilor, care trebuia să fie venerat el însuşi ca o divinitate, s-a înfăţişat lui Aurelianus pe când acesta se întorcea în cort şi, oprindu-se la distanţă, astfel încât abia să fie observat, i se adresă în limba latină, aşa ca să fie înţeles de un locuitor al Pannoniei: „Aurelianus, dacă vrei să biruieşti, nu te sileşte nimic să te gândeşti la uciderea concetăţenilor mei.

---

oraş nici un cîine; deci, ucideţi toţi cîinii“.
Iată scrisoarea despre Heraclammon: „Aurelianus Augustus către Mallius Chilo. Am admis să fie omo- rit acela, prin binefacerea căruia se pare că am cucerit Tyana; într-adevăr, n-am putut niciodată să accept un trădător şi am îngăduit cu plăcere ca acesta să fie omorît de soldaţi; de altfel, unul ca el, care nu

Aurelianus, dacă vrei să mai fi împărat, nu te atinge de sângele oamenilor nevinovaţi. Aurelianus dacă vrei să trăieşti, poartă-te cu blândeţe”. Aurelianus cunoştea figura venerabilului filosof, fiindcă îi văzuse imaginea în multe temple. În sfârşit, înspăimântat, împăratul îi promise un portret, nişte statui şi un templu şi, astfel, reveni la gânduri mai bune. Am auzit acestea de la oameni serioşi, le-am şi citit în cărţile bibliotecii Ulpia şi, mai mult, pentru măreţia lui Appollonius, le-am şi crezut. Căci ce putea fi mai curat, mai venerabil, mai simplu şi mai divin decât el între oameni? El a dat viaţă morţilor, a săvârşit şi a pronunţat multe lucruri supraomeneşti. Cine vrea să afle mai mult, să citească pe grecii care au scris despre viaţa lui. Eu însumi, dacă voi mai fi în viaţă şi îngăduinţa lui va fi trainică, voi trata într-o lucrare faptele unui bărbat atât de mare, nu pentru că faptele lui au nevoie de darul descrierii mele, ci pentru ca cele ce sunt demne de admirat să fie lăudate de glasul tuturora.

25 După cucerirea Tyanei, în urma unei lupte de scurtă durată, lângă Dafne24, a pus stăpânire pe Antiochia, oferindu-le tuturor a iertarea şi urmând, după câte se dovedeşte, sfaturile venerabilului bărbat Appollonius25, a devenit un împărat mai uman şi mai îngăduitor. După acestea, s-a luptat pentru conducere, într-o mare bătălie de lângă Emessa20, împotriva Zenobiei şi a aliatului ei, Zaba. Şi, în timp ce călăreţii lui Aurelianus, obosiţi, erau gata să părăsească lupta şi s-o ia la fugă, dintr-odată, datorită forţei unei divinităţi, care după aceea s-a dat la iveală printr-o înfăţişare divină care încuraja pe soldaţi, au fost restabilite şi rândurile cavaleriei cu ajutorul trupelor de infanterie. După ce a fost consolidată situaţia imperiului de răsărit, Aurelianus a intrat victorios în Emessa şi s-a îndreptat spre templul lui Heliogabalus, ca pentru a îndeplini, printr-o manifestare comună, ceremoniile religioase; şi acolo a observat din nou acea

figură pe care o simţise favorabilă în timpul bătăliilor. De aceea a ridicat şi aici temple, înzestrându-le cu imense prinoase; la Roma, de asemenea, a pus să se construiască templul Soarelui[177], pe care l-a împodobit cu cele mai mari onoruri, după cum vom spune la locul potrivit. de către tâlharii sirieni, a avut multe de suferit, iar în timpul asediului şi-a primejduit chiar viaţa, fiind rănit de o săgeată.

Există o scrisoare trimisă de el lui Mucapor, în care vorbeşte despre greutăţile acestui război, cu o sinceritate care depăşeşte orgoliul obişnuit unui împărat.

„Romanii vorbesc că eu lupt doar împotriva unei femei, ca şi cum Zenobia ar lupta singură şi numai cu forţele ei, dar e atâta mulţime, încât, dacă ar trebui să lupt cu un bărbat aş face-o cu un mult mai slab sentiment de teamă. Nu se poate spune câte săgeţi sunt aici, ce maşină de război, câte suliţe, câte pietre; nu există nicio parte de zid, care să nu fie ocupată de câte două şi trei baliste; şi foc se aruncă prin maşinile de război. Ce să spun mai multe? Se teme, ca o femeie, luptă ca un bărbat, care se sperie de pedeapsă, dar cred că zeii cei buni, care niciodată nu ne-au părăsit în mijlocul eforturilor, vor ajuta şi acum statul roman”.

tji sfârşit, obosit şi aproape copleşit de eforturi, Aurelianus a trimis o scrisoare Zenobiei, cerându-i să se predea cu asigurarea vieţii; redau mai jos conţinutul ei: „Aurelianus, împăratul lumii romane şi restauratorul orientului către Zenobia şi ceilalţi pe care-i uneşte alianţa războinică. Ar fi trebuit să faceţi din proprie iniţiativă ceea ce vi se porunceşte acum în scrisoarea mea. Căci vă sfătuiesc să vă predaţi cu promisiunea că viaţa vă va fi asigurată, astfel încât, tu, Zenobia, împreună cu ai tăi, vă

---

177 După primirea acestei scrisori, Zenobia a răspuns cu mai multă îngîmfare şi îndrăzneală decît îi permitea soarta, probabil, pentru a produce groază. De aceea am reprodus şi conţinutul acestei scrisori:

veţi petrece viaţa acolo, unde vă voi fixa în conformitate cu hotărârea marelui senat. Vei aduce în posesia statului roman pietrele scumpe, aurul, argintul, mătasea, caii şi cămilele. Palmirenilor li se vor respecta drepturile lor”. 27

„Zenobia, regina orientului către Aurelianus Augustus. Până acum, nimeni în afară de tine nu mi-a cerut într-o scrisoare ceea ce-mi pretinzi tu.

Pentru tot ce vrei să obţii în acţiunile războinice e nevoie de curaj. Îmi ceri să mă predau, ca şi când n-ai şti că regina Cleopatra, cu toate demnităţile promise, a preferat să moară decât să trăiască în orice altă demnitate. Avem la dispoziţie ajutoarele perşilor, pe care le aşteptăm; alături de noi sunt săracenii, pentru noi vor lupta armenii. Bandiţii sirieni au învins armata ta, Aurelianus. Dacă-mi va veni în sprijin această mulţime, pe care o aşteptăm din toate părţile, vei renunţa, desigur, la orgoliul, cu care, ca un atotbiruitor îmi porunceşte supunerea”.

Nicomachus spune că el a tradus din limba sirienilor în limba greacă această scrisoare dictată de Zenobia însăşi. Cea de mai înainte, a lui Aurelianus, a fost trimisă, de asemenea, în limba greacă.

28 Primind această scrisoare, Aurelianus nu s-a ruşinat, dar s-a mâniat şi, adunându-şi imediat armata şi comandanţii, a asediat din toate părţile Palmyra şi, ca un bărbat viteaz, n-a nesocotit nimic care i se părea nedesăvârşit sau neglijat: a interceptat ajutoarele trimise de perşi, a atras de partea lui aripile săracenilor şi ale armenilor, când prin forţă, când prin viclenie; în sfârşit, cu multe eforturi a reuşit să învingă cea mai puternică femeie.

În cele din urmă, pe când fugea, după înfrângere, cu cămilele, pe care ei le numesc dromadere, şi se îndrepta spre Perşi, Zenobia a fost prinsă de călăreţii trimişi în acest scop şi adusă în stăpânirea lui Aurelianus. Aşadar, biruitor, stăpânitor al întregului orient, având-o pe Zenobia

în lanţuri, mândru şi cutezător faţă de perşi, armeni şi săraceni, a înfăptuit ceea ce-i cerea raţiunea momentului: au fost transportate îmbrăcămintţile împodobite cu pietre scumpe, pe care le vedem în templul Soarelui, drapelele şi bonetele persane şi un fel de purpură pe care niciun popor n-a produs-o şi nici lumea romană n-a mai văzut-o.

29 Despre aceasta, îmi îngădui să spun doar câteva cuvinte. Vă amintiţi, că, în templul lui Jupiter Optimus Maximus Capitolinus, era o mantie scurtă de lână purpurie, de care, când matroanele şi însuşi Aurelianus şi le apropiau pe ale lor, acestea se părea că-şi pierd culoarea, devenind cenuşii alături de strălucirea divină a celeilalte. Se crede că acest dar i-a fost oferit lui Aureli anusle către regele perşilor, care-l luase de la indienii îndepărtaţi, împreună cu următoarea scrisoare: Primeşte această purpură, aşa cum e pe la noi” (dar acest lucru n-a fost adevărat). După aceea şi Aurelianus şi Probus, mai pe urmă Diocleţianus au căutat foarte insistent prin nişte vopsitori trimişi în mod special, dar n-au putut, totuşi, să mai găsească acest gen de purpură. Se spune că sandica indică produce o astfel de purpură, dacă e bine îngrijită.

30 Dar pentru a reveni la subiectul iniţial, s-a produs atunci o mare frământare în rândurile soldaţilor, oare cereau pedepsirea Zenobiei. Aurelianus, însă, considerând nedemn să ucidă o femeie, după ce a poruncit să fie omorâţi foarte mulţi din cei care au contribuit la dezlănţuirea, la pregătirea şi conducerea războiului, a păstrat-o pe femeie pentru triumf, spre a o înfăţişa privirilor poporului roman. Dintre cei care au fost ucişi, o situaţie penibilă s-a creat în legătură cu filosoful Longinus28, care se spune că a fost profesorul Zenobiei pentru literatura greacă; pe acesta Aurelianus l-a trimis la moarte, tocmai pentru că socotea că el a fost autorul scrisorii arogante trimise împăratului, deşi fusese compusă în limba siriană.

După liniştirea orientului, Aurelianus s-a înapoiat în Europa şi aici a nimicit trupele carpilor şi, fiindcă senatul l-a numit, în absenţă, Carpicus, se zice că şi-a dat consimţământul, afirmând în glumă: „Rămâne, senatori, să mă numiţi şi Carpisculus, căci se ştie destul de bine că acest cuvânt, „Carpisculum”, reprezintă un fel de încălţăminte. De fapt, această poreclă părea necorespunzătoare, deoarece i se mai spunea şi Gothicus şi Sarmaticus şi Armeniacus şi Parthicus şi Adiabe nicus29.

31 Rar se întâmplă ca sirienii să-şi respecte jurământul de credinţă, şi încă destul de greu. Căci, în timp ce Aurelianus era ocupat cu problemele din Europa, palmyrenii care fuseseră învinşi şi zdrobiţi, s-au răsculat destul de aprig. Astfel, ei au ucis împreună cu 600 de arcaşi, pe Sandario, pe care Aurelianus îl numise guvernator acolo, având de gând să pună în locul lui, la conducere, pe un oarecare Achilleus, o rudă a Zenobiei. De aceea Aurelianus, fiind pregătit de luptă, s-a întors din Rhodope şi a distrus oraşul, după cum o merita. Dar cruzimea, sau, cum îi spun unii, asprimea lui Aurelianus a luat proporţii considerabile, aşa cum reiese din scrisoarea de mai jos, care cuprinde mărturisirea unei furii îngrozitoare: „Aurelianus Augustus către Cerronius Bassus. Nu e bine ca săbiile soldaţilor să meargă prea departe. Au fost omorâţi destui palmyreni. N-am cruţat femeile, am ucis pe copii, am strangulat pe bătrâni, am nimicit pe ţărani. Cui vom lăsa ogoarele şi oraşul? Trebuie să lăsăm viaţa celor care au mai rămas; socotim că aceştia sunt puţini în timp ce mulţi au fost supuşi chinurilor. Doresc să fie reconstituit, în vechea lui formă, templul Soarelui de lângă Palmyra, pe care l-au jefuit stegarii legiunii a treia împreună cu reangajaţii, cu trâmbiţaşii şi cu muzicanţii. Ai la îndemână pentru aceasta 300 livre de aur din casetele Zenobiei, 1 800 livre de argint din averile palmyrenilor, ca şi pietrele scumpe regale. Ia măsuri ca,

folosind toate posibilităţile, să fie înfrumuseţat templul: în felul acesta, mă veţi mulţumi pe mine şi pe zeii nemuritori. Voi scrie senatului, cerându-i să trimită un pontif, pentru a face inaugurarea templului”.

Această scrisoare arată, după cum vedem, că asprimea severului împărat se potolise.

32 În sfârşit, fiind în mai multă siguranţă, revine în Europa şi, cu acea vitejie cunoscută lui, zdrobeşte pe toţi duşmanii care rătăceau în cuprinsul imperiului. Dar, în timp ce Aurelianus săvârşea astfel de lucruri importante în Thracia şi în toată Europa, s-a găsit un oarecare Firmus30 care, fără a deţine atributele de împărat, a pus stăpânire pe Egipt, ca şi cum aceasta ar fi fost o cetate liberă. De aceea, Aurelianus s-a deplasat imediat în această regiune, obţinând un deosebit succes. În curând, aşadar, luă în stăpânire Egiptul şi, cum era un temperament aspru şi se conducea mult după instinct, supărându-se grav pentru faptul că Tetricus rămăsese până atunci la conducerea Galliei, s-a îndreptat spre occident şi după ce însuşi Tetricus i-a predat legiunile care nu-i puteau suferi crimele, a luat în stăpânire legiunile predate. După liniştirea Orientului şi a Galliei, Aurelianus devine conducătorul întregii lumi, şi răspândind groaza pretutindeni, se îndreaptă spre Roma, pentru a organiza şi a înfăţişa romanilor triumful asupra Zenobiei şi a lui Tetricus, adică asupra orientului şi occidentului.

33 Nu e lipsit de interes de a cunoaşte cum a fost triumful lui Aurelianus. Căci a fost foarte măreţ. Au fost trei care împărăteşti; dintre acestea, unul care aparţinea lui Odenatus, era lucrat cu migală şi împodobit cu argint, aur şi pietre scumpe; altul, pe care regele perşilor îl dăduse în dar lui Aurelianus, şi el lucrat cu aceeaşi minunată artă; iar cel de-al treilea, pe care Zenobia însăşi şi-l construise în speranţa că-şi va face intrarea cu el în oraşul Roma. Şi nu s-a înşelat în această privinţă, căci, cu

el a intrat în oraş, dar învinsă şi subjugată. A mai fost şi un alt car tras de patru cerbi, care se zice că a aparţinut regelui goţilor şi în care, după cum susţin mulţi, Aurelianus se îndrepta spre Capitoliu, pentru a sacrifica acolo cerbii pe care, capturaţi împreună cu carul, îi consacrase lui Jupiter Optimus Maximus. În fruntea; convoiului, înaintau douăzeci de elefanţi, două sute de diferite animale domesticite din Lybia şi Palestina, pe care Aurelianus le-a dăruit îndată unor cetăţeni, ca să nu greveze venitul statului. Din convoi mai făceau parte: patru tigri, girafe, cerbi nordici şi alte astfel de animale conduse în şir, opt sute de perechi de gladiatori, în afară de prizonierii popoarelor barbare care mergeau cu mâinile legate: blemi, axomiţi, arabi eudaimoni, inzi, bactrani, hiberi, săraceni, perşi, fiecare cu darurile sale, goţi, halani, roxolani, sarmaţi, franci, suevi, vandali, germani. Printre aceştia înaintau şi palmireni, fruntaşii cetăţii care supravieţuiseră, precum şi egiptenii care se răsculaseră.

34 Mai erau şi zece femei, pe care le capturase în haine bărbăteşti, luptând în mijlocul goţilor, după ce multe fuseseră omorâte şi pe care o inscripţie le arăta că provin din neamul amazoanelor: în faţă, erau purtate nişte placarde cu numele popoarelor învinse. Între aceştia, se găsea şi Tetricus, îmbrăcat cu o hlamidă stacojie, o tunică de culoare gălbuie şi pantaloni gallici, având alături de el pe fiul său, pe care-l înscăunase împărat în Gallia; venea, apoi, Zenobia, împodobită cu pietre scumpe şi cu mâinile legate în lanţuri de aur, pe care le susţineau alţi prizonieri; în faţa convoiului erau purtate coroanele de aur ale tuturor cetăţilor, prevăzute cu placarde care ieşeau în evidenţă. În afară de cei de mai sus, adăugau la strălucirea triumfului: poporul roman însuşi, drapelele colegiilor şi ale unităţilor armate, soldaţii îmbrăcaţi în zale, bogăţiile regale, întreaga armată şi senatorii (deşi puţin cam abătuţi, deoarece se vedeau făcând parte din triumful împăratului).

În sfârşit, au ajuns pe Capitoliu abia la ora a noua; iar pe Palatin, seara târziu. În zilele următoare, au fost organizate pentru popor distracţii cu spectacole de teatru şi de circ, vânători, lupte de gladiatori şi întreceri navale.

35 Mi se pare că nu trebuie să trecem cu vederea un lucru pe care poporul îl păstrează în amintire, iar adevărul istoric îl respectă, anume, că, în acest timp, Aurelianus, când pleca spre orient, a promis poporului, în caz de întoarcere victorioasă, coroane de câte două libre; şi, în timp ce poporul spera coroanele de aur promise, Aurelianus, fie că n-a putut, fie că n-a vrut, a pus să le confecţioneze coroane din pâini care acum se numesc „lamură" şi le-a oferit cetăţenilor, astfel încât zilnic, tot timpul vieţii, fiecare primea şi transmitea urmaşilor săi câte o astfel de coroană. Pe de altă parte, Aurelianus a împărţit poporului şi carne de porc, ceea ce şi astăzi se obişnuieşte.

El a promulgat şi o mulţime de legi într-adevăr salutare. A înfiinţat sacerdoţiile, a construit templul Soarelui şi l-a înconjurat cu parcuri; a stabilit avantaje pentru arhitecţi şi îngrijitori.

Plecând apoi, după înfăptuirea acestora, în Gallia, eliberă pe vindelici de asediul barbarilor, se duse, în sfârşit, în Illyricum şi, pregătind o mare, dar nu numeroasă armată, declară război perşilor, pe care-i învinse în chip glorios în acelaşi timp în care biruise pe Zenobia. Dar, în timpul călătoriei, a fost omorât lângă Caenofrurium31, o localitate de popas între Heraclia şi Byzantium, datorită perfidiei secretarului său, de mâna lui Mucapor.

36 Şi, ca să nu rămână necunoscută, voi povesti pe scurt care a fost cauza uciderii lui şi cum a fost răpus. Ceea ce nu se poate nega, Aurelianus a fost un împărat aspru, crud, sângeros. Şi, fiindcă a ajuns cu asprimea până acolo, încât a ucis, pentru un motiv nici prea grav şi nici prea potrivit, chiar pe fiica surorii lui, şi-a atras mai întâi

ura alor săi. După părerea unora, s-a întâmplat, cum se desfăşoară uneori lucrurile în mod fatal, să şi-l facă duşmănos, datorită ameninţărilor, pe însuşi libertul său Mnesteus32, pe care-l folosea ca secretar şi pe care nu ştiu de ce îl bănuia. Acesta, fiindcă ştia că Aurelianus nici nu obişnuia să ameninţe fără rost şi nici să ierte, dacă ameninţa, a compus o listă de nume, introducând pe aceia pe care Aurelianus era mâniat cu adevărat împreună cu cei cărora nu le purta niciun gând rău; a introdus, de asemenea, în listă, şi numele său, pentru a inspira mai multă încredere celorlalţi prin grija deosebită pe care le-o arăta. Apoi, a citit această listă fiecăruia dintre cei ale căror nume le conţinea, prevenindu-i că Aurelianus a dispus să-i omoare: dacă sunt bărbaţi cu adevărat, le-a spus el, lor li se datorează propria viaţă. Astfel, fiindcă cei care meritau jignirea erau cuprinşi de teamă, iar cei nevinovaţi de necaz că Aurelianus se arată nerecunoscător faţă de devotamentul şi serviciile pe care i le făcuseră, atacându-l pe neaşteptate pe când se afla în drum, l-au ucis la locul amintit mai sus.

37 Acesta a fost sfârşitul lui Aurelianus, un împărat mai degrabă necesar decât bun. După moartea sa, imediat ce fapta a fost dezvăluită, chiar cei care-l omorâseră i-au ridicat un mormânt măreţ şi un templu. În ceea ce priveşte pe Mnesteus, el a fost legat de un pom şi lăsat pradă animalelor sălbatice, după cum arată nişte statui de marmoră aşezate de o parte şi de alta, în acelaşi loc unde i s-au ridicat şi lui Aurelianus nişte statui în mijlocul unor coloane. Senatul a regretat moartea lui Aurelianus, şi mai mult poporul, căruia-i plăcea să spună că: „Aurelianus a fost învăţătorul senatorilor”. A domnit şase ani, fără câteva zile şi, datorită faptelor sale glorioase, a fost trecut în rândul zeilor. Nu pot trece cu vederea, însă, fiindcă se referă la Aurelianus, un lucru care a trecut şi în istorie. Mulţi relatează că Quintillus, fratele lui Claudius, pe când

se găsea în comandamentul Italiei, şi-a însuşit domnia imediat ce a auzit de moartea fratelui său. Dar, când s-a aflat că Aurelianus a fost ales împărat, a fost părăsit din această cauză de întreaga armată şi, fiindcă soldaţii nu voiau să asculte ceea ce încerca să spună împotriva lui Aurelianus, şi-a deschis el însuşi venele, murind, astfel, în cea de-a douăzecea zi a domniei sale. Aurelianus a pedepsit cu deosebită perseverenţă toate crimele, toate dezordinele, viciile şi comploturile, astfel încât a curăţit în întregime tot universul.

38 Consider că e în legătură cu subiectul nostru faptul că Zenobia a domnit peste orient în numele fiului său, Vabalatus şi nu al lui Timolaus şi Herennianus. Sub Aurelianus s-a dezlănţuit şi o răscoală a lucrătorilor din monetării, pusă la cale de un oarecare controlor financiar, Felicissimus. împăratul a înăbuşit-o cu foarte mare îndârjire şi severitate, pierzând, însă, 7.000 dintre soldaţii săi, după cum arată scrisoarea trimisă lui Ulpius Crinitus, consul pentru a treia oară şi care-l adoptase mai înainte:

„Aurelianus Augustus către tatăl său Ulpius. S-a întâmplat aproape în mod fatal că orice acţiune războinică a mea să fie agravată prin mişcări de tot felul. O răscoală ivită în interiorul Romei a dat naştere la un război foarte greu: la instigaţia lui Felicissimus, ultimul dintre sclavi, căruia îi încredinţasem funcţia de controlor financiar, lucrătorii din monetării au aţâţat pe cei predispuşi la revoltă. Toţi aceştia au fost nimiciţi, dar am pierdut 7.000 de lembari, riparensi, castriani şi daci: din aceasta am ajuns la concluzia că zeii nemuritori nu mi-au dat nicio victorie fără sacrificiu”.

39 După triumful asupra lui Tetricus, l-a numit pe acesta guvernator al Lucaniei, iar pe fiul lui l-a menţinut în senat. A construit un foarte măreţ templu al Soarelui. A extins astfel teritoriul Romei, încât zidurile Capitalei se întind acum pe o lungime de aproape 50.000 de paşi. A

urmărit cu deosebită severitate pe denunţători şi delatori. Pentru siguranţa particularilor, a poruncit ca registrele publice să fie arse în forul lui Traianus.

Sub domnia lui, s-a decretat amnistia delictelor publice, după exemplul atenienilor, despre care amintea şi Cicero în Philippice. Pe hoţii bunului public din provincii şi pe defraudatori, depăşind regulile militare, i-a pedepsit prin groaznicele chinuri ale spânzurătorii. În templul Soarelui, a adunat o mare cantitate de aur şi pietre scumpe. Văzând că Illyricum a fost devastat, iar Moesia ruinată, a părăsit provincia transdunăreană Dacia33, provincie întemeiată de Trăia nu-s, după ce a fost ridicată armata şi locuitorii din provincii trimişi acolo, deoarece pierduse speranţa că ea mai poate fi păstrată; a aşezat populaţia adusă de acolo în Moesia şi a numit această regiune Dacia sa, care acum desparte cele două Moesii. În afară de acestea, se spune că a fost de o astfel de cruzime, încât celor mai mulţi senatori le arunca pe seamă o vină imaginară de conspiraţie şi tiranie, ca să-i poată omorî mai uşor. Unii adaugă chiar că a omorât nu pe fiica, ci pe fiul surorii sale; cei mai mulţi susţin, însă, că şi pe fiică.

40 Cât e de greu să alegi un împărat nou în locul unuia superior a demonstrat-o atât ezitarea venerabilului ordin senatorial, cât şi autoritatea înţeleaptă a armatei. Căci, după omorârea unui împărat atât de aspru, armata s-a adresat senatului în privinţa alegerii noului împărat, fiind de părere că nu trebuie ales niciunul din cei care îl omorâseră pe un conducător atât de bun. Dar senatul, la rândul său, a cedat armatei dreptul acestei alegeri, ştiind că militarii nu primesc cu plăcere pe împăraţii aleşi de senat. În sfârşit, aseastă transmitere de atribuţii s-a produs de trei ori, astfel încât, timp de 6 luni, lumea romană n-a avut împărat, rămânând în funcţiune magistraţii, pe care-i alesese senatul sau îi numise Aurelianus, în afară de faptul că, în locul lui Arrelius

Fuscus a fost ales, ca proconsul al Asiei, Falconius Probus.

41 Cred că va fi privită cu plăcere însăşi scrisoarea pe care armata a trimis-o senatului:

„Armatele cele fericite şi puternice către senatul şi poporul roman. împăratul nostru Aurelianus a fost omorât din cauza vicleniei unui singur om şi prin greşeala tuturor celor buni şi a celor răi. Acum, senatori venerabili, aşezaţi-l în rândul zeilor şi procedaţi la alegerea altuia dintre voi, dar pe care-l socotiţi demn de această onoare. În orice caz, noi nu îngăduim să ne comande nimeni din cei care au greşit sau au vrut să facă acest rău”.

Li s-a răspuns printr-un decret al senatului.

După el, în ziua a treia înainte de nonele lui februarie, senatul s-a adunat în curia pompiliană; luând cuvântul, consulul Aurelius Gordianus a zis: „Vă prezentăm, senatori, scrisoarea prea fericitei armate”; iar după citirea ei, Aurelius Tacitus, senator cu dreptul primului cuvânt, a vorbit astfel (acesta a fost numit, conform părerii tuturor a, împărat după Aurelianus): „O, dacă zeii nemuritori ar fi hotărât cu dreptate şi înţelepciune ca împăraţii buni să fie invulnerabili, deci să poată avea o viaţă cât de lungă şi să nu aibă nicio putere asupra lor aceia care, cu gânduri funeste, pun la cale crime nelegiuite, ar trăi şi acum împăratul Aurelianus, decât care n-a fost nimeni mai viteaz şi mai folositor. Căci în mod sigur, după nefericirea lui Valerianus, după nenorocirile cauzate de Gallienus, imperiul nostru începuse să răsufle mai liniştit sub împăratul Claudius, iar, după ce Aurelianus a supus în întregime toată lumea, statul nostru a fost complet restabilit. El ne-a redat Galliile, a eliberat Italia, a salvat pe vindelici de sub jugul sclaviei barbare; în urma victoriei lui, a fost restituit Illyricul, Thracia, a fost supusă legilor romane; el a readus sub stăpânirea dreptului roman orientul care gemea în mod ruşinos sub jugul femeiesc; el a împrăştiat, a fugărit şi

a nimicit pe perşi, care ne-au insultat prin moartea lui Valerianus. Pe el l-au venerat, aproape ca pe un zeu în viaţă, popoarele săracenilor, blemnylor, exomiţilor, bactranilor, serilor, hiberilor, albanilor, armenilor şi chiar ale indienilor. Cu darurile pe care le-a obţinut de la populaţiile barbare, a fost reînnoit Capitoliul. Datorită generozităţii lui, un singur templu deţine 15.000 de libre de aur; toate sanctuarele strălucesc, în Roma, de darurile lui. De aceea senatori, reproşez pe drept zeilor că au admis să moară un astfel de împărat, afară de cazul că au preferat să-l aibă cu ei. Aşadar, propun să-i acordăm onoruri divine şi consider că toţi veţi aproba aceasta. Pe de altă parte, socot că, în privinţa alegerii împăratului, trebuie să ne adresăm tot armatei. Căci, în cazul unei astfel de hotărâri, dacă nu se realizează ceea ce se spune, va exista, pe de o parte, primejdie pentru cel ales, iar, pe de alta, ură pentru alegător”.

Propunerea lui Tacitus a fost aprobată. Totuşi, în timp ce scrisorile circulau de la unii la alţii, a fost numit printr-un decret al senatului împărat Tacitus, de care vom vorbi în capitolul despre viaţa lui Tacitus.

42 Aurelianus a lăsat numai o fiică, ai cărei urmaşi, mai trăiesc şi acum la Roma. Căci Aurelianus, proconsul în Cilicia, un foarte bun senator, venerabil prin autoritatea şi felul său de viaţă şi care acum trăieşte în Sicilia, este nepotul lui.

Voi încerca să explic acum cum se face că au existat puţini împăraţi buni, deşi au fost atâţia caesari. Căci, în analele publice, este înscrisă o întreagă listă de mari demnitari, de la Augustus până la Diocletianus şi Maximianus; dar cei mai buni dintre aceştia au fost: Augustus însuşi, Flavius Vespasianus, Flavius Titus, Cocceius Nerva, Divus Traianus, Divus Hadrianus, Pius şi Marcus Antoninus, Severus Afer, Alexander, fiul Mammaeei, divus Claudius şi divus Aurelianus; căci pe

Valerianus, deşi a fost cel mai bun, nenorocirea l-a separat de cei buni. Vezi, tu, rogu-te, cât de puţini sunt împăraţii buni, încât bine a spus un oarecare actor de mimi din timpul lui Claudius că împăraţii buni ar putea fi înscrişi şi pictaţi pe un inel. Şi, din contră, cât de lungă este seria celor răi! Căci, ca să lăsăm la o parte pe unii de felul lui Vitellius, Caligula şi Nero, cine ar putea suporta pe cei ca Maximinus şi Philippus sau acea nesfârşită drojdie de sălbatici? Totuşi, ar trebui să scoatem din rândul acestora pe Decii, a căror viaţă şi moarte s-ar putea alătura celor de altă dată.

43 Pe bună dreptate, se cercetează ce lucruri fac răi pe împăraţi. Mai întâi, dragă prietene, desfrâul. apoi bogăţia; pe lângă acestea, prietenii necinstiţi, curtenii respingători, eunucii foarte lacomi, slujitorii proşti sau răi şi, ceea ce este destul de grav, ignorarea problemelor de stat. Eu am auzit însă, de la tatăl meu, că Diocletianus, înainte de a fi împărat, spunea că nimic nu e mai greu decât de a fi un bun conducător. Se adună patru sau cinci, făuresc planul cum să înşele pe împărat şi-i dictează hotărârile. Căci, conducătorul care stă închis acasă, nu cunoaşte realitatea, E obligat să ştie doar ce-i spun alţii, numeşte ca judecători pe cei care n-ar trebui să îndeplinească această funcţie, îndepărtează de treburile statului pe cei care ar trebui apropiaţi. Ce să spun mai multe? După cum afirmă însuşi Diocletianus, împăratul bun, prudent, chiar şi cel mai bun este vândut. De aceea, am introdus aceste cuvinte ale lui Diocletianus, pentru ca înţelepciunea ta să afle că nimic nu e mai greu de găsit decât un bun împărat.

44 Mulţi nu-l consideră pe Aurelianus nici între împăraţii buni, nici între cei răi, pentru faptul că i-a lipsit îngăduinţa, prima calitate a împăraţilor. Verconnius Herennianus, prefectul gărzii pretoriene a lui Diocletianus, afirmă adesea, sprijinindu-se pe mărturia lui

Asclepiodotus, că Diolectianus repeta mereu, când critica asprimea lui Maximinus, că Aurelianus ar fi trebuit să fie mai degrabă general decât împărat; căci îi displăcea prea marea violenţă a acestuia.

Ar părea poate uimitor ceea ce Asclepiodotus a aflat de la Diocletianus şi a spus consilierului său, Celsinus, dar despre aceasta vor judeca urmaşii. Spunea, astfel, că odată Aurelianus cerea sfatul druidelor gallice34, întrebându-le dacă titlul de împărat se va transmite urmaşilor săi şi ele au răspuns că niciun nume nu va fi mai strălucit în statul roman decât acela al urmaşilor lui Claudius. Şi într-adevăr, există astăzi „din acelaşi sânge, împăratul Constantius, ai cărui urmaşi cred că vor ajunge la acea glorie pe care au prezis-o druidele. Iar eu am plasat acest lucru în cadrul vieţii lui Aurelianus, fiindcă aceste răspunsuri au fost date lui Aurelianus însuşi atunci când se interesa despre soarta imperiului şi a urmaşilor săi.

45 Aurelianus a impus Egiptului, ca tribut pentru oraşul Roma, sticlă, hârtie, în cânepă şi acele ţesături specifice, de o durabilitate veşnică. Începuse să construiască nişte băi de iarnă în regiunea de peste Tibru, deoarece aici lipsea cantitatea suficientă de apă rece. Tot el a început să construiască un for lângă mare, în apropierea Ostiei, unde, apoi, s-a instalat palatul comandantului suprem. Pe prietenii săi i-a înstărit în mod onorabil şi modest pentru ca, pe de o parte, să-i ferească de mizeriile sărăciei, iar pe de alta, să nu le aţâţe invidia din cauza bogăţiilor acumulate, în raport cu modestia averii iniţiale. N-a avut nici el, în dulapul de haine, îmbrăcăminte de mătase şi n-a dat nici altora spre folosinţă. Iar când soţia sa îi cerea permisiunea de a îmbrăca o mantie neobişnuită de mătase purpurie, el a răspuns: „Nu e bine ca firele să aibă greutatea aurului”, căci, atunci libra de mătase avea valoarea aurului.

46 Avea de gând să nu permită folosirea aurului nici

în apartamente, nici pe haine, nici pe blănuri, nici în aliaj cu argintul, spunând că în natură este mai mult aur decât argint, dar că aurul piere datorită diferitelor întrebuinţări sub formă de foi, fire sau lichid, pe când argintul îşi păstrează forma sa proprie. A acordat, însă, dreptul, pentru cine voia, să folosească vase şi cupe de aur; a admis, de asemenea, ca particularii să aibă trăsuri argintate, deşi înainte ve hicolele erau numai de aramă şi de fildeş. A permis, în acelaşi timp, ca matroanele să aibă tunici şi celelalte haine din purpură, pe când înainte purtau stofe de mai multe culori sau cel mult de culoarea. ametistului; soldaţilor de rând le-a dat cel dintâi voie să poarte broşe de aur, pe când înainte acestea erau de argint. De asemenea, el a fost primul care a dat soldaţilor tunici de mătase, pe când înainte aveau îmbrăcăminte de purpură simplă; unora le-a permis să aibă o bandă de purpură, altora două, altora trei şi chiar până la cinci, cum sunt astăzi cele din în

47 A mărit cu o uncie cantitatea de pâine a Romei din tributul egiptean, după cum el însuşi se laudă într-o scrisoare adresată prefectului aprovizionării din Roma:

„Aurelianus Augustus către Flavius Arabianus, prefectul aprovizionării. Dintre celelalte lucruri, prin care, cu ajutorul zeilor, am sprijinit statul roman, nimic nu este pentru mine mai măreţ decât faptul că, prin adăugarea unei uncii, am mărit cantitatea tuturor alimentelor din oraş. Şi, pentru ca aceasta să fie permanentă, am înfiinţat noi căi fluviale de transport pe Nil, în Egipt şi la Roma; am consolidat ţărmurile Tibrului, am adâncit vadul albiei care-şi revarsă apele, am stabilit sacrificii zeilor şi Eternităţii imperiului; am celebrat pe mama Ceres. Îţi rămâne ţie, prea scumpul meu Arabianus, sarcina să iei măsuri, pentru ca dispoziţiile mele să nu fie zadarnice. Căci ce fericire poate fi mai mare decât ca poporul roman să fie bine hrănit?;!

48 Hotărâse, printr-un ordin cu caracter permanent, să se dea poporului şi vin în mod gratuit, aşa cum se dădea ulei, pâine şi carne de porc33. Pe de altă parte, imensele întinderi de pământ ale Etruriei, prin Aurelia până la Alpii maritimi, sunt roditoare sau plantate cu pădure. De aceea, el a hotărât să se ofere suma corespunzătoare proprietarilor locurilor necultivate, care doreau acest lucru, pentru a fixa acolo familiile prizoniere şi a planta pantele cu vii, iar din această muncă fiscul să nu primească niciun profit, ci tot vinul cuvenit lui să fie distribuit poporului; s-a precizat măsura doagei, a butoaielor, corăbiilor şi construcţiilor. Mulţi spun că Aurelianus a fost prevenit să nu facă aceasta; alţii susţin că prefectul gărzii pretoriene l-a oprit chiar, adresându-i-se astfel: „Dacă dăm şi vin poporului, mai rămâne să-i dăm pui de găină şi gâşte”. Drept dovadă este faptul că, în realitate, Aurelianus a reflectat la toate acestea, ba chiar că a dispus să se ia măsuri ca vinul provenit din impozite de stat să fie plasat în parcul templului Soarelui, dar să nu fie dat gratuit poporului, ci contra cost. Trebuie să se ştie, de asemenea, că el a făcut de trei ori distribuire de alimente, că a împărţit poporului tunici albe cu mâneci, provenite din diverse provincii, haine de in africane şi din cele albe egiptene şi că cel dintâi a oferit poporului batiste pe care să le folosească pentru a-şi arăta aprobarea.

49 Când era la Roma, nu-i plăcea să locuiască în palatul de pe Palatin, ci mai degrabă în grădinile lui Sallustius sau ale Domiţiei. A înfrumuseţat, printr-un portic lung de o mie de paşi, grădinile lui Sallustius, unde făcea exerciţii de călărie, deşi nu se bucura de o sănătate perfectă. Poruncea ca sclavii sau slujitorii vinovaţi să fie omorâţi în faţa sa, după unii, pentru a-şi menţine severitatea, după alţii, din predispoziţia pentru cruzime. A hotărât pedeapsa capitală pentru servitoarea sa, care săvârşise un adulter cu un sclav din casă. Pe mulţi sclavi

din familia proprie, care căzuseră în greşeală, i-a trimis la judecata publică, pentru a fi supuşi legilor. Voi ca matroanele38 să aibă senatul sau o adunare a lor, un fel de mic senat, astfel încât să fie dintre ele, în primul rang, acelea care au fost considerate de senat demne de a fi preotese. A interzis bărbaţilor, permiţând nu mai femeilor, pantofi de culoare roşie, gălbuie, albi sau verzi ca iedera. Senatorilor le-a admis să aibă vizitii cu aceeaşi îmbrăcăminte pe care o purtau şi ai lui însuşi. A interzis ca cineva să aibă concubine de origine nobilă. A reglementat numărul eunucilor, potrivit cu sarcinile senatoriale, datorită faptului că se ajunsese la preţuri imense. N-a avut niciodată un vas de argint mai mare de 30 de libre. Masa lui se compunea mai ales din carne friptă. Îi plăcea cu deosebire vinul roşu.

50 Niciodată nu chema medicul la el când era bolnav, ci singur îşi trata bolile. A stabilit, ca şi un particular, pentru soţia şi fiica sa, cantitatea de cadouri anuală. Sclavilor săi le-a dat, ca împărat, aceleaşi haine pe care le dădea când era particular, afară de doi bătrâni, Antistius şi Gillo, cărora le oferea cantitatea obişnuită pentru liberţi şi care, după moartea lui, au fost eliberaţi printr-un decret al senatului. Era reţinut în ceea ce priveşte plăcerile, dar mimii îl distrau în mod deosebit şi mai ales îl desfăta un mare mâncău, care atât de mult mânca, încât într-o singură zi, înaintea mesei împăratului, consuma un mistreţ întreg, 100 de pâini, un berbec şi un purcel şi bea printr-un robinet tot vinul dintr-un butoi aşezat lângă el.

În afară de unele răscoale interne, a avut o domnie cât se poate de fericită. Poporul roman l-a iubit, iar senatul s-a şi temut de el.

TACITUS

1 Pontifii, care aveau posibilitatea de a scrie istoria, au trecut în documentele lor că, după moartea lui Romulus, fiind vorba de o formă nouă de conducere a

oraşului Roma, a intrat în funcţie un interregn1, când urma să se găsească un urmaş bun al unui rege bun; acest lucru s-a produs şi după Aurelianus şi a durat timp de şase luni, când, între senat şi armată, s-a desfăşurat o adevărată bătălie, nu duşmănoasă sau crudă, ci respectuoasă, delicată. În multe privinţe, însă, situaţia de acum e deosebită de neliniştea creată atunci. Căci, îndată ce, intrând în funcţiune interregnul după Romulus, au fost creaţi interregii, conducerea fiind încredinţată, într-un an întreg, la 100 de senatori, câte 5, 4 sau 3 zile, iar cei care meritau erau interregi pe rând, numai câte unul. În felul acesta, s-a ajuns ca interregnul să dureze mai mult de un an, pentru ca nu cumva vreunul din ei să rămână în afara egalităţii în drepturi, neluând parte la conducerea statului roman. La aceasta se adaugă faptul că, şi sub consuli şi sub tribunii militari investiţi cu putere consulară, au existat interregi, dacă s-a creat un interregn; în felul acesta statul roman n-a fost niciodată lipsit de acest titlu, încât niciun interrege n-a fost ales pentru două zile, ci cel puţin pentru trei zile. Mi s-ar putea obiecta că, la strămoşii noştri, n-au existat în stat magistraţi curuli timp de patru ani, dar existau tribunii plebei investiţi cu putere tribuniciară, care este cea mai înaltă demnitate a conducerii regale. Totuşi nu ni s-a transmis că în acel timp n-au fost interregi, ba chiar, după referirile adevăraţilor istorici, s-a afirmat că au fost numiţi consuli de către interregii, care ţineau adunările în care erau aleşi ceilalţi magistraţi. fericite amânări şi să se înscrie, în mod deosebit, pe monumente publice, spre ştiinţa urmaşilor, această surprinzătoare atitudine moderată a întregii lumi, ca să înveţe cei care umblă după domnie că rolul de conducător nu trebuie smuls cu forţa ci trebuie meritat. Aşadar, după ce Aurelianus a fost omorât prin viclenie, după cum s-a arătat în cartea anterioară, datorită şireteniei unui sclav necinstit şi lipsei de vigilenţă a

soldaţilor (după cum cei cărora le plac fel de fel de născociri, le ascultă când mâniaţi, când de cele mai multe ori beţi, dar aproape întotdeauna fără judecată), fiindcă toţi ajunseseră la gânduri mai înţelepte, iar vinovaţii fuseseră sever pedepsiţi de către armată, au început să se întrebe, cine ar trebui să devină, dintre toţi, împărat. Atunci, datorită faptului că cei de faţă erau înconjuraţi de ură, armata, care obişnuia să numească pe împăraţi pe ascuns, a trimis senatorilor o scrisoare despre care s-a vorbit în cartea anterioară, cerându-i să aleagă pe împărat din mijlocul lor. Dar senatul, ştiind că împăraţii aleşi de el nu sunt pe placul armatei, a înapoiat soldaţilor problema spre rezolvare şi, în timp ce acest lucru s-a repetat de mai multe ori, s-au scurs şase luni.

despre armatele din toate aceste părţi? Până când credeţi că se pot menţine fără existenţa unui conducător? Deci, porniţi la acţiune, senatori, şi numiţi un împărat. Căci armata sau va primi pe cel ales de voi „sau, dacă-l va refuza, va alege pe altul.

4 După acestea, pe când Tacitus, care era fost consul cu dreptul primului cuvânt, exprimase în mod neprecis ideea pe care voia s-o dezvolte, întreg senatul a aclamat: „Tacitus Augustus, zeii să te apere. Te alegem împărat, îţi încredinţăm grija statului roman şi. a întregii lumi. Primeşte de la autoritatea senatului conducerea supremă, care ţi se cuvine după rang, după viaţa şi înţelepciunea ta. Primul dintre senatori este pe drept ales împărat; pe drept e ales împărat, omul căruia-i aparţine dreptul primului cuvânt. Cine poate conduce mai bine decât un om serios? Cine poate conduce mai bine decât un învăţat? Ceea ce este bun, norocos şi salutar, este faptul că ai fost mult timp simplu particular: ştii cum trebuie să conduci tu, care ai suportat atâţia împăraţi; ştii cum trebuie să conduci tu, care ai suportat pe ceilalţi împăraţi”. Iar el a răspuns: „Mă mir, senatori, că, în locul unui împărat foarte viteaz, cum a

fost Aurelianus, vreţi să alegeţi pe unul bătrân. Iată. membrele care ar trebui să arunce suliţa, să izbească lancea, să facă să răsune scuturile sau să călărească neîncetat, pentru a oferi exemplu soldaţilor. Eu abia îndeplinesc îndatoririle de senator, abia formulez hotărârile, la care mă obligă rangul. Judecaţi mai atent la ce vârstă înaintată mă trimiteţi din dormitor şi de la adăpost în zăpadă şi în arşiţă. Şi credeţi că soldaţii vor accepta pe un împărat bătrân? Fiţi atenţi, ca nu cumva să nu puneţi în fruntea statului pe împăratul pe care-l voiţi de fapt, iar mie să-mi dăuneze chiar faptul că mă alegeţi în unanimitate”. zece ori; „şi Hadrianus a ajuns împărat la bătrâneţe”.

— Au spus de zece ori; „şi Antonius a ajuns împărat la bătrâneţe” – au spus de zece ori; „şi tu ai citit ce-a spus poetul: şi barba albă a regelui roman” 5 – au spus de zece ori; „cine poate conduce mai bine decât un bătrân” – au spus de zece ori; „te alegem împărat şi nu soldat” – au spus de zece ori; „tu porunceşti, soldaţii să lupte” – au spus de treizeci de ori; „ai înţelepciune şi un frate bun” – au spus de zece ori; „Severus a spus: capul conduce, nu picioarele” – au spus de treizeci de ori; „alegem mintea ta şi nu corpul”.

— Au spus de douăzeci de ori; „Tacitus Augustus, zeii să te păzească”. Apoi au votat toţi.

6 După acestea, senatorul fost consul, Maecius Falconius Nichomachus, care şedea în spatele lui Tacitus, a vorbit astfel: „Într-adevăr, senatori, întotdeauna această măreaţă adunare a luat hotărâri drepte şi înţelepte pentru stat şi din partea nici unui popor de pe glob nu s-a demonstrat o mai mare înţelepciune; totuşi, niciodată n-a fost pronunţată o hotărâre mai profundă şi mai înţeleaptă în acest sanctuar. Alegem ca împărat pe un bătrân şi pe un bărbat, care să se îngrijească de toţi ca un părinte. Din partea lui nu trebuie să ne temem de nimic necugetat,

grăbit sau aspru. Tot ce începem astăzi trebuie să aibă un caracter serios, înţelept, profund, ca şi cum patria ar porunci. Căci el ştie ce fel de împărat şi-a dorit întotdeauna şi nu poate să ne dea altceva decât ce-a dorit şi a vrut el însuşi. Amintiţi-vă, dacă vreţi, de acei vechi monştri – vorbesc de unii ca Nero, ca Heliogabalus şi Commoduse – sau aş zice, mai degrabă „incomodul”.

— Şi veţi ajunge, cu siguranţă, la concluzia că adevăratele cauze n-au fost atât viciile oamenilor, cât mai ales vârsta lor. Zeilor nu le place să fie numiţi împăraţi sau părinţi ai patriei nişte copii sau tineri, cărora profesorii trebuie să le conducă mâna pentru a semna, oricare numesc pe consuli, pentru a primi dulciuri, jucării şi orice pofteşte copilăria. Ce raţiune există să avem un împărat care nu ştie să-şi respecte autoritatea, care nu ştie ce înseamnă statul nostru; care se teme de educator, priveşte cu respect la doică, se supune loviturilor sau este cuprins de groaza pe care i-o inspiră nuielile pedagogului; care numeşte consuli, comandanţi şi judecători, pe aceia cărora nu le cunoaşte nici viaţa, nici meritele, nici vârsta, nici familia şi nici faptele? Dar ce s-o lungesc, senatori? Să ne bucurăm mai mult că avem un împărat bătrân, decât să repetăm acele situaţii care au provocat numai jale celor care le-au tolerat. Aduc, deci, mulţumiri şi port recunoştinţă zeilor nemuritori şi, în numele întregului imperiu, vin să te rog şi să-ţi cer pentru patria noastră comună şi legile ei ca nu cumva, dacă soarta ţi se va împlini prea de vreme, să laşi pe copiii tăi ca urmaşi la conducerea imperiului roman, pentru ca astfel să nu laşi moştenire patria, pe senatori şi poporul roman ca pe vila, colonii şi sclavii tăi. De aceea, fii cu băgare de seamă şi imită pe cei ca Nerva, ca Traianus, ca Hadrianus. A fi iubit mai mult patria decât pe fiii săi constituie o glorie imensă pentru împărat în momentul morţii sale”. foarte adevărat şi nu pot ascunde că, după ce s-a răspândit zvonul că el

trebuie să fie ales împărat, a plecat şi a rămas la Baiae7 timp de două luni. Apoi, fiind chemat, a luat parte, ca un adevărat particular, la şedinţa senatului, cu intenţia de a refuza titlul de împărat.

8 Ca să nu afirme cineva că eu am crezut pe cuvânt pe vreunul dintre scriitorii greci sau latini, în biblioteca Ulpia, în dulapul al şaselea, are la îndemână o carte îmbrăcată în fildeş, în care a fost transcris decretul senatului semnat de însuşi Tacitus. Căci mult timp decretele senatului cu privire la împăraţi erau înscrise în cărţi încrustate în fildeş.

Apoi s-a prezentat armatelor. Şi aici, de îndată ce s-a ridicat la tribună, Moesius Gallicanus, prefectul gărzii pretoriene, a rostit următoarea cuvântare: „Prea cinstiţi camarazi de arme, senatul ne-a dat împăratul pe care l-aţi cerut. Acel prea venerabil ordin a ascultat de indicaţiile şi voinţa unităţilor militare. Mai multe nu pot să vă spun chiar în prezenţa împăratului. Ascultaţi, deci, cu bunăvoinţă cuvântul celui care de acum trebuie să se ocupe de soarta noastră”. După aceasta, Tacitus Augustus spuse: „Şi Traianus a ajuns bătrân la domnie, dar el a fost ales de un om singur, pe când pe mine, prea cinstiţi camarazi de arme, mai întâi m-aţi ales voi, care ştiţi să aprobaţi pe împărat, apoi marele senat m-a socotit demn de acest nume: mă voi îngriji, îmi voi da toată silinţa, mă voi strădui în aşa fel, încât să vă fiu de folos şi să vă dau, dacă nu fapte vitejeşti, cel puţin sfaturi demne de voi şi de un bun împărat”.

9 După aceasta le-a promis, după obicei, mărirea soldei şi daruri, iar în faţa senatului a rostit următoarea cuvântare: „Senatori, să-mi fie îngăduit să conduc astfel imperiul, încât să se simtă că am fost ales de voi; sunt hotărât să nu fac nimic, decât sprijinindu-mă pe hotărârea şi puterea voastră. Datoria voastră este de a porunci şi a consfinţi prin legi cele ce sunt demne de voi, de o armată

înţeleaptă şi de poporul roman 1. În aceeaşi cuvântare, a hotărât să i se aşeze lui Aurelianus o statuie pe Capitoliu, o statuie de argint în sala senatului, la fel în templul Soarelui, ca şi în forul lui Traianus. Dar n-a fost o statuie de aur, întrucât erau dedicate numai statui de argint. În aceeaşi împrejurare, a stabilit că va fi socotită ca o vină capitală, cu confiscarea bunurilor, dacă cineva, pentru folosinţa publică sau particulară, va combina arama cu argintul, argintul cu aurul, plumbul cu arama. De asemenea, a mai prevăzut ca sclavii să nu fie interogaţi împotriva stă pânilor şi nici chiar în procesele cu privire la autoritatea de stat. A mai adăugat ca toţi să aibă portretul lui Aurelianus. A poruncit să se ridice un templu închinat zeilor, unde să se aşeze statuile împăraţilor buni şi unde să se efectueze, sacrificii la ziua lor de naştere, la sărbătorile închinate lui Pales, la calendele lui ianuarie şi la ceremoniile de căsătorie. Tot atunci, a cerut consulatul pentru fratele său, Florianus, dar n-a obţinut aceasta, datorită faptului că senatul declarase închise adunările pentru alegerea consulilor sufecţi. Se spune că s-a bucurat mult de libertatea de care a dat dovadă senatul din moment ce i-a refuzat consulatul cerut pentru fratele său. Se spune, în sfârşit, că a afirmat: „Ştie senatul ce fel de împărat a ales”.

10 Tacitus a procedat la predarea către stat a averii sale personale, care se ridica la un venit de 2 800 de sesterţi. A transformat în soldă pentru soldaţi banii pe care-i avea acasă. îmbrăca, fiind împărat, aceeaşi togă şi tunică pe care le folosea şi ca particular. A oprit să se instaleze, în interiorul zidurilor Romei, casele de desfrâu, ceea ce n-a reuşit însă să păstreze mult timp. A dat ordin ca termele să fie închise la sfârşitul zilei, pentru a nu se isca răzvrătiri în timpul nopţii. A poruncit, de asemenea, ca bustul scriitorului istoriei împăraţilor, Cornelius Tacitus, pe care îl recunoştea drept rudă a sa, să fie aşezat în toate

bibliotecile şi, ca să prevină neglijenţa cititorilor, a dispus ca opera lui să fie copiată de zece ori pe an în mod public şi să fie plasată în arhive şi în biblioteci. A interzis tuturor a de a purta haine de mătase. A ordonat să fie distrusă casa sa personală şi, pe locul ei, să se construiască, pe cheltuiala sa, băi publice. Din veniturile proprii, a dăruit locuitorilor Ostiei8 o sută de coloane mumidice, înalte de douăzeci şi trei de picioare. A destinat averile, pe care le poseda în Mauritania, pentru reparaţia Capitoliului. A dedicat argintăria de masă, pe care o avea ca avere personală, pentru organizarea meselor care aveau loc în templu. A eliberat pe toţi sclavii din oraş de ambele sexe, cam în număr de 100, pentru a nu se părea că trece peste legea Caninia9.

11 Ducea o viaţă foarte cumpătată, astfel încât într-o zi întreagă nu bea niciodată un sextar de vin, adesea numai o jumătate. Masa lui consta dintr-o singură găină, la care mai adăuga un creier şi ouă. Prefera în mod deosebit legumele şi înainte de toate lăptucile, susţinând că această salată îi asigură somnul. Îi plăceau mâncăruri amărui. Făcea baie rar, dar cu atât mai sănătos era la bătrâneţe. Îi plăcea foarte mult diversitatea şi arta cristalurilor – N-a mâncat niciodată decât pâine uscată şi aceasta acoperită cu sare şi alte condimente. Era foarte priceput în prelucrarea artistică a materialelor, iubitor de marmoră, admirator al măreţiei senatoriale, dornic de vânători. Şi-a împodobit întotdeauna masa numai cu produse de la ţară. N-a acceptat să se pună carne de fazan decât la aniversarea sa şi a rudelor sale sau la cele mai mari sărbători. I se aduceau întotdeauna acasă vitele sacrificate şi impunea alor săi să se hrănească cu ele. N-a permis soţiei sale să poarte pietre scumpe. De asemenea, a interzis portul hainelor brodate cu aur. Se spune că tot el a determinat pe Au relianus să interzică aurul de pe haine, din apartamente şi de pe încălţămintea de piele. Multe se

mai spun, dar ar fi prea mult să le trec pe toate în lucrare.

Dar, dacă cineva doreşte să ştie totul despre acest bărbat deosebit, să citească pe Suetonius Optatianus, care a descris pe larg viaţa lui. Aş adăuga numai că bătrânul citea cu o uşurinţă surprinzătoare lucrările cu literele cele mai fine şi nu i-a trecut nicio noapte, afară de ziua următoare calendelor, în care să nu scrie sau să citească ceva.

12 De asemenea, trebuie să subliniez şi să repet că a fost spre marea bucurie a senatului faptul că i-a revenit marelui ordin sarcina de a alege pe împăraţi. Ca urmare, senatorii au hotărât rugăciuni publice, au promis hecatombe, fiecare senator a scris alor săi despre acest eveniment şi nu numai alor săi, ci şi altora, străini; au fost trimise scrisori către provincii: să ştie toţi aliaţii şi toate populaţiile că statul şi senatul au redobândit vechea autoritate în alegerea conducătorilor, ba chiar că senatul a devenit el însuşi împăratul, că legile vor fi obţinute de la senat, senatului îi vor adresa rugăminţi regii barbari, senatului îi va reveni tratarea problemelor păcii şi războiului. Şi, ca să nu lipsească nimic curiozităţii de a cunoaşte, am trecut la sfârşitul cărţii mai multe scrisori de acest fel, care trebuie citite, după cum socotesc eu, cu interes şi cu plăcere. Însă, n-a săvârşit nimic mare. Căci el a pierit numai după şase luni, fie din cauza curselor întinse de militari, după cum susţin unii, fie de boală, după cum afirmă alţii11. Totuşi este evident că el şi-a pierdut judecata şi curajul în faţa comploturilor. El a poruncit ca luna septembrie să fie numită Tacitus, fiindcă în această lună s-a născut şi a fost ales împărat.

I-a urmat la domnie fratele său Florianus. despre care va trebui să spunem câteva cuvinte.

14 Florianus12 a fost fratele lui Tacitus şi, după moartea fratelui său, şi-a asumat rolul de împărat nu prin autoritatea senatului, ci printr-o răscoală provocată de el,

ca şi cum funcţia de împărat ar fi fost ereditară. El ştia că Tacitus a jurat în senat că, atunci când va fi pe punctul de a muri, nu va lăsa după sine pe copiii săi, ci va numi în funcţia de împărat pe cel mai bun dintre toţi. Dar a deţinut numai două luni domnia, căci a fost omorât la Tarsus13 de soldaţii care aflaseră că împărat este Probus, pe care-l alesese armata. Căci Probus era atât de preţuit pentru arta militară, încât senatul îl dorea, soldaţii l-au ales şi însuşi poporul roman îl cerea prin aclamaţii. Florianus a încercat să imite caracterul fratelui său, dar numai până la un punct. Căci fratele lui, cum era cumpătat, i-a criticat abuzul de mâncare, iar dorinţa însăşi de a domni demonstrează că avea alte trăsături de caracter decât fratele său.

Din aceeaşi familie, au ieşit, deci, doi împăraţi dintre care unul a domnit şase luni, iar celălalt numai două luni, ca şi cum ar fi fost doar interregi între Aurelianus şi Probus (După interregn, au ajuns la conducere adevăraţi împăraţi).

15 Acestor doi împăraţi li s-au ridicat două statui de marmură, înalte de câte treizeci de picioare, la Interamna14, unde li s-a construit, pe pământ propriu, şi două cenotafe. Dar, fiind lovite de trăsnet, cele două statui au fost distruse şi împrăştiate în bucăţi.

În această vreme, s-a primit din partea haruspiciilor răspunsul că, odată şi odată, va fi un împărat din familia acestora, fie din parte bărbătească, fie din parte feminină, care va da legi părţilor şi perşilor, va aduce sub stăpânirea romanilor pe franci şi alamani, nu va mai lăsa niciun barbar în toată Africa, va impune un guvernator taprobanilor, va trimite un proconsul în insula romană Iuverna, va da legi tuturor sarmaţilor, va aduce sub stăpânirea romană, după ce vor fi cucerite, toate neamurile, întreg pământul înconjurat de Ocean, apoi va readuce puterea în mâinile senatului şi viaţa va decurge

după vechile obiceiuri, iar el va fi învingător timp de 120 de ani şi va muri, fără să aibă vreun moştenitor. Ei au mai spus că aceasta se va întâmpla după 1.000 de ani, socotiţi din ziua când va cădea un trăsnet şi vor fi distruse statuile. Dar n-a fost prea mare iscusinţa haruspiciilor care au afirmat că un astfel de împărat va apărea după 1.000 de ani, fiindcă, dacă prezicerea lor ar fi pentru 100 de ani, li s-ar putea surprinde minciuna, întrucât au promis toate acestea pentru o perioadă când o astfel de poveste de-abia ar mai putea fi verificată. Eu totuşi am socotit că trebuie să introduc acestea în volum, ca nu cumva cineva, citindu-mi cartea, să creadă că eu însumi nu le-am cunoscut.

16 În cele şase luni, Tacitus n-a făcut decât o singură distribuire de alimente poporului roman. Imaginea lui Tacitus apare într-un tablou din palatul Quintiliilor sub cinci înfăţişări: când îmbrăcat în togă sau în hlamidă, când înarmat, când îmbrăcat în mantie, când în ţinută de vânătoare. Despre aceasta un oarecare epigramist a glumit în termenii următori, spunând între altele: „Nu recunosc pe bătrânul înarmat, nici pe cel în hlamidă, ci recunosc pe cel îmbrăcat în togă”. Atât Florianus cât şi Tacitus au lăsat după ei un mare număr de copii, din care mai sunt, cred, urmaşi care aşteaptă să treacă cei 1.000 de ani. La adresa acestora au fost compuse o mulţime de epigrame care îşi bat joc de haruspicii prezicători ai unei astfel de stăpâniri.

Acestea sunt lucrurile demne de amintit, pe care le-am aflat despre viaţa lui Tacitus şi a lui Florianus. Acum trebuie să ne ocupăm de Probus, bărbat deosebit atât în timp de pace cât şi în timp de război, oare merită să fie preferat lui Aurelianus, Traianus, Hadrianus, Antoninilor, lui Alexander şi lui Claudius, deoarece la aceştia toţi au apărut calităţi variate, pe când la el, au fost în modul cel mai înalt unite toate la un loc; el a fost ales împărat după Tacitus, pe baza hotărârii tuturor celor buni; a stăpânit peste întreaga lume romană, liniştită după nimicirea

tuturor populaţiilor barbare şi distrugerea celor mai mulţi tirani care au existat în aceste vremuri. Despre el s-a spus că era atât de demn, încât merita să-i spună Probus, chiar dacă nu s-ar fi numit astfel. Mulţi susţin că acesta a fost anunţat chiar de cărţile sibiline şi că, dacă ar fi rămas mai mult timp la domnie, ar fi curăţit lumea de barbari. Am vrut să relatez despre Probus în cadrul vieţii altor împăraţi, pentru ca nu cumva ziua, ora sau chiar momentul să nu se răzbune, printr-o necesitate fatală, asupra mea şi să dispar astfel, fără a fi dat unele cunoştinţe despre el. Acum, voi încheia această carte, socotind că am făcut destul pentru dorinţa şi plăcerea mea.

17 Iată ce prevestiri i s-au făcut lui Tacitus în privinţa conducerii: un preot, întinzând braţele, a exclamat în templul lui Silvanus: „Purpura e a lui Tacitus, purpura e a lui Tacitus” şi aceasta a fost repetată de şapte ori, ceea ce mai târziu a fost socotit drept o prevestire. Altă dată, vinul din care Tacitus avea de gând să facă libaţiuni în templul lui Hercules. Fundanus a devenit dintr-odată purpuriu; viţele, care de obicei dădeau struguri albi, în acel an în care el a devenit împărat, au devenit roşii (lacună) cele mai multe lucruri au început să se facă roşii ca purpura. A avut astfel de prevestiri şi în privinţa morţii: uşile de la mormântul tatălui său s-au deschis, sfărâmându-se; umbra mamei, parc-ar fi fost vie, s-a arătat în timpul zilei şi lui Tacitus şi lui Florianus, căci se spune că erau născuţi din taţi diferiţi. Toţi zeii din capela larilor au căzut datorită fie unui cutremur, fie unei întâmplări oarecare. Statuia lui Apollo, care era venerat de ei, a dispărut de pe acoperiş, fiind găsită în pat, fără să fie desprinsă şi adusă de mâna vreunui om. Dar până unde vom ajunge? Sunt alţii care vor vorbi despre acestea. Acum să-mi păstrez forţele pentru Probus şi faptele deosebite ale acestuia.

18 Dar, fiindcă am promis că voi introduce câteva scrisori, care demonstrează bucuria senatului după ce

Tacitus a fost ales împărat, după ce le voi adăuga şi pe acestea, voi termina de scris. Iată acum scrisorile publice: „Marele senat către curia Carthaginei. Nouă ne-a revenit dreptul de a da legi imperiului, de a numi pe împărat, de a acorda numele de Augustus, ceea ce constituie un lucru bun, norocos, fericit şi salvator pentru statul şi lumea romană. Nouă să ne raportaţi, deci, despre problemele voastre importante. Orice drept de apel, cel puţin cel care provine de la proconsuli şi de la judecătorii obişnuiţi, va aparţine prefectului Romei. Prin aceasta credem că şi demnitatea voastră a revenit la vechea situaţie, dacă acesta este primul for care, reintrând în puterea sa, asigură şi dreptul celorlalţi”. O altă scrisoare: „Marele senat către curia trevirilor. Sunteţi fericiţi, suntem siguri, pentru că sunteţi şi aţi fost întotdeauna liberi. Dreptul de a alege pe împărat a revenit senatului şi, în acelaşi timp s-a decretat că orice drept de apel aparţine prefecturii Romei”.

În acelaşi fel s-au trimis scrisori şi antiochienilor, aquíleienilor, alexandrinilor, thessalonicienilor, corinthienilor şi athenienilor.

19 Scrisorile particulare au fost acestea: „Autronius Tiberianus trimite salutări tatălui său Autronius Iustus. Acum, cinstite tată, s-ar cuveni să te intereseze mai mult marele senat şi să participi la hotărârile lui, fiindcă i-a crescut autoritatea, iar statul roman a revenit la vechea lui putere; noi numim pe conducătorii imperiului, noi alegem pe împăraţi, noi acordăm titlul de Augustus. Ai grijă să fii sănătos, pentru a face parte din senatul de odinioară. Am redobândit dreptul proconsular, iar apelul tuturor puterilor şi al tuturor demnităţilor se va adresa prefectului Romei”. Şi încă una: „Claudius Sapilianus către tatăl său, Cereius Maecianus. Am obţinut, cinstite tată, ceea ce am dorit întotdeauna: senatul a revenit la vechea lui situaţie. Noi numim pe împăraţi, toate puterile aparţin ordinului nostru.

Mulţumim armatei romane, această armată cu adevărat romană: ea ne-a redat puterea pe care întotdeauna am avut-o. Renunţă la izolarea de la Baiae şi Puteoli, dăruieşte-te Romei şi senatului. Roma înfloreşte, înfloreşte tot statul roman. Noi alegem pe împăraţi, noi numim pe comandanţi; putem să-i numim, dar şi să ne opunem, ceea ce am şi început să facem. Pentru un înţelept ca tine este de ajuns ceea ce am spus”.

Ar fi prea mult să reproduc toate scrisorile pe care le-am aflat şi pe care le-am citit. Spun numai atât că toţi senatorii au fost cuprinşi de o astfel de bucurie, încât în casele lor au sacrificat victime albe, au descoperit imaginile strămoşilor; şedeau la masă îmbrăcaţi în alb, dădeau banchete bogate, credeau că le-a revenit libertatea de demult.

PROBUS1

1 Este adevărat ceea ce au prezentat, sub formă de sentinţă în operele lor, istoricii Sallustius Crispus, Marcus Cato şi Gellius, şi anume, că toate virtuţile oamenilor sunt aşa cum au reuşit să le prezinte talentele scriitorilor care le-au descris faptele.

Iată de ce Alexandru cel Mare Macedonicul, după ce a ajuns la mormântul lui Achille, a afirmat suspinând adânc: „O fericite tânăr, care ai găsit un astfel de cântăreţ al virtuţilor tale”, voind să se înţeleagă prin aceasta că e vorba de Homerus, care i-a atribuit lui Achille atâta dragoste pentru virtute pe măsura talentului său însuşi!

Poate vrei să ştii, dragă Celsinus, unde vreau să ajung. Din cauza carenţei scriitorilor, aproape că nu-l cunoşteam pe Probus, împăratul sub a cărui domnie orientul, occidentul, sudul, nordul, toate regiunile globului pământesc au fost readuse la o integrală siguranţă. A dispărut, ce ruşine! o astfel de istorie a unui bărbat atât de mare, cum nu au nici războaiele punice, nici teroarea galiilor, nici răscoalele din Pont, nici şiretenia hispanică.

Dar pe mine, care am primit invitaţia să mă ocup numai de Aurelianus, căruia i-am urmărit viaţa cât am putut mai bine, acum, după ce am terminat descrierea lui Tacitus şi Aurelianus, nu mă rabdă inima să nu mă ocup de faptele lui Probus, pentru ca, după aceea, dacă voi mai trăi, să-i prezint pe toţi care au mai rămas până la Maximianus şi Diocletianus. Desigur că nu promit o lucrare de un mare talent literar, ci descrierea unor fapte, pe care nu pot să le las să piară.

2 Ca să nu dezamăgesc, în vreo privinţă, un prieten care-mi este foarte scump, am folosit cu deosebire cărţile din biblioteca Ulpia, care acum se află în termele lui Diocletianus, precum şi pe cele din palatul lui Tiberius; m-am folosit, de asemenea, de registrele secretarilor porticului purpuriu şi chiar de documentele senatului şi ale poporului. Şi nu trebuie să trec sub tăcere cât m-a ajutat, la adunarea faptelor unui astfel de bărbat, jurnalul lui Turdulus Gallicanus, un bătrân foarte onest şi foarte sincer, de a cărui bunăvoinţă m-am bucurat în virtutea unei vechi prietenii.

Căci cine l-ar fi putut cunoaşte pe Cn. Pompeius, care a strălucit în cele trei triumfuri în urma războiului contra piraţilor, contra lui Sertorius şi a lui Mithridate, celebru prin multele-i fapte măreţe, dacă nu l-ar fi trecut în operele lor M. Tullius şi T. Livius? Oare pe Publius Scipio Africanus şi chiar pe toţi Scipionii sau pe cei ca Lucius sau ca Nasica nu i-ar acoperi bezna uitării, dacă n-ar fi existat istorici renumiţi sau obscuri care să le perpetueze memoria?

Dar ar necesita prea mult timp, ca să le urmărim pe toate de care, după astfel de exemple, ar trebui să ne ocupăm, chiar dacă pe unele din ele le-am trece sub tăcere. Vreau numai atât să mărturisesc: că am prezentat nişte fapte pe care, dacă cineva ar dori, le-ar putea descrie cu mai mult succes şi într-un stil mai ales. Pe de altă parte, mi-am propus să imit nu pe Sallustius, Livius, Tacitus,

Trogus sau pe scriitorii prea iscusiţi în descrierea vieţii împăraţilor şi a epocilor istorice, ci mai degrabă pe Marius Maximus, pe Suetonius Tranquillus, Fabius Marcellinus, Gargilius Martialis, pe Iulius Capitolinus, Aelius Lampridius şi pe ceilalţi, care ne-au transmis astfel de lucruri nu atât de elocvent, ci respectând mai ales adevărul istoric. Căci fac parte, întrucât nu pot ajunge să le cunosc pe toate, dintre cei dornici de a cerceta cu exactitate lucrurile şi aceasta datorită impulsului permanent al vostru care, deşi cunoaşteţi destule, doriţi să ştiţi cu mult mai multe. Şi, ca să nu vorbesc prea mult despre cele care se referă la planul meu, mă voi ocupa acum de viaţa unui împărat atât de strălucit, cum n-a cunoscut istoria noastră.

3 Originar din Pannonia, din cetatea Sirmium, dintr-o mamă mai nobilă decât tatăl, cu o avere modestă şi dintr-o familie nu prea mare, Probus s-a distins, atât ca particular cât şi ca împărat, prin virtuţi strălucite. Cum susţin unii în operele lor, tatăl lui se numea Maximus, care, după ce a îndeplinit în mod foarte onorabil demnităţile acordate, a dobândit funcţia de tribun şi şi-a petrecut viaţa până la moarte în Egipt, părăsindu-şi soţia, fiul şi pe fiica sa. Mulţi afirmă că

Probus era rudă cu Claudius2, prea bunul şi cinstitul împărat, ceea ce noi lăsăm la o parte, deoarece acest lucru a fost relatat numai de unul dintre scriitorii greci. Voi pomeni numai de faptul, pe care, după câte îmi amintesc, l-am citit în jurnal, că a fost înmormântat de sora sa Claudia. În adolescenţă, a devenit atât de strălucit prin calităţile fizice, încât a primit, datorită aprecierii lui Valerianus, funcţia de tribun, deşi era încă tânăr. Există o scrisoare a lui Valerianus către Gallienus, în care laudă pe tânărul Probus şi îl propune tuturor drept exemplu. De aici rezultă că niciodată n-a ajuns cineva, chiar la maturitate, la cea mai înaltă cinste, decât dacă, fiind copil, crescut la

izvorul virtuţilor alese, a dat dovadă de calităţi cu totul deosebite.

4 Iată scrisoarea lui Valerianus:

„Valerianus Augustus către fiul său Gallienus Augustus. Ca urmare a preţuirii pe care întotdeauna am avut-o, de cum a ajuns la vârsta tinereţii, pentru Probus, şi pe care o au toţi cei buni care-l consideră, la fel cu noi, un bărbat demn de numele său, i-am acordat funcţia de tribun, încredinţându-i şase cohorte de săraceni şi trupele auxiliare ale galiilor, împreună cu grupul de perşi pe care l-am primit în stăpânire de la sirianul Artabassis. Te rog, deci, scumpul meu fiu, să acorzi acestui tânăr, care aş vrea să fie de exemplu tuturor copiilor, deosebita cinste pe care o impun meritele minţii lui strălucite”.

Altă scrisoare trimisă de acelaşi Valerianus către prefectul gărzii pretoriene, în legătură cu veniturile materiale:

„Valerianus Augustus către Milvius Gallicanus, prefectul gărzii pretoriene. Te-ai putea mira că am numit tribun pe un tânăr, împotriva părerii lui Hadrianus, dar nu te vei mira prea mult, dacă afli că e vorba de Probus, un tânăr cu adevărat desăvârşit; căci, când mă gândesc la el, nimic altceva nu-mi apare în minte, decât numele lui. Într-adevăr, dacă n-ar purta acest nume, l-ar merita ca poreclă. Fiindcă are posibilităţi materiale modeste şi pentru ca demnitatea lui să sporească prin creşterea veniturilor, vei porunci să i se dea două tunici roşii, două mantii galice cu broşe, două cămăşi brodate cu aur, un platou de peşte cu două feţe de argint în greutate de 10 libre, 100 de antoniani de aur, 1.000 de aureliani de argint, 10.000 filipici de aramă; de asemenea, în solda zilnică: libre (lacună) carne de viţel, de porc, 6 libre; de capră, 10 libre; de găină, pentru două zile; un sextar de ulei pentru două zile; 10 sextari de vin vechi pe zi, împreună cu slănină şi nutreţ, sare, legume şi lemne, cât este necesar. De

asemenea, vei da dispoziţii să i se ofere o locuinţă ca tribunilor de legiuni”.

5 Acestea se spun, într-adevăr, în scrisori. Eu voi mai prezenta şi altele pe care le-am putut afla din efemeride:

După ce, ca tribun, trecând dincolo pe Dunăre, a săvârşit multe fapte în războiul cu sarmaţii, i s-au dăruit în mod public, în adunarea soldaţilor, patru lănci simple, două coroane pentru fortificaţii, o coroană civică, patru steaguri simple, două brăţări de aur, un colier de aur, o cupă pentru sacrificii de cinci libre. Într-adevăr, în această împrejurare, el salvase din mâinile cvazilor pe Valerius Flaccinus, un tânăr nobil, rudă cu Valerianus, de aceea Valerianus i-a dăruit coroana civică. În acest sens, Valerianus i s-a adresat astfel, în adunare: „Primeşte, Probus, aceste daruri pentru salvarea patriei, iar coroana civică, pentru salvarea rudei mele”. În acelaşi timp, ca mărturie a admiraţiei sale, i-a mai dat sub comandă şi legiunea a treia. Iată scrisoarea cu privire la această legiune:

„Faptele tale, iubite Probus, mă fac să par că-ţi dau prea târziu comanda unor armate mai importante; de aceea, eu ţi-o ofer imediat. Primeşte în seama ta legiunea a treia Felix3, pe care n-am încredinţat-o până acum nimănui, decât când a fost înaintat în vârstă. Mie însumi mi s-a încredinţat numai în acea vreme, când împăratul care mi-a acordat-o m-a văzut cu satisfacţie albit de vreme. Dar eu de la tine nu mai aştept o vârstă înaintată, deoarece străluceşti prin virtuţile tale şi te distingi prin moravuri. Am poruncit să ţi se dea trei rânduri de haine, ţi-am dublat salariul şi ţi-am repartizat un port-drapel”.

6 Mi-ar lua prea mult timp, dacă aş parcurge toate câte a înfăptuit ca particular un bărbat atât de mare sub Valerianus, sub Gallienus, sub Aurelianus şi Claudius; de câte ori s-a aruncat pe metereze şi a distrus fortificaţii! cum a ucis pe duşman în luptă corp la corp, a meritat

răsplata împăraţilor sau a readus, prin vitejia sa, vechea strălucire a imperiului! Scrisoarea lui Gallienus către tribuni ne arată, de altfel, cine a fost Probus:

„Gallienus Augustus către tribunii armatei din Illyricum. Cu toate că soarta neînduplecată a războiului cu perşii a pus stăpânire pe tatăl meu, am, totuşi, un părinte, pe Aurelius Probus, prin grija căruia eu m-aş putea considera în siguranţă. Dacă ar fi fost el aici, n-ar fi apărut acel tiran, al cărui nume nu merită să fie pomenit, care să pună mâna pe conducerea imperiului. De aceea doresc ca voi toţi să ascultaţi de dispoziţiile acestui om, care este apreciat şi de tatăl meu şi de senat”.

S-ar părea poate lipsită de autoritate aprecierea lui Gallienus, acest împărat fără energie, dar, ceea ce nu se poate contesta este faptul că oamenii neserioşi nu-şi manifestă încrederea decât faţă de aceia ale căror virtuţi cred că le vor fi de folos.

Dar, fie, să lăsăm la o parte scrisoarea lui Gallienus; ce să spunem, însă, despre părerea lui Aurelianus, care i-a încredinţat lui Probus pe soldaţii legiunii a zecea4, cei mai viteji din armata sa şi cu care el însuşi săvârşise lucruri extraordinare, făcând următoarea mărturisire:

„Aurelianus Augustus transmite salutări lui Probus. Ca să ştii cât de mult te preţuiesc, ia în primire pe soldaţii legiunii a zecea, pe care mi i-a încredinţat odinioară Claudius. Căci aceştia se deosebesc de ceilalţi prin faptul că, drept chezăşie a norocului, au fost întotdeauna sub comanda unor viitori împăraţi”.

De aici s-a înţeles că Aurelianus, dacă i s-ar fi permis să acţioneze după voinţa şi înţelepciunea sa, avea de gând să-l numească împărat pe Probus.

7 Pe de altă parte, ar fi nevoie de prea mult timp, ca să înşirăm aprecierile exprimate cu privire la Probus de Claudius şi de Tacitus, deşi se spune că acesta a afirmat în senat, când i se oferea lui domnia, că Probus ar trebui să

fie împărat; dar n-am găsit acest decret al senatului.

Iată, însă, prima scrisoare pe care Tacitus a trimis-o lui Probus după alegerea sa ca împărat:

„Tacitus Augustus către Probus. Din voinţa armatei înţelepte, senatul m-a ales, pe mine împărat. Trebuie să ştii, însă, că acum problemele statului apasă mai mult pe umerii tăi. Noi toţi cunoaştem şi senatul ştie cât de mult valorezi. Fii atent la nevoile noastre. După cum obişnuieşti, de altfel, adaugă la grijile familiale treburile statului. După ce ţi-am încredinţat comandamentul militar al întregului orient, ţi-am încincit salariul, ţi-am dublat echipamentul militar, am hotărât să fii consul, împreună cu noi, în anul următor: pentru virtuţile tale, îţi rămâne de dobândit toga palmată capitolină”.

Unii consideră chiar că a fost ca o prezicere pentru conducerea imperială faptul că Tacitus a afirmat în scrisoare „îţi rămâne de dobândit toga palmată capitolină”. Dar, în legătură cu această apreciere, tuturor consulilor li se scria în aceiaşi termeni.

8 A fost întotdeauna foarte mare dragostea soldaţilor faţă de Probus şi totuşi el niciodată nu le-a tolerat greşelile. Adesea, însă, a oprit pe Aurelianus de la o cruzime excesivă. El vizita fiecare manipul în parte, inspecta îmbrăcămintea şi încălţămintea soldaţilor; iar, dacă exista pradă de război, astfel o împărţea, încât el nu păstra pentru sine decât armele de atac şi de apărare. Ba chiar, odată, după ce printre lucrurile luate pradă de război, nu e sigur dacă de la alani ori de la altă populaţie, a fost găsit un cal, nu prea arătos şi nici prea mare, care, după câte spuneau soldaţii, putea alerga pe zi 100.000 de picioare şi aceasta fără întrerupere, timp de 8 – 10 zile şi, pe cinci soldaţii îşi exprimau părerea că Probus va păstra pentru sine un astfel de animal, el a spus imediat: „Acest cal se potriveşte mai degrabă unui. soldat fugar şi nu unuia viteaz”. Apoi a poruncit ca soldaţii să-şi pună numele

în urnă, pentru ca cineva să-l primească trăgându-l la sorţi. Şi, fiindcă, în armată, se aflau patru soldaţi cu numele de Probus, s-a întâmplat ca primul bilet care a ieşit să poarte acest nume, deşi numele comandantului însuşi nu fusese pus în urnă. Fiindcă cei patru soldaţi se luptau între ei şi fiecare îşi apăra norocul, a dat ordin să se agite din nou urna, dar şi a doua oară, a ieşit numele Probus; şi chiar după repetarea operaţiei de trei şi patru ori, şi a patra oară a fost scos numele Probus. Atunci întreaga armată, cu asentimentul chiar al celor patru soldaţi al căror nume ieşise din urnă, a oferit calul comandantului ei.

9 A luptat cu multă vitejie în Africa, împotriva înarmărizilor, pe care i-a învins; apoi din Lybia a trecut în Carthagina şi a curăţat-o de comploturi. În Africa, a mai luptat printr-o luptă singulară împotriva unui oarecare Aradio, pe care l-a aruncat la pământ şi, fiindcă l-a văzut bărbat foarte viteaz şi foarte înverşunat, i-a dedicat un mormânt foarte mare, care şi acum există, pe o movilă la o înălţime de aproape 200 de picioare de la pământ, fiind ridicat de soldaţii săi, pe care niciodată nu-i lăsa în inactivitate; în acest sens, au rămas în Egipt lucrările lui, pe care le-a construit cu soldaţii în diferite localităţi. Pe Nil, de asemenea, a executat multe lucrări, astfel încât numai el a contribuit la asigurarea recoltelor de griu. A construit, prin munca soldaţilor, temple, poduri, porticuri, basilice; a lărgit multe maluri ale fluviilor, a secat foarte multe mlaştini, transformându-le în ogoare roditoare. A luptat şi împotriva palmyrenilor, apărând Egiptul contra grupărilor lui Odenatus şi Cleopatrei, mai întâi cu succes, apoi cu destulă uşurinţă, astfel încât era gata să fie luat prizonier; dar, după aceea, refăcându-şi forţele, a readus în stăpânirea lui Aurelianus Egiptul şi cea mai mare parte a orientului.

10 Fiindcă Probus strălucea, aşadar, prin astfel de fapte şi virtuţi atât de mari, după ce Tacitus a fost răpus de

moarte şi în timp ce Florianus punea stăpânire pe putere, toate armatele orientului l-au ales pe el împărat. Nu este nepotrivit şi nici lipsit de delicateţe să se cunoască şi povestea care arată cum a ajuns Probus la conducerea imperiului: după ce vestea morţii lui Tacitus a ajuns la armate, primul gând al soldaţilor a fost de a preveni armatele italice ca nu cumva senatul să aleagă iarăşi pe împărat. Şi, pe când între soldaţi se născuse o discuţie aprinsă în legătură cu cel care trebuie să devină conducător, iar tribunii le vorbeau în câmpul lui Marte, pe unităţi, spunându-le că trebuie să fie căutat un împărat viteaz, curat, modest, îngăduitor şi cinstit şi în timp ce acest lucru se discuta, cum se obişnuieşte, în diferite grupuri, ca printr-o aprobare divină, toţi au exclamat: „Probus Augustus, zeii să te aibă sub pază!” Apoi s-au adunat imediat, s-a organizat o tribună din pământ şi, fiind numit împărat, a fost îmbrăcat în mantia de purpură smulsă de pe statuia unui templu; după aceea a fost condus, fără voia lui, pe Palatin în timp ce el protesta şi spunea: „Nu vă e de folos, soldaţi, cu mine n-o veţi duce bine, eu nu vă pot linguşi”.

Prima lui scrisoare trimisă lui Capito, prefectul gărzii pretoriene, suna astfel: „N-am dorit niciodată puterea şi am primit-o fără voia mea. Dar nu-mi e îngăduit să renunţ la o funcţie atât de invidiată. Trebuie să-mi îndeplinesc rolul pe care mi l-a impus armata. Pe tine, Capi to, te rog să te străduieşti ca, împreună cu mine, să te bucuri de o patrie puternică şi să te îngrijeşti de aprovizionarea cu grâu a armatei, oriunde s-ar afla ea, de transporturi şi de tot ceea ce este necesar. Eu, cât îmi stă în putinţă, dacă vei conduce bine toate, nu voi avea alt prefect”.

Aşadar, la vestea că Probus a fost ales împărat, soldaţii au ucis pe Florianus, care acaparase tronul ca şi cum ar fi fost ereditar, fiind convinşi că nimeni nu poate merita domnia mai mult decât Probus. Astfel, fără nicio

dificultate, i s-a transmis conducerea întregii lumi, pe baza hotărârii armatei şi a senatului.

11 Şi, fiindcă am pomenit despre senat, consider că trebuie să aduc la cunoştinţă scrisoarea trimisă de împărat senatului şi, de asemenea, care a fost răspunsul strălucitului ordin:

Cea dintâi cuvântare a lui Probus către senat a fost aceasta:

„Senatori, în mod corect şi organizat, în anul imediat precedent, s-a întâmplat ca bunăvoinţa voastră să dea lumii un împărat chiar dintre voi, care sunteţi, aţi fost întotdeauna şi veţi fi, prin urmaşii voştri, conducătorii lumii. De-ar fi voit Florianus să aştepte domnia şi nu şi-ar fi însuşit-o ca pe o moştenire, puterea voastră măreaţă l-ar fi ales împărat, fie poate chiar pe el, fie pe oricare altul. Acum, fiindcă el şi-a însuşit cu forţa funcţia de conducere, mie mi-a fost acordat titlul de Augustus de către soldaţii înţelepţi, care s-au răzbunat împotriva aceluia care-l dobândise pe nedrept.

Vă rog să vă spuneţi părerea asupra meritelor mele, iar eu voi face ceea ce va porunci bunăvoinţa voastră”.

Şi acum, iată decretul senatului:

În ziua a treia înainte de nonele lui februarie5, în palatul Concordiei, între altele, consulul Aelius Scorpianus a zis: „Aţi ascultat, senatori, scrisoarea lui Aurelius Valerius Probus: ce părere aveţi despre aceasta?” Atunci au aclamat: „Probus Augustus, zeii să te aibă în pază. Odinioară erai comandant demn şi viteaz, drept şi bun, acum vei fi un bun împărat. Exemplu pentru soldaţi, vei fi exemplu pentru împăraţi. Zeii să te aibă în pază. Apărător al statului, să domneşti în fericire; conducător al armatei, să domneşti în fericire; pe tine şi pe ai tăi zeii să vă aibă în pază. De curând, ai fost ales de senat. Mai mic de vârstă ca Tacitus, îi eşti superior în toate celelalte. Pentru că ai luat asupra ta conducerea imperiului, îţi mulţumim. Ai grijă de

noi, ai grijă de statul roman. Îţi încredinţăm pe aceia, pe care i-ai salvat înainte. Tu eşti Francicus, Gothicus; tu Sarmaticus, tu Parthicus; tu eşti totul. Şi înainte ai fost întotdeauna demn de rolul de conducător, demn de triumf. Să fii fericit, să domneşti în fericire".

12 După acestea, a vorbit Manlius Staţianus, care atunci avea dreptul primului cuvânt: „Senatori, mulţumesc zeilor nemuritori şi, înaintea tuturor, lui Jupiter Optimus, care ne-au dat un astfel de împărat, cum întotdeauna ne-am dorit. Dacă judecăm drept, nu trebuie să regretăm nici pe Aurelianus, nici pe Alexander, nici pe Antoninus, nici pe Traianus sau Claudius. Într-un singur împărat, de data aceasta, se găsesc întrunite: ştiinţa militară, o inimă blândă, o viaţă onorabilă, un model pentru conducerea treburilor statului, o chezăşie a tuturor virtuţilor. Căci, într-adevăr, ce parte a lumii ne-a rămas necunoscută, datorită victoriilor lui? Martori sunt înarmărizii, învinşi pe pământul Africii, francii nimiciţi în mlaştinile lor inaccesibile, germanii şi alamanii alungaţi departe de malurile Rhinului. Ce să mai vorbesc de sarmaţi, de goţi, de părţi, de perşi, şi de toată regiunea pontică? Pretutindeni sunt vii urmele virtuţilor lui Probus. Ar fi necesar prea mult timp, ca să arătăm câţi regi ai marilor popoare a fugărit, câţi comandanţi a omorât cu mâna sa, câte arme a capturat el însuşi înainte de a fi împărat. Pentru mulţumirile pe care i le-au adus împăraţii anteriori sunt martore scrisorile depuse în monumentele publice. Zei buni, de câte ori i s-au oferit daruri militare! Ce laude a binemeritat de la soldaţi! Ca tânăr, a primit tribunatul; nu mult după vârsta tinereţii, a primit conducerea legiunilor. Jupiter Optimus Maximus, regină Iuno şi tu Minerva, căpetenie a virtuţilor, tu Concordia lumii şi Victoria Romană, îndepliniţi această dorinţă a senatului şi poporului roman, a soldaţilor, a aliaţilor şi popoarelor din afara Romei: să împărăţească aşa cum a condus armata!

Aşadar, senatori, îi hotărăsc prin votul unanim al tuturor a, numele de împărat, numele de Caesar şi Augustus, adaug puterea proconsulară, titlul de părinte al patriei, marele pontificat, dreptul de a-şi spune părerea de trei ori, puterea tribuniciară”. După acestea, s-a aclamat: „Toţi, toţi suntem de acord”.

13 După ce a fost adoptat decretul senatului, prin cea de a doua cuvântare, a acordat senatorilor6 dreptul de a cunoaşte unele din apelurile marilor judecători, de a numi pe proconsuli, de-a acorda funcţia de locţiitori ai împăratului foştilor consuli, puterea de pretor guvernatorilor, dreptul de a sancţiona prin decrete proprii legile propuse de împărat.

Imediat, apoi, pe cei care au mai supravieţuit dintre omorâtorii lui Aurelianus i-a pedepsit în diferite feluri, mai blând şi mai moderat decât procedase mai înainte armata şi, după aceea, Tacitus. În cele din urmă, a luat măsuri şi împotriva acelora care instigaseră contra lui Tacitus. A cruţat pe aliaţii lui Florianus, fiindcă nu susţinuseră pe un tiran oarecare, ci pe fratele împăratului lor. A primit, după aceea, în supunere toate armatele europene, care îl făcuseră împărat şi îl şi omorâseră pe Florianus.

După ce toate acestea au fost îndeplinite, s-a îndreptat cu o armată imensă spre Galliile, care, după moartea lui Postumus, se răsculaseră, iar, după cea a lui Aurelianus, fuseseră cotropite de germani. Aici s-au dat atâtea bătălii şi cu atâta succes, încât a recucerit de la barbari 60 de cetăţi dintre cele mai renumite şi toată prada prin care barbarii, în afară de faptul că se îmbogăţiseră, îşi creaseră un titlu de glorie. Şi, fiindcă mai erau din cei care rătăceau fără grijă pe ţărmul nostru şi prin Gallia, după ce a omorât aproape 500 dintre aceştia, care ocupaseră pământul roman, a alungat pe ceilalţi peste fluviul Niger1 şi dincolo de Alba, luând înapoi de la barbari întreaga pradă pe care ei o răpiseră de la romani. A ridicat

oraşe şi fortăreţe pe pământ barbar şi a instalat acolo garnizoanele.

14 Tuturor celor pe care i-a aşezat de pază dincolo de Rhin le-a asigurat ogoare, hambare, case şi aprovizionare cu alimente. Dar lupta n-a încetat, deoarece zilnic i se aduceau capete de-ale barbarilor, câte unul pentru o monedă de aur, până ce nouă regi de la diferite popoare s-au prezentat şi i-au jurat credinţă, aruncându-se la picioarele lui. Probus le-a cerut mai întâi ostatici, care i-au fost predaţi imediat; apoi griu, în cele din urmă, vaci şi oi. Se zice că le-a interzis cu asprime folosirea armelor şi le-a indicat să aştepte, dacă vor fi atacaţi, apărarea romanilor. Dar se părea că aceasta nu se va putea îndeplini, decât dacă frontiera română8 va fi extinsă şi după ce toată Germania va deveni provincie romană. Totuşi a luat măsuri de pedepsire, cu consimţământul regilor înşişi, Împotriva celor care nu aduceau în mod cinstit tributul. Pe lângă acestea, a mai primit 16.000 de recruţi, pe care i-a răspândit prin toate provinciile, aşa încât la un mare număr de soldaţi grăniceri a introdus câte cincizeci sau şaizeci de recruţi, zicând că e bine să se simtă, dar să nu se vadă, că romanii sunt ajutaţi de barbari.

15 După liniştirea lucrurilor în Gallia, a trimis senatului următoarea scrisoare: „Aduc mulţumire zeilor nemuritori, senatori, fiindcă au confirmat în totul aprecierile voastre faţă de mine. A fost supusă Germania pe toată întinderea sa, nouă regi ai diferitelor populaţii s-au aruncat rugători la picioarele mele, adică la ale voastre. Toţi barbarii ară pentru voi, pentru voi seamănă şi luptă împotriva populaţiilor din interior-Hotărâţi, după obiceiul vostru, rugăciuni publice; căci au fost omorâţi 400.000 de duşmani, iar 16.000 de militari vi s-au supus, 70 oraşe cele mai renumite au fost salvate de sub jugul duşmanilor, iar cetăţile Galliei au devenit în întregime libere. Am dedicat bunăvoinţei voastre, senatori, coroanele de aur9 pe care

mi le-au oferit toate cetăţile Galliei. Pe acestea închinaţi-le cu mâinile voastre lui Jupiter Optimus Maximus, precum şi celorlalţi zei şi zeiţe nemuritoare. A fost luată înapoi toată prada şi alta a fost capturată, chiar în cantitate mai mare decât cea care ne fusese răpită de ei înainte. Ogoarele gallice sunt arate cu boii barbarilor, plugurile captive ale germanilor sunt conduse de agricultorii noştri, vitele diferitelor populaţii pasc, pentru a oferi hrană alor noştri; caii lor măresc cavaleria noastră; hambarele sunt pline cu griul barbarilor. Ce să spun mai multe? Lor le-am lăsat numai pământul, noi stăpânim toate bunurile. Voiam, senatori, să numesc un nou guvernator al Germaniei, dar am amânat aceasta până ce dorinţele noastre vor fi complet satisfăcute, ceea ce credem că se va întâmpla când Providenţa divină va face să crească şi mai mult armatele noastre”.

16 După acestea, a plecat spre Illyricum10. Înainte de a ajunge acolo, a lăsat Retia atât de liniştită, încât nu mai exista nicio bănuială de răscoală. În Illyricum, aşa a înspăimântat pe sarmaţi şi celelalte populaţii, încât, aproape fără lupte, a recucerit toate lucrurile, pe care ei le jefuiseră de la romani. Apoi şi-a continuat drumul prin Thracia, primind, fie ca prietene, fie ca supuse, toate populaţiile getice, înspăimântate de faima acţiunilor şi copleşite de forţa vechiului renume roman. Înfăptuind acestea, s-a îndreptat spre orient şi, în drum, după prinderea şi omorârea unui tâlhar foarte puternic, numit Palfuerius, a eliberat Isauria întreagă, populaţiile şi oraşele fiind readuse sub legile romane. A luat în stăpânire, prin teroare sau de bunăvoie, localităţile barbarilor care se află lângă Isauria. După ce le-a străbătut pe toate, el a zis: „Este mai uşor ca tâlharii să fie împiedicaţi de a ajunge în aceste locuri, decât să fie alungaţi”. Veteranilor le-a dăruit în stăpânire personală toate acele locuri în care era greu de pătruns, adăugând

obligaţia ca fiii lor, numai bărbaţii, începând de la 18 ani, să fie trimişi la armată, ca să nu mai înveţe să tâlhărească înainte de a se instrui să lupte în război.

17 Liniştind, în sfârşit, toate fracţiunile din Pamphylia11 şi celelalte provincii vecine cu Isauria, s-a abătut spre Orient. A supus Blemmyae12 şi a trimis la Roma pe locuitorii ei luaţi prizonieri, care au oferit poporului roman un spectacol uimitor şi surprinzător. Eliberându-le din sclavia barbarilor, a adus apoi sub stăpânire romană oraşele Coptos şi Ptolemais13. Aceasta i-a fost de un folos atât de mare, încât părţii au trimis la el nişte soli care, cuprinşi de spaimă, au cerut pacea. împăratul i-a primit cu multă răceală şi i-a trimis îngroziţi înapoi. Se crede că, după respingerea darurilor pe care i le trimiseseră, Probus a trimis această scrisoare regelui Narseus: „Mă mir că tu, din toate care vor fi ale noastre, ne-ai trimis aşa de puţine lucruri. Între timp, păstrează mai departe toate de care te bucuri, căci, dacă voi dori să le avem, noi ştim cum trebuie să le luăm în stăpânire. După ce a primit această scrisoare, Narseus s-a înspăimântat peste măsură, mai ales după ce a aflat că oraşele Coptos şi Ptolemais au fost eliberate din mâinile blemmyilor, care le subjugaseră şi că au fost nimiciţi aceia care înainte răspândiseră groaza printre populaţii.

18 După încheierea păcii cu perşii, s-a dus în Thracia şi a fixat pe pământul roman, 100.000 de bastarni care au păstrat credinţă romanilor; dar, fiindcă transferase, împreună cu bastarnii, foarte mulţi oameni şi din alte populaţii, adică din gepizi, grautungi şi vandali, toţi aceştia din urmă au călcat înţelegerea şi, în timp ce Probus era ocupat cu războaiele împotriva tiranilor, ei s-au împrăştiat pretutindeni, pe uscat şi pe apă, aruncând o mare pată peste gloria romană. Şi pe aceştia i-a nimicit în diverse rânduri, obţinând diferite victorii; totuşi câţiva s-au mai putut întoarce acasă, considerând ca o glorie faptul că

scăpaseră din mâinile lui Probus. Acestea au fost acţiunile pe care le-a întreprins Probus împotriva barbarilor.

A mai avut de înăbuşit destul de grele comploturi provocate de tirani. Astfel, datorită cunoscutei lui virtuţi, a învins, în diferite bătălii pe Saturninus, care pusese mâna pe imperiul de răsărit. După învingerea lui, însă, a fost atâta linişte în orient, încât, după cum se vorbea în popor, nimeni n-a mai auzit un şoarece mişcând. Apoi, cu ajutorul barbarilor, a învins, la Agrippina, pe Proculus şi Bonosus, care îşi însuşiseră conducerea în Gallia14 şi revendicau Brittannia, Hispa mă şi provinciile Galliei. Dar să nu pretinzi mai multe cu privire la Saturninus, Proculus sau Bonosus, căci pe ei îi voi introduce în cartea destinată lor, unde, după cum se cuvine şi chiar după cum cere necesitatea, voi spune câteva cuvinte în legătură cu ei. Un singur lucru trebuie cunoscut, că toţi germanii, la cererea lui Proculus de a-i veni în ajutor, au preferat să servească sub ordinele lui Probus decât să meargă împreună cu Bonosus şi Proculus. De aceea a permis tuturor galiilor, hispanilor şi britanilor să crească viţă de vie şi să aibă vin. El însuşi a plantat cu viţă selecţionată muntele Alma din Illyricum, lângă Sirmium, pe care l-a săpat cu forţele militare.

19 A oferit romanilor distracţii şi unele chiar neobişnuite, organizând şi distribuiri de alimente. A triumfat asupra germanilor şi blemmylor, ducând în faţa triumfului batalioanele tuturor populaţiilor, până la 50 de oameni din fiecare. A organizat, în circ, o foarte bogată vânătoare, în cadrul căreia animalele erau la discreţia poporului. Spectacolul a fost de genul următor: au fost fixaţi nişte arbori puternici, smulşi din rădăcini de soldaţi şi legaţi în lung şi în lat prin scânduri acoperite cu pământ, astfel încât, din cauza frunzelor verzi, întreg circul părea o adevărată pădure deasă. Au fost lăsaţi să iasă prin toate intrările 1.000 de struţi, 1.000 de cerbi, 1.000 de porci

mistreţi, chiar căprioare, capre sălbatice, oi sălbatice şi alte animale erbivore, câte au putut fi crescute sau găsite. Apoi au intrat oamenii din popor şi a prins fiecare ce a vrut. În altă zi, s-a dat drumul, în amfiteatru, printr-o singură ieşire, la 100 de lei cu coama mare, care provocau cu răgetele lor tunete îngrozitoare. Aceştia toţi au fost însă nimiciţi de vânători la ieşirea lor din cuşti, fără să ofere, deci, un spectacol măreţ în momentul uciderii lor; căci nu s-a produs o năvală a animalelor, cum se obişnuieşte când sunt lăsate să se năpustească afară din cuştile lor. Pe lângă acestea, au fost ucişi cu săgeţile mulţi care nu voiau să se îndrepte spre arenă. Au fost scoşi, în sfârşit, 100 de leoparzi libieni, apoi 100 de leoparzi sirieni, 100 de leoaice şi, în acelaşi timp, 300 de urşi; spectacolul acestora a fost, în realitate, mai mult măreţ decât plăcut. În cele din urmă au fost introduse 300 perechi de gladiatori, cei mai mulţi fiind dintre luptătorii blemmyi, care fuseseră purtaţi în triumf, alţii germani şi sarmaţi şi chiar câţiva tâlhari isaurieni.

20 După ce au fost înfăptuite toate acestea, în timp ce pregătea războiul cu perşii, trecând prin Illyricum, a fost omorât de soldaţii săi. Cauzele uciderii lui au fost acestea: mai întâi, fiindcă niciodată n-a îngăduit un răgaz de odihnă soldaţilor, ba chiar a ridicat multe construcţii cu braţele militarilor, spunând că soldatul nu trebuie să consume hrană pe gratis. La acestea s-a adăugat afirmaţia lui importantă şi salvatoare pentru statul roman, dacă s-ar împlini vreodată că în scurt timp nu vor mai fi necesari soldaţii15. Oare ce şi-a imaginat în minte cel care făcea această afirmaţie? Nu supusese el toate populaţiile barbare şi nu adusese în întregime toată lumea sub stăpânire romană? „În scurt timp, a spus el, soldaţii nu ne vor mai fi necesari”; aceasta ce-ar putea să însemne altceva decât că, în curând, nu va mai exista niciun soldat roman? Pe oriunde va domni, statul roman va stăpâni totul

în deplină siguranţă. Întreaga lume nu va mai fabrica arme, nu se vor mai împărţi alimente în mod gratuit, boii vor fi folosiţi la plug, calul se va naşte pentru pace, nu va mai fi niciun război, nici prizonieri; pretutindeni, va fi pace; pretutindeni, legile romane; pretutindeni, judecătorii noştri.

21 Din respect pentru cel mai bun împărat, am ajuns mai departe decât pretinde stilul prozei. Voi mai adăuga doar un fapt care a grăbit moartea unui bărbat atât de deosebit. Căci, după ce a ajuns la Sirmium16, dorind să lărgească şi să facă mai roditor pământul natal, a trimis mai multe mii de soldaţi ca să sece o mlaştină, poruncindu-le să sape astfel un canal imens, cu ajutorul căruia, îndreptând apele bălţilor în râul Savus, urma să asaneze terenurile care aveau să fie de folos sirmienilor. Revoltaţi de această situaţie, soldaţii l-au urmărit pe când se refugia într-un turn de fier, pe care îl construise înalt, pentru a-i servi ca post de observare şi l-au omorât în al cincilea an al domniei sale.

După aceea, toţi soldaţii fără deosebire i-au construit un mormânt pe o terasă înaltă cu această inscripţie săpată în marmoră: „Aici zace împăratul Probus, cinstit cu adevărat, învingătorul tuturor populaţiilor barbare, învingătorul chiar al tiranilor”.

22 Comparându-l pe împăratul Probus cu alţi împăraţi şi aproape chiar cu toţi comandanţii romani, oricât de viteji, de îngăduitori, de înţelepţi, de admirabili au fost, sunt convins că el a fost sau egal cu ei sau chiar mai bun, dacă nu se vor găsi invidioşi, care să mă contrazică. În cei cinci ani ai domniei sale, a purtat atâtea războaie în toată lumea, şi s-ar putea spune că chiar conduse personal, încât e de mirare cum a putut face faţă tuturor bătăliilor. În multe împrejurări, a participat direct la luptă. A pregătit pe cei mai străluciţi generali, căci la şcoala lui s-au format: Carus, Diocletianus, Constanţi us,

Asclepio dotus, Annibalianus, Leonides, Cecropius, Pisonianus, Herennianus, Gaudiosus, Orsinianus şi ceilalţi, pe care părinţii noştri i-au admirat şi din mijlocul cărora au ieşit mai mulţi împăraţi buni. Să aducă pentru comparaţie, cui îi place aceasta, cei douăzeci de ani ai lui Traianus şi Hadrianus şi pe cei tot atâţia ai Antoninilor. Ce să mai vorbesc de Augustus, ai cărui ani de domnie egalează aproape viaţa unui om. Pe împăraţii răi nu-i mai pun la socoteală. Însuşi glasul prea strălucit al lui Probus ne arată ce spera că va putea realiza când spunea că, în scurt timp, armata nu va mai fi necesară.

23 Într-adevăr, încrezător în sine, nu s-a temut de barbari şi nici de tirani. Ce situaţie fericită s-ar fi creat, dacă, sub domnia lui, n-ar fi mai fost soldaţi? Niciun locuitor n-ar mai fi fost obligat să dea tribut în grâne, nu s-ar mai risipi prin dărnicii veniturile statului, statul roman ar avea bugete statornice, nimic n-ar fi risipit de împăraţi, nimic n-ar fi luat de la proprietar; promitea, desigur, un veac de aur. N-aveau să mai fie tabere militare, nu s-ar mai auzi nicăieri trâmbiţa, n-ar mai trebui să se fabrice arme; acest popor de soldaţi, care acum zguduie imperiul în războaie civile, ar lucra pământul, s-ar aşterne pe studii, s-ar perfecţiona în arte, ar călători pe mare. Să adăugăm la acestea că nimeni nu şi-ar mai găsi moartea în război. Zei buni, cu ce v-a supărat statul nostru, căruia i-aţi înlăturat un astfel de împărat? Să plece mai degrabă cei care pregătesc pe soldaţi pentru războaiele civile, care înarmează mâinile celor care vor să-şi omoare părinţii, care contestă lui

Probus divinitatea, pe care împăraţii noştri au înţeles s-o cinstească prin statui, s-o venereze în temple, s-o celebreze în spectacolele de circ.

24 Urmaşii lui Probus, fie din ură, fie din teama invidiei, au părăsit Roma şi şi-au aşezat larii în Italia, în regiunea din jurul Veronei, al Benacului şi al Lariului17. N-

aş putea trece peste faptul că, atunci când statuia lui Probus aşezată în împrejurimile Veronei, a fost lovită de trăsnet, astfel încât toga lui pretextă şi-a schimbat culoarea, haruspicii au răspuns că urmaşii acestei familii vestite se vor bucura de atâta strălucire în senat, încât vor îndeplini cele mai înalte onoruri. Dar până acum n-am văzut pe nimeni în această situaţie, deci se pare că urmaşii posedă eternitatea, dar nu şi strălucirea prezisă.

Senatul, ca şi poporul, a primit cu foarte mare tristeţe moartea lui Probus. Iar, după ce s-a anunţat că va fi la conducere Carus, bărbat bun, evident, dar departe de Probus, din cauza fiului acestuia Carl nu-s, care ducea o viaţă nenorocită, atât senatul cât şi poporul s-au îngrozit. Fiecare se temea desigur de un împărat extrem de crud cum era Carus, dar mai mult de moştenitorul lui nelegiuit.

Iată ce am cunoscut despre Probus sau ce am considerat demn de amintit. Acum vom vorbi în altă carte, pe scurt, despre Firmus şi Saturninus, despre Bonosus şi Proculus. Căci n-am considerat demn să pun pe cei patru tirani la un loc cu un împărat bun. După aceea, dacă vom mai fi în viaţă, vom începe să înfăţişăm pe Carus împreună cu copiii săi.

FIRMUS, SATURNINUS, PROCULUS ŞI BONOSUS[178]

(*adică*: *cei patru tirani*)

cel mai desăvârşit şi mai limpede scriitor, nu s-a ocupat de loc de Antoninus şi de Vindex, mulţumindu-se să-i critice în fugă; pe de altă parte, Marius Maximus i-a prezentat pe Avidius – de pe vremea lui Marcus – pe Albinus şi pe Niger, de pe vremea lui Severus, nu în cărţile sale proprii, ci în altele străine. De altfel, nu ne mirăm de Suetonius a cărui trăsătură caracteristică era conciziunea. Dar de ce nu s-a preocupat de această parte a istoriei

---

178 Asupra tiranilor neînsemnaţi, ştiu că cei mai mulţi istorici au păstrat tăcere sau au trecut repede peste ei. Căci, pe de o parte, Suetonius Tranquillus,

noastre Marius Maximus, cel mai guraliv dintre toţi, care s-a angajat în diverse lucrări mitico-istorice? Şi din contră, Trebellius Pollio a demonstrat atâta exactitate în tratarea împăraţilor buni şi răi, încât chiar pe cei treizeci de tirani i-a cuprins pe scurt, într-o singură carte, deşi aceştia n-au fost cu mult mai înainte sau mai târziu decât vremea lui Valerianus şi a lui Gallienus. De aceea, cu toate că, atunci când le-am adresat elogii, fie chiar în grabă, am acordat o atenţie deosebită lui Aurelianus, Tacitus, Florianus şi, fără îndoială, şi lui Probus, marele şi distinsul împărat, înainte de-a prezenta pe Carus, Carinus şi Numerianus, nu voi trece sub tăcere nici pe Satuminus, Bonosus, Proculus şi Firmus, care au trăit în timpul lui Aurelianus.

2 Căci ştii, dragul meu Bassus, ce mare dispută am avut de curând cu prietenul istoricilor, Marcus Fonteius, deoarece el susţinea că Firmus, care ocupase Egiptul în timpul lui Aurelianus, a fost un tâl har şi nu un împărat. împotriva părerilor lui mă găseam eu şi, împreună cu mine, Rufius Celsus şi Ceionius Iulianus şi Fabius Sossianus, care susţineau că Firmus a îmbrăcat mantia de purpură şi că a fost numit Augustus, bătându-i-se monedă, şi că Severus Archontius i-a scos chiar bani, iar din cărţile greceşti şi egiptene reiese că, în decretele sale, era numit autocrat. Într-adevăr, adversarul nostru avea împotrivă singurul argument că Aurelianus a scris în edictul său nu că a omorât un tiran, ci că a alungat de la treburile statului pe un tâlhar oarecare, ca şi cum un împărat cu un nume aşa de mare ar fi putut socoti tiran pe un tulburător; de altfel marii împăraţi au numit întotdeauna tâlhari pe aceia pe care i-au omorât, fiindcă voiau să ia cu forţa purpura imperială. Eu însumi, în descrierea vieţii lui Aurelianus, înainte de a fi cunoscut totul despre Firmus, nu l-am socotit pe acesta printre purtătorii de purpură *r* ci ca pe un oarecare tâlhar; de aceea am făcut această observaţie ca nu cumva să se aprecieze că sunt în contradicţie cu

propriile-mi afirmaţii. D-ar ca să nu lungesc volumul pe care l-am promis scurt, să revin la Firmus.

3 *Firmus* s-a născut la Seleucia, deşi cei mai mulţi, dintre greci îi stabilesc altă patrie2, neştiind că, în acel timp, au existat trei Firmus, dintre care unul. era prefectul Egiptului, altul comandantul graniţei africane şi proconsul, iar al treilea, cel despre care vorbim, era prietenul şi aliatul Zenobiei; aţâţat de furie, el a invadat Alexandria egiptenilor, dar a fost zdrobit de Aurelianus. Despre bogăţiile sale se spun, de asemenea, multe; căci se susţine că şi-a construit o casă din pătrate de cristal îmbinate cu bitum şi alte soluţii şi că avea atâtea cărţi, încât afirma în public că poate să aprovizioneze toată armata cu papirus şi gumă. A întreţinut strânse relaţii cu blemmyi şi cu săracenii. Adesea a trimis corăbii de comerţ la indii. Se mai spune, chiar că avea doi dinţi de elefant de câte 10 picioare, din care Aurelianus, adăugând alţi doi dinţi, hotărâse să facă un tron. pe care urma să fie aşezat un Jupiter din aur şi pietre scumpe; pe acesta, îmbrăcat în togă pretextă, voia „apoi, să-l aşeze în templul Soarelui şi să-l încredinţeze divinităţilor apenine, acordându-i numele de Jupiter Consul sau Consulens. Dar Carinus a oferit aceşti dinţi în dar unei femei oarecare, care se zice că a făcut din ei un pat. Asupra acestui lucru nu-mi spun, însă, părerea, fiindcă, pe de o parte, acum lucrul e cunoscut, iar pe de altă parte, nu va fi de niciun folos urmaşilor.

4 Din cele de mai sus, reiese că acest dar indian, închinat lui Jupiter Optimus Maximus a fost transformat de un împărat desfrânat într-un instrument al plăcerilor lui josnice.

Firmus era de o statură foarte înaltă, cu ochii ieşiţi în afară, cu părul ondulat, cu o rană pe frunte şi cu faţa negricioasă; în restul corpului era alb, dar păros şi necioplit, de aceea cei mai mulţi îl numeau ciclop. Se hrănea cu multă carne, încât se spune că mânca un struţ

pe zi. Nu bea vin mult, bea însă foarte multă apă. Era foarte viguros la minte şi cu o constituţie fizică foarte puternică, astfel încât putea învinge şi pe Tritanus, despre care aminteşte Varro; suporta. pe piept, fiind aşezat pe spate şi sprijinit în mâini, o nicovală pe care se bătea încontinuu fierul. Se lua la întrecere şi în băutură cu comandanţii lui Aurelianus, dacă voiau să-l pună la încercare. Iar când unul dintre stegari, numit Burburus, un băutor vestit, l-a provocat la băutură, el a băut două urne cu vin şi apoi a rămas treaz tot timpul mesei. La întrebarea lui Burburus „De ce n-ai băut şi drojdia”, el i-a răspuns: „Prostule, pământul nu se bea”. Dar observ că ne ocupăm de lucruri fără valoare, deşi ar trebui să vorbim despre altele mai importante.

Aşadar, Firmus a pus stăpânire pe domnie împotriva lui Aurelianus, pentru a apăra grupurile care îi rămăseseră credincioase Zenobiei. Dar, la întoarcerea lui Aurelianus din Thracia, a fost învins. Mulţi susţin că şi-a luat viaţa prin spânzurătoare3. Dar altceva arată Aurelianus în decretul pe care l-a dat, după ce l-a învins pe Firmus:

5 „Aurelianus Augustus transmite salutări poporului Toman prea iubit. După ce am liniştit întreaga lume, pe toată întinderea ei, l-am fugărit, l-am atacat, l-am spânzurat şi l-am ucis, ca să nu vorbesc mai mult, pe

Firmus, tâlharul egiptean, care se agita în timpul mişcărilor barbare şi atrăgea de partea sa pe foştii partizani ai unei neruşinate. Nu mai există nimic de care să vă puteţi teme, cetăţeni ai lui Romulus. Tributul Egiptului, care fusese întrerupt de nelegiuitul tâlhar, vă va reveni în întregime. Consolidaţi înţelegerea cu senatul, întăriţi prietenia cu ordinul ecvestru, strângeţi relaţiile cu garda pretoriană. Eu mă voi strădui să nu mai existe grijă în legătură cu situaţia statului roman. Ocupaţi-vă cu jocurile şi spectacolele de circ. Pe noi să ne preocupe treburile publice, pe voi plăcerile. De aceea, prea cinstiţi

cetăţeni”… şi celelalte.

6 Iată ce trebuie să ştii că am aflat despre Firmus. Dar toate sunt demne de amintire, căci dacă vrei să cunoşti ceea ce a spus în mod deosebit Aurelius Festivus, libertul lui Aurelianus, trebuie să-l citeşti pe acesta însuşi, mai ales pasajul în care afirmă că Firmus a înotat între crocodili, uns cu grăsime de crocodil sau că a condus un elefant, a călărit pe un hipopotam şi că a fost transportat, odată, de nişte struţi imenşi, încât lăsa impresia că zboară. Dar cui îi foloseşte să le ştie pe toate acestea? De altfel Livius şi Sallustius trec peste lucrurile fără importanţă în legătură cu aceia, de a căror viaţă s-au ocupat. Nu ştim câţi catâri a avut Clodius sau câte catârce Titus Annius Millo sau dacă pe un cal etrusc sau pe unul sardinian a călărit Catilina, ori ce fel de hlamidă cu purpură purta Pompeius. De aceea e bine să terminăm cu Firmus şi să ne ocupăm de Saturninus, care şi-a asumat conducerea imperiului pentru regiunile orientului, contra lui Probus.

7 Saturninus4, după locul naşterii, este gal, dintr-un neam de oameni turbulenţi şi dornici de a deţine conducerea sau a impune pe împăraţi. Dintre ceilalţi comandanţi, fiindcă se pare în mod cert că era un foarte deosebit om, acestuia i-a încredinţat Aurelianus conducerea frontierei orientale, făcându-i, cu înţelepciune, recomandarea de a nu vizita niciodată Egiptul. Căci, ca un bărbat foarte prudent, se gândea, după cum vedem, la temperamentul galilor şi se temea ca nu cumva, apărând o cetate atât de turbulentă, să nu intre într-o societate, spre care-l atrăgea de altfel chiar propria lui natură. Căci, după cum bine ştii, egiptenii sunt nişte bărbaţi nestatornici, furioşi, trufaşi, vătămători, prefăcuţi, independenţi, dornici de schimbări, folosind, în acest scop, chiar şi cântecele publice; sunt versificatori, epigramişti, astrologi, prezicători, medici. Căci sunt creştini, samariteni, cărora le place să critice fără limite timpurile de faţă. Dar, ca să

nu se supere pe mine vreun egiptean şi să nu creadă că ceea ce am trecut în lucrare este o invenţie de-a mea, voi reproduce şi o scrisoare a lui Hadrianus găsită în cărţile lui Flego, libertul acestuia, în care se află descrisă în întregime viaţa egiptenilor.

8 „Hadrianus Augustus transmite salutări consulului Servianus. Scumpul meu Servianus, am cunoscut Egiptul, pe care mi-l lăudai atât de mult, ca o ţară uşuratică, neliniştită şi pătimaşă în orice clipă după zvonuri. Cei care venerează pe Serapis sunt creştini, iar cei care declară că sunt episcopii lui Christos, sunt devotaţi cultului lui Serapis; acolo nu există şef de sinagogă iudaică, nu există samaritean sau preot al creştinilor care să nu fie astrolog, prezicător sau îngrijitor de atleţi. Însuşi patriarhul, când vine în Egipt, e constrâns de unii să adore pe Serapis, iar de alţii să se închine lui Christos. Este un neam de oameni foarte răzvrătitor, foarte prefăcut şi predispus la injurii; altfel este o cetate bogată, îndestulată, roditoare şi în care nimeni nu stă degeaba: unii prelucrează sticla, alţii pregătesc papirusurile; toţi cei care sunt consideraţi apţi pentru un meşteşug oarecare lucrează stofe de in şi cei bolnavi le podagră au ce face; au ce face şi orbii, nici chiar bolnavii de gută nu stau fără lucru. Ei au un singur zeu, banul, pe care-l venerează şi creştinii şi iudeii şi toate populaţiile. O de-ar fi avut şi moravuri mai alese această cetate, care, desigur, e demnă şi care, pentru rodnicia şi mărimea ei, deţine întâietatea întregului Egipt. Eu i-am făcut multe concesii, i-am redat vechile privilegii, am adăugat altele noi, pentru care mi s-au adus mulţumiri când eram de faţă. Dar, de îndată ce am plecat de acolo, au spus multe lucruri rele despre fiul meu Verus şi cred că ai aflat ce-au vorbit despre Antonius. Nu le doresc nimic altceva decât să se hrănească cu puii lor, despre care mi-e ruşine să spun ce metode folosesc pentru a-i înmulţi. Ţi-am trimis nişte cupe de cristal multicolore, pe care mi le-a

dăruit preotul templului, dedicate în mod special ţie şi surorii mele şi pe care aş vrea să le foloseşti la mese în zilele de sărbătoare. Ia seama, însă, ca africanul nostru să nu le utilizeze cu prea multă bunăvoinţă”.

9 Cu astfel de păreri despre egipteni, Aurelianus poruncise ca Saturninus să nu viziteze Egiptul şi într-adevăr, a făcut-o cu profundă judecată. Căci, îndată ce au simţit că i s-a acordat acestuia puterea asupra Egiptului, egiptenii au exclamat: „Saturninus Augustus, zeii să te aibă în pază”, iar el într-adevăr, ca un bărbat inteligent, ceea ce nu i se poate nega, a fugit imediat din Alexandria şi a plecat în Palestina. Totuşi, gândindu-se că a început să nu-i mai fie în siguranţă situaţia de simplu particular, punând pe el un cyclas feminin, a fost acoperit cu o mantie de purpură luată de pe statuia lui Venus şi salutat împărat de către soldaţii care-l înconjurau. Am auzit adesea pe bunicul meu spunând că era de faţă când a fost aclamat împărat. „Plângea”, a spus el „şi zicea”: „Statul roman a pierdut un om necesar, dacă nu mă exprim cu îndrăzneală. Într-adevăr, eu am reorganizat Gallia, după ce am ocupat-o, am redat Africa maurilor; am liniştit Spania. Dar la ce foloseşte? am pierdut toate acestea din moment ce am primit titlul de împărat”.

10 Şi, pe când cei care-l îmbrăcaseră cu purpura îl îndemnau să păstreze şi viaţa şi domnia, el a vorbit astfel: „Nu ştiţi, prieteni, ce rău e să fii conducător. Atârnând printr-un fir de păr, săbiile ne ameninţă grumazul; în toate părţile vezi suliţe şi lănci. Ţi-e teamă de paznici, te înspăimântă propriii tăi tovarăşi; nu există mâncare de plăcere, nici călătorie din proprie voinţă, nici războaie provenite din discernământ, nici mânuirea armelor după dorinţă. Adaugă faptul că, în munca de conducere, orice vârstă este supusă criticilor: e cineva bătrân? pare incapabil; e tânăr? pare înfierbântat de furie. Ce să spun de Probus, care merită să fie iubit de toţi? Îndemnându-mă

să-i fiu adversar, căruia mă recunosc inferior şi doresc să fiu general sub comanda lui, mă atrageţi spre o moarte inevitabilă. Am, evident, şi o consolare pentru moarte: că nu voi pieri singur”.

Marcus Salvidienus susţine că aceasta i-a fost, într-adevăr, cuvântarea, căci, în realitate, era un mare învăţat: în Africa, s-a ocupat cu oratoria, iar la Roma frecventa şcolile marilor maeştri.

11 Şi ca să nu ajung prea departe, trebuie să spun că, în legătură cu el, unii greşesc socotind că este vorba de acel Saturninus care a dobândit funcţia de împărat în timpul lui Gallienus, deşi acesta din urmă este cu totul altul. În sfârşit, a fost ucis fără voia lui Probus. Se zice, însă, că Probus îi trimitea, adesea, scrisori binevoitoare şi-i promisese iertarea, dar soldaţii, care-i fuseseră complici, n-au crezut. Fiind, deci, înconjurat într-o cetate, de trimişii lui Probus, a fost strangulat fără voia acestuia.

Ar trebui prea mult timp şi ar fi plicticos să mai arăt-cu privire la Saturninus, şi anumite lucruri lipsite de importanţă, precum: ce statură avea, ce corp, ce calităţi, ce bea, ce mânca; alţii să vorbească despre toate acestea, care nu pot fi folosite aproape de loc drept exemplu. Noi să ne întoarcem la cele pe care le considerăm demne de a fi spuse.

12 Patria lui *Proculus5* a fost Albingaunum aşezat în Alpii maritimi. Era dintr-o familie nobilă, deşi strămoşii lui se ocupau cu tâlhăriile: în schimb, el era foarte bogat în turme, sclavi şi alte lucruri provenite din jaf. Se spune, în sfârşit, că, în perioada în care a pus mâna pe putere, a înarmat 2000 din sclavii săi. Avea de soţie o femeie puternică, numită Samso, nume ce i s-a dat ulterior, pentru că înainte se numea Vituriga; ea a fost aceea care l-a împins la această nebunie. Avea un fiu care se numea Herennianus şi pe care, după cum îi plăcea să spună, l-ar fi asociat la domnie după împlinirea vârstei de cinci ani.

Ceea ce se poate afirma (lacună), el însuşi foarte viteaz şi obişnuit cu tâlhăriile, astfel încât îşi petrecea viaţa înarmat, dar pe de altă parte, ca tribun, a şi condus multe legiuni, săvârşind fapte vitejeşti. Şi, fiindcă sunt unele lucruri lipsite de importanţă, dar care au oarecare farmec atunci când sunt citite, consider că nu trebuie să le trec sub tăcere, pentru că şi el se mândreşte cu ele într-o scrisoare a sa pe care e mai bine s-o reproduc întocmai, decât să vorbesc prea multe despre ea:

„Proculus trimite salutări rudei sale, Maecianus. Am pus mâna pe o sută de fecioare sarmate. Pe zece din acestea le-am avut într-o noapte; şi, întrucât a depins de mine, în răstimp de cincisprezece zile, le-am făcut pe toate femei”.

Se mândreşte, după cum se vede, cu o acţiune urâtă şi desfrânată şi socoteşte că-şi poate crea o reputaţie printre cei viteji, pe baza mulţimii violenţelor săvârşite.

13 Deşi ajunsese la demnităţi militare, ducea o viaţă necinstită şi desfrânată. Întrucât era curajos, la îndemnul lugdunezilor, care, fie că se credeau grav asupriţi de Aurelianus, fie că se temeau îngrozitor de Probus, l-au chemat la domnie în glumă şi aproape în bătaie de joc, după cum afirmă Onesimus; pot spune, însă, că n-am mai găsit aşa ceva la nimeni altul. Căci într-o zi, pe când se juca de-a tâlharii în timpul unui banchet, iar el ieşise de zece ori împărat, un bufon vestit pentru numele lui i s-a adresat: „Să trăieşti Augustus!” şi aducând o stofă de lină purpurie, i-a aşezat-o pe umeri şi i-a căzut în genunchi. Ca urmare a acestei împrejurări, complicii fiind cuprinşi de teamă, l-au atras la conducerea armatei şi a imperiului. Totuşi a fost de mare folos pentru galii. Căci, luptând întotdeauna după metoda tâlharilor, i-a zdrobit cu deosebit succes pe alamani, care erau consideraţi până atunci germani. Dar, în timp ce dorea să vină în ajutorul francilor din care susţinea că-şi trage originea, ceea ce confirmau şi

francii înşişi care obişnuiau să calce jurământul râzând, Probus l-a ucis după ce l-a învins şi l-a fugărit până în ultimele regiuni ale imperiului. Urmaşii lui trăiesc şi acum la Albingaunum, spunând în glumă că nu le place să fie nici tâlhari, nici împăraţi.

Despre Proculus, pe acestea le-am găsit demne de amintire. Să trecem la Bonosus, despre care am descoperit fapte mult mai puţin importante.

14 Bonosuse se trăgea dintr-o familie hispanică, fiind însă britan de origine, din mamă gallică şi, după cum însuşi afirma, era fiul unui retor, iar după cum am aflat de la alţii, al unui învăţat profesor. De mic, a pierdut pe tatăl său; dar, fiind educat de mama sa, care era altfel foarte virtuoasă, nu şi-a făcut în suficientă măsură pregătirea literară. A făcut armata mai întâi la infanterie, apoi la cavalerie: a condus armate, a îndeplinit funcţia de tribun, a fost comandant al graniţei retice, nu era întrecut de nimeni la băutură. Despre el Aurelianus spunea adesea: „Nu s-a născut ca să trăiască, ci ca să bea”, cu toate că l-a apreciat pentru calităţile lui militare. Dacă veneau la Roma soli de la oricare din populaţiile barbare, aceştia îi erau încredinţaţi lui Bonosus ca să-i trateze cu băutură, să-i îmbete şi, cu ajutorul vinului, să afle totul de la ei. Dar, oricât de mult ar fi băut, era întotdeauna sigur de el şi treaz şi, după cum afirmă Onesimus, biograful lui Probus, cu atât mai chibzuit. Se bucura, însă, de o sănătate uimitoare, pentru că, oricât bea de mult, urina totul şi niciodată n-a fost bolnav de piept, stomac sau vezică.

Dar, odată, când germanii dăduseră foc unor corăbii romane de pe Rhin, de teama de a nu fi pedepsit, a pus mâna pe putere şi a păstrat-o mai mult decât merita. Fiind învins, însă, de Probus în urma unei lupte lungi şi grele, şi-a pus capăt zilelor, spânzurându-se; în legătură cu aceasta, există chiar o glumă – că s-a spânzurat o amforă şi nu un om.

A lăsat doi fii, cărora Probus le-a cruţat viaţa, soţia lui bucurându-se chiar de consideraţie şi de pensie până la moarte, căci se spune, după cum afirma şi bunicul meu, că era o femeie de familie nobilă, dar dintr-o populaţie gotică şi de o cinste exemplară. Însuşi Aurelianus i-o dăduse pe aceasta ca soţie, pentru ca, prin el, să cunoască totul despre goţi. Fusese, de altfel, o fecioară de neam regesc. A rămas, în această privinţă, o scrisoare a lui Aurelianus către locotenentul Thraciei în legătură cu nunta şi darurile pe care poruncise să le trimită cu această ocazie lui Bonosus şi pe care am introdus-o în lucrare:

„Aurelianus Augustus trimite salutări lui Gallonius Avitus. În scrisoarea anterioară, îţi spuneam să aduci la Perinthus7 câteva tinere nobile gotice şi să le fixezi veniturile, astfel încât să nu le primească separat, ci câte şapte să ia masa împreună. Căci, primindu-şi drepturile în mod separat, şi ele ar primi prea puţin şi statul ar pierde foarte mult. Acum, fiindcă am găsit de cuviinţă ca Hunila să fie dată în căsătorie lui Bonosus, îi vei da toate cele pe care le-am prevăzut conform listei de mai jos: veţi celebra căsătoria pe cheltuiala statului”.

Lista darurilor a fost aceasta: tunici cu capişon pe jumătate de mătase, de culoare violetă; o tunică pe jumătate de mătase, brodată cu aur de o libră; două cămăşi în două culori şi altele, care se potrivesc unei matroane. Lui îi veţi da 100 de filipi de aur, 1.000 de antoniani de argint, 1.000.000 de sesterţi de bronz”.

Acestea sunt cele pe care-mi amintesc că le-am citit despre Bonosus. Aş fi putut trece, într-adevăr, peste viaţa acelora, de care nu se interesează nimeni, totuşi m-am străduit să arăt ceea ce am aflat despre cei prezentaţi mai sus pentru satisfacţia de a respecta obiectivitatea. Îmi mai rămân de tratat: Carus, Carinus şi Numerianus, căci Diocletianus şi cei care urmează necesită un stil mai înalt, decât al meu.

CARUS, CARINUS ŞI NUMERIANUS

1 Moartea lui Probus a demonstrat îndeajuns că republica noastră e condusă de destin, fiind ori ridicată pe cele mai mari înălţimi, ori aruncată la pământ. Căci, după ce a trecut peste vremuri, fie înălţată, fie răsturnată din cauza diferitelor frământări, a suportat când în împrejurări grele, când într-o variată prosperitate, toate aspectele prin care trece o fiinţă omenească supusă pieirii. Astfel se părea că, în urma nenumăratelor nenorociri şi după dispariţia violentului împărat Aurelianus, se va putea bucura de o lungă perioadă de siguranţă şi prosperitate, sub domnia lui Probus care manifesta dorinţa de a asigura un caracter mai moderat legilor şi conducerii, în conformitate cu hotărârile senatului şi ale poporului. Dar imensa decădere, asemenea unui naufragiu sau unui incendiu, provocată de revolta unor soldaţi conduşi parcă de destin, a răpit poporului un împărat atât de deosebit şi a aruncat peste tot disperarea, de teama de a nu reînvia vremurile grele ale lui Domitianus, Vitelius sau Nero. Căci îi stăpânea pe toţi mai mult teama decât speranţa într-un împărat ale cărui moravuri le erau necunoscute, cu deosebire în situaţia în care se găsea statul roman, care copleşit de proaspetele nenorociri şi cu corpul sfârtecat din cauza războaielor civile revendicative, a suferit, cuprins de jale, captivitatea lui Valerianus, desfrâul lui Gallienus, ca şi tulburările din timpul celor treizeci de tirani, care urmăreau în interesul lor uciderea cetăţenilor.

2 Căci, dacă am vrea să ne reamintim câte schimbări a suferit statul roman de la începuturile lui, vom ajunge la concluzia că niciodată ca acum n-a ajuns la o mai mare înflorire, chiar când a fost condus de împăraţi buni şi nici n-a fost mai zguduit când împăraţii au fost răi. Şi, ca să încep de la Romulus, adevăratul părinte al statului nostru, de cită fericire s-a bucurat în vremea domniei lui! el, care i-a pus bazele, a construit şi a consolidat noul stat, fiind

singurul dintre fondatori care a lăsat o cetate desăvârşită. Ce să mai vorbesc, după aceea, de Numa? care a întărit prin religie o cetate frământată de răsunetul războaielor şi plină de triumfuri. A înflorit, aşadar, până în vremea lui Tarquinius Superbus, când, producându-se o răsturnare, statul roman a ştiut să pedepsească printr-un mare măcel moravurile necorespunzătoare ale regelui. S-a maturizat, apoi, până în vremea războiului galic, când, fiind pe punctul de a pieri ca într-un naufragiu, după ce a fost cucerit aproape întreg oraşul în afară de cetatea întărită, a îndurat mai multă nenorocire decât avusese fericire înainte. S-a refăcut, apoi, în întregime, dar situaţia s-a agravat din nou din cauza războaielor punice şi a groazei produse de Pyrrhus, încât teama pieirii i-a cuprins întreaga fiinţă.

3 După victoria asupra Carthaginei, a crescut iarăşi, extinzându-şi imperiul peste mări, dar, sleită de puteri din cauza frământărilor sociale, şi-a slăbit ritmul prosperităţii şi a îmbătrânit datorită războaielor civile care au durat până la Augustus. În sfârşit, a fost restabilită de către Augustus, dacă se poate spune astfel, din moment ce libertatea a fost înlăturată. Totuşi, oricum, deşi copleşită de tristeţe în interior, ea a dobândit o nouă înflorire în afară. După ce a suferit din cauza atâtor Neroni, sub Vespasianus a ridicat din nou capul. Nici nu s-a bucurat de întreaga prosperitate creată de Titus, că a şi fost rănită de sălbăticia lui Domitianus, şi, după ce s-a găsit într-o situaţie mai avantajoasă în timpul lui Nerva şi Traianus până la Marcus, a fost iarăşi sfâşiată de nebunia şi cruzimea lui Commodus. Începând din această perioadă, în afară de sârguinţa lui Severus, n-a mai simţit nicio fericire până la Alexander, fiul Mamaeei. Ar dura prea mult să le cuprindem pe toate cele care au urmat; este suficient să arătăm că n-a putut să se bucure de împăratul Valerianus şi a suportat pe Gallienus timp de cincisprezece ani.

Duşmană a dreptăţii şi dornică de necontenite schimbări, soarta n-a admis lui Claudius o domnie îndelungată. Căci aşa a fost omorât Aurelianus, aşa a fost înlăturat Tacitus, aşa a fost sfâşiat Probus, încât este evident că nimic nu este mai plăcut sorţii, decât ca toate cele ce stau la baza treburilor publice să se schimbe neîncetat prin succesiunea întâmplărilor. Dar de ce suntem ţinuţi pe loc de astfel de nenorociri şi de împrejurările neprevăzute ale vremurilor? Să ne ocupăm acum de Carus, un bărbat de mijloc, ca să spunem astfel, şi care merită să fie aşezat mai degrabă, între împăraţii buni decât între cei răi; şi ar fi fost chiar cu mult mai bun, dacă n-ar fi lăsat ca moştenitor pe Carinus.

4 Patria lui *Carus* este atât de neclar prezentată de cei mai mulţi istorici, încât, din cauza marii varietăţi a părerilor, n-aş putea să spun care dintre ele este cea adevărată. Căci Onesimus, care a scris cu mare atenţie viaţa lui Probus, susţine că el s-a născut şi a studiat la Roma, dar că a provenit din părinţi illyrieni. Pe de altă parte, Fabius Ceryllianus, care a urmărit cu multă iscusinţă vremurile lui Carus, Carinus şi Numerianus, pretinde că nu s-a născut la Roma, ci în Illyricum şi nu din părinţi panonici, ci carthaginezi1. Îmi amintesc că am citit, în efemeride, despre Carus că e originar din Mediolanum, dar că a fost înscris într-un trib din cetatea Aquíleia. El însuşi, ceea ce merită să subliniem, după cum arată şi scrisoarea, pe care, în calitate de proconsul, a scris-o către înlocuitorul său, îndemnându-l la o comportare bună, este faptul că voia să pară roman. Iată scrisoarea lui Carus: „Proconsulul Marcus Aurelius Carus către Iunius, locotenentul Ciliciei. Strămoşii noştri, acei vestiţi fruntaşi romani, obişnuiau ca, cu ocazia alegerii locotenenţilor, să înfăţişeze ca model al moravurilor lor pe aceia cărora le încredinţau treburile statului. Într-adevăr, dacă realitatea n-ar fi aşa, aş fi procedat altfel, dar n-am procedat altfel,

fiind sigur că, datorită comportării tale, nu mă voi înşela. Poartă-te, deci, în aşa fel, încât să nu fim în dezacord cu strămoşii noştri, adică cu romanii”.

Se vede că, în toată scrisoarea, el vrea să se ştie că strămoşii săi sunt romani.

5 Şi cuvântarea către senat arată această preferinţă în privinţa originii sale. Căci îndată ce a devenit împărat, iată ce a scris între altele către ordinul senatorial: „Trebuie să ne bucurăm, aşadar, senatori, că a fost ales împărat unul din ordinul vostru, din neamul vostru chiar. De aceea, ne vom strădui ca să nu se creadă că împăraţii străini sunt mai buni decât ai voştri”. Şi din acest pasaj reiese destul de clar că el a voit să reiasă că este roman, adică născut la Roma.

Aşadar, după cum arată inscripţiile de pe statuile sale, el a urcat treptele civile şi militare, fiind numit de Probus prefect al gărzii pretoriene2; a ştiut atât de bine să-şi atragă dragostea soldaţilor, încât, după omorârea unui împărat atât de mare ca Probus, numai el părea cel mai bun pentru postul de conducere.

6 Nu mi-a scăpat din vedere că cei mai mulţi au bănuit şi au trecut în anale că Probus a fost omorât de partizanii lui Carus; nici afirmaţiile despre atitudinea binevoitoare a lui Probus faţă de Carus şi despre comportarea lui Carus, care a răzbunat cu cea mai mare asprime şi consecvenţă moartea lui Probus, nu merită crezare. Scrisoarea trimisă senatului despre onorurile lui Carus ne arată ce sentimente avea Probus faţă de el:

„Probus Augustus trimite salutări senatului său prea iubit”. Între altele spune: „Ar fi fericit statul nostru, dacă aş putea acorda sarcini de răspundere unora cum e Carus şi cum, de altfel, sunt cei mai mulţi dintre voi. De aceea, dacă sunteţi de acord, socotesc că trebuie să hotărâm acestui bărbat de vechi moravuri o statuie ecvestră, adăugându-se la aceasta construirea, din venitul public, a

unei case din marmoră oferită de mine. Căci se cuvine să răsplătim integritatea unui astfel de bărbat” şi celelalte.

7 Dar, ca să nu mă ocup de lucruri prea mici sau care vor putea fi găsite şi la alţii, îndată ce a primit funcţia de conducere, a început, cu asentimentul tuturor soldaţilor, războiul contra perşilor, pe care-l pregătea Probus. Înainte de a pleca la război, le-a acordat copiilor săi titlul de Caesar3, astfel încât lui Carinus i-a fixat sarcina de a apăra Galliile împreună cu cei mai aleşi bărbaţi, iar cu sine a dus pe Numerianus, un tânăr care pe cât era de distins, pe atât era de elocvent. Se spune, de asemenea, că adesea mărturisea regretul că trebuie să trimită pe Carinus în calitate de conducător al Galliei şi că Numerianus nu are vârsta necesară, ca să-i încredinţeze lui imperiul gallic, pentru care se cerea un conducător de o deosebită statornicie. Dar despre acestea voi reveni altă dată. Căci există chiar o scrisoare a lui Carus, în care se plânge prefectului său despre obiceiurile lui Carinus. Încât se confirmă ceea ce spune Onesimus în această privinţă despre Carus, că a avut de gând să anuleze lui Carinus titlul de Caesar. Dar despre acestea, după cum am spus, va trebui să vorbim în cadrul vieţii lui Carinus însuşi. Acum vom reveni la subiect.

8 După ce, în mare parte, a fost dus la bun sfârşit războiul pe care-l purta împotriva sarmaţilor prin folosirea tuturor pregătirilor şi a forţelor lui Probus, plecând contra perşilor, Carus a cucerit Mesopotamia fără opoziţie, a ajuns la Cresifon şi, ocupând ţara perşilor datorită unei răzvrătiri interne, a dobândit numele de împărat al perşilor4. Dar, după ce, dornic de glorie, a înaintat prea mult, mai ales la îndemnul prefectului său, care-i dorea pieirea lui şi a fiului său din dorinţa de a deveni el împărat, şi-a găsit moartea: după cum spun unii, din cauză de boală; după cei mai mulţi, datorită unui trăsnet. Este cert, însă, că, în timpul morţii lui, au fost atâtea trăsnete, încât se

spune că mulţi au pierit de groază. Pe când, aşadar, era bolnav şi zăcea în cort, izbucnind o furtună foarte puternică, cu fulgere înfricoşătoare, a fost omorât, după cum am spus, de un trăsnet şi mai îngrozitor. Iulius Calpurnius, care dicta după memorie, a trimis prefectului Romei scrisoarea următoare despre moartea lui Carus:

Printre celelalte: „Pe când Carus, prea scumpul nostru împărat, era bolnav şi zăcea în cort, s-a dezlănţuit deodată o furtună însoţită de o atât de mare întunecime, de nu se mai puteau recunoaşte unul pe celălalt. Şi, în acest timp, vibraţia prelungită de străluciri şi tunete, ca nişte fulgere produse de o stea aprinsă, ne-a făcut pe toţi să pierdem simţul adevărului; căci deodată cineva a strigat că împăratul a murit. Aceasta s-a întâmplat mai ales după acel tunet care provocase peste tot groaza. La acestea s-a adăugat faptul că îngrijitorii, îndureraţi de moartea împăratului, au dat foc cortului. De aici s-a răspândit imediat zvonul după care Carus a fost ucis de trăsnet, dar, după câte ştim, a pierit de boală” 5.

9 Am introdus această scrisoare, deoarece mulţi afirmă că a fost o manifestare a forţei destinului ca un împărat roman să nu poată trece dincolo de Cresifon, deci Carus ar fi fost nimicit de trăsnet, pentru că dorea să treacă peste acele hotare fixate din voinţa destinului. Dar să admitem că teama îşi creează născocirile ei, dar pe care trebuie să le înlăturăm prin virtute. Este şi va fi desigur îngăduit, după cum a stabilit Augustus Caesar Maximianuse, să învingem pe perşi şi să trecem dincolo de hotarele lor şi cred că aşa va rămâne şi în viitor, dacă nu ne va părăsi sprijinul pe care ni l-au promis zeii.

Că a fost Carus un împărat bun o arată atât multele lui isprăvi, dar mai ales faptul că, imediat ce a dobândit domnia, într-atât i-a zdrobit pe sarmaţii care se răsculaseră din cauza morţii lui Probus şi aveau de gând să invadeze nu numai Illyricul, dar şi Thracia, ameninţând

chiar şi Italia – încât, în foarte puţine zile, după ce, într-un război crunt, a ucis 16.000 de sarmaţi şi a capturat 20.000 de bărbaţi şi femei, a asigurat liniştea în Pannonia.

10 Credem că acestea sunt suficiente despre Carus; să ne ocupăm, deci, de *Numerianus1*, a cărui istorie este mai apropiată de cea a tatălui său şi devine mai interesantă, datorită socrului său. Deşi Carinus era mai mare ca vârstă, considerăm necesar să vorbim mai întâi despre Numerianus, care a murit imediat după tatăl său şi după aceea despre Carinus, pe care Augustus Diocletianus, acest împărat atât de necesar statului roman, l-a omorât în timpul unor ciocniri care s-au produs între ei. i s-a decernat, nu ca unui Caesar, ci ca unui retor, o statuie pentru a fi aşezată în biblioteca Ulpia, cu următoarea inscripţie: „Lui Numerianus Caesar, cel mai mare orator din vremea sa”.

12 A fost însoţitorul tatălui său în războiul cu perşii; după moartea acestuia, de prea mult plâns, a început să-l doară ochii, un fel de boală care-i era foarte obişnuită, deoarece era debil din cauza oboselii; iar, când era purtat în lectică, a fost omorât de partizanii lui Arrius Aper, socrul său, care urmărea, astfel, să pună stăpânire pe conducere. Dar, în timp ce mai multe zile de-a rândul soldaţii se interesau de soarta împăratului, iar Aper susţinea în adunări că Numerianus nu poate fi văzut, fiindcă îşi ţine ochii bolnavi la adăpost de vânt şi soare, adevărata situaţie a fost descoperită din cauza mirosului urât al cadavrului. Atunci, toţi au năvălit asupra lui Aper, a cărui conspiraţie n-a mai putut rămâne ascunsă şi l-au dus cu forţa în faţa drapelelor şi a primelor linii de soldaţi. Apoi a avut loc o mare adunare şi s-a construit o tribună.

13 Pe când se întrebau cine va fi cel mai drept răzbunător al lui Numerianus, cine va fi bunul împărat al statului, toţi într-un acord desăvârşit, l-au numit pe Diocletianus, desemnat încă de mult pentru domnie de

multele semne care i se arătaseră. Având funcţia de comandant al gărzii palatului, Diocletianus era un bărbat distins, priceput, cu dragoste de patrie, iubitor faţă de ai săi, pregătit întotdeauna pentru a face faţă cerinţelor momentului; întotdeauna de o înţelepciune profundă, câteodată cu o înfăţişare sumbră dar determinată de prudenţă şi de necesitatea de a ascunde, printr-o excesivă îndărătnicie, chinurile unui suflet neliniştit. Astfel, după ce a fost declarat Augustus, s-au urcat la tribună şi, în timp ce se făceau cercetări asupra modului cum a fost omorât Numerianus, a scos sabia şi, arătându-l drept criminal pe Aper, prefectul pretoriului, l-a omorât, adăugând cu vorbele sale: „Acesta este autorul morţii lui Nume nanus”. Astfel, Aper, care se murdărise de o crimă la care l-au împins ambiţii ruşinoase, şi-a primit o moarte demnă de caracterul său. Bunicul meu povestea că a luat parte la adunare când Aper a fost ucis de mâna lui Diocletianus; spunea el că, după ce l-a omorât, Dio cletianus a afirmat:

„Mândreşte-te Aper.
Pieri de mâna marelui Aeneas” 8

Mă mir că acest vers a fost spus de un militar, deşi, de altfel, ştiu că cei mai mulţi din ei şi-au însuşit pasaje din comici sau din marii poeţi, fie în latineşte, fie în greceşte şi, pe de altă parte, autorii comici înşişi pun de multe ori pe soldaţi să rostească vechile expresii. De pildă, „Deşi tu însuţi eşti iepure, umbli totuşi după carne”, sunt cuvintele lui Livius Andronicus. Multe altele ne-au fost lăsate de Plautus şi Caecilius.

14 Nu consider nepotrivit sau prea vulgar să introduc despre Diocletianus Augustus o anecdotă adecvată acestui pasaj, care, de altfel, a şi fost considerată ca o prevestire a domniei şi mi-a transmis-o bunicul meu, ca fiind cunoscută de la Diocletianus însuşi. „Pe când se afla într-o cârciumă la Tungri, un oraş din Gallia, fiind în serviciul militar cu grad inferior şi în timp ce făcea socoteala consumaţiei cu o

oarecare femeie druidă, iar ea îi spunea: „Diocletianus, eşti prea zgârcit, prea cumpătat”, se zice că Diocletianus i-a răspuns în glumă: „Când voi deveni împărat, voi fi mai darnic”, după care druida a zis: „Diocletianus nu glumi, căci vei fi împărat după ce vei omorî un mistreţ”.

15 De atunci, a fost mereu stăpânit de dorinţa domniei şi comunicase acest lucru confidentului său Maximianus şi bunicului său, căruia i-a transmis şi cuvintele druidei; după aceea, cum era profund, a râs şi a făcut. Totuşi, la vânătoare, când avea posibilitatea, întotdeauna avea predilecţia de a ucide, cu mâna lui, mistreţi. În sfârşit, după ce au fost aleşi împăraţi Aurelianus, Probus, Tacitus şi Carus, însuşi, Diocletianus a afirmat: „Eu omor mereu mistreţi, dar altul le consumă carnea”. Această expresie a fost cunoscută, apoi, şi popularizată, fiindcă atunci când a ucis pe Aper, se zice că prefectul gărzii pretoriene a spus: „În sfârşit, am omorât mistreţul stabilit de destin”. Bunicul meu spunea că chiar Diocletianus a afirmat că nu a avut alt motiv de a-l omorî cu mâna sa, decât pentru a îndeplini prezicerea druidei şi a-şi consolida domnia. De altfel, nu dorea să fie considerat atât de crud, mai ales în primele zile ale domniei, dacă necesitatea nu l-ar fi împins la această crimă groaznică.

16 Am vorbit despre Carus şi Numerianus; ne rămâne *Carinus*, cel mai pătat dintre toţi, adulter, corupător permanent al tineretului (mi-e ruşine să reproduc ceea ce ne-a transmis, în această privinţă, Onesimus în lucrările sale), un om care se folosea în chip nefericit de posibilităţile sale bărbăteşti. Căci, după ce i s-au încredinţat Gallia, Italia, Illyricum, Hispania, Britannia şi Africa, în timp ce, lăsat de tatăl său ca Caesar, deţinea toată puterea, el o exercita ca şi când ar fi fost Augustus şi s-a murdărit de vicii nemaipomenite şi de neruşinările cele mai groaznice: a exilat pe toţi prietenii săi cei mai buni; a ales sau a păstrat pe cei mai răi; a numit ca prefect al

Romei pe unul din uşierii săi, decât care nimic mai ruşinos nu s-ar fi putut gândi sau spune vreodată; a omorât pe prefectul gărzii pretoriene, numind în locul lui pe un vechi agent, unul din secretari, pe care l-a avut întotdeauna drept confident şi sprijinitor al plăcerilor lui neruşinate; a obţinut demnitatea de consul fără voia tatălui său.

A trimis senatului o scrisoare trufaşă. Populaţiei oraşului Roma, ca şi când ar fi fost vorba de întregul popor roman, i-a promis averile senatorilor. A ţinut nouă soţii cu care se căsătorea şi pe care le înlătura cu uşurinţă, pe unele chiarânsărcinate. A umplut palatul cu bufoni, curtezane, pantomimi, cântăreţi şi proxeneţi. Avea atâta silă de semnături, încât punea ca să-l semneze, pe un desfrânat, cu care se distra întotdeauna la amiază şi căruia îi reproşa de multe ori că-i imita prea bine semnătura.

17 Pe încălţăminte, avea pietre scumpe; nu purta broşe decât cu pietre scumpe; şi centura cu care se încingea avea pietre scumpe. Cei mai mulţi illyrieni îl numeau regele Illyricului. Niciodată n-a mers în întâmpinarea prefecţilor sau a consulilor. Era darnic, dar de cele mai multe ori cu oamenii necinstiţi, pe care întotdeauna îi invita la masă. La mesele sale, se prezentau în mod obişnuit 100 de libre de păsări, 100 de libre de peşti şi 1.000 libre de carne diferită. Risipea foarte mult vin. Înota între fructe şi pepeni. Şi-a aşternut întotdeauna sala de mese şi dormitorul cu trandafiri din Mediolanum. Obişnuia să facă băi aşa de reci, încât sălile de baie păreau ca nişte gheţării. Când a ajuns, în vreme de iarnă, într-o localitate oarecare, în care se găseau şi izvoare călduţe, după cum se întâmplă în mod natural iarna, aruncându-se în bazin, se zice că s-a adresat astfel băieşilor: „Mi-aţi pregătit o apă femeiască” o expresie care s-a răspândit fiind considerată celebră. Fiind informat de cele ce făcea, tatăl lui exclamă: „Nu e copilul meu”. Hotărâse chiar să-l omoare (cum susţine Onesimus) şi să numească în locul lui

pe Constantius, care atunci era guvernatorul Dalmaţiei, iar, pe urmă, a primit titlul de Caesar, deoarece se părea că nu era niciun bărbat mai deosebit decât el. Ar fi prea mult să spunem mai multe despre desfrânarea lui. Oricine doreşte să cunoască acestea în amănunt, poate citi pe Fulvius Asprianus9, care descrie până la dezgust toate faptele lui.

18 îndată ce a aflat că tatăl său a fost omorât de trăsnet, că fratele a fost răpus de socru şi că Diocletianus a fost numit împărat, a născocit mai multe vicii şi crime, ca şi cum ar fi fost eliberat prin moartea alor săi, de frânele respectului familial. Nu i-a lipsit nici forţa raţiunii de a aspira la domnie. Căci s-a ciocnit cu Diocletianus în mai multe lupte, dar, fiind învins în ultima din ele, care s-a dat lângă Margum, şi-a pierdut viaţa.

Acesta a fost sfârşitul celor trei împăraţi, Carus, Numerianus şi Carinus. După ei, zeii ne-au dat ca împăraţi pe Diocletianus şi Maximianus, adăugând la aceşti bărbaţi atât de însemnaţi, pe Galerius şi Constantinus, dintre care unul s-a născut, ca să spele ruşinea captivităţii lui Valerianus, iar celălalt, ca să repună Gallia sub legile romane. Au fost, într-adevăr, patru viguroşi împăraţi ai lumii, înţelepţi, buni, destul de îngăduitori, având aceleaşi sentimente înalte faţă de statul roman, mereu respectuoşi faţă de senatul roman, cumpătaţi, prieteni ai poporului, foarte cinstiţi, gravi, pioşi, aşa cum ne-am dorit întotdeauna împăraţii. Claudius Eusthenius10, care a fost secretarul lui Diocletianus, a scris viaţa acestora în cărţi separate, iar eu vă spun aceasta, pentru ca cineva să nu pretindă de la mine o lucrare atât de importantă mai ales că descrierea vieţilor unor împăraţi vii e întotdeauna supusă criticii.

19 Domnia lui Carus, a lui Carinus şi a lui Numerianus a fost deosebită prin aceea că ei au oferit poporului roman jocuri înfrumuseţate cu noi spectacole, pe

care le-am văzut pictate pe Palatin de jur-împrejurul porticului. Ei au prezentat şi un acrobat, care, încălţat ca actorii tragici, părea suspendat în văzduh, şi un tihobat, care mergea pe ziduri ca să scape de un urs; şi urşi care jucau roluri de pantomimă, şi un concert de o sută de trâmbiţaşi care cântau cu toţii într-un singur sunet, o sută de cornişti, o sută de flautişti, o mie de pantomimi şi gimnaşti, apoi o maşină care a produs flăcări pe scenă, reconstituită, după aceea, de Diocletianus în chip şi mai măreţ. Pe lângă acestea, a chemat bufoni de pretutindeni. A prezentat şi teatrul sarmatic, care e neîntrecut în frumuseţe. A înfăţişat pe ciclopi. Artiştilor, luptătorilor, histrionilor şi muzicanţilor greci le-a oferit aur, argint şi haine de mătase.

20 Nu ştiu de cită trecere se bucură toate acestea în faţa poporului, dar la împăraţii buni ele nu prezintă nicio importanţă. Se transmite astfel o expresie a lui Diocletianus, care, când un distribuitor de binefaceri al său lăuda reprezentaţiile lui Caras, spunând că aceşti împăraţi au fost mult apreciaţi pentru spectacolele de teatru şi luptele de circ, a zis: „Aşadar, s-a râs pe socoteala lui Carus în timpul domniei lui”. De aceea, când Diocletianus dădea spectacole în faţa popoarelor adunate, şi-a permis o libertate foarte cumpătată, afirmând că jocurile trebuie să fie mai demne, din moment ce ele se desfăşoară sub supravegherea cenzorului.

Să citească acest pasaj şi Iunius Messala pe care eu îndrăznesc să-l critic fără reţinere. Căci el a dăruit averea sa personală histrionilor, dar a refuzat-o moştenitorilor; a oferit tunica mamei sale unei comediene, haina tatălui unui bufon: aş considera drept, dacă un actor tragic ar purta mantia de purpură brodată cu aur a bunicii sale, pentru a reprezenta un personaj sarmat. S-a păstrat până acum numele soţiei sale, Messala, înscris pe o mantie de purpură violetă de coristă, de care se bucura, parcă ar fi

smuls un titlu de nobleţe. Ce să mai vorbesc de inul adus din Egipt? sau de stofele de purpură, de o fineţe strălucitoare sau de cele foarte vestite prin arta broderiei, provenite din Tyr şi Sidon? Au fost dăruite mantale de culoare roşie aduse de atrabaţi, mantale canusine şi africane, lucruri nemaivăzute până atunci pe scenă. Am trecut toate acestea în lucrare, pentru a determina im sentiment de pudoare la organizatorii de spectacole, ca să nu-şi risipească averile pe la bufoni şi ticăloşi, înlăturând pe moştenitorii adevăraţi.

Primeşte, dragă prietene, opera mea, pe care, după cum am spus adesea, am dat-o la lumină, nu pentru elocvenţa ei, ci pentru curiozitatea pe care o provoacă; am urmărit mai ales ca, dacă cineva cu talent vrea să descrie faptele împăraţilor, să nu mai caute materialul în altă parte, din moment ce va avea, în sprijinul talentului său, cărţile mele. Te rog să-i acorzi atenţia cuvenită şi să fii încredinţat că am voit să scriu mai bine decât am putut.

NOTE

1 Hadrianus – şi nu Adrianus – este forma oare se găseşte în cele mai bune manuscrise, ca şi pe monede, şi inscripţii.

2 Picentini (Picentes), locuitori ai ţinutului Picenum, pe coasta Adriaticii, în Italia.

— Hadria, localitate în Picenum.

4 Italica, oraş în Hispania (Spania), în provincia Baetica – azi Santiponce, nu departe de Sevilla –, întemeiat de Scipio Africanus pentru veteranii săi în anul 205 î.e.n.

5 Gades, azi Cadix, insulă şi port în Baetica.

Istoricii de astăzi socotesc întemeiată indicaţia lui Eutropius care afirma că Hadrianus s-a născut în Italica.

7 Adică la 24 ianuarie, 76 e.n.

8 Numele corect este nu Caelius Attianus, ci Acilius Attianus. Vezi critica de text a ediţiei Teubner.

9 Afirmaţia că Hadrianus, la 15 ani, a *revenit* în

patrie produce nedumerire: cum a *revenit* în patrie, adică în Spania, după cum se înţelege din context, dacă s-a născut la Roma, aşa cum se arată mai sus? Această afirmaţie ar putea însemna că indicaţia oraşului Roma, ca loc al naşterii lui Hadrianus, este o greşeală nu a biografului, ci a copiştilor de mai târziu.

40 Decemvir pentru judecarea proceselor, membru al unei comisii de 10 bărbaţi, care sub imperiu erau un fel de *preşedinţi de secţii* în tribunalul *contumvirilor*, aceştia din urmă fiind magistraţi cu competenţă destul de largă în materie de drept civil.

11 Adiutrix (ajutătoare), legiune formată ocazional, pentru a veni în ajutorul altor unităţi militare. Prima legiune ajutătoare (*Legio I Adiutrix*) a fost înfiinţată de Nero în 68, probabil din soldaţii flotei de la Misenum, pentru a interveni împotriva trupelor şi populaţiei răsculate. La moartea lui Nero însă, această legiune a trecut îndată de partea lui Otho, apoi de partea lui Vespasianus, iar sub împăraţii următori a fost folosită la diferite acţiuni militare. Probabil că a luat parte şi la războaiele lui Traian împotriva dacilor, fiindcă din inscripţii rezultă că după al doilea război dacic a fost cantonată la Apulum (Alba Iulia) şi apoi mutată în Pannonia, unde a rămas până la sfârşitul imperiului. *Legio* II *Adiutrix* a fost formată în anul 70, de soldaţii flotei de la Ravenna, pentru a veni în ajutorul lui Vespasianus. În 71 a fost trimisă în Britannia, iar pe timpul lui Domitianus se găsea la Dunăre. Sub împăraţii următori a luat parte la diferite expediţii în Europa şi Asia.

12 Când a fost adoptat de Nerva, Traian era guvernatorul provinciei Germania şi, după cum relatează istoricul Sextus Aurelius Victor, la data morţii lui Nerva se găsea la Colonia Agrippina.

13 Servianus fost consul pentru a treia oară cu T. Vibius Varus în 134, a fost silit de Hadrianus să se

sinucidă, cum se va vedea mai departe. Cassius Dio arată că Traian îl preţuia foarte mult pe Severus, socotindu-l demn de a-l lăsa moştenitor al domniei.

14 Gallus, probabil şeful pedagogilor despre care este vorba aici. Copiii de casă din serviciul palatului imperial primeau anumită educaţie de la pedagogi angajaţi special pentru această sarcină.

15 Cassius Dio (LXVIII. 7) spune despre Traian: „Ştim că-i plăcea vinul şi tineretul şi că ar fi meritat să fie blamat pentru aceste defecte, dacă ele l-ar fi angajat să facă ceva „Contra onestităţii şi justiţiei. Dar astfel era temperamentul său faţă cu vinul, că atunci chiar când bea prea mult nu făcea impresia că depăşeşte limitele sobrietăţii. Cât priveşte pasiunea sa pentru tineri, el nu săvârşea nimic rău prin aceasta”.

Aceste relatări nu sunt luate în serios de către istoricii de azi, care le consideră calomnii ale vremii. Vezi Roberto

Pari be ni: *Optimus Rinceps Sagio sulla* sforţa *e tempi dell’imperatore Traiano*, Messina, 1926.

16 După legendă apărute la Roma pe vremea lui Tarquinius

Priscus, dar, în realitate, mai târziu, pe la începutul re publicii, cărţile sibylline, atribuite profetesei Sibylla de la Cumae, erau o culegere de oracole greceşti, la care se adresau romanii în situaţii excepţionale; ele erau păstrate în templul lui Jupiter Capitolinul şi respectate cu sfinţenie, credinţa în preziceri ocupând un loc important în religia şi în viaţa romană, cum se va vedea şi în Istoria Augusta. Mai întâi doi bărbaţi, apoi zece, sub autoritatea pontificilor, aveau misiunea de a păzi cărţile sibylline şi, atunci când hotăra senatul, de a le consulta.

17 Citatul este din Vergilius (*Acneida*, VI, 808 – 812) şi se referă la regele Numa Pompilius. La oracole se folosea şi procedeul de a se extrage din scriitori propoziţii

şi fraze care, depunându-se într-o urnă, se scoteau la întâmplare, socotindu-se că soarta vorbeşte prin ele.

18 Niceforium (Nicephorium, Nicephorion) oraş pe Eufrat, în

Mesopotamia, unde se găsea, ca şi în alte localităţi, un templu al lui Jupiter.

19 Apollonius din Syria, filosof eclectic din secolul al III-lea î.e.n., autor al unui comentariu asupra operei Timaios de Platon.

20 Licinius Sura, prieten al lui Traian, căruia îi compunea discursurile; Hadrianus i-a urmat, făcând lui Traian aceleaşi servicii, spune mai departe biograful, repetând probabil afirmaţiile răuvoitoare ce se făceau la adresa lui Traian de duşmanii personali, care-l socoteau incapabil de a-şi compune singur discursurile.

21 Marius Maximus, prefect al Romei sub împăratul Macrinus, a scris o istorie a împăraţilor romani de la Traian până la Alexander Severus, operă pierdută, dar citată adesea de biograf.

22 Era obiceiul, încă de pe vremea lui Augustus, să se citească de către cvestori, în senat, discursurile împăraţilor.

25 încă de la Augustus, împăraţii romani îşi luaseră asupra lor magistraturile cele mai însemnate, între care şi puterea de tribun pe viaţă (*perpetua tribunicia potestas*).

24 Legiunea I Minervia a fost înfiinţată de Domitianus şi era cantonată în Germania Inferioară.

25 Hadrianus a fost cvestor în anul 101, tribun al plebei în 105, pretor în 106, consul pentru prima dată în 108, iar pentru a doua oară în 117. Pârticipând la a doua expediţie în Dacia în fruntea legiunii 1 Minervia, a girat preţura.

26 9 august 117 e.n.

27 11 august 117 e.n.

28 După Cassius Dio, Hadrianus n-a fost adoptat de

Traian, ci a ajuns împărat ajutat de Plotina, al cărei procedeu arătat aici nu era o inovaţie, ci mai fusese folosit şi de alţii.

După istoricii mojderni, care s-au ocupat cu problema succesiunii lui Hadrianus şi a adoptării acestuia de către Traian (H. Dessau, E. Groag, G. Camozzi), chiar dacă din cauza morţii sale venite pe neaşteptate Traian n-a avut timp să-şi lase succesor, totuşi, prin capacitatea sa, Hadrianus căpătase atâta preţuire şi încredere din partea lui Traian, încât acesta n-ar fi putut alege pe altcineva să-i urmeze în scaunul imperial. Astfel că, după moartea lui Traian, fie că acesta, în ultimele clipe ale vieţii, l-a numit sau nu succesor, Handrianus s-a considerat îndreptăţit să primească insignele imperiale şi conducerea imperiului, mai ales că era rudă apropiată a lui Traian: bunica lui Hadrianus era soră cu M. Ulpius Traianus, tatăl lui Traian, iar soţia sa, Vibia Sabina, era fiica Matidiei, o nepoată a lui Traian. Despre moartea lui Traian, Cassius Dio (LXVIII, 33) scrie: „Traian crezu că boala i se datorează unei intoxicaţii; alţii o atribuiră unui surplus de sânge, pe care avea obiceiul să şi-l extragă anual. Este sigur că a fost lovit de apoplexie, că i s-a paralizat o parte a corpului şi a făcut hidropizie. De îndată ce a ajuns la Selinonta, oraş în Cilicia, pe care-l numim Traianopole, a murit subit, după ce a domnit 19 ani, 6 luni şi 15 zile”.

29 Titus Livius (XLV, 18) afirmă că din generozitate romanii au acordat libertate macedonenilor, pentru a arăta că ei nu subjugau, ci eliberau popoarele subjugate.

*° Parthamasiris, formă greşită în loc de Parthamaspates (vezi critica de text a eildiţiei Teubner).

31 Denumirea de republică s-a menţinut mult timp pentru statul roman şi pe timpul imperiului, deşi forma de guvernământ instaurată de împăraţii romani nu mai avea aproape nimic comun cu vechile instituţii republicane.

32 Tributul coronar (*aurum coronarium*) era aurul pe

care aliaţii şi provinciile îl trimiteau împăratului la urcarea pe tron sau cu ocazia vreunei victorii importante. La început sub formă de dar, acest aur a devenit până la urmă un adevărat impozit către împărat.

53 Despre moartea acestora însă, Cassius Dio, LXIX, 2 spune: „El a ordonat, la începutul domniei sale, să fie ucişi Palma, Celsus, Nigrinus şi Lusius, sub pretext că aceştia ar fi vrut să-l asasineze la o vânătoare. A ucis şi pe alţii, sub alte pretexte, după puterea şi bogăţiile pe care ei le dobândiseră. Când a auzit de plângerile în legătură cu moartea lor, a căutat să se justifice, negând că ar fi ordonat-o el. Cât despre cei pe care i-a ucis spre sfârşitul domniei, aceştia au fost Severianus şi Fuscus” (a se vedea şi mai departe cap 15 şi 22).

34 „De îndată ce a intrat în Roma, spune Cassius Dio, LXIX. 8, Hadrianus a scutit pe particulari de tot ce datorau de 16 ani tezaurului particular al împăratului şi tezaurului public al poporului roman. A dat gratuit poporului jocuri şi spectacole de circ în ziua proclamării sale şi au fost ucise la un singur spectacol pentru distracţia publicului 100 de lei şi 100 de leoaice. A aruncat separat bărbaţilor şi femeilor, în teatru şi în circ, mici bule în care erau închise bilete, indicând diferite daruri. El a ordonat, de asemenea, bărbaţilor şi femeilor să facă baie separat. (A se vedea şi cap. 17).

35 precum s-a văzut în cap. 4, Hadrianus îşi serba ca zi de naştere şi ziua în care a fost adoptat, ca şi pe cea în care a ajuns împărat.

39 Procedeul fusese folosit înainte de către Antonius şi Oc tavianus după moartea lui Caesar şi de către Tiberius, după moartea lui Augustus; aceştia au luat măsuri pe care le-au socotit necesare, pretextând că execută ordinele predecesorilor.

37 Cassius Dio vorbeşte elogios despre Turbo, Similus şi Fronto. Despre Turbo spune că era un bun

militar şi comandant al pretoriului, trăind modest în viaţa privată „fără luxul şi trufia celor mari”. Iar despre Similus spune, de asemenea, că nu era depăşit în virtute de către Turbo şi Fronto.

38 Milla romană (*miile passuum*, *miile passus*) era de 1478, 54 m; deci 20 mile făceau aproape 30 km. „Împăratul, spune Cassius Dio LXIX, 9, vizită diferite provincii şi diferite oraşe, schimbând în câte unele fortăreţele şi zidurile. El avea cunoştinţă de tot ce privea armata, armele, maşinile şi organizarea militară a terenului. El se interesa de conduita soldaţilor şi ofiţerilor... de felul cum făceau de pază, de viaţa lor particulară. Înlătură abuzurile, dărâmă clădiri ameninţate de ruină şi construi altele. Obişnui pe soldaţi cu disciplina militară, onoră pe unii, pedepsi pe alţii, le arătă tuturor care le este datoria. Nu îndrăznea nimeni să se sustragă îndatoririlor, când vedea disciplina şi severitatea pe care împăratul şi le impunea sieşi”.

39 Acest zid, lung de 118 km, se întindea de la estuarul râului Ituna până aproape de vărsarea râului Tina în mare.

40 Este vorba de istoricul Suetonius care, ca secretar al cancelariei imperiale, a avut putinţa să consulte diferite documente secrete, pentru a scrie *Vieţile Caesarilor*. Dar Hadrianus n-a voit să răzbune onoarea Sabinei prin destituirea lui Septicius Clarus şi a lui Suetonius, ci să restabilească respectul datorat casei imperiale.

41 Frumentarii, ostaşi din serviciul aprovizionării, având libertatea de a merge oriunde, de a sta de vorbă cu oricine, erau folosiţi adesea ca informatori secreţi ai împăratului, iar în acţiuni militare şi politice ca spioni.

42 Boul Apis, pentru a fi considerat ca atare, trebuia să aibă în frunte o pată albă în formă de semilună, pe spate figura unui vultur, iar pe limbă imaginea unui cărăbuş.

43 „Hadrianus, spune Cassius Dio, LXIX, 10, a

organizat forme extraordinare de cinstire a memoriei Plotinei, de care fusese iubit cu pasiune şi ridicat pe tron. Într-adevăr, el s-a îmbrăcat timp de 9 zile în haine cernite, i-a ridicat un templu şi i-a compus imnuri de laudă”. Istoricii de azi consideră însă povestea iubirii dintre Hadrianus şi Plotina ca o bârfeală de culise, ce nu merită să fie luată în serios. Nemausus, oraşul Nîmes de astăzi, în care se găsesc importante vestigii ale civilizaţiei romane.

41 Tacitus spune în *Anuale* I, 78 că Tarraco fusese unul dintre primele oraşe care au ridicat temple lui Augustus, constituind un exemplu şi pentru alte provincii.

45 Acest război, pe care scriitorul îl menţionează în treacăt, fără să-i indice cauza principală, a fost serios, dând multă bătaie de cap armatelor de ocupaţie. Romanii au încercat să înalţe pe ruinele Ierusalimului dărâmat un nou oraş roman, cu numele de Aelia Capitolina, iar pe locul unde fusese marele templu din Ierusalim un templu în cinstea lui Jupiter Capitolinul, în care să fie venerat Hadrianus însuşi. În faţa acestei situaţii, iudeii s-au răsculat, având în fruntea lor pe Simon, cunoscut sub numele de Barkokeba (Barkosiba, Bar-Cohba), Fiul stelelor, şi au opus rezistenţă îndârjită şi îndelungată legiunilor romane, care au înăbuşit cu greu această ultimă răscoală, în urma căreia Hadrianus a dat un decret de împrăştiere a evreilor în tot cuprinsul imperiului roman, interzicându-le să mai locuiască pe teritoriul Iudeii, (vezi Cassius Dio, LXIX, 12 – 15).

46 Hadrianus a numit un oraş în Egipt cu numele de Antinous, şi credea că acest favorit al lui după moarte s-a transformat într-o stea.

47 „Dorinţa nesăturată de glorie de care ardea, spune Cassius Dio (LXIX, 3), i-a sttrnit curiozitatea pentru cele mai mici lucruri. El a învăţat sculptura şi pictura şi a practicat toate exerciţiile din timp de pace şi din timp de război, neignorând nimic din ceea ce un particular sau un

suveran trebuie să ştie”.

48 Vorbind despre calităţile şi defectele lui Hadrianus, Cassius Dio arată că defectele acestui împărat – invidie, curiozitate exagerată, vanitate, inegalitate în moravuri – erau depăşite de mari calităţi: vigilenţă, prevedere, mărinimie, dărnicie, bunătate, dragoste de pace, dând un mare număr de exemple pentru ilustrarea însuşirilor pozitive ale lui Hadrianus. Ca fapte negative, arată că Hadrianus a ucis pe Severianus numai pentru că acesta s-a opus ca împăratul să-l lase succesor la domnie pe Ceionius Commodus şi că din invidie a făcut să piară mulţi oameni de valoare, ca filosoful Favorinus, Dionisie din Milet sau arhitectul Apollodor, devenit vestit prin construcţiile ele pe vremea lui Traian. „Tot din invidie, spune Cassius Dio, a voit să distrugă operele lui Hommer şi să pună în locul lor pe ale lui Antimachos, despre care mulţi nu auziseră decât de nume”, Antimachos, poet grec din secolul al V-lea î.e.n., autor al unei poeme intitulate Thebaida.

49 Favorinus, filosof şi orator, a predat retorica la Atena şi la Roma.

I0 Phlegon, istoric grec din secolul al II-lea, libert al lui Hadrianus; au rămas de la el o lucrare despre miracole şi una despre oameni cu viaţă lungă, urmată de un extras din cărţile sibyline. Însă opera lui cea mai însemnată, o istorie conţinând 229 de olimpiade, până la al IV-lea an al domniei lui Antoninus Pius, s-a pierdut în cea mai mare parte.

51 Din mulţimea de ipoteze, pe care comentatorii acestui cuvânt le-au emis în legătură cu titlul şi cu conţinutul operelor prin care Hadrianus imita pe Antimachos, critica de text a ediţiei Teubner alege între cuvintele *catacannas*, *catacaimos*, *catacaymos* şi *catachannas* din diferitele manuscrise, forma catacannas care, după comentatorul Saumaise din secolul al XVII-lea

ar fi fost la început *Ta kata kannas* = faptele de la Cannae, operă pe care Hadrianus ar fi scris-o pentru a celebra evenimentele de la Oannae, (unde armata romană a fost înfrântă de armata lui Hanibal în 216 I.e.n.) aşa cum Antimachos scrisese o poemă despre războaiele Tebei.

M Florus, poet necunoscut; unii comentatori cred că este vorba despre istoricul Florus, de la care a rămas o prescurtare a istoriei romane de la Romulus la Augustus.

31 În traducere am completat lacuna din text a acestui vers cu adaosul indicat în notele ediţiei Teubner.

54 Vezi Suetonius, *Viaţa lui Titus*, cap. VII: „Când oamenii casei sale îi atrăgeau atenţia că făgăduia mai mult decât putea să facă, el spunea că nimeni nu trebuie să plece trist după o convorbire cu împăratul”.

55 Saturnalele, sărbători în cinstea zeului Saturnus, durau la început o zi, apoi 3, apoi, începând [din timpul lui Claudius, câte 5 zile pe an (17 – 22 decembrie). În aceste sărbători, pline de veselie şi voie bună, se spune că sclavii erau serviţi la masă de către stăpâni. Sigilarele, erau două zile de sărbătoare adăugate Saturnalelor; în aceste zile se făceau daruri, constând din statuete, păpuşi şi alte mici obiecte (*sf*, *gilla*: figurine, statuete).

33 Farasmanes (Pharasmanes), nume pe care l-au avut 7 regi în Iberia, din secolul I până în secolul al VI-lea e.n. Cel mai însemnat dintre ei a fost Pharasmanes I, care a domnit între 35 şi 54 e.n. Cel de pe vremea lui Hadrianus, Pharasmanes al VI-lea pomenit şi de Cassius Dio, nu este cunoscut prin fapte deosebite.

37 Obiceiul de a face baie în acelaşi local bărbaţii şi femeile a fost combătut de Cato Cenzorul, iar Agrippa a construit, în timpul edilităţii sale, băi publice separate pentru bărbaţi şi femei. Hadrianus a încercat şi el să înlăture practica băilor mixte, dar n-a reuşit, pentru că şi pe vremea împăraţilor următori obiceiul a continuat, cum se va vedea mai departe. Marcus Aurelius interzicându-le,

iar Heliogabalus admiţându-le. (Nu trebuie să se înţeleagă prin băi mixte că bărbaţii şi femeile făceau baie împreună. Descoperirile arheologice arată că băile pentru femei erau aparte de ale bărbaţilor. Erau mixte numai prin aceea că funcţionau în acelaşi local, iar unii împăraţi au voit să existe clădiri complet separate.)

58 *Pretor*, magistrat cu atribuţii de organizare şi conducere în justiţie. Uneori pretorii dădeau ajutor consulilor sau le ţineau locul, cu dreptul de a comanda armatele în timp de război. În provinciile senatoriale, puţine la număr, pretorii erau guvernatori; dictator – magistrat suprem, numit în împrejurări excepţionale, aici are sensul obişnuit de prim magistrat în oraşele latine. *Edili* – magistraţi care aveau drept sarcină inspecţia şi îngrijirea edificiilor publice şi particulare, organizarea spectacolelor publice şi a sărbătorilor, direcţia aprovizionării, a drumurilor, a pieţelor şi a altor servicii legate de întreţinerea şi înfrumuseţarea oraşelor *duumviri* – o comisie de doi magistraţi, care căpătau diferite însărcinări; aici duumvir, unul dintre cei doi magistraţi supremi în imperiu. Despre duumviratul în municipii, vezi articolul lui Atelio Degrassi: *Sul duovirato noi municipi italici* (cu bibliografia citată) în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 141 – 147; *demarch*, magistrat grec cu atribuţii asemănătoare celor pe care le avea tribunul plebei la romani; pe timpul lui Hadrianus demarchul era magistrat suprem; *quinquenal* – magistrat ales pe o perioadă de 5 ani, un fel de cenzor în municipii şi colonii; *arhonte* – primul demnitar în oraşele-state greceşi; Atena avea 9 arhonţi, care erau aleşi anual prin tragere la sorţi, îndeplinind fiecare o anumită funcţie.

M Este vorba de sclavii care vânau în circ animale sălbatice.

*° Scriitorii vremii vorbesc despre aceste „ploi” de parfum răspândite în teatru.

11 Istoricul bizantin Procopius (Despre construcţii, V, 22) descrie amănunţit acest monument, pe care îl numeşte când mormânt, când turn sau fortăreaţă, denumirea aceasta din urmă explicându-se prin aceea că din secolul al V-lea mausoleul lui Hadrianus a fost transformat în fortăreaţă, devenind în evul mediu castelul Sf. Înger.

88 Nomenclator, sclav cu sarcina de a spune stăpânului numele cetăţenilor pe care îi întâlnea în cale şi pe care acesta nu-i cunoştea.

63 Hadrianotherae, nume format din Hadrianus şi cuvântul grecesc *ther* = fiară, animal sălbatic.

64 Cuvânt grecesc dat unui medicament în compoziţia căruia intrau patru substanţe, pentru Hadrianus avea sensul particular, precum se vede, de mâncare pregătită din patru elemente de bază.

85 Biograful pierde din vedere faptul că în războiul cu iudeii au pierit sute de mii de oameni, precum arată Cassius Dio. (A se vedea şi nota 45).

66 Albanii şi iberii, populaţii din Caucaz.

87 Bactrani (bactriani) locuitori ai Bactrianei, în antichitate ţară în podişul Iranului, făcând parte, în vremea lui Hadrianus, din regatul părţilor.

88 Istoricul Suetonius arată că împăratul Claudius făcuse, ca să poată asana lacul Fucinus, un canal de scurgere în râul Liris pentru construcţia căruia a fost nevoie să se străpungă munţii, lucrare ce a durat 11 ani şi la ea au participat permanent câte 30.000 de oameni. Lăsat în părăsire de Nero, acest canal a fost refăcut de Nerva şi apoi de Hadrianus (vezi Suetonius, *Viaţa lui Claudius*, XX şi T ac i tu's, *Annales*, XI, 56).

89 În anul 137 e.n.

70 10 iulie 138 e.n.

71 Cassius Dio, LXIX, 17 – 24, relatează pe larg ultimele momente din viaţa lui Hadrianus şi ezitările acestui împărat în alegerea succesorului.

78 Anii domniei lui Hadrianus îi arată corect Cassius Dio, care spune: „El a trăit 62 de ani, 5 luni şi 19 zile şi a domnit 20 de ani şi 11 luni”.

73 Cassius Dio spune că Hadrianus a fost primul împărat roman care şi-a lăsat barbă. Totuşi o statuie din Muzeul naţional din Roma îl arată şi pe Nero cu barbă. Contradicţia este numai aparentă şi îşi are explicaţia sa. Într-adevăr, din secolul al III-lea î.e.n. se introdusese de romani obiceiul bărbieritului, barba lăsată mare rămânând semn de neglijenţă, doliu sau alt motiv cu totul particular. împăratul Hadrianus şi-a lăsat barbă pentru a-şi acoperi semnele de pe faţă – cum arată aici biograful – şi exemplul lui a devenit modă: până pe vremea lui Constantin cel Mare portul bărbii a fost regula generală pentru bărbaţi, dar după aceea s-a renunţat iar la barbă până la sfârşitul imperiului. Cât despre Nero, acesta şi-a lăsat-o doar câteva săptămâni, pentru a o rade şi a o depune într-o casetă (de aur ca dar în templul lui Jupiter Capitolinul...

74 Aşa cum s-a văzut şi înainte, Hadrianus a făcut multe călătorii, nu numai din interese de stat, dar şi din simplă plăcere turistică, cel puţin jumătate din anii de domnie petrecându-i afară din Roma.

75 Despre pasiunea lui Hadrianus pentru vânătoare, biograful vorbeşte, cum s-a văzut, şi în cap. 2 şi 24. Vezi şi Cassius Dio LXIX, 10: „Se spune că a avut o mare pasiune pentru vânătoare, că şi-a rupt o claviculă şi că puţin i-a lipsit de n-a rămas fără un picior. Pentru acest motiv a dat numele de Vânătoarea lui Adrianus (Hadrianotherae) unui oraş pe care îl întemeiase în Mysia. De asemenea, ceea ce a făcut pentru un cal, numit Borysthene, de care de obicei se servea la vânătoare, arată până unde îl ducea această pasiune: când calul a murit, el i-a ridicat un mormânt în formă de coloană, pe care i-a gravat un epitaf... De altfel, avea aptitudini atât de potrivite pentru vânătoare, că o dată a ucis dintr-o singură lovitură un mistreţ de o mărime

neobişnuită”.

n Athelane, comedii burleşti, care reprezentau pe scenă personaje caraghioase: Maccus, un mâncăcios cu urechile mari, Bucco, pântecos şi flecar, Pappus, un bătrân păcălit de nevastă, Dossenus, un cocoşat escroc şi mincinos etc.

77 *Liceul*, gimnaziu la nord-est de Atena (în apropierea templului lui Apollo Lykeios), unde şi-a ţinut cursurile filosoful Aristotel. *Academia*, şcoală întemeiată de filosoful Platon în grădinile lui Akademos de lângă Atena. (În istoria filosofiei antice se vorbeşte despre vechea academie, academia mijlocie şi noua academie, şcoli filosofice având la bază ideile lui Platon).

— *Prytaneul*, clădire publică, în care se întreţinea focul sacru în oraşele greceşti; aici erau primiţi şi întreţinuţi oaspeţii publici şi unele persoane de seamă care făcuseră servicii deosebite statului.

— *Canopus*, oraş în Egipt, lângă gurile Nilului (azi ruine în apropiere de Abukir); *Poekile* (stoa) portic cu picturi de Polygnotos la Atena; aici şi-a ţinut cursurile filosoful Zenon, întemeietorul stoicismului, adică al filosofiei din stoa poekile.

— Thessalia, regiune celebră prin priveliştile sale minunate, în partea de nord a Greciei.

78 „S-a făcut odios, spune Cassius Dio, încheind biografia lui

Hadrianus, prin omorurile pe care le-a săvârşit la sfârşitul şi la începutul domniei. Trebuie arătat totuşi că nu era din firea sa crud, ceea ce reiese din felul în care s-a răzbunat într-o zi împotriva unora care îl ofensaseră; căci în loc să le facă rău, s-a mulţumit să le spună că ar trebui să comunice în ţara lor neplăcerea ce i-au produs-o. De altfel, dacă cei ce săvârşiseră vreo crimă aveau copii, el ţinea seamă de numărul acestora şi în legătură cu numărul lor atenua rigoarea legilor şi a pedepselor”.

79 *Flamini*, preoţi numiţi de marele pontifice în slujba unui zeu anumit. Între ei, cel mai mare în demnitate era flaminul lui Jupiter. (flamen Dialis): *Sociali*, membri ai unui grup, ai unei corporaţii, ai unui colegiu, prieteni, simpatizanţi ai unei idei sau ai unei persoane. Pentru cinstirea memoriei lui Hadrianus şi a altor împăraţi sau membri ai familiei imperiale, socialii constituiau un colegiu de preoţi.

AELIUS

I Despre adoptarea lui Traian de către Nerva, Cassius Dio, LVIII, 3 – 4, scrie: „Când Nerva văzu că bătrâneţea îi este din ce în ce mai dispreţuită, se urcă pe Capitoliu şi spuse cu voce tare: „Pentru binele imperiului, al poporului şi al meu chiar, adopt pe Marcus Ulpius Nerva Traianus”. Iată cum s-a făcut că, deşi Nerva avea rude, Traian a fost totuşi declarat Caesar şi apoi împărat. Nerva a pus interesul statului mai presus de dragostea pentru cei apropiaţi ai săi şi, socotind că oamenii trebuie judecaţi mai degrabă după meritele lor proprii decât după legăturile de naştere, a ales pe Traian, originar din Spania, pentru a-l ridica pe tron, unde nimeni nu se urcase până aici fără să fie din Roma sau din Italia”.

— *Caesus* – *a-um* = tăiat, spintecat, de unde termenul de operaţie cezariană.

— *Ceasaries* – *ei* = păr, chică.

4 Caesius – a-um = albastru cenuşiu.

5 Oraş în Italia centrală, Faenza de astăzi.

6 Aelius Verus a fost adoptat de Hadrianus în anul 136.

7 În biografia lui Hadrianus (cap. 23), scriitorul arată, cum s-a văzut, că împăratul a cheltuit, cu ocazia adopţiei lui Aelius, 400 de milioane de sesterţi, pe când în biografia lui Aelius este arătată suma de 300 de milioane.

8 Vergilius, *Acneida*, VI, 869 – 870.

8 Vergilius, *Acneida*, VI, 870 – 871.

Io Vergilius, *Acneida*, VI, 883 – 885.

Îl împăraţilor li se acordau după moarte onoruri divine şi erau zeificaţi. împăratul Vespasianus, obişnuit să facă glume în orice împrejurare, când a simţit că i se apropie ceasul morţii, a exclamat: „Cred că devin zeu!” (vezi Suetonius, *Viaţa lui Vespasianus*, XXIII).

12 Mâncarea născocită de Aelius cuprindea cinci feluri de carne şi de aceea a fost numită *pentefarmacum*, pe când celei folosite de Hadrianus îi lipsea carnea de păun (a se vedea *Viaţa lui Hadrianus* cap. 20 şi nota 64).

13 Probabil M. Gabius Apicius, renumit gastronom în lumea romană a secolului I e.n.

14 Lucius Verus, fiul lui Aelius, a fost adoptat nu de Marcus, ci de Antoninus Pius, care l-a adoptat totodată şi pe Marcus. Existau probabil două versiuni: una, potrivit căreia Antoninus Pius, răspunzând dorinţei lui Hadrianus, a adoptat pe Marcus Aurelius şi pe Lucius Verus, fiul lui Aelius şi cealaltă, potrivit căreia Marcus Aurelius, adoptat de Antoninus Pius, a adoptat, la rându-i, pe Verus. Această din urmă versiune, menţionată şi în Viaţa lui Marcus Aurelius, este considerată de către istoricii moderni ca falsă (A se vedea studiul lui Vasile Pârvan: M. Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus, Bucureşti, 1909, pp. 10 – 11 nota 5, ca şi nota ediţiei Teubner). De altfel mai departe, vorbindu-se despre Marcus Aurelius şi despre Verus, aceştia sunt arătaţi ca fii adoptivi ai lui Antoninus Pius, versiune considerată mai verosimilă deci chiar în acea vreme).

Versiunea adoptării lui Lucius Verus de către Marcus Aurelius a putut lua naştere datorită faptului că Antoninus Pius, deşi i-a adoptat şi pe Lucius, şi pe Marcus, totuşi a lăsat moştenitor al tronului numai pe Marcus, care după moartea lui Antoninus Pius şi l-a asociat la domnie pe Lucius Verus şi i-a dat în căsătorie pe fiica sa, Annia Lucilla, l-a făcut deci co-împărat şi ginere al său. Acesta

este sensul afirmaţiei din text că „Antoninus Verus a fost adoptat de Marcus – sau cu Marcus – şi a avut domnia în mod egal împreună cu acesta”.

15 Faste (*fasti*) zile în care, în opoziţie cu cele nefaste (*nefasti*) se judecau procese. Tabloul acestor zile îl ţineau preoţii şi era accesibil la început numai patricienilor, mai târziu devenind public. Pe baza acestui tablou s-a alcătuit calendarul (*calendarium*), în care erau înscrise toate zilele anului, cu sărbătorile şi cu alte date ale anului. Fastele consulare (*fasti consulares*) erau o anexă a calendarului în care erau trecute anual numele consulilor, ei fiind numiţi pe timp de un an. Aceste faste n-au putut fi prea utile cronologiei calendarului, producând încurcături, pentru că nu toţi consulii rămâneau în funcţie un an întreg şi ca atare nu se putea număra şirul anilor numai după *fasti consularei*.

Prin abdicarea sau decesul unuia dintre cei doi consuli aleşi anual, în locul devenit vacant era numit în mod provizoriu un alt consul, Care se numea *consul suffectus*. El îndeplinea funcţiile cerute de această magistratură până la sfârşitul anului, adică până la expirarea mandatului celui înlocuit. Pe timpul imperiului, împăratul recomanda sau numea mai multe perechi de consuli, dintre care prima pereche intrată în funcţie (consules ordinarii) dădea numele anului. După două luni urma a doua pereche (consules suffecţi sau minores) şi prin această practică s-a ajuns ca în vremea lui Commodus să existe într-un an 25 de consuli.

16 A se vedea mai sus, nota 7.

17 Aelius Verus a murit la 1 ianuarie 138 e.n.; vezi Viaţa lui Hadrianus.

11 Verus şi Marcus au fost adoptaţi de către Antoninus Pius la 25 februarie 138 e.n. Antoninus Pius a avut două fiice: pe Aelia Fadilla, care s-a căsătorit cu Lamia Silanus şi pe Annia Faustina, care a devenit soţia lui

Marcus, şi nu a lui Verus.

19 Cuvinte care amintesc pe cele spuse de Vespasianus, că un împărat trebuie să moară în picioare (vezi Suetonius, *Viaţa lui Vespasianus*, XXIV).

ANTONINUS PIUS

1 Aurelius Victor (istoric latin din secolul al IV-lea e.n.), în opera sa *Despre istoria caesarilor* 12, spune de asemenea, că toţi au felicitat pe Nerva la venirea ca împărat, în afară de Arrius Antoninus, un om respectat şi bun prieten al lui Nerva, care a spus că el felicită poporul, senatul şi provinciile, dar că pe Nerva, faţă cu greutăţile pe care le are de întâmpinat ca împărat, nu-l poate felicita.

2 Aşa după cum s-a văzut în biografia lui Hadrianus (vezi şi mai departe cap. 4), Antoninus Plus a fost ales de către acesta ca principe moştenitor, cu condiţia ca el să adopte pe Lucius Commqdus şi pe Marcus Venís, rude mai apropiate ale lui Hadrianus, dar nevârstnice pentru a urma imediat după Hadrianus în domnie. Adoptarea a avut loc la 25 februarie 138 e.n., iar Hadrianus a murit la 18 iulie în acelaşi an la Baiae. Antoninus Pius, în afară de cei doi fii adoptaţi, a avut şi copiii săi proprii, şi anume doi fii: M. Aurelius Fulvus Antoninus şi M. Galerius Aurelius Antoninus, şi două fiice, despre care vezi Aelius, nota 18. La adoptarea sa de către Hadrianus, Antoninus nu mai avea niciun fiu în viaţă (cf. Gr. Lacour-Gayet, *Antonin le Pieux et son temps, essai sur l’histoire de l’Empire Romain au milieu du deuxième siècle* (138 – 161), Paris, 1888, pp. 459 – 460.

s 19 septembrie 86 e.n.

4 Lorium, oraş la 48 km de Roma, azi Loria-Villa.

5 Izvorul acestei ipoteze l-a găsit biograful în Cassius Dio, LXX, 2: „Antoninus a fost supranumit Pius, pentru că mai multor persoane care se găseau condamnate la începutul domniei sale şi pe punctul de a fi executate el le-a salvat viaţa, spunând că nu vrea să-şi înceapă domnia

printr-o faptă atât de odioasă”. Dar din toate ipotezele arătate, cea mai plauzibilă este aceea că Antoninus s-a numit Pius. pentru pietatea arătată faţă de tatăl său adoptiv, căruia senatul refuza să-i acorde calitatea de *divus*.

6 În anul 120 e.n. – Catilius Severus, unul dintre oamenii politici de frunte, contemporani cu Antoninus Pius.

7 Probabil Campania, unde se găsea cea mai mare parte din proprietatea agricolă a lui Antoninus Pius; a se vedea mai departe, cap. 7.

8 Tralles, localitate în Asia Mică, aproape de râul Meandru, între Magnesia şi Nysa.

9 Cyzicus, oraş pe ţărmul asiatic al Propontidei (Marea Mar mara de azi); vezi şi nota 33, la *Viaţa lui Severus*.

10 A V-a zi înainte de calendele lui martie, adică 25 februarie (138 e.n.)! a se vedea şi nota 2.

11 Vezi nota 32, la *Viaţa lui Hadrianus*.

12 Grădinile Domitiei erau pe malul Tibrului şi se numeau astfel, fiindcă fuseseră proprietatea Domitiei, mătuşa lui Nero. Baiae, oraş balnear pe coasta Campaniei, la apus de Napolis.

13 În legătură cu scutul, ca formă de cinstire a memoriei cuiva, Titus Livius arată (XXXVIII, 35) că edilii P. Claudius Pulcher şi Servius Sulpicius Galba au aşezat în templul lui Hercule 12 scuturi de aur.

14 Alanii, populaţie care locuia la nordul munţilor Caucazi.

19 Această speţă de delatori (*quadruplatores*) primeau a patra parte din avutul celor denunţaţi şi condamnaţi la moarte sau exil cu confiscarea averii.

, 9 Mesomedes, poet din Creta, apreciat de Hadrianus pentru odele scrise în cinstea lui Antinous; Hadrianus îi acordase o pensie pe care, precum se vede,

Antoninus Pius a redus-o.

17 Diferitele colegii înfiinţate pentru cinstirea memoriei unei persoane din familia imperială primeau denumirea după numele persoanei respective. Faustina, fiică a lui M. Annius Verus, s-a căsătorit cu Antoninus Pius în 112 e.n. sau 115 e.n. şi a murit în 140 e.n. sau la începutul lui 141 e.n., Antoninus Pius rămânând cu fiica sa, Faustina, şi cu cei doi fii adoptivi.

19 Grecostadionul, o clădire în Forul roman destinată găzduirii gratuite a ambasadorilor străini pe timpul misiunii lor. Templul lui Agrippa a rămas cunoscut şi sub numele de Pantheonul lui Agrippa. Podul de lemn a rămas cu acest nume, devenind renumit prin curajul arătat de Horatius

Cocles, care a rezistat atacului etruscilor până ce acest pod a fost distrus de romani, Horatius Cocles sărind apoi în Tibru şi salvându-se înot (T i tu's Livius II, 10); Ostia, Caieta, Terracina (Tarracina), localităţi pe malul mării, la sud de Roma; Lanuvium, orăşel în Latium la sud-est de Roma. Între alte lucrări publice, pe care biograful nu le citează, merită să fie amintită reconstrucţia unui amfiteatru în 157 la Porolissum (Moigrad în ţinutul Zalăului) în Dacia. Vezi G. Lacour-Gayet, op. cit., p. 162.

19 Pharasmanes (Farasmane), vezi *Viaţa lui Hadrianus*, nota 56.

20 Lăzii, popor în Sciţia, la nordul Caucazilor.

21 Olbiopoliţii, locuitori ai oraşului Olbia, colonie greacă în Sciţia, la vărsarea fluviului Borysthenes (Niprul de azi) în mare. Grecii au numit acest oraş mai întal Borysthenes, cu numele fluviului, iar mai târziu Melitopolis, de la o colonie mileziană – Taurosciţii, locuitori ai Cnersonesului tauric, în Crimeea de azi.

22 Calchis, oraş în insula Eubeea, la nord de Atena – Arghirofilia lui Apollonius o ironizează scriitorul Lucian în biografia lui Demonax (31), despre care spune că, odată,

văzând pe filosoful Apollonius – care ieşise cu şcolarii săi din palatul imperial, unde fusese pentru a ţine lecţii lui Marcus Aurelius –, a exclamat: „Iată, trece Apollonius cu argonauţii săi” (comparându-l deci în derâdere pe Apollonius cu Iason, căutătorul lânii de aur, pentru a-i ridiculiza dorinţa de câştiguri băneşti. Totuşi Marcus Aurelius vorbeşte cu mare stimă despre Apollonius, socotindu-l ca pe unul dintre cei mai buni profesori ai săi).

29 Homullus, probabil vreunul dintre marii bogătaşi ai Romei, ajuns în această situaţie prin mijloace ilicite, sau moştenind o avere nemeritată. Despre libertăţile pe care şi le permitea în convorbirile cu Antoninus Pius, a se vedea şi cap, 6 din biografia lui Marcus Aurelius.

24 La greci şi la romani, ca şi la multe alte popoare vechi, din motive de igienă publică, morţii erau îngropaţi în afara oraşelor. Fiindcă acest obicei era uneori călcat, a trebuit să intervină legea pentru a fi respectat. Astfel, Legea celor

12 table interzicea înmormântarea sau incinerarea în interiorul oraşelor, iar în timpul imperiului această interdicţie a fost repetată de Hadrianus şi de Antoninus Pius.

25 Comentatorii au remarcat că biograful dovedeşte neglijenţă în indicarea vârstei de 70 de ani, pe care ar fi avut-o la moarte Antoninus Pius. Dacă s-a născut la 19 septembrie 86 e.n. (a se vedea nota 3) în al XII-lea an al domniei lui Domitianus, este uşor de socotit că Antoninus Pius avea 75 de ani când a murit, adică în anul 161 e.n., la venirea lui Marcus A%relius pe tronul imperial.

28 Statueta Fortunei, zeiţa norocului, a sorţii, stătea în dormitorul împăratului, ca simbol al puterii împăratului cât timp se socotea că acesta este ajutat de noroc.

27 Cuvântul *aequanimitas*, egalitate de suflet, vrea să însemne îngăduinţa şi răbdarea pe care le recomanda împăratul, pe patul de moarte, chiar gărzilor sale.

28 Xifilinus (Cassius Dio, LXX, 3), folosind documentele vremii, spune că Antoninus Pius a murit la o vârstă foarte înaintată, de o moarte bună, asemenea somnului, după o domnie de 24 de ani.

29 A se vedea mai sus nota 17, precum şi nota 79 la biografia lui Hadrianus.

MARCUS ANTONINUS PHILOSOPHUS

1 Adevăratul nume al mamei lui Marcus Antoninus era Domi tia Lucilla, iar nu Domitia Calvilla; vezi comentariul ediţiei Teubner, după al cărei text am făcut traducerea.

2 26 aprilie 121 e.n.; vezi nota 45.

3 Salentinii, populaţie din Calabria, în sudul Italiei.

— Lopiae (Lupiae), mică localitate în Calabria, la sud de Brun disium.

6 Dintre profesorii lui Marcus Antoninus Philosophus (sau mai scurt Marcus Aurelius, cum este cunoscut) citaţi aici, mai însemnaţi sunt Herodes Atticus şi Cornelius Fronto. Herodes

Atticus, retor grec, s-a născut la Marathon, cam pe la anul 110 e.n., ca fiu al unui atenian bogat. Ajuns strălucit profesor de retorică la Atena, a fost chemat de către Antoninus Pius la Roma, pentru instrucţiunea celor doi fii adoptivii: Marcus şi Lucius. Consul în 143, a guvernat o parte a Asiei şi a Greciei, împodobind Atena cu frumoase monumente, între care Odeonul, ale cărui ruine lângă Acropole se văd şi astăzi. A murit în 186 e.n. Cornelius Fronto, născut pe la anul 100 în Cirta Numidiei, consul în 143 şi de asemenea retor de seamă, e cunoscut şi prin stima cu totul deosebită pe care i-a acordat-o Marcus Aurelius, mărturie a acestei prietenii constituind-o corespondenţa lui Fronto cu Marcus Verus, Antoninus Pius şi alţii. Au rămas de la el şi alte lucrări, care dovedesc cultura şi preocupările lui Fronto, ca şi locul pe care el îl ocupă în istoria literaturii latine. Despre acest profesor al

său, Marcus Aurelius scrie în însemnările *către sine însuşi* următoarele: „De la Fronto am învăţat că domnia arbitrară dă naştere la invidie, certuri şi artei de a se preface şi cât de puţină omenie poartă în inimă aceia pe care îi numim patricieni” (trad. Bezdechi). Cartea I din însemnările *către sine însuşi e* o mărturie şi un omagiu de recunoştinţă adus de Marcus Aurelius tuturor celor care într-o formă sau alta, au contribuit la educaţia lui.

O Poate şi din cauza aceasta a avut o sănătate şubredă toată viaţa. Cassius Dio (LXXI, 6) scrie: „Marcus Antoninus era de o sănătate atât de delicată, că nu putea suporta frigul. Când era în faţa oştirii şi trebuia să-i vorbească, mai întâi lua theriac, nu de frică, şi nici pentru a-i servi drept contraotravă, ci ca un remeţdiu, pentru a-i întări stomacul...”

— Theriacul era un medicament contra muşcăturilor provenite de la animalele veninoase, dar, într-o anumită doză şi combinaţie, putea fi un tonic pentru stomac. Acest medicament îi era pregătit după reţeta vestitului medic grec Galenos.

7 Despre profesorul Commodus nu găsim referinţe, fiindcă nici Marcus Aurelius nu-l aminteşte. E vorba, probabil, de cineva din familia lui Commodus.

Este desigur acelaşi filosof (chemat de Antoninus Pius pentru Marcus), care în biografia lui Antoninus Pius este numit Apollonius din Calchis, iar nu din Chilcedonia. Vezi şi nota 22 la Viaţa lui Antoninus Pius.

Pe Claudius Severus l-a socotit Marcus ca pe un adevărat frate „De la fratele meu Severus, zice el, am învăţat dragostea pentru rude şi iubirea de adevăr şi dreptate; prin el am aflat cine au fost Thraseas, Helvidius, Cato, Dion, Brutus, şi am căpătat o idee de ce înseamnă un stat liber, unde domneşte deplina egalitate în drepturi pentru toţi, fără deosebire, şi ce înseamnă o regalitate care pune mai presus de orice altă datorie respectul

pentru libertatea supuşilor (*Către sine însuşi*, I. 4, trad. V. Pârvan). Despre Iunius Rusticus spune: „Rusticus m-a făcut să înţeleg că am mereu de lucrat la formarea caracterului meu şi că trebuie să mă feresc de căile false pe care ne atrag sofiştii, să nu scriu despre ştiinţele speculative ori să ţin discursuri care ţintesc la aplauze... El m-a povăţuit să mă arăt uşor de împăcat şi gata de iertare faţă de cei ce mă duşmănesc ori m-au ofensat, de îndată ce aceia vor dori a reveni asupra sentimentelor lor, şi să citesc cu grijă, să nu mă mulţumesc a înţelege lucrurile numai în general şi să nu aprob prea repede pe cei ce spun vrute şi nevrute (op. cit. I. 7). Iulius Rusticus a fost consul pentru a doua oară în anul 162.

10 Fiica lui Aelius (Lucius Ceionius Commodus) se numea Fabia.

11 Fenile latine erau diferitele sărbători sau zile de odihnă la romani. Pentru oamenii liberi, arată Plinius, fenile constau în vacanţele tribunalelor, iar pentru sclavi în încetarea lucrului. Fenile erau fixe sau mobile, ordonate de consuli. Ferii erau de asemenea vacanţele şcolare.

u Comificina, sora lui Marcus Aurelius, s-a măritat cu M. Ummidius Quadratus şi a murit înainte de urcarea pe tron a fratelui ei; Domitia Lucilla, mama lui Marcus, a murit între 156 şi 161.

13 L. Ceionius Commodus Verus nu a fost adoptat de Marcus, ci de Antoninus Pius, împreună cu Marcus. Vezi aceeaşi eroare în *Viaţa lui Aelius*, cap. 5.

14 Vezi Cassius Dio (LXXI, 36): „Înainte de a veni la domnie a visat că are braţele şi mâinile de fildeş, putându-se servi de ele la orice lucru”.

15 în anul 139 e.n.

16 În anul 140 e.n.

17 Sevir al cavalerilor romani, (*Sevir equitum Romanorum*), şef al uneia dintre cele 6 mari grupări (*burmae*) în care era împărţită tagma cavalerilor. Sevirii

erau numiţi de împărat dintre senatori şi rar dintre cavaleri. Ei nu deţineau funcţia seviratului decât pentru anul în care organizau jocurile sevirale.

48 Vasile Pârvan subliniază acest refuz al lui Marcus Aurelius ca un act de modestie, casa tiberiană fiind un palat somptuos, iar Marcus preferând să locuiască mai departe în casa lui Hadrianus sau în cea părintească.

18 În anul 145 e.n.

80 Annia Faustina, fiică a lui Antoninus Pius şi a Anniei Galeria Faustina (aceasta din urmă era fiică a lui M. Annius Verus), mai întâi logodită de Hadrianus cu viitorul împărat L. Verus, a fost căsătorită de tatăl ei în 145 cu Marcus Aurelius, care-i era văr şi frate adoptiv. A avut mulţi copii, între care pe Commodus, care a ajuns împărat. Primul copil a fost o fiică, cea despre care este vorba aici, născută în 146, şi s-a numit Faustina, ca şi mama şi bunica ei.

81 împăraţii aveau prerogativa dată de senat de a aduce în aceeaşi şedinţă două sau mai multe probleme în discuţie, prerogativă numită *ius primae, secundae, tertiae, quartaie et quintaie relationis* (dreptul la prima, la a doua, la a treia, la a patra şi la a cincea propunere). *Relationes* erau propunerile făcute în senat de magistraţii competenţi şi mai târziu, sub imperiu, de împărat, care, precum se vede, avea dreptul de a face mal multe propuneri în aceeaşi şedinţă.

22 Scrisorile lui Fronto vorbesc clar despre relaţiile de stimă şi afecţiune dintre Pius şi Marcus. De asemenea, în *către sine însuşi* (I 16), Marcus face un călduros elogiu virtuţilor lui Pius, care i-au fost o pildă înălţătoare şi un îndemn.

23 Vezi nota 27, la *Viaţa hii Antoninus Pius*.

24 Adevăratul nume este Ummidius, nu Mummius.

25 În text lacună. „Ceea ce l-a făcut să-şi aleagă un tovarăş de domnie – spune Cassius Dio (LXXI, 1) – a fost

faptul că el era o fire delicată şi dedată cu totul studiului; căci se spune că şi după ce a primit autoritatea de suveran a continuat să meargă la şcolile filosofilor, să asculte adesea pe Sextus din Beotia şi discursurile oratorului Hermogene. El făcea parte din şcoala stoicilor. Lucius era din contră în floarea vârstei, se bucura de o sănătate deplină şi avea înclinaţii războinice”. La 161, când a murit Antoninus Pius, Marcus Aurelius era în vârstă de 40 ani, iar Lucius Verus de 31.

26 Catthii (catthi, cathi, catti), populaţie germanică din ţinutul Hessei şi Thuringiei de azi.

27 Canusium, oraş în Apulia, pe râul Aufidus în sudul Italiei.

28 Daphne, oraş în Siria, unde se găsea o pădure de lauri şi un templu al lui Apollo şi al Dianei.

25 Artaxata, capitala Armeniei, oraş ale cărui ruine se văd şi astăzi lângă Erevan.

30 Verus, care se găsea în Antiochia, le-a ieşit în cale la Efes, ca să nu vină Lucilla în Syria şi să afle cum îşi petrecea el viaţa în Antiochia. Vezi *Viaţa lui Verus*, 7.

31 Legea Laetoria dura din 262 î.e.n. şi apăra pe minori împotriva tuturor spoliatorilor.

32 Lacună în text.

33 Coroana civică (*corona civica*) se dădea celui ce salvase un cetăţean din mâinile duşmanilor. „Coroana civică, spune Aulus Gellius (*Nopţile atice*, V, 6, 8), se numeşte cea pe care un cetăţean o dă altui cetăţean de care a fost salvat într-o luptă, ca mărturie şi recunoştinţă că i-a salvat viaţa. Ea se face din frunze de stejar, fiindcă cea mai veche hrană a oamenilor se zice că a fost ghinda de stejar…

34 Lectisterniile erau sărbătorile când se aşezau la masă scaune pentru zei, ca şi cum aceştia ar fi fost invitaţi ca musafiri. Statuetele zeilor erau aşezate pe scaune în jurul unui altar plin cu mâncărurile cele mai alese.

Sărbătoarea a luat naştere la Roma, în timpul unei ciume. Marcus Aurelius, fiind un om de cultură şi un filosof, nu credea în viaţa de dincolo de moarte şi în intervenţia vreunei puteri supranaturale în desfăşurarea evenimentelor; totuşi, cum se vede aici, accepta practicile religioase. După fiecare victorie împotriva duşmanilor făcea numeroase jertfe, ceea ce, pe drept cuvânt a făcut pe un contemporan al său să-l ironizeze, punând următoarele cuvinte în gura unor boi: „Împărate, dacă iarăşi te vei întoarce învingător, nu va mai rămâne niciunul dintre noi”.

35 Victualii (victovalii), popor germanic sau sarmat; marco manii, popoare germanice din podişul Boemiei.

36 Aquíleia, oraş în nordul Italiei.

37 Quazii, populaţie care locuia în centrul Cehoslovaciei de azi.

38 Cassius Dio, LXXI, 2 dă elită versiune asupra morţii lui Verus. După ce arătă victoriile strălucite repurtate de acesta, spune: „Dar soarta n-a mai continuat să-l mai favorizeze; căci se spune că după aceea, conspirând de mai multe ori împotriva socrului său Marcus Antoninus, a fost otrăvit înainte de a-i reuşi conspiraţia”.

39 Vezi nota 79 la *Viaţa lui Hadrianus*.

40 în anul 177 e.n.; în text, lacună.

41 Ceea ce se afirmă aici este în contradicţie cu cele arătate în cap. 4 şi 6, unde se spune că Marcus Aurelius fusese logodit de Hadrianus cu Fabia, fiica lui Aelius, şi că la câţiva ani mai târziu, după moartea lui Hadrianus, adică în 145, Marcus Aurelius s-a căsătorit cu fiica lui Antoninus Pius, care şi l-a dorit ca ginere; este una dintre multele inadvertenţe pe care le întâlnim în Istoria augustă.

42 Vezi Eutropius, VIII, 12 „A tratat provinciile cu mare bunătate şi moderaţie. Sub conducerea lui, acţiunile împotriva germanilor au fost duse cu succes. El însuşi împotriva marcomanilor a purtat un singur război, dar atât de mare, cum nu se mai aminteşte altul pe vremea lui,

asemănător cu războaiele punice. Şi cu atât mai greu, cu cât în acest război au pierit toate armatele romane. În timpul lui a fost şi o gravă epidemie de ciumă care, după victoria din Persia, a nimicit cea mai mare parte din populaţia Romei, a Italiei şi a provinciilor şi aproape toată armata”.

43 Vezi Eutropius, VIII, 13. „Cu multă trudă şi răbdare, după ce a stat trei ani la Carnutum, a terminat războiul cu marcomanii căci se puseseră în mişcare împreună cu aceştia quazii, vandalii, sarmaţii, suevii şi întreaga lume barbară. A ucis multe mii de oameni şi, după ce a eliberat Pannoniile din sclavie, a revenit la Roma, unde şi-a sărbătorit pentru a doua oară triumful împreună cu fiul său, Co mmodus Antoninus, pe care-l făcuse Caesar…”

44 Cupe de murin, vase scumpe făcute din murra (myrrha, murrha) o materie asupra căreia s-au purtat multe discuţii între specialişti, fără să se poată stabili precis în ce consta; după ultimele opinii, era o sticlă fină şi frumos colorată.

45 Marcus Aurelius a murit în mijlocul trupelor, în tabăra de la Vindobona (aproape de Viena de astăzi), în primăvara anului 180, contaminat de ciumă, care i-a decimat armata. La începutul cap. 4, biograful arată că Marcus avea 18 ani când a fost adoptat de Antoninus Pius, adică în 138, ceea ce ar reieşi că s-a născut în 120. Istoricii au socotit juste indicaţiile date de Cassius Dio, care spune că Marcus Aurelius a trăit 58 de ani, 10 luni şi 20 de zile, adică aproape 59 de ani, şi de aceea arată ca dată a naşterii lui Marcus Antoninus anul 121.

48 Chaldeeni, astrologi, ghicitori ai viitorului prin citirea în stele şi zodii, numiţi astfel de la chaldei, populaţie la sud-vest de Babilon, celebră prin cunoştinţele sale astronomice.

47 Caieta, oraş şi port în Latium, la nord de Napoli,

unul dintre locurile de plajă şi petrecere pentru romani.

48 Vezi ceea ce spune Burrus lui Nero când acesta era pe punctul de a părăsi pe Octavia: „Trebuie să-i dau înapoi şi dota, adică domnia” (Cassius Dio LXII, 13). V. Pârvan combate opinia că Marcus Antoninus n-a divorţat de Faustina ca să nu piardă domnia. „Asupra legendei – spune istoricul român – că Marcus nu s-a despărţit de Faustina din interese de stat: el căpătase ca zestre imperiul pe care ar fi trebuit să-l dea înapoi (V. Mărci c. 19), e de ajuns să spunem că autorul ei n-a cunoscut istoria. Marcus a fost ales de Hadrianus ca viitor moştenitor netrebuind a se căsători cu Faustina, ci cu fiica Caesarului reposat, Aelius” (Op. cit. pag. 183 – 184).

49 Căsătorindu-şi fiica, pe Lucilla, cu fiul unui simplu cavaler roman, originar din Antiochia, împăratul dovedea că preţuieşte oamenii după meritele lor personale, nu după consideraţii de familie şi rang social; totuşi acest lucru n-a plăcut, cum se vede, nici fiicei şi soţiei şi nici romanilor de baştină, mândri de obârşia lor.

50 Bucolii, păstori nomazi (gr. *boucolos* = păstor de vite) din regiunea mlăştinoasă a deltei Nilului, puşi în mişcare de o sectă religioasă sub conducerea unui preot Isidoros, s-au ridicat cu armele împotriva legiunii romane, pe care au bătut-o şi au voit să ocupe Alexandria, dar răscoala lor a fost zdrobită de Avidius Cassius în 172 – 173.

51 Praeneste, oraş în Latium (azi Palestrino).

82 Rugăciuni făcute de salieni, preoţi ai lui Marte şi ai lui Hercule.

52 Voloni, nume dat sclavilor înrolaţi după înfrângerea de la Cannae (216 î.e.n.), pentru a lupta alături de soldaţii romani împotriva armatelor lui Hannibal.

54 în text *obsequentes*, aceştia făceau parte din suita împăratului.

M Diogmiţi (*diogmitaie, diocmitaie*) erau soldaţi uşor

înarmaţi, folosiţi în provincii pentru urmărirea tâlharilor.

52 Eutropius (VIII, 13) vorbeşte şi despre vandali, longobarzi şi obli; vezi Cassius Dio, LXII, 13.2. Suevii erau o populaţie care locuia aproape în toată Germania; variştii (Varistare, Maristare) şi hermundurii erau populaţii germanice, lacringii şi bureii, probabil tot populaţii germanice; sosibii, sicoboţii, roxolanii, alanii (halani), populaţii sarmatice; bastarnii, populaţie germanică, peucinii (peucini, penceni), locuitori din Peuca aproape de delta Dunării; costobocii, populaţie dacică, locuind în nordul Moldovei de azi.

57 Forul lui Ulpius (Forum Ulpium), nu este vorba aici de Forul lui Traian (Forum Traiani) oraş în Sardinia, azi Fordongiano, ci de un for purtând numele lui Traian în Roma.

48 Provincii proconsulare, guvernate de un proconsul (magistrat ţinând loc de consul); provincii consulare, guvernate de foşti consuli; provincii pretoriene, guvernate de un pretor.

s9 În anul 177 e.n.

40 Vezi nota 57 la *Viaţa lui Hadrianus*.

41 Pelusium, oraş maritim în Egiptul de jos, unde se găsea templul lui Serapis, divinitate greco-egipteană, adoptată şi de romani în timpul imperiului.

42 Vezi Herodianus, I, 2: „Din toţi împăraţii care şi-au luat numele de filosofi, el singur l-a meritat. El nu era filosof numai prin aceea că era deosebit de iniţiat în ideile şi tendinţele tuturor şcolilor filosofice, ştiind să vorbească frumos despre orice, ci mai ales prin practica exactă şi severă a virtuţii. Supuşii îşi făceau o plăcere din a-şi imita împăratul; nu s-au văzut niciodată mai mulţi filosofi ca sub domnia lui”. Cassius Dio însă arată că mulţi îl imitau pe împărat, studiind filosofia nu pentru a deveni mai buni, ci pentru ca, dobândind favoarea împăratului, să-şi satisfacă anumite ambiţii politice sau interese materiale. Pentru

ideile filosofice ale lui Marcus Aurelius, vezi între altele, André Cresson: *Marc-Aurèle, să vie, son oeuvre, avec un exposé de să philosophie*. Paris, Alcan 1935.

43 Este un fapt obişnuit la istoricii vechi de a însera în operele lor şi zvonuri despre fapte miraculoase, indiferent dacă este vorba de prevestiri sau exagerări ale meritelor unor persoane. Despre Marcus Aurelius au putut circula asemenea zvonuri, deoarece el a respectat şi apărat tradiţiile religioase ale poporului roman, deşi convingerile lui intime despre zei nu corespundeau credinţei poporului. Vezi nota 34.

1 Cyrrus (Cyrrhus) capitală a Cyrrhesticei, o parte din Syria.

65 Taurus, lanţ de munţi în Asia Mică.

66 Satul Halala, în Cappadocia, la poalele munţilor Taurus, a devenit colonia Faustinopolis.

67 Numele corect este Dryantianus; vezi Teubner, critica de text, la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*, 26.

68 Intrarea în sanctuar era îngăduită numai celor cu o conduită ireproşabilă.

69 Pentru a se evita tulburările interne şi folosirea forţei armate, comandanţii militari şi trupele lor, întorşi din războaie, n-aveau voie să intre în Roma în echipament militar decât pentru sărbătorirea triumfului. Călcarea acestui ordin însemna război civil, cum s-a întâmplat când Caesar a trecut Rubiconul în fruntea legiunilor, nerespectând ordinul senatului ca la râul Rubicon, deci la o apreciabilă distanţă de Roma, să-şi depună mandatul militar şi să intre în Roma ca simplu particular.

70 Marcus Aurelius, născut la 26 aprilie 121, a murit în primăvara anului 180, în al 59-lea an al vieţii; vezi nota 45.

71 În legătură cu cauza morţii şi cu ultimele momente din viaţa lui Marcus, Cassius Dio (LXXI, 33 – 34)

spune: „A murit la 17 martie nu de boală, ci de otrava pe care medicii i-o administraseră pentru a câştiga favoarea lud Commodus, fapt pe care-l ştiu sigur. Când a fost aproape să moară, el a recomandat pe Commodus armatei, nevoind să creadă că acesta i-a grăbit moartea şi, tribunul cerându-i cuvântul de ordine, el i-a răspuns: «Întoarceţi-vă către răsăritul soarelui, căci eu am ajuns la apus». Pentru cinstirea memoriei sale s-au adus mari onoruri şi, între altele, i s-a ridicat o statuie de aur în senat. Astfel a murit cel mai bun împărat din câţi au existat vreodată". Versiunea că

Marcus Aurelius a murit otrăvit este, desigur una dintre invenţiile răuvoitorilor.

72 *Ter* = de trei ori; de trei ori Tullus = Tertullus.

— Fabia, fiica lui Aelius şi sora lui Verus; cu aceasta fusese Marcus logodit la început de către Hadrianus.

71 Pe Marcus Aurelius ca om îl putem cunoaşte cu adevărat nu din Istoria Augustă, ci din propriile lui însemnări, intitulate aşa cum am mai amintit.

VERUS

1 Vezi Suetonius, Nero VI. „Nero s-a născut la Antium, la nouă luni după moartea lui Tiberius, cu optsprezece zile înainte de calendele lui ianuarie", adică la 15 decembrie.

2 Vezi nota 5, la *Aelius*.

3 Q. Terentius Scaurus, tatăl lui Scaunnus şi profesorul lui Hadrianus, „gramatic foarte cunoscut" cum îl numeşte Aulus Gellius (*Nopţile atice*, XI. 15), a scris lucrări de gramatică şi un comentariu la Horatius; din lucrările lui s-au păstrat doar fragmente dintr-un tratat despre ortografie. Fiul său, cu acelaşi nume, a fost profesorul împăratului Beverus Alexander. Telephus, autor al unor lucrări de istorie literară (biografii de poeţi comici şi tragici), precum şi al unui tratat despre legile atenienilor. Hephaestion, profesor de literatură din

Alexandria; a rămas de la el un tratat de metrică. Harpocration retor din Alexandria, autor al unui studiu despre lexicul folosit de zece oratori atenieni. Apollonius Dyscolos (Dificilul – spre deosebire de Apollonius din Calchis, citat mai departe şi cunoscut din biografia lui Antoninus Pius – era numit astfel din cauza obscurităţii exprimării sale. Celer Caninius a fost luat de Marcus Aurelius ca secretar. Pentru Herodes Atticus şi Cornelius Fronto, vezi notele 5 şi 8 la biografia lui M. Antoninus Philosophus.

4 Sextus din Cheroneea, filosof stoic, nepot al scriitorului Plutarh.

5 Adică din 138 când, în vârst? de 6 – 7 ani, a fost adoptat împreună cu Marcus de către Antoninus Pius, din dorinţa lui Hadrianus, şi până în 161 când, la moartea lui Antoninus Pius, a fost luat ca tovarăş de domnie de către Marcus.

6 Lui Hadrianus.

7 în anul 154.

8 în anul 161.

9 împăraţii Gaius (Caligula), Nero şi Vitellius sunt cunoscuţi prin viţiile şi extravaganţele lor.

10 Verzii erau concurenţii la cursele de care, îmbrăcaţi în tunici verzi, pentru a se deosebi de partida adversarilor, care erau îmbrăcaţi în tunici albastre.

11 în latineşte joc de cuvinte: „*Septern convivum, novem vero convitium*" (*convivum* = ospăţ, *convitium* = zgomot, gălăgie) Aulus Gellius, vorbind despre numărul cel mai potrivit de oaspeţi la masă, citează pe Marcus Terentius Varro, care recomanda ca oaspeţii să nu fie mai puţin de trei, dar nici mai mulţi de nouă (ca să nu se producă gălăgie şi pentru ca discuţiile angajate să poată fi auzite de toţi comesenii).

12 Suetonius vorbeşte despre astfel de mese date de Nero şi de Vitelius.

18 Vineţii (*venetus - a - um* = bleu marin) erau conducătorii carelor de curse, îmbrăcaţi în tunică albastră; v. şi nota 10.

14 *Volucer* = zburătorul, nume dat calului, pentru a-i indica sprinteneala.

15 Capua, orăşel în Campania, pe Via Appia.

19 Vezi nota 27 la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*.

17 Pamphilia şi Cilicia, provincii în Asia Mică, pe malul Mării Mediterane, în Turcia de azi.

18 Antiochia, Laodiceea, Daphne, oraşe în Syria; Cassius Dio spune că Verus la Alexandria s-a ocupat serios de pregătirea războiului cu părţii.

19 Efes, oraş în Asia Mică, pe coasta Mării Egee.

20 Despre această molimă şi despre locurile primejdioase sănătăţii şi vieţii, vezi P. Orosius VII, 15 şi Ammianus Marcellinus, XXIII, 6, 16 – 19.

21 Erau mai multe oraşe cu numele de Seleucia; aici este vorba de Seleucia din Syria.

22 Asinius Quadratus a scris în greceşte o istorie romană, care îmbrăţişa un spaţiu de 1.000 de ani. A compus, de asemenea, o istorie a părţilor şi a războaielor cu părţii.

23 Apolaustus = de care te poţi bucura, de la gr. *apolauein* = a se bucura, a petrece.

24 Histrioni, mimi, actori comici.

25 Altinum, oraş în Italia de Nord, aproape de Veneţia de azi.

26 În anul 169.

27 Din 161 şi până în 169, când a murit, Verus a fost co-împărat, cu Marcus (8 ani şi nu 11, cum spune biograful), care i-a oferit acest loc alături de el.

AVIDIUS CASSIUS

Tatăl lui Avidius Cassius s-a numit nu Severus, ci Heliodorus; vezi Cassius Dio, care spune că Avidius

Cassius, sirian de origine, era fiul unui retor cu numele de Heliodorus, ajuns mai târziu guvernator al Egiptului. (Vezi şi mai departe nota 14).

2 Din conţinutul scrisorii reiese că este adresată lui Marcus Aurelius.

2 Suetonius, Domitianus, XX.

4 Sergius Catilina, cunoscutul conspirator din timpul consulatului lui Cicero (63 î.e.n.).

5 Lat. *dialogista* (gr. *dialogistes*) = exersat în arta discuţiei, logician, dialectician, cuvânt folosit în dispreţ, deşi Cassius Dio spune că Avidius Cassius n-a întrebuinţat niciodată vreun cuvânt contrar respectului datorat lui Marcus Aurelius.

6 Vezi Lucanus: „A meritat să fie temut, fiindcă nu s-a temut”. Lucanus, poet latin, nepot al lui Seneca filosoful, şi-a găsit moartea în conspiraţia pusă la cale împotriva împăratului Nero. A rămas de la el poema *Pharsalia, o* povestire în versuri a războiului civil dintre Caesar şi Pompeius.

7 Aemilius Parthenianus, istoric citat doar aici şi necunoscut din alte opere; probabil nume fictiv.

O Orăşelul Daphnis (Daphne) de lângă Antiochia Syriei, cu o poziţie pitorească şi cu vile frumoase, era totodată centru de petrecere şi depravare morală.

9 Caesonius Vectilianus, aceeaşi observaţie ca la nota 7.

10 Prin energia şi virtuţile sale, Avidius Cassius este asemănat cu Caius Cassius, unul dintre asasinii lui Caesar.

11 Poetul Quintus Ennius (240 – 169 î.e.n.), socotit prin epopeea sa *Annales* părintele poeziei latine.

12 Grecizaţi (*graecanici* = de modă grecească, trăind ca grecii) cuvânt folosit în sens peiorativ, pentru a pune în contrast cu virtuţile cerute unui adevărat ostaş viaţa de moleşire şi decadenţă în care se complăceau soldaţii în Orient.

13 Vezi nota 50, la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*.

14 Vezi Cassius Dio (LXXI, 22): „Cassius era originar ¡din Cyr, oraş în Syria, om de o rară virtute şi dotat cu toate calităţile pe care şi le poate dori un împărat. Nu-i lipsea decât neamul nobil, fiindcă era fiul lui Heliodor, care a ajuns prin profesiunea de retor la prefectura Egiptului. El a făcut, desigur, o mare greşeală când a voit să uzurpe autoritatea suverană, dar a fost angajat la aceasta de Faustina. Ea era fiica lui Antoninus Pius şi soţia lui Marcus Antoninus Philosophus. Văzând că împăratul, soţul ei, era cu sănătatea şubredă, iar Commodus era tânăr şi incapabil, ea s-a temut să nu cadă tronul imperial în mâinile altcuiva, care s-o reducă la o condiţie inferioară, şi a sfătuit pe Cassius să se pregătească în secret s-o ia în căsătorie şi să ajungă stăpânul imperiului, în caz că lui Antoninus i se întâmplă vreo nenorocire fatală... „Mai departe, Cassius

Dio arată cum s-a răspânidit ştirea despre moartea lui Marcus şi cum Avidius Cassius, primind puterea imperială de la trupe, n-a mai dat înapoi când a auzit că ştirea e falsă.

15 Numele adevărat nu este Druentianus, ci Dryantianus; vezi nota 67, la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*.

16 Nu este vorba de Verus, care murise în 169, ci despre un alt Verus (Martius Verus) guvernator al Cappadociei; acesta a anunţat cel dintâi pe împărat despre răscoala lui Cassius, care a avut loc în 175.

*7 În oraşul Alba (vechiul Alba Longa din Latium), familia imperială avea un palat de odihnă.

18 Scrisorile din care reiese că Faustina n-a fost implicată în răscoala lui Avidius Cassius, ca mai toate documentele citate de biograf, în legătură cu viaţa lui Commodus, sunt false.

18 Despre acest Celsus nu se cunosc alte date; era probabil un răzvrătit din timpul lui Antoninus Pius.

20 Vezi nota 49 la Viaţa lui *Marcus Antoninus Philosophus*.

M În oraşul Formiae (azi Mola di Gaeta) din Latium şi în alte oraşe (v. nota 17) familia imperială avea un palat de odihnă.

22 Fadilla, una dintre fiicele mai mici ale împăratului Marcus Aurelius.

23 Citat din Horatius, *Ode*, I, 17.

24 Pompeianus, ginerele lui Marcus Aurelius, care de aceea îl numeşte „al nostru”.

25 Din Istoria Augustă înţelegem mai bine decât din alte scrieri latine obiceiul aclamaţiilor şi formulele lor. Acestea nu erau simple izbucniri spontane, ci lozinci politice, pregătite din timp şi învăţate pentru a fi rostite în cor cu o anumită modulaţie a vocii, ceea ce l-a făcut pe Plinius cel Tânăr să le dea numele de *cantica*. Ele erau consemnate cu grijă în jurnalul actelor publice.

COMMODUS ANTONINUS

1 Commodus Antoninus s-a născut la 31 august 161, pe când erau consuli Marcus Aurelius şi Luduş Verus, acesta din urmă fiindu-i unchi, ca frate adoptiv al lui Marcus.

2 Bunicul după mamă al lui Commodus a fost Antoninus Pius.

Vorbind despre caracterul rău al lui Commodus, Cassius Dio şi Herodianus îl explică prin influenţele negative căpătate de la mediul corupt şi de la curtenii linguşitori, pe când biograful îl prezintă aci ca fiind de la început înclinat spre vicii, fără ca educaţia primită să-l fi putut schimba.

4 Centumcellae (azi Civita Vecchia) oraş pe litoral în Etruria; aici se găsea o vilă imperială, unde adesea venea familia împăratului pentru distracţie şi petreceri.

5 Fratele său Verus (numele întreg M. Annius Verus), al treilea fiu al Faustinei, a murit la vârsta de 17 ani.

— Cuvântul *tressoli* (în text lacună: Inter + tressolos) nu se găseşte în niciun dicţionar; probabil *tres soios*, cum se găseşte în unele texte, pentru a indica un rang în rândul tineretului (unul dintre cei trei principi ai tineretului).

1 15 iulie 176.

8 27 noiembrie 176.

8 Nici aici, nici în Cassius Dio nu se vorbeşte despre începutul domniei lui Commodus; Herodianus, în schimb, dă suficiente detalii în această privinţă.

10 Cassius Dio povesteşte foarte pe scurt şi cu unele obscurităţi de sens despre această conspiraţie (LXXII, 4): „Pe când Commodus intra în teatru, Claudius Pompeianus a încercat să-l ucidă şi, într-un loc strâmt, a întins spre el un pumnal spunând: «Iată ce-ţi trimite Senatul 1» Acest Pompeianus se logodise cu fiica Lucille! şi avea legături apropiate şi cu una şi cu cealaltă, ajungând pe această cale în relaţii de familie cu Commodus, încât participa la toate petrecerile acestuia. Lucilla, care nu era mai puţin descumpănită în moravuri decât fratele ei Commodus, îşi dispreţuia soţul, pe Pompeianus, şi de aceea a sfătuit pe cel pomenit mai sus să conspire împotriva împăratului, cauzându-i şi lui şi sieşi pieirea, când conspiraţia a fost descoperită”. Evenimentul îl povesteşte mai pe larg Herodianus (I, cap. VIII), care ne face să înţelegem mai bine mobilul conspiraţiei puse la cale de Lucilla. Anume aceasta, nemulţumită de situaţia inferioară în care se găsea faţă de cumnata sa Crispina, care era împărătească, pe când ea, fiică de împărat, era soţia unui senator bătrân şi de origine modestă, a pus la cale asasinarea fratelui ei pentru a ajuta să vină pe tron un tânăr patrician bogat Quadratus, cu care ea ar fi urmat să se căsătorească, fiindcă nu-şi iubea soţul, cu care o căsătorise Marcus Aurelius după moartea primului ei soţ L. Verus. Pentru a

asasina pe Commodus a recurs la concursul lui Claudius Pompeianus (omonim al soţului ei şi pe care Herodianus îl numeşte Quintianus) cu care-şi logodise fiica, acesta putând, datorită relaţiilor intime în care se găsea cu familia imperială, să ajungă până la Commodus. Claudius Pompeianus, soţul Lucillei, a fost devotat lui Commodus şi de aceea, între atâtea omoruri ale împăratului, el cu puţini alţii a fost cruţat.

11 Vezi nota 40 la *Viaţa l-ai Hadrianus*.

12 Cassius Dio povesteşte pe larg cum a scăpat Sextus de urmărirea lui Commodus.

12 Vezi Cassius Dio (LXXII, 4) despre soarta Crispinei Augusta, soţia lui Commodus.

14 Cassius Dio nu arată în culori chiar atât de defavorabile caracterul lui Perennis; despre acesta şi despre Cleander dau mai multe amănunte Cassius Dio şi Herodianus.

15 Această concubină l-a împins pe Commodus şi la crime, luând apoi ea însăşi parte la conspiraţia împotriva lui. Din dragoste pentru ea, Commodus a luat şi numele de Amazonius, cum se va vedea mai departe.

16 Cassius Dio expune pe larg diferitele acte de cruzime şi ucideri săvârşite de Commodus.

17 Bellona, zeiţa războiului, sora şi însoţitoarea zeului Marte; numele acesta a căpătat întrebuinţări figurate: câmpul Bellonei – câmpul de luptă, furiile Bellonei – furia luptei etc.

18 Anubis, divinitate egipteană, reprezentată cu corp omenesc şi cu cap de şacal.

19 Cultul zeului asiatic Mithras, divinitate persană, a fost adus în Italia la 64 î.e.n. şi în timpul imperiului avea un ritual şi dogme asemănătoare religiei creştine. Autorul greşeşte când afirmă că misterele lui Mithras inspirau groază; uciderea unui om în cadrul acestor mistere a fost una dintre extravaganţele lui Commodus.

20 Istoricul Suetonius, cunoscut prin *Vieţile Cezarilor*. Vezi nota 39 la *Viaţa lui Hadrianus*.

21 Vezi Cassius Dio (LXXII, 25): „A inventat un nou mod. de a socoti lunile şi de a le numi cu 12 dintre numele lui, astfel: Amazonianul, Invincibilul, Fericitul, Piosul, Lucius, Aelius, Aurelius, Commodus, Augustus, Hercule, Romanul, învingătorul. Deşi pe celelalte nume le-a mai schimbat, pe cel de Amazonianul şi învingătorul le-a păstrat mereu. Ca şi cum ar fi depăşit pe toţi oamenii prin înzestrările sale, atâta aroganţă şi vanitate avea. Când scria senatului, începea astfel: „Împăratul Caesar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus Pius Felix Sarmaticus Germanicus, Marele Britanic, Pacificatorul Universului, Invincibilul, Romanul, Hercule, Marele pontifice, de 18 ori tribun, de 8 ori imperator, de 7 ori consul, părintele patriei, către consuli, pretori, tribuni şi senatul comedian, sănătatel” Dintre aceste titluri ale lui Commodus, unele sunt adaosuri târzii, care nu se găsesc în inscripţii.

22 Despre extravaganţele lui Commodus ca gladiator şi despre conduita poporului faţă de pasiunea împăratului pentru spectacole se găsesc amănunte interesante la Cassius Dio şi Herodianus.

** La 12 octombrie 166.

21 În anul 172.

25 În anul 175.

26 23 decembrie 176.

27 În anul 178.

28 În anul 180.

29 În anul 188.

30 Vezi Cassius Dio (LXXII, 10) care arată că, după suprimarea lui Perennis, Commodus îşi petrecea timpul ucizând animale şi oameni: „Fără a vorbi de execuţiile ce aveau loc pe ascuns în palat, el a ucis în public mulţi oameni şi multe animale. Astfel, a achitat singur, cu mâinile lui, într-o singură zi, 5 hipopotami, în alte 2 zile doi

elefanţi, un rinocer şi o girafă...” (vezi şi LXXII, 19).

31 Despre războaiele care au avut loc pe vremea lui Commodus, despre victoriile generalilor şi despre felul în care s-a purtat cu aceştia Commodus, vezi Cassius Dio, LXXII, 8 şi următoarele.

22 Cassius Dio, LXXII, 22, după ce arată că, între alte extravaganţe, Commodus a înlocuit capul statuii colosale, (ridicată de Nero şi dedicată de Hadrianus soarelui), cu alt cap, reprezentând pe al său (vezi mai departe cap. 17), i-a pus colosului în mână o măciucă şi alături un leu de aramă ca să semene cu Hercule, iar pe soclu i-a gravat această inscripţie: „Primul luptător dintre *secutores*, care, deşi stângaci, a învins singur cam 12.000 de oameni”. Se numea *secutor* (următor) gladiatorul care urma să lupte cu alt gladiator victorios. Dacă *secutor* lupta cu cel ce învinsese pe alt gladiator înseamnă că, primind de 620 ori numele de secutor (învingător al învingătorilor), Commoidus putea să numere 12.000 de oameni învinşi, sau măcar 1.000, cum este arătat în cap. 13.

33 Între aceste semne de rău augur din timpul domniei lui Commodus, Cassius Dio şi Herodianus citează, cu amănunte, o ciumă pustiitoare la Roma şi în Italia, o foamete ce i-a urmat şi un incendiu în care au ars cele mai frumoase cartiere ale Romei.

34 Un mare număr de dezertori organizaţi şi conduşi în 186 de unul dintre ei numit Maternus (v. Herodian I, 16) au atacat satele şi oraşele din Gallia, trecând în Spania; ei au fost nimiciţi sau împrăştiaţi de Pescennius Niger şi de împăratul Severus, despre care va fi vorba mai departe. Răscoala dezertorilor (*bellum desertorum*) nu este însă un simplu act de dezordine militară, ci una dintre formele de luptă revoluţionară a maselor asuprite. Vezi A. Dmitriev: *Mişcarea „Latrones” –* o *formă a luptei de clasă în imperiul roman*, în „Analele româno-sovietice”, Nr. 1 din 1953 şi N.N. Bel o va: *Mişcările sociale din Gallia în secolele I* şi II.

în „Analele româno-sovietice” nr. 2 din 1953.

35 Se numea poarta Libitina, aceea prin care erau scoşi morţii afară din oraş, ca şi cea prin care erau scoşi din circ gladiatorii ucişi. Libitia era un alt nume al Proserpinei, zeiţa înmormântărilor, care aducea moartea cui vrea ea (ad libitum – după plac).

36 Atletul Narcissus; vezi Herodianus a I, 18. Moartea lui Commodus este arătată pe larg, în chip asemănător de către Cassius Dio, dar cu unele deosebiri de către Herodianus.

37 Această statuie colosală, înaltă de peste 30 m., reprezentând pe Nero care şi-o ridicase în cinstea sa, a fost dedicată lui Helios, zeul soarelui, de către Hadrianus (vezi *Viaţa lui Hadrianus*, 19) care i-a înlocuit capul lui Nero cu capul lui Helios. Commodus deci a schimbat nu capul lui Nero, ci pe al soarelui cu capul său, precum arată şi Herodianus. Reprezentând soarele, statuia aceasta era venerată de către romani, ceea ce nu ar fi fost cu putinţă, dacă ar fi avut pe vremea lui Commodus tot capul lui Nero.

38 Este vorba despre Pertinax (vezi biografia următoare), căruia senatul îi adresează aclamaţiile şi pe care îl salută ca împărat după moartea lui Commodus.

39 Speratus, unul dintre numele pe care şi le luase Commodus ca gladiator.

40 Commodus a domnit 13 ani, cum arată Herodianus sau, mai exact, 12 ani, 9 luni şi 14 zile, şi a trăit 31 ani şi 4 luni, cum arată Cassius Dio, adică născut la 31 august 161 (vezi nota 1) şi a domnit de la 180 până în noaptea anului nou, 193, când a fost asasinat.

HELVIUS PERTINAX

1 Ediţiile mai vechi arată că Pertinax era fiu de cărbunar; critica de text la ediţia Teubner, cu argumente convingătoare, consideră corecte manuscrisele care-l arată pe Pertinax ca fiu al unui comerciant de lână: *lanariae* şi nu *lignariae negoţiationis*.

2 Pertinax în latineşte înseamnă perseverent, dârz, încăpăţânat.

3 Vezi nota 46, la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*.

4 Sulpicius Apollinaris, profesor, contemporan cu Marcus Au relius, autor de lucrări care s-au pierdut; este menţionat şi de Aulus Gellius, care în *Nopţile atice* (IV, 17 10) îl numeşte „cunoscător distins în ale literaturii”.

Sub împăratul Antoninus Pius (numit aici Titus Aurelius), Pertinax a fost comandantul unei cohorte auxiliare în Syria.

5 Lollianus Avitus a fost consul pe timpul lui Antoninus Pius.

— Neavând autorizaţia de călătorie necesară, n-a putut bene ticia de transportul cu trăsura sau cu caii publici.

7 Intendenţa aprovizionării se dădea pentru toate oraşele şi târgurile prin care trecea una dintre marile căi de comunicaţie.

2 Flota de la Rin (classis Germanica). Unele dintre legiunile romane îşi aveau numele de la regiunile în care luptaseră sau de unde fuseseră recrutate: Macedonia, Gallica, Cyrenaica, Hisnania. La fel era situaţia şi cu unităţile de marină: classis augusta Alexandrina, classis Pontica, classis

Britannica, sau cele fluviale: classis Germanica (flotă de pe Rin) classis Pannonica, classis Mocsica (unităţile navale de pe Dunăre) etc.

O Mai multe legiuni purtau numele de prima, dar se distingeau unele de altele prin numele întreg: Legio I Adiutrix, Legio I Germanica, Legio I Italica, Legio I Macriana, Legio I Minervia, Legio I Parthica.

10 Raetia, provincie la nordul Italiei, între Elveţia la vest şi Noricum la est, era mărginită la nord de fluviul Dunărea şi străbătută de munţii Alpi, numiţi în acea

regiune Alpii retici; a fost cucerită şi transformată în provincie romană la 15 î.e.n. de către Tiberius şi Drusus. Noricum, între Raetia la vest şi Pannonia la est, având Dunărea la nord şi Illyricum la sud, străbătută de munţii Alpii nordici, bogaţi în zăcăminte feroase; a fost cucerită, de asemenea, de romani în timpul domniei lui Augustus. Ambele provincii, Raetia şi Noricum se întindeau în cea mai mare parte pe actualul teritoriu al Austriei.

11 A fost consul suffectus în 175 şi a exercitat acest mandat în absenţă; vezi cap. 3 (Consul suffectus, vezi nota 15, la *Viaţa lui Aelius*).

12 Prefecţii pretoriului se numeau din rândul cavalerilor, iar nu din al senatorilor; Alexander Severus a înlăturat această restricţie, pentru a nu fi judecat un senator de cineva care nu făcea parte din acest ordin.

13 Prăvălie de postav, şi nu de cărbuni; vezi nota 1. Ediţia Teubner adoptă lecţiunea tabernam coactiliariam (prăvălie de postav) şi nu coactilitiam, sau coactiliciam, ca alte ediţii.

14 Zeiţa cartagineză Tanit a căpătat la romani numele Caeles tis (fiindcă personifica cerul) şi, asemenea lui Apollo la greci, dădea oracole prin gura unei preotese. Herodianus spune că această zeiţă era numită la Libieni Urania, iar fenicieni Astroarhe şi închipuia luna. La cartaginezi era reprezentată stând pe un leu, în mâna dreaptă cu un trăsnet şi în cea stângă cu o lance.

15 În anul 192.

16 Biograful, care este mai reţinut în relevarea meritelor lui Pertinax şi-i găseşte şi slăbiciuni, vrea să spună că acesta n-a fost total străin de asasinarea lui Commodus; totuşi, din relatările lui Cassius Dio şi Herodianus reiese că Pertinax n-a avut niciun amestec în acest asasinat, de care a luat cunoştinţă după ce se comisese.

17 Mai corect, calendele lui ianuarie, întrucât

Commodus a fost ucis în ajunul calendelor şi, în noaptea următoare, după miezul nopţii, adică la 1 ianuarie 193, Pertinax a fost numit împărat; evenimentele legate de venirea lui Pertinax pe tronul imperial sunt expuse amănunţit de Cassius Dio şi mai ales de Herodianus.

10 Q. Sosius Falco, pe care Commodus voise să-l omoare; vezi şi Cassius Dio (LXXII, 22) care-l prezintă ca pe un personaj cu mare influenţă prin bogăţiile pe care le avea.

19 Dreptul la a patra propunere, vezi nota 21 la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus*.

20 Vectilianae, o casă pe colina Caelius în Roma, servind în primul rând de cazarmă pentru garda imperială.

21 12 ianuarie 193.

22 Crima de lezarea majestăţii (*crimen lesae maiestatis*), de care în timpul republicii erau acuzaţi şi condamnaţi duşmanii poporului, s-a extins încetul cu încetul, considerându-se vinovat de această crimă oricine manifesta o atitudine duşmănoasă faţă de conducătorii politici, socotiţi ca reprezentanţi ai poporului. În timpul imperiului erau acuzaţi de lezarea maiestăţii toţi cei ce manifestau, într-o formă sau alta lipsită de respect faţă de persoana împăratului. Pedeapsa pentru crima de lez-majestate era de obicei moartea şi ea aducea şi urmaşilor grave prejudicii.

23 Numele întreg, Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus; vezi critica de text ed. Teubner.

24 Vase bardaice, vase originare din ţinutul bardeilor, populaţie în Illyria.

25 Mici obiecte obscene, vase în forme obscene, sau pe care erau gravate ori desenate figuri obscene.

26 Valea Sabatia, ţinut şi port în nordul Italiei, în provincia maritimă Liguria.

27 Scufundaci agrar (*agrarius mergus*), *o* izbutită îmbinare de cuvinte, pentru a caracteriza lăcomia lui

Pertinax de a-şi întinde posesiunile agricole; *mergus* – scufundaci, pasăre foarte lacomă, care se scufundă în apă în urmărirea prăzii.

28 Textul are în această parte mai multe lacune.

29 După Cassius Dio (LXXIII, 9), două sute: Zonară (istoric grec ¡din secolul al XII-lea) este de acord cu Cassius.

20 Ateneu (Athenaeum), templu dedicat Minervei (gr. Athena), loc unde se adunau poeţii şi oratorii. Atheneul din Roma fusese construit de Hadrianus. Sensul de astăzi nu s-a depărtat, precum se vede, de cel vechi.

31 Pentru această cuvântare, vezi Herodian II, 5.

32 Tungri, populaţie şi oraş în Gallia Belgică.

33 Ziua de aniversare a întemeierii Romei era 21 aprilie, când începeau sărbătorile Paliliilor, zi pe care Pertinax nu a mai apucat-o, căci a fost ucis la 28 martie 193. Paliliile erau sărbători în cinstea zeiţei Pales, ocrotitoarea păşunilor şi a păstorilor.

34 Vezi Herodianus II, 4: „N-a voit niciodată ca fiul lui, care avea 12 ani, să locuiască în palat, ci l-a lăsat în casa părintească; acesta mergea, ca mai înainte, la şcoală cu colegii, fără distincţie şi fără suită. El făcea toate exerciţiile obişnuite şi nu se cunoştea prin niciun fel de fast sau de ostentaţie că e fiul împăratului” Cassius Dio vorbeşte de asemenea elogios despre modestia lui Pertinax, care a respins titlurile imperiale acoifdate fiului şi soţiei: „N-a voit să acorde numele de Augusta soţiei sale, de frică să nu păteze acest nume prin nedemnitatea ei, şi nici pe cel de Caesar fiului său, de teamă să nu-l angajeze de la o vârstă fragedă la un legământ, sau să-i corupă spiritul prin speranţa de a se urca într-o zi pe tron”, (LXXIII, 7).

35 *Cherestos* – generos; *logos* – cuvânt.

aG Plinius cel Bătrân în *Historia naturalis* (XXVIII, 5), arată că întunecarea pupilei este un semn de apropiere a

morţii. Atât timp cât te vezi în ochii unui bolnav, spune el, adică atât timp cât pupila reflectă imaginea celui ce priveşte, omul nu moare.

37 Cassius Dio (XXIII, 10): „Astfel a murit Pertinax, pentru că a căutat să reformeze totul în puţin timp; cu toată marea sa experienţă în afaceri, el nu înţelesese că e imposibil să corectezi deodată numeroase abuzuri, fără să te expui primejdiei, şi că rânduiala statului, mai mult decât a oricărui lucru, cere timp şi prudenţă”.

38 Dacă s-a născut la 1 august 126 şi a murit la 28 martie 193, înseamnă că n-a trăit numai 60 ani, cum armată biograful; este mai exact ceea ce spune Cassius Dio (LXXIII, 10): „A trăit 67 de ani fără 4 luni şi 3 zile şi a domnit 87 de zile”.

DIDIUS IULIANUS

1 Insubri (Insubres) populaţie din Gallia Cisalpină, a cărei capitală era Mediolanum, azi Milano); Adrumetum (Hadrumetum), colonie de origine punică în Africa, în ţinutul Byzacium.

2 În anul 1757 (ed. Teubner).

3 Tot cu semn de întrebare indică ed. Teubner anul 175, ca an de consulat al lui D. Iulianus cu Pertinax.

4 Deşi biograful nu-l prezintă pe Didius Iulianus în culori chiar atât de defavorabile, Cassius Dio şi Herodianus au altă părere despre urmaşul lui Pertinax la domnie. Cassius Dio, contemporan evenimentelor şi cunoscând ca senator pe toţi cei ce râvneau domnia după asasinarea lui Pertinax, povesteşte cu indignare cum scaunul imperial ajunsese la mezat şi era ocupat nu de cel mai capabil, ci de cel ce da mai mulţi bani. Despre Iulianus scrie (LXXIII, 11): „Didius Iulianus, om bogat, care-şi risipea banii cu o dărnicie egală cu entuziasmul cu care îi strânsese şi care de altfel nu se gândea decât la noi întreprinderi, pentru motivul că fusese exilat de Commodus la Mediolanum, oraşul său de naştere, acest

Iulianus n-a apucat să audă bine de atentatul săvârşit de soldaţi împotriva lui Pertinax, că s-a şi dus la ei şi le-a cerut să-l numească succesorul lui Pertinax. Niciodată Roma n-a văzut ceva mai infam şi mai nedemn de ea. Puterea suverană a fost scoasă la licitaţie de cei ce-şi înmuiaseră mâinile în sângele suveranului lor, licitaţia ridicată la preţ de Sulpicianus, care era în tabără, şi de Iulianus, care era afară Mai departe se arată cum

Iulianus a fost proclamat împărat pentru că a dat mai mult şi cum a fost întâmpinat de popor cu ostilitate îndârjită, soldaţii fiind nevoiţi să-l apere şi pe el şi să se apere şi pe ei înşişi de furia mulţimilor care regretau moartea lui Pertinax. Vezi şi Herodianus (II. 6): „Soldaţii văzând că poporul se calmase şi că nu se mai gândea să răzbune moartea lui Pertinax… urcară pe ziduri pe cei ce aveau voce mai puternică şi-i puseră să strige că împărăţia e de vânzare pentru cel ce oferă mai mult, că ei o vor da-o cui le va da bani mai mulţi şi-l vor conduce cu gardă sigură la palat… Fu anunţat Iulianus de declaraţia soldaţilor pe când lua masa şi petrecea ca de obicei. El fusese consul şi trecea ca un om cu avuţii imense…” Mai departe, arată, de asemenea, cum Iulianus a luat domnia contralicitând printr-o sumă mai mare pe Sulpicianus, fost consul, pretorul oraşului şi socrul lui Pertinax.

5 Herodian spune că dimpotrivă soţia şi ñica au sfătuit pe Iulianus să cumpere domnia pusă la mezat de gărzile pretoriene.

6 Nu se ştie pe temeiul căror documente prezintă biograful pe Didius Iulianus ca pe un om cumpătat, când atât Cassius Dio, cât şi Herodian îl arată dimpotrivă, ca pe un om obişnuit să trăiască în lux şi îndestulare.

7 Despre Didius Iulianus ca împărat, vezi Cassius Dio (LXXIII, 14): „Iulianus a păstrat domnia prin mijloace nedemne, prin linguşiri josnice, prin care căuta să câştige afecţiunea senatorilor şi a oamenilor de vază, promiţând

unora, dând altora, şi purt! ndu-se curtenitor cu toată lumea. 1 asista adesea la jocuri şi la distracţii de teatru, dând mese şi neuitând nimic din ceea ce putea să ne câştige afecţiunea. Dar toate acestea nu au împiedicat ca felul său curtenitor să ne fie suspect”. Cassius Dio era senator şi-l putea cunoaşte îndeaproape pe Iulianus. Vezi şi Excerpta palatina: „Iulianus, care a ocupat domnia după moartea lui Pertinax, flata pe toată lumea. Senatul decernându-i o statuie de aur, el a refuzat-o spunând: VDaţi-mi una de aramă, pentru ca să rămână; căci văd că statuile de aur şi de argint, ridicate împăraţilor care m-au precedat, au fost răsturnate, pe când cele de aramă sunt încă în picioare!» – cuvinte negândite suficient, căci virtutea este aceea care păstrează amintirea suveranilor; arama care i s-a dat a fost răsturnată, când a fost el însuşi răsturnat”.

8 Este aici o eroare datorită biografului, sau reproducerilor ulterioare ale textului, căci dimpotrivă Pescennius Niger era în Syria şi Septimius Severus în Illyricum, când au început răscoala împotriva lui Iulianus: vezi Teubner şi alte ediţii.

8 Între diferitele fapte memorabile citate de Valerius Maxi mus, există şi unul asemănător celui de aici: sub conducerea lui Archelaos, soldaţii egipteni, obişnuiţi cu trândăvia din timpul regilor anteriori, puşi să lucreze la nişte fortificaţii, au refuzat, spunând că acestea se cade să se facă de oameni plătiţi (IX, 1, 6).

10 Cassius Dio şi Herodian nu vorbesc despre gândul lui D. Iulianus de a ucide pe senatori.

11 Vezi Cassius Dio (LXXIII, 16), „Iulian făcu să moară mulţi copii pentru a exersa asupra lor arta magiei, încredinţat că, dacă va putea descoperi prin intermediul acesteia alte nenorociri de care era ameninţat, va putea să le şi evite”. Precum vedem şi în epoda a V-a a lui Horatius erau vrăjitoare care ucideau copii, în numele artei lor.

Printr-o lege, Hadrianus a interzis sacrificiile umane. De altfel, sacrificiile umane puse pe seama lui Didius Iulianus trebuie privite ca născocire.

12 Cum s-a văzut şi din biografiile anterioare, Claudius Pompeianus era căsătorit cu Lucilla, fiica lui Marcus Aurelius.

13 Despre evenimentele legate de căderea şi uciderea lui D. Iulianus, Cassius Dio spune, (LXXIII, 14): „Iată schimbările care se pregăteau în provincii, în timp ce Roma era în starea în care ajunsese prin proclamarea acestui nou împărat: trei generali vestiţi, care comandau în provincii diferite trei armate compuse atât din romani, cât şi din streini, porniră în acelaşi timp să uzurpe autoritatea suverană. Unul se numea Severus, celălalt Pescennius Niger şi celălalt Albinus. Primul era în Pannonia, al doilea în Syria şi al treilea în Britannia... Mai departe, Cassius Dio arată cum a procedat fiecare dintre aceştia, ce măsuri de apărare a luat D. Iulianus în faţa acestei situaţii – măsuri nepotrivite şi nechibzuite, care lui Cassius Dio îi provocau râsul – şi cum, până la urmă, cu toate încercările de a-l asasina pe Severus, sau de a-l câştiga, făcându-l asociat la domnie, Iulianus a fost asasinat de oamenii lui Severus. Herodian; de asemenea, arată cum Iulianus nu putuse da pretorienilor cât le promisese şi cum, pe de altă parte, cei trei arătaţi mai înainte s-au gândit fiecare să ocupe domnia. Pescenius Niger a fost proclamat împărat de armatele din Syria, dar în loc să vină la Roma, a început să petreacă şi să dea jocuri populaţiei din Antiochia, în timp ce Severus, mai întreprinzător, a pornit de îndată din Illyria cu armată numeroasă şi, înainte de a intra în Roma, senatul, în faţa slăbiciunii lui Iulianus ale cărui măsuri de a preîntâmpina forţele lui Severus erau neputincioase, l-a părăsit pe acesta şi a trecut de partea lui Severus. „Consulii – spune Herodian (II, 12) – convocară senatul. În timp ce ei deliberau, Iulianus, rămas în palatul său, se

lamenta şi cerea să i se lase măcar viaţa, că e gata să se detroneze singur şi să dea lui Severus puterea. Senatorii văzându-l aşa de înspăimântat şi fiind anunţat că garda l-a părăsit, i-au decretat moartea şi l-au declarat pe Severus împărat. Ei trimiseră o delegaţie de senatori şi de oameni cu mai multă autoritate pentru a-i încredinţa cu mâinile lor toate titlurile şi onorurile de împărat. Au trimis în acelaşi timp un tribun să ucidă pe Iulianus. Tribunul găsi pe laşul şi nefericitul bătrân plângându-şi nenorocirea pe care el singur şi-o atrăsese, cumpărând acest loc primejdios; nimeni nu se crezu dator să-l apere şi ofiţerul execută ordinul".

14 În cap. 3, soţia lui D. Iulianus este numită Mallia Scântilla, iar aici Manlia Sean tilla; ediţia Teubner nu dă atenţie alternanţei Mallia-Manlia.

15 Biograful greşeşte când afirmă că D. Iulianus a trăit 56 de ani; sunt socotite mai exacte datele arătate de Cassius Dio care spune că D. Iulianus a trăit 60 de ani, 4 luni şi 4 zile şi că n-a domnit decât 66 de zile (LXXIII, 14). Dacă Iulianus a domnit de la 28 martie până la 11 iulie 193 înseamnă că biograful, de asemenea, greşeşte când afirmă că Severus a urmat la domnie după Iulianus la ideile lui august; în realitate, acesta fusese proclamat de armată înainte de uciderea lui Iulianus, adică la începutul lunii mai, ceea ce concordă mai bine chiar cu datele arătate; de biograf.

SEVERUS

1 Leptis, numele a doua oraşe pe coasta Africii de Nordi Leptis Magna, între cele două Syrte (astăzi Libida în Trypolitania) şi Leptis Minor, colonie feniciană între Hadrumetum şi Thapsus, patria lui Septimius Severus (azi Lempta în Tunisia).

2 Numele întreg în inscripţii este P. Septimius Geta.

3 Prin constituţia antonina, dată de Caracalla în 212, dreptul de cetăţenie a fost extins – cu unele restricţii –

asupra tuturor cetăţenilor liberi ai Imperiului roman.

4 8 aprilie 146; după Cassius Dio, Severus s-a născut la 11 aprilie.

5 Pallium, manta de modă grecească, spre deosebire de togă, care era îmbrăcăminte romană.

6 Didius Iulianus, viitorul său rival: vezi biografia acestuia.

7 Deşi *quaestura* era una dintre magistraturile minore (*magistratus minores*), candidatul la această magistratură trebuia să facă parte din tagma senatorială şi în general n-o putea obţine înainte de 25 de ani. Denumirea de *quaestor* indica funcţii destul de variate. Astfel, cvestorii din Roma (*quaestores urbani*) au fost la început *quaestores parricida*, judecători de instrucţie pentru crimele de paricid şi *quaestores aerarii*, magistraţi având în răspunderea lor finanţele şi arhivele statului. În secolele următoare ale republicii, atribuţiile judiciare li s-au limitat treptat, rămânând până la urmă numai cu cele legate de tezaurul public (*aerarium*). În provincii, *quaestores provinciales* însoţeau pe proconsuli şi propretori, cu misiunea de a administra finanţele provinciei şi de a ţine chiar locul guvernatorilor pe timpul absenţei acestora. Se întâlnesc şi alte categorii de cvestori: *quaestores militares*, cu sarcina administraţiei şi intendenţei armatei, cvestorul fiind ajutor de comanidant şi înlocuitorul acestuia când cerea necesitatea; *quaestores classici*, administratorii financiari ai flotei; *quaestores consulum* – asistenţii consulilor; *quaestores caesaris, principis, candidaţi*, însoţitori ai împăratului, cu sarcina de a citi în senat decrete şi alte acte în numele împăratului. Se întâlnesc de asemenea *quaestores* în municipii, cu sarcina de a administra finanţele municipiului, *quaestores* care administrau fondurile de ajutorare a tinerilor, *quaestores* pentru diferite corporaţii şi colegii etc.

8 Baetica, vezi nota 4, la *Viaţa lui Hadrianus*. Se pare

că nu după cvestură, ci tot în calitate de cvestor, ţinând loc de guvernator (*quaestor pro praetore*), a fost în Baetica, de unde a trecut în Sardinia în anul 172.

O Proconsul în Africa a fost în 173 sau 174.

10 în 174 sau 175 a fost designat de împărat tribun al poporului; numele primei soţii a fost Paccia Marciana, cum arată inscripţiile, şi nu Marcia.

11 În Spania, Severus a fost judecător (*legatus iuridicus*) sau comandant de legiune în 179.

12 Legiunea a IV-a scitică se găsea în Syria, cum arată> Cassius Dio, şi nu în Massilia (Marsilia de azi) cum estearătat aici.

13 Sub domnia lui Commodus, Severus a fost ţinut la distanţă, cât timp a durat prefectura lui Perennis, dar în 187 – 188 a intrat în favoarea împăratului şi a fost numit guvernator al provinciei Gallia Lugjdunensis, regiune în centrul căreia se găsea Lugdunum, oraşul Lyon de astăzi.

14 Iulia Doamna, a doua soţie a lui Severus, născută la Emesa, în Syria, era fiica lui Iulianus Bassianus, mare preot al zeului Baal. Femeie foarte ambiţioasă, a încurajat pe Severus în toate acţiunile pe care acesta le-a întreprins pentru învingerea rivalilor la domnie, ca şi în expediţiile războinice. Severus a încărcat-o cu toate onorurile şi pe inscripţii este salutată cu numele de Pia, Felix, Augusta, Mater Augustorum, mater patriae, (ca Livia, soţia lui Augustus), mater castrorum (ca Faustina, soţia lui Marcus Aurelius) şi chiar mater senatus, nume cu totul nou. Prin ambiţiile ei Plautianus, despre care va fi vorba mai departe, a fost suprimat şi Bassianus (fiul ei şi ginerele lui Plautianus) a ajuns împărat. Cum a ajutat pe Severus aşa a ajutat şi pe Bassianus în conducerea imperiului. Prin ea au venit la Roma mulţi sirieni, care au ajuns în diferite funcţii importante. Datorită ei curtea imperială a devenit pe vremea lui Severus un centru de activitate intelectuală şi de viaţă mondenă.

15 Primul fiu, Bassianus (viitorul împărat Caracalla) s-a născut la Lugdunum (Lyon), la 4 aprilie 188; al doilea fiu, Geta, s-a născut la Roma în 189, pe când Severus era praetor în Sicilia.

36 Tot în 189 Severus a fost designat consul suffectus, printre cei 25 de consuli numiţi de Commodus. Vezi Cassius

Dio LXXII, 18. (Consul suffectus, vezi nota 15 la *Viaţa lui Aelius*).

37 A fost numit comanjdant al armatei din Pannonia, cum arată Cassius Dio, şi nu al armatei din Germania, cum arată greşit biograful. La armata din Pannonia se afla când a fost numit împărat de către soldaţi.

18 Carnuntum, oraş pe Dunăre, în Pannonia de nord. Severus avea 47 ani, când a fost numit împărat. În privinţa datei de numire, vezi nota 16 la Viaţa lui *Didius Iulianus*. (Severus a intrat la 9 iunie 193 în Roma, unde a stat 30 de zile, după care a plecat în urmărirea lui Pescennius, cum se va vedea mai departe).

19 Interamna, localitatea Terni de azi, în Umbria.

20 Dio Cassius (LXXIII, 15) spune că Albinus primise titlul de Caesar de la Septimius Severus, care-l designa astfel ca succesor la domnie; după Herodian (II, 15) însă Septimius Severus n-a dat titlul de Caesar lui Albinus decât după intrarea sa în Roma.

21 Unii comentatori socotesc, pe bună dreptate, că trebuie citit aici nu Britannia, ci Bithynia, mai ales că, în biografia lui Niger (cap. 5) se vorbeşte despre Bithynia şi despre Heraclitus: „Severus a trimis pe Heraclitus să ocupe Bithynia, iar pe Fulvius să pună mâna pe copiii lui Niger...

22 Cassius Dio (LXXIV, 1) şi Herodian (II, 13) arată mai amănunţit cum Severus, înainte de a intra în Roma, a chemat pe pretorieni, i-a dezarmat şi i-a alungat, interzicându-le, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, să

se apropie de Roma mai mult de 100 de mile.

25 Vezi Cassius Dio (LXXIV, 1): „Severus a sosit la Roma călare, în costum de cavaler. La poartă a coborât şi a intrat pe jos în oraş, îmbrăcat în togă. Era urmat de toate trupele, atât de cavalerie, cât şi de infanterie. Intrarea a fost dintre cele mai măreţe spectacole pe care le-am văzut vreodată. Toate străzile erau împodobite cu flori, cu ramuri de lauri, cu covoare şi velinţe, luminate de o mulţime nesfârşită de torţe. Locuitorii erau îmbrăcaţi în alb şi răsuna văzduhul de aclamaţiile şi strigătele lor de bucurie. Ostaşii erau înarmaţi şi mergeau într-o ordine desăvârşită, ca într-o zi de triumf...” Herodian, după ce descrie în chip asemănător entuziasmul cu care a fost primit Severus de popor şi de senat, ca şi discursurile prin care acesta anunţa că voieşte să urmeze în toate exemplul lui Marcus Aurelius, adaugă (II, 14): „Aceste discursuri fermecau pe cea mai mare parte dintre senatori, care-i luau în serios toate cuvintele lui frumoase. Dar cei mai bătrâni, care cunoşteau pe împărat mai de aproape, au sfătuit pe ceilalţi să nu se încreadă decât în împrejurări, pentru că el era un spirit dibaci, viclean, impenetrabil, cu toate cuvintele şi gesturile studiate, schimbându-se în mii de feluri, după feluritele lui vederi şi procedând întotdeauna printr-o desăvârşită disimulaţie. Urmarea a făcut să se vadă că acest portret era veritabil”.

24 Vezi Cassius Dio (LXXIV, 2), „Făcu o mulţime de lucruri care nu plăcură soldaţilor şi celorlalţi cetăţeni. Mai ales am văzut pe mulţi cetăţeni care-i aduceau acuzaţia de a fi luat soldaţi de gardă dintre neamurile streine şi de a fi umplut oraşul cu soldaţi fioroşi la vedere, imposibil de înţeles, sălbatici şi intratabili în felul lor de viaţă, şi de a fi concediat pe cei de care se serviseră predecesorii de până aici, cei concediaţi fiind din Italia, Spania, Macedonia şi Noricum, oameni cu o fizionomie plăcută şi cu o fire agreabilă”.

25 Vezi Cassius Dio, XLVI.

26 Ca martor ocular, Cassius Dio face o descriere precisă şi foarte interesantă pentru cunoaşterea felului cum se organiza ceremonialul de înmormântare a împăraţilor. Fiindcă trecuseră multe zile de la uciderea lui Pertinax, i s-a făcut acestuia slujba înmormântării cu o pregătire ca şi cum i-ar fi înmormântat însuşi corpul lui Pertinax şi nu un simulacru făcut din ceară. Colegiul Helvienilor, colegiu de preoţi pentru cinstirea memoriei lui Helvius Pertinax.

27 Fiicele din prima căsătorie a lui Severus cu Paccia Marciana; vezi şi nota 10.

28 Mulţi istorici consideră că este arătat cu exagerare excedentul de alimente rămas la moartea lui Severus.

29 Stâncile Roşii (azi La Grotta Rossa), la câţiva kilometri depărtare de Roma.

30 Severus a folosit între alte tactici şi pe aceea de a lua ostatici pe copiii adversarilor, obligându-i pe aceştia să-i accepte condiţiile ca să nu le ucidă copiii.

31 Perinthul, oraş în Thracia, aproape de Bizanţ (azi Erekli în Turcia), cunoscut prin rezistenţa eroică împotriva regelui macedonean Filip.

32 Aemilianus, proconsul în Asia, fusese guvernatorul Syriei înaintea lui Pascennius Niger.

33 Cyzicus, oraş în Asia Mică, pe coasta Propontidei (Marea

Marmara), cunoscut prin clădirile sale măreţe: temple, teatre, stadioane etc. Şi prin diferite evenimente istorice legate de viaţa acestui oraş bine fortificat.

Campania lui Severus împotriva lui Niger ti (durat aproape un an şi jumătate, bătălia decisivă dându-se în toamna anului 194 la Issos, unde Alexandru cel Mare în 333 î.e.n. Învinsese pe Darius Codomanul. Bizanţul a fost asediat de L. Marius Maximus, comandant al legiunii I-a

Italica şi însărcinat cu comanda armatei venite de la Dunăre. Rezistenţa eroică a Bizanţului, care a capitulat până la urmă prin foame la sfârşitul anului 193, este povestetită magistral de Cassius Dio. Şi Herodian povesteşte amănunţit cum Niger, care ducea o viaţă de petreceri în Antiohia, când a auzit să severus vine cu armată numeroasă împotriva lui, a cerut ajutor populaţiilor vecine, ¿iar acestea fie l-au refuzat, fie i-au dat ajutoare insuficiente, iar când au văzut că armatele lui Severus sunt victorioase, au trecut de partea învingătorului. Dacă nu şi-ar fi atras această nenorocire prin întârzierea şi neglijenţa sa, spune Herodian despre Pescennius, el ar fi fost mai demn de compătimire, căci se văzuseră la el calităţi deosebite”.

34 Afirmaţia este contrazisă ceva mai jos, unde tot biograful spune că Severus a ucis pe senatorii care luptaseră alături de Niger. Vezi şi cap. 13, unde se dă lista celor ucişi.

35 Napolitani din Palestina, locuitori ai vechiului oraş Sichem (la circa 50 de kilometri nord de Ierusalim), numit după cucerirea romană Neapolis.

36 Adiabenii, locuitori ai Adiabenului, parte a Kurdistanului, la est de Tigru; despre această populaţie vorbeşte Ammianus Marcellinus în cartea a XXIII-a.

37 Totuşi Severus este găsit pe monede şi în inscripţii cu numele de Parthicus Arabicus, Parthicus Adiabensis sau simplu: Arabicus, Adiabenicus.

38 Nu se înţelege cu claritate dacă este vorba de copiii lui Niger sau ai lui Albinus. În unele texte se găseşte lecţiunea filii Nigri (fiii lui Niger). Sfârşitul cap. 11 însă ne face să credem că este vorba de soţia şi copiii lui Albinus.

39 Septimius Geta, fratele lui Septimius Severus, a fost coleg de consulat cu Plautianus în 203 şi spera titlul de caesar sau de coleg al împăratului dar, văzând că Severus pregăteşte domnia pentru fiii săi, s-a resemnat,

mulţumindu-se să ¡denunţe pe Plautianus că ar unelti pentru ocuparea scaunului imperial. Viminacium (Viminatium), oraş în Moesia Superioară, pe malul drept al Dunării, în apropierea localităţii Pojarovăţ de astăzi.

40 În primele lupte, armatele lui Albinus au ieşit victorioase, o serioasă înfrângere suferind Lupus, unul dintre generalii lui Severus, dar până la sfârşit Albinus a fost învins şi a pierit în valea Ronului.

41 Tinurtium, localitate lângă Lugdunum, în sudul Franţei.

42 Soldaţii se gândeau să aleagă împărat pe generalul Laetus, care a fost mai târziu ucis de Severus.

43 Precum se vede, despre campania pe care Severus a dus-o între 196 şi 197 în Gallia împotriva lui Albinus, biograful dă mai multe amănunte decât despre cea dusă împotriva lui Pescennius. Luptele au fost îndârjite şi, după Cassius Dio, victoria a fost dobândită prin intervenţia directă a lui Severus, care a dat bătălia decisivă la 19 februarie (a unsprezecea zi înainte de calendele lui martie) 197 la Lugdunum, zi în care Albinus şi-a pierdut viaţa; după Herodian însă, Severus a fost mai întâi respins (cum este arătat şi aci) răsturnat de pe cal şi silit să-şi arunce mantaua pentru a nu fi recunoscut, victoria decisivă datorându-se lui Laetus, care a intervenit cu cavaleria în favoarea armatelor lui Severus. Albinus a fost răpus la 19 februarie 197.

44 Cassius Dio şi Herodian povestesc pe larg felul în care s-au dat luptele dintre armatele lui Albinus şi cele ale lui Severus, sfârşindu-se cu moartea celui dintâi. Ultima bătălie, care a adus şi moartea lui Albinus, Cassius Dio o descrie astfel (LXXV, 7); „Câmpul de bătaie a fost acoperit de morţi, de răniţi şi de alţi soldaţi care, fără să fi fost răniţi, se găseau ca şi îngropaţi sub grinzile de arme şi de trupuri. Pâraie de sânge îngroşară fluviul şi-i schimbară culoarea. Albinus fugi într-o casă pe malul Rhonului dar,

când se văzu împresurat, se sinucise. Povestesc lucrurile aşa cum s-au întâmplat, nu cum i-a plăcut lui Severus să le descrie. Acesta a privit cu atenţie cadavrul lui Albinus, mărturisind, prin mişcarea ochilor, bucuria de a-l fi văzut astfel. Apoi a poruncit ca corpul să fie aruncat, iar capul să fie dus la Roma şi atârnat pe o cruce. Neomenia acestei fapte a făcut să se vadă că el n-avea nicio însuşire de principe bun”. Herodian, după ce povesteşte şi el cum s-a desfăşurat lupta de lângă Lyon şi cum Albinus până la urmă a fost ucis (spre deosebire de Cassius Dio care afirmă că Albinus s-a sinucis), spune (III, 7 – 8): „Aşa a pierit Albinus, după ce s-a bucurat puţin timp de o onoare funestă. Severus şi-a manifestat îndată mânia împotriva prietenilor pe care-i avea acest patrician la Roma: a trimis acolo capul lui Albinus, cu ordinul (de a fi aşezat în mijlocul pieţei pe un butuc, iar în scrisorile pe care le-a trimis poporului pentru a-l anunţa despre victorie a menţionat că a dat dispoziţii să se expună în public capul acestui duşman al imperiului, pentru ca spectacolul să-i anunţe pe partizanii lui Albinus ce-i poate aştepta”.

45 Intendenţi pentru averea particulară a împăratului existau încă de pe vremea lui Augustus; asemenea procuraturi deci se găseau şi înainte, cum existau şi trăsuri publice încă înainte de Hadrian. Poate că Sparţiacus vrea să spună că Severus a restabilit aceste lucruri căzute în desuetudine.

e Lista e lungă, dar nu completă; Cassius Dio arată şi alte nume de senatori şi personalităţi, care nu se amestecaseră de loc în luptele politice şi care au fost totuşi ucişi.

47 A ridicat aceste statui, neaşteptând să hotărască senatul persoanele demne de a li se ridica statui în public.

4 E Cassius Dio şi Herodian relatează, în chip diferit, cauzele care au adus moartea lui Plautianus. După Cassius Dio, acest Plautianus, care era cel mai bogat om al vremii

sale, şi-a căsătorit fiica, pe Plautilla, cu Bassianus Antoninus, fiul lui Severus, dându-i o dotă aşa de mare, că ar fi ajuns pentru înzestrarea a 50 de fiice de regi. Neînţelegerile dintre tinerii soţi însă au dus la neînţelegeri şi între socri, mai ales că Severus mai dinainte nu putea suporta vaza deosebită de care se bucurase Plautianus. Intervenind şi intrigile lui Geta, fratele lui Severus, Plautianus a fost ucis chiar de ginerele său, Bassianus, sub ochii lui Severus. „Iată cum cel mai puternic om al secolului, care era mai temut decât împăraţii, spune Cassius Dio (LXXVI, 4 şi 6), a fost măcelărit la comanda ginerelui său şi aruncat din palat în stradă... Plautilla şi Plautus, fiii lui Plautianus, au fost atunci exilaţi în insulele Lipare, unde au dus o viaţă nefericită, sub continuă ameninţare a morţii şi lipsiţi de lucrurile cele mai elementare. Până la urmă, aceştia au fost ucişi sub domnia lui Bassianus Antoninus”. Herodian arată că, dimpotrivă, Plautianus a dorit să ocupe scaunul imperial şi că, în acest scop, a trimis pe un soldat de încredere să asasineze pe Severus şi pe Bassianus în timpul nopţii, dar soldatul, cuprins de teamă, s-a predat celor doi, denunţându-l pe Plautianus, care a fost ucis.

49 Plautilla, despre care a fost vorba în nota precedentă.

50 *Pertinax* – înverşunat, severus – aspru; vezi cap. 1 şi 7.

51 Cassius Dio şi Herodian povestesc pe larg campania lui Severus în Orient după terminarea operaţiilor împotriva lui Albinus, campanie care a avut loc în 197 – 199. Pornind împotriva părţilor, Severus cucereşte oraşele Seleucia, Babylon şi Cresifon, dar Atra îi opune o rezistenţă îndârjită şi nu se predă nici prin asediu. Părăsind asediul Atrei, Severus se duce în Palestina şi apoi în Egipt, unde strânge din sanctuare cărţile cu învăţături mistice şi le închide în mormântul lui Alexandru. Istoricii

arată că 100.000 de prizonieri au fost luaţi de romani după ocuparea Cresifonului, capitala părţilor. După ce a mai rămas în Orient între 199 şi 202, interval în care a vizitat şi Egiptul, s-a întors la Roma în aprilie 202.

52 La începutul anului 198, Severus şi-a adăugat numele de Parthicus Maximus; pe Bassianus, fiul cel mai mare, l-a numit Augustus, făcându-l părtaş la domnie, iar pe Geta, fiul cel mai mic, care avea 8 sau 9 ani, l-a numit Caesar, deci un fel de al treilea împărat, succesor la domnie după Bassianus.

53 Herodian spune, dimpotrivă că Severus a intrat triumfal în Roma (III, 10): „Terminând astfel războiul în Orient, el luă drumul Italiei cu cei doi fii ai săi, care erau adolescenţi. În drum aranjă toate afacerile din provincii, trecu în revistă armatele din Moesia şi Pannonia şi intră în Roma în triumf, cu pompa şi aclamaţiile obişnuite”.

54 Biograful menţionează că iudeii napolitani (vezi cap. 9) au luptat de partea lui Niger, dar alţi istorici nu vorbesc despre vreun război al lui Severus contra iudeilor.

55 Bassianus a fost făcut consul în anul 202, înainte de a împlini 15 ani.

38 Scriitorul Tertullianus îl arată totuşi pe Severus favorabil iudeilor: „Celor pe care-i ştia că aparţin, acestei secte, nu numai că nu le-a făcut niciun rău, ci i-a împodobit cu dreptul de a depune mărturii publice...”

57 Cele ce urmează, până la cap. 19, sunt povestite aproape cu aceleaşi cuvinte în cartea lui Aurelius Victor despre Caesari.

58 Aurelius Victor arată că un partizan de-al lui Albinus, căzând în mâinile lui Severus, l-a întrebat pe acesta: „Tu ce ai fi făcut în locul meu”? şi că Severus i-a răspuns: „Aş fi suferit la fel ca tine”.

59 Aurelius Victor îl numeşte Aggar (*Caes*. 20, 14).

60 Nu trebuie înţeles ca un zid continuu, ci ca un lanţ de fortificaţii.

61 După unii comentatori, trebuie să înţelegem că este vorba de untdelemnul distribuit pentru luminat în gimnazii, care se dădea şi înainte periodic. Severus distribuindu-l zilnic; din cap. 23 însă se înţelege că untdelemnul se distribuia pentru hrană.

62 Interesul lui Severus pentru cărţile de filosofie este subliniat şi de alţi autori, care arată că nu numai el, ci şi soţia sa se îndeletniceau cu lecturi filosofice, întreţinând discuţii cu filosofii şi cu sofiştii vremii.

63 Cassius Dio povesteşte despre acţiunile organizate ale unor tâlhari; între aceştia, un oarecare Bulas, din Italia, avea o bandă de 600 de oameni.

64 Cassius Dio nu consideră memoriile lui Severus demne de încredere; vezi nota 44.

65 Pe de o parte, în cap. 16, se arată că armata a făcut pe Bassianus părtaş cu Severus la domnie, cu care prilej acesta a făcut soldaţilor mari daruri, iar pe de altă parte, se spune aici că Bassianus, împotriva voinţei lui Severus, a primit de la armată numele de Augustus. Contradicţia este aparentă pentru că, aşa cum afirmă Cassius Dio şi Herodian, Bassianus făcându-se mare a voit să conspire împotriva tatălui său şi să ia domnia cu ajutorul armatei, dar n-a putut face aceasta, negăsind complici.

66 Cassius Dio şi Herodian povestesc pe larg ultima expediţie a lui Severus şi moartea acestuia, cu amănunte foarte interesante despre viaţa şi obiceiurile populaţiilor britanice. Despre moartea lui Severus, Herodian spune (III, 15): „Niciodată un împărat n-a dus atât de departe gloria armelor sale, fie în războaiele civile, fie în cele cu străinii. A murit după 18 ani de domnie, lăsând celor doi copii ai săi bogăţii imense şi forţe cărora nimic nu li se putea împotrivi...” Devenind împărat în vara anului 193, Severus a murit la 4 februarie 211 în Eboracum, York-ul de azi.

67 Septizonium, un palat care exista şi înainte de Severus (Suetonius spune că împăratul Titus s-a născut într-o căsuţă lângă Septizonium) şi pe care acesta probabil că l-a restaurat şi l-a împodobit, inaugurându-l în 203. Nu sunt date suficiente pentru a ne da seama despre dimensiunile şi construcţia acestui palat, care încă exista în sec. XVI, dar după nume se pare că iniţial fusese construit în forma unui turn sau a unei piramide cu 7 etaje sprijinite fiecare pe câte 7 coloane, cu faţa spre Via Appia, ce venea dinspre Africa.

88 iată portretul lui Severus, zugrăvit de Cassius Dio (LXXVI), 16): „Era mic de statură, dar cu un corp destul de robust, deşi puţin slăbit de gută. Spirit deosebit, iubea literatura, căreia i se dedică într-o astfel de măsură, încât progresele realizate l-au făcut mai degrabă abil decât elocvent. Recunoscător faţă de prieteni, răzbunător faţă de duşmani, se ocupa cu grijă de îndatoririle sale şi nu ţinea seama de ce spunea împotriva lui. Avea o pasiune extremă de a strânge bani şi se servea pentru aceasta de tot felul de mijloace. Totuşi, trebuie mărturisit că niciodată n-a ucis pe cineva pentru ca să-i ia averea. Cheltuielile sale erau foarte mojderate…

69 Numai autorul Istoriei Augusta şi Aurelius Victor socotesc pe cei doi fraţi Bassianus şi Geta născuţi din mame diferite; Cassius Dio şi Herodian vorbesc despre ei ca despre fiii aceleiaşi mame.

70 S a 1 u's t i u's, *Bellum. Iugurthinum*, X.

71 Lacună; unii comentatori presupun că în pasajul care lipseşte se arată că Bassianus şi-a ucis fratele, care era în floarea tinereţii, cu tot îndemnul tatălui lor la înţelegere.

72 După un comentator citat de ediţia Teubner, acest număr nu trebuie raportat la viaţa lui Severus, ci la anii trecuţi de la naşterea lui Septimus Severus până la uciderea lui Severus Alexander, adică de la 146 până la

235, fiindcă Septimius Severus a trăit 65 de ani.

73 Glumă sinistră, vrând să spună că Severus va muri în curând; se ştie că împăraţii după moarte erau zeificaţi.

74 Potrivit istorisirii lui Cassius Dio (LXXVI, 16), corpul lui Septimius Severus a fost ars la Eboracum (York) în prezenţa fiilor săi, iar cenuşa i-a fost pusă într-o urnă de porfir şi transportată la Roma, unde a fost depusă în mormântul Antoninilor, adică în mausoleul construit de Hadrianus în 133 – 136 în regiunea Vaticanului.

75 Forma Septizodium nu este atestată de niciun dicţionar; în alte ediţii există forma Septizonium (vezi nota 67).

PESCENNIUS NIGER

1 Curatorii erau în general oameni de încredere, cu sarcini destul de variate; secretari, inspectori, intendenţi, perceptori de impozite, comisari însărcinaţi cu aprovizionarea cu grâu şi cu împărţirea pământurilor etc.; se pare că bunicul lui Pescennius Niger era perceptor de impozite.

2 Aquínum, oraş în Latium, patria poetului satiric Juvenal. (După unii comentatori, ar fi vorba de localitatea Aquíno, în apropierea Neapolelui).

3 Cassius Dio arată că Pescennius Niger era italic, dintr-o familie equestră, ceea ce a făcut pe unii comentatori să adopte lecţiunea ex *equestri familia*, în loc de ex *ciua familia*, cum se găseşte în manuscrise.

4 Aceiaşi comentatori înlocuiesc forma *immodicus divitiis* (nemăsurat în dorinţa de avere, setos de avuţie) cu *modicus divitiis*, voind să arate că Pescennius avea o stare materială mediocră.

5 Narcissus; vezi nota 36, la *Viaţa lui Commodus*.

— Primipilar, sau primipil, comandantul primei centurii dintr-o legiune.

7 Nu trebuie înţeles că programul avea numai reprezentaţii de circ, căci ludi circenses cuprindeau

spectacole variate; lupte în arenă, piese de teatru etc.

8 Tribunii militari, vezi nota 11 la *Viaţa lui Hadrianus*.

9 Nu se cunosc amănunte despre acest Cornelius Balbus, care era probabil unul dintre sfetnicii apropiaţi ai lui Marcus Aurelius; a rămas mai cunoscut un alt Cornelius Balbus, care, originar din Spania, a ajuns consul în 40 î.e.n., după ce obţinuse cetăţenia romană pentru meritele sale. Fiindu-i contestat dreptul de cetăţenie, a fost apărat de Cicero al cărui discurs, Pro L. Cornelio Balbo, se păstrează şi astăzi.

10 Septimius Severus a trăit nu 89, ci 65 de ani; vezi nota 72 la Viaţa lui *Severus*.

11 C. Fulvius Plautianus, a cărui fiică, Plautilla, s-a căsătorit în 202 cu Bassianus, fiul lui Septimius Severus; vezi biografia acestui împărat.

12 După Herodian (III, 2) cauza principală a înfrângerii armatelor lui Pescennius s-a datorat trădării lui Aemilianus, care s-a lăsat să fie înfrânt fie din invi die faţă de Niger, fie pentru a nu-şi pierde copiii luaţi ostateci de Severus.

13 După ceilalţi istorici, Niger a pierit nu la Cyzicus, ci în apropiere de Antiochia Syriei. Cassius Dio (LXXIV, 8) spune că Niger fiind învins în lupta de la Issos, a voit să scape fugind mai întâi în Antiochia, apoi în răsărit, spre Eufrat, dar lângă Antiochia a fost prins şi ucis, iar capul i-a fost trimis la Bizanţ pentru intimidarea locuitorilor de acolo.

u Primul război pentru domnie a fost susţinut de Severus împotriva lui Iulianus, al doilea împotriva lui Niger şi al treilea împotriva lui Albinus.

15 Sylla Punicul, pentru că se născuse în Leptis, colonie feniciană (fenicienii fiind numiţi şi puni), comparat cu Sylla pentru actele sale de cruzime.

18 Niger, lat. – negru.

17 Isis, una dintre divinităţile principale la egipteni. Soră şi soţie a faraonului Osiris, a fost divinizată, ca şi acesta, după moarte, devenind în credinţele religioase ale egiptenilor zeiţă a lunii sau a naturii. În cinstea ei se celebrau mistere, care au trecut din Egipt în Grecia şi în Italia, confundându-se cu misterele Cybelei. Anubis, vezi nota 18 la Viaţa lui *Commodus*.

18 Născut între 135 şi 140, Pescennius Niger a intrat în armată, fiind între 160 şi 170 centurion primipilar şi tribun. Către 172 a fost comandantul armatelor din Egipt, iar între 175 şi 180 intendent în Roma şi Syria. În 180 a fost ales pretor, în anul următor consul suffectus, în 183 guvernator imperial în Dacia, în 188 a fost detaşat pe lângă Severus în regiunea Lugdunum, unde a reprimat răscoala lui Maternus, iar în ultimii ani (190 – 191) a fost guvernator imperial în Syria, unde, după moartea lui Pertinax, a fost numit de armată împărat, fără să ocupe însă scaunul imperial la Roma, pentru că a fost înfrânt şi ucis de Septimius Severus, cum se arată şi în biografia lui, ca şi în cea a lui Severus.

18 Aemilius Papinianus, jurisconsult de seamă al antichităţii, rudă cu Iulia Doamna, soţia lui Septimius Severus, şi sirian ca şi ea, a fost avocat al fiscului pe vremea lui Marcus Aurelius şi prefect al pretoriului sub Septimius Severus, cu care a avut legături de strânsă prietenie. A scris numeroase lucrări de drept, care au constituit baza învăţământului juridic, dar nu au rămas din ele decât fragmente. A fost ucis din ordinul lui Caracalla în 212.

20 încă de pe vremea lui Augustus, guvernatorii de provincii erau salariaţi ai statului, dar nu şi subalternii lor.

21 Suetonius (Augustus XLII) spune că Augustus, o dată, când oamenii se plângeau de lipsa şi scumpetea vinului, i-a dojenit răspunzându-le că ginerele său Agrippa a luat măsuri ca Roma să fie din abundenţă alimentată cu

apă, pentru ca nimeni să nu sufere de sete.

22 Săraceni, trib din deşertul Arabiei, au opus o dârză şi îndelungată rezistenţă armatelor romane. De la ei îşi trag numele sarasinii din evul mediu.

23 Dorinţa lui Pescennius s-a împlinit, pentru că mai târziu s-a introdus un impozit chiar pe aer, nu numai pentru iudei, ci pentru toţi locuitorii imperiului, în sensul că oricine era impus la un impozit, indiferent dacă avea sau nu avere, numai pentru faptul că exista.

24 Vezi mai departe biografia lui Clodius Albinus, cap. 4 şi 13.

25 Imitaţie a versului: „Didona plecată dintr-un oraş tirian deţine domnia” (Acneiida I, 340).

26 Vezi Vergilius, *Acneida* I. 381: „Cu douăzeci de corăbii am plecat pe marea frigiană”.

27 Severus a domnit 17 ani şi jumătate, din vara anului 193, până în februarie 211.

23 Vindex, guvernator al unei părţi din Gallia pe timpul lui Nero, s-a răsculat împotriva acestui împărat în 67 şi, în fruntea unei armate puternice de galii a oferit domnia lui Galba. C. Calpurnius Piso a organizat în 65 un complot împotriva lui Nero, dar complotul a fost descoperit şi Piso s-a sinucis. În acest complot au fost implicaţi şi scriitorii Lucar.us, Petronius, Seneca şi mai mulţi senatori.

22 Lucius Antonius Saturninus, comandant al armatelor din Germania, s-a răsculat împotriva lui Domitianus, dar a fost învins şi ucis de L. Appius Maximus Norbanus în 90.

30 pe vaiea Ronului lângă Lugdunum; vezi mai departe biografia lui Clodius Albinus.

31 Este vorba de o băutură răcoritoare, un amestec din oţet şi apă. folosit în antichitate.

32 Obiceiul de a se depune banii şi obiectele mai de preţ la casieria unităţii înainte de lupte se practica şi înainte de Pescennius, dar acesta l-a aplicat în chip

riguros, pentru ca, aşa cum spune aici autorul, dacă armata romană ar fi fost învinsă, să nu se laude învingătorii cu prăzile luate de la romani.

33 Panegiric, discurs festiv, de laudă la adresa cuiva.

34 Marius, Camillus, Quinctius şi Marcius Coriolanus, oameni însemnaţi din istoria Romei: Marius (156 – 86 î.e.n.) cunoscut mai ales prin victoria împotriva cimbrilor şi teutonilor şi prin rivalitatea cu Sylla; Camillus, prin salvarea Romei ocupată de galii în 386 î.e.n., ag căpătat numele de al doilea întemeietor al Romei; L. Quintius Cincinnatus, celebru prin simplitatea vieţii sale, numit dictator în timpul războiului cu equii şi volscii, a învins pe duşmani şi s-a întors apoi la coarnele plugului, de unde plecase pentru a-şi servi patria în primejdie. Marcius Coriolanus, vestit general roman din secolul al V-lea î.e.n.

5 Mulţi bărbaţi din familia Scipionilor au intrat în istorie, dar probabil că aici autorul se referă la primul şi al doilea Africanus; primul, P. Cornelius Scipio, în al doilea război punic a învins pe Hannibal în 202 î.e.n. la Zama, iar al doilea, P. Cornelius Scipio Aemilianus, a distrus Carthagina la sfârşitul celui de al treilea război punic în 146 î.e.n., amândoi căpătând pentru aceste fapte supranumele de Africanus. Nu ştim sigur despre ce fapte din viaţa lor de acasă este vorba aici. Alte texte adoptă lecţiunea *nimis speciosa* (prea strălucitoare), în sensul că ei au trăit în lux şi strălucire şi înseamnă că biograful s-ar referi la faptul că Scipionii au favorizat pătrunderea curentului elenistic la Roma, plăcându-le viaţa de lux şi rafinament, care nu se potrivea cu austeritatea vechilor virtuţi romane; în ediţia Teubner însă textul este *minus speciosa* (mai puţin strălucitoare) ceea ce ne obligă să înţelegem că viaţa lor a fost mai puţin strălucită acasă. Credem că autorul nu se referă numai decât la viaţa particulară a Scipionilor, cărora le plăceau într-adevăr banii şi averea, ci la activitatea lor din timp de pace, adică

la politica lor antidemocratică. Istoria spune că Scipio Aemilianus a fost găsit mort, fiind asasinat, după unele bănuieli de Sempronia, propria lui soţie şi soră a Gracchilor apărători ai intereselor poporului, cu care au fost în rivalitate Scipionii, aceştia susţinând interesele nobilimii.

CLODIUS ALBINUS

Severus se găsea, dimpotrivă, la armatele de la Dunăre, şi nu în Syria, când a fost numit împărat; vezi şi nota 8 la biografia lui Didius Iulianus.

2 Cassius Dio (LXXIII, 15) spune că Severus, numit împărat de legiunile din Pannonia, obţinând sprijinul celorlalte legiuni de la Dunăre şi Rin, precum şi sprijinul lui Albinus, care era atunci guvernator al Britaniei şi comandant al legiunilor de acolo, înainte de a ajunge la Roma i-a conferit lui Albinus titlul de Caesar, aceasta însemnând că-l numea succesor al său şi ajutor la domnie. După Herodian (11, 15) însă, Severus după ce a venit la Roma l-a numit Caesar pe Albinus din şiretlic, făcând. du-şi-l provizoriu aliat pentru a nu-l avea duşman pe timpul expediţiei împotriva lui Pescennius, pentru că Albinus, prin familia şi averea sa, i-a şi el ispitit de gândul domniei. Şi Albinus, spune Herodian, a primit bucuros numele de Caesar, socotind că-şi realizează fără luptă aspiraţiile.

3 Vezi răspunsul oracolului în cap. 8 al biografiei lui Pes cennius Niger.

4 Vezi *Viaţa lui Commodus* c. 11.

5 Comentatorii pun la îndoială autenticitatea acestei scrisori, ca şi pe a celorlalte citate în biografia lui EI. Albinus, pentru că ele nu se găsesc la Cassius Dio şi la Herodian şi pentru că nu se acordă în întregime conţinutul lor cu evenimentele epocii.

Vezi Cassius Dio (LXXV, 6): „Albinus era superior prin nobleţe şi instruire, Severus îl întrecea prin ştiinţa militară...” Aici se spune, dimpotrivă, că Albinus de neam

nobil, dar cu o stare modestă, avea o cultură mijlocie.

P. Licinius Egnatius Gallienus, fiu al împăratului Valerian, a fost luat de tatăl său asociat la domnie şi apoi a devenit el însuşi împărat, domnind de la 260 până la 268, când a fost ucis la Mediolanum. În timpul domniei lui, 30 de generali ai săi, cunoscuţi sub numele de cei 30 de tirani, s-au autoînscăunat împăraţi. Gordian I, ajuns împărat în 237 contra voinţei sale, la vârsta de 80 de ani, s-a sinucis după numai şase săptămâni de domnie, când a auzit că fiul său Gordianus al II-lea, cu care împărţea domnia, a fost ucis la Carthagina de Capelianus, un general al lui Maximinus: Gordianus al III-lea, nepotul lui Gordianus I a fost făcut împărat în 238, când avea doar vârsta de 12 ani. A domnit ajutat de Timesitheus, prefectul pretoriului, şi a murit ucis de Filip

Arabul în 244. În biografiile acestora, cum se va vedea mai departe, Timesitheus este numit Misitheus.

8 Vergilius, *Acneida*, II, 314

9 Vergilius, *Acneida*, VI, 857 – 858

10 *Porfyrius* – purpuriu

11 Aelius Cordus (Iunius Cordus), istoric roman din secolul al IV-lea, a scris, cu multe detalii neînsemnate, istoria unor împăraţi puţin cunoscuţi, de la Clodius Albinus până la Maximus şi Balbinus.

12 Clodius Albinus s-a născut cam pe la 150. A intrat de timpuriu în armată şi a condus mai multe unităţi auxiliare. În 175 se găsea în Bithynia şi a luat parte la lupta împotriva lui Avidius Cassius. În 180 a fost pretor împreună cu Pescennius Niger şi s-a distins în luptele din Dacia. Consul pentru prima oară între 190 şi 193, a fost numit guvernator al Britanniei de către Commodus. Severus, pentru a câştiga timp, cum s-a văzut mai înainte, nu şi-l face duşman de la început, ci i-a dat titlul de Caesar, designându-l la consulat împreună cu el pentru anul 194. După campania împotriva lui Pescennius însă, Severus nu

l-a mai tratat ca pe un Caesar şi a încercat chiar să-l asasineze. La 15 decembrie 195, Severus l-a declarat duşman public şi a pornit din Mesopotamia împotriva lui. Din acest an, Albinus nu mai figurează pe inscripţii ca asociat al lui Severus la Jdomnie.

13 Despre înfrângerea şi moartea lui Albinus, vezi nota 44 la *Viaţa lui Severus*.

V. Se înţelege că este o exagerare; de altfel nici biograful nu-l citează pe Cordus ca pe un istoric demn întru totul de încredere. Labicum, probabil Colonna de azi, oraş în Latium, între Praeneste şi Tusculum.

15 Marcus Licinius Crassus (115 – 53 î.e.n.), renumit prin bogăţiile sale, a făcut parte din primul triumvirat, împreună cu Caesar şi Pompei. În 55 numit guvernator al Syriei, a murit cu doi ani mai târziu într-un război împotriva părţilor.

ANTONINUS CARACALLUS

1 Severus lăsase domnia celor doi fii ai săi, cel mai mare căpătând numele de Antoninus datorită faptului că însuşi Septimius Severus îşi adăugase acest nume, care era iubit de popor şi de armată, iar pe cel de Bassianus de la numele bunicului său după mamă, Bassianus, care era preot al zeului local din Emessa.

2 Dimpotrivă, Cassius Dio (LXXVII 1 – 4) spune despre Bassianus: „Nu se preocupa niciodată în mod serios de învăţătură sau virtute cum o mărturisea el însuşi; de aceea ne dispreţuia pe toţi cei ce ne osteneam cu studiul”. Mai departe vorbeşte despre strădania fără rezultate a lui Septimius Severus de a-şi educa şi instrui copiii; Cassius Dio indică şi numele profesorilor lui Bassianus.

3 Despre Plautianus, vezi nota 48 la biografia lui Septimius Severus.

— Sigillare, vezi nota 55, la biografia lui Hadrianus.

5 Amănunte în legătură cu faptele săvârşite de Bassianus şi cu extravaganţele lui pentru a se asemăna cu

Alexandru cel Mare se găsesc la Dio Cassius, LXXVII, 7 – 9 şi Herodian IV, 8.

6 Iată cum îi prezintă Herodianus pe cei doi fraţi (IV, 3) „Cei mai mulţi erau de partea lui Geta. El părea mai moderat, vorba lui era plăcută şi îndatoritoare; avea frumoase înclinaţii, îi plăceau luptele şi toate exerciţiile care pot forma pe un tânăr principe, iubea literatura, atrăgea la palat şi trata în mod deosebit pe invitaţi... Antoninus, dimpotrivă, ducea pretutindeni un aer aspru şi sălbatic, făcându-şi o cinste din a dispreţui toate lucrurile care-i plăceau fratelui său... Dacă erau câţiva de partea lui, aceasta mai mult de frică decât din afecţiune şi mai mult ameninţările decât promisiunile îi împiedicau să-l părăsească...” Tot cam la fel vorbeşte şi Dio Cassius despre Bassianus.

7 Fie că erau fraţi vitregi, (cum se spune aici), fie că erau fraţi buni (cum afirmă Cassius Dio şi Herodianus). Bassianus şi Geta, departe de a se înţelege între ei, se urau atât de mult, încât fiecare se temea să nu fie asasinat de celălalt şi-şi luau măsuri de apărare. După moartea lui Severus, mama lor, Iulia Doamna, a încercat zadarnic să-i împace, dar n-a acceptat ca ei să dezmembreze imperiul (căci pentru a curma discordia au voit să-şi împartă domnia, Geta urmânţă să ia Asia, iar Bassianus restul) şi conflictul s-a rezolvat prin asasinarea lui Geta direct de către Bassianus sub ochii Iuliei, la al cărui sân a încercat să-şi găsească scăpare Geta, cum arată unii istorici, între care şi biograful aici, sau indirect, cu ajutorul soldaţilor din gărzile pretoriene, cum arată alţi istorici. După asasinat, Bassianus pentru a scăpa de ura poporului pe de o parte a afirmat că Geta a voit să-l asasineze şi el s-a apărat, iar pe de alta a făcut daruri mari armatei, secătuind tezaurul lăsat de Severus. În afară de aceasta, Bassianus a ucis pe toţi cei care, într-un fel sau altul, îşi arătaseră simpatia sau compătimirea pentru uciderea lui

Geta, cum se va vedea mai departe.

8 O parte dintre gărzile pretoriene îşi aveau cazarma în Roma, iar o parte erau cantonate la Alba, în apropiere de Roma.

9 Numai soldaţilor de la Alba le-a promis 2.500 de dinari, o sumă enormă pentru valoarea dinarilor în acea vreme (vezi *Herodianus*, IV, 4).

10 Relegaţii erau exilaţii cărora nu li se confisca averea; în această situaţie s-a găsit poetul Ovidiu, exilat, cum se ştie, la Tomis, Constanţa de azi.

11 Papinianus, vezi nota 19, la biografia lui Pescennius Niger; Cilo (Chilo), prefect al pretoriului şi apoi consul; vezi mai departe cap. 4.

12 Iulia Doamna; autorul îi spune astfel, pentru că, aşa cum s-a văzut, socoteşte pe Bassianus ca fiu al lui Severus din căsătoria cu prima soţie.

13 Laetus, general cu rol hotărâtor în victoria lui Severus asupra lui Albinus; vezi nota 43, la *Viaţa lui Severus*.

14 Pompeianus, vezi nota 10, la *Viaţa lui Commodus Antoninus*.

15 Uciderea prin tăierea capului cu securea avea ceva înjositor: execuţia cu sabia părea lui Bassianus mai demnă de Papinianus. Nero arăta consideraţie pentru unii osândiţi la moarte, dându-le libertatea să-şi aleagă singuri felul morţii.

16 Sammonicus Serenus, istoric latin puţin cunoscut; vezi mai departe *Viaţa lui Gordian cel Tânăr*, 13.

17 Gallia Narbonensis, partea de sud a Galliei, ajunsese provincie romană înainte de cucerirea Galliei de către Caesar.

15 în limba latină, Germanicus putea fi şi o aluzie la faptul că Bassianus îşi ucisese fratele, (*germanus* – german, dar şi frate) iar Lucanicus îl putea arăta gurmand, acest cuvânt însemnând şi locuitor din Lucania, dar şi un

fel de mâncare obişnuită în Lucania (vezi *Ammianus Marcellinus*, XXVIII).

19 în timpul imperiului, începând cu Tiberius, orice gest, orice atitudine care se putea interpreta ca lipsă de severenţă faţă de persoana împăratului era o crimă de lezmajestate şi se pedepsea, de cele mai multe ori, cu moartea; vezi nota 22, la *Pertinax*.

20 „Măcelul a fost atât de mare, spune Herodianus (IV, 9), că sângele a înroşit apele Nilului până la vărsarea în mare. După o execuţie aşa de îngrozitoare a plecat la Antiochia”. Textele nu concordă asupra timpului când a avut loc expediţia lui Bassianus împotriva lui Artabane, dacă anume această expediţie a avut loc înainte, sau după măcelul din Alexandria. Bassianus a atacat mişeleşte pe Artabane, regele părţilor, pentru că acesta nu voia să-i dea fiica în căsătorie, gândindu-se că, în reeditate, Bassianus nu fiica, ci regatul lui Artabane îl doreşte. Tot mişeleşte a masacrat şi populaţia din Alexandria şi a jefuit-o, pentru că locuitorii acestui oraş l-au ironizat pentru statura lui mică şi nu i-au aprobat crima de a-şi fi ucis fratele.

21 Cadusieni (Cadusii) locuitori ai Cadusiei, ţinut la sud-vest de Marea Caspică.

22 În cap. 5 se arată că Bassianus a primit titlul de Ger manicus ca împărat; contradicţia e aparentă, pentru că un supranume ca acesta se putea da de mai multe ori aceleiaşi persoane.

23 6 aprilie; jocurile megalense erau o sărbătoare în cinstea zeiţei Magna Mater sau Cybela şi se celebrau în fiecare an, după unele date, la 4 aprilie. După alte izvoare, această sărbătoare dura şase zile, astfel că data de aici cade în timpul acestor sărbători.

24 Cassius Dio (LXXVIII) spune că Martialis era un ostaş care a asasinat pe Bassianus pentru că acesta nu voise să-l numească centurion; Herodianus însă (IV, 13) arată că Martialis era tribun şi, la îndemnul generalului

Macrinus, a acceptat să ucidă pe Bassianus care-i ucisese un frate. Herodianus, de asemenea, spune că Bassianus plecase la Edessa să viziteze templul de acolo şi că pe drum (în aceeaşi împrejurare arătată şi de biograf aici şi de Cassius Dio) a fost ucis de Martialis, care la rându-i a fost ucis de îndată de către garda personală a lui Bassianus. Cum generalul Macrinus se prefăcea că regretă asasinarea lui Bassianus, iar armata nu ştia de rolul pe care-l avusese acest general în asasinat l-a numit pe el împărat în locul lui Bassianus.

25 Unele popoare orientale adorau luna ca pe un zeu, altele ca pe o zeiţă. Carrhii din Mesopotamia mai ales o socoteau de genul masculin şi-i aduceau sacrificii, bărbaţii îmbrăcaţi în haine de femei, iar femeile îmbrăcate bărbăteşte. Pe monedele populaţiilor din Carla, Frigia şi Pisida, luna este reprezentată în chipul unui tânăr cu o bonetă frigiană pe cap, cu o semilună în spate, având în mâna dreaptă un frâu, în cea stângă o torţă şi la picioare un cocoş.

26 De obicei cvestorii erau aceia care făceau sau ţineau discursuri pentru împăraţi; vezi nota 7 la *Severus*.

27 Bassianus a murit la 8 aprilie 217. Istoria augustă, Aurelius Victor şi Eutropius spun că Bassianus a trăit 43 de ani, dar Cassius Dio afirmă (LXXVIII, 6): „A trăit 29 de ani, după ce a domnit 6 ani, 2 luni şi 2 zile”. Diferenţa aceasta s-ar explica, probabil, prin faptul că primii îl socotesc pe Bassianus fiul Marcianei, pe când, după Dio Cassius, Bassianus şi Geta erau fiii Iuliei Doamna, a doua soţie a lui Severus.

28 Viitorul împărat Heliogabalus.

29 Vezi nota 6 asupra firii celor doi fraţi; în culori şi mai negre este prezentat Bassianus de către Cassius Dio, care, între altele, spune (LXXVII, 9): „Antoninus trata foarte bine pe militari; în schimb nu se gândea decât să despoaie, să oprime şi să ruineze persoanele de toate

condiţiile, îndeosebi pe senatori”. Mai departe, după ce-i arată diferitele acte de cruzime, îl prezintă ca pe un om superstiţios, imoral şi înconjurat de oameni de nimic.

30 Textul despre băile antoniane are dificultăţi de traducere: *cellam soleariam* ar însemna sala cu sandale Csoaea-sandală), ceea ce nu pare a fi cazul aici; pentru ca să însemneze sala cu cabinete de baie (căci) cum pare a reieşi din context, ar trebui să fie *soliariam*, de la solium-cadă. Unii comentatori propun să se citească *solariam*, sau *solarem* sală expusă soarelui.

81 Precum se vede, caracalla era un fel de manta lungă galică, sau germanică, pe care Bassianus o purtase de mic în tabără şi pentru care a primit de la soldaţi această poreclă; de aceea în cărţile de istorie se găseşte mai des numele de Caracalla, deşi forma Caracallus figurează în cele mai bune manuscrise. (Porecla de Caracallus sau Caracalla nu se găseşte pe monede şi inscripţii, ci numai în textele Istorice).

82 Biograful dă aici ca adevărată căsătoria lui Bassianus cu Iulia şi probabil de aceea preferă versiunea că aceasta era mamă vitregă; s-ar putea însă să fie vorba mai degrabă de acuzaţii calomnioase, răspândite în public pentru a defăima şi mai mult pe Caracalla. Se ştie că Iulia Doamna era o femeie energică şi deşteaptă, care a ajutat în conducere şi pe Severus şi pe Bassianus. Căsătoria Iuliei Doamna cu Caracalla este, fără îndoială, o calomnie.

33 Din vremea aceasta încep să apară în istorie germanii cu numele de alamani, de la o populaţie germanică.

34 Autori ai imprudenţei de a fi numit pe Bassianus împărat înainte de a muri Severus, care era greu bolnav de gută; vezi cap. 18 din biografia lui Severus.

35 Eutropius, autorul unei istorii prescurtate a poporului roman, începând de la întemeierea Romei şi până la 364 î.e.n. (operă importantă pentru informaţiile

referitoare la istoria noastră), scrie doar aceste puţine cuvinte despre Caracalla (VIII, 19): „Marcus Aurelius Antoninus Bassianus, numit Caracalla, a avut o conduită asemenea tatălui său; încă a fost mai aspru şi mai fioros. A făcut la Roma clădirea măreaţă a băilor, care se numesc Antoniane. Altceva demn de amintire nu a făcut. Cu pofte neînfrânate, s-a căsătorit cu Iulia, mama sa vitregă. A murit la Osroene, lângă Edessa, pe când punea la cale o expediţie împotriva părţilor, după 6 ani şi 2 luni de domnie, în vârstă de 43 de ani, şi i s-a făcut o înmormântare pe seama statului”. Între alte fapte despre care biograful nu vorbeşte au rămas, din vremea lui Caracalla, două documente foarte importante: *Itinerarium Antonim Auguşti*, un catalog de drumuri ale Imperiului roman, cu staţiile şi distanţa între ele şi Tabula Peutingeriana (*Tabla lui Peutinger* un erudit care a descoperit-o în timpul Renaşterii), o hartă cu drumurile şi oraşele din timpul lui Caracalla. Trebuie, de asemenea, amintită *Constituţia Antoniniana din 212* asupra extensiunii dreptului de cetăţenie; măsura generalizării acestui drept în cuprinsul Imperiului roman este şi astăzi în discuţia istoricilor şi juriştilor şi, după Cassius Dio, constituţia din 212 a fost dictată de interese financiare, dar în realitate ea însemna recunoaşterea unor stări de fapt parţial existente anterior. Despre Constituţia Antoniana vezi, între altele, M. Besnier, *L'Empire Romain de l'avenement des Severes au Concile de Nicée*, Paris 1937, pp.

65 – 73; Jacques Ellul, *Histoire des institutions de l'antiquité*, Paris 1961, pp. 481 – 482 şi Roger Remondo n, *La crise de l'Empire Romain de Marc-Aurèle à Anastase*, Paris, 1964, pp. 95 – 96.

ANTONINUS GETA

1 Expresiile de tată, fiu, frate, se întrebuinţau ca forme de respect. Cassius Dio (LXXV, 7 şi LXXVI, 9) confirmă că Severus s-a numit fiul lui Marcus Aurelius şi

frate al lui Commodus.

26 mai 189; în 198 Geta a fost numit Caesar, în 209 Augustus, în 210 Britannicus şi în 211 părinte al patriei, iar în 205 şi 208 a fost consul împreună cu fratele său Bassianus.

3 Pentru deosebirea de caracter dintre cei doi fraţi, vezi nota 6 la *Bassianus*.

4 Dacă, aşa cum se arată aici, Bassianus era fiu vitreg al Iuliei, era firesc ca aceasta să-l iubească mai mult pe Geta, dar după istoricii moderni este sigur că Geta şi Caracalla erau fraţi buni amândoi fii ai Iuliei Doamna.

5 Cassius Dio arată că ambii fraţi au avut o tinereţe foarte dezordonată, de petreceri şi desfrâu.

6 Vezi *Viaţa lui Bassianus*, cap. 10.

OPILIUS MACRINUS

1 Sunt numiţi aici principi-împăraţii, tirani-uzurpatorii, iar caesari-fiii împăraţilor sau cei pe care împăraţii îi adoptau pentru a-i face succesori.

2 În text, lacună. Biograful învinuieşte pe Iunius Cordus de slăbiciuni în care cade el însuşi, pentru că şi în biografiile scrise de el se găsesc multe lucruri mărunte şi fapte anecdotice despre împăraţi.

— În manuscrise se găseşte forma Opilius Macrinus, iar pe medalii şi inscripţii Opellius Macrinus.

4 În privinţa rolului avut de Macrinus, în asasinarea împăratului precedent, vezi Herodianus (IV, 12 – 13) şi nota 24 la *Antoninus Bassianus*.

5 Zeiţa Caelestis, vezi nota 14, la *Viaţa lui Pertinax*.

6 Este vorba de viitorul împărat Severus Alexander, numit Caesar de către senat, după moartea lui Macrinus.

7 Nu se înţelege din text clar despre ce fel de citit era vorba: S-a dedicat în vremea aceasta Macrinus unui studiu aprofundait, sau abia atunci învăţa să citească? Eutropius (X, 10) spune că Vetranion a învăţat să citească la bătrâneţe, când a ajuns împărat. Unii comentatori cred

că şi Macrinus a învăţat să citească târziu, dar după funcţiile avute se înţelege că el ştia carte din copilărie.

8 Inelele, de aur constituiau o distincţie prin care liberţii intrau în tagma cavalerilor.

— Originar din Mauretania, Macrinus s-a născut la Caesareea (azi Cherchell) şi a fost primul împărat ridicat din rândul cavalerilor, primul care din prefect al pretoriului a ajuns împărat. Iată cum îl prezintă Cassius Dio din acest punct de vedere (LXXVIII, 11): „Macrinus era maur din Caesareea. născut din părinţi de condiţie obscură şi avea o ureche găurită după obiceiul maurilor; dar covârşitoarea sa virtute îi acoperea într-un fel inferioritatea originii. Avea mai multă grijă să aplice cu stricteţe legile decât să se instruiască. A fost onorat de Antoninus cu funcţia de prefect al pretoriului, pe care a îndeplinit-o cu o desăvârşită integritate. La 4 zile după moartea împăratului a fost declarat succesor de către armată, căreia îi promisese s-o elibereze de grijile războiului”. Mai departe, Cassius Dio arată însă că, odată ajuns împărat, Macrinus a început să trăiască în lux, încercând să-şi acopere condiţia umilă de naştere şi pedepsind pe cei ce i-o aminteau.

10 La numele său, Macrinus a adăugat pe cel de Severus, iar la numele fiului său Diadumenus, a adăugat, fie direct, fie prin intermediul armatei, cum rezultă de aici, pe cel de Antoninus.

11 Herodianus (IV, 13) arată că Macrinus a ars corpul lui Cara calla şi i-a trimis cenuşa la Antiohia, unde se găsea Iulia Doamna, mama lui Caracalla, pentru ca aceasta s-o depună în mormântul familiei.

12 După Herodianus, colegul lui Macrinus era Ecdecianus Adventus, căruia soldaţii i-au oferit domnia, dar pe care el a refuzat-o, sub motiv că e bătrân şi nu se simte capabil să facă faţă cerinţelor domniei.

13 Din alte izvoare nu rezultă că Macrinus era chiar

atât de vicios; se vede că autorul care scrie, apărând interesele de clasă ale tagmei, îl tratează cu severitate, neiertându-i originea obscură, felul cum a ajuns împărat şi unele acte de cruzime despre care va fi vorba meu departe.

14 În scrisoarea citată de Herodianus, (V 1) dimpotrivă, Macrinus vorbeşte cu ură despre Antoninus Bassianus şi despre toţi împăraţii care au tratat rău pe senatori; arată că nu neamul, ci meritul personal conferă valoarea unui împărat şi promite să conducă în perfect acord cu senatul, pentru a oferi poporului roman pace, prosperitate şi raporturi bune cu toate popoarele vecine. Această scrisoare a plăcut senatului, care s-a grăbit să acorde lui Macrinus toate onorurile imperiale.

15 Puterea proconsulară şi cea de tribun al poporului făceau parte din atributele demnităţii imperiale.

16 Cassius Dio şi Herodianus arată că vestea numirii lui Macrinus ca împărat a fost bine primită de senatori, dar acesta a făcut greşeala de a nu veni la Roma îndată după numire, ci de a rămâne mai departe în Antiohia, unde viaţa pe care a înţeles s-o ducă acolo a făcut pe soldaţi să se îndepărteze de el şi să treacă de partea lui Heliogabalus. Domnia lui a ¡durat, după Cassius Dio, 1 an, 2 luni şi 3 zile.

17 Aceiaşi istorici povestesc mai amănunţit cum soldaţii l-au ales pe Macrinus împărat, fiindcă Artabane ameninţa cu război şi fiindcă ei nu ştiau de rolul avut de Macrinus în asasinarea lui Caracalla. Armatele părţilor au luptat vitejeşte sub conducerea lui Artabane – pentru a şterge ruşinea pricinuită de Antoninus Caracalla – care-i atacase mişeleşte – şi au provocat grele pierderi armatelor romane conduse de Macrinus care, văzând că nu-l poate învinge pe Artabane, a intrat în tratative cu el, spunându-i că Antoninus Caracalla a fost asasinat şi plătindu-i pe deasupra şi o sumă de peste 15 milioane de drahme, cum spune Cassius Dio.

18 La început Macrinus s-a purtat bine cu Iulia, dar văzând-o că uneltește împotriva lui, a dat ordin să fie alungaţi din Roma toţi sirienii aduşi de Severus şi de Caracalla sub îndemnul Iuliei, iar pe aceasta a pus-o sub supraveghere la Antiohia, unde se găsea când a fost asasinat Caracalla. Iulia, bătrână şi bolnavă, n-a putut suporta această situaţie şi s-a lăsat să moară de foame, cum arată Cassius Dio. Sora ei Maesa, sau Varia cum este numită în Istoria Augusta, apare în toate inscripţiile şi monedele cu numele de Iulia Maesa. În privinţa celor două fiice ale acesteia, de asemenea, este de arătat că prima avea două nume: Symiamira şi Soemis, dintre care autorii greci îl folosesc numai pe cel din urmă.

— Emisena, sau Emessa (Emissa, Emisa), oraş în Syria (azi Hoems sau Hems).

19 Herodianus arată că fiicele Maesei aveau fiecare câte un fiu, şi anume fiul Soemiei se numea Bassianus, iar al Mamaeii, Alexianus. Când a fost numit împărat Bassianus avea 14 ani, iar vărul său 10 şi erau amândoi preoţi ai soarelui, pe care fenicienii îl numeau Heliogabalus. Despre numirea lui Bassianus (Heliogabalus) împărat ca urmare a zvonului lansat de Maesa printre soldaţi că Heliogabalus era fiul lui Caracalla, Herodianus scrie (V, 3)". Ea le spunea că, pe când se găsea la Roma în palat, acest împărat a avut legături cu fetele ei, care erau atunci foarte frumoase şi în floarea vârstei. Aceştia spuseră acelaşi lucru tovarăşilor lor de arme şi zvonul se răspândi în curând în toată tabăra. Trebuie adăugat faptul că ea avea piese de aur şi de argint, pe care era gata să le împartă soldaţilor, dacă aceştia ofereau nepotului ei domnia. Ei promiseră s-o primească în tabără şi să numească pe Bassianus împărat şi fiul lui Antoninus". Ceea ce au şi făcut, cum povesteşte Herodianus mai departe.

20 După Cassius Dio, lupta dintre partizanii lui Macrinus şi cei ce trecuseră de partea tânărului Bassianus-

Heliogabalus s-a dat la 180 de stadii de Antiohia, iar după Herodianus (pe care-l urmează autorul Istoriei Augusta) la hotarul dintre Fenicia şi Syria. Amândoi istoricii relatează amănunţit desfăşurarea acestei lupte, rolul femeilor care au îmbărbătat pe ostaşi şi înfrângerea lui Macrinus, care a fugit deghizat, până ce la Calcedon a fost prins, dus la Cappadocia şi ucis la 8 iunie anul 218. „Iată – spune Cassius Dio – cum Macrinus, în vârstă de 54 de ani, respectabil prin marea sa experienţă, prin priceperea de care dăduse dovadă în conducerea armatelor şi prin gloria cuceririlor, a fost înfrânt de un copil, căruia abia dacă îi era cunoscut numele”. Herodianus se exprimă în termeni asemănători despre sfârşitul lui Macrinus: „Aşa pieri în mod mizerabil acest principe pentru că nu s-a dus la Roma de la începutul domniei, neaşteptându-se la un astfel de sfârşit. Norocul l-a părăsit, pentru că n-a ştiut să-l folosească. Moartea i-a fost urmată de aceea a fiului său, Diadumenianus, pe care îl făcuse Caesar”.

21 Nemernic, pentru cuvântul latinesc *gabalus*, sinonim vulgar al cuvântului *crux* – cruce, care figurat înseamnă om demn de cruce, ticălos, nemernic, după cum *carcer* la satirici înseamnă şi închisoare, dar şi om demn de închisoare.

22 Eudemoni, locuitori ai Arabiei fericite (în gr. *eudaimon* fericit).

23 Vers parafrazat din Acneida lui Vergilius (VII, 653), în care Mezentius, domnitor legendar în oraşul Cere din Etruria, este arătat ca un om crud şi dispreţuitor de zei, având ca fiu pe tânărul Lausus, „decât care nimeni nu era mai frumos, în afară de Turnus”; în acţiunea Acneidei, şi tatăl, şi fiul mor ucişi de mâna lui Aeneas.

2* Macellinus, (diminutiv din Macrinus, putea însemna şi Măcelarul, de la *macellum*-piaţă, unde se vinde carne, măcelărie.

25 Cum s-a văzut în notele anterioare, alţi istorici

atribuie asasinarea lui Macrinus mai degrabă puterii banului, iscusinţei familiei lui Heliogabalus şi greşelii lui Macrinus, care nu s-a dus la Roma îndată ce a fost numit împărat, ci a rămas în Antiohia, unde s-a dedat unei vieţi de paradă, purtându-se sever cu soldaţii şi făcându-i să se îndepărteze de el.

26 Verus, ca substantiv propriu, se referă la numele Anto ninilor, dar poate fi şi adjectiv, însemnând adevărat; din dublul sens al cuvântului rezultă poanta epigramei.

ANTONINUS DIADUMENUS

1 Cei mai mulţi istorici moderni citează numele lui Dia dumenus sub forma Diadumenianus, aşa cum se găseşte pe monede şi inscripţii şi cum este folosit şi de Cassius Dio. Fiul lui Macrinus s-a numit la început Diadumenus, de la bunicul după mamă, (aşa cum arată biograful în cap. 4), dar de când – la intervenţia tatălui său – a fost numit de armată Antoninus, i s-a schimbat numele în Diadumenianus.

2 Vezi Herodianus V, 4.

3 Paenuleus sau Paenularius, de la *paenula*-manta mare de lină, pentru călătorii.

4 Antoniani şi Antoniane, băieţi şi fete cu subvenţii acordate de împărat, în cadrul instituţiilor alimentare.

5 Diadumenianus mergea pe 10 ani, când a fost numit Caesar (vezi Cassius Dio, LXXVIII, 34).

6 Ca prefect al pretoriului putea afirma că este secundus, al doilea după Antoninus Caracallus, întrucât pe lângă unii împăraţi prefectul pretoriului era, cum îl numeşte un comentator, un fel de împărat fără purpură.

7 Vergilius, *Acneida*, IV, 272 – 276.

ANTONINUS HELIOGABALUS

1 Heliogabalus este numele grecizat şi apoi latinizat al lui Helagabal din El Gabal, cuvânt semit, cum îl arată comentatorii, însemnând Zeul locului înalt, zeul suprem, adorat sub forma unei pietre. Herodian (V, 3) arată că

locuitorii din Emesa, localitate în Syria, adorau soarele sub forma unei mari pietre conice, despre care spuneau că e căzută din cer şi pe care o ţineau în templul din Emesa. Despre familia lui Heliogabalus şi despre felul în care a ajuns împărat, vezi nota 18 şi următoarele la biografia lui Macrinus.

2 Este vorba aici de Bassianus Caracallus, care îşi ucisese fratele, pe Geta, cum s-a văzut din biografiile anterioare. Este numit paricid, pentru că acest nume nu însemna numai ucigaş de tată, ci şi ucigaş şi de rude.

3 Orcus, alt nume al lui Pluton, zeul infernului.

4 Biograful numeşte Symiamira pe mama lui Heliogabalus. Herodian o numeşte Iulia Soemis, iar pe inscripţii este numită Iulia Soaemia Bassiana.

În lat. uanus-variat, amestecat, totuşi adevărul este că acesta îi era nume de familie, întrucât tatăl său, fost consul, de origine syriană, se numea Sextus Varius Marcellus, iar numele întreg al lui Heliogabalus a fost la început Varius Avitus Bassianus. La 16 mai 218 a fost salutat ca împărat, cu numele ţde M. Aurelius Antoninus (acelaşi nume cu al lui Caracalla şi Marcus Aurelius), acesta rămânându-i numele oficial.

Cassius Dio îi spune, de obicei, Avitus, dar dintre porecle: falsul Antoninus, Asirianul, Sardanapal, Tiberinus, o foloseşte mai mult pe cea de Sardanapal (rege mai mult legendar decât istoric, căruia i s-au atribuit tot felul de acte desfrânate) cu acesta părându-i-se că se aseamănă mai mult Heliogabalus, după cum lui Caracalla îi spune de obicei Tarautas, nume al unui sclav scund, urât şi rău. Şi Cassius Dio şi Herodian îl arată pe Heliogabalus ca pe un tânăr josnic şi infect. De asemenea, la ambii istorici, dar mai ales la Herodian, se găsesc date interesante asupra cultului solar al lui El Gabal, ca şi asupra altor culte orientale. De la cuvântul grecesc *helios* (soare) s-a ajuns la schimbarea lui El Gabal în Heliogabal, pentru a lega

numele acestui împărat de cultul soarelui.

6 Această biografie este adresată împăratului Constantin, cunoscut sub numele de Constantin cel Mare (cu numele întreg: Caius Flavius Valerius Aurelius Claudius Constantinus) care prin tatăl său, împăratul Constantius Chlorus, era din familia Constanţiilor iar după bunica sa după tată, Claudia, fiică sau nepoată a împăratului Claudius al II-lea era din familia Claudiilor.

7 Cugetare asemănătoare celei formulate de Tacitus în *Historiae*, II, 91.

8 Clarissima, foarte strălucită: Clarissimii Viri, (prea străluciţi bărbaţi), era unul dintre termenii de reverenţă cu care se adresa un vorbitor senatorilor.

9 În cea mai mare parte, această biografie relatează destrăbălări, perversiuni şi extravaganţe ale lui Heliogabalus, unele adevărate – fiindcă era un temperament erotic anormal, de oriental depravat, un remarcabil exemplu de psihopatie sexuală, cum îl numeşte un comentator – dar cele mai multe inventate, desigur, de autor sau de cei ce au voit să atribuie lui Heliogabalus asemenea fapte.

10 Protogene, Gordius, Hierocle, parteneri de perversiune sexuală ai lui Heliogabalus. Cu atletul Hierocle s-a căsătorit, ca şi cu Zoticus, cum se va vedea în cap. 10, Heliogabalus fiind în rol feminin. Deşi cu aceste infirmităţi, Heliogabalus s-a căsătorit totuşi şi cu femei, şi anume mai întâi cu Cornelia Paula, pe care a părăsit-o repede, pentru a se căsători cu vestala Aquília Severa, sub motiv că el, fiind preot, trebuie să se căsătorească cu o preoteasă, deşi vestalele romane nu aveau voie să se căsătorească. A lăsat-o şi pe aceasta şi s-a căsătorit cu altele, pentru ca după aceea să revină la Cornelia Paula (vezi Cassius Dio, DXXIX, 9).

11 Palladium, statuetă a zeiţei Pallas Athena, de la Troia» se păstra ascunsă în templul zeiţei Vesta din Roma

printre alte statui la fel, pentru a nu fi identificată şi răpită. Heliogabalus a luat-o şi a dus-o în templul pe care-l construise pentru zeul soarelui.

12 După Aurelius Victor, Heliogabalus s-a castrat, consacrân du-se zeiţei Magna Mater; după Cassius Dio (LXXIX, 11), ceea ce pare mai probabil, s-a circumcis, potrivit ritului oriental. Gallii despre care este vorba aici erau preoţi ai zeiţei Magna Mater, eunuci, pentru a plăcea zeiţei, după credinţa lor. (Vezi P1 în i u's, *Hist. nat.* XI, 119) Magna Mater era zeiţa Cybele, numită de asemenea şi Mama zeilor sau Buna zeiţă, pe care mitologia o arată ca fiind soţia lui Saturn şi mama zeilor principali: Jupiter, Junona, Neptun şi alţii. Cultul Cybelei s-a răspândit în Frigia, de unde a trecut în Creta, iar la Roma a fost introdus în timpul celui de al doilea război punic. La sărbătoarea Cybelei aveau loc manifestări zgomotoase, delirante şi licenţioase, ca la Bacchanale.

13 Trei Râuri, localitate lângă Apa Hebrului, râul Mariţa de azi.

14 Pseudoantoninus-Falsul Antoninus, după modelul lui Pseu dophilippus-Falsul Filip.

15 Cuvânt grecesc format din *onos* (măgar) şi *belos* (suliţă).

16 Numele de Varius îl avea mai degrabă de la Sextus Varius Marcellus, tatăl său: vezi şi nota 5.

17 Zoticus, un atlet din Smirna, care prin intrigile lui Hierocle, celălalt „soţ” al lui Heliogabalus, a fost până la urmă alungat, ca necorespunzător faţă cu viciul împăratului (vezi Cassius Dio, LXXIX, 16).

16 Expresie al cărei sens n-apare destul de clar, textul „con cide Magire” dând loc la confuzii şi interpretări nesatisfăcătoare. După unii comentatori, traducerea este: „Taie, bucătare”, o exclamaţie pe care cineva, după datină, *o* pronunţa când mirele şi mireasa intrau în camera nupţială» Magirus însemnând bucătar: după alţii, care

pleacă de la informaţia dată de Cassius Dio (LXXIX, 16) că Zoticus era poreclit Magirus de la meseria de bucătar al tatălui său, forma *coincide* trebuie considerată nu imperativul verbului conciţiere-a tăia, ci a verbului coincidere – a cădea împreună.

39 Terentius, piesa Adelphoi vers 643; în ediţia Teubner se arată că pe manuscrisul 5816 (P) se găseşte o notă a lui Petraroa, poetul italian, care, când a citit exclamaţia lui Heliogabalus, a scris pe marginea manuscrisului: „Aceasta e din Adelphi lui Terentius”.

20 Cules cu adevărat liber, joc de cuvinte, sprijinit pe faptul că la romani Bacchus, zeul vinului, era numit Liber.

21 Herodian arată că Maesa, văzând că Heliogabalus prin purtarea lui poate fi ucis de soldaţi, l-a convins pe acesta să-l numească Caesar şi să-l adopte pe Alexander, vărul lui, spunându-i că astfel va avea mai mult timp pentru petreceri, grijile împărăţiei urmând să le ducă Alexander, care era totuşi cu 4 ani mai mic decât Heliogabalus. Când a văzut însă că Alexander câştigă simpatia armatei, Heliogabalus a căutat prin toate mijloacele să-l ucidă, până ce el însuşi a căzut ucis de soldaţi. Alexander era fiul Iuliei Mammaea şi se numea Alexianus Bassianus, dar i-a fost numele schimbat în Alexander în amintirea pretinsului său tată, Caracalla, care dorise să se asemene cu Alexandru Macedon. El a fost adoptat la 20 iulie 221 de Heliogabalus primind numele de Caesar şi Marcus Aurelianus, la care i s-a adăugat cel de Alexander.

22 Suflet de paricid, capabil de a ucide pe Alexander, care îi era văr şi fiu adoptiv.

23 Caesar însemna prim moştenitor al domniei, iar Augustus era titlu al împăratului însuşi; se înţelege deci că biograful îi spune aici Caesar lui Alexander şi Augustus lui Heliogabalus.

— La 1 ianuarie anul 222.

23 Domitius Ulpianus, celebru jurist roman, născut în Tyrul Feniciei, în 170, şi ucis de pretorieni în 228. În timpul lui

Caracalla ajunsese secretar al cancelariei imperiale, pe vremea lui Heliogabalus a fost persecutat, dar Severus Alexander, urmând la domnie lui Heliogabalus, l-a făcut prefectul aprovizionării şi apoi prefectul pretoriului. Cu toate atribuţiile administrative, a avut o intensă activitate juridică şi a scris în acest domeniu multe tratate, din care n-au mai rămas decât fragmente păstrate în Digeste. Vezi mai departe şi *Viaţa lui Alexander Severus*.

26 Vitellius a avut aceeaşi soartă (vezi T ac i tu's, *Hist*. III, 86 şi Suetonius, *Vitellius* 17); diferenţa dintre ei poate fi doar aceea că Vitellius n-a fost aruncat în canal. Cassius Dio (LXXIX, 17.20) arată astfel sfârşitul lui Heliogabalus: „Sardanapal primi în curând pedeapsa pentru crimele sale şi fu asasinat în tabără de soldaţi, care, oricare au fost satisfacţiile primite de la el, n-au mai putut suporta dezmăţul şi prostituţia lui monstruoasă... A fost ucis în vârstă de 18 ani; mama sa, care-l ţinea îmbrăţişat, a fost ucisă cu el. Capetele le-au fost tăiate, corpurile dezbrăcate şi târâte prin tot oraşul. Apoi capul lui Sardanapal a fost aruncat în Tibru, iar al mamei sale în alt loc. Mai mulţi au fost executaţi odată cu el...”. I s-a dat numele de Tiberinus, pentru că a fost aruncat în Tibru şi pentru a-l asemăna cu Tiberius, Tractatitius, pentru că i-a fost cadavrul târât pe străzi şi prin arena circului, iar Impurus, pentru infamiile sale. Heliogabalus a fost făcut împărat la 16 mai 218 şi a fost ucis la 11 martie 222, după 4 ani de domnie şi nu după 6 ani cum spune greşit Herodian.

57 Istoria ne transmite numele a trei bărbaţi din aceeaşi familie, cunoscuţi în antichitate prin risipa la mesele pe care le dădeau, fiind şi mari gurmanzi. Cel mai faimos din aceştia a fost M. Gavius Apicius care, după ce

şi-a cheltuit cea mai mare parte din avere în orgii, s-a sinucis. Despre el scrie Seneca la *Consolat, ad Helviam*, 10. Vezi şi nota 13 la *Viaţa lui Aelius*.

28 Acest proiect a fost adus la îndeplinire de către Alexander Severus.

29 Aceleaşi fantezii le avea şi Vitellius, care cheltuia sume imense pentru mese pregătite cu ficaţi de nisetru, creieri de fazani şi păuni, lapţi de mrene etc. (vezi *Suetonius, Vitellius*, XIII). Faptul arătat aici nu e verosimil şi constituie un exemplu tipic pentru a se înţelege că mare parte dintre extravaganţele şi monstruozităţile puse pe seama lui Heliogabalus sunt născociri fanteziste.

30 Lei şi leoparzi, cărora li se scoteau dinţii şi li se tăiau ghiarele, pentru a-i face neprimejdioşi.

11 Apameea, (Apamea, Apamia), localitate în Asia Mică.

32 Marsi, locuitori din Samnium cunoscuţi ca vrăjitori şi ghicitori.

33 Ixion, personaj mitic, pedepsit pentru faptele sale de către Jupiter să stea spânzurat în infern pe o roată în veşnică mişcare.

34 Mai ales faptul arătat aici este, prin absurditatea lui, grăitor pentru a dovedi că multe dintre monstruozităţile puse pe seama lui Heliogabalus sunt de domeniul fanteziei, fapte care nu le putea săvârşi un adolescent (dacă este adevărat că a fost numit împărat la 14 ani), chiar dacă era împărat roman.

35 Magna mater, Marea mamă, zeiţa Cybele, vezi nota 12; Liber, vezi nota 20.

36 Agathodemoni – spirite bune, duhuri binefăcătoare (gr *agathos*-*bun* şi *daimon*-demon, spirit).

37 Preceptele evreilor în această privinţă erau prohibitive şi nu afirmative; se vede eroarea sau răutatea lui Heliogabalus, căci la evrei carnea de struţ era interzisă.

36 Este vorba de nişte mese în formă de semilună,

numite sigma, la care se aşezau de obicei 7 sau 8 persoane.

39 Hydrogarum (*hydor*-apă şi *garum*-sos de peşte), după etimologia cuvântului pare a fi mai degrabă un apetitiv, decât o băutură propriu-zisă.

40 Sybariţi, locuitori ai oraşului Sybaris din Italia sudică, renumiţi prin luxul şi desfrânarea lor. Întemeiat în 725 î.e.n. de locrieni, Sybarisul s-a îmbogăţit repede prin comerţ şi a devenit primul oraş din Grecia Magna, ţinând sub legile lui 16 oraşe. Moravurile sybariţilor au adus însă pieirea oraşului lor, care a fost cucerit şi distrus în 510, de către crotoniaţi. Ruinele acestui oraş se văd şi astăzi, în apropiere de localitatea italiană Torre Brodognato.

41 Suetonius spune că Nero niciodată n-a făcut o călătorie cu mai puţin de o mie de trăsuri cu catâri potcoviţi cu potcoave de argint (Nero, XXX). În antichitate, potcoavele nu se fixau în cuie de copitele animalelor de tracţiune, ci erau un fel de sandale, care se legau de picior cu curele. Arheologic, potcoava apare în forma din vremea noastră, abia în secolul al III-lea e.n.

42 Suetonius, de asemenea, spune în acelaşi loc despre Nero că nu îmbrăca o haină de două ori.

43 Miră (*myrrha*, *murrha*, *murra*) un mineral din care se făceau vase preţioase; vezi şi nota 44 la Marcus Antoninus Philosophus.

44 Este vorba despre împăratul Filip Arabul (244 – 249), care a interzis prin lege depravările dintre bărbaţi, permise de moravurile antice. Vezi mai departe *Viaţa lui Severus Alexander*, cap. 24.

45 Scutari – soldaţi scutieri din garda împăratului şi nu lucrători de scuturi.

46 Vezi nota 6.

47 Severus Flavius şi L. Domitius Alexander. (Vezi *Critica de text*, Ed. Teubner.)

ALEXANDER SEVERUS

1 Alexander Severus s-a născut la Arca (Arce, Ace) în Fenicia, la 1 octombrie 205. La început se numea Alexianus Bassianus, iar părinţii săi erau Avita Mammaea, nepoata Iuliei Doamna, şi soţul ei de al doilea Gessius Marcianus din ordinul cavalerilor, fost procurator roman. A fost crescut de părinţi la Emesa, şi după moartea lui Macrinus a venit la Roma cu vărul său Heliogabalus, care l-a adoptat cu numele de M. Aurelius Alexander – fiu al lui Aurelius Antoninus, schimbându-i numele de Alexianus în Alexander pentru a aminti de Alexandru Macedon, pe care-l admira şi el, ca şi Caracalla. Când a ajuns împărat şi-a adăugat şi cognomenul de Severus, în memoria lui Septimius Severus, şi a devenit M. Aurelius Severus Alexander, încetând de a se mai numi fiul lui Heliogabalus şi ataşându-se ca nume direct lui Caracalla. Bunica sa, Maesa, a murit în 226 şi Mammaea, mama lui – a primit titlul de Augusta, fiind pe lângă fiul ei ceea ce fusese Iulia Doamna pe lângă Caracalla şi Iulia Maesa pe lângă Heliogabalus. Inscripţiile o numesc mama lui Augustus, a taberelor, a senatului şi a patriei, dar istoricii o fac răspunzătoare de lipsa de energie şi hotărâre a lui Severus Alexander, căutând prin ambiţia ei să conducă în locul fiului, căruia îi paraliza astfel iniţiativa şi voinţa. Vezi şi notele 18 şi următoarele la *Macrinus*, ca şi nota 21 la *Heliogabalus* în legătură cu numele şi cu membrii familiei lui Severus Alexander.

2 Se înţelege că Gabalus este numele lui Heliogabalus prescurtat într-adins de biograf; pentru sensul cuvântului gabalus, vezi nota 21 la *Viaţa lui Opilius Macrinus*.

3 Dreptul la a V-a propunere, vezi nota 21 la *Viaţa lui Marcus Antonius Philosophus*.

4 Numele corect nu este Lucius Virtdex, ci C. Iulius Vindex; pentru acesta şi pentru Lucius Antonius vezi notele 29 şi 30 la *Pescennius Niger*.

5 Biograful arată că şi Pertinax a primit toate distincţiile deodată; vezi biografia acestui împărat.

8 Vergilius, *Acneida*, VI, 882.

7 Heliogabalus a primit numele de Antoninus datorită spuselor bunicii sale despre legăturile Maesei cu Caracalla; vezi biografia lui Heliogabalus.

8 6 martie 222.

9 Este vorba de Q. Caecilius Metellus, fiul lui Metellus Nu midicus, care cu lacrimi şi rugăminţi a obţinut rechemarea tatălui său din exil.

10 Şi Iulius Caesar a arătat aceeaşi severitate faţă de legiuni, dar el nu era împărat, astfel că în acest sens trebuie luată afirmaţia biografului că nu s-a mai găsit altul care, ca Severus Alexanider, să concedieze legiunile rebele.

11 Localitatea unde s-a născut Severus Alexander.

12 Se vede şi în româneşte legătura dintre piersic şi perşi: în lat. perstcus-persan, dar şi piersic pom din Persia.

13 Vergilius, *Acneida*, VI, 847 – 853.

u Vezi Suetonius, care spune despre Augustus (LXXIX): „Avea ochii limpezi şi strălucitori şi voia să fie considerat că are în ei putere divină. Îi plăcea ca fixând pe cineva acela să lase ochii în jos, ca înaintea razelor soarelui...”

15 Zonară (Annales, XII, 15) spune despre începutul domniei lui Severus Alexander: „N-apucase să plece bine de pe lume falsul Antoninus, când Alexander, vărul său, luă în stăpânire domnia şi declară pe Mammaea, mama sa, împărăteasă. Prima grijă a acesteia la schimbarea domniei a fost de a aduce în jurul fiului ei savanţi pentru a-l instrui şi de a alege pe cei mai buni şi pricepuţi dintre senatori pentru a le cere părerea în toate chestiunile”. Iar Herodian (VI, 4) arată că la începutul domniei, Alexander, după îndemnul bunicii şi al mamei sale, a ales mai întâi un consiliu de 16 senatori cu experienţă şi autoritate, care să-

l ajute în conducerea imperiului. Cu aceştia a luat primele măsuri menite să înlăture tot ce era rău din moştenirea trecutului, revocând numirile făcute de Heliogabalus şi ridicând în funcţii numai pe cei ce meritau. După moartea Maesei, Mammaea a continuat să exercite influenţă şi autoritate asupra fiului ei, sfătuindu-l şi ferindu-l de influenţe negative. Dar Mammaea este arătată de Herodianus şi de ceilalţi istorici totodată ca lacomă după avuţie.

18 Ulpianus, prefect al aprovizionării la începutul anului 222, a fost numit în acelaşi an prefectul pretoriului, având în subordine pe cei doi colegi ai săi. Flavianus şi Chrestus, iar după uciderea acestora pe Paulus, până ce el însuşi a fost ucis de pretorieni în 228. Vezi şi nota 25 la Heliogabalus.

17 Acest consiliu de jurisconsulţi era deosebit de cel de 16 senatori, despre care s-a vorbit în nota anterioară; despre cei 50 nu precizează, dar se înţelege că şi aceştia erau tot senatori.

18 Marna, poate o divinitate orientală; toată fraza aminteşte de Catilinara I (1 – 2) a lui Cicero: „O timpuri, o moravuri... acesta totuşi trăieşte! Trăieşte? Ba chiar vine în senat...”

13 Proverbul este dat şi în greceşte, şi aminteşte de cuvintele guvernatorului Verres, care, jefuind crunt Sicilia, spunea că din cei trei ani de guvernare, câştigul primului an îl reţine pentru el, pe cel din al doilea an îl dă apărătorilor, iar pe al celui de al 3-lea an, cel mai gras şi mai profitabil, îl rezervă în întregime judecătorilor (Cicero, *în Verrem*, *actio prima*, 14).

20 Biograful vorbeşte despre soţia lui Severus Alexander şi în cap. 49 unde, folosind ca izvor pe istoricul Dexippus, nu-i pronunţă numele, dar o arată ca fiică a unui oarecare Macrianus, investit cu titlul de Caesar şi apoi ucis ca participant la un complot împotriva lui Severus

Alexander. Inscripţiile o arată cu numele de Cn. Seia Herennia Sallustia Bărbia Orbiana Augusta. Discordanţa dintre izvoare sugerează ipoteza că Severus Alexander s-a căsătorit de mai multe ori. Herodian nu-i arată numele soţiei lui Severus, dar spune că Iulia Mammaea şi-a căsătorit fiul cu o patriciană, cu care nu s-a înţeles, pentru că Mammaea nu suporta ca nora ei să aibă titlul de Augusta. Din cauza persecuţiilor suferite din partea Mammaeei, soţia lui Severus Alexander s-a refugiat cu tatăl ei la gărzile pretoriene, dar pentru acest gest ea a fost exilată în Egipt, iar tatăl ei ucis.

21 *Clarissimi viri* – bărbaţi prea străluciţi; vezi nota 8 la Heliogabalus.

22 Laticlava, toga împodobită la poale cu o bandă lată de purpură şi pe care aveau dreptul s-o poarte senatorii. Maurice Besnier (*Histoire romaine*, tome IV, première partie; *L'Empire romain de Vavenement des Sévères au concile de Nicée*, Paris, 1937, p. 92) spune că biograful foloseşte aici termeni improprii, confundând titlurile pur onorifice cu cele care impuneau obligaţii precise; laticlava şi chiar titlul de *vir clarissimus* nu obligau pe prefectul pretoriului să demisioneze, ci pentru aceasta era nevoie de *adlectio inter senatores* (numire în rândul senatorilor), ceea ce impunea demisia din prefectura pretoriului pentru intrarea în senat. „Când un prefect încetase de a mai plăcea, nu laticlava trebuia să i se acorde pentru a-l obliga să se retragă, ci adlectio” (adlectio-alegere, cooptare, aici cu sensul de numire în rândul senatorilor). Besnier se sprijină pe Cassius Dio (LXXII, 5, 1) care arată că Tarrutenius Paternus, prefectul pretoriului lui Commodus, a fost ales între consulari (adlectus inter consulares) şi puţin după aceea ucis.

23 Confarreatio, căsătorie cu ceremonie religioasă.

21 Quindecemviri – colegiu de 15 bărbaţi cu o funcţie oarecare; aici colegiu de 15 bărbaţi, care aveau ca funcţie

paza şi interpretarea cărţilor sibylline; vezi nota 15 la Hadrianus.

— Auguri, preoţi ghicitori, care făceau prevestiri după zborul păsărilor.

25 Curioni, crainici care anunţau, în timpul spectacolelor edictele împăratului sau alte decrete, vorbind sau punând uneori întrebări publicului în locul împăratului.

26 Libră-măsură de greutate de 327 gr.

27 Cu toate bunele intenţii ale lui Filip Arabul (căci despre el este vorba aici) în ceea ce priveşte îndreptarea moravurilor din vremea sa, Istoria Augustă îl trece în rândul împăraţilor odioşi, acuzându-l că a ucis pe Gordianus al III-lea pentru a-i lua locul.

28 Dimpotrivă, numele de Severus şi l-a adăugat el, în memoria lui Septimius Severus; vezi nota 1.

29 Alexandru cel Mare, cu care voia să se asemene Alexandei Severus.

30 Electrum, un aliaj compus din aur şi argint.

31 Papinianus, vezi nota 19 la Pescennius Niger.

32 Baiae, localitate balneară pe coasta Campaniei.

33 Haruspici, ghicitori moştenind de la etrusci credinţa că prevestesc viitorul după măruntaiele păsărilor, după trăsnete şi după diferite fenomene neobişnuite; uneori haruspicii se confundau cu augurii, vezi nota 22.

34 Vasconi (basci) populaţie care locuia între Pirinei şi Na vara de astăzi; probabil că şi aceşti locuitori erau vestiţi ghicitori.

35 Şi Severus Alexander, ca şi Heliogabalus, fusese la început preot în templul din Emessa.

36 Apollonius din Tyana (Cappadocia) filosof pitagorcician, care a trăit în sec. I e.n. A călătorit mult, însoţit de discipolul său Damis, stârnind admiraţie prin învăţătura şi faptele miraculoase pe care se spune că le săvârşea. Amintirile lui Damis despre profesorul său au

servit lui Filostrate, care a scris biografia romanţată a lui Apollonius; vezi şi nota 25 la *Viaţa lui Aurelianus*.

37 Orpheus, cântăreţ legendar din Tracia. Despre el s-au creat diferite mituri, între care unele îl prezintă ca pe un iniţiat în tainele despre zei, natură şi lume, învăţăturile lui fiind cunoscute cu numele de mistere orfice.

38 Sextar (Sextarius) cam o jumătate de litru (exact 0,547 1).

39 Suetonius (Claudius, XX) spune că din ordinul împăratului Claudius au fost canalizate şi aduse din apropiere în Roma trei izvoare bogate în apă rece, rămase cu numele de apele lui Claudius (aquae Claudiae).

40 Tetrafarmacon, vezi *Viaţa lui Hadrianus*, cap. 20 şi *Viaţa lui Aelius Verus*, cap. 5.

41 Vezi nota 31, la *Hadrianus*.

42 Vezi *Viaţa lui Septimius Severus*, cap. 19.

43 Vezi *Viaţa lui Pescennius Niger*, cap. 11.

44 Vezi nota 12, la *Viaţa lui Heliogabalus*; jocuri apollinare, în cinstea lui Apollo.

45 Saturnale, vezi nota 55, la *Viaţa lui Hadrianus*.

46 Se pare că acest Gargilius este inventat ad-hoc de către biograf.

47 *Fecundus* în latineşte însemna şi fructuos: de aici jocul de cuvinte.

46 Martialis, V. 29; citatul nu e chiar textual.

49 În latineşte, un joc de cuvinte provenit din diferenţa de accent: *lâporem* – iepure şi *lepârem* – frumuseţe, farmec.

50 Asemenea magazii erau şi pe timpul lui Antoninus Heliogabalus, dar, Severus Alexander le-a făcut în toate cartierele.

51 Această monedă de aur (*aureus*) avea aceleaşi amprente ca şi moneda de argint şi era la început din aur curat, dar sub ultimii împăraţi cantitatea de aur din ea a început să fie micşorată din ce în ce mai mult prin

adăugarea altor aliaje, care au făcut să-i scadă valoarea intrinsecă. Sub Nero se fabricau 45 de galbeni dintr-o livră de aur, iar sub Constantin cel Mare 62. Sub Augustus, un aureus cântărea 7, 78 – 8, 75 gr. – sub Nero 7, 266 gr., iar sub Caracalla 6, 54 (Vezi Roger Remondon, op. cit., p. 88, în nota 35 la *Antoninus Caracallus*).

62 Preoţii numiţi salieni (*salire* – a sări) la ceremoniile în cinstea zeului Marte alergau prin oraş sărind şi cântând.

53 Cicero (*în Verrem*, IV, 5.9): „Strămoşii noştri pe nimeni din cei ce plecau cu un comandament sau cu o delegaţie în provincie nu-l socoteau că va fi atât de nebun, încât să cumpere argintărie pe cont propriu; i se dădea şi aceasta din tezaurul public, ca şi îmbrăcămintea, prin lege...”

j4 încă înainte de Severus Alexander existau particulari care aveau trăsurile cu garnituri de aur.

55 Este greu de crezut că în secolul al III-lea, când religia creştină nu era permisă de stat, Severus Alexander, care a avut într-adevăr atitudine binevoitoare faţă de creştinism, se putea gândi să ridice un templu lui Hristos şi să-l primească între zei. Autorul atribuie secolului al III-lea fapte petrecute în secolul al IV-lea, făcând în mod arbitrar din Severus Alexander un precursor, pentru a plăcea creştinilor din vremea sa. Cu atât mai mult nu se putea gândi Hadri anus să primească pe Hristos între zei şi nici scriitorii bisericii nu-i atribuie asemenea intenţii. Probabil că acest împărat voise să ridice temple pentru propria sa adorare, dar acestea au rămas neterminate, fără dedicaţie, până în vremea biografului, dând ocazie să se presupună că Hadrianus nu le ridicase pentru sine, ci pentru Hristos.

58 Persius, *Sat.*, II, 69.

57 Severus Alexander n-a fost primul care a fixat salarii asesorilor, pentru că măsuri similare se luaseră şi

înainte: vezi *Viaţa lui Pescennius Niger*, cap. 7.

58 Vezi *Viaţa lui Hadrianus*, cap 18.

59 Cele mai înalte onoruri dădeau dreptul de a purta sabie.

60 Dexippus (secolul al III-lea e.n.) a scris o cronică a împăraţilor romani de la Severus Alexander până la Aurelian şi o istorie a războaielor cu goţii (238 – 274). Este cunoscut nu numai ca istoric şi retor, ci şi ca general, în fruntea unei armate de atenieni învingând pe heruli, o populaţie scitică.

81 Herodian spune despre caracterul şi guvernarea lui Severus Alexander (VI, 1) „Acest principe avea o fire aşa de bună şi de moderată, cum i-o dovedeşte tot cursul vieţii sale: căci în 14 ani n-a vărsat o picătură de sânge nevinovat, ceea ce nu se poate spune despre împăraţii care i-au urmat lui Marcus Aurelius şi ceea ce este atât de adevărat despre el, încât nu se va găsi un singur om care, în timpul unei domnii atât de lungi, să fi fost condamnat fără judecată după toate legile. Câteodată nu se putea hotărî să condamne la moarte oameni care erau totuşi vinovaţi de cele mai mari crime”.

62 Vezi Zosimos (I, 11): „Mammaea a dat coleg lui Flavian şi Chrestus pe Ulpian, un excelent jurisconsult şi un mare om de stat, dar soldaţii, nemulţumiţi de ridicarea lui, s-au gândit să scape de el. Mammaea descoperind acest plan şi vrând să-l preîntâmpine, a dat sarcini de prefect numai lui Ulpian. Dar devenind suspect militarilor pentru motive despre care nu ştiu să spun nimic, el a fost ucis într-o insurecţie, fără ca împăratul să-i poată împiedica moartea”. Zonară motivează astfel uciderea lui Ulpianus (*Annales*, XII, 15): „Soldaţii din gardă îl uciseră repede noaptea, aşa cum ucisese şi el pe Flavian şi pe Chrestus”. Vezi şi nota 16.

63 Cetăţeni (*quirites*), termen care se adresa civililor, Alexan der Severus îl adresează soldaţilor, arătând că-i

socoteşte nedemni de haina militară, deci termen injurios pentru ei: vezi Suetonius, Iuliu Caesar, cap. LXX.

64 Din celelalte documente istorice reiese că rezultatul expediţiei lui Severus Alexander împotriva lui Ardaşir Sassanidul, regele perşilor, numit aici Artaxerxe, n-a fost chiar cel arătat de biograf. În realitate, campania din Orient s-a terminat printr-un eşec, iar cea din Germania prin moartea tragică a lui Severus Alexander. Campania din Orient a fost determinată de ambiţia lui Ardaşir de a cuceri toată Asia Mică de la Tigru şi Eufrat, până la Marea Egee, pretinzând că nu face altceva decât să reconstituie vechiul Imperiu persan. Severus Alexander a încercat în două rânduri să negocieze cu acesta, dar fără succes, ceea ce l-a determinat să pornească împotrivă-i cu trei corpuri de armată: unul pe la nord de Armenia, altul pe centru şi altul pe la sud, urmând ca acestea să se întâlnească în inima regatului persan, la Cresifon. Numai armata de nord însă a ajuns în Media; cea de mijloc a fost înfrântă, iar cea de sud a înaintat încet, din cauza ezitării lui Alexander şi a mamei lui. Pierderile grele suferite, lupta cu climatul şi cu condiţiile de teren l-au făcut pe Alexander să înceteze expediţia şi să se înapoieze la Antiochia. Această situaţie a convenit şi lui Ardaşir, care n-a continuat nici el lupta împotriva romanilor, mai ales că armata persană se lovea şi de rezistenţa populaţiilor locale. La Roma a venit totuşi ştirea că armatele romane au ieşit învingătoare şi lui Severus Alexander *i* s-a dat titlul de Parthicus şi Persicus…

65 23 septembrie 233.

88 Vezi *Viaţa lui Antoninus Pius*, cap. 8.

67 Mauretania Tingitana, în care se afla oraşul Tinge (Tingi), Tangerul de astăzi.

88 Isauria, ţinut în Asia Mică.

89 Herodian (VI, 7) arată că Alexander n-apucase să-şi refacă sănătatea pe care şi-o pusese în primejdie în războiul din Orient, că a trebuit să ia măsuri pentru

securitatea imperiului în Europa, unde germanii trecuseră, ca de atâtea ori, Rinul şi Dunărea, şi ameninţau să ocupe nu numai părţile de nord ale imperiului, dar să ajungă în Italia şi chiar la Roma. Pentru a asigura liniştea imperiului în acea parte, el a socotit că e mai bine să ducă tratative de pace cu germanii, decât să înceapă război, şi a trimis solie la germani, obţinând pacea contra unei sume de bani. „Acest fapt, spune Herodian (VI, 7) n-a plăcut soldaţilor, care erau nemulţumiţi că au fost ţinuţi atâta timp sub arme fără să li se dea ocazia de a lupta, pe când împăratul, ziceau ei, nu se gândea decât să se distreze şi să-şi piardă timpul la întrecerile de care, în loc să reprime insolenţa barbarilor…”

70 Sicilia, probabil Bretzenheim de azi, aproape de oraşul german Mainz.

71 împrejurările în care a fost ucis Alexander Severus le arată astfel Zonară (*Annales*, XII, 15): „Soldaţii, înfuriaţi că Alexander cumpărase pacea cu germanii, făcură o răscoală şi proclamară împărat pe Maximin, originar din Tracia, fost în tinereţe păstor. Acesta, la început nu voi, dar până la urmă nu ezită să se pună în fruntea celor ce-l proclamaseră împărat şi să-i conducă la locul unde se găsea Alexander. împăratul ceru ajutor şi fidelitate oamenilor săi, care îi promiseră mai întâi că vor lupta pentru el, dar după aceea ei începură să murmure împotriva avariţiei împărăte sei, mama lui, chiar pe el acuzându-l de laşitate, şi-l părăsiră. Când se văzu tratat astfel, se întoarse în cort, unde îmbrăţişă pe mama sa şi începu să-şi plângă cu ea nenorocirea. Maximinus îi ucise pe ei şi pe cei apropiaţi ai lor printr-un centurion şi-şi asigură astfel autoritatea”. Despre Mammaea, Herodian spune că, sub pretext că-şi strânge bani necesari domniei, folosea tot felul de mijloace pentru a pune mâna pe avutul altora. Ea îl căsătorise pe Alexander cu o tânără patriciană, pe care apoi tot ea a alungat-o din palat,

exilând-o în Africa, deşi împăratul îşi iubea soţia şi nu avea niciun motiv să se despartă de ea.

72 Fusese adoptat la 20 iulie 221 şi a fost ucis în 235, luna şi ziua nu se cunosc precis, dar se ştie sigur că în intervalul ianuarie-martie, deşi după datele oferite de biograf ar însemna că a fost adoptat la 30 aprilie sau 1 mai 221, şi a fost ucis la 8 ianuarie 235. Cum s-a mai văzut şi la alte biografii, datele cronologice din Istoria Augustă în general nu inspiră încredere şi trebuie confruntate mereu cu cele pe care le oferă alte documente istorice.

73 Driadă – ghicitoare gallică (nu nimfă a pădurilor, despre care vorbeşte mitologia).

7* În text lacună.

73 Acholius se pare că este un nume inventat ad-hoc de biograf.

70 Lacună.

77 În ediţii care pornesc de la alte manuscrise sunt arătate şi alte nume de bărbaţi din consiliul lui Severus Alexander.

CEI DOI MAXIMINI

1 *Iulius Capitolinus*, unul dintre pseudonimele autorului anonim (vezi introducerea).

2 Dedicaţia este adresată lui Constantin cel Mare (306 – 337).

3 *Maximinus*. Caius Iulius Verus Maximinus (a. 235 – 238) era originar din Tracia şi în tinereţe fusese păstor. În armata romană s-a remarcat încă din timpul lui Septimius Severus prin forţa sa fizică neobişnuită. A fost proclamat împărat de legiunile răsculate împotriva voinţei senatului. A câştigat victorii la Rin şi Dunăre (a. 236), dar a fost urât pentru cruzimile şi cheltuielile sale excesive. împotriva lui s-au produs răscoale în Africa şi în Italia. A fost înjunghiat de propriii săi soldaţi, sub zidurile cetăţii Aquíleia pe când încerca să ajungă la Roma, unde fuseseră proclamaţi doi împăraţi.

4 *Thracia*, nume acordat din primele timpuri unui vast ţinut mărginit la nord de Dunăre, la sud de Propontida şi Marea Egee, la est de Pontul Euxin, iar la vest de Strymon şi cele mai orientale triburi ilirice. Era divizată în două părţi de muntele Haemus (Balcani).

5 *Milo*, celebrul atlet din Crotona, de şase ori învingător la jocurile olimpice şi tot de atâtea ori la jocurile pithice. A fost unul dintre adepţii lui Pythagora şi a comandat o armată învingând pe sybariţi (510 î.e.n.).

— În realitate, asasinarea lui Alexander Severus s-a produs chiar în tabăra romană, pe când se afla în cortul său împreună cu mama sa Iulia Mammaea.

7 După moartea lui Alexander Severus, până la urcarea pe tron a lui Claudius al II-lea Gothicus, urmează, timp de 33 ani (235 – 268 e.n.), una dintre cele mai sumbre perioade ale Imperiului roman, pe care istoricii au denumit-o: anarhia militară. Pe de o parte, lumea romană este presată din toate părţile de asalturile popoarelor invadatoare, cărora puterea centrală le face cu greu faţă, iar pe de altă parte, lupta comandanţilor militari pentru acapararea funcţiei de conducător al statului, cărora senatul le opune fără succes împăraţi aleşi de el, întreţine o stare de anarhie, care contribuie din ce în ce mai mult la agravarea situaţiei. Această decădere a autorităţii imperiale creează condiţiile favorabile pentru detaşarea de putere centrală a provinciilor gallice în Occident, precum şi a regatului Palmyrei, care nu mai au încredere în posibilităţile de apărare ale Romei. Este preludiul catastrofei finale care pândeşte iremediabil imperiul sclavagist roman.

8 Este primul împărat a cărui autoritate provine numai de la legiuni (vezi Aurelius Victor: *Caesares*, 25, 1; O. Th. Schulz, *Wesen des râm. Kaisertums*, p. 54, Paderborn, 1916 şi *Vom Prinzipat zum Dominat*, p. 266, Paderborn, 1919).

8 Personaje mitice:

Cyclops: ciclopii erau fiinţe omeneşti închipuite, cu un singur ochi în frunte. Textul se referă la ciclopul Polifem din Odyseea; *Busiris*, rege al Egiptului, care sacrifica pe străini lui Jupiter; *Sciro*, renumit bandit, care acţiona la frontiera dintre Attica şi Megarida şi care, în afară de faptul că jefuia pe călători, îi forţa să-i spele picioarele pe stânca scironiană, aruncându-i apoi în mare; *Phalaris*, tiran din Agrigent care-şi arunca victimele într-un taur de aramă, în care a pierit el însuşi; *Typhon* sau *Typhoeus*, monstru al lumii primitive, care este reprezentat când ca un uragan distructiv, când ca un gigant care varsă flăcări, adică personificând furtunile sau fenomenele vulcanice; *Gigas* era unul dintre giganţi, fiii lui Uranus şi ai pământului, care sunt reprezentaţi ca nişte fiinţe de o mărime monstruoasă, cu înfăţişare groaznică şi cu coadă de dragon.

10 *Athenio*, conducător al sclavilor răsculaţi în Sicilia. A rezistat timp de patru ani armatelor romane până a fost înfrânt şi ucis de consulul Aquílius în anul 101 î.e.n.

11 Trupele de arcaşi osdroeni fuseseră aduse din Orient de Severus Alexander.

12 Titus, pe care arcaşii osdroeni l-au ales împărat, Maxi minus, apare în unele izvoare şi sub numele de *Quartinus*.

Is *Sirmium*, oraş important al Pannoniei inferioare, pe ţărmul stâng al Savei, fundat de taurisci, a devenit sub romani capitala Pannoniei.

11 Mişcarea de la *Tysdrus* nu aparţine ţăranilor, ci claselor dominante şi a fost îndreptată împotriva unui împărat numit de soldaţi, care nu susţinea interesele aristocraţiei (Herodianus, VII, 4 – 10; Aurelius Victor, Cae*sares*, 26, *Epitomae*, 26; Eutropius, IX, 2; Zos., I, 14; Zonar., XII, 16; R. C a g n-a t – *L'armée romaine d'Afrique*, pp. 56 – 58 şi 155 – 160; M. Rostovtzeff, *Social and*

Economic Histori, pp. 401 – 403).

15 *Gordianus I* (Marhus Antonius Gordianus Sempronius), proclamat împărat în martie 238 de răsculaţii din Africa, îndeplinise funcţia de proconsul al Africii. Era bogat, cult şi avea optzeci de ani când a devenit împărat. El şi-a asociat la tron pe fiul său *Gordianus al II-lea*, dându-i titlul de Augustus.

16 Cortegiu regal (*regius apparatus*): Herodianus arată că unul dintre aceste atribute ale puterii imperiale era focul, care era purtat în faţa cortegiului.

17 Se numeau *protectores* gărzile care apărau pe împărat (*qui corpus eius protegebant*).

18 În calitate de proconsul, Gordianus avea lictori.

19 *Vitalianus*, prefectul pretoriului, a fost asasinat la Roma de trimişii răsculaţilor din Africa, partizanii Gordienilor.

20 *Dioscuri*, adică fiii lui Jupiter, nume prin care erau desemnaţi Castor şi Pollux, cei doi eroi vestiţi ai antichităţii, pe care grecii îl numeau şi Polydeuces, iar romanii Castores.

21 Ziua a şasea înainte de Calendele lui iulie: *26 iunie*.

22 Senatorii M. Clodius Puppienus Maximus şi D. Caelius Calvinus Balbinus au fost proclamaţi *Auguşti* de senat la vestea morţii împăraţilor Gordiani (mai 238) şi au primit misiunea de a lupta împotriva lui Maximinus, împiedicându-l să pătrundă în Italia Nemulţumiţi de alegerea senatului, armata şi poporul din Roma i-au obligat să-l asocieze la domnie, acordându-i titlul de Caesar, şi pe nepotul lui Gordianus I, un copil de 13 ani, care va domni apoi singur sub numele de *Gordianus ăl III-lea*.

23 *Hemona* era un oraş din Pannonia, situat în extremitatea acestei regiuni şi, fiindcă se afla în drumul de trecere spre Italia, era considerat ca un oraş italiot. Este

cunoscută rezistenţa locuitorilor din acest oraş faţă de armatele lui Maximinus. Locuitorii Hemonei şi-au devastat propriul teritoriu, pentru a nu-i da lui Maximinus posibilitatea să se aprovizioneze.

21 *Deus Belenus*: divinitate gallică, echivalent cu Apollo al romanilor şi Orus al egiptenilor.

2: Este vorba de soldaţii legiunii a II-a partice, ale căror familii se aflau în garnizoana obişnuită de lângă Alba Longa, deci ameninţate de răzbunarea senatului şi a poporului.

26 *Ravenna*, important oraş al Galliei Cisalpine. Situată în mijlocul mlaştinilor, nu era accesibilă decât dintr-o parte pe uscat, probabil pe drumul care vine dinspre Ariminum. Importanţa ei creşte sub Augustus, care a făcut din ea unul dintre marile porturi de staţionare a flotei romane.

27 *Palatin* (*Mons Palatinus*), una dintre cele şapte coline, pe care – spune legenda – a fost întemeiată cetatea Roma. Colina Palatinus era situată între Tibru şi Forum şi avea trei vârfuri dintre care mai important era *Palatium*. Începând cu Augustus, pe Palatin s-au ridicat locuinţele familiei imperiale: Domus Auguşti, palatul lui Tiberius, palatul lui Domitianus etc. În timpul lui Septimius Severus a fost clădit pe Palatin „Palatul Severilor”.

23 Primele două versuri (*Qualis, ubi Oceani perfusus Lucijer unda*).

Extulit os sacrurn caelo tenebrasque resolvit, sunt din Vergilius, *Acnei's*, VIII, v. 589 şi 591, iar ultimul este apocrif, fiind, probabil adăugat de Fabillus, pentru a completa epigraful.

29 *Iulius Titianus, senior,* tatăl retorului, renumit pentru lucrarea sa despre provinciile imperiului (*Provinciae vei Chorografia*), care a fost foarte apreciată.

30 încălţăminte împărătească (*Campagum regiuni*): era un fel de încălţăminte cu mai multe bride, pe care o

purtau senatorii, împăraţii şi copiii lor şi care apoi a fost adoptată de regi şi episcopi.

31 Numele *Arcia* nu se cunoaşte: unii comentatori consideră că era vorba de fluviul Arsia, ceea ce nu e verosimil.

32 Este vorba de împăratul Severus Alexander, care îl preţuia mult pe Maximinus.

33 *Dexippus* vezi nota 60 la viaţa lui Severus Alexander.

34 Douăzeci de bărbaţi: senatul a încredinţat apărarea Italiei împotriva lui Maximinus unei comisii formate din douăzeci foşti consuli, *viginti consulares ex senatus consulto reipublicae curândae*. Această afirmaţie se găseşte şi la Z o simos, I, 14. Între ei se aflau şi viitorii împăraţi, Maximus şi Balbinus, precum şi apărătorii Aquíleiei, Crispinus şi Menofilus.

35 *Autorul* nu era probabil de acord cu această versiune. El dă, în altă parte a lucrării, o relatare a morţii lui Maximinus, care diferă de cea menţionată aici.

36 Este, probabil, o greşeală, în loc de *Heredianus*, cum apare în alt manuscris; autor al unor scrieri istorice, tratate de filosofie şi artă militară, el s-a născut în Bithinia în jurul anului 95 e.n. Era prieten al împăratului Hadrianus. A scris *Istoria expediţiilor lui Alexandru*, *Istoria Indiei* şi altele. Multe dintre operele sale s-au pierdut. A murit cam pe la anul 180 e.n., astfel încât în niciun caz n-a putut scrie despre fapte petrecute după moartea lui.

37 Numele lui era M. *Clodius Puppienus Maximus*, fiind vorba deci de o singură persoană.

CEI TREI GORDIANI

1 *Pompeiana domus*: Casa lui Pompeius şi-a păstrat multă vreme prestigiul de care vorbeşte atât Plutarh, cât şi Suetonius.

2 Cerbi palmaţi (*cerni palmati*): se numeau astfel, din

cauza formei plate a aşezării coarnelor.

3 *Juvenaliae*: era sărbătoarea tineretului, în timpul căreia se făceau sacrificii dedicate zeiţei Juventa; a fost înfiinţată de Nero.

— *Gordianus cel Tânăr*.

5 *Mutius*, *Rutilius*, *Laelius*: *Mutius Scaevola*, contemporan cu Cicero, propus de senat, pentru integritatea sa, ca exemplu pentru toţi guvernatorii Asiei; *Rutilius*, despre care vorbesc, de asemenea, Valerius Maximus, Cicero şi Seneca; *Laelius*, cunoscut pentru înţelepciunea lui; *Iunius*, istoricul Iunius Cordus citat de mai multe ori în conţinutul operei.

6 După un strămoşesc obicei, nici fiul nu făcea baie alături de tatăl său, nici ginerele alături de socrul său.

7 Apar unele ştiri contradictorii în legătură cu răscoala din Africa, împotriva procuratorului lui Maximinus. În acelaşi aliniat, autorul arată că era o răscoală a nobililor nemulţumiţi, care au atras de partea lor pe soldaţi, apoi vorbeşte de răscoala ţăranilor africani.

8 întrucât în timpul campaniei, soldaţii nu aveau la îndemână o mantie de purpură, care constituia un atribut imperial, când alegeau pe împărat, se foloseau de purpura de pe steaguri.

9 Lacună în text.

9 a Lui Gordianus I şi Gordianus al II-lea li s-au adăugat şi cognomenul de *Africanus* (în amintirea lui Scipio Africanus) şi pe cel de Romanus.

10 *Licinius Valerianus* a fost comandantul legiunilor de la Rhin şi Dunărea de sus, care l-au proclamat împărat. În acelaşi timp, Trebonianus, Aemilianus şi Ingenuus, sprijinindu-se şi ei pe legiunile pe care le comandau, luptau pentru tron (a. 252). Licinius Valerianus reuşeşte să se menţină la conducere după înlăturarea celorlalţi şi domneşte, având ca asociat pe fiul său, Licinius Gallienus (a. 253 – 260), cum se va vedea mai departe.

11 Moartea celor doi Gordiani a avut loc în jurul datei de 20 aprilie 238 e.n.

12 *Serenus Sammonicus*, autorul unui poem intitulat „Carmen de re medica”, a fost condamnat la moarte de Caracalla în 212.

13 *Priapus*, fiul lui Dionysos (Bacchus) şi al Afroditei (Venus), era zeul protector al turmelor de oi şi capre, al albinelor şi al vinului, zeul abundenţei şi al desfrâului.

14 Gordianus cel bătrân reproduce trei versuri din Vergilius, Acneis, VI, 869 – 871 (*Ostendent terris hune tantum fata, neque ultra*

Esse sinent. Nimium vobis Romană propago Visa potens, Superi, propria haec şi dona fuissent).

15 *Gordianus al III-lea* (a. 238 – 244), numit în inscripţii *Divi M. Antonii Gordiani, sororis filius*; era, prin urmare, nepot de fiică al lui Gordianus I.

16 *Maximus şi Balbinus* au fost înlăturaţi în anul 238, la începutul lunii mai, printr-o răscoală a pretorienilor, care i-au prins şi i-au masacrat (R. Bloch, J. Cousin: *Rome et son déstin*. Armand Colin 1960, p. 252).

17 Complotul lui Sabinianus a avut loc în 240.

18 Căsătoria lui Gordianus al III-lea cu fiica lui Caius Furius Sabinius Aquíla Timesitheus (în text, *Misitheus*), numită Furia Sabina Tranquillina, este atestată de monedele descoperite în Alexandria (Egipt). Timesitheus exercitase demnităţi importante: comandantul cohortei auxiliare în Spania, procurator în Gallia la Roma, în Siria, în Asia Mică, locţiitor de guvernator, *vice praesidis*, în Arabia şi în Asia. Gordianus al III-lea l-a numit prefect al pretoriului. El a avut, de fapt, conducerea imperiului în locul împăratului care era prea tânăr.

19 *Porţile templului Ianus* au fost închise în timpul lui Marcus Aurelius şi n-au mai fost deschise de atunci. Ianus deţinea un loc important în religia romanilor; prezida începutul oricărei acţiuni; la Roma, regele Numa i-a

consacrat un templu, care era închis în timp de pace şi deschis odată cu declararea războiului.

20 *Sapor I*, regele perşilor, ia domnia în 240 şi începe să atace provinciile romane. El a năvălit în Mesopotamia, a cucerit Carrae şi Nissibis, ajungând până în Antiochia. Gordianus al III-lea, ajutat de socrul său, a întreprins o campanie împotriva perşilor şi a obţinut unele victorii, reuşind să restabilească graniţa pe Eufrat.

21 *Artaxerxes* (Ardaşir) fondatorul dinastiei sasanizilor după înfrângerea lui Artaban V (a. 226 e.n.) când s-a declarat rege al statului părţilor.

22 *Misitheus* (sau Timesitheus, cum apare în tratate) a murit, la sfârşitul anului 243. Unii istorici pun la îndoială versiunea reprodusă aici, considerând că moartea lui s-a datorat unei boli (K. F.W. Lehmann: *Kaiser Gordian III*, pp. 87 – 88).

23 M. *Iulius Philippus*, supranumit Arabul, fiindcă se născuse în Arabia, era, după unii istorici, fiul unui şef de tâlhari (Aurelius Victor: *Epitome*, 28, 4), iar după alţii provenea dintr-o familie de cavaleri (M. Besnier, op. cit... p. 152). În războiul purtat de Gordianus al III-lea împotriva perşilor a îndeplinit funcţia de comandant, alături de Timesitheus. După moartea acestuia a devenit prefect al pretoriului în locul lui. După asasinarea lui Gordianus. al III-lea în martie 244 Philippus devine împărat (244 – 249). El a făcut pace cu perşii, i-a învins pe carpi (245 – 247).

După încercarea de uzurpare a lui Pacatianus, comandantul legiunilor de la Dunăre (248) şi a altor generali în Orient, Philippus a încredinţat conducerea armatelor lui Decius, care, datorită succeselor dobândite, a fost proclamat împărat de către soldaţi. Philippus a fost învins şi ucis într-o luptă lângă Verona (249).

Naves frumentariae: corăbii care transportau alimente; făceau parte din categoria *naves onerariae*, corăbii mari grele, cu pânze; romanii mai foloseau, la

război, o serie de alte corăbi: *naves acturiae*, pentru acţiuni rapide; *naves longae*, cu multe rame (până la 50); *naves tectae*, acoperite; *naves turritaie*, prevăzute cu un turn, de unde soldaţii aruncau suliţele.

25 Marmora de *Carystos* provenea din Eubeea; marmora Clau*diana* de lângă oraşul Claudiae, aflat în Asia, pe malul drept al Eufratului; cea de *Synnada*, din Frigia, o marmoră albă, cu vine purpurii, folosită de romani pentru ornamentarea principalelor edificii.

26 Philippus a celebrat, în anul 248, centenarul întemeierii Romei. Jocurile seculare au fost organizate în 21 aprilie 248. Sărbătorile au ţinut trei zile.

27 *Caius Caesar* se potriveşte şi lui Iulius Caesar şi lui Caligula (autorul se referă, desigur, la cel din urmă).

28 A şaptea zi înainte de idele lui iulie: 9 *iulie 23S e.n*.

23 Este vorba de *M. Clodius Puppienus Maximus*, deci o singură persoană (vezi şi nota 16).

— 30 Rezultă că Gordianus al III-lea a fost impus senatului, ca împărat, atât de către poporul din Roma, cât şi de armată.

51 *Curius Fortunatianus*, retor din secolul al III-lea.

32 *Bithynia*, provincie din Asia Mică, lăsată moştenire Romei de regele său Nicomedes IV Philopator, în anul 74 î.e.n.

*3 *Narbo*, capitala Galliei Narbonensis (cuprinsă între Aquíta mă, M. Mediterană şi Alpi).

31 *Balbus Cornelius Theophanis* din Mitilene, renumit prin lucrările sale istorice şi prieten al lui Pompeius.

53 *Maximus şi Balbinus* au devenit Împăraţi în 238, la începutul lunii mai şi au domnit nouăzeci de zile (Vezi M. Besnier, op. cit., p. 149).

36 *Cartierul carenelor* din Roma se găsea la poalele muntelui Caelius; principalul edificiu din acest cartier era

templul lui Tellus, în jurul căruia se ridicau frumoase construcţii în forma unei carene de corabie.

37 *Carpii*: unul dintre triburile dace, aşezate iniţial pe Prut şi Siret, care au atacat, separat sau împreună cu goţii, în secolul al III-lea, Imperiul roman.

13 *Sfârşitul Histriei*: menţionat în timpul lui Maximus şi Balbinus, legat de luptele carpilor cu moesii, de războiul împotriva sciţilor, nu se poate referi la cetatea Histria de la gurile Dunării, care a fost distrusă de goţi mai târziu (vezi E. Condurachi: *Histria*, E.S.L.A., p. 11) şi articolul prof. R. Vulpe din revista „Studii clasice" IX 1969).

CEI DOI VALERIANI

1 Lacuna mare de la începutul biografiei celor doi Valeriani arată că manuscrisul cuprinzând biografiile împăraţilor de la cei doi Philippus până la Valeriani (şi începutul biografiei acestora) s-a pierdut.

Sapor I, (Şapur) fiul lui Artaxerxes (Ardaşir) regele părţilor din dinastia Sasanizilor, a domnit între anii 241 şi 273 e.n. S-a luptat cu Gordianus al III-lea şi apoi cu Valerianus, care, fiind învins, a fost luat prizonier (la 260) şi ţinut în captivitate până la sfârşitul vieţii. După aceasta, Sapor a cucerit Siria, a distrus Antiochia, Tarsos şi Cezarea. A fost înfrânt de Odenatus şi Zenobia. Velsolus nu e cunoscut în istorie, de aceea unii comentatori consideră că, în manuscris, trebuie să fi fost *vei solus*, referindu-se la Sapor însuşi.

3 *ai capturat pe un împărat bătrân*": se referă la Publius Licinius Valerianus (a. 252 – 260), proclamat împărat de soldaţii săi la vârsta de 70 de ani; în 253 şi-a asociat la tron pe fiul său, Licinius Gallienus (R. Bloch, J. Cousin, op. cit., p. Ţ90). A purtat lupte cu Sapor I, regele părţilor şi a fost făcut prizonier la Edessa (260), în împrejurări îndoielnice: după unii (Zosimos), a fost făcut prizonier prin trădare în momentul când se îndrepta pentru tratative spre Sapor; după alţii (Zonaras, Aurelius

Victor), fiind învins în luptă s-a văzut nevoit să se predea, după ce a intrat în Edessa, de teama unei revolte a propriei armate. Tratamentul administrat de Sapor prizonierului său a fost foarte dur, ceea ce se constată după modul cum este înfăţişat pe basoreliefurile de la Nach, Rustem şi Sapur, unde, cu ocazia triumfului lui Sapor I, Valerianus apare în genunchi implorând pe învingător.

4 Galii, năvălind în 391 î.e.n., au ocupat Roma şi au incendiat-o în 387 î.e.n. În timpul celui de al doilea război punic (218 – 202 î.e.n.), cartaginezii, sub conducerea lui Hannibal, au pătruns în Italia şi i-au învins în mai multe lupte pe romani. Romanii au purtat războaie grele împotriva lui Mithridate, care era regele Pontului (120 – 63 î.e.n.). După moartea acestuia, fiul său, Pharnace, care se afla de partea lui Pompeius, este învins de Caesar (a. 47 î.e.n.).

5 *Velenus*, unul dintre regii caduşilor, puternic trib scitic, care locuia în munţii situaţi în partea de sud-vest a Mării Caspice.

6 *Artabasd.es* primise tronul Armeniei cu sprijinul lui Sapor I, care-l înlăturase pe Tindates, fiul lui Cosroes.

7 *Odenatus*, conducătorul Palmyrei, l-a învins pe Sapor I, după ce acesta fusese oprit în înaintarea sa, după înfrângerea lui Valerianus de către Macrianus şi Ballista. Important centru al comerţului *ide* caravane, aşezat la graniţa dintre Siria şi Parthia, Paimyra fusese anexată de romani în secolul al III-lea e.n. După moartea lui Odenatus, Zenobia (a. 266 – 273), soţia lui, se declară independentă faţă de romani, ocupă Siria, Egiptul şi Asia Mică. Dar, în cele din urmă, Aurelianus a învins-o şi a distrus Paimyra, iar Zenobia a fost obligată să-şi trăiască restul zilelor sale în captivitate.

8 *Caius Messius Q. Traianus Dedus* (a. 248 – 251) era generalul lui Philippus Arabul, pe care îl ucide într-o

bătălie, luând tronul Imperiului roman. A murit într-o luptă cu goţii împreună cu fiul său. Se pare că ştirea în legătură cu restabilirea funcţiei de cenzor (desfiinţată sub Augustus) de către Decius nu este întemeiată, iar discursul lui Decius este un document apocrif (M. B e's n i e r), op. cit., p. 158).

9 *Valerianus cel Tânăr*, (Licinius Valerianus), fiul lui Vale nanus, dintr-o altă mamă decât Gallienus, deci frate vitreg cu acesta. Cel de-al treilea Valerianus, P. Licinius Cornelius Valerianus, era fiul lui Gallienus şi nepotul lui Valerianus tatăl.

CEI DOI GALLIENI

1 După capturarea lui Valerianus (a. 260), a rămas singur, la conducerea imperiului, fiul acestuia, *Gallienus*, care, asociat la domnia tatălui său din anul 253, va continua să-şi exercite funcţia supremă singur, din anul 260 până în anul 268 e.n., când a căzut, împreună cu fratele său vitreg, victimă unui complot al generalilor din statul său major, în timp ce asedia Mediolanum, în care se refugiase Aureolus. Situaţia imperiului a devenit, în această perioadă, din ce în ce mai grea: epidemia care făcea ravagii în mijlocul populaţiei (5.000 de victime pe zi); cutremure de pământ, care au zguduit Roma, Africa şi Asia; o răscoală a sclavilor în Sicilia; atacurile repetate ale populaţiilor năvălitoare; în interior o serie de uzurpatori care asaltează tronul imperial etc. În aceste împrejurări, Gallienus a încercat să restabilească ordinea, deplasându-şi armatele fie pentru a pedepsi pe uzurpatori, fie pentru a respinge pe năvălitorii de la graniţe (ăla manii care invadaseră Italia de Nord, şi goţii, care, după ce intraseră în Dacia, şi-au continuat acţiunile pe mare şi pe uscat prin Moesla spre Grecia şi Asia Mică). În ceea ce priveşte aprecierea asupra persoanei lui Gallienus ca împărat şi ca om, istoricii se împart în două grupe: pe de o parte, autorul Istoriei Auguste, la care se adaugă Eutropius şi

Aurelius Victor, care pretind că fiul lui Valerianus s-a dovedit cu totul inferior rolului de conducător, datorită vieţii desfrânate, caracterului său crud şi perfid, care au determinat o atitudine de indiferenţă completă faţă de interesele statului şi de adversitate faţă de senat, căruia îi diminuase simţitor rolul prin anularea comandamentelor deţinute anterior; pe de altă parte, unii scriitori greci din secolul al V-lea, cum sunt Zosimos şi Zonaras, fără să vorbească despre viciile lui Gallienus, scot în evidenţă victoriile obţinute, succesele diplomatice şi reformele lui militare şi administrative.

2 *Macrianus* a fost unul dintre generalii care au uzurpat tronul lui Gallienus. După ce Valerianus a fost luat prizonier de Sapor I, Macrianus şi Ballista au reuşit să-i respingă pe perşi. La Efes, Macrianus a proclamat ca Auguşti pe fiii săi, Macrianus cel Tânăr şi Quietus, care au fost recunoscuţi în Asia Mică, Siria şi Egipt. împreună cu fiul său cel mare, Macrianus, a trecut în Europa, ca să ajungă la Roma. Au fost învinşi şi omorâţi în Illyricum (a. 261). Gallienus, care purta lupte cu alamanii şi cu Postumus, un alt pretendent la tron, s-a înţeles cu Odenatus, conducătorul Palmyrei, care l-a învins pe Quietus, fiul cel mic al lui Macrianus, la Emessa. Quietus a fost omorât din ordinul lui Odenatus, iar Gallienus a reuşit să restabilească autoritatea imperială în Orient.

3 Răscoala lui Aemilianus din Egipt nu este menţionată în alte izvoare.

4 Gallienus fusese silit să părăsească o parte a Galliei, pentru a apăra Italia de o invazie germană şi pentru a înfrânge pe uzurpatorii Ingenuus şi Regalianus care fuseseră proclamaţi împăraţi (a. 258). În Gallia, armata şi poporul proclamaseră ca împărat pe M. Casslanus Latinius *Postumus* „restitutor Galliarum”. După câteva încercări de a-l înlătura pe Postumus, Gallienus a fost silit să-l recunoască de conducător al Galliei.

5 *Achaia* – provincie romană, care cuprindea Peleponesul şi Grecia septentrională, la sud de Thessalia.

5 a *Atrabes* sau *Atrebates* – populaţie a Galliei belgice.

6 *Nisibis* şi Corrae, oraşe în Mesopotamia.

7 *Cresiphon*, localitate în Assyria, aşezată pe malul de răsărit al Tigrului; a dobândit importanţă după ce a devenit reşedinţa de iarnă a regilor părţi.

8 *Cappadocia*, regiune din partea de nord-est a Asiei Mici. După ce a fost independentă şi condusă de monarhi, a devenit provincie romană. Era renumită în hergheliile de cai care se hrăneau pe întinsele păşuni în care era bogată Cappadocia.

9 *Areopagul* – era tribunalul suprem din Atena, care judeca procesele mari. Membrii lui erau foşti arhonţi.

10 *Heraclea*: sub acest nume se cunosc mai multe localităţi în Europa şi Asia. Aici este vorba, desigur, de Heraclea

Pontica de pe coasta de sud a Mării Negre, în Tithynia.

Din acest pasaj reiese că fiecare corporaţie îşi avea drapelul său; pe unele dintre aceste drapele era reprezentat un dragon.

11 Odenatus a fost ucis între 226 şi 267. Fiul său, Vaballath, condus de Zenobia, a avut, la începutul domniei, conflicte cu Gallienus.

12 Cyzicus vezi nota 9 la *Viaţa lui Antoninus Pius* şi nota 35 la *Viaţa lui Severus*.

13 Pentru a-şi proteja retragerea, goţii au construit în urma lor, un meterez din căruţe. Muntele *Gessax* n-a putut fi identificat, deoarece autorul nu dă alte indicaţii, iar alţi scriitori nu-l menţionează.

14 În ceea ce priveşte identitatea lui Valerianus, aşa cum s-a mai arătat, părerile variază.

15 Cei *treizeci de tirani*: prin analogie cu o situaţie

similară din istoria Greciei, au fost astfel numiţi împăraţii care s-au luptat pentru tron şi s-au perindat la conducerea imperiului, începând cu data când a devenit împărat Gallienus şi până la moartea acestuia.

16 Coroana cu raze aparţinea, în mod obişnuit, numai zeilor.

17 Este vorba de încălţămintea (*campagus* sau campacus), ale cărei curele formau un fel de reţea (*reticuli*) în jurul piciorului. Era de culoarea neagră sau, pentru senatori, albă, iar pentru împăraţi de culoarea purpurii. Gallienus purta încălţăminte militară *caliga*, pentru că proteja mai bine piciorul.

18 Se referă la Xenophon, care a arătat o deosebită fermitate când i s-a comunicat moartea fiului său.

19 Despre *Saloninus Gallienus* nu sunt alte menţiuni. Fiul lui Gallienus, Valerianus cel Tânăr, a fost lăsat de tatăl său în Gallia, având consilieri pe Postumus şi Silvanus. Soldaţii lui Postumus l-au omorât pe Valerianus şi Postumus a fost proclamat împărat. Pe unele monede apare chipul împărătesei *Salonina*, soţia lui Gallienus (M. Besnie, op. cit., p. 186), ucisă împreună cu acesta la Milan. Historia Augusta îl identifică pe Saloninus cu Valerianus cel Tânăr, în realitate sunt persoane diferite, ambii fii ai lui Gallienus; de la Iulia Cornelia Salonina, a avut şi pe cel de al treilea, Macinanus, consul în 268.

20 *Gallienus* a domnit singur, după ce tatăl său a fost luat prizonier, între 260 şi 268.

21 *Parandium* de la verbul *parare*: a pregăti.

CEI TREIZECI DE TIRANI

1 *Cyriades* sau *Miriades* era cetăţean roman din Antiochia, refugiat la perşi din cauza unor nereguli. După cucerirea Antiochiei, Sapor i-a dat titlul de Augustus (256). (Vezi M. Besnier, op. cit., p. 177.)

2 De personalitatea lui *Postumus* (M. Cassianus Latinius Pos tumus 258 – 268) este legată întemeierea

imperiului galiilor, care s-a declarat independent, rămânând, în acelaşi timp, credincios puterii romane. Datorită calităţilor lui militare, Postumus a fost numit de Gallienus comandantul graniţei transrenane, guvernator (*praeses*) al unei provincii gallice (probabil, Gallia Belgica) şi consilier al lui Saloninus, iar în timpul unei revolte a soldaţilor, a fost declarat de aceştia împărat. Spre deosebire de ceilalţi tirani, Postumus n-a încercat să supună autorităţii sale Italia şi întreaga lume romană, fiind mulţumit să domnească asupra Galliei dintre Rhin şi Rhon, la care s-au adăugat ulterior Hispania şi Britania. Fiind general roman, el a înţeles caracterul roman al conducerii sale, şi sarcina care-i revenea de a apăra graniţa imperiului de invazia barbară. Aşa se explică demnităţile pe care şi le-a atribuit (puterea tribuniciară, consulatul, proconsulatul), titlurile înscrise pe monede (Pius, Felix, Invictus, Augustus, Pater Patriae) funcţiile administrative acordate, măsurile luate pentru asigurarea graniţelor romane, lucrările edilitare ridicate, după mojdelul roman, în interiorul Galliei etc. Încercările lui Gallienus de a-l înlătura (259 – 260 – 265) au rămas zadarnice. A fost ucis, împreună cu fiul său, Postumus junior, de propriii săi soldaţi, datorită faptului că le-a interzis jefuirea oraşelor cucerite.

3 *Lollianus*: istoricii ulteriori îl menţionează sub numele de *Laelianus* care, de fapt, este cel corect atestat şi pe monede; încercând să se opună lui Postumus a fost învins de acesta, dar după moartea lui Postumus, a rămas, împreună cu Victorianus, la conducerea Galliei, împărţindu-şi puterea: unul la Mayenţa, altul la Agrippina (Colonia). Amândoi au căzut răpuşi de soldaţi, deşi Laelianus reuşise să oprească invazia francilor şi a alamanilor şi să consolideze graniţa prin întărituri.

— *Postumus cel Tânăr* a fost asociatul tatălui său la tronul Galliei şi a fost măcelărit, împreună cu el, de soldaţi

(a. 268).

5 Af. *Piavonius Victorianus* a fost impus de soldaţi, ca asociat la tron, lui Postumus (vezi nota 3).

8 *Agrippina* (Agrippinensis Colonia), azi Koeln, oraş pe Rhin.

7 *Marius* (Marcus Aurelius) a urmat după Laelianus la conducerea Galliei. Istoricii spun că a domnit numai trei zile, deşi numărul mare de monede cu chipul său indică o domnie mai lungă.

8 În anul 258, legiunile de la Dunăre au proclamat, pe rând. ca împăraţi, pe *Ingenuus*, un foarte bun general şi apoi pe *Regilianus*. Galldenus a fost silit să întrerupă campania de la Rhin şi să pornească în Pannonia, la Dunăre, împotriva lui Ingenuus. Învins la Mursa de cavaleria comandată de Aureolus, Ingenuus a fost masacrat de soldaţii săi.

9 *Regilianus*, proclamat şi el împărat de legiunea de la Dunăre, fusese guvernator al provinciei Illyricum. A avut aceeaşi soartă ca şi Ingenuus. El apare la istorici sub numele de Regalianus. Despre originea dacă a lui Regilianus nu apare vreo menţiune la alţi istorici (vezi M. B e’s n i e r, op. cit., pp. 175 – 176 şi M. Rostovtzeff, op. cit., p. 391).

10 Aşa cum s-a mai arătat, *Aureolus* a fost unul dintre cei mai buni generali ai lui Gallienus. El s-a răsculat contra lui Gallienus şi a fost proclamat împărat. Gallienus l-a învins la Milan (268), dar el însuşi a fost omorât de propriii săi soldaţi. În legătură cu venirea la tron a lui Claudius.

M. Rostovtzeff (op. cit., p. 391) arată că acesta a fost proclamat împărat de soldaţii care l-au ucis pe Galllenus în 268. Claudius a continuat lupta împotriva lui Aureolus. şi l-a silit să capituleze. Apoi Aureolus a fost ucis în cursul unei răscoale militare. Historia Augusta îi atribuie lui Claudius moartea sa.

11 Pons Aureoli, lângă satul Pontiruolo, aproape de Milan.

12 *Odenatus*. La cealaltă extremitate a lumii, în orient, la frontiera Eufratului, ca şi în occident, la frontiera Rhinului, a apărut un stat independent, care apăra imperiul roman de barbarii năvălitori. Spre deosebire, însă, de imperiul galiilor, în Palmyra, mişcarea avea un caracter naţional. În timp ce Postumus sau Tetricus conduceau după obiceiul roman, imperiul palmyreian avea în frunte şefi indigeni, investiţi într-adevăr cu demnităţi romane, dar în luptă deschisă împotriva generalilor romani. De aceea, Palmyra a avut o evoluţie ciudată: un singur moment de strălucire precedat şi urmat de secole pline de obscuritate, iar astăzi, pe locul ei nu mai sunt decât ruine. Odenatus, fratele lui Septimius-Hairanes, ne apare ca un om remarcabil, înzestrat, inteligent şi ambiţios, cu deosebite calităţi militare şi diplomatice; este un prinţ indigen, care s-a romanizat, obţinând un rang în ierarhia imperială începând din anul 258 e.n. el este, în acelaşi timp (inscripţiile o atestă), *Claris simiusconsularis* şi *dominus* al Palmyrei. În anul 260, când situaţia Imperiului roman s-a agravat în mod brusc în Orient prin acţiunea lui Sapor şi capturarea lui Valerianus, Odenatusapare pe primul plan, atacând şi învingând atât pe Sapor, cât şi pe fiul lui Macrianus, Quietus, ucis în timpul luptei „contribuind astfel la restabilirea autorităţii romane în Orient.

În *Herodes şi Maeonius*. (Vezi nota precedentă.) A. Calderini. (I. Severi, la crisi dell’Impero nell’III secolo, Bologna, 1949, pp. 180 – 181), nu constderă ca sigură înrudirea lui Maeonius cu Odenatus. El îl citează pe Solari, care credecă atât Gauienus, cât şi Zenobia nu au fost străini de asasinarea lui Odenatus.

14 *Ballista*: Relatarea făcută de Historia Augustă asupra morţii lui Ballista nu este susţinută de M. Besnier

(op. cit., p. 183), care afirmă că acesta s-a retras în viaţa particulară. Această versiune nu apare nici la A. Calderini (op. cit., p. 175). În ceea ce priveşte moartea lui Quietus, Calderini arată că acesta a fost ucis de locuitorii cetăţii Emessa.

15 *Galatia*, regiune din Asia Mică, locuită de o populaţie formată din galii, care ca urmare a unei invazii celte în direcţia Balcanilor (când au atacat şi oraşul Delii) se instalaseră aici în diferite perioade ale secolului al III-lea î.e.n. Fiind o populaţie amestecată – greci şi galii – vorbea limba gallică; ea şi-a păstrat tradiţiile greceşti şi gallice, fiind împărţită în trei triburi (tolistobagi, tectosagi şi troemi), fiecare divizat în câte patru părţi numite tetrarhii şi având în frunte un tetrarh. Unul dintre aceştia, Deiotarus, a primit de la romani titlul de rege, ca recompensă pentru ajutorul dat în războiul contra lui Mithridate, regele Pontului. După moartea lui Deiotarus, sub urmaşul acestuia Amyntas, Galatia a fost transformată în provincie romană de Augustus (anul 25 î.e.n.).

16 *Valens*, proconsulul Achaiei, fost conducător al unei răscoale din Grecia, a fost proclamat împărat, în acelaşi timp când, în altă parte a imperiului, Macrianus transmisese domnia fiilor săi (261). În ceea ce-l priveşte pe Valens cel Bătrân, textul se referă, probabil, la Valens Licinius, pe care poporul l-a susţinut câtva timp împotriva lui Decius (a. 249 – 251). Calderini arată că acesta era de rang senatorial şi a fost proclamat împărat la Roma de popor şi de pretorieni pe când Decius lipsea. Apoi a fost înlăturat tot de aceştia (A. Calderini, op. cit., pp. 157 şi 285).

17 *Piso*: în legătură cu activitatea lui, vezi M. Rostovtzeff (op. cit., p. 614), privind aprecierea lui J. Grafton Milne, din care rezultă că Piso a încercat o mişcare împotriva lui

Gallienus, în Grecia, fiind silit apoi de proprii săi

soldaţi să se declare împărat.

13 *Aemilianus*. Unii istorici contestă veridicitatea ştirilor asupra răscoalei conduse de Aemilianus. Se pare că Historia Augusta a inventat acţiunea lui Aemilianus din Egipt şi el ar fi numai un dublet al lui Aemilianus, care a condus o răscoală în Moesia, în timpul lui Valerianus (M. B e's n i e r, op. cit., p. 184). A. Calderini (op. cit., p. 175) admite că, după moartea lui Quietus, Aemilianus, prefectul Egiptului, s-a alăturat şi el răsculaţilor lui Aurelianus.

Saturninus este menţionat ca unul dintre generalii care au încercat să uzurpe tronul lui Probus, în Siria, în jurul anului 276 (M. Rostovtzeff, op. cit., p. 394). A. Calderini spune că Saturninus s-a proclamat împărat la Alexandria şi apoi a intrat în Palestina, unde a fost ucis de soldaţi.

20 *Tetricus cel Bătrân* (Caius Pius Esuvius Tetricus) era senator roman şi guvernator al Aquitaniei. A fost ultimul împărat din Gallia (268 – 273).

21 Regiuni de aprovizionare (*annonariae*) se numeau unele din provinciile Italiei, obligate la un tribut în natură pentru asigurarea aprovizionării cu alimente a armatei şi a casei imperiale; altele, care se aflau în jurul Romei până la borna 100 (147 – 200 km), purtau numele de *urbicariae* şi erau sub conducerea de drept a prefectului Romei. Tetricus era *corector*, deci guvernator al regiunii annonaria.

22 *Cyclas* – îmbrăcăminte feminină, care consta dintr-o draperie lungă şi largă, de o ţesătură foarte fină, care se punea în jurul corpului, ca palliumul, şi putea să acopere, când era nevoie, întreaga figură. De jur-împrejurul marginilor avea o banderolă de culoarea purpurii sau o broderie de aur.

23 *Trebellianus*. Şi în ceea ce priveşte relatările asupra lui Trebellianus există rezerve. (M. Besnier, op. cit., p.

184) şi A. C a 1 de r în i, op. cit., p. 564). Este vorba, de fapt, de o „invenţie” a Historiei Auguste, numele lui fiind un dublet al lui Regalianus.

2 i Isauria, ţinut în Asia Mică, la nord de Taurus, între Pisidia şi Cilicia. Isaurienii au fost înfrânţi de consulul roman L. Serviiius (75 î.e.n.), care a primit numele de Isauricus.

25 *Cilicia*, ţinut în Asia Mică, împărţit, printr-un lanţ de munţi (Taurus). În *Cilicia aspera* şi *Cilicia campestris*. Şi-a păstrat independenţa până în timpul perşilor care au făcut din ea o satrapie. A fost cucerită de Alexandru cel Mare, iar după moartea acestuia a devenit o parte a regilor Seleucizi. Locuitorii ei au fost, apoi, alungaţi în munţi de grecii care s-au aşezat în câmpie, devenind briganzi şi piraţi. Aceştia din urmă au fost înfrânţi de Pompeius, iar ulterior ţara a fost transformată în provincie romană: partea de câmpie, în anul 67 – 66 î.e.n. cea muntoasă, sub împăratul Vespasianus.

26 *Heremiianus şi Timolaus*, fiii Zenobiei, regina Palmyrei. În legătură cu Zenobia şi fiii săi, istoricii acceptă versiunea că, după înfrângere, ea ar fi trăit la Roma, într-o vilă pe Tibru, bine tratată de Aurelianus; Timolaus este, probabil, identic cu Vaballath (Vabalatus).

27 Celsus este menţionat şi de A. Calderini (op. cit., p. 476), în legătură cu ruda împăratului, Galbena („*influente fino a creare în Africa Celso imperatore*”).

28 *Sicca* (Sicca Veneria), localitate în nordul Africii, la hotarul dintre Numidia şi Zeugftana, construită pe o colină de pe malul fluviului Bagrada.

29 *Zenobia*, soţia lui Odenatus; după moartea soţului ei şi a lui Maeonius, Zenobia, care se pare că n-a fost străină de pieirea celui din urmă, a determinat încoronarea fiului său mai mare, Vaballath (probabil, identic cu Timolaus) şi a domnit în numele lui. De origine arabă sau alexandrină, se numea Bat-Zabbai şi era fiica lui Zabe, iar,

ca soţie a lui Odenatus, a purtat numele de Septimia Zenobia. Pretindea descendenţa din Semiramida şi-i plăcea să i se spună „Noua Cleopatra”, iar ca mamă a tânărului rege manifesta tendinţa de a rupe legăturile cu Roma şi a întemeia un imperiu separat de puterea romană. Cunoscându-i intenţiile, Aurelianus a hotărât să pună capăt acestei ambiţii nemăsurate. În două campanii conduse cu energie şi rapiditate (a. 271 – 272 şi 272 – 273), el le-a zdrobit armatele şi i-a luat pe amândoi prizonieri. Devastată în 273, Palmyra nu şi-a mai redobândit strălucirea de pe timpul lui Odenatus. De-a lungul timpului, diferiţi savanţi au efectuat o serie de lucrări pentru explorarea trecutului şi consolidarea ruinelor şi au publicat rezultatele cercetărilor (R. Wood: *The Ruins of Palmira*, Londres; L.F. Cassas: *Voyage pittoresque de la Syrie*, Paris, 1799; M. De Vogué: *Syrie centrale, Inser. sémitiques*, Paris, 1868 – 1877; M. von Oppenheim: *Vom Mittelmeer zum Persischen Golf*, Berlin, 1899, I, p. 228 – 229).

30 Activitatea Victoriei este apreciată de A. Calderini (op. cit., p. 475, 511). Nu se menţionează însă modul în care a murit. Probabil că ştirea cuprinsă în Historia Augusta nu a fost confirmată şi, de alte izvoare.

31 A. Calderini reproduce ştirile în legătură cu proclamarea lui *Titus* ca împărat şi asasinarea lui de către soldaţi (op. cit., p. 129).

3 – La enumerarea demnităţilor care i s-au acordat lui *Cenzorinus* (a. 269), autorul foloseşte gradaţia descendentă. În denumirea lor se constată că, pentru locţiitorul împăratului într-o provincie, foloseşte întotdeauna cuvântul *legatus* alături de *consularis* (care putea avea această funcţie fără a fi fost neapărat consul); iar pentru edil şi cvestor se folosesc cuvintele *aedilitius şi questorius*, care, de fapt, n-au locţiitori.

33 M. Besnier (op. cit., p. 182) arată că uzurpările

pretendenţilor la tronul imperiului, pe care Historia Augusta i-a reunit sub numele de „30 de tirani” s-au produs în timpul domniei lui Gallienus (a. 260 – 268); vezi nota 25 la cei doi gallieni.

DIVUS CLAUDIUS

1 în timpul lui Valerianus şi al lui Gallienus, lumea romană ajunsese într-o extraordinară situaţie de dezorganizare. Cei treizeci şi trei de ani, cât a durat anarhia, au dus la compromiterea unităţii imperiului şi a securităţii frontierelor sale. Un împărat roman căzuse în mâinile perşilor şi murise în captivitate, francii şi alamanii jefuiau provinciile din occident, goţii asaltau pe cele din orient, generalii se declarau împăraţi cu ajutorul soldaţilor. Gallia şi Palmyra se detaşaseră de Roma. Răscoalele paralizau viaţa economică şi intelectuală a Romei. În aceste împrejurări, din provinciile illyriene sau dunărene, s-au ridicat câţiva împăraţi energici, care au reuşit să restabilească situaţia, deschizând calea împăraţilor reformatori, Diocletianus şi Constantinus (Maurice Besnier, *Histoire romaine*, tome IV, première partie, Paris, 1937, p. 224). Seria împăraţilor, care au reuşit să împiedice decadenţa Imperiului roman, este deschisă de *Claudius al II-lea Gothicus* (M. Aurelius Claudius), care s-a născut la 10 mai 214 e.n., în provincia balcanică a Dardaniei, ceea ce a determinat pe autorul biografiei sale să afirme că-şi trăgea originea din regele troian Dardanus. În realitate, cum o indică *nomen gentilicium*, bunicul să fusese un soldat auxiliar de origine barbară, care a primit cetăţenia romană de la unul dintre împăraţii denumiţi Aurelius, la sfârşitul secolului al II-lea sau începutul secolului al III-lea. Din activitatea anterioară urcării pe tronul imperial, se cunosc puţine lucruri, mai ales că nu se poate spune cu precizie dacă este aceeaşi persoană cu M. Aurelius Claudius, procurator Augustorum, menţionat pe o inscripţie din Frigia (C.I.G. 3940). Este clar că a început să

fie cunoscut datorită carierei militare. Se pare că a jucat un rol important sub Gallienus, pe care l-a însoţit în campania din Gallia împotriva lui Postumus (anul 262 – 263 e.n.) şi în Moesia, împotriva goţilor (anul 267 e.n.) şi că, în cele din urmă, primise comanda cavaleriei romane (Zonaras, XII, 6). În timpul răscoalei provocate de Aureolus (anul 267), a fost, de asemenea, alături de Gallienus, la Mediolanum, unde a şi fost proclamat împărat. A domnit doi ani: 268 – 270 e.n.

După înfrângerea lui Aureolus, Claudius a învins pe alamani care invadaseră Italia de Nord, obligându-i să se retragă în Retia, pentru această victorie, senatul i-a acordat titlul de *Germanicus Maximus*, iar pe monede, (CIL, V, 4869; XII, 2228) apar menţiunile: *Victoria aeterna*, *Victoria Augusta*, *Victoria Germanica*. În Orient, Claudius a preferat o politică de prudenţă, lăsând Zenobiei şi lui Vaballath (Vabalatus) libertatea de a-şi extinde stăpânirea asupra Egiptului, asupra Syriei şi Asiei Mici, afară de Bithynia. A luptat însă cu toată hotărârea împotriva goţilor, a căror ameninţare constituia marea primejdie a Imperiului roman, ca şi împotriva altor populaţii barbare, care au suferit o înfrângere totală, ceea ce i-a binemeritat denumirea de *Gothicus Maximus*. Îndreptându-se spre Sirmium, pentru a apăra Pannonia de ameninţarea barbarilor (vandali, iutungi, alamani şi marcomani), a murit bolnav de ciumă în anul 270 (august, după H e n z e, loc. cit., p. 2462; aprilie, A. Stein, loc. cit., p. 45; spre mijlocul lui ianuarie, L. H o în o, loc. cit., p. 34 – 35 şi „Rev. histor.”, 1926, II, p. 16).

2 *Constantius*, supranumit Chlorus, din cauza paloarei feţei, era fiul Claudiei, fiică sau nepoată a lui Divus Claudius.

3 Ziua sângelui (*sanguinis dies*); se numea astfel, deoarece preoţii Bellonei îşi tăiau braţele pentru a linişti, prin curgerea sângelui, această divinitate a războiului.

Ritualul avea loc în ziua de 24 martie.

— Caietul de sarcini (*libellus numerarius*) era un catalog cu numele gladiatorilor şi al jocurilor la care trebuiau să participe aceştia. Jocurile erau date de consuli, pretori şi alţi magistraţi, ca sarcină a funcţiei lor (*munus*). Vezi şi Cicero în *Pro Sextio*, C, XXIV: erai eram *munus Scipionis*.

— *Quintillus*, fratele lui Claudius al II-lea, a fost alesul Senatului. Armata l-a detronat, pentru a-i da tronul lui

Aurelianus. În privinţa morţii sale nu există ştiri precise.

e *Anchialon* (Anchiale, Anchialus) şi Nicopolis oraşe în

Thracia, (azi în Bulgaria), pe ţărmul Mării Negre, la hotarul cu Moesia.

DIVUS AURELIANUS

1 *Flavius Vopiscus*, unul dintre pseudonimele autorului Historiei Auguste.

2 Sărbători în cinstea Cybelei şi a lui Pan, caracterizate prin muzică, dans, veselie: preoţii dansau în sunetul cimbalelor şi al altor instrumente, făcând felurite mişcări.

3 *Biblioteca Vipia*, probabil una dintre cele două biblioteci care se aflau în Forul lui Traian. Tot acolo era şi basilica Ulpia.

Analele oficiale (*libri lintei*) erau scrise pe pânză şi conţineau formalităţile pe care le îndeplineau, la sacrificii, vechii pontifi romani.

— *Aurelianus* (L. Domitius Aurelianus) este una dintre marile personalităţi ale secolului al III-lea. Se trăgea dintr-o familie modestă: tatăl lui era un ţăran sărac stabilit, în calitate de colon, pe pământul unui senator numit Aurelius iar mama era preoteasă a Soarelui. S-a născut la 5 septembrie anul 214 e.n. În Pannonia, într-o localitate de

lângă Sirmium. S-a distins repede în cariera militară, datorită însuşirilor superioare de care a făcut întotdeauna dovadă, ridicându-se de la comandamentul trupelor auxiliare, la tribunatul legiunilor şi, apoi, la înalta funcţie de *dux*. Succesele dobândite sub Gordianus al III-lea împotriva sarmaţilor şi a francilor i-au creat o mare faimă. Valerianus l-a apreciat în mod deosebit, mai ales după campania victorioasă împotriva goţilor. Mai puţin agreat de Gallienus, Aurelianus şi-a continuat seria acţiunilor militare sub Claudius al II-lea, după care a fost proclamat împărat de către armată (în primul semestru al anului 270: între 10 şi 15 martie, după cum susţine L. Homo, sprijinindu-se pe Zosimos şi Chronograful din 354). Ca împărat, Aurelianus a avut de îndeplinit o sarcină grea, ţinând seama de situaţia imperiului în Occident sau în Orient, ca şi în Italia de Nord sau la Dunăre. După campania întreprinsă împotriva iutungilor din Italia de Nord, a vandalilor şi sarmaţilor de la Dunăre, după liniştirea lucrătorilor din monetării în interior, Aurelianus a întreprins o acţiune sistematică de refacere a unităţii imperiului, readucând atât regatul Palmyrei, cât şi imperiul galiilor sub stăpânirea puterii centrale. În cadrul măsurilor pentru salvarea şi consolidarea imperiului, considerând că Dunărea va constitui o linie mai uşor de apărat în condiţiile slăbirii forţei statului şi ale descompunerii orânduirii sclavagiste, el a procedat la retragerea armatei şi administraţiei romane din Dacia, permiţând aşezarea în aceste ţinuturi, în calitate de aliaţi, a vizigoţilor. Dar, pe când se pregătea să desăvârşească opera de restaurare în Orient prin cucerirea de la perşi a Mesopotamiei, a fost ucis, datorită unui complot pus la cale de secretarul său (ultimele zile ale lunii august sau primele zile ale lunii septembrie, anul 275 e.n.).

Aristoteles Stagiritul, deoarece s-a născut la Stagira, localitate din Chalcidica în Macedonia, iar *Zenon Eleatul* s-

a născut în Elea mică, localitate în sudul Italiei vechi.

7 Solia din care a făcut parte trebuie să fi avut loc în timpul domniei lui Decius.

— Acţiunea s-a petrecut sub împăratul Gordianus al III-lea în anul 242 e.n., deci pe când Aurelianus era în vârstă de 28 de ani, când îndeplinea funcţia de tribun al unei cohorte auxiliare.

Acţiunea s-a produs tot sub împăratul Gordianus al III-lea, Aurelianus fiind în vârstă de aproape 30 ani.

10 Francii formau o confederaţie a germanilor de nord-vest După ce au năvălit în Gallia, au format la sfârşitul secolului al V-lea sub Clovis un stat care s-a întins treptat pe întregul teritoriu al Galliei.

11 Historia Augusta relatează că Valerianus şi-a exprimat, în termeni superlativi, preţuirea faţă de un general atât de valoros ca Aurelianus, în patru scrisori: una, adresată în anul 256, când Aurelianus se afla pe graniţa de la Rhin, consulului Antonius Gallus; a doua, lui Ceionius Albinus, prefectul Romei; a treia, lui Aurelianus însuşi; şi a patra, lui Aelius Xyfidius, prefectul tezaurului, completată cu un proces verbal al consiliului de război ţinut în Byzantium, din care reiese că în 257 – 258 Aurelianus, ca locţiitor al lui Ulpius Crinitus la Dunăre, a obţinut victoria asupra goţilor, primind, drept recompensă, titlul de consul sufect şi adoptarea din partea lui Crinitus. Bineînţeles, toate aceste scrisori sunt documente apocrife, plăsmuite de autorul anonim, dar în acelaşi timp, ele demonstrează valoarea personalităţii celui la care se referă.

18 *Corvini*, *Scipioni*: *Valerius Maximus Corvinus Messala*, consul în 263 î.e.n., învingătorul cartaginezilor la Mylae, datorită invenţiei ciocului (*rostrum*), prin care agăţa corăbiile adversarilor, transformând lupta navală într-o luptă de infanterie; M. *Valerius Messala Corvinus*, născut în anul 64 î.e.n., a luat parte la bătălia de la Philippi

(42) în rândurile republicanilor, devenind, apoi, unul dintre primii generali ai lui Augustus. E cunoscută prietenia lui cu Scipionii, familie de mari oameni politici ai istoriei romane: P. Cornelius, Scipio, P. Scipio Bărbătuş consul (a. 328 î.e.n.) şi dictator în 306, Cornelius Scipio Asina, Cornelius Scipio Calvus, P. Cornelius Scipio Africanus.

I. Cornelius Scipio Asiaticus, P. Cornelius Scipio Nasica etc. etc.

13 Despre actul adopţiei nu se mai pomeneşte în niciun alt document. Se presupune să această poveste s-a creat ca urmare a faptului că soţia lui Aurelianus, Ulpia Severina era rujdă cu Ulpius Crinitus (Maurice Besnier, op. cit., p. 232).

u în timpul lui Claudius, Aurelianus s-a găsit în permanenţă pe primul plan, în calitate de comandant al cavaleriei (pe monedele bătute la Tarraco, capitala Hispaniei Citerior, în 270 – 271, se află legenda: *Virtus equitum*). Aprecierile lui Claudius sunt exprimate şi în scrisoarea pe care autorul anonim i-o atribuie acestuia şi care ar fi fost trimisă lui Aurelianus înainte de a-i încredinţa conducerea războiului împotriva goţilor; aceasta s-ar fi produs în anul 269, când, după ce i-a înfrânt în Balcani, la Naissus, i-a nimicit pe toţi cei care se retrăseseră pe muntele Haemus. În momentul morţii lui Claudius, Aurelianus se găsea în regiunea Dunării de Jos, ocupat cu atacul împotriva unui grup de goţi, care încercau să se refugieze, prin Anchialos şi Nicopolis, spre nord.

13 în legătură cu rolul lui Aurelianus în omorârea lui Aureolus, M. Besnier (op. cit., p. 232) consideră ca plauzibilă versiunea, conform căreia Aurelianus a contribuit la omorârea lui Aureolus, fără ştirea lui Claudius al II-lea.

16 *Suevii, sarmaţii, marcomanii*: populaţii germanice năvălitoare.

17 Se numea *ambarvallia* sacrificiul efectuat în cinstea zeiţei Ceres în timpul celebrării ambarvaliilor, la care erau sacrificate, ca victime, o scroafă, o oaie şi un taur; sacrificiul acesta poartă numele de *Suovetaurilia* (*sus*, ovis, *taurus*).

18 În ultimele luni ale anului 270, în timp ce vandalii şi iazigii, după înfrângerea suferită din partea armatelor lui

Aurelianus, se retrăgeau, iutungii au năvălit din nou în Italia de Nord, înaintând până lângă Mediolanum. Aurelianus le-a ieşit înainte, pentru a le tăia retragerea, între munţii Alpi şi râul Pad. Dar în apropiere de *Placentia*, oraş pe ţărmul Padului, datorită vicleniei duşmanilor care se ascunseseră în pădure, armata romană, atacată prin surprindere, a suferit o grea înfrângere. Ca urmare a acestei situaţii, senatul, la propunerea lui Aurelianus, a hotărât să consulte cărţile sibyline. Apoi, într-o luptă decisivă, barbarii au fost înfrânţi în Umbria pe malurile râului Metaurus şi lângă Ticinus.

19 Se referă la răscoalele pe care lucrătorii din monetăriile Romei le-au produs în timp ce Aurelianus lupta cu barbarii germani, apărând Italia. În aceste răscoale au fost amestecaţi şi senatorii. Cu acest prilej a fost proclamat împărat şeful monetăriei, *Procurator Summae Rationis Felicissimus* (M. Besnier, op. cit., p. 245).

20 *Pontus Polemoniacus*: o parte a regatului Pontului, care, nefiind cucerit de Caesar (47 î.e.n.), s-a declarat regat independent şi a avut printre conducători doi cu acelaşi nume, *Polemon*, de la care a deţinut această denumire.

21 Apărarea capitalei statului roman împotriva atacurilor din afară a constituit o problemă de mare importanţă încă din primele timpuri ale existenţei puterii romane. Dar dezvoltarea continuă a oraşului a făcut ca vechiul zid al lui Servius să nu mai constituie o linie de

apărare. Cu cartiere noi, care se întindeau dincolo de acest zid iniţial, Roma devenise un oraş deschis, care avea totuşi o siguranţă în perioada lui Augustus şi a împăraţilor ulteriori, când frontierele imperiului erau apărate de armate puternice. Situaţia era diferită, însă, în secolul al III-lea al erei noastre, când, în repetate rânduri, populaţiile barbare reuşiseră să năvălească în grupuri numeroase pe pământiil roman lipsit de fortificaţii; Aurelianus însuşi a fost nevoit să respingă în 270 de două ori pe iutungi în momentul când aceştia se angajau pe drumurile care conduceau din valea Padului spre sud. De aceea lui Aurelianus i s-a părut necesar ca Roma să fie pusă la adăpost prin construirea unui zid, care a început în primele luni ale anului 271, dar n-au fost terminate decât peste zece ani, sub domnia lui Probus. Zidul lui Aurelianus a fost conceput pe o întindere totală de 18 837, 50 m; el înconjura o suprafaţă de 1 230 ha, având o înălţime de 8 – 18 metri şi o grosime de 4 metri, cu 382 de turnuri înalte de 16 – 22 m; avea forma unui hexagon, şi cu centrul în marginea forului. Zidul depăşea cu mult vechea incintă şi linia pomerium-ului, limita religioasă a cetăţii, care nu coincidea cu vechea limită militară; în 274, Aurelianus a procedat la o extensiune a pomerium-ului până la aproape de zidul cel nou.

Deşi de-a lungul vremii a fost obiectul unor restaurări şi transformări, zidul de apărare al lui Aurelianus s-a păstrat mai ales în partea sa de la temelie şi constituie un model de arhitectură militară antică (Descrierea detaliată a zidului cu diferite ilustraţii aparţine lui L. H o în o, *La civilisation romaine*. Paris, 1930, pp. 423 – 427).

22 *Illyricum*: sub acest nume se înţelegea regiunea situată între Istria şi Epir, adică Liburnia, Dalmaţia şi Illyria greacă. În anul 168 î.e.n., Illyricum a fost cucerit de romani şi declarat, în anul următor, provincie romană.

23 *Tyana*, oraş din Cappadocia în Asia.

24 Dafne (*Daphne*) *t* vezi nota 28, la *Viaţa lui Marcus Antoninus Philosophus* şi nota 8 la *Viaţa lui Avidius Cassius*.

25 *Apollonius din Tyana*, filosof pithagorecian din secolul I e.n. contemporan cu Nero, care l-a alungat din Roma, şi cu împăraţii din familia Flaviilor, care, din contră, i-au purtat un mare respect, consultându-l yde multe ori. El şi-a dobândit o mare reputaţie printr-o viaţă austeră, prin cuvântările lui sentenţioase şi prin pretinsele miracole pe care i le atribuiau discipolii săi. Viaţa lui Apollonius a fost scrisă de retorul Philostratos din Samos, care a predat retorica la Athena şi apoi la Roma, unde a fost primit de Septimius Severas şi soţia lui, Iulia Doamna (începutul secolului al III-lea). Lucrarea se opreşte, în special, asupra faptelor extraordinare: îl înfăţişează pe Apollonius cutreierând lumea cu părul lung şi desculţ, predicând, punând capăt epidemiilor şi cutremurelor de pământ, vindecând bolnavii şi prezicând viitorul, recunoscând în soare puterea creatoare şi organizarea universului.

28 *Emessa*: oraş în Syria, pe ţărmul răsăritean al fluviului Oronte, patria lui Heliogabalus.

27 Cultul soarelui a luat o mare dezvoltare în timpul lui Aurelianus. Prima încercare de organizare, la Roma, a unui cult al soarelui aparţine lui Heliogabalus, care se considera reprezentantul şi slujitorul lui Baal din Emessa, iar pe monede apare cu titlul *sacerdos Dei Solis Elagabali*. Spre deosebire deci de Heliogabalus, care a introdus în Roma cultul soarelui, al zeului Elagabal, sub numele lui semitic şi după riturile ţării sale de origine, Aurelianus, plasându-se, după restaurarea unităţii romane, sub patronajul lui *Sol invictus*, îl concepe ca pe o divinitate care, sub numele latin de Sol, întruchipa simbolul religios al tuturor naţionalităţilor care făceau parte din Imperiul roman (el evoca amintirea lui Apollo al grecilor, a lui Serapis al egiptenilor, a lui Baal al semiţilor şi al lui

Mithrasa al perşilor), fiind considerat ca un zeu al luminii, principiul generator al lucrurilor şi stăpânul destinelor omeneşti, zeul suprem, primul zeu şi protectorul imperiului. Adorator el însuşi al zeilor păgâni şi în primul rând al soarelui, Aurelianus construise, cu fondurile aduse din Palmyra, în partea de est a Câmpului lui Marte, un templu dedicat nu lui Baal din Emessa, ci soarelui în accepţia lui cea mai largă. Cultul era încredinţat unui colegiu de pontifi, *pontífices Dei Solis*, de rang senatorial, care se mai numeau, pentru aceasta, şi *pontífices majores*. Au fost instituite, în cinstea lui, mari jocuri, *agones Solis*, care trebuiau să aibă loc din patru în patru ani şi care s-au desfăşurat pentru prima dată în anul 274. După concepţia lui Aurelianus, religia soarelui trebuia să domine şi să concilieze toate celelalte culte păgâne, cunoscute şi practicate de romani, fără să li se opună. Ea devenea religie oficială de stat, cu o nuanţă filosofică şi lipsită de exaltarea senzuală pe care i-o imprimase Heliogabalus. De altfel, împăratul ocupa, conform acestei concepţii, pe pământ, acelaşi loc pe care-l deţinea soarele în univers. Aurelianus este cel dintâi împărat roman, care a fost denumit *deus* în timpul vieţii; începând din anul 271, pe unele inscripţii din Italia se găseşte asociat lui Hercules, unul dintre semizeii favoriţi ai împăraţilor din secolul al III-lea, care vedeau în el personificarea forţei şi a valorii militare: *Herculi Augusto Consorţi domini noştri invicţi Augusti* (CIL, XI, 6308); în altele este numit *Deus Aurelianus* (CIL, II, 3892; VIII, 4877); iar pe două monede din 274 – 275, *Deus et Dominus*.

28 *Longinus* (Dyonisius Cassius), filosof şi gramatic distin». Născut la Athena către anul 213 e.n., a predat retorica la Athena apoi a fost profesorul de literatură greacă al Zenobiei. A fost omorât din ordinul lui Aurelianus.

28 În inscripţii (CIL, XII, 5561) e numit şi Persicus în

loc de Parthicus, odată Arabicus. Unele monede au legenda: *Victoria Parthica*; altele, *Restitutor Orientis* şi *Păcător Orientis* şi o singură dată (CIL, V, 4319) *Palmyrenus*.

30 *Firmus*, bogat negustor din Seleucia (Syria), s-a răsculat împotriva lui Aurelianus, sprijinindu-se pe partizanii dinastiei din Palmyra. Sediul răscoalei a fost la Alexandria

(A. C a 1 de r în i, op. cit., p. 206).

31 Localitatea *Caenojrurium*, unde a fost omorât Aurelianus (275), era în Thracia, între Perinthus şi Byzantium (M. Besnier, op. cit., p. 264, M. Rostovtzeff, op. cit., p. 393).

32 Mnesteus: sub acest nume se găseşte în Istoria Augustă; alţi scriitori ai timpului (Zosimos, Zonaras) îl denumesc *Etos*.

33 Dintre toate provinciile romane, *Dacia* suferise cel mai mult, în decursul secolului al III-lea, din partea atacurilor barbare, la care participau şi sclavii şi colonii din interior. De aceea, însuşi Aurelianus, cu toate succesele dobândite în campaniile militare de la Dunăre, n-a putut ajunge la restabilirea puterii romane până la graniţa stabilită de Traianus. În aceste condiţii precare, el a considerat înţelept să se menţină pe malul drept al Dunării hotărând retragerea din Dacia a soldaţilor şi a funcţionarilor imperiali; *legiunea a XIII-a Gemina* şi-a instalat garnizoana la *Retiaria*, iar *a V-a Mar. edonica* la *Oescus*. Au fost create astfel, două noi provincii cu numele de Dacia: *Dacia ripensis*, cu capitala la Retiaria şi *Dacia mediteranea*, cu capitala la Sardica (Sofia), ceea ce demonstrează dorinţa împăratului de a nu abandona definitiv provincia de la nord de Dunăre. Dar evacuarea n-a fost totală. Aşa cum rezultă din cercetările arheologice, din unele izvoare istorice scrise, din dovezile toponimice, lingvistice etc., populaţia civilă şi cu deosebire masa mare

a ţăranilor daco-romani a rămas pe loc, constituind comunităţi autonome care au rezistat invadatorilor, asimilând pe unii din ei. „Aşa se explică persistenţa atât de îndârjită a neamului şi limbii latine în regiunile cucerite de Traianus şi care poartă şi astăzi numele de România” (Maurice Besnier, op. cit., p. 244). Pentru problemele referitoare la retragerea armatei şi administraţiei romane din Dacia, Conf. VI. I 1 i e’s cu, *Părăsirea Daciei, în lumina izvoarelor literare*, publicat în rev. „Studii Clasice”, 1971.

31 Druidele gallice, preotese care, împreună cu preoţii formau o castă privilegiată la galii şi celţi. Pe lângă atribuţiile religioase, preoţii au jucat şi un rol politic, erau medici, se ocupau cu ştiinţele. Romanii au încercat să desfiinţeze aceste organizaţii care deveniseră centre de rezistenţă politică. (A. M. Calderini: *Dizionario di Antichità Greche e Romane*, Ceschina, Milano, 1960, pp. 275 – 276.)

35 În afară de distribuirile extraordinare de alimente (*congiaria*), care au avut loc cu ocazia revenirii la Roma a împăratului sau a altor împrejurări fericite, se pare că Aurelianus a proiectat, după triumful din 274, o reformă a instituţiei *annona* (aprovizionarea cu grâu). Începând cu sfârşitul republicii, 200.000 de cetăţeni săraci ai capitalei primeau, în fiecare lună, grâu, gratuit sau în condiţii foarte avantajoase. Septimius Severus adăugase, la grâu, ulei, iar Severus Alexander, în mod excepţional carne. Aurelianus a organizat distribuiri gratuite de pâine în loc de grâu, a reluat distribuirea de ulei, întreruptă de multă vreme şi a dat un caracter de regularitate distribuirii de carne de porc şi sare. Hotărâse cultivarea viţei de vie pe o scară mai largă, şi, până la recolta proiectată, distribuirea la preţ redus a vinului în porticele templului Soarelui; în această privinţă detaliile oferite de Historia Augusta sunt confirmate şi de alţi scriitori, ca: Aurelius Victor, Zosimos şi Cronograful din 354 (Bibliografia nouă). În legătură cu reforma monetară şi reforma annonaria, vezi şi A.

Colderini (op. cit., p. 210), unde se confirmă cele arătate mai sus.

36 Se referă la reformele prin care Aurelianus a căutat să întărească morala familiei romane şi prestigiul femeii.

TACITUS

1 în legătură cu interregnul dintre moartea lui Aurelianus şi proclamarea lui *Tacius* ca împărat. A. Calderini (op. cit., pag. 211) crede că această ştire provine din Cronica imperială care s-a pierdut. În ceea ce priveşte durata interregnului el menţionează, că unii istorici o stabilesc la şase sau şapte luni, în timp ce alţii cred că a durat doar trei sau patru săptămâni. În acest timp ar fi condus văduva lui Aurelianus, Augusta Ulpia Severina.

2 Tacitus era un bătrân de 75 de ani, originar din Interamna foarte bogat, cinstit şi pios, care pretindea că se trage din familia marelui istoric Tacitus. Fusese consul în 273, iar în momentul uciderii lui Aurelianus (275), era senator cu dreptul primului cuvânt (*princeps senatus*). La propunerea repetată a armatei, ca senatul să aleagă pe noul împărat, acesta s-a pronunţat pentru Tacitus, după care el s-a prezentat în faţa armatelor. A fost o adevărată satisfacţie pentru senatul roman, care, astfel, se vedea intrând în drepturile lui de odinioară, care-i fuseseră răpite de Gallienus. Tacitus, la rândul său, aşa cum declară Aurelius Victor, redeschide senatului porţile carierei militare, îi acordă vechiul drept proconsular, adică de a fi numiţi dintre senatori guvernatori ai provinciilor imperiale în calitate de proconsuli sau propretori; procedează la consolidarea funcţiei de prefect al Romei, care aparţinea, de asemenea, senatului, la acordarea dreptului de a bate monedă, întrucât de acum pe acestea reapar iniţialele S.C. (*senatus consulto*) etc. Pe lângă acestea, Tacitus ia unele măsuri de restabilire a moravurilor de comportare serioasă în public şi de înfrânare a luxului, ridică unele construcţii,

folosind pentru aceasta şi propriile venituri. Din nefericire, această domnie promiţătoare de bune realizări a trebuit să se termine, în chip fulgerător la câteva luni de la urcarea pe tron, după obţinerea victoriei împotriva goţilor, pentru care primise titlul de *Gothicus maximus*.

3 Ziua a şaptea înainte de calendele lui octombrie: 25 septembrie.

4 în anul 98 e.n.

5 Fragmente din două versuri ale lui Vergilius (Acneis, VI, 809 – 810):

nosco crines incanaque menta

Regis Romani primam qui legibus urbem

Fundabit (= recunosc părul şi barba albă a unui rege roman care va întemeia prin legi prima cetate romană).

6 *Commodus* (L. Aurelius), împărat roman (a. 180 – 192 e.n.). care avea numai 20 de ani când a îmbrăcat purpura imperială. A fost un fiu nedemn de tatăl său (Marcus Aurelius), devenind unul dintre cei mai sângeroşi şi mai destrăbălaţi tirani, care a dezonorat tronul imperial (de aceea*, „incomodul”).

7 *Baiae*, oraş în Campania, la vest de Napoli; izvoarele sale erau celebre în Italia, de aceea a devenit o localitate balneară mult frecventată de nobilimea romană.

8 *Ostia*, un mare oraş şi port la gurile Tibrului, a cărui întemeiere este atribuită de tradiţie regelui legendar Ancus Martius; împăratul Claudius a construit un port nou care apoi a fost consolidat de împăratul Traianus.

9 *Legea Caninia*, privitoare la eliberarea sclavilor.

10 *Maeotis* (idiş palus) Marea de Azov, aşezată la nord de Marea Neagră. Triburile scitice care locuiau pe ţărmurile ei se numeau Maeotaie sau Maeotici.

11 Asupra cauzei, ca şi asupra locului şi datei morţii lui Taci tuş sunt mai multe versiuni: Historia Augusta, Zosimos (I, 63) şi Zonaia A (XII, 29) susţin că ea se datorează curselor întinse de militari; H.A. introduce în

ipoteza unei boli, care i-a produs moartea, iar alţi scriitori mai noi, cum este Maurice Besnier (op. cit. p. 268), o atribuie unui complot urzit împotriva guvernatorului Syriei, Maximinus, o rudă a împăratului, care a pricinuit moartea amândurora. În ceea ce priveşte locul, Aurelius Victor (Caesi, 36, 2) îl plasează la Tyana, iar *Epitomele* la Tarsus. În legătură cu data L. Homo (Aurelianus, p. 338) o fixează spre mijlocul lunii aprilie 276, iar A. Stein (*Arch, für Papyrusforsch*., VII, 1923, p. 46) în mai sau iunie; A. Calderini (op. cit., p. 214) spune că a fost asasinat la Tyana în primul semestru al anului 276.

12 *Florianus* este fratele lui Tacitus, pe care acesta îl propusese consul sufect senatului, dar acesta i-a respins propunerea pe motivul că alegerea pentru această magistratură era încheiată; a îndeplinit apoi funcţia de prefect al pretoriului, însoţind în această calitate, pe împărat în care pania din Asia împotriva goţilor. La moartea lui Tacitus, Florianus a pus mâna pe puterea supremă fie din proprie voinţă printr-o lovitură de forţă (izvoarele latine: *Istoria Augustă; Aurelius Victor*, *Caes*., 36, 2), fie printr-o hotărâre a senatului (Izvoarele greceşti: *Zosimos*, I. 63; *Zonaras*, XII, 28). Câteva inscripţii şi numeroase monede atestă recunoaşterea lui ca împărat de către Occident, dar Armatele din Orient, pe de altă parte, îl şi proclamaseră, în acest timp, împărat pe Probus. Cei doi adversari s-au înfruntat în apropiere de Tarsus, unde Florianus a fost ucis de soldaţii săi, după două luni de domnie (iulie, august 276).

13 *Tarsus*, oraş principal al Ciliciei, care a jucat un rol important, ca post de frontieră.

14 *Interamna*, oraş la sudul Umbriei (astăzi, Terni), locul natal al istoricului Tacitus.

PROBUS

Marcus Aurelius Probus era fiul unui centurion şi s-a născut la Sirmium; este deci, ca şi Claudius al II-lea şi

Aurelianus, originar din provinciile dunărene şi, înainte de a fi proclamat împărat, a îmbrăţişat cariera militară (tribun sub Valerianus şi Gallienus, comandant de legiune şi al armatei din Orient sub Aurelianus). După ce a eliberat Gallia de franci şi alamani, pacificând graniţa Rhinului, a trecut în Illyricum şi apoi în Orient, unde a înfrânt pe vandali, şi pe blemnyi în Egipt, întronând liniştea pe Eufrat, aşa cum procedase pe Rhin şi pe Dunăre. Întorcându-se la Roma, a sărbătorit un mare triumf îndreptându-se după aceea, spre Sirmium, unde a fost ucis de soldaţii săi, înspăimântaţi de perspectiva unui nou război împotriva perşilor (sfârşitul lui august sau începutul lui septembrie 282).

2 Această presupunere se bazează pe faptul că sora sa se numea Claudia.

3 Este vorba de legiunea *a III-a Felix* – sau *a III-a Italica* aflată în cantonament în Retia; ulterior, Gallienus i-a acordat comanda armatei din Illyricum.

4 Aurelianus i-a încredinţat comanda legiunii *a X-a*, pengă a duce lupta împotriva egiptenilor şi a palmyrenilor, doH care l-a numit comandantul armatei din Orient.

5 Ziua a treia înainte de nonele lui februarie: *3 februarie*.

6 Probus este prezentat drept un continuator al lui Tacitus în ceea ce priveşte relaţiile cu senatul; în consecinţă, fiind ales de armată, Probus ar fi fost confirmat de senat, faţă de care a manifestat un mare respect, recunoscându-i prerogativele. În realitate, politica sa faţă de senat e deosebită de cea a predecesorului său: unele dintre aceste prerogative erau o simplă formalitate (ratificarea legilor imperiale prin senatus consultus); altele constituie numai în parte un drept exclusiv al senatului (L. Horn o, op. cit., p. 41, de pildă, arată că dreptul de apel se putea face atât în faţa senatului, cât şi a împăratului). împăratul îşi rezerva drepturile sale, afară de unele cazuri

excepţionale, pentru a menaja susceptibilităţile senatorilor; de pildă, în legătură cu dreptul de a numi pe proconsuli sau pe legaţii imperiali, se găsesc sub domnia lui, pe lângă legaţi propretori senatoriali, şi guvernatori ai provinciilor consulare, printre cavaleri.

7 *Niger sau Nicrum*, râu în Germania; azi, Necker.

8 în realitate, n-a existat ocupaţie permanentă dincolo de fluviul Rin care a continuat să constituie graniţa din această parte a imperiului.

9 Coroanele de aur i-au fost decernate de cetăţile gallice drept recunoştinţă faţă de acţiunea care a eliberat Gallia de ameninţarea barbarilor şi a instaurat liniştea la graniţa Rhinului.

10 Mai multe monede cu efigia lui Probus poartă menţiunile: *Restitur Illyrici, securitas perpetua* (Cohen2, VI. Probus, pp. 505 şi 610 – 620).

11 *Pamphylia*, regiune la sud de Asia Mică; a trecut în stă pânirea romanilor sub Attalus al III-lea.

K

nvingătorul blemmyilor a fost, probabil, C. Iulius Saturninus. [all sau african de origine, care era guvernator în Syria şi care a fost declarat împărat de o parte din populaţia Alexandriei; asediat de Probus în Apamea, Saturninus a fost ucis de propriii săi partizani (a. 280).

13 *Coptos*, oraş de importanţă comercială al Thebaidei, în nordul Egiptului.

Ptolomais, oraş în nordul Egiptului, în apropiere de Abydos.

14 Se pare că a existat tendinţa cetăţilor din Occident de a submina autoritatea împăratului ales de provinciile din Orient. Aşa se explică şi ştergerea numelui lui Probus, chiar în timpul domniei lui, de pe unele inscripţii din Italia, Spania şi Africa (CIL, II, 3738; VIII, 100 şi 1353; X, 3728).

15 Convins de nenorocirile pe care le prilejuieşte o

situaţie în care războiul constituie preocuparea de căpetenie, Probus a întrevăzut şi posibilitatea de a rezolva, şi pe alte căi, neînţelegerile dintre popoare, bineînţeles, Roma având rolul de conducător şi arbitru; *Brevi milites necessarios non habebimus* (în scurt timp nu vom mai avea nevoie de soldaţi), sunt cuvintele care sintetizează o concepţie nouă şi îndrăzneaţă pe acele vremuri şi care, tocmai din această cauză, lui personal i-a cauzat moartea. Capitolul reuşeşte să înfăţişeze în mod pregnant aceste trăsături ale personalităţii lui Probus.

16 Unele monede aflate în Sirmium poartă menţiunea: *Adventus Auguşti* (Venirea împăratului).

17 *Benacus lacus*, astăzi, lacul de Garda; *lacus Larius*, astăzi. Como.

FIRMUS, SATURNINUS, PROCULUS, BONOSUS

1 În legătură cu cei patru tirani: *Firmus*, *Saturninus*, *Proculus* şi *Bonosus*, istoria arată că numai răscoala lui Firmus s-a produs în timpul lui Aurelianus. Ceilalţi s-au răsculat în timpul lui Probus (Vezi şi nota nr. 35 în legătură 04, Firmus).

2 A. Calderini (op. cit., p. 206) acceptă că Firmus era originar din Seleucia.

5 în legătură cu moartea lui Firmus, A. Calderini (op. cit., p. 206) acceptă versiunea sinuciderii lui.

— *Saturninus* era unul dintre generalii lui Aurelianus. El s-a răsculat în timpul lui Probus (281). (A. Calderini op. cit., p. 217).

5 *Proculus*, născut la Albingaunum, oraş în Liguria, s-a răsculat împotriva lui Probus în 281. Învins de Probus, a fugit la franci, care se pare că l-au trădat (A. Calderini, op. cit., p. 217).

6 *Bonosus*, născut în Spania, dar de origine britanică, era, în jurul anului 281, comandantul flotei romane de pe Rhin. El s-a sinucis după eşuarea încercării sale de a deveni împărat. (A. Ca lderini, op. cit., *21*7 – 218).

7 Perinthus, localitate în Thracia vezi nota 31 la *Viaţa lui Severits*.

CARUS, CARINUS, NUMERIANUS

1 *M. Rostovtzeff* (op. cit., p. 394) reproduce versiunea originii danubiene a lui *Carus*. A. Calderini (op. cit., p. 220) redă trei versiuni, fără a preciza care este cea mai plauzibilă. S-a născut probabil, aşa cum susţine Eutropius, în oraşul Narbo, capitala Galliei Narbonensis.

2 *Marcus Aurelius Carus* a fost prefectul pretoriului şi guvernator al Retiei şi Pannoniei când Probus se afla în

Moesia şi se pregătea să pornească împotriva perşilor. Soldaţii săi l-au proclamat împărat încă pe când era sub comanda lui Probus şi se spune că moartea acestuia se datorează partizanilor lui Carus. După ce a dobândit o serie de victorii împotriva cvazilor la Dunăre şi în Orient, unde a cucerit Mesopotamia, ajungând până la Cresifon, a murit în împrejurări misterioase (aprilie-mai 283). După Aurelius Victor, odată cu moartea lui Carus, se înscrie ştergerea definitivă a autorităţii senatului şi triumful absolutismului militar.

3 în inscripţii, ei sunt denumiţi *principes iuventutis* (CIL, II, 4103; VIII, 5332).

4 Inscripţiile şi monedele îi acordă titlul de: *Persicus maximus* şi *Parthicus maximus*.

5 În legătură cu împrejurările morţii lui Carus (283), A. Cal derini (op. cit., p. 221) opinează că, probabil, a fost ucis.

6 *Marcus Aurelius Valerius*, împărat roman (a. 286 – 305), coleg de domnie al lui Diocletianus.

7 *Numerianus şi Carinus*, cei doi fii ai lui Carus, asociaţi la domnie 63 tatăl lor în 284, unul pentru Orient, celălalt pentru Occident. Poetul Nemesianus, în *Cynegetica*, laudă victoriile lor, care, de fapt, n-au existat. În realitate, Numerianus, bolnav de ochi, a lăsat comanda socrului său, Arrius Aper, care, acuzaţ de moartea

ginerelui, a fost ucis de Diocletianus. Fiind proclamat împărat, Diocletianus a pornit cu armata împotriva lui Carinus, care, în timpul luptei care s-a produs pe malul fluviului Margus, a fost ucis de soldaţii săi (prima jumătate a anului 285).

8 Prima parte a versului 830 din Vergilius, *Acneis*, *X* (cuvintele adresate de Aeneas victimei sale, tânărul Lausus): „Aeneae magni dextra cadis”.

9 *Fulvius Asprianus* a scris despre Carinus.

10 *Claudius Eusthenius* a scris viaţa lui Diocletianus.

Cei doi scriitori menţionaţi de autorul anonim n-au existat în realitate sau au fost atât de neînsemnaţi, încât n-au meritat acest titlu.

CUPRINS

REDACTOR: ELENA CURTOV
TEHNOREDACTOR: FLORICA WEIDLH
COLI DE TIPAR: *42.25.*
INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALAI
BIBLIOTECI MARI: *9* (*3*). *BIBLIOTECI MICI*: *9.*
ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, STR. BRASSAI S-7.
REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA – COMANDA NR 742/1971

Pac-Râuclul			în loc de	Se va citi
	de sus	de jos		
27		9	Drăgănescu	Dragulescu
45	16	8,	vetori	retori
5		6	potrivit	nep

8 5	7		4	le	aspecte	otrivit ţele	ospe
26	1		14		O carte	carte a	O
39	1	17			legarea	re a	leza
57	1		21	ităţii	suveran	rităţii	seve
61	1	6			Egiptul	Egipt	şi
62	1		1	va fi	că nu	va fi	că
01	2	7			armelor	enilor	arm
35	4		16	ile	discreţi	racţiile	dist
40	6		16	rul	centena	niul	mile

prezicere pe care i-o făcuse şi unchiul său dinspre tată.

Aelius Hadrianus, un om priceput în ştiinţa fenomenelor cereşti. Cu ocazia adoptării lui Traian de către

Nerva12, i s-a dat misiunea de a prezenta noului viitor împărat felicitările armatei, apoi a fost transferat în de sesterţi7, au fost organizate jocuri de circ şi nu s-a neglijat nimic care să poată produce bucurie publică. A avut atâta trecere în faţa lui Hadrianus, încât, în afară de afecţiunea pe care o primea ca fiu adoptiv, obţinea singur tot ce dorea, chiar printr-o scrisoare. N-a lipsit niciodată de la datorie în provincia peste care era pus guvernator, a dobândit faima dacă nu de excepţional conducător de oşti măcar pe aceea de bună căpetenie. Totuşi a fost de o

sănătate atât de precară.

conform obiceiului proconsulii, n-a zis „Slavă ţie, proconsule”, ci: „Slavă ţie, împărate”. La Cyzious9, o coroană a fost mutată de la portretul unui zeu la statuia lui. După consulat, unor arbori din grădina sa le-au crescut crengile încurcate printre coarnele unui taur de marmură, pe care l-au ridicat în sus. Un trăsnet a căzut din senin peste casa lui, fără să-i facă vreo pagubă. În Etruria, vasele mari, îngropate cu vin foarte bună pregătire în filosofia stoică. Cu acesta stătea de vorbă în toate hotărârile sale publice şi particulare, îl săruta prieteneşte întotdeauna în faţa prefecţilor pretoriului, l-a desemnat consul pentru a nă cu tatăl său, ci cu prefectul pretoriului şi nu i s-a dat alt nume de onoare, decât acela de fiu al lui Autermine tatăl său şi, acceptând condiţiile puse de duşstat acolo trei ani şi a făcut comerţ prin intermediul sclavilor săi. După ce Perennis a fost ucis, Commodus a dat satisfacţie lui Pertinax şi l-a chemat prin scrisori să se ducă în Britannia. S-a dus şi a potolit răzarmatele pe care le comandau, au părăsit pe Iulianus8. Când i s-a anunţat că l-a părăsit Severus, pe care niu-l socotise suspect, tulburat foarte mult, a venit în senat şi a cerut ca Severus să fie declarat duşman public, iar soldaţilor care urmaseră pe Severus le-a fixat o zi peste care, cine rămânea alături de Severus era socotit în numărul duşmanilor. În afară de aceasta, au fost trimişi de către senat soli dintre foştii consuli la soldaţi pentru a-i sfătui să părăsească pe Severus şi pentru a le spune că împărat este acela pe care-l alesese senatul. Între soli se găsea şi Vespronius Candi începuse să se ruineze. După aceea, tot în vis, din vârful unui munte foarte înalt, a văzut tot pământul ar fi zis că o lungă domnie nu i se cuvine nici lui, nici lui Pescennius, ci lui Severus, care merita mai mult să fie urât de senatori, soldaţi, provinciali, popor, cum au arătat evenimentele. Pescennius a fost foarte bun prieten cu Severus, pe când acesta guverna

provincia Lugdunum, fiind şi el trimis pentru a prinde pe nenumăraţii dezertori care prădau pe atunci Gallia. A îndeplinit această misiune cu succes şi a fost foarte apreciat de Severus care, într-un raport către Commodus, îl arăta ca pe un bărbat necesar republicii. Şi într-alevăr, în armată a fost foarte energic. Niciodată sub comanda lui soldaţii

7 Se spune că înmormântarea lui Geta a avut loc cu mai multă pompă decât a unuia ucis de fratele său. A fost dus în mormântul strămoşilor, adică al lui Severus, care se găseşte în dreapta pentru cei ce intră în Roma pe şoseaua Appia, construit în forma Septizodiumului7

prefectul pretoriului său, Opilius Macrinusă, care-i fusese înainte intendent particular, a pus mâna pe domnie. Născut dintr-o familie de jos, necivilizat la suflet şi la vorbă, şi-a zis singur când Severus, când Antoninus.

16 A făcut multe legi moderate în domeniul fiscului şi ai drepturilor poporului şi n-a luat nicio hotărâre fără să fie asistat de 20 de jurisconsulţi16 17, precum şi de 50 de bărbaţi cel puţin, dintre cei mai învăţaţi, mai înţelepţi şi mai pricepuţi, pentru ca numărul celor din consiliu să nu fie mai mic decât al celor ce redactau o hotărâre senatorială, astfel ca toţi să-şi spună părerea pe rând şi să se scrie ce a zis fiecare, dându-li-se totuşi timp să cerceteze problemele şi să reflecteze înainte de a lua cuvântul, să nu fie nevoiţi a vorbi negândit despre lucruri de cea mai mare importanţă. Avea, pe lângă acestea, obiceiul ca în probleme de drept sau de comerţ să aibă pe lângă sine specialişti pregătiţi, iar în probleme militare ostaşi vechi, ofiţeri distinşi în lupte, cunoscători ai locurilor, ai războaielor, ai taberelor, scriitori şi mai ales istorici, căutând să afle ce au făcut, în situaţii similare, vechii împăraţi romani sau ai altor popoare.

11 Tot sub el, a mai existat un complot, datorită trădării arcaşilor osdroeni11, dezlănţuit din dragostea lor

faţă de Alexander, care, după ei, fusese omorât de Maximinus şi nu putuse nimeni să le schimbe această convingere. În cele din urmă, ei înşişi au declarat comandant şi împărat pe Titus12, unul dintre ai lor, pe care Maximinus îl destituise din armată. Ei l-au îmbrăcat în purpură, l-au împodobit cu atributele regale şi, chiar fără voia lui, a fost înconjurat de armată, ca de propriii săi soldaţi. Dar, pe când dormea în casa lui, a fost omorât şi acesta de unul luat prizonier, se spune că a afirmat ceea ce a zis cel mai bun filozof18 la moartea fiului său: „Ştiam că l-am născut muritor", schimbând expresia astfel: „Ştiam că tatăl meu este muritor". Şi n-a lipsit chiar unul, ca Annius Cornicula, care îl lăuda în chip nesincer ca pe un împărat plin de fermitate (dar era mai rău cel care credea astfel). Adesea mergea pe stradă însoţit de cântecul flautistului şi se retrăgea în cântec de orgă, fiindcă poruncea să i se cânte şi la plecare şi la întoarcere. Vara, făcea baie de 7 sau de 6 ori, iar iarna, de două sau de trei ori pe zi. Bea întotdeauna din

3 Este important, totuşi, să se ştie cum a fost ales Tacitus2 împărat:

În ziua a şaptea înainte de calendele lui octombrie3 *, după ce senatul s-a adunat în şedinţă în sala lui Pompilius, consulul Velius Cornificius Gordianus. a spus: „Vă vom raporta, senatori, ceea ce v-am prezentat adesea: trebuie ales un împărat, fiindcă armata nu poate să rămână prea mult timp fără comandant: aşa cere situaţia, căci mi se transmite că germanii au trecut graniţa transrenană, au ocupat oraşele mari, vestite, bogate şi puternice; şi, dacă nu ni se comunică nimic despre mişcările perşilor, gândiţi-vă la nestatornicia sirienilor, care preferă să fie conduşi de nişte femei decât să suporte vitejia noastră. Ce să mai vorbesc despre Africa, despre Illyricum, despre Egipt şi